

Jókai Mór

A kőszívű ember fiai

1869

TARTALOM

ELSŐ RÉSZ

HATVAN PERC!
A TEMETÉSI IMA
TALLÉROSSY ZEBULON
KÉT JÓ BARÁT
A MÁSIK KETTŐ
MINDENFÉLE EMBEREK
A BAKFIS
A ZSIBÁRUS
NŐI BOSSZÚ
AZ ALÁHÚZOTT SOROK
A KÉZFOGÓ NAPJA
AZ ELSŐ LÉPCSŐ „AMA” MAGASLATHOZ
TAVASZI NAPOK
AZ ÉREM MÁSIK OLDALA
AKIK IGAZÁN SZERETNEK
A VÉRVERES ALKONY
AZ A HARMADIK
ELŐL VÍZ, HÁTUL TŰZ

MÁSODIK RÉSZ

EGY NEMZETI HADSEREG
A SZALMAKOMISSZÁRIUS
AZ ELSŐ TANDÍJ
A BETYÁR
A KIRÁLYERDŐBEN
A HALDOKLÓ ELLENFÉL HAGYATÉKA
NAPFÉNY ÉS HOLDFÉNY
SÖTÉTSÉG
MINDENVÁRÓ ÁDÁM
SORSÁT SENKI SEM KERÜLHETI EL
EGY MAGÁNOS LOVAG
PÁRHARC MENNYKÖVEKKEL
ZENIT
AZ ELDOBOTT LÉLEK
EPHIALTÉSZ
PERIHÉLIA
RÉGI JÓ BARÁTOK
NADÍR
A NEM MUTATOTT LEVÉL
EGY EMBER, AKIT MÉG EDDIG NEM ISMERTÜNK
A TÚLVILÁGRÓL
A KŐSZÍVŰ EMBER ELŐTT
A BÖRTÖN TÁVÍRDÁJA
AZ ELSŐ TÓRDÖFÉS
A FEJGÖRCsök NAPJÁN
A TÓR HEGYE LETÖRVE
A KŐSZÍVŰ EMBER FELEL
A KÉRŐ
COMEDY OF ERRORS
A SZENVEDÉSEK KULCSA
HÚSZ ÉV MŰLVA
VÉGSZÓ

ELSŐ RÉSZ

HATVAN PERC!

A nagytiszteletű úr éppen közepén volt a tósztnak... A pezsgőspohár nektárhabja végigcsorgott kövér ujjain. A megkezdett frázis kifogott a tüdő hatáskéességén, s a nyakizmok minden tehetségét megpróbálta. A nemes buzgalom egészen arcába kergette a vért. A díszes vendégkoszorú minden tagja készen tartá kezét a poharak karcsú fogantyúján, dicsszomjan lesve a megkezdett tósztt véghetetlen rakétájának végelpattanását; a hajdúsereg sietett a félig ürített poharakat színültig tölteni... A háttérbe állított egyiptomi zenekar vezetőjének nyirettyűje a levegőbe volt emelve, hogy amint a tósztnak vége szakad, friss lelkesüléssel rándítsa rá a pohárzaj-elnémító tust, midőn a család háziiorvosa nesztelen léptekkel bejött a terembe, s az asztalfőn elnöklő asszonyságnak csak pár szót sűgött fűlébe, minek következtében az hirtelen elhagyta helyét, s alig mutatva arccal, hogy a mellette űlőktől engedelmet kér, eltávozott a teremből.

A tósztt azonban, mint a kilótt gránát, nem hagyta magát ez incidens által reptében megzavartatni, hanem sietett végelpattanása felé.

„...e dicső férfiűt, országunk terhét vállán emelő Átlászunkat az igaz hazafiűságnak örök időkre emlegetendő példányát, a mi győzelemre siető elvbaráti táborunknak fő-fő és legfőbb vezérét, gyámolunkat, oszlopunkat és világító phároszunkat, ki bár jelenleg nincs is jelen, az Isten számos és számtalan évekgi éltesse!”

A végszavak elmerűltek a pohárcsörgés, éljenriadal és zenehang orkánjában. A hátrarűgott székek, a lelkesűlés tanűjelűl falhoz vágott poharak villámot és mennydörgést képeztek az összeűllekező elvbarátok könnyzaporához.

„Éljen! Ezer esztendeig éljen!”

„Nagyságos és tekintetes, nemes, nemzetes és vitezűlő Baradlay Kazimir úr, örökös és valóságos aranykulcsos és sarkantyűs úr; ura nagy földeknek, falvaknak és városoknak, szűveknek és véleményeknek; vezere és hét-választófejedelme a leghatalmasabbak szövetségének... a valódi Dalai Láma.”

Azok a tisztelendű és nagytiszteletű, tekintetes és nemzetes uraságok, kik a hosszú címerterem hármasszűtalát kűrűlűlik, mind az ő napfűnyében ragyogó aranyos kűtrűpűek, kik a mai űnnepűyes napra messze vármegyűkből jűttek össze kűzűs találkára, megállapítandók a bűlcsen megvitattott értekezlet folytán az arany tisztaságű programot, melynek írutt betűi nyomán századokrul századokra el legyen látva a világgok és nemzetek sorsa és az ivadékok teendűje.

E szerencsűesen kivűvott értekezlet zárjelenete a jelen díszlakoma, melyet Baradlay úr fűnyes kastélyterme szűlgáltat a vezérkapacítások nagyszerű tűmegének. Kár, hogy az űnnep hűse nem lehet rajta jelen.

A díszlakománál az űrnű elnűkűl helyette.

Az értekezletnél pedig az adminisztrátor helyettesítette.

Ezen cím alatt: „administrator” a német conversations lexiconokban fog találni, aki keresi, valami csendes, békűs egyházi szeműlyt, aki imádkozik, búcsűztat és űrvacsorát osztogat; a magyar conversations lexicon pedig egy mesebeli rűm fogalmát jegyezte fel benne; ki egy időben erdűt nyűvni, sziklákát morzsolni kűldetett alá a bűnűs földre, s nagy úr volt, ahol sok szűlgára talált.

Ennek az adminisztrátornak a neve volt Rideghvűry Bence.

A tószót végén észrevették, hogy az elnöklő háziasszony a felé nyújtott áldomás poharak elől hiányzik,

Az üres szék mögött álló komornyik felvilágosítja az uraságokat, hogy az orvos volt itt, az súgott neki valamit, mire a nagyságos asszony eltávozott. Valószínűleg önmagára hívta magához.

Egypár érzékeny kedély elejti azt a kérdést, vajon mi baja lehet önmagának. Mire az adminisztrátor úr, ki az üres elnöki szék mellett jobbról foglalt helyet, sietett az egész társaságot megnyugtatni (már amennyire a hosszú asztalnál a szava elhallatszott), hogy Baradlayt ismét a „szokott betegsége” vette elő.

Egypár avatottabb vendég aztán halkán elmondá kevésbé tudós szomszédjának a nyilvános titkot, hogy Baradlay Kazimir szívverőér-kövesülésben szenved régen, már tán évtizedek óta, s emiatt gyakran nehéz szívbántalmak veszik elő; de amik mellett még azért évtizedekig élhet tovább, rendes életmód mellett.

A nagytiszteletű úr mindjárt emlékezett is egy adomára, melynek hagyománya szerint valami angol orvos, ki hasonló szívkövesülésben szenvedett, évekkel előre megjósolta saját halála óráját. Mire ez adoma kézről kézre odább jutott az asztal végéig, már akkorra Józsa Gyuri történeteivel lett összezavarva.

Hiszen csak szokott baja a nagyságos úrnak, kit az Úristen éltesen még végtelen esztendőig.

Az a néhány szó pedig, amit a házi orvos az elnöklő úrhölgy fülébe súgott, ennyiből állt: „Még hatvan perc!”

Halaványabb lett-e az úrhölgy e szavakra, mint azelőtt volt? Lehetett-e még halaványabb, mint szokott lenni? Azt senki sem vette észre.

Midőn átlépett az ajtón a melléktérbe, megragadta az orvos kezét, s azt kérdezé:

- Való ez?

Az orvos szigorú arccal inte.

Mikor aztán még egy üres szoba ajtaja zárult be köztük s a vidám társaság között, akkor ismétlé az előbbi mondatot:

- Csak hatvan perce van még élni. Nagyságodat óhajtotta. Mindenkit eltávolított maga mellől. Tessék bemenni hozzá. Rám semmi szükség többé.

A harmadik ajtónál az orvos aztán hátramaradt, s engedte az úrnőt egyedül menni.

A negyedik szobában két nagy aranyrámában egymás mellett állt a főúri pár életnagyságú képe mint vőlegény és menyasszony. A hideg márványarcú hölgy nem állhatta meg, midőn e két kép előtt elhaladt, hogy arcát két kezébe ne temesse. Könny, zokogás akart kitörni; azt kellett visszafojtania. Az neki nem szabad. Ez a harc elrabolta a hatvan percből - egy felet. S azt a fél percet fel fogják neki panaszolni!

Azután még egy üres, siket szoba következett, körülsáncolva a falak könyvtárakkal, azután nyílt amaz ajtó, melyen belül a haldokló férj várta az utolsó óra letöltését.

Ott feküdt az a férfi, akinek a szívere kővé vált. Kővé a patológia értelmében s a bibliai szólás szerint.

Feje magasán felpócolva váncosai között, minden vonása rendbe szedve, mintha modell-képpen ülne annak a nagy művésznak, a halálnak, ki minden embernek más arcot fest, mint amilyen volt neki, amíg élt; s mintha mondaná annak: „Az én arcomat aztán jól találd!”

A nő odasietett hozzá.

- Vártam önre - szólt a férfi. Szemrehányás volt az.

- Én rögtön jöttem - rebege a nő. Mentség volt az.

- Ön megállt sírni. Pedig tudja, hogy az én időm rövid.

A nő összeszorította ökleit és ajkait.

- Semmi gyöngesség, Marie! - szólt egyre hidegebb hangon a férj. - A természet folyama ez. Én hatvan perc múlva tehetetlen tömeg vagyok. Az orvos mondta. Vendégeink jól mulatnak-e?

A nő némán inte.

- Csak mulassanak tovább. Ne engedje őket szétriadni. Ne engedje elszéledni. Ahogy összejöttek az értekezletre, maradjanak együtt a torra. A gyászpompát rég előkészítettem már. A két koporsó közül a fekete márványt fogja ön számomra választani. Kardjaim közül a platina-ékképményest fogják ravatalomra tenni. A szemfödél bojtjait négy főbíránk viszi négyfelől. A gyászénekkart a debreceni iskolai énekkar képezendi. Semmi színpadi nóták. Csupán régi zsoltárénekeket. A sírbeszédet pedig a templomban a szuperintendens, a háznál pedig az esperes fogja tartani. A helybeli pap egy egyszerű miatyánkot mond el a sírbolt előtt, egyebet semmit. Megértett ön végig?

A nő maga elé bámult a légbe.

- Kérem önt, Marie. Amiket most, most mondok, azokat nem fogom többé ön előtt ismételtetni. Legyen ön olyan jó, üljön ide ágyam mellé a kisasztalhoz, rajta van minden írószer. Írja fel ön, amit mondtam és még mondani fogok.

A nő készen teljesítette a parancsot, leült az ágy melletti kisasztalhoz, és leírta az eddig hallottakat.

Mikor készen volt vele, a férj folytatá:

- Ön hű és engedelmes nő volt teljes életében, Marie. Ön minden szavamat teljesítette, amit parancsoltam. Még egy óráig leszek önnek ura. De amit ez óra alatt önnek eléje mondok, az önnek egész életét betöltendi. Én még halálom után is ura fogok önnek maradni. Ura, parancsolója, köszívű zsarnoka. - Ah, hogy fojt valami! Nyújtson hat cseppet abból a digitalinból...

A nő kis aranykanálkában beadta neki a gyógyszert. A beteg ismét könnyebben beszélt:

- Írja ön végszavaimat! Más ne lássa, ne hallja e szókat, csak ön. Egy nagy művet alkottam, melynek nem szabad velem együtt összeroskadni. A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is, ez a darab föld, ami a mienk, ne menjen vele. Sokan vannak, akik értenek engem; de kevesen, akik tenni tudnak, és kevesebben, akik tenni mernek. Írjon ön le minden szót, amit mondok, Marie.

A nő írt csendesen.

- Most a tengelye esik ki a gépnek - folytatá a haldokló -, s a hulló romok dobaját hallom már koporsófödelelen. De nem akarom azt hallani. Van három fiam, ki föl vált, midőn én porrá leszek. Írja ön, Marie, mi dolguk lesz fiaimnak halálom után. - Nyújtson elébb egyet a pézsmalabdacsokbul. Köszönöm. Üljön le és folytassa.

A nő tovább írt.

- Három fiam mind nagyon fiatal még arra, hogy helyemet elfoglalhassa. Elébb járják ők ki az élet iskoláit; önnek nem szabad őket addig látni. Ne sóhajtson ön, Marie! Nagy gyermekek már; nem hordozhatók ölben.

Legidősebb fiam, Ödön, maradjon a szentpétervári udvarnál. Most még csak követségi titkár, idővel magasabbra lesz hivatva. Az a hely jó iskola lesz neki. A természet és ferde hajlamok sok rajongást oltottak szívébe, ami fajunkat nem idvezíti. Ott kigyógyítják mindabból. Az orosz udvar jó iskola. Ott megtanulja ismerni a különbséget az emberek között, akik jogosan születnek - és jogtalanul világra jönnek. Ott megtanulja, hogyan kell a magasban megállni és a földre le nem szédülni. Ott megismeri, mi értéke van egy nőnek és egy férfinak egymás ellenében. Ott majd elfásul a rajongása, s midőn visszatér, mint egész ember veheti kezébe a kormányrudat, amit én elbocsátok kezemből. Adjon ön mindig elég pénzt neki, hogy versenyezhesen az orosz udvar nemes ifjaival. Hagyja neki fenéig üríteni az élvezetek poharait. Nézze el túlcsapongó szeszélyeit, ezeket át kell élni annak, ki a közöny magaslatára akar jutni.

A beszélő az órára tekint; az sietteté. Rövid az idő, oly sok mondanivaló van még.

- Azt a leányt - folytatá halkán a beteg -, ki miatt el kellett neki hagynia e házat, igyekezzék ön férjhez adni. Ne kíméljen semmi költséget. Hozzá való férj hiszen termett elég. Vagyont mi adhatunk hozzá. Ha makacsul megmaradna e némben határozatánál, járjon ön utána, hogy a leány atyja áttétessék Erdélybe. Ott sok összeköttetésünk van. Ödön kinn maradjon mindaddig, míg ők innen el nem távoznak, vagy Ödön odakünn meg nem házasodik. Ne féljen ön semmitől. Oroszországban csak egyszer történt meg, hogy a pap leányát nőül vette egy cár; aztán az is csak orosz cár volt, nem magyar nemes.

A haldokló arcán még két piros folt is gyulladt ki e szónál, mely pillanatok múlva ismét eltűnt onnan.

A nő csendesen írta a rábízottakat.

- Második fiam, Richárd, még egy évig marad a királyi testőrségnél. De ez nem életpálya. Kezdetnek jó. Innen lépjen át a lovassághoz; ott szolgáljon ismét egy évig, s akkor igyekezzék a táborkarba bejutni. Ügyesség, vitézség és hűség három nagy lépcső a magasba jutáshoz. Mind a hármát a gyakorlat hozza meg. Ott egy egész meghódítatlan régió áll előttünk. Csak a lábunkat kellene rátennünk, hogy a mienk legyen. Az oktalan dölyf nem engedi. Az én fiam törjön utat mások előtt. Lesz Európának háborúja, ha egyszer megkezdődik a földindulás. Eddig nem is mozduló rugók fogják egymás ellen lökni az országokat. Egy Baradlay Richárd számára azokban sok végeznivaló lesz. Dicsősége mindnyájunkra fog világítani! Richárd ne nősüljön soha. Az asszony csak útjában volna neki. Az ő feladata legyen: emelni testvéreit. Milyen dicső ajánlólevél egy testvér, ki a csatában elesett!... Marie, ön nem ír? Csak nem sír ön talán? Kérem, Marie, ne legyen most gyöngye; csak negyven perc még az idő, s nekem annyi mondanivalóm van még. Írja ön le, amit eléje mondtam.

A nő nem merte mutatni fájdalmát, és írt csendesen.

- Harmadik fiam, a legifjabb, Jenő: az én kedvencem. Nem tagadom, hogy a legjobban szerettem őt mind a három között. Ő nem fogja azt soha tudni. Mert hiszen úgy bántam vele, mintha mostohája volnék. Tovább is úgy bánják ön vele. Maradjon Bécsben, és szolgáljon a hivatalban, és tanulja magát fokul fokra felküzdeni. Ez a küzdelem neveli őt simának, okosnak és eszesnek. Tanuljon minden lépést ésszel és kedéllyel mások előtt elnyerni. Legyen mindig kényszerítve arra, hogy kedvében járjon azoknak, akiket ismét mint lépcsőket fog felhasználni, hogy magasabbra emelkedjék. Nem kell őt hazulról kényeztetni, hogy tanulja meg felhasználni az idegent és minden embernek mérlegelni az értékét. Ápolni kell benne a nagyravágyást; fenntartani és felkeresztetni vele az ismeretséget nagy nevekkel és hatalmas befolyásokkal, mik családi összeköttetésre vezethetnek - a költői ábrándok követése nélkül.

Egy pillanatnyi eltorzulása ez arcnak tanúsítá, mily végtelen kínokat kell kiállni ez embernek azalatt, amíg beszél. Csak pillanatig tartott az. A *nemes* akarat legyőzte a *pór* természetet.

Tudta folytatni végintézkedését.

- Ily három erős oszlop fönn fogja tartani azt a művet, amit én alkottam. Egy diplomata - egy katona - egy főhivatalnok. Miért nem építhettem még tovább, amíg ők megerősödnek, amíg helyeiket meg tudják állni! Marie! Nőm! Baradlayné asszony! Én kérem, én kényszerítem, én megidézem önt, hogy cselekedje azt, amit önnek rendelék. A halállal vívódik minden idege testemnek; de én e végküzdelemben nem gondolok arra, hogy porrá lesz percek múlva, ami rajtam por. Ezt a hideg verítéket homlokomon nem a halálküzdelem izzasztja, hanem a rettegetés, hogy hasztalan fáradtam. Egy negyedszázad munkája odavesz. Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémántot, s nem tudják, hogy az ott satnya elemeire fog feloszlani, s soha vissza nem jegecül. Ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké életetője, örökké újra feltámasztója az egész nemzetnek. Léteünknek titokteljes talizmánja. És ezt akarják megáldozni, megsemmisíteni. Lázálmokért, mik idegen test kór párázatával ragadják át dögvész idején. - Ah, Marie, ha tudná, ez az én kőszívem mit szenved! Nem. Ne gyógyszer adjon. Az nem használ ennek. Tartsa elém fiaim arcképeit. Az megenyhít.

A nő odavitte a hármastokba foglalt három miniatűr képet, s kitérte azt előtte. A kőszívű ember sorba nézte őket, s az alatt elcsillapultak fájdalmai. Elfeledezt a halállal küzdeni. Száraz csontujjával a legidősebb arcára mutatva suttozta:

- Úgy hiszem, ez legjobban hasonlíthatna hozzám.

Azután félretolta maga elől az arcképeket, s folytatta hidegen:

- Semmi érzéget, az idő rövid. Én nemsokára megterek atyáimhoz, itt hagyom fiaimnak, mit őseim rám hagytak. De házam az eszmék vára marad. „Nemesdomb” nem esik ki a történelemből. Központja, tűzhelye, napja lesz ez a bolygó elvnek. Ön itt marad utánam.

A hölgy megállt az írás közben, és bámulva tekintte a beszélőre. Az észrevette neje bámulatát.

- Ön kételkedve néz rám. Egy nő, egy özvegy mit tehetne azon munkában, melyben egy férfi összeroskadt? Megmondom azt. Hat héttel halálom után ön férjhez fog menni.

A nő kiejtette kezéből a tollat.

- Én akarom azt - folytatá szigorúan a kőszívű ember. Kijelöltem előre, akihez nőül fog menni. Ön Rideghváry Bencének fogja nyújtani kezét.

Itt a nő nem bírt magával többé, elhagyta az íróasztalt, s odarohant férje ágya mellé, összeroskadt, és annak kezét megragadva, a legforróbb könnyekkel áztatá azt.

A kőszívű ember lehunyta szemeit, és tanácsot kért a sötétségtől. Megtalálta azt.

- Marie, hagyja ön abba! Most nincs idő az ön sírására. Én sietek. Utam van. Úgy kell lenni, ahogy mondtam. Ön fiatal még; nincs negyvenéves. Ön szép, és örökké az marad. Huszonnégy év előtt, mikor nőül vettem önt, sem láttam önt szebbnek, mint most. Hollófekete haja, ragyogó szemei voltak - most is azok. Szelíd és szemérmes volt ön; most sem szűnt meg az lenni. Én nagyon szerettem önt. Hiszen tudja azt jól. Az első évben született legidősb fiam, Ödön, a másodikban második fiam, Richárd, a harmadikban a legifjabb, Jenő. Akkor egy súlyos betegséggel látogatott meg Isten, amiből mint nyomorék támadtam föl. Az orvosok megmondták, hogy a halálé vagyok. Egyetlen csók, amit az ön édes ajka ad nekem, meg fog ölni. És én itt haldoklom az ön oldala mellett már húsz év óta, elítélve, kiszentenciázva. Az ön szemei előtt hullott el életem virága, és húsz év óta nem volt ön egyéb, mint egy haldokló ápolónéja. És én tudtam élni, egyik napot a másik után vonva. Mert volt egy nagy eszme, minden emberi érzésen uralkodó, ami élni kényszerített, tartogatni egy kínokkal és lemondásokkal folytatott életet. Ó, milyen életet! Örök tagadását mindennek, ami öröm, ami érzés, ami gyönyörűség! Én elvállaltam azt. Lemondtam mindenről, amiért emberi szív dobog.

Letörültem lelkemről az ifjú ábrándok költészetét, ami minden ifjú lelkét megfogja. Lettem rideg, kiszámító, hozzájárulhatatlan. Csak a jövőnek éltem. Egy oly jövőnek, mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága. Ebben neveltem mind a három fiamat. Ebben fogyasztottam el életerőmet. Ebben örökítettem meg nevemet. E néven a jelenkor átka fekszik, de a jövő áldása ragyog. E névért szenvedett ön oly sokat, Marie. Önnek még boldognak kell lenni az életben.

A nő zokogása tiltakozott e szó ellen.

- Én úgy akarom - szólt a férfi, és elrántotta tőle kezét. - Térjen ön az asztalhoz vissza, és írja. Végakaratom ez. Nőm hat hét múlva halálom után adja kezét Rideghváry Bencének, ki nyomdokomba lépni leginkább érdemes. Így leend nyugtom a föld alatt és üdvöm az égben. Leírta-e ön, amit eléje mondtam, Marie?

A nő kezéből kihullott a toll, két kezét homlokára tette, és hallgatott.

- Az óra végire jár - rebegé a haldokló, küzdve a semmivélét férgei ellen. - De „non omnis moriar”! A mű, mit megkezdtem, utánam fennmarad, Marie! Tegye ön kezemre kezét, és hagyja rajta, míg azt megfagyni érzi. Semmi érzélgés, semmi könny, én akarom, hogy ön ne sírjon. Nem veszünk búcsút. Lelkemet önre hagytam, s az nem fogja önt elhagyni soha; az számon kérendi öntül minden reggel, minden este, hogyan töltötte ön be azt, amit önnek végső órámban meghagytam. Én itt leszek! Mindig itt leszek.

A nő úgy reszketett.

A haldokló pedig csendesen egymásra tevé kezeit, s töredezett hangon rebegé:

- Az óra végire jár... Az orvosnak igaza volt... Már nem fáj semmi... Sötét lesz minden... Csak fiaim képe világít még... Ki jössz felém, onnan a sötétből? Állj ott! Ne közelíts!... Homályos alak!... Még mondanivalóm van itt!

Hanem az a nagy, homályos alak, mely előtűnt a semmivélét sötétségéből, közelített visszaparancsolhatatlanul, s nem várta meg, míg a nagy, hatalmas, kőszívű ember elmondja, mi parancsolnivalója van még ezen a világon, s rátette arcára láthatatlan kezét.

A nagy, hatalmas, kőszívű ember aztán, mikor érezte, hogy e még hatalmasabb úrnak engedelmeskednie kell: önként lecsukta szemeit, összeszorítá ajkait, nem várva, hogy segítségére jöjjenek a meghaláshoz, mint más veszendő embernek, és átadta nagy, törhetetlen lelkét a nagy tömlőtartónak - büszkén, vonakodás nélkül, mint illik nemesemberhez.

A nő pedig, midőn látta, hogy a végső perc betölt, s férje halva van, odarogyott térdre az íróasztal mellé, s két összekulcsolt kezét a teleírt papírra fektetve rebegé:

- Halld meg, Uramisten, és úgy bocsásd színed elé árva lelkét! És úgy légy neki irgalmas a túlvilágon, ahogy én fogadom és esküszöm előtted, hogy mindezen rossznak, amit ő véglehetével parancsolt, az ellenkezőjét fogom teljesíteni Teelőtted! Úgy segíts meg engem, véghetetlen hatalmasságú Isten!...

Egy emberen túli, egy elképzelhetetlen borzadályú kiáltás hangzott fel a csendben.

A felriadt nő rettenve tekintte az ágyán fekvő halottra.

És íme, annak elébb lezárt ajkai most nyitva voltak, lecsukott szemei elmeredve és mellén összefogott két keze közül a jobb feje fölé emelve.

Talán az elköltöző lélek összetalálkozott az égben az utána küldött fogadással, s még egyszer visszafordulva az ég kapujából, a csillagok útjából, megtért porhüvelyéhez, hogy egy halál utáni kiáltással kijelentse végső, tiltakozó vasakarátát.

A TEMETÉSI IMA

A kőszívű ember temetése csak egy hét múlva ment végbe. Azalatt közszemlére volt kitéve - bebalzsamozottan, mint egy fejedelem. Időt kellett engedni a számos nagy rangú ismerőknek, hogy a végtisztességtételre megjelenhessenek, a nagytiszteletű és főtisztelendő uraknak, hogy a gyászbeszédeket megírassák, szőnyegésznek és címerfestőnek, hogy díszítményeikkel elkészülhessenek, s a főiskolai cantus praesensnek, hogy a nagy halott tiszteletére az énekkarnak egészen új harmóniákat betaníthasson.

Én sok temetést láttam életemben. Kicsiny diák koromban szép diszkant hangom volt; aztán három humaniorum classisnak énekszóval kellett kísérni felekezetünk minden halottját, gazdagot, szegényt egyaránt. Azért láttam gazdag temetést, szegény temetést sokat; prédikációs halottat, búcsúztatós halottat és közönséges imádságos halottat; de én egynek a temetését sem tudnám leírni. Mert mindannyinál nem láttam egyebet, mint azokat a síró alakokat, akik a koporsó után ödöngnek, vezetve vagy magukra hagyatva - és ez mindig egyforma látvány. A gazdag ember fájdalma csak olyan alázatos fájdalom, mint a szegény emberé, s én nem emlékszem belőle egyébre.

Annyit tudok, hogy a főtisztelendő úr gyászszónoklata igen hosszú volt. Maig is megvan valahol az archívumban, fényes fekete papírra nyomtatva, ezüstbetűkkel - s hogy az egész parentatio alatt a méltóságos asszony úgy sírt, mint akár egy szegény parasztember özvegye.

- Kisírja magát valahára a szegény baronesse - súgja az első padban ülő rangbeli urak egyike a másiknak -, életében úgysem volt szabad sírnia.

- Valóban igen keményszívű ember volt a néhai - viszonzá rá a másik. - Még azt sem engedé a nőnek, hogy egy könnyecseppet ejtsen, ha valami fájt neki.

- Pedig bizony sok mindenféle fájhatott neki húsz év alatt.

- Azt csak én tudom legjobban.

- Méltóságos adminisztrátor úr legbensőbb barátja volt a családnak?

- Egy test és lélek - felelt a megszólított, elszalasztva a diskurálás által a legszebb körmondatot a főtisztelendő úr exordiumából, ki éppen a léleknek a testhez való viszonyát deríté ki a hallgatók előtt a legmegvigasztalóbban.

A méltóságos özvegy egy-egy pillanatra levette arcáról könny nedvesítette kendőjét, s nyugalmat igyekezett adni arcának.

- Még most is igazán szép asszony - súgá az egyik úr a másiknak.

- Jég közé volt téve húsz évig.

- Alig hiszem, hogy e gyászéven túl özvegyen maradjon.

A méltóságos adminisztrátor úr csak bajusza hegyét kunkorítgatta e kacsáskodó kérdésre, s azt mondá:

- Hallgassuk a főtisztelendő urat, szépen beszél.

Igaz is, hogy nagyon szépen beszélt. A homiletikában nem volt párja.

Hanem azért mégis nagyon érdekelte a rangbeli uraságokat azon kérdés tisztába hozatala: vajon miféle érdemrendek azok ott a gyász címerek aljára festve? A méltóságos adminisztrátor úr tudott felvilágosítással szolgálni a körülé ülőknek, melyiket mikor, kitől és minő érdemeiért nyerte a megboldogult. Azokat mármost vissza kell adni. Bizony vissza kell adni.

A gyászszónoklat azonban csak véget ért, s mindenkit azon meggyőződésben hagyott, hogy ennél remekebb szónoklatot régen nem mondtak és még sokáig nem fognak mondani halandó porhüvely fölött.

Azután következett a gyászének. A falusi templomban orgona is volt; azt is a boldogult állítatá fel saját költségén. Az énekkar remekül adá elő, szokott praecisióval egyikét a legszebb gyászdaloknak, amit a Nabukodonozor operából ismerünk... természetesen ez alkalomhoz írt szöveggel.

- Hej, ha a boldogult hallaná, hogy most őfölte egy színházi opera kórusát éneklük, és felszólalhatna, hogy mondaná a cantus praesesnek: „Kend számár!”

Ezt az észrevételt tevő Rideghváry adminisztrátor úr, szomszédjához fordulva.

- Talán nem szerette a színpadi áriákat?

- Nagyon haragudott, ha teátrális cikornyákat hoztak be a templomi énekekbe. Végintézkedésében pedig expresse kijelenté, hogy fölte semmi színpadi melódiát ne énekeljenek.

- Méltóságod ismeri a megboldogult végrendeletét?

A méltóságos titokteljesen inte lehunyt szemével s orrához felhúzott bajuszával, hogy ez titok, de könnyen kitalálható.

A gyászénekekkel még nem volt mindennek vége.

A katedra melletti padban három lelkész ült egymás mellett, s az ott nem ült hiába.

A második harmónia után következett a nagytiszteletű úr a szószékre.

- Vajon még a harmadik pap is fog prédikálni? - kérdé feszengve az egyik rangbéli úr a másik úrtól.

- Az a helybeli tiszteletes; az csak egy rövid imát fog mondani a sírbolt előtt.

- Á, ez az?

Azzal a két úr oly közel hajolt egymáshoz, hogy suttogásának egy hangja se legyen elejtve a hátuk mögött ülők számára.

- Vajon „az is” nincsen itten? - sűgá az egyik rangbéli úr a másiknak.

- Magam is régen keresem a nép között, de nem bírok ráakadni a szememmel.

A méltóságos úr végre mégiscsak ráakad, akit keresett.

- Ott van ni. A katedra mögötti szögletben, a falhoz simulva áll; egy kendőt tart a két kezében ajkáig emelve. Nem lát ön oda? Majd ha az a fáklyatartó hajdú megint a jobb lábáról a bal lábára fog állni, akkor meglátja mögötte.

- Ah, látom, látom; olyan se nem szürke, se nem barna ruhában?

- Az, az.

- Mondhatom, gyönyörű gyermek. Nem csodálhatni, hogy...

És aztán tovább suttogtak.

Pedig bizony kár volt nem hallgatni azt a pompás búcsúztatót, amit a nagytiszteletű úr felolvasott, mert ha az első gyászbeszéd remeke volt a dialektikának és prozódjának, úgy ez pályakoszorús példánya volt a poézisnek, megragadó képekkel és hasonlatokkal s könnyekre indító trópusokkal, sőt költői citátumokkal vegyest, klasszikus és újkori auktorokból. Mely szép bevezetés után következett a személy szerinti elbúcsúztatása a fáklyákkal körülragyogott

halottak, s ha valahol, itt tanúsítá a nagytiszteletű úr mély belátását; oly korrekt sorozatban búcsúztatván el a néhait az egymás után következő excellenciás és kegyelmes, nagyméltóságú, méltóságos és nagyságos, tekintetes, nemes, nemzeti és vitélő, főtisztelendő, nagytiszteletű, tisztelendő és tiszteletes, nagyérdemű, érdemes, becsületes és tudós uraktól és azoknak asszonyosságaitól, fi- és leányágon levő sarjadékaitól, hogy egyetlen tévedést nem ejte, mely súlyos neheztelést vonhatott volna maga után; sőt mindegyik kiváló egyéniségnek, később egy konzorciumba foglalt kollektív csoportozatoknak oly találó és helyesen választott búcsúmondatokat adott át a megboldogult nevében, amikkel azok rangbeli igényeik szerint meg lehetnek elégedve.

Midőn a nagytiszteletű úr az elsoroltak között annak nevéhez ért: „ki bujdosol mostan távol északi hazáknak hólepte mezőin, száz és száz mérföldnyire távolban szülötte hazádtól, s az éjszakai fény ragyogása mellett gondolsz a szerető atyára, ki már onnan felülről néz le rád...” - akkor a két rangbeli úr úgy vette észre, hogy a barna ruhás leányka ott a szögletben azt a fehér kendőt egész szeméig emelé.

- Szegényke... - sűgák egymásnak. - (Azt ugyan nem látod te többet!)

Végre az is elmúlt; vége lett éneknek, gyászbeszédnek, búcsúztatónak; tizenkét hajdú, forgótul tarsolyig díszruhás, vállára emelé a pompás koporsót, a ház legelőkelőbb barátai emelték a gyásztakaró nehéz bojtjait; az adminisztrátor kezét nyújtá a gyászos özvegynek, s megindult a menet a templomból a családi sírbolthoz.

Még egy rövid szertartás volt hátra.

Amidőn a koporsó örök nyugalma helyére letétték, egy végső ima mondatik el fölötte - bevett szokás szerint a helybeli lelkész által.

Sokan kíváncsiak legalább alakjára nézve ismerni az öreg kurucot, ahogy tiszteletes Lánghy Bertalan uramat tisztelni szokták heves magaviseletéért.

Úgy szokott beszélni az öreg a szószéken, mint Abraham, a Santa Clara, a megyegyűléseken pedig mint „nagy botú” Lőrinc.

Jól volt intézve, hogy csak egy imádság bízott rá, mert ha búcsúztatóját végezte volna a megboldogultnak, azt az élve maradtak majd nagyon megemlegették volna.

A harmadik énekszó után helyet adtak a lelkésznek a sírboltajtóval szemben, s ő fővegét levéve fejéről, megállt az emberektől körülfogott téren.

Nagy, kopasz homlokát gyér, göndör fürtök folyták körül, egészen fehér fürtök; arca simára volt borotválva, akkori egyházi viselet szerint; erős, sűrű szemöldökei a villogó, sötét szemek fölött merész, határozott kifejezést adtak arcának.

Ott összetevé kezeit, és elkezdé az imát:

„Minden élőknek és holtaknak igaz bírása, nagy Isten!

Hallgasd meg ez órában a mi könyörgésünket...

Íme, ragyogó földi pompával közeledik a te szolgálid egyikének hamva márványüregéhez, míg lelke ugyanakkor meztelenül, reszketve, halaványan áll a csillagok határán, és bebocsátást kér az égbe...

Mik vagyunk mi, hogy ilyen fénnel távozzunk a világból? holott a férgek a mi testvéreink, s a göröngy a mi anyánk...

Egyetlen jótettnek emléke jobban világít miutánunk, mint ezer fáklyának lobogása, s a honfiak néma áldása jobban ékesíti koporsónkat, mint minden címerek és érdemrendek.

Ó, én uram, légy irgalmas azokhoz, akik életükben az irgalmat nem ismerték soha.

Ne kérdezd az előtted reszkető lélektől fölöttébb szigorún: »Ki voltál? Ki kísért idáig? Mi hangzik onnan alulról utánad?«

Ne engedd a földi párát tovább hatni a föld felhőinél; legyen az átok vagy magasztalás. Te magasan állsz mindazok fölött.

Mert ki védné meg, ha nem a te végtelen irgalmad a föld hatalmasát, midőn dicsőségéből levetkőzve előtted áll, és rettentő kérdéseidre felel:

- Segítéd-e a nyomorultat?

- Nem!

- Fölemelted-e az elesettet?

- Nem!

- Oltalmazója voltál-e az üldözötteknek?

- Nem!

- Hallgattál-e a kétségbeesők könyörgéseire?

- Nem!

- Törülted-e le a szenvedők könnyeit?

- Nem!

- Kegyelmeztél-e a meggyőzötteknek?

- Nem!

- Szeretettel fizettél-e szeretetért?

- Nem! nem! és mindörökké nem!

És ha kérdezed a föld hatalmasától, ki fegyvertelenül áll előtted: »Mire használtad a hatalmat, amit kezedbe adtam? Boldogítottad-e a milliókat, akik rád voltak bízva? Építettél-e az utókor számára, mely tőled várta jövőjét? Igazán szolgáltad-e hazádat, vagy porban csúsztal idegen bálvány előtt? Éltél-e a te nemzetednek, vagy eladtad annak oltárait, melyen az én nevemnek áldozatai füstölögtek?« Mit feleljen akkor? Kihez forduljon akkor? Mely címerével, mely érdemjelével takargassa be keblét akkor? Kit híjon segítségül, kit pátrónusául? Mely király, mely császár védelmezi meg őt ottan, ahol sár és hamu minden arany, melyből korona készül?...»

A pap arca kipirult, és termete fölmagasodott, gyér hajfürtjei, mintha repülni akarnának vele, lebegtek megrázott feje körül; a teljes című gyülekezet háta borsózott a hallottaktól.

„...Ó, uram - folytatá a pap imáját -, gyakorolj irgalmat az igazság helyett! Ne tekintsd, mi volt a halandó ember, de számítsd be neki azt, hogy homályban élt, nem látott téged.

Ne vesd mérlegre hibáit és botlásait; számítsd be neki, hogy ő hitt abban, hogy jót cselekszik, amidőn vétkezik.

Bocsáss meg neki az égben; valamint azok megbocsátnak neki, akik ellen vétkezett itt a földön.

Töröld el munkáinak emlékét, hogy ne legyen, amiről reá visszaemlékezzenek.

S ha bűnhődnie kell a vétkezőnek, ó, uram, ha engesztelhetetlen vagy egy bevégzett élet rossz művei iránt; ha nem bocsátod magad elé súlyosan terhelt lelkét megtisztítlanul, add, hogy

legyen az ő vezeklése az, hogy lelke, mely most már mindent világosan lát, és nem tükörből többé, térjen vissza a földre, és szállja meg gyermekeit, hogy mindaz, ami az apának bűne volt, forduljon meg, és legyen a fiakban erény és dicsőség; add, hogy a haza földe, mely koporsója volt, amíg élt, legyen ringató bölcsője, midőn halva fekszik benne!

Hallgasd meg, Uram, a te szolgádnak imáját, Ámen...”

A kripta vasajtájának dördülése zárta be a ceremóniát. A publikum, mely értette vagy nem értette a dörgedelmes szavakat, tökéletesen meg volt elégedve a látottakkal és hallottakkal. A gyász kíséret megtért a kastélyba; úri rendnek, diákoknak, cselédeknek külön termekben volt terítve az asztal; ki-ki sietett bevégzett kötelessége után a természet követelményeinek eleget tenni.

A vén pap leghátul maradt, s midőn mindenki a kastély felé rohant, megfogva annak a barna ruhás leánynak a kezét, egy mellékúton másfelé került.

Az ő számára hiába terítettek a kastély dísztermében.

TALLÉROSSY ZEBULON

A tor mindenképpen hasonlít más egyéb lakomákhoz, azzal a különbséggel, hogy nem tósztznak benne.

A háziasszony, az özvegy félrevonult legbenső szobáiba; a végtiszteletre felgyűlt vendégek ismét ott a címerterem hármassasztalát ülték végig; lehettek másfélszázan. A szakács csakúgy remekelt, mint máskor, a kulcsár csakúgy felhordatta egymás után a külön alakú poharakba való borokat, s a vendég urak csakúgy hozzáálltak, mintha főispán-beiktatási ebéd volna.

Az ebéd vége felé, mikor már a fagyalthoz kezdték váltogatni a kis sèvres-i porceláncsészéket, érzékezik nagy robajjal még egy vendég.

Egy elkésett vendég, kinek láttára minden ismerősnek ajkáról egy derült „hahó” hangzik el; még az étékfogó inasok is rejthetetlen mosollyal fogadják. Pedig az érkező alak nemhogy valami jókedvű bonhómiát hozna magával, sőt inkább a lehető legdezőláltabb alakot mutatja be megjelenésével.

- Nini! Zebulon! - hangzik minden oldalról.

Bizony Zebulon, de haraggal eltelve és kétségbeeséssel; kopasz homloka, melyen a bagósüveg karimája széles, veres nyomot hagyott, mint valami mártírglóriát, izzadt, kuszált hajjal van teleragadva, szakálla, bajusza deres és jégcsapos, ahogy azt a zúzmara odakinn kandírozta; arcának minden izma el van szánva mentül több ráncot csoportosítani az orra körül, amivel exorbitáns haragnak és méltatlankodásnak kellene kifejezve lenni; - tökéletesen ellenkező siker mellett.

Mikor minden ember úgy szereti, úgy nem fél tőle!

- Nem kaptam utolsó stáción forspontot!

E szavakkal motiválja üldöző fátumát.

Az ifjabb vendégek felugrálnak előtte helyeikről; az idősebbek és tekintélyesebbek messziről beneventálják; vén hajdúk sietnek elvenni süvegét, téli kesztyűit, még mosómedveprémes bekecsét is levonnék róla, de azt már nem adja, mert nincs alatta más; az, ha kigombolja, szalonruha; ha begombolja, kijáró öltözet; ha lekefélik, díszköntös; amire most nagy szüksége volna, mert a décbunda, amit az úton viselt, nagyon eresztí a szórt; de most arra nincs idő.

- Ide, ide! Az én helyemre, Zebulon! - kiáltanak elé több oldalról, jóllakott vendégek; hanem mindazok számára nincs Zebulonnak érzéke; ő meglátta és észrevette, hogy az adminisztrátor úr egy üresen álló székre invitálja, s annál fogva őhöz töri magát a többiekén keresztül, fenntartván számára azt a tiszteletet, hogy szakálla első zúzmaráit az ő arcára hinthesse egy baráti összecsókolódásban.

És akkor Zebulonnak eszébe jut a pillanat nagyszerűsége, nagyot sóhajt, és az adminisztrátor kezeit megfogva kezeivel, nagy szomorú hangon így szól:

- Így kelete nekünk találkozni! Ki elhihetet volna ezt?

Három órával hamarabb nagyon oda illett volna ez a bánatos kifejezés a többiek közé, hanem a ménesi és bordeaux-i között éppen nem talált az rokonszenves keblekre.

- Csak ülj le, Zebulon. Itt van egy üres szék.

Még Zebulon kívánt szolgálni egypár zúzmarás csókkal a közelebb találtaknak; míg nagy nehezen lenyomták az üresnek deklarált székbe.

- De kinek székét én most itt elfoglalok?

- Ne aggódjál miatta - szólta az adminisztrátor -, csak ülj oda. Az a pap széke.

- Pap széke! - kiálta Zebulon, s két tenyerét az asztalnak feszíté, hogy felpattanhasson helyéből, mivel e műtetre elzsibbadt lábai nem szolgáltattak kellő asszisztenciát. - De pap székébe én nem ülöm le magamat. Én szent székbe le nem ülök. Papnak helyit el nem foglalok.

Lefogták, ott marasztották.

- Csak te ülj ott - biztatóan halkán az adminisztrátor. - Lesz az után a pap után még majd több üres szék is nemsokára.

Valamelyik szomszédja megsúgta Zebulonnak, hogy ki az a pap.

- Ahan! Mar az mas - dűnnyögé erre megnyugtatta, s azzal befészkelte magát kényelmesen a designált ülőhelybe, s egész ügyismerettel gyűré be a széttárt asztalkendő egyik csücskjét nyakravalójába.

Az inasok rendelet nélkül is tudták ez esetben teendőiket, minden oldalról rohantak elé a sérenyén megfogyasztott tálak ételmaradékaival; egyik hozta a fogaszt, másik a fécánt, harmadik a mártást, negyedik a salátát, ötödik a pudingot, s Zebulon hagyott magának ízleni mindent összevissza, amelyiket hamarabb hozták, a borléhabot a sült höz, a madeiramártást a palacsintához. Ki bánná? Egy gyomorba jut. És aközben nem késett a gyászos keresztyén gyülekezetnek előadni azon hallatlan, vele történt balesetet, mellyel a sors csupán választott üldözötteit képes megtisztelni.

- Onnan felülről gyűvök három egisz napok otatul fogva. Elgyütem egiszben utolsó stációig szerencsisen, Szunyoglakig. Hivatom birot, parancsolom forspontot. Van, de nincs. Hát hun van? Mind elmente, ki csak lo volt, mar előre valo nap Nemesdombra temetisre. Haragutam, parancsoltam; megmondtam neki, ki vagyok, nem használta semmit. Utolara megvesztegetem nagy suma pinzel egy derik, becsületes embert, hogy segítse rajtam valahogy, akarhogy, csakhogy; s az a gazember befogta saját uri hintom elejbe nigy bivalyt, s úgy hozta engemet idajaig.

Tallérossy úr olyan tragikus arckifejezéssel panaszlá el a roppant gyász esetet, hogy neki négy bivaly után fogott hintóval kellett Nemesdombig parádézni, hogy még az is megszánhatta hallgatói közül, akinek azon meg nem esett a szíve, hogy minő vezekléssel eszi mustárral az olasz kráflit.

- De még jo let volna, ha csak hozta volna - folytató Zebulon a szomorú odisszeát -, de mivelhogy odakin van most levegői termometrumon zerus; s az a bivalynak nagyon meleg, van pedig nadason tul nagy mocsar, ki egy kicsit van befagyva; amint azt meglatot nigy bivaly, aló bele! Utana hinto, ot megreketünk; hintot csak két ora mulva tutunk kivontatnyi sárból, jégből, mikor bivalyok elvigeztek balneologiai passiot. Is én az alata elkistem mindenkül. Elkistem gyasztiszteletbül, elkistem predikációrul, bucsuztatorul, mig csak egy kis imadsagot se nem kaptam belüle.

- No, azzal éppen jól járt urambátyám, hogy abból nem kapott.

Ezt veté közbe az adminisztrátor úr.

Ami nagyon megszurta a fülét Zebulonnak.

A pap széke üres; az imádság nem tetszett. Az a pap bizonyosan valami subscust ejtett!

Alig is várható, hogy mint jó versenytárs utolérhesse az előrehaladt étkezőket, ami a fekete-kávénál be is következett, s akkor megtudakolhassa adminisztrátor barátjától, mi históriája van annak az üres papi széknek, ami még több üres székeket fog maga után vonni; s annak az imádságnak, amit jó volt meg nem hallani.

Szörnyű esetnek találá azt, mikor meghallá.

Hajszálait felborzoló homloka körül, mert nem akartak maguktól ég felé borzadni.

- Hiszen az perduellio!

Hát persze hogy perduellio! De nem is akadt annak az elkárhozott papnak egyetlenegy védelmezője is az egész társaságban, sőt mindenki segített Tallérossy Zebulon kebelét akként teletöltögetni különféle színű papfenyegetések mérgeivel, valamint poharait teletöltögeték különféle színű italokkal; s Zebulon engedte magának ízleni mind a kettőt, míg végre maga sem tudott volna magának számot adni róla, az elsőbbek által lett-e jobban felgerjedve vagy az utóbbiak által.

Míg a feketekávét szürcsölé, nagyon elhallgatott. E veszedelmes hallgatás azt látszott elárulni, hogy most azon tusakodik magában, vajon mit cselekednék ő azzal a pappal, ha most rábíznák; s minden szürcsölés után egy-egy új eszme tört magának utat bajusza alul:

„Kihordatnam ütet hatarra...”

„Citaltatnam konzisztorium elejbe...”

„Megdöngetetnim hajduval...”

És minden mondásnál egyúttal a kompetens fórumra veté apelláló tekintetét; az elsónél a bonorum directorra, a másodiknál a főtisztelendő úrra, a harmadiknál a várnagyra, s mindannyinak mosolygó bölintésével találkozva tapasztalá, hogy leghelyesebb hírokat penget.

- De csak még annál nagyobb baj ne érje azt az urat - szóló hozzá az adminisztrátor úr; mire Zebulon a cukor alját is felhörpintve a kávéscsészéből, bámulva tekinté a hatalmas úrra, hogy ugyan mi lehet az, ami még neki eszébe juthat ezen felül.

Rideghváry csak úgy morzsolta ki a szót a fogai közül:

- Még egy kis „ad audiendum verbum” is következik.

- A kell neki! A kell neki! - kiálta Zebulon, mint akinek nyelve hegyéről lopták el a szót; ő is azt akarta éppen mondani. - Néplazítás! Fölségsértés! Kufstein neki! Tíz esztendő! Nehiz vas! Kirje fejit királyi fiskus!

Az adminisztrátor, látva, hogy az ülés szokatlanul hosszúra nyúlt, már esteledik, rövid a téli nap, annál fogva jónak látta Zebulontul megvonni a szót, s székéről fölkelve, jelt adni az asztalbontásra.

Még napvilággal útra is kell indulni mindenkinek. Halottas háznál temetés után szokatlan, hogy éjszakára vendég maradjon.

Jól fegyelmezett rend utasítása szerint az összes díszes társaság nevében egy tíztagú küldöttség deputáltatott, hogy mindnyájuk nevében még egy végbúcsúszóban fejezze ki kondolenciáját a ház asszonya előtt; míg azok odafenn járnak, az alatt a járásbeli főbíró gondoskodand, hogy minden hintó megkapja a maga előfogatót; Zebulon úr bivaly hordta bárkája szintén.

Hogy maga Tallérossy Zebulon úr el nem maradhatott a gyásztisztelgő küldöttségből, az magától értetik.

Néhányat húzva benyálazott tenyérrel bekecse oldalain - ami annyit jelentett, hogy mármost meg van kefélve -, az érdemes hazafi is csatlakozott a tízek küldöttségéhez, s így fölmentek szép rendben az emeletbe, hol az özvegy lakott.

Baradlayné készen állt elfogadásukra, nem hagyta őket várakozni.

Sötétkéék függönyöktől beárnyékolt teremében ott állt íróasztalához dűlve, mint egy szobor, alabástrom-halavány arcán semmi vonás sem látszott élni.

Legelőször a főtisztelendű úr járult eléje. Nehány igen szép és találó bibliai mondás balzsamát önté ki a keseredett szűvre. Utána a nagytisztelendű úr veté mérlegbe a vigasztalásnak nem kevésbé sikeres szavait jeles költűinknek e helyzetre alkalmazható strűfáiban. Azután az adminisztrátor úr lépett az úrhűlgyhűz, s bizalmasan megfogva annak kezét, meghatott hangon biztosítá, hogy ha egyszer fájdalmai oly nagyok lesznek, hogy azokat többé nem bírja elviselni, emlékezzék rá, hogy van a háznak egy hű barátja, ki mindezen fájdalmaiban híven osztozik.

Ezzel aztán vissza kellett volna vonulnia a tízes küldűtséggnek.

Ámde ha a ház leszakadt volna is, meg nem akadályozandá Zebulont, hogy rűshez jutván, ő is előre ne furakodjék, s el ne mondja azt, ami a szűvét nyomja s amit a többiek elmondani elfelejtettek.

- Nagysagozs asszonyom. Ezerszer sajnalok, hogy nem lehetem szerencsis, temetisen jelen lehetni.

- Nem szerencse az, Zebulon! - sűgá a koadjutor úr a szűnok fűlébe.

Az nem hallgatott az észrevételre, bizton folytatá:

- Útkűzben elakadtam. Sajnalog csak aztat nagyon, hogy olyan dicsű fűrfiunak kűnyeimmel nem adakozhatam. Is ha én letem volna nagysagozs aszony, mikor infamis cudar papa - azt a harmadik irtem - tartotta azt a blaszfémikus imadsagot: nem tudok, hogy torkaba bele nem fojtotam volna *anak*.

A koadjutor egyet rántott Zebulon bekecse szárnyán, mire Zebulon gondolva, hogy már megint a grammatika ellen vétett, helyreigazítá magát:

- Neki.

A nemes harag sokkal jobban eltűltötte szűvét, mintsem azt vissza bírta volna tartűztni.

- De ne filjen, nagysagozs aszony: meglesz neki bűntetise anak; papnak, gonosznak. Fogunk űtet elcsapatni parokiából, mehet peregrinusnak; nem elig - vitetűnk ad audiendum verbum, lesz neki tűmlűc ilete hoszuig, ot maj megtanul imadkozni, ha mig edig meg nem tanulta. Maj adminisztrátor ural adunk mink neki keten! Tesik megvigasztalni magát.

A szép halavány úrhűlgy e szavak alatt fűlemelé nagy, beszédes semeit, s nem Zebulonra, hanem Rideghvária tekinte velűk, és nézett rá oly hosszasan, merűen, hogy az nem bírta kiállani tekintetét.

Szerencsűre a koadjutor úr akkorát rántott Zebulon bekecsűn, hogy annak a vitűzkűtés elszorítá a nyeldeklűjét, s torkán akadt a további beszéd; arra az úrhűlgy meghajtá magát, s belsű szobája felé távozott, s így vége lett a további beszédnek.

Zebulon diadalmas arccal tekinte szűt küldűtt-társain; érzé, hogy a búcsűzás oroslánrűse neki jutott.

- Hatalmasan megvigasztaltad a nagyságos asszonyt, Zebulon! - szűlt a koadjutor, a derék úr vállait megveregetve.

- Remek szavakat méltűztatott fűtisztelendűsűged ismét elűadni - szűlt Rideghvária a fűllekipászorhoz.

- De méltűsággod vigaszszava mindazoknál több malasztal bírt - adá vissza a bűkot a fűtisztelendű úr.

- No mar csak olyan szípen versben beszilni senki se nem tud, mint nagytiszteletü úr - mondta a maga részéről Tallérossy Zebulon az espereshez.

Mikor aztán az ajtón kívül érve, a hosszú lépcsőn alábballagtak, azt mondá a koadjutor úr az adminisztrátornak:

- Ejnye, de nagy barom ez a Zebulon!

Az adminisztrátor úr pedig azt mondá a koadjutornak:

- Soha életemben unalmasabb szószaporítót nem láttam ennél a vén papnál.

A főtisztelendő úr így sűgött az espereshez:

- Őméltósága azt hiszi már, hogy itt már neki csak osztolni kell a gazdag özvegyel.

Zebulon pedig azt rebegé a hozzá legközelebb állónak:

- De csak ez az esperes ne versifikalna olyankor, mikor az nem ilik a szomorú alkalomhoz.

Félóra múlva egyik hintó a másik után verte fel a port a nemesdombi kastélytól minden irányban tovavezető országutakon, míg mindannyit elfedte a tájra leszálló lomha, szürke téli köd.

KÉT JÓ BARÁT

Egy egész roppant nagy terem csupa tiszta malachitból! A falak mint a kővé vált zöld bársony. A karcsú, zöld pillérek egyetlen darab drágakőből kifaragva, mintha lehántott zöld pálmafák tartanak a boltozatot. Az oszlopok körül a mélyedésekben keleti növények csoportozatai, mik közül egy virító agavé emeli magasra száz év várta virágbokréját, míg túloldalról fejedelmi hontársa, a szágópálma nyújtja felé ujjas leveleit, miknek egy-egy szárnya a fél termet átéri.

A terem boltozatáról, mint a cseppkőbarlang padmalyáról csüngnek alá szeszélyesen csoportosított, óriási üvegprizmák, s a közéjük rejtett lámpák azokon át vetnek alá ezerszínű világot, mint egy összetört szivárvány.

A középén áll egy óriási akvárium, két öl átmérőjű, egyetlen darabban öntött üvegmedence, melynek zöld tengervizében úszkálnak a tengerfenék csodás és ijesztő, szeszélyes és furcsa alakjai. Kalapácsfejű, fűrészzorrú, legyezőfülű, kulacstermetű, kígyóderekű halak; míg az üvegfalak oldalaihoz ragadva s nemes korallok ágain terjengve egész élő pompájukban a délszaki tengerek kagylói, csigái láthatók, miket csak holt héjaik után ismernek a múzeumok. A medence közepéből alabástrom triton emelkedik ki, melynek szájához emelt csigatülkéből karvastagon lövell fel a világoszöld szökőkútsugár. A legdrágább illatszer az, valódi kölnivíz, mely - amint a medence gömbölyű üvegfedelére visszahull s onnan alácsorog - úgy tetszik, mintha a tenger csodái mind ez illatnedv árjában fürödnének.

És ezt az egész medencét egy alulról átható fényáramlat világítja keresztül, valami álom látta, tündéries színt adva az egész teremnek, melyben hókeblű, tajtékvállú tündérek járkálnak, mint a mesevilág tengeristennőinek tüneményes palotáiban, az átlátszó víz fenekén.

Mert tündérei is vannak e teremnek, kik egymást keresik, kik egymásra hajolnak, suttognak, néma pillantásokat váltanak, mint tündérek szoktak, akiket csak az hall meg, akinek lelke nyitva nem mondott, de mégis hozzá intézett szavak iránt.

E bűvös terem egyik boltívéből ismét egy másik terembe látni, s az után végig öt, hat, tíz, ki tudná megszámlálni, hány termen keresztül, és azok mind vakító fényben ragyognak; ahány, annyi színű márvány, arannyal, ezüsttel, selyemmel, bársonnyal ékítve és végtől végig-hullámozva deli hölgyektől, kiken ragyog drágakő és drága testi szépség. Ha végignézte őket a halandó, s elbámult a kövek királyán, a gyémánton, melyet a trónok legszebbike, a hullámzó hölgykebel ringat, tán azon gondolatra is jöhet, hogy itt a trón még drágább, mint a király!

De csitt! Valahogy ki ne mondja ezt, ha gondolta!

Ez a tündérpalota, tenger alatti grottájával, föld feletti tündéreivel, a brazíliai őserdők illatával, a délszaki esték melegével: a szentpétervári „márványpalota”, és odakinn huszonkét fok a hideg.

A deli hölgyek csoportjai közt ott ragyognak az erősebb nem képviselői is. Itt csak aranyos egyenruhákat látni s a diplomatak hímzett öltönyeit; rendjeleket a világ minden országából s független bojárok pompás nemzeti öltözeteket. S ha itt-ott elvegyül közöttük egy-egy sötéten hagyott alak is, egyszerű, fekete frakkban, fehér mellénnyel és nyakkendővel, arról mindenki tudja, hogy az valami követségi titkár.

Hanem azért megesik, hogy egy ilyen egyszerű fekete frakk viselőjének a hölgyek jobban szemébe néznek, mintha egész melle ki volna rakva érdemkeresztekkel. Van ott egy olyan

Szép, méltóságteljes arc, az ifjúkor teljében, az érületnek még szűzies virághamvával minden vonásain. Szemeivel, mik nagyok és kékek, sötét, hosszú pilláktól árnyazva, egy hajdon is hódítani indulhatna, míg nemes arcéle, gyönyörű metszésű ajkai a korát megelőzött férfit hirdetik benne. Termete karcsú, de ruganyos és izomtelt.

A szép ifjú, dacára az egyszerű, fekete frakknak, nem marad felfedezetlenül.

Egy fényes, katonai egyenruhás úr, melle gyémántos rendjelekkel rakva, selyem derékszalag a vállától csípőjéig kötve, megszólítja őt, kezét szorít vele, és aztán karja alá ölti kezét.

Az előkelő úr ismerte jól az idegen ifjú édesatyját, kivel Bécsben sokszor volt együtt az udvarnál. Igen derék és nagyra becsült férfinak tartja az apát. Fiának még fényesebb pályát jósol. És végre tudatja vele, hogy legyen készen rá, miszerint a nagyhercegnőnek bemutatás-sék.

Aztán vitte magával.

Valóban szédítő helyzet.

Egy ifjúnak, aki még senki és semmi, még csak egyenruhája sincs, ezernyi fényes és hatalmas urai előtt egy idegen országnak, megállani azon óriási birodalom egyik legszebb és legmagasabb hölgyével szemben, s felelni annak kérdéseire, miket előre nem sejtet, és talán lekötelező fejedelmi szavakat viszonzni, eltalált hódolattal.

A fiatalember kiállta a próbát. És azután még több próbát is kiállt. Táncvigalom kezdődött. Előkelő hölgyek, bájos tündérek lejtettek karján; mind egy-egy modellje a sokszerű szépségnek. A szép Alekszandra hercegnő, egyetlen leánya egy moszkvai gazdag főnemesnek, egy tökéletes szépség, hajfürtökkel, minőket fodorított napsugarakhoz hasonlítanak, epedő kék szemekkel, rózsás arccal, már kétszer lejtette vele körül a nagy termet, s midőn harmadszor is helyéhez ért, jelt adott titkos kézszorítással, hogy még egyszer; s háromszor lejtették körül a nagytermet, ami nagy feladat, nemigen szokták megtenni, csak bravúrból - vagy szerelemből.

Az ifjú üdvözölte táncosnéjét, és odábbment. Nem volt sem fáradt, sem kábult.

Igézet járt vele.

S ez az igézet abban az ő szenvedélytelen tekintetében rejlett.

Nem látszott rajta, hogy valami meghatná. Nem fogta el a fejedelmi pompa, nem kapta el a kitüntetés, nem szédíték el a szép szemek, nem ittasíták meg édes szavak, titkos kézszorítások.

Minden vonása azt mondta, hogy az, ami itt körülötte történik, őt nem érdekli. S ez oly mondhatlan varázst ad a férfiarcnak.

Mikor tizenkét óra után a terem valamennyi zenekara a himnuszt kezdte rá, jelül annak, hogy a nagyhercegnő termeibe vonul vissza, a fekete frakkos ifjú ember a malachit terembe sietett.

Egy veres egyenruhás palotaszolga nagy ezüsttálcán frissítőket kínált, az ifjú felvett egy poharat valami fehér itallal. Hanem abban a percben valaki lenyomta hátulról a kezét, s azt mondta neki:

- Ej, ne idd azt!

Az ifjú visszafordult, s először jött önkéntelen mosoly az arcára.

- Ah, te vagy az, Leonin?

Leonin fiatal testőrtiszt volt, feszes egyenruhában; egészséges, telt arcú ifjú alak, pompás, fölünkörített szőke bajusszal és arcszakállal és sűrű, szőke szemöldökkel, amikhez jól illettek határozott tekintetű, élénk, szürke szemei.

- Már azt hittem, ott veszsz a táncteremben! - szólt barátságos szemrehányással.

- Menyasszonyoddal táncoltam. Nem láttad? Gyönyörű hölgy.

- Gyönyörű, gyönyörű. Hanem mit ér nekem az egész komédia, addig el nem vehetem, míg nagykorú nem leszek, míg vállrózsát nem kapok, s addig éppen két esztendő van, s addig az ember nem él meg csupa leánynézésből. Gyere már innen!

Az idegen ifjú vonakodott.

- Nem tudom, illik-e ily korán?

- Hiszen hallod már, hogy a himnuszt trombitálják! Aztán mi a hátulsó kapun szökünk ki, ott vár a szánkóm meg a bundáim. Csak nem fogadkoztál valami viaszábbal odabenn?

- De, nekem úgy tetszik, F... hercegnőnek, akinek az udvarmester szintén bemutatott, alighanem tartozom egy quadrille-al.

- Ugyan ne kezdj vele semmit! Az bolonddá tesz téged is, mint mást. Nem ér semmit ez az egész komédia. Itt bemutatják a szép válllaikat, s aztán azt akarják, hogy ha az ember egy szép leányra ránéz, azt mindjárt vegye el; ha pedig asszonyra nézett, annak legyen bolondja. Ez a sok alabástrom nyak és kebel, ez a sok hozzád simuló szilfid, ezek a szemedbe mosolygó szemek mindmegannyi ördögi kérdések angyaloktól, felelet nélkül. Gyerünk oda, ahol feleletet is adnak.

- Hová akarsz vinni?

- Hová? A pokolba! Félsz odajönni velem?

- Nem én.

- Hát a mennyországba? Félsz velem jönni?

- Azt sem bánom.

- Hát ha elviszlek innen a Kammenoi osztrov szigetre, egy piszkos, bűzös pálinkacsapszékbe, ahol most a matrózok tartanak bált? Oda eljössz-e velem?

- Az is mindegy.

- No, hát akkor szeretlek!

Leonin megölelte az idegen ifjút, s megcsókolta az arcát, aztán vonta magával kifelé az ismerős mellékajtókon és lépcsőkön, ki a márványpalotából; onnan a könnyű báli öltözetben szökve futottak a Néva partján várakozó szánkójukig; ott beburkolóztak bundájukba, s perc múlva csörtetve vágatott velök a két jó volhíniai mén végig a Néva jegén.

Ez a két fiatalember Ramiroff Leonin, fiatal orosz nemes, és az a másik - Baradlay legidősb fia: Ödön.

Amint a szán a hold világította palotasorok előtt végigsiklott, Ödön azt mondá barátjának:

- Te! Nekem úgy tetszik, hogy nem errefelé van Kammenoi osztrov.

- Hiszen nem is oda megyünk - felelte neki Leonin.

- Hát mért mondtad azt?

- Azért, hogy ha valaki a malachit teremben nagyon hegyezi a füleit arra, hogy mit beszélünk, halljon valami mást.

- Eszerint hová megyünk most?

- Látod, hogy a Petrovszkoi proszpekten vagyunk. Egyenesen a Petrovszkoi szigetre.

- Te, hiszen nincs ott más kapnivaló, mint kendergyárok és cukorfőzők.

- Igazad van. Majd valamelyik cukorfőzőt látogatjuk meg.

- Hát nem bánom - szólt Ödön, s bundájába takarózva hanyatt veté magát az ülésben. Talán el is aludt.

Félóra telt bele, míg a szán ismét átszelve a Néva jegét, egy hosszú park végét elzáró veres épület előtt megállt.

Leonin felrázta bajtársát fektéből.

- Helyben vagyunk.

A hosszú épületnek minden ablaka ki volt világítva, s a folyosóra belépőt azon kellemetlen szag fogadta, mely a cukorgyárok sajátja ugyan, de mindenhez hasonlított, csak a cukorillathoz nem.

A kapu alatt volt egy kis mellékajtó, azon belépett a két ifjú. Egy simára borotvált arcú, jól táplált gentleman lépett eléjük, azt kérdezve tőlük franciául: mit akarnak.

- A cukorgyárt megnézni - felelé Leonin.

- Csak a gyárt vagy a rafinériát is? - kérdé a francia.

- Csak a rafinériát - sугá neki Leonin, s egy bankjegyet nyomott kezébe, mit a francia szétterjesztve, figyelmesen megvizsgált; szásrubeles volt; az mondta rá: „bien”, s zsebébe tette.

- Ez a másik úr is oda jön? - kérdé Ödönre mutatva.

- Hát természetesen - felelt Leonin. - Adj neki száz rubelt, Ödön! Ez a belépti díj. Nem bánod meg.

Ödön nem szólt ellen. Odaadta a száz rubelt.

A monsieur azután elkezdte őket vezetni végig a folyosókon, egy-egy nyitott ajtóból izzó fény, fojtó bűz, siketítő gépzuhogás, gőzsüvöltés hangzott elő. Oda ők nem mentek be, hanem végül, amint egy alacsony vasajtóhoz értek, ott annak egy rugóját megnyomva, felnyitá azt előttük a vezető, s azután bebocsátá őket egy félig világított folyosóra, rájuk bízva, hogy most már csak menjenek hát előre, ők tudják már, hová.

Leonin Ödön karja alá ölté kezét, és vezette tovább, mint aki itt már járatos; egy csigalépcső következett; azon leszálltak, és amint mélyebbre haladtak, Ödönnek úgy tetszék, mintha a gépzuhogást, gőzfüttyülést valami más hang váltaná fel; hasonló a dobveréshez és fúvóhangszerek elfojtott zenéjéhez.

A csigalépcső alján egy vénasszony ült egy asztalnál, divatos öltözetben.

Leonin annak egy imperiált adott.

- Nyitva-e a páholyom? - kérdé a hajlott korú asszonyságtól. Az bókot csinált és mosolygott.

Azzal Leonin egy sor szőnyegajtó közül kiválasztva a magáét, azt Ödön előtt felnyitá; azon belől még egy ajtót nyitott fel, s ott Ödön egy páholyban találta magát, melynek eleje rézsodronyazzal volt elrácsozva.

Most már világosan hallá a zenét.

- Hisz ez színház vagy cirkusz! - szólt Leoninhoz. S amint a rácsozaton kitekinte, azt mondá: - Vagy gőzfürdő.

Leonin nevetett.

- Ahogy akarod. - S azzal levetve magát egy kerevetre, kezébe vette a páholy támlányára tett nyomtatott lapot. Formaszerű program volt. Együtt olvasták Ödönnel.

- „I. szám. Don Juan au sérail.” Ez igen jó tréfa. Kár, hogy már elszalasztottuk. „Tableaux vivants.” Ez unalmas história. „Les bayadères du khan Almollah.” Ez nagyon tréfás dolog; már egyszer láttam. „La lutte des amazones.” „Le rêve d’Ariadne.” Ez valami gyönyörű. Nem tudom, olyan kedvénél lesz-e Persida, mint szokott.

A páholyajtón egy bizalmas alak tekintte be: pincér volt.

- Teríts nekünk itten asztalt, fiú! - parancsolá Leonin.

- Hányra?

- Háromra.

- Ki a harmadik? - kérdé Ödön.

- Majd meglátod.

A garszon megterítette; felhordott sültet, süteményt, jégmedencében pezsgőspalackokat, s magukra hagyta az urakat. Utána bezárta a páholy ajtaját Leonin.

- Te! Ez furcsa egy cukorrafinéria itten - mondta Ödön, egy tekintetet vetve a sodronyrecén keresztül.

Leonin nevetett.

- Tehát te azt hitted, hogy mi csak szent énekeket tudunk énekelni?

- De itt a kormány tulajdon épületében ilyen intézmény!

Leonin mosolyogva inte neki, hogy ne beszéljenek arról.

- Nem féltek, hogy felfedeznek benneteket?

- Mindnyájunkat Szibériába küldenének.

- A zenészek nem árulnak-e el?

- Azok vakok. Egy egész zenekar vak muzsikusból. De ne ügyelj oda. Öreg urak mulatsága ez. Ránk egyéb vár.

Leonin kettőt koccantott a szomszéd páholy közfalára, mire túlról viszonzva lőn a jel, és arra néhány pillanat múlva az oldalfal közepén kétfelé nyílt, s belépett rajta egy hölgy.

Az ezeregy éji mesék egyik bűbajos alakja; hosszú, bokáig érő perzsa kaftánkában, mely szoroson simult telt idomaihoz, karcsú derekát arannyal áttört öv szorítá, keblét föl nyakáig gyöngyfüzerek fedték, a kaftán hosszan lelógó ujjai elől felhasítva, s csak a váll hegyén tartva össze, végig láttatni engedték a legremekebb karokat, minőkről szobrász álmodott valaha. Arca a kaukázi nemes jelleg, a legtökéleteseb tojásdad, finom metszésű orr, élveteg ajkak, hosszú, holdgömbölyű szemöldök és a legfeketebb égető szemek; fejét nem ékíti semmi, csupán két sarkig érő hajfonadék királyi dísze.

A hölgy bámulva áll meg a falnyílás között.

- Te nem vagy egyedül?

- Csak jer be, Jéza! - szól Leonin. - Ez a gyerek itt az én lelkemnek a fele: te meg a másik fele.

Azzal hirtelen két karjával egy öleléssel egymáshoz szorítja mind a kettőt: Ödönt és a cserkesz leányt, s azután kacagva ültet le mind a kettőt egymás mellé egy másik kerevetre. Ő maga szemközt telepedett le.

- Hát nézz ide, Ödön! Ugye, ez valami más, mint azok a hideg szépségek odafenn? Hát nem jobb-e itt a pokolban?

Jéza bámuló tartózkodással nézett Ödönre, ki egykedvűen tekintte végig bájain.

- Hát láttál-e valahol ilyen szemeket? Ilyen száját, melynek millió változata van; ha duzzog, ha mosolyg, ha csábít, ha kacag, ha kér, ha gúnyol; és egyik bűvösebb, mint a másik.

- El akarsz adni? - kérdé a cserkesz leány.

- Egy új világot teremtsen, aki tőlem megvesz! Hanem ha belészeretsz abba, aki nekem kebelbarátom, testvérem, annak odaadlak ingyen.

Jéza meghúzta magát a kerevet szegletén, ahol Ödön ült, s lesüté szemeit, és két kezét leereszté ölébe.

- Már az igaz, hogy átkozott állatszélidítő lett volna belőled, Ödön - szól Leonin, a cserkesz leány egyik piros topánkás, pici lábát két tenyerébe fogva. - Ez a leány máskor vad, szilaj, fecsegő, szeszélyes; s amint te ránézesz azokkal a megverő „malocchiok”-kal, megjuhászodva ül előtted, mint a novicek a Szmolna kolostorban, Isten bűnül ne vegye nekik. El vagy te veszve, Jéza! Látod: azok a szép fenevadak, akiket úgy híznak, hogy asszony, mind úgy elnémulnak, mikor ez az oroszlányszélidítő rájuk néz.

A cserkesz leány felvetette fejét, s csak azért is szeme közé nézett Ödönnek. És amint szeme közé nézett, elpirult.

Talán először azóta, hogy a jekatyerinogradi rabvásárló övszalagját kettévágta.

- Lássunk a pohárhoz, gyermekek! - szól Leonin, s a nagy osztó késsel leütötte a nyakát egy pezsgőspalacknak; teletöltött három poharat, kettőt Ödönnek és Jézának nyújtott; azok félig üríték karcsú poharaikat - akkor megcserélte a két kelyhet, s ismét habzásig tölté azokat Leonin. - Fenéki! Így ni! Mármost megittátok egymás szerelmét.

A bor csakugyan megoldá a varázslatot, s Jézának azután jókedve lett. Künn a teremben hangzott mindenféle zene, ő pedig dalolt hozzá.

Ödöntől nagy bók volt Jézára nézve, hogy háttal ült a páholy rácsozatának, s egyszer sem fordult meg, hogy a künn látható „pièce”-eket nézze, míg Leonin minden új számnál kitékintett a rácsozaton, s megtette rájuk a maga csintalan észrevételeit.

Jéza sok bort ivott, nehéz lett a feje. Végignyúlt a kereveten, s fejét Ödön ölébe fekteté, míg egymásra tett lábait Leonin térdeire nyugtatá.

Ödön azután megsimogató az ölébe tett selyemfürtös fejet; ahogy szokás megsimogatni egy szép kutyának a fejét.

- Hát neked ma nincs számod? - kérdé Jézától Leonin.

- Nincs. Ma egészen szabad vagyok.

- Látod, pedig az én édesem kedvéért adhatnál elő valamit.

Erre Jéza felpattant fektéből.

- Ha ő akarja? - szóló kérdő, kínáló tekintetet lopva Ödönre.

- Mit? - kérdé Ödön.

- Ahán! Hiszen nem tudod. Jéza lovarművésznő. Elragadó művésznő a lovon. Máskor az ő előadása marad legutoljára. Válassz valamit debüt-szerepei közül.

- De hisz én nem ismerem madame repertoárját.

- Barbár! Jéza repertoárját nem ismerni! Pedig már fél év óta lakol civilizált országban. Tehát elszámolom remek szerepeit. „La reine Amalasanthe.” - „La diablesse.” - „Étoile qui file.” - „La bayadère.” - „La nymphe triomphante.” - „Diane qui chasse Actaeon.” - „Mazeppa.”

Az utolsónál közbekiáltott a cserkesz hölgy:

- Az nincs közöttte! Ah, az nincs közöttte.

- Ödön, ne hagyd magad kijátszani! Válaszd az...

Jéza felszökött helyéről, s kezével betapasztá Leonin száját, s nem engedte neki kimondani.

Leonin küzdött vele, hogy a száját kiszabadítsa e vesztegzárlat alól.

Ödön végét veté a tusának, s kimondá a választást:

- Mazeppa.

Jéza erre durcásan fordult el mind a kettőjüktől, s fél vállal a páholy falához támaszkodott.

Leonin diadalmaskodott.

- Nekem sohasem akartad megfogadni. Mondtam, hogy lesz egy nap, amikor kényszeríteni foglak rá.

A hölgy egy izzó tekintetet vete Ödönre, s azzal hevülten rebegé:

- Jó. Meglesz.

S mint a tünemény, elsuhant a páholyfal nyílásai között. A nyílás összezáródott utána.

Benn a zene elhallgatott, valami jelenetnek vége volt. Ödön csak most kezdé a rostélyon át figyelmesen vizsgálni a színtért.

Egy harmincölnyi átmérőjű, boltozatos üreg volt az, melyet egy végig rostéllyal fedett páholy-sor fogott félkörben körül. Közönség nem volt látható, csupán a rostélyok közül átszűrődött szivarfüst tanúsítá, hogy ott emberek laknak. A félkör szelvényét mitológiai képekkel díszített függönyök képezték, oldalajtókkal.

Ezt a tágas amfiteátrumot itt a cukorfözde alatt a kormány tulajdonképpen rezervoárnak építtette a melasz számára; hanem valami élelmes francia Elíziumot csinált belőle, s ott hatósági engedély nélkül előadásokat rendez a szabad művészetekből, mikben a fővárosi aranyfiatalság - ideértve a még aranyabb öregurakat is - száz rubel belépti díj mellett szokta magát mulatni.

Alkalmasint van erről elég tudomása a rendőrségnek is; azonban meglehet, hogy az impresszárió ismeri azokat a kenőcsöket, amik Árgus szemeit lecsukják; vagy pedig attól lehet tartani, hogy amely órában a rendőrség elhatározza a szigorú kutatást, abban az órában egy negyeddel hamarább a kérdéses cukorgyár egész a „rafinériáig” leég. Aztán meg nem is csinálnak ott sem hamis pénzt, sem politikai komplottot, amit érdemes volna üldözni a rendőrségnek; hát csak hagyják. Tout comme chez nous.

Néhány perc múlva, hogy Jéza elhagyta az úrfiak páholyát, egészen üres volt a színtér; csupán két török ruhás szerecsen nőcseléd foglalkozott a porond elegyengetésével; annak előjelül, hogy most lóháton fognak valamit produkálni.

Leonin páholyajtaján kopogtatott valaki, Leonin felnyitotta azt.

A garszon volt ott, levelet hozott egy ezüstitálcán.

- Mit hoztál?

- Egy levelet a másik seigneurnek.

- Hogy jön az ide?

- Egy futár hozta per expresse, kinek utasítása van azt az urat ott ahol és rögtön felkeresni.

- Adj a futárnak fél imperiált, aztán takarodjék.

Leonin elvette a levelet, s megforgatta. Nőiírás és fekete pecsét.

- Nesze: billet doux - szólt odanyújtva a levelet Ödönnek. N... hercegasszony jelenti, hogy amiért a quadrille-ra meg nem jelentél, arsenicumot vesz.

Azután a rács felé fordult, s lornyonját vevé, nehogy egy pillanatot elmulasszon Jéza Mazeppa-jelenetéből. Csak úgy beszélt hátra Ödönnek:

- Látod: dacára a titkolózásomnak, mégis utánunk akadtak. Az asszonyok rendőrsége ezerszemű. Gond van nálunk mindenkire.

A nyitány megkezdődött. A vak zenészek egy csengettyűjelzésre elkezdtek a Mazeppagaloppot; a függönyök mögött hangzott a kutyák ugatása, mik farkasok gyanánt fogják üldözni a lovához kötözött Mazeppát, s az ingerlő ostorcsattanások, mik a paripát még szilajabbá teszik. Leonin egészen oda figyelt.

Most hangzott a lódobogás, vad robaj, állatüvöltés s egy hurráordítás a sodronyrácsozatok mögül.

- Ah! Pokoli szép! - kiálta Leonin. - Nézd! Nézd, Ödön! Látod-e?

S amint egy percre hátrakarta fejét barátja felé, mit látott?

Ödön jobbával eltakarta szemeit, és sírt; baljában volt a felbontott levél.

- Hát te mit csinálsz? - kérde Leonin ijedten.

Ödön szótlánul nyújtá neki a levelet. Leonin olvasá a franciául írt sorokat:

„Atyád meghalt. Jöjj azonnal! Szerető anyád, Mária.”

Leoninnál az első érzés bosszúság volt.

- Mindjárt agyonütöm azt az ostoba futárt, aki ezt a levelet utánad hozta! Már nem tudta reggelig halasztani?

Ödön azonban szótlánul felállt, s elhagyta a páholyt. Leonin utána ment.

- Szegény fiú! - szólt, barátja kezét megragadva. - Milyen mal ... propos jött ez a levél!

- Bocsáss! - szólt Ödön. - Megyek haza.

- Hiszen én is veled megyek. Nézheti felőlem most már Mazeppát, akinek tetszik. Megfogadtuk, hogy együtt megyünk a pokolba, mennyországba - és haza. Veled megyek.

- De én hazamegyek, Magyarországra.

Leonin visszadöbbsent.

- Ah! Magyarországra!

- Az anyám kívánja - szólt Ödön keserűség parancsolta rövidséggel.

- És mikor?

- Rögtön.

Leonin bámulva rázta a fejét.

- Bohóság! Hiszen megfagysz! Huszonkét fok hideg a városban, a pusztán legalább huszonöt. Szmolenszk és Moszkva közt járhatatlanok az utak; akkora havak estek. Nem utazik Oroszországban télen senki, csak a posta meg a kereskedő.

- Mindegy. Én utazom.

- Hiszen utazol, amikor lehet. Anyád sem értette azt úgy, hogy menj neki a lehetetlennek. Otthon nem tudják azt, mi az utazás orosz vízkereszt idején Szentpétervártól a Kárpátokig. Utazol, ha út lesz.

- Nem, Leonin - szólt Ödön fásultan -, minden óra, amit nem az úton töltenék e levél után, szemrehányás volna nekem. Nem értesz te engem.

- Jó, menjünk a lakásodra.

A két ifjú azon tekervényes úton, melyen jött, ismét visszatért szánkájához. A kocsis nem volt még annyira pálinkarészeg, hogy haza ne talált volna velök.

Amint Ödön szállására értek, Ödön azonnal rendeletet adott álmából felocsúdott inasának, hogy málházza össze bőröndjét, s fizesse ki tartozásait. Úgy sietett, hogy inasa helyett maga rakott tüzet a kandallóba.

Leonin egy karszékbe vetette magát, s ott nézte, Ödön mit csinál.

- Tehát csakugyan komolyan elkészülsz?

- Bizonyal.

- Hibázol. Életpályádra döntő befolyással lesz ez elhamarkodás. Itt olyan jól indultál már. Mindenki megismert. Sokat várnak tőled.

- Az mind kárba vesz.

- Pedig bizonyosan tudom, hogy jövő pénteken a cárnak is be akarnak mutatni. A cár maga kívánta legkegyelmesebben.

- De anyám mást parancsolt.

Ödönnek e néhány szava olyan elhatározó hangon volt mondva, hogy Leoninnak át kellett látni a rábeszélés sikertelenségét. Észrevette, hogy ellenkezése által csak maga ellen ingerli barátját, s még gyanússá teszi magát előtte.

- Jó, hát ha menni akarsz, eredj. Én is segítek málházni. Mit csomagoljak?

- Inkább más szívességet tégy velem, ha segíteni akarsz. Eredj el a rendőrségre, és láttamoztasd útlevelemet. A te szavadra talán megteszik e szokatlan órában is.

- Ó, a rendőrségnél mindig ébren vannak. Sietek. Mihelyt végeztem, visszajövök.

Nem telt másfél óra belé, hogy Leonin visszakerült.

- Itt az útleveled.

Ödön némán megszorította kezét.

- Tehát csakugyan komolyan utazni akarsz?

- Azt már tudod.

- Nem maradsz itt tovább sem az én barátságomért, sem a cár kegyéért?

- Nagyra becsülöm mind a kettőt, de anyám kívánsága elébb való.

- Jó, ez hát kárba veszett. De még egy titkot fedezek fel neked. Menyasszonyom, Alekszandra, halálig szerelmes beléd. Egyetlen leánya náladnál tízszerre gazdagabb főúrnak. Szép is, jó is. De ő nem szeret engem, mert téged szeret. Szemembe mondta. Ha más volna, akiért ezt mondta, megölném. De téged szeretlek, jobban, mint testvéremet, jobban, mint menyasszonyomat. Vedd nőül a menyasszonyomat, és maradj nálunk!...

Ödön szomorúan tagadásra ingatta fejét.

- Megyek haza az anyámhoz.

A fiatal orosz nemes homlokára csapott tenyerével, és kacagott.

Talán nem is kacagás volt ez?

Azután nyers modorral odalépett Ödönhöz, s megragadta annak két karját.

- Tehát csakugyan elhatározta magadat, hogy útra kelsz Magyarország felé?

- El.

- Akkor isten engem úgy segéljen, együtt utazom veled. Egyedül nem bocsátalak.

Ödön átölelte barátját, és az is őt, és hosszan tarták egymást szíveikhez szorítva. Valóban szerették egymást nagyon.

Leonin sietett az úti készületeket megtenni. Futárokat küldött előre, kik friss lovakat és kocsiszt rendeljenek mindenütt számukra; megrakatta utazószánkóját, mit vadászatokon szokott használni, élelmiszerekkel; füstölt hús, hal, rosztopcsin, kétszersült és kaviárdoboz, teakatlan is tűzgerjesztő ládikóba lett csomagolva; beszerzett két jó fehér medvebőr bundát, lábzsákot és nyusztüveget, magának és barátjának; két jó puskát s két pár drótpisztolyt meg egy-egy görög handzsárt mindegyikük számára; az úton minderre szükség lehet. Egy-egy pár korcsolyát is tett útitáskájukba; ha valahol folyóra akadnak, hogy a zsibbadást kiverjék lábaikból, versenyt fognak korcsolyázni a szánnal. A szán elejét megrakta szivarral, amennyi húsznapra elég; s mikor még sötéttel megérkezett a csörgős szánon Ödön lakása elé, ő maga már útra készen állt, s azután diribről-darabra újraöltözteté Ödönt; ő tudta jól, egy oroszországi útra hogyan kell felkészülni télen.

Biz' isten: úgy gondoskodott róla, hogy édesanyja se tehette volna jobban.

A „vasok”, az orosz szán, készen állt már, jó vasalt talpakon álló bivalybőr veretes menedék, elől bagaria ernyővel, hátul csizmatalp szellentyűkkel ellátva; a három ló befogva, egy középen a kétrudas villába, melynek felső ívére csengettyűk vannak akasztva, a más kettő lógóra; az „imsik” kurta nyelvű hosszú ostorával a lovak előtt állt, midőn a két ifjú útra készen lejött Ödön szállásáról. Leonin még egyszer megállítá Ödönt, mielőtt a vasok ernyőjébe bekuporodnának.

- Tehát csakugyan útra kelsz?

- Úgy van.

- Akkor fogadd el tőlem ezt az amulettet. Én is anyámtól kaptam ezt, mikor meghalt. Azt mondta, minden veszélytől megőriz.

Egy kis gömbölyű kámea volt az, gyöngyházból faragva s aranyba foglalva; Szent György lovagot ábrázolta a sárkánnyal.

Ödön visszautasítá az ereklyét.

- Köszönöm, bajtárs, én nem hiszek az ereklyékben. Amikben én bízom: azok az én csillagaim. S az én csillagaim szerető női szemek.

Leonin megragadta barátja kezét.

- Vallj meg hát egyet. *Két* szemet látsz-e csillagaid között vagy *négyet*?

Ödön pillanatig gondolkozott a válaszádon, azután megszorítá barátja kezét, és válaszolt:

- Négyet.

- Jól van - szólt az, s azután maga segíté barátját felülni a vasokba.

Az imsik meghúzta sorba mind a három lovának az üstökét, megcsókolta a pofájukat, keresztet vetett magára, s azután befészkelte magát a vasok elejébe, s perc múlva repült a szán a főváros hólepte utcáin végig. Reggel volt már, nyolc óra felé az idő, hanem a csillagok még fenn voltak az égen, s az ablaktáblák zárva mindenütt.

Itt későn virrad.

Egész Szmolenszkig kevés változatot nyújtott az út. Hideg volt, de tiszta idő. A posta-állomásokon gyorsan és pontosan váltották fel lovaikat; éji szállást kaptak mindenütt, és minden kényelmet, ami pénzért valahol megszerezhető.

Hanem midőn Szmolenszkbe megérkeztek, a postaigazgató figyelmezteté őket, hogy holnapra rossz idő várható, mert estenden mindenünnen csoportostul bevonultak a hollók, varjúk a városba; minden templom teteje tele van velük.

- Ej, mit tudnak ahhoz a varjúk? - feleltek neki, s reggel utaztak tovább.

Leonin mondá az imsiknek, hogy Orsáig legjobb lesz a befagyott Dnyeperen végigutazni. Hanem az addig beszélt neki időveszteségről, közbeeső nyomorú pálinkabódékról, ahol megpihenni sem lehet, míg Leonin rá hagyta magát venni, hogy csak maradjanak hát az országúton. Az imsik bizonyosan sajnálta a lovait, amiknek a lábát nagyon rontja a jégén utazás; vagy pedig tán szeretője volt valamelyik csárdás leánya az országúton.

Szmolenszkről kiindulvást korán reggel oly sűrű volt a köd, hogy alig bírtak kitalálni a városból. Az imsik minden lovára csengettyűt kötött, hogy a szemközt jövők bele ne ütközzenek. A kocsiban ülők nem láttak egyebet a ködben, mint égő szivarjaik végét, mely egyre percegett a nehéz légben, mintha salétrommal volna itatva. Ilyenkor olyan nehéz, fojtó bűze van a ködnek, mintha a beteg föld dögvészes párázatot izzadna magából.

Szinte dél volt, mire világosodni kezdett. Akkor az eddigi fakó köd elkezdett ragyogni, mintha billió apró kristálytű repkedne a légben, sűrű ezüsfátyollá szövődve, melyen keresztül egy sápadt, fehér tányér látható, sugártalan, melegtelen; az a nap.

Egyszer aztán rögtön felszakadt a köd, s elérült a táj. Szép fehérre festett táj, ezüstlapon cukoralakok. A fák az út mellett, a fenyőerdők a távolban egészen beburkolva fehér zúzmarával, a lovaknak minden szál szőre hókristállyal behintve.

És néhány percig oly melegen kezdett sütni a nap, hogy a bunda lekívánkozott az utazókról.

E tünemény oka nemsokára meg lett magyarázva. Észak felől nagy gyorsasággal emelkedett valami sötét ködforma; eleinte kétes lila színű, azután mindig jobban barnába, sötétkékbe átváltozó, szélein rongyolt, mélyében tömör, alaktalan - és ez a rém egyre emelkedik a nap elé a sík rónán, a távolhoz mérve ijesztő sebessége kivehető, amint közelít s amint a napot elborítja; az egész táj egyszerre hamvasszürke lesz.

Leonin kitekint az ernyő alul, s halkan dörögé társának:

- No, bajtárs, most megkaptuk a buránát!

- Mi az a burána?

- Majd mindjárt megtudod.

A burána meg szokta azt mondani maga, hogy ő kicsoda.

Az egész ég egyetlen felhővé alakult, mely jött sebesen gomolyogva, alatta sötétkének látszott már az egész róna, s e fekete ég, e sötétké föld között jött táncolva, keringve egy rettenetes, fehér kísértet, a *hótölcsér*, a jégmezők tüneménye, melynek talapja lenn a földön, feje fenn a felhők között! Az északi „szélmenyasszony”, ki homok helyett hóbul emel oszlopot ég és föld között, s ez örült keringő oszlop ádáz rohammal nyargal végig a síkon, lerombolva, összetépve, zúzva mindent, mit útjában talál: erdőt, házat, embert, vadállatot.

Ez a burána.

- No, fiam. Ha ez megkap bennünket, igazán együtt megyünk égbe, pokolba - haza!

A három paripa korbács nélkül is vágatott, ahogy tudott. A távolban látszott egy erdőfolt, az imsik azt iparkodott elérni, mielőtt a burána előkapja őket; nevezte lovait öccsének, bátyjának; biztatta őket Szent Mihállyal és Gergellyel.

Egyszerre nagyot villámlott.

Tél közepén, huszonnégy fokú hidegben villámlás, mennydörgés! És az első villámot szakadatlanul követte a többi; a megindult mennydörgés meg nem állt többé, úgy látszott, mintha a hótölcsér üstöke szórná magából e lángoló kígyókat, miknek lobbanásánál óriás alakja, mint az apokalipszis csodája ragyogott keresztül, fehérén, iszonyún; uralkodva a vihar rémei között.

A szél zúgott, üvöltött, füttyült. A három mén nem futott többé. Megállt mind a három, s hasztalan emleget nekik az imsik szenteket és ördögöket, hasztalan a korbácsot is, nem voltak többé helyükből kimozdíthatók.

Néhány perc múlva aztán nem láttak többet semmit az utazók.

A burána utolérte őket, s azontúl koromsötét lett körülöttük minden; csak a villámlobbanás kék fénye deríté föl egy-egy pillanatra a nappali éjt.

Az ádáz szél, mint apróra tört finom port fújta be a vasok minden kis hasadékán az éles, égető havat; a bőrfődelet mintha óriási korbáccsal ütötték volna; egy percre a száznak minden eresztéke csikorgott, az egész jármű reszketett, mintha gyermekjátékot ráznának férfikézzel. Leonin odahajolt Ödönhöz, s megcsókolta barátja szemét.

- Látod-e még csillagaidat?

- Látom.

Ott bizony nem volt mit tenni más, mint szépen meghúzni magát mindenkinek, s isten irgalmára bízni testét-lelkét.

A villámcsattogás egészen fejük fölött hangzott már, az orkán egész csoporttal vágta szánjuk oldalához a havat.

Lassankint csillapult körülöttük a szél zúgása. Leonin azt súgá barátjának:

- Most mindjárt el leszünk temetve.

Amaz hidegvérrel válaszolt vissza:

- Nem olyan baj, mintha a felhőkbe utaznánk elevenen.

A villámcsattogás most távolabb kezdett hangzani. Még a szél ugyan egyre üvöltött, és temeté a maga alá legyűrteket, hanem a typhon elhaladt mellettük; ők csak az uszályából kaptak a szelek menyasszonyának.

Lassankint a szél is odáig enyhült, hogy az imsik elő mert bújni lovai közül, ahova levetette magát, s kezdé lovait is kiszabadítgatni a hóbul - nyakig el voltak temetve. A lovakkal együtt kiszabadult hósírijából a szán is; a két ifjú kiszállt egy percre, kirázni bundájából a havat. Az égen szakadozni kezdett a nagy felhősátor; amilyen gyorsan hozta, olyan gyorsan vitte is magával a burána örült nászkíséretét, s már a délkeleti távolban látszott hófehér tölcséralakja, benne végigcikázó villámszikráktól megvilágítva.

Hanem a táj, amelyen végigment, borzasztó tanúságot tett menyasszonyi táncáról.

Az a folt erdő, amelyet elérni siettek, s melyhez szerencsájukra el nem jutottak, nem volt sehol. Nehány lekoppadt, nyalka koronájú fenyő állt itt-ott belőle, a többi kicsavarva, pozdorjává törve, hóval eltemetve.

És ezzel egyszersmind minden nyoma egy valahai országútnak eltakarva.

Se mérföldmutatók, se őrházak, se az út mellett ültetett fák sehol. Ahol azelőtt hosszában volt az árok, ott most keresztben húzott sáncokat a vihar, feltorlasztva a havat, mint hullámot a tenger.

- No, bátyuska, merre megyünk most? - kérdezé az imsiktől Leonin.

- Azt csak Szent Prokop tudja - felelt az imsik, és fejét vakarta. Mert hiszen igaz, hogy Szent Prokop az utasok védszentje, csakhogy most ő is oly mélyen van az útfélen valahol eltemetve, hogy nem lehet tőle megkérdezni, merre az út.

- No, hát valamerre majd csak előremegyünk. Itt semmi esetre se maradjunk. Talán majd csak találunk szemközt valakit. - Jó volna most a Dnyeperen, ugye, bátyuska?

- Biz, uram, nem bánám, ha jó sort vernél a hátamon a magam korbácsával, csak mondanád meg, merre akadunk a Dnyeperre, mert ezen az úton én se Orsára, se Szmolenszkre vissza nem talállok.

- Vess keresztet magadra, s menjünk odább!

A lovak sem olyan kedvvel ügettek, mint máskor. Ők is érezték, hogy gazdájuk nem tudja, hová mennek. Néha azt hitték, hogy már útra találtak, s azután még jobban belebódorodtak a pusztába. És sehol egy szemközt jövő járművel vagy lovassal nem bírtak találkozni; sem egy emberi lakást nem bírtak felfedezni körös-körül.

A burána után pedig a hideg még néhány fokkal erősebb lett.

Hosszas bolyongás után egyszer elkiáltja magát az imsik:

- Ott jön ránk szemközt egy kozák!

Leonin kitekinte, s valóban ő is felismerte a távoli alakot. Csakhogy neki úgy tetszett, hogy az nem jön, hanem egy helyben áll.

- Hajts feléje!

A szán nemsokára beérte a látott alakot.

Egy kozák közvitéz volt az, lóháton. Hanem a lova olyan csodakülönös helyzetben: volt, mintha támaszkodnék a hőtörlet falához, melyben egyfelől csülökig áll, s lehajlott fejével

mintha lábai előtt keresne valamit. A kozák maga a nyeregben ült, hosszú dárdáját a földre leeresztve s két kezével fogva, míg fejét egyik kezére fektetve féloldalt. Aztán úgy nézett merően az utazókra.

Az imsik szépen köszönté a vitézt a Jézus nevével.

A kozák nem tudta, hogy mit kell e szent üdvözletre felelni.

Azután Leonin szólta meg:

- Jó napot, vitéz, honnan jössz, és hová tartasz?

A kozák csak nem felelt.

Leonin azt gondolá, hogy majd emberségre tanítja az engedetlen fickót, s kiugorva a vasokból, leveté bundáját; tán majd a testörtiszi egyenruha megrezzenti.

Hanem a kozák továbbra is csak azzal a merev, idegen szemekkel tekintte úrra és egyenruhára.

- Héj, fickó, nem tudsz szólni? - rivallt rá azután Leonin, s odament hozzá, és megfogta a kozák karját.

Akkor vette észre, hogy kivel beszél.

Ló és lovas meg voltak fagyva.

Egy lovasszobor az útfélen.

- No, ez már, ha felelni tudna, csak azt mondhatná meg, hogy merre van a másvilág - mondta Leonin útitársának, visszatérve a vasokhoz.

- Szegény katonát útban érte a burána, s lovastul megfagyott. Nem új dolog ez - sóhajta az imsik, miután megvizsgálta, hogy nincs-e a kozák táskájában valami elvinni való pecsétes levél. Őt magát lovastul együtt úgylis megeszik reggelre a farkasok.

- De mármost csak az a kérdés, hogy hát merre menjünk? - sürgetőzék Leonin. - Dél elhaladt már, s mindjárt beesteledik. Az idő is borult lett; valahova fedél alá kell jutnunk éjszakára.

- Magam is azt tartom - felelt az imsik. - Mert Szmolenszk és Orsa között nem szeretnék egy éjszakát a havon tölteni. Parancsolj már egyszer te, uram, hogy merre menjünk!

- Tudom is én! Csak egy kompasz volna nálam, hogy tájékozhatnám magamat, merre van dél meg észak. Nincs nálad, Ödön? Te szoktál egyet hordani az óraláncodon.

Ödön nagy ügyel-bajjal kigombolkozott annyira, hogy az óraláncához férjen, s arrul a kis delejtűs szelencét leoldja. Azután még az útitáskából a térképet is előkeresték, s azután a föld sarkait kipuhatolva, elkezdtek magukat tengerészek módjára a hósivatag iránt tájékozni.

Ahány, annyiféle véleményen volt.

Egyik azt állította, hogy azok az erdők ott a vitebszki erdők.

A másik azon bizonyozott, hogy ezen a rónán lefelé a mohilevi pusztákra fognak jutni, ahonnan három napig ki nem találják.

Ödön maga azt vitatta, hogy haladni kell tovább a kozák lova fejével ellenkező irányban, miután legvalószínűbb, hogy ez valami emberlakta állomásról jött errefelé.

No, hát amíg arról tanakodtak, hogy merre menjenek, jött valaki, aki megmondta nekik, hogy merre „ne” menjenek.

Onnan az erdők felől hosszú, vontatott üvöltés hangzott, s erre a lovak nyugtalanul kezdték fejüket felhányni, sörényeiket borzolni. Az farkasüvöltés volt.

Az első üvöltést egy egész bestiális kardal követte; az a rémséges jeladása az erdők fenekedő vadainak, amit aki egyszer életében hallott, mindig borzongva emlékezik rá vissza.

Az imsik egyszerre felugrott ülésébe, megragadta a gyeplőt.

- Urak, meneküljünk! - kiálta ijedt arccal, korbácsa nyelével az ellenkező irányba mutatva; s a következő percben már meg volt fordítva a szán villája, s pattogott az ostor.

De nem is volt szükség az ostorra; a három paripa attól az üvöltéstől fogva tudta, hogy most már erőszakadtáig futni vagy elveszni a választás. A hó porzott lábaik alatt; úgy vágattak árkon, síkon, torlatokon keresztül.

A két ifjú készült a veszély elfogadásához.

Ödön nem látszott azt olyan nagyra becsülni.

- Van két jó puskánk, töltényünk elég; ha közel érnek, lelövöldözzük őket. Ez is sport.

Hanem Leonin elhallgatott. Ő tudta már, hogy micsoda sport ez. Maga is lövésre készíté puskáját, övébe dugta pisztolyait és handszárját, hanem arcán inkább a csata előtti fásult elszántság, mint a vadászatot megelőző felhangoltság volt kifejezve.

Egyszer aztán, amint a vágató szán egy téres rónára ért, akkor Leonin kinézett az egyik kocsiszellentyűn, s azután azt mondá Ödönnek:

- Most nézz hátra!

Ödön a másik szellentyűt emelte föl, s kitekintett.

A hátrahagyott buckák közül rohantak utánuk a farkasok. Nem tíz, nem húsz, hanem száz meg száz; és ki tudja, mennyi lehet még hátra, aki csak később érkezik. Egy egész tábor az.

Ödön érzé, hogy végigborzong valami egész testén. Ez nem sport. Ez vész. A legundokabbika, a legijesztőbbike minden halálvésznek. Küzdelem a sokaság ellen, melynek minden egyese utálat tárgya.

A lovak jól futottak, hanem a farkasok valamivel még jobban.

Az üldözők és üldözöttek közötti tér egyre apadt, néhány vezércsikaszk már lőtávolságra ért; de Leonin nem engedett még löni Ödönnek. Közelbe kell őket várni. Csak hadd jöjjenek.

Egyszer aztán az egyenes roham mellett olyan terepre jutottak, hol a rekettés bozót előnyt adott az üldözőknek, mert amíg a szánnal a cihert kerülgetni kellett s kanyarulatokat tenni az árva-fenyő bozótjai között, addig a farkasok tüskön-bokron keresztül oldalába kerülhettek a szánnak.

Most azután a golyóban volt a segély.

Egyik cső jobbra, másik balra lőtt a bozótbul előtörő vadállatokra; négy lövés után el volt verve az első támadás; nem azért, mintha az üldözők megijedtek volna lelőtt társaik példáján, hanem csak azon oknál fogva, hogy a megölt társakat elébb megették, s azután indultak a további üldözéshez. Ezek az állatok kannibáljai!

Annyi időhaladék mindenesetre lett nyerve, hogy az ifjak újra megtölthették fegyvereiket, s a más oldalról lovaik elé igyekvő farkasokat egyenkint leteríthették.

- Csak ebből az átkozott bozótbul szabaduljunk ki egyszer - dörmögé Leonin.

A három paripa is érzé azt, hogy itt van a legnagyobb veszély. Szemeik villogtak, sörényük repült, orrlukaik forró gőzt lövelltek elő. Az állati pára a vész pillanatában emberi észen túl magasult náluk. Mit emberi kiszámítás be nem ért, azt nekik ösztönük mondta, hogy ha egyenesen keresztülvághatnak ezen a veszélyes helyen, azon túl menedék várja őket. Senki

sem tudhatja, minő menedék, de ők érzik azt jól. És azért nem engedik magukat az egyenes irányból kitereltetni eléjük kerülő farkasok által. Azt már jól tudják, hogy azoktól őket megszabadítani gazdáik kötelessége, hiszen egymáshoz van most fűzve életük. Azért csak egyenesen vágatnak a bozót széle felé.

A csalit csakugyan ritkulni kezd; a gyérülő boróka tisztást enged láttatni, a láthatár kitűnik ismét távol falvak tornyaival. Biztató látvány. Nehány sikerült lövés egy farkas üldöző közé, öreg göbeccsel, üdvös ijedelmet idéz elő a farkasok között. Ez nem tetszik nekik, hogy egyszerre három-négy kap a felköszöntésből. S ez a megtorpanás időt enged az üldözötteknek a szánnal elérni a bozót szélét, amin túl ismét a tisztás következik, s az már az ő javukra lesz.

Hanem amint a bozót szélihez értek, az imsik nyugtalanul állt föl helyéből, s ijedten nézegetett maga elé. Egyszer aztán anélkül, hogy valamit szólna a hátul ülőkhöz, elkiáltotta magát: „Szent Pál, segíts!” - s kiugrott a vasokból, és odahajította a gyeplőt a lovak közé.

Az ifjak bámulva néztek utána. A bozót szélén volt egy fenyőfa, derékban kettétörve a vihartól; az imsik ahhoz a fához futott, s mielőtt a farkasok elkaphatták volna, felkapaszkodott annak lecsüngő ágain: A három mén vágatott kormányzatlanul odább.

De hát miért hagyta el az imsik a szánt?

Erre a kérdésre a következő perc meghozta a választ. Egy kétségbeesett nyerítés, azután recsegés, ropogás, szakadás; végre egy nagy zuhanás, s azután eltűnt előlük a világ.

Amint a sötétben felocsúdtak, el nem tudták gondolni, hogy hová juthattak most.

- Élsz-e? - kérde Leonin bajtársától.

- Megvagyok. Hát neked kezed-lábod ép-e?

- Mi valahova leestünk; csak azt tudnám, hova.

- Kísértsük megtudni.

A szán fenékkal fölfelé volt rájuk borulva, az oldalán kellett előjönniök. Akkor tapasztalták, hogy mély hófuvatba vannak elsüppedve mindenestül.

Hanem a szán eleje nem volt sehol, az elszakadt a vasokrul, és eltűnt.

Amerre pedig az eltűnt, arra nekik is utat kellett találniok kifelé.

Kikecmeregtek a hóbul. Akkor látták, hogy hova jutottak.

Megtalálták, amit olyan nagyon kerestek, a Dnyepert.

Csak az a baj történt, hogy a Dnyeper partja azon az oldalon hét-nyolc öl magas, s ők e toronymagasságból rohantak alá lovastul, szánostul.

Szerencsájukra a vihar oly hótorlatot sepert a part falához, hogy nem zúzták össze magukat; hanem a szán kettészakadt.

Az elejével a három mén már a másik parton is túl száguldott. - Hát a farkascorda?

Az a meredek parthoz érve, onnan visszariadt; a lovak példája nem bátorítá fel őket utánuk csinálni a halálos ugrást; hanem az egész ordas had vágatvást nekiindult a part menedékes részét keresni, s néhány pillanat múlva lehetett látni, mint bukdácsolnak alá egy szédelgős lejtőn, s folytatják az üldözést a három paripa után.

- No, ezek már nem kapják meg azt a három lovat - szólt Leonin. - Nagy előnyt kaptak előttük a lovak, s most már teher nélkül futnak. Készen lehetünk rá, hogy egy óra múlva éhesen, dühösen visszatérnek a farkasok.

- Várunk van most, s ott védhetjük magunkat reggelig is - szól Ödön a felfordult szánra mutatva, mely a mély hó közé benyomulva, igazi barlangot képezett.

- Az unalmas multság volna, bajtárs. Annál jobbat is tudunk. Most már itt alattunk az országút, a Dnyeper, tudjuk, merre van előre; magunkkal hoztuk korcsolyáinkat, felkötjük, és utazunk magunk emberségéből. A Dnyeperen egypár óra alatt bizonyosan lelünk katonai őrtanyát, egypár órás korcsolyázás pedig nekünk csak multság.

- Pompás lesz - monda Ödön, s a két fiatalember kezét szorított és nevetett.

- Multságos az élet!

A vihar után a Dnyeper olyan tisztára volt seperve a hótul, mint a tükör; csupa gyönyörűség lehetett rajta végigsikamlani. Az ifjak felkapcsolták korcsolyáikat, a pisztolyokat, handzsárt, és - a roztopcsinos kulacsot kivéve - minden fölösleges terhet ott hagytak a felborult szán alatt, s azzal egy hurrákiáltással nekieresztek az acélsima pályának.

Hanem még korán volt hurrát kiáltani.

A fenevadtábor tömegestül elvonult a három száguldó paripa nyomán; de hátramaradt egy őrszem.

Négy ordas ott települt meg a csonka fenyőfa alatt, melyre az imsik felkapaszkodott. Ezek úgy csinálták ki maguk közt, hogy ez az ember reggelig megfagy a fán, akkor magától leesik, négyüknek éppen elég lesz.

A legvénebb martalóc kiült a part magasára, s úgy nézett a tovarohanó társai után, s nagyokat ásított éhségében; azok nem jutnak a prédához.

Ez meglátta a menekülő ifjakat.

Rögtön rákezdte a jeladó üvöltést, mire a három strázsáló farkas odahagyta az imsiket; azok fiatalabb farkasok voltak. Amint meglátták a két emberi alakot a jégen tovacsuszamlani, rohantak a part mentében utánuk, s amint egy kissé csapinós helyre akadtak, le utánuk a jégre.

A vén őrszem elébb megvárta, míg a lovak után futott társai meghallják jeladását, s a hátulsók visszazállingóznak az új vadat üzni, s ő maga csak azután rohant a vadászatra. Azt is tudta már, hogy a sík jégen a farkasnak nem jó multság a futás, ő csak a parton maradt, onnan kísérte a rohamot.

A két ifjú, ahogy belejött a hevélybe, egész multságot talált abban, hogy még kísérőik is akadtak. Csak négyen vannak, az két férfinak jatagánhegyre is kevés. Ezt már csak tréfára vették.

Mind a kettő gyakorlott korcsolyázó volt: edzett, életerős ifjak. Játék volt nekik a farkasokat hátrahagyni. A három fiatalabb csikasz dühödten szorította a futást a tükörsima jégen, el-eliszamodva s bukfeneket vetve; néha mind a hárman egymáson keresztülhemperegtek, s olyankor összemarakodtak bomlottul, mintha egyik a másikat okolná az ügyetlenségért. A vén farkas pedig csak a parton futott mindig vagy a part melletti nádasokban, s csak olyankor vezette a futást, mikor a Dnyeper kanyarulatot tett. A vén fickó nagy mérnök volt; már tudta, hogy mi az a diagonális vonal. Míg a két ifjú a kanyarulat ívében sikamlott végig, addig ő társait az egyenes vonalon vezette keresztül; úgyhogy a korcsolyázók, mikor már azt hitték, hogy messze elhagyták üldözőiket, azon vették észre, hogy azok megint csak sarkukban vannak; s ismét hozzá kell látni, hogy elhagyják őket.

Egyszer ilyen ravaszul éppen eléjük kerültek. „No, most fogjuk meg őket!” - gondolta a négy farkas.

A két ifjú hirtelen jobbra-balra vargabetűt csinált, s a hoppon maradt banda elrohant mellettük; nem tudtak megállni a jégen, saját rohamuk elvitte őket odább, körmeik hasították a jeget, szántották odább akaratlanul; a két ifjú nevetve sikamlott előlük tova, míg a vén farkas dühödten kapkodta oldalba ügyetlen társait.

Ezen a barátságatlan szóváltáson ismét nagy tért vesztek.

Ödön és Leonin egymásnak nyújtva kezeiket, röpültek tova a jégen párosával; a férfigyönyörégett arcaikon. Milyen magas öröm: játszani a halállal!

Hanem amint egy helyen a folyam bal partja lelapult, s ők hátratekintettek, akkor látták nagy rémülten, hogy ez a négy üldöző csak a tábor előcsapatja, mögöttük néhány ezer lépésnyire jön rohanva az egész undok csorda.

- Bajtárs! Most már előre, ki hogy tud! - szólt Leonin, s elbocsátva Ödön kezét, összefonta karjait mellén, és nekivetette magát teljes tehetségéből a futásnak.

- Amott füstöt látok a távolban - mondá Ödön, utánaszáguldva.

- Az katonai őrtanya lesz vagy valami helység. Félóra alatt elérjük.

Arra a félórára aztán minden erőt össze kell szedni.

A két ifjú tovasiklott a jégen, mint két repülő madár; a veszély nagysága felfokozta idegeik erejét; most már az izzadság csorgott homlokaikról, most már a forró pára lövellt ki orrlyukaikon; a futás életre-halálra ment már.

Hanem győzték.

A fertelmes csorda egy lépést sem nyert rajtok. A távolság közöttük mindig egyenlő maradt. Csak a négy önkéntes, vén vezetőjével igyekezett utánuk kitartó erőfeszítéssel.

Most már véres volt mindannyinak a talpa a jégtől és nádtul, s a vér tapadt a jéghez, könnyítette a futást.

Leonin járt elől. Ödön mindig néhány ölnyire mögötte.

Egyszer Leonin hirtelen hátramaradt.

- El vagyok veszve! - kiálta sápadtan.

Ödön, kit a roham sebesen röpített el társa mellett, rögtön visszakanyarodott barátjához.

- Mi lelt?

- Végem van. Korcsolyám szíja elszakadt a csatnál. Te siess és menekülj!

- Csigavér! - monda Ödön. - Vedd elő a késed, és csinálj új lyukakat a szíjadon. Én addig megvívok ezzel a négy fenevaddal.

- Igazán? - szólt Leonin mosolyra derülő arccal, megszorítva barátja kezét. - Akkor vedd az én két pisztolyomat is.

Ödön gyorsan övébe dugta a másik két pisztolyt is, s néhány lökéssel eléjük nyargalt az üldöző vadállatoknak; míg Leonin egy fölálló jégtábla mögé vánszorogva oda letérdelt, s elszakadt korcsolyáját használhatóvá tenni igyekezett. Handzsárja tokjába volt szúrva egy kis evőkés, azzal iparkodott lyukat fúrni a szíjon; a meztelen handzsárt odatette maga elé a jégre; ez volt most már egyedüli védszere.

Ödön lassítá az iszamlást, s amint a négy üldöző vadállat egy kis rekettyés sziget mögül ismét kibukkant vele szemközt, lenyomta korcsolyája sarkait a jégre, s iparkodott megállni. És azután kihúzott két pisztolyt az övéből.

Nem volt szabad hasztalanul elvesztegetnie lövéseit. Minden golyónak találni kellett, és jól találni, hogy a szemközt rohanó vad, ha felbukik, el ne üsse lábáról meglövőjét.

A három fiatal jött elöl, egy-egy ölnyire egymás mögött, a vén ordas leghátul; a három fiatal egyenes vonalban ellenfelüknek rohanva, repülő bozontos farkaik a levegőben, szemeik veres tűzben égve; egymásra visszacsahintva nagy örömteljesen; a vén ordas féloldalt fordított fejjel, vizsga szemmel és farkat alácsapva, ravasz, kaján vigyorgással pofáján.

Hidegvér!

Az első vadállatot tizlépésnyiről találta a golyó szügyen keresztül, az mindjárt félreült az útból, s elkezdett tele torokbul vért okádni a jégre.

A másodiknak a lövés első lábát zúzta össze; az ordítva bukdácsolt oldalvást, tört lábát rázva a levegőben.

A harmadik alig néglépésnyiről lett találva, olyan igazán szólt neki a golyó, hogy amint a koponyáját találta, a felbukó fenevad kétszer vetett bukfencet, s úgy vágta magát hanyatt Ödön lábainál.

A negyedik, a vén ordas, midőn közel ért ellenfeléhez, megtorpant, és lesütötte fejét. Füleit hegyesen fölemelve, féloldalt sandalgott reá, és engedett magára célozni pontosan.

Abban a pillanatban aztán, mikor Ödön rásütötte a pisztolyt, hirtelen megugrott a vén gonosztevő, s a golyó célt tévesztve pattogott tova a sima jégen.

Ödön elhajítja a kilőtt pisztolyt, s előrántá a handzsárt. Hanem a ravasz dúvad nem rohant rá; nagyot szökellve félrefutott az a part melletti nádasba, s ott eltűnt.

Ödön azt hihette, hogy a támadó feladta a harcot, mely nem tetszett neki; „egy úr, egy úr ellen”, s a berekbe menekül vesztett ügyével.

Utánanézett, míg el nem tűnt előle.

Azután Leoninhez kiáltott:

- Készen vagy-e?!

- Vigyázz! - kiálta az vissza.

Midőn Ödön hátranézett, akkor vette észre, hogy a félretért ordas a nádberek sűrűjében megkerülte az ő állását, s észrevéve, hogy tova egy másik férfi vesződik harcképtelenül, azt igyekezik megrohanni, kitörve a nádsűrűből Leonin irányában.

Ödön nyílsebesen vágatott vissza Leoninhez.

Csaknem egyenlő távolból rohantak oda: ő és a farkas. Leonin látta mindkettőjüket, s nyugodtan fúrta a lyukat korcsolyája szíján.

Ha Ödön megmenti, jól van; ha nem mentheti meg, fél lábon, fél korcsolyával úgyszem veheti magát. Ránézve az volt az életkérdés, hogy korcsolyáját ismét felköthesse. A többi Ödön dolga.

Ödön ordított dühében, midőn a fenevadat barátjára rohanni látta. Minden erejét megfeszíté, hogy elvágja útját a dúvadnak. Az pedig fejét folyvást félre fordítva, rohant biztos zsákmánya irányában.

Csak egy szökés még a farkas részéről, csak egy lökés még a korcsolyával, és a következő pillanatban Leonintól félölnyi távolban egy összegubancolt tömeg henterereg a jégen; itt egy láb, ott egy bozontos fark, itt egy kesztyűs kéz, ott egy vérben csattogó száj, mind a ketten

áttestek egymáson, ki hol érte ellenfelét, ott vágva, harapva, ragadva - késsel, foggal, körömmel s hemperegve, hol fel, hol alul.

Hanem aki végre fölkel, az Ödön volt; handzsárja markolatig véres; bőrbekecse összevissza hasogatva. A farkas ott nyúlt el a jégen, összeszúrva, vágva, s tajtékzó fogait csattogatta össze végvonaglásában.

- Hopp! Ez megvan! - kiálta Ödön korcsolyáira állva.

- Ez is megvan! - felelt rá Leonin. Újra fel volt csatolva korcsolyája. - Köszönöm, bajtárs.

Azzal kezeiket nyújtják egymásnak, s ismét együtt sikamlottak tova a jégen, a távolban látott füstoszlop felé.

Egyszer Ödön háta mögé tekintett.

- Nézd, a csorda elmaradt mögöttünk.

Leonin is hátranézett.

- Igazán.

A nagy farkascsoport tétovázva maradozott el mögöttük a havon, s úgy látszott, mintha visszatérésről gondolkoznék.

- Ezek eszükre tértek - mondta Ödön.

- Nem éppen - szólt Leonin. - Hanem érzed azt a keserű füstszagot? Ott, ahol a füstöt látod, nyers farkasbőrt tettek a tűzre; azt a farkas nem szívelheti, attul maradoznak el rólunk. Most már nyugodtan haladhatunk odább. Ott kozák őrtanya lesz a parton.

Ettől fogva a két ifjú egész nyugalommal folytatá korcsolyaútaját a folyam mentében. A fenevadak még egyes üvöltő kardalt bocsátottak utánuk; de felhagytak az üldözéssel. A két úrfi nevetve biztatta egymást: „Ez mulatságos egy nap volt!”

Nemsokára feltűnt előttük a kozák őrtanya, a jégre épített fakunyhó, mely állomásul szolgál az állam postaszánjainak. A parton voltak a lovak istállói és egy egész sor kunyhó; halászok rögtönzött kunyhói, kik ez évszakban tokot és vizát fognak a jég alatt.

A parton nagy őrtűz égett, orrtekerő illattal töltve el a környéket, s a tüzet guggoló emberek fogták körül.

Ödön több ölnyire előtte korcsolyázott Leoninnak, s az őrállomáshoz közeledve, egyenesen vágatott a tüzelők felé.

Nem vette tán észre, vagy nem értette a nyelvet, amin azok kiabáltak elé; egyenesen iszamlott feléjük.

Pedig azok teljes torokszakadtából kiabáltak eléje, hogy megálljon, térjen másfelé!

Leonin megértette a kiáltozást, s rémulten ordíta barátjára:

- Megállj!

Késő volt.

A következő percben Ödön eltűnt előle.

Azon a helyen a vizahalászok nagy lékeket vágtak a jégben, miken át a halakat ki szokták kanyarítani. Azok a lékek esténként ismét simára befagynak, vékony, üvegnyi jéggel, s egy ilyen lékbe Ödön egyenesen belefutott; ott azután egyszerre leszakadt, és elmerült a jég alá.

Az elszörnyedés vészajdulása hangzott fel a parton állók közül.

Csak Leonin nem jajveszékelt. Hirtelen megállítá magát korcsolyája sarkaival.

- Oda is veled megyek - dörmögé fogai közül, s azzal hirtelen lerúgta csizmáit a korcsolyákkal együtt lábairól, ledobta bekecsét és - utánaugrott a jég alá eltűnt barátjának.

Leonin gyakorolt hidriota volt. Nyitott szemekkel merült a víz alá, úgy kutatta át tekintetével a hullámvilág mély homályát.

Fickándozó nagy testek, mik mellette jobbra-balra elsurrantak, csalogatták érzéseiket; fűrészhátú, merev szemű, legyezőszárnyú, páncélbőrű hullámlakók voltak azok: a vizek chimaerái.

A nyitott léknél csoporttal leskelődnek azok ilyenkor friss levegő után epedve; ezrei az apró ivadéknak tolongnak egymás hegyin-hátán, üldözve százfogú, falánk szörnyektül, a vizek farkasaitól.

Leonin nem lelte közöttük barátját sehol.

Még mélyebbre szállt le. Ott már fájt szemeinek a nézés; a többölnyi mély vízen át s a vastag jégkerégen keresztül alig derengett már valami világosság.

Tovább kutatott!

Leszállt egész a vízfenéig, míg lába a kavicsot érte. Kereste *víz mentében*.

Úgy kiáltotta magában: „Ödön! Ödön! Hol vagy?”

Akkor valami jutott eszébe, a vízfenék talaján néhány lépést tett előre *víz ellenében*; s ott meglátott egy egyenesen álló alakot.

Ez volt az.

Azon módon állt előtte Ödön a víz fenekén, ahogy elmerülni látta; összefont karokkal, fejjel fölfelé állva, csak arca fölfelé volt fordítva. A nehéz korcsolyák lábain egyenesen állva tarták, s a roham, mellyel a jég alá futott, *víz ellenébe* vitte.

Leonin hirtelen hajába markolt az alaknak, s egy lökést adva testének lábaival, gyorsan emelkedett fölfelé.

De hova fölfelé?

Fölötte az egész rettenetes jégboltozat, s azon csak egyetlen szűk nyílás, melyen napvilágra lehet ismét jutni.

Ez csak akkor jutott eszébe, mikor fejével a jégmennyezetbe ütődött, mely egyik parttól a másikig kétlábnyi vastagságban ívlik.

Merre van a felvilág ajtaja most?

Amíg barátját kereste, egészen elveszté tájékozását, s most nem látott maga fölött mást, mint egy kiterjesztett, átlátszó zöld tetőt: *a halál égboltozatát*.

Egy gondolata támadt: ellökte magát a jégtől. Nem volt szabad engednie, hogy a jég magához szívja testét egész hosszában, mert akkor vége van. Visszamerült a víz mélyébe.

És akkor lélegzetét kibocsátá.

Gondolta: a buborék keresni fogja, hol jusson ki a víz alól, s utat mutat neki a nyílás felé, hol kiszabadulni törekszik.

A buborékok mint fehér üveglabdácskák szálltak fölfelé. Egy sem talált ki a jég alól; mind valamennyi odatapadt a jégmennyezethez.

Most lejjebb bocsátkozott Leonin, s még egy lélegzetet bocsátott ki ajkán. Egyike a lég-buborékoknak hajlott ívet képezve szállt fölfelé, mint fehér vezérsillag, s eltűnt egy ponton szemei előtt.

Az a szabadba talált.

Most egyszerre végső erejét összeszedve lökte fel magát Leonin; saját lélegzete vezérletét követve.

Ideje volt - mert már a harmadik buborék nem lett volna üres; az már a búcsúzó lelket is hozta volna magával.

A vékony jég a lék fölött ropogott. Az odarohanó halászok, kozákok egy főt láttak a széttört lap alól felmerülni.

Sietve ragadták meg csáklyáikkal.

Leonin, mielőtt maga kikapaszkodott volna, a jobbjaiban emelt testet rántotta fel a magasba.

- Ezt mentsétek.

Ez volt első lélegzetvétele.

A körülálló hirtelen a lék partjaira rántották mind a kettőt.

Ödön meg volt merevedve, szemei lecsukva és ajkai összeszorítva.

- Tízezer rubelt annak, ki egy orvost hoz! - hörgé Leonin kétségbeesetten.

Egy ősz halász ölébe vette Ödön fejét.

- Én tízezer rubel nélkül is életre hozom, uram; vetköztessük le, és fektessük a hóra! - Hanem azt mondhatom neked, uram, hogy amit te ma megtettél a barátodért, azt nem egyhamar fogja valaki utánad csinálni.

Leonin átölelte Ödönt, és szaladt vele a part felé, míg havat ért, ahova lefektethetné, akkor nekigyürkőzött a munkának. A jó emberek unszolták, hogy öltözzék át előbb a kozák őrűz mellett száraz ruhákba.

- Nem addig, míg szemeit kinyílván nem látom.

Minden öltöny jéggé fagyott rajta.

A MÁSIK KETTŐ

Most hagyjuk el az egyik fiút, az orosz róna haván fekvő, meztelenül a téli ég alatt, amint jámbor idegen pórok dörzsölik merev tagjait, s egyetlen barátja lesi elkékült ajkainak, halott szempilláinak megmozdulását, hogy megkérdezhesse tőlük: „Látod-e még csillagaidat?”

A „Magyar Király” akkoriban egyike volt a legdíszesebb fogadóknak Bécsben; különösen látogatott helye magyarországi úri vendégeknek s magyar katonatiszteknek.

Egy fiatal huszártiszt halad fel a vendéglő első emeletének lépcsőin; szép, délceg ifjú, széles vállain, telt idomain megfeszül az öltöny, telt piros arcához hetykén kipödrött, hegyes bajuszt visel, akkoriban még az egész hadsereg tisztikaránál csak a huszárok kizárólagos jogát; sipkája büszkén lehúzva szemére. Olyan kevély a fejhordozása, mintha az egész világon ő volna egyedül huszár és kapitány.

Amint az első emeletre fölér, egy percre megállítja valami furcsa jelenet a mellékszobákhoz vezető folyosón.

Egy ősz ember, simára borotvált arccal és hosszú porköpenyegben veszekedik egész haragban három pincérrel és egy szobaleánnyal.

A pincérek és szobaleány pedig a legnagyobb hódolattal és szolgálatkészséggel iparkodnak tetszésére szolgálni, amiért az öregúr még jobban dühösödik, és szidja őket hol magyarul, hol diákul.

Amint az öregúr meglátja a huszártisztet, ki egy percre megállt a zajra, odakiált hozzá (föl sem tette, hogy ha huszár, hát magyar ne legyen):

- Ugyan édes tiszt úr, legyen olyan jó, jöjjön ide, és magyarázza meg a dolgot ezeknek a stomfaxoknak, akik nem értenek semmi nyelven.

A huszártiszt odament. Ráismert az alakra, hogy ez pap.

- No, hát mi baj, páter?

- Hát a passzusomba azt írta a szolgabíró, persze diákul a nacionálém után, hogy „verbi divini minister”, ami annyit tesz, hogy az „isteni ige szolgája”, s íme, a vámon, amint megmutatom passzusomat, a vámosok elkezdnek „per miniszter” titulálni, azontúl tráger, fiáker, kellner, valamennyi mind per „excellenciád” ad egyik a másiknak a kezére; előttem, utánam komplimentíroznak, csak hogy a földet nem verik az orrukkal, és vesztegetik rám az excellenciát! Aztán kinyitják előttem a legpompásabb szobákat. Hja, nekem az nem kell, én szegény pap vagyok, nem mulatságból, de kényszerűségből jöttem ide Bécsbe. Ugyan kérem, magyarázza ezt meg ezeknek a kópéknak; én nem tudok németül, arra mifelénk nem beszélnek, ezek meg nem tudnak semmiféle más nyelvet.

A huszártiszt elmosolyodott.

- S hát páterkám, miféle nyelveket tud?

- No, diákul, görögül, hebraeusul meg jóformán arabusul is.

- No, azokkal itt bizony nem fog messze menni - szólt a huszártiszt mosolyogva. Azután a főpincértől kért valamit halkán, mire az titkos szemhunyorítással inte, a felső emeletre mutatva.

- Hanem hát mármost csak menjen be a szobájába, páterkám; én egy negyedóra múlva visszajövök, s akkor majd eligazítom a dolgát a vendéglői személyzettel, de most sietek, mert várnak.

- De kérem, az én dolgom még sietősebb - mondta a pap, s megragadta a tiszt kardbojtját, hogy el ne szalassza. - Ha én csak belépek is ebbe a cifra szobába, az nekem mindjárt öt forint.

- Mégiscsak sietősebb lesz az én dolgom, páterkám - szabódék a huszártiszt -, mert engem odafenn vár öt pajtásom, akik közül egy meg akar velem verekedni, s azokat nem szabad várakoztatnom.

A pap úgy megijedt erre a szóra, hogy rögtön elereszté a tiszt kardbojtját.

- Hát az úr most duellálni megy? No, már ugyan mire való ez a bolondság?

A tiszt mosolyogva szorítá meg az öreg pap kezét.

- No, csak várjon rám nyugodtan, szentatyám. Mindjárt itt leszek.

- De le ne vágják, uram! - kiálta utána a vén pap hüledezve.

- Magam is azon leszek! - szólt a huszártiszt, s kedélyesen csörtetett fel a második emeletre.

Az öreg pap be hagyta magát tuszkoltatni az első emeleti lakszobába. Az egész pereputty folyvást excellenciás urazta.

„No, ez szép! - gondolá szétnézve a szobában. - Selyemfüggönyös ágy, porcelán kályha; itt legalább öt forintot fizetek egy napra - ha nem hatot.

És még hozzá mennyi léhűtő!

Más kellner hozza a pakkot, más a lavórt, más a csizmahúzórt. Mind excellenciás borraivalóra vár.

Ezt a cifra pádimentumot sem csiszolták ki ilyen fényesre ingyen.”

Amint így évődik magában, és számítgatja hozzávetőleg, mennyibe kerülhet egy ily keserves úri nap Bécsben, egyszer csak sűrű lábdobogást és kardcsörgést, csattogást hall a feje fölött.

Ezek éppen az ő feje fölött duellálnak.

Itt egy nagy dobbanás; ott egy nagy toppanás! Most egy csapás, majd egy csörrenés! Előre-hátra tuszkolódás!

Ezek valósággal duellálnak!

Öt-hat percig tart a hercehurca. A szegény pap azalatt nem tudja, hogy hová legyen. Kedve volna kikiáltani az ablakon, hogy jöjjenek segítségre, de eszébe jut, hogy hátha őt magát fogják be akkor, mint csendháborítót, ebben a rendes városban. Majd meg arra a gondolatra jön, hogy felrohan a vívók közé, s tart nekik egy prédikációt Szent Máté XXVI. része 52. verse szerint: „Dugd el a te szablyádat helyére, mert valakik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniek!” Hanem aztán csak vége lett a feje fölötti dobogásnak s fegyvercsattogásnak magától; s pár perc múlva hallá a sarkantyús lépteket közeledni ajtaja felé a folyosón, s amint az ajtó megnyílt, nagy vigasztalódására pillantá meg az iménti huszártisztet, egész épkézláb és sértetlenül.

Mégis odasietett hozzá, és összetapogató karját, mellét, hogy nem történt-e valami fogyatkozása.

- No, nem vágják meg az urat?

- Dehogyan vágják meg, páter!

- Hát micsoda? Az úr vágta meg az ellenfelét?

- Kapott egyet a képén keresztül.

A pap elszörnyedt rajta.

- S nem fáj az neki nagyon?

- Dehogy! Örül neki, mint a bolond a sipkájának.

A pap nem találta ezt olyan jó tréfának.

- Ugyan, ugyan, már hogyan tudnak ilyen pogány dolgokat mívelni az urak? Ugyan mi okuk volt egymásra rontani?

- Hát, tisztelendő atyám, hallotta már egyszer azt az adomát, ugye, hogy két tiszt összeveszett azon, hogy az egyik azt állította, hogy ő Olaszországban maga is szedte a fáról a szárdellát, a másik meg ezt nem akarta hinni; ezen aztán kardra keltek, az egyik kapott a képére egy vágást, akkor jutott eszébe, hogy igazság, kápri volt az, nem szárdella. Hát képzeljen magának ilyesvalamit.

- De csak nem ilyen hiábavalóságért verekesznek az urak?

- Körülbelül. Most jöttem az ezredhez, egyenesen kapitánynak tettek testőrből, s most emiatt egy csoport kollégámmal végig kell verekednem, míg vagy levágnak, vagy megszokják a köztük léteget. Már ez itt így szokás. Hanem beszéljünk az ön bajáról. Ön azt mondta, hogy nem mulatságból jött ide, hanem kénytelenségéből; hát ugyan mondja el, mi szél hozta ide.

- Hiszen ha olyan jó akar lenni az úr, hogy meghallgatja a bajomat, még meg is köszönöm. Egészen idegen vagyok ebben az országban: még csak az sincs, akitől megkérdezzem, hová kell mennem; pedig fel vagyok híva: „ad audiendum verbum”.

- Tyű, páterkám! Ez nagy szó. Kit sértett meg és mi módon?

- Hát elmondom én azt egészen, úgy, ahogy van. Lássá, az úrnak olyan jó, becsületes képe van, hogy az embernek egész bizodalma támad hozzá.

Én lelkipásztor vagyok egy alföldi helységben, ahol némi viszálykodásaim voltak a földesúrral. Tetszik tudni, ő nagy oligarcha volt, én pedig egy kicsit kuruc legény vagyok.

Aztán meg egy kis családi zsúrlódás is volt közöttünk; a földesúrnak gavallér fia volt, nekem meg csinos leányom. Aztán énnekem az a véleményem volt, hogy a leányomat nem adom *ingyen*, a földesúr pedig azt hitte, hogy az így neki nagyon *drága*, s azért a fiát elküldte Muszkaországba. No, azt nem bánom. Hanem azután a nagyméltóságú úr megvált e siralom völgyétől, és keresztyéni módon eltakarították. Prédikáció és búcsúztató után én mondék fölötté egy végső imádságot. Igaz, hogy kemény dolgokat mondék; de amiket mondtam, azt az Istennek mondtam, nem az embereknek. És most ezen imádságomért a föld hatalmasai meghurcolnak; megidéztek már consistorium, megyei törvényszék elébe, mint szentségtörőt, mint lázítót; kitesznek papi hivatalomból; s még az sem elég: felidéznek, azt sem tudom, hová, azt sem tudom, kihez - hogy feleljek felségsértés miatt. Pedig nézze meg az úr, és legyen ítélő bírám; itt van az elmondott ima a zsebemben, olvassa el; talál-e benne egy szócskát, amivel perduellissé lettem volna?

Az öregembernek reszkettek az ajkai, annyira el volt érzékenyülve e gondolat miatt, s villogó szemei megteltek könnyekkel.

A fiatal tiszt átvette a megviselt iratot, és végigolvasta azt. A pap leste a hatást az ifjú arcán.

- Nos, nos, uram! Mit szól ön hozzá? Hát elítélne-e ön azért, amit ott mondtam?

Az ifjú tiszt összehajtott a imádságos írást, és visszaadta az öregnek, meghatott, csendes hangon mondva:

- Én nem ítélném önt el.

- No, az Isten áldja meg érte. Bár az úr volna a bírám!

Pedig bizony „bírāja” volt az ebben a percben, mert az annak a férfinak a fia volt, akiről az ima beszélt.

- Hanem hát egy jó tanácsot mondok önnek, tisztelendő úr - szólt az ifjú. - Legelőször is maradjon idehaza, amíg nem hívatják. Ne fusson senkihez, és ne panasolja senkinek a baját. Azért, amivel ön vádolva van, önt semmi baj nem érheti; hanem ha védelmezni találja magát, arról azután nem álllok jót, hogy a védelme miatt nem kap-e terciát.

- De hát mit csináljak?

- Üljön veszteg. Ha érte küldenek, menjen, ahová vezetik. Ahol megállítják, ott megálljon. Amit beszélnek hozzá, hallgassa meg, a száját jól befogja; aztán, mikor veszi észre, hogy már nem beszélnek többet, akkor hajtsa meg magát; igyekezzék háttal az ajtót megtalálni, és jöjjön haza. Mindenféle elől-utol talált embernek pedig, akármit kérdez, feleletet ne adjon.

- De hisz akkor engem igen ostobának fognak tartani.

- No, csak higgye el nekem, hogy ezzel a passzussal sok szép világot be lehet utazni.

- No, jól van, megfogadom. De csak soká ne tartana. Mert Bécs drága.

- Amiatt meg ne legyen aggodalma, szentatyám; ha önt kedve ellenére hozták ide, valakinek okvetlenül ki is kell fizetni, amit ön itt elkölt.

Az öreg elbámult nagyon. Szerette volna tudni, vajon ki lehet az a valaki.

- Nekem azonban dolgom után kell mennem. Hát Isten áldja meg, öregem.

A pap hálálkodott volna még egy kicsit, de a tiszt nem ért rá; megszorította a kezét, és el-sietett.

Utána előkerült a pincér, és hozta a tisztelendő úrnak a tejeskávét.

Az öregúr hiába mondta neki, hogy nem szokott reggelizni, nem él ilyesmivel; ott hagyta a német, s ment ki háttal az ajtón nagy komplementírozva.

Az öreg csóválta fejét. Vajon hogyan sikerülne, ha ő is megpróbálná, így háttal menni kifelé az ajtón, s aközben folyvást alászolgáját csinálni.

De minthogy már a kávé ott maradt, nehogy kárba vesszen (már úgylis meg kell fizetni), hát csak inkább megitta. Biz az jólesett.

Bárcsak jönne az a kellner vissza, hogy vinné el az üres edényeket, mert ha egy el talál törni ezekből a drága findzsákból, annak ugyan nagy ára lesz.

Mint a kívánság, oly pontosan érkezett vissza a pincér az üres edénykéért. A tisztelendő úr idáig már megtanult egy szót németül, s azt rögtön alkalmazásba vette.

„Bezahlen!”

És egyidejűleg előhúzá mély zsebei egyikéből a hosszú, kötött erszényt, melyet névnapjára kapott valaha, s melyben sok év óta megtakargatott húszaskák csörömpöltek. Fizetni készült. Először azért, mert adós maradni egy óráig sem szeret. Másodszor és főleg pedig azért, hogy ebből az első kóstolóból aztán majd hozzávetőleg kiszámíthassa a geometriai proporciót, melyben a napi kiadások növekedni fognak.

De mily nagy volt meglepetése, midőn a pincér a legmosolygóbb udvariassággal és kifejezés-teljes pantomimiával utasítá vissza a széthúzott erszényt, biztosítva a tisztelendő urat, hogy „schon bezahlt”.

(„Annak a katonatisztnek hát mégis igaza volt! Az igaz ember. Kár, hogy legalább meg nem kérdeztem, kinek híják. De ugyan ki lehet az a valaki, aki helyettem a költségeket kifizeti?”)

Az a valaki persze hogy senki sem volt más, mint Baradlay Richárd, ki elmenetelekor két aranyat adott át a főpincérnek, meghagyva, hogy az öregurat lássák el tisztességesen; ami költsége lesz, azt ő fogja kifizetni.

A fiatal tiszt még azután elment a katonai lovardába, s egy óráig gyakorolta magát a voltigírozásban, a lóháton vívásban, kard és lándzsa ellen; megütlegeltette magát a mesterei által, s visszaütlegelte őket; eltört egy dárdanyelet, kifárasztott egy lovat; mikor azt megunt, még egy órát sétált a glacis-n, nézegetett a hölgyek kalapjai alá, s végtére eljövén a dél ideje, hazament a szállására.

Jó magasan lakott, a harmadik emeleten; úrfias szállást tartott, két kijárással, egy nappali s egy hálósobával; azzal szembe a folyosón keresztül a cselédszoba egy kis konyhácskával.

Egy vén huszár volt a szolgája, akit ő úgy hitt, hogy Pál úr.

Abba pedig egészen igaza volt, ha Pál urat úrnak hitta, mert Pál úr valóban többet parancsolt öneki, mint ő Pál úrnak.

Hatvanesztendő volt már a legény, még mindig közlegény, és még mindig legény. A negyedik kapitulációt szolgálta már, s viselte a réz emlékérmét, amit a napóleoni hadjáratok vitézei kaptak; bajusza most is háromszor megcsavarintva, mint egy pár roppant dugóhúzó, hirdeti gazdája régi dicsőségét; minden szál haja ép még és fekete, s lábszárai büszkék arra, hogy meg lehet ismerni rajtuk azt az embert, aki lóháton járta meg Párizst, Nápolyt és Moszkvát.

- Nos, Pál úr, mi ma az ebéd? - kérdi a hazaérkező kapitány, kardját leoldva oldaláról s fegyvergyűjteményébe akasztva, melyet pompás antik fringiók és handzsárok egészítének ki.

Pál úr tudni illik, hogy szakács is.

- Hát „görög olvasó” - felel Pál úr karakán flegmával.

- Az jó lehet - szólt a kapitány -, s mi főtt bele?

- „Angyalbakancs.”

- Hísz az pompás eledel! Terített rám, Pál úr?

Pál úr végigméri e szóra tetőtül talpig a kérdezőt.

- Hát ma megint itthon ebédelünk?

- Ha kapunk valamit, Pál úr.

- Megléssen - szól Pál úr, s hozzáfog a terítéshez, ami annyiból áll, hogy az asztalon levő kék virágos, veres abrosz megfordítatik, hogy veres virágos, kék abrosz legyen belőle, azután rá egy fajansztányér lehelyeztetik - melléje tétetvén egy szarvasagancs nyelű étszer és egy antik ezüstkanál, miket Pál úr mind megtörülget elébb magában az abrosz szegletében. Kiegészíti egy ócska pezsgőspalack, persze friss kútvízzel tele.

A kapitány széket húz magának az asztal mellé, s kedélyesen helyet foglal rajta, sarkantyús lábait kétfelé elnyújtva.

Pál úr pedig két kezét hátratéve így szól hozzá:

- Már megint nincs egy vad garasunk sem, ugye?

- Bizony nincs ott, Pál úr - szólt Richárd, elkezdve a késsel, villával a tányérján a legújabb capfenstreichtot dobolni.

- Pedig még ma reggel két aranyat találtam a lajblink zsebében.

Richárd lovag nevetve inte a kezével:

„Hol van az már!”

- Szép! - dörögé a vén szolga, s azzal elkapta ura elől a vizes palackot, kiment vele. Valahonnan kerített bele bort. Mikor visszahozta, s letette eléje, folytatá a diskurzust:

- Bizonyosan bukétra ment valami szép lánynak! Vagy elsámpányereztük a cimborákkal? Szép!

Azalatt előkeresett a pohárszékből egy körülsorba tálat.

Azután egész filozófiai rezignációval mondá:

- Különben én is ilyen voltam, mikor fiatal voltam.

Nemsokára visszatért a gőzölgő tállal.

A „görög olvasó” paszuly volt, jó vastagon rántva, s a belefőtt „angyalbakancs” nem volt más, mint disznóláb.

A vén huszár magának készítette azt, de ha kettőjük között megoszlott, akkor is elég volt mind a kettőnek.

Richárd jó kedéllyel látott hozzá a katonás eledelhez. Evett, mintha sohasem látott volna annál jobbat.

A vén huszár ott állt a széke mögött, míg ebédel; pedig nem kellett tányért váltani, mert nem következett több fogás.

- Keresett-e valaki? - kérdezé Richárd Pál úrtól evés közben.

- Hm, hogy keresett-e bennünket? De hát hogyne keresett volna!

- Hát ki keresett?

- Legelőször is annak az aktrixnak a szobaleánya; nem az a szőke, az a másik, az a pisze; az hozott egy bukétot meg egy levelet: a bukét ott van a konyhaablakban egy csuporban, a szobaleálynak adtunk egy cvikipuszt, a levéllel pedig befűtöttünk.

- De hát mi az ördögért fűtöttünk be vele?

- Az volt benne, hogy küldjön neki a kapitány úr pénzt.

- De hát hogy tudja ezt, Pál úr? Hiszen nem tud Pál úr olvasni.

- Éreztük a szagáról.

Richárd nagyot nevetett rajta.

- Hát még ki járt itt?

- A Hortiglender lókereskedő. Elhozta azt a kétezer forintos paripát, akin a nagy kavalkádon akarunk fincoltatni a hercegasszonyok előtt.

- Nos?

- Ah! ‘sz nem nekünk való a! Sintérnek való a! Felültem rá alig szorítottam meg a térdemmel, mind a négy lába megroggyant alatta. Csak ránézni való állat az, nem ráülni való. Kidobtam gazdástul együtt az udvarból. Nem ér a négyszáz forintot.

- Azt nem jól tette, Pál úr! Nekem a lóra szükségem lesz; négyszáz forintom pedig nincs.

- Hát hiszen - szólt Pál úr, egyik bajusza szarát végigcsavarintva -, csak úgy dobtam ki, hogy majd visszajön.

Richárd kénytelen volt megint nevetésre fogni a dolgot.

- Hát még ki volt itt?

- Az „úrfi”.

Ezen a címen csak egy embert szokott nevezni Pál úr.

- Az öcsém? Hát annak mi kellett?

Pál úr nagy munkában volt, hogy egy szál forgácsból fogpiszkálót faragjon az urának egy roppant nagy görbe baranyai bicsakkal. El is készült vele.

- Tessék a fogpiszkáló!

- Hát mit mondott az öcsém?

Pál úr nagyon vakarta a fülét meg az ábrázatját.

- Majd elmondja maga - válaszolt fanyarul, s igyekezett összeszedni az asztalmaradékot.

Azonban mintha csak jelenésére érkezett volna, betoppant az úrfi.

A legifjabb Baradlay nyúlánk, gyöngye természetű fiú volt; sima, gyermeteg arc, elkényszeredett nyájassággal vonásain, fejét nem büszkeségből, de az orrára csíptetett szemüveg miatt tartotta magasra. Mikor bátyjával kezet szorított, annak önkéntelenül az jutott eszébe, hogy van egy reglement a legfelsőbb kormányzék bizonyos hivatalnokai számára, akiknek utasításul van adva, hogy mindenkivel igen nyájasan kell bánni - ex offo.

- Hát szervusz, Jéni; mit hoztál?

Jenő telhető bizalmasságot igyekezett kimutatni.

- Ezúttal csakugyan hoztam valamit. Nem küldenéd ki Pál urat?

- Pál úr, menjen ebédelni!

Pál úr pedig élt municipális jogával, és remonstrált:

- Majd azután, ha az asztalt eltakarítottam!

Ebben meg kellett nyugodni.

- Gyújts rá addig, öreg - kínálta öccsét Richárd.

- Köszönöm; a te dohányod nagyon erős.

- Talán meg is érezné rajtad öméltósága, hogy csempészett dohányt szívtál? - csipkelődék Richárd. - No, kiment már Pál úr, beszélhetsz.

- Hát azt akartam veled tudatni, hogy édesanyánktól kaptam levelet.

- Én is.

- Tudatja velem a jó mama, hogy az eddigi havi segélyt meg fogja kettőztetni, s hogy rangomhoz illően felszerelhessem szállásomat, küldött ezer forintot.

- Nekem pedig azt írja édesanyánk, hogy ha így folytatom a pazarlást, végére járok az egész örökségemnek; ha jobban nem gazdálkodom, sem pénzt nem küld, sem adósságaimat nem fizeti.

- Ez nekem baj. Mert ha én most elkezdem a vígan költekezést, azt főnökeim rögtön észreveszik rajtam. Nem képzeled, milyen rossz renométt szerez az, ha valakiről azt gyanítják, hogy úrfiskodik. Az én pályámon csak annak van előmenetele, aki egészen függ a főnökeitől. Mihelyt itt valaki dandy, rangfokozatán felül tart szállást, jobban él, mint a főnöke; arról azt tartják, hogy dilettáns, s semmi bizalom nincs hozzá többé. Mármost aztán nem tudom, hogy mit csináljak.

- De én már tudom, hogy mit csináljak. Olyan dolgokban nem gazdálkodhatom, amik láthatók. Mindenütt ott kell lennem és mindent „mitmachen”. Hanem majd gazdálkodom abban, ami láthatatlan.

- Hát mi az, ami láthatatlan?

- Amit megeszem. Azt nem látja senki. Ha kiülök az ablakba a fogamat piszkálni, ki tudja felőlem, hogy a „Hét Választónál” diníroztam-e, vagy idehaza traktált meg Pál úr görög olvasóval meg angyalbakancssal?

- Tudod mit, Richárd? Én azért jöttem hozzád, hogy annak a pénznek, amit anyánk nekem küldött, felét neked adom.

Jenő e szóknál még a szemüvegét is levette az orráról, hogy bátyja jobban a szemébe láthasson.

Az pedig minden megindulás nélkül rágta a fogpiszkálóját.

- Uzsorára adod?

Jenő újra felnyomta a szemüvegét, s felhúzta az orrát.

- Ej, ne tréfálgj ilyen ostoba módon.

- Hát csak azért adod, hogy segítsen elkölteni neked, amihez te nem értesz? Én biz azt a szívességet is megteszem.

- Gondoltam, hogy te több hasznát tudod venni - szólt Jenő, s a zsebében készen tartott pénzt odanyomta testvére markába, egy kézszorítást is mellékelve hozzá.

Richárd azt sem mondta rá, hogy „köszönöm”. Köszönje meg amaz, hogy ő elvette.

- Azután még egy átadnivalóm van - szólt Jenő rosszul sikerült közönnyel. - Egy meghívó Plankenhorsték holnapi estélyére.

Richárd két könyökére támaszkodva nézett szatirikus mosollyal öccse szemüvegeibe.

- Hát mióta lettél te Plankenhorsték estély-bemondója?

Jenő kényelmetlenül húzódozva felelt:

- Nagyon megkértek, hogy hívjalak meg a nevükben személyesen.

Richárd erre aztán nagyot kacagott.

- Hát itt az uzsora!

- Micsoda uzsora? - szólt Jenő, egész méltatlankodással támadva föl helyéből.

- Az, hogy te udvarolnál Alfonsine-nek, ha utadban nem találnád az anyját, aki téged még nagyon kicsiny embernek tart. Madame Antoinette azonban még maga is igényeket tart a világhoz, nem több harminchat esztendősnél, s ha hinni lehet a frizőrjének, még szép asszony is. Gárdista koromban sokszor táncoltam vele az elit bálokban, s nemegyszer ismertem rá a dominó alatt, ki ismerősének szólított. Te ezt mind tudod jól, s gondolod magadban, elviszem a bátyámat elefántnak. Jól van no, öcsém. Meg ne ijedj, nem adom vissza az ötszáz forintodat.

Nagy uzsora ugyan, de leszek elefántod. Ülj a hátamra! Amíg te elbolondítod a lányát, én elbolondítom az anyját.

- De kérlek! - kiálta fel Jenő, most már igazán ingerülten. - Nekem ott egész becsületes szándékaim vannak.

Richárd végighúzta mutató- és hüvelykujjait az orrán, s vállat vont.

- Hát bánja kő! Miattam elveheted mind a kettőt.

- De hát eljössz?

- Barátom, hogye mennék. Vesztrisz híres táncos volt, de ő sem kapott többet ötszáz forintnál egy estére azért, hogy táncoljon.

- No, ne gorombáskodjál velem! Bizony megharagszom rád, s soha feléd sem jövök. Pénzemet megosztottam veled mint testvéremmel; azt te is megteszed hasonló esetben. Arra pedig, hogy jöjj el az estélyre, kérlek mint jó pajtásomat, s az most extra instantia.

- No, jól van, öreg. Ne haragudjál! Megyek veled, ahova akarod. Hanem ha ez extra ügy, akkor most nekem van jogom föltételt szabnom az alkuhoz. Hát ide hallgass!

- Hallgatok.

- Ha azt akarod, hogy elmenjek Plankenhorsték estélyére, tedd meg a kedvemért, beszélj a méltóságos főnököddel, hogy egy szegény papot, akit ide felcítáltatott ad audiendum verbum, bocsássonak békével haza. Tudod jól, az a mi papunk Nemesdombról, kit ama temetkezési imáért üldöznek most.

- Hogy tudod te azt? - kérde Jenő megütközve.

- Hát, csak rájöttem valahogy. Becsületes, jámbor ember az, hagyjátok szaladni.

Jenő officiózus képeket csinált.

- De én úgy tudom, hogy a kancellár nagyon fel van ellene ingerülve.

- Ej, hagyj nekem békét a ti nagy embereitekkel! Láttam én már mindenféle nagy embert - masculini et faeminini generis - a legelképzelhetőbb mindenféle pongyolában. Tudom én jól, hogy azok is úgy esznek, isznak, ásítanak és horkolnak, mint más ember. Engem meg nem ijesztesz velük. A főnököd ráncba szedi a homlokát, nagyot horkant az ártatlan delikvensre, s aztán, mikor odább ereszti, jót nevet rajta, hogy de megijesztette. Az a pap becsületes fickó. Egy kicsit eljár a szája. De hát azért az Isten cselédje. Eresszétek békével haza; hadd őrizze tovább az Úr birkáit!

- Jól van no, majd szólok az ügyében önagyméltóságával.

- Köszönöm, de mármost igazán ülj le, és igyuk meg ennek a szent békekötésnek az áldomását. Pál úr!

Pál úr kompareált.

- Itt egy tízforintos. Hozzon két palack pezsgőt! Egyet nekünk, egyet magának!

Pál úr nagyon meglógatta a fejét kifelé mentében, s erősen dörmögé magában:

„Én is csak ilyen voltam, mikor ifjú legény voltam.”

MINDENFÉLE EMBEREK

A Plankenhorst család estélyei *eltűrt* nevezetességgel bírtak a rezidenciában.

A Plankenhorst név elég jó hangzású volt, csak az hiányzott belőle, hogy nem volt előtte a bárói cím. Hanem azért az özvegy nőt baronesse-nek címezték, mert ő annak született. Még a leányát is megtisztelték e címmel udvarlói. Én bizony nem tudom egész hitelességgel, hanyadik ivadéknál szűnik meg ez a reagens hatással bírni a leányágon.

Plankenhorsték saját házukban laknak a belvárosban, ami Bécsben nagy szó. Hanem az nagyon ódon épület volt már, még Mária Terézia idejebeli stíl szerint, és a földszinti szobák ki voltak adva boltoknak.

Költséges háztartást vittek; hanem nyáron sohasem mentek jószágaikra, a holt idényt is Bécsben töltötték.

Bejárásuk volt a legmagasabb udvarhoz, s ott sokszor voltak láthatók, hanem társaságukat inkább csak a férfi, mint a női rész kereste. A bárók, akiknél kezdődik az ember, s a hercegek, akiknél kezdődik a nemesember, gyakran nyújtották kezüket a kellemes Antoinette asszonynak, midőn a büfébe vezették, s a bájos Alfonsine-nek, ha táncra vitték; és mikor a hercegek jelmezbálokat adtak, azokból nem hiányzott a két Plankenhorst úrhölgy. Hanem azért nem hallatszott, hogy valamely báró vagy herceg valami komolyabb viszonyt iparkodott volna kötni e családdal.

Az ő estélyeik nevezetesen látogatottak voltak, s azokban sok országos és szívbéli cselszövény lett kifőzve. Hanem az volt a feltűnő, hogy azokban az estélyekben mégsem az a társaság vett részt, amelyet ők szoktak látogatni. Nem lehetett náluk egy Sedlniczkyvel, Inzaghi-val, Apponyival találkozni, hanem azoknak tanácsosaival és titkáraival. Windischgraetz és Colloredo hercegeket senki sem kereste ottan; hanem azért voltak jelen tisztos arcú, érdemrendes mellű, aranygalléros katonai kitűnőségek, annál több fiatal életvidám tiszt és nemes testőr. A hölgykoszorú is igen válogatott volt, rang, hivatal, születés által kitüntetett családok hölgyei és kisasszonyai.

Ami pedig a hangot illette, az minden kifogáson fölül volt, a *convenientia* és *societas* szabályait illetőleg. A multság igényeit tekintve pedig az az előnyük volt Plankenhorsték estélyeinek, hogy ott elegáns társaságban lehetett élvezni fesztelenül, ami nem mindig adatik együtt, mert vagy fesztelenül mulat az ember, csakhogy a társaság nem elegáns hozzá, vagy pedig elegáns társaságban mulat, csakhogy decidáltan unja magát mellette.

Plankenhorstéknál mind a két előny egyesült.

Hanem azért mégis, mikor este kilenc órakor Jenő teljes bálornátusban elment Richárdert, hogy majd elviszi magával, azt még egészen öltözetlenül találta. A pamlagon feküdt, s valami regényt olvasott.

- Hát te nem készülsz az estélyre?

- Micsoda estélyre?

- Plankenhorstékhoz.

- No nézd, erről egészen elfeledkeztem! - szólt Richárd felugorva a pamlagról. - Héj, Pál úr!

- Ugyan mondd meg, Richárd, miért húzódozol te olyan nagyon ezektől az emberektől, akik olyan nyájasak, olyan előzékenyek hozzánk, s akiknél olyan jól lehet mulatni.

- No mi baj? - kiálta be az ajtón Pál.

- Jöjjön be, Pál úr, aztán borotváljon meg! - mondta az öregnek Richárd. Nemcsak szakácsa volt az, hanem borbélyja is.

- Hiszen már régen akartam mondani, hogy miért nem készül - dörmögé az öreg. - Ha én fejemben nem tartanám, felit is elfeledné dolgának. Pedig a meleg víz is kész már. No, hát üljön le!

Richárd le hagyta magát ültetni egy székre s nyakába köttetni a törülközőt.

- De hát az én kérdésekre miért nem felelsz? - unszoló Jenő, míg Pál úr a szappant habarta. - Mért idegenkedel Plankenhorstéktól?

- Tudja mennykő! - felelt Richárd. - Olyan *grófhatnám* emberek.

Jenő önbizalmasan mosolygott.

- Én azt nem tapasztaltam.

- No, tartsa az állát! - rivallt Pál úr a gazdájára, s elkezdé a képét körös-körül beszappanozni.

Mikor aztán egészen be volt a képe szappanozva egész a szája széléig, akkor Richárd elkezdett valamit mesélni az öccsének, míg Pál úr a beretvát megfeni a szíjon.

- Te Jéni! Egyszer, mikor Velencében voltam, találkoztam a tengerparton egy faquinnal, aki-nél volt egy hosszú, horgas végű sodrony. Kérdeztem tőle, mit keres itt. „Ebédrevalót” - felelt a faquin. Eppen apály ideje volt, s a tengerhomokban apró gömbölyű lyukacskákat lehetett látni. A faquin kivett a korcából egy csipetnyi sót, s azt egy ilyen homoki lyukba hintette. Arra egyszerre hirtelen kitolta a lyukból az ujját egy csigabiga, akit úgy híznak az olaszok, hogy „pesce canella”. A faquin hirtelen keresztülütötte rajta a hegyes drótszigonyt, s kirántotta a jámbort a hüvelyéből. Akkora kis féreg, mint az ujjam. „No bizony barátom, ez sovány ebéd” - mondtam a faquinnak. A faquin mosolygott; hosszú madzagot húzott a drót másik végébe, s azután egy sziklához ment, ahol mély volt a víz, oda leeresztette a fickándozó pesce canellát, s egy kis idő múlva egy nagy bolond stockfischet húzott ki a horga végén.

- Hogy jut neked ez most eszedbe? - kérde Jenő, furcsán vonogatva vállát.

- Magam sem tudom én.

- Jobb lesz már nem diskurálni, mert még belevágok a képébe! - förmedt rájuk Pál úr. - Az úrfi csak menjen előre, a kapitány urat majd transzportálom én, ha ki lesz pucolva. Odatalálunk magunkba is. Tudjuk bizony, hogy a Plankenhorst-házba nem szükség az ablakon felmenni kötélaljtorjával.

Jenő tanácsosnak találta megfogadni Pál úr utasítását, és bátyjának becsületszávalaival megelégedve, hogy eljön, őt frizőrje kezében hagyni - nehogy még azt is megmagyarázza, hogy miért olyan bolond a pesce canella, hogy elhagyja a biztos menedéket, s kidugja az ujját, ha sót hintenek rá.

Félóra múlva csakugyan találkoztak egymással Plankenhorsték termeiben. Jenő sietett bátyját bemutatni a háziasszonynak és kisasszonynak, kik azonnal konstatálták, hogy már volt szerencsájük vele találkozni. Antoinette asszonyság azt is hozzátette, hogy nagy öröme szolgálni a kapitány urat saját termeiben is láthatni.

A kapitány úr mondott neki egypár locus communist, s aztán jött más, ennek átadta a helyet.

- Akarod, hogy megismertesselek itt egynehánnyal a társaságból? - kérde tőle Jenő.

- Sose fáraszd magad velem! Jobban ismerem én ezeket itt, mint te. Az a martialis termetű feldmarschall amott, ki oly hangosan konverzál, mintha brigádot kommandírozna, az egy éllemezési főtiszt, ki teljes életében prófuntot mért és szénát porciózott, s nem hallott máskor ágyúz-

ni, mint a császár neve napján. Az a fiatal herceg, ki oly magasra feltett szemüveggel osztja a kegyes mosolygást, az a polizeidirektor titkára; különben igen hatalmas férfi. Az a tiszteletre méltó bankár, ki egyszerre három emberrel beszél, a hasától nem látja a lábát, s óralánca drága fityegőivel játszik, az valami medizinalrat a Sektion für Sanitätstwesennél; a köz-kórházak vannak rábízva, meglátszik rajta. Az a nyájas kis öregúr, ki talleyrandi finomsággal köt diskurzust mindenkivel, az az államkancellár referense „über öffentliche und private Unterhaltungen”. Az a ferdére festett képű duenna abban a kávészín szalüpbén, az Blumenberg bankárnak a felesége, akinél az előkelő körök tékozló fiai szoktak adósságot csinálni, s aki ennél fogva mindent tud, mi a legmagasabb körökben történik; s az a fiatal kisasszony, ki itt tőlünk nem messze olyan bizalmas mosolygással beszél egy hozzá hasonló öreg ifjúval, az a leggonoszabb spion, aki valaha titkokkal kereskedett; különben igen szeretetre méltó, kis, naiv leányka.

Jenő igen fanyar képet csinált mindezekhez. Úgy tetszett neki, mintha Richárd bátyja nem valami éppen nagyon megtisztelő véleménynel volna erről az egész társaságról.

- Többet ér ennél az egész kompániánál az a kis szobalyány, akivel a lépcsőn találkoztam - szólt másfelé fordítva a beszédet Richárd. - Ej, de helyes kis gyerek! Nem tudom, ide tartozik-e. Már annak a kedvéért eljárnék az estélyeitekre. Mikor elszaladt mellettem, megcsippentettem az orcáját, de mondhatom, hogy olyat koppantott a kezemre, hogy most is sajjog bele.

Ezt már Jenő hallgatta is, nem is, mert éppen közeledett feléjük egy előkelő kitűnőség, akire már messziről el kellett kezdeni a mosolygást.

Akkor aztán Richárd is arra fordult, hogy meglássa, ki kényszeríti az öccsét ily önkéntes nyájasságra!

Egy magas, szikár úr, egész termete csupa szeglet, arca egy rendetlen prizma, szegletbe menő szemöldök, hegyes szegletű orrhegy, trapezialis állkapca, divergens, hegyes bajuszok a felső ajk fölött, s azokkal trigonometric ellentétes, kis, hegyes szakáll az alsó ajk alatt.

Richárd ezt az alakot is igyekezett magában kitalálni.

„No, ez a valaki, akire most itt az öcsém egy távmosolyt intéz, kétségtelenül fő udvari kurír a spanyol követségnél.”

Hanem most az egyszer megjárta lavateri tanulmányával.

A szegletes úr öccsét csak úgy per tangentem üdvözölve, egyenesen őhöz lépett, s mindkét karját bizalmasan megveregetve becéző tenyereivel, nyájasan és magyarul szólítja meg:

- Szervusz, Richárdkám! Szervusz.

Richárd hidegvérrel visszaadta neki a köszönést:

- Szervusz.

Mire a szegletes úr az egyik bajuszán egyet rántott, mintha a válasz nem lett volna egészen ínyére, míg Jenő zavarodottan harapott ajkába, mintha neki kellene a maga száját megharapni azért, amit Richárd mondott.

Richárd pedig azt hitte, hogy ez a valaki, aki őt itt most tegezi, valahol valami államkancellári bálban bruderschaftot ihatott vele, s még most is emlékezik rá, amit pedig ő reggelre elfelejtett. Lehet a világon ilyen jó pajtás még sok.

- Hát hogy vagy, hogy? - kérdé a szegletes úr familiáris bizalmaskodással.

- Keményen - felelt Richárd. - Látom, te is jól ki vagy keményítve.

A szegletes úrnak ez sem tetszett, most már az alsó ajkán meghagyott ecsetformát kezdte húzogatni.

- Holnap indulok haza. Mit izensz édesanyádnak?

- Hát te is azon a tájon lakol?

Erre a kérdésre mind a két hegyes bajusz felvonult az orrig, míg Jenő testvér iparkodott olyan képet csinálni, mint aki nem hallgatja, hogy mit beszélnek mellette.

- Nos, mit izensz édesanyádnak? - ismételte a szegletes úr.

- Csókolom a kezeit.

E szóra a prizmatikus arc szögvonalai egyszerre más kombináció szerinti összeszögellésekre alakultak, amit más ember arcán gyöngéd kedveskedésnek fognánk nevezni.

- No, ezt át fogom neki adni - szólt a szegletes úr megragadva mindkét kezével Richárd jobbját. - Bizonyos lehetsz felőle, kedves Richárd, hogy kézcsókodat a legnagyobb hódolattal fogom én magam kedves, szeretett anyádnak átadni. Én személyesen.

- No iszen nem szükséges éppen ilyen nagy pontossággal járnod el e megbízásban, mert hiszen én sem adtam neked a kézcsókot in natura.

- Ühm - dörmöge erre magában a szegletes úr, s alsó ajkát oly mélyen behúzta fogai közé, hogy a kis pemzliforma szakáll feltolakodott a két bajusz közé harmadiknak.

Veszedelmes volt azt a kérdést kockáztatnia, hogy „te talán nem tudod, kivel beszélsz?“, mert ha erre az a válasz jön, hogy „de igen“, akkor az eddig váltott szavak igen nagy mértékét fejezik ki a fumigálásnak. Másképpen kellett a való felismerésére vezetni a tudatlan ifjút.

- S hát te magad nem szándékozol lejönni?

- Talán, ha concentrirung lesz Pesten, és az ezredemmel leparancsolnak.

- Kaphatnál szabadságidőt, ha le akarnál jönni a vármegyébe.

- Hát ott mit látnék?

- Nagyobbszerű concentrirungot és igazi, nem scheingefecht, hol az ország első kapacitásai fognak megmérkőzni egymással, s látni fognád, hogy vannak még a csataterén kívül is ütközetek, mikben az igaz hűség kipróbáltatik.

- Igen? Ólmos bottal. Restauráció lesz megint?

- Nem, édes öcsém. A szellem és igazság fegyvereivel; azon fegyverekkel, mikkel dicsőült atyád küzdött egy magas cél diadaláért; s amely küzdelem folytatására leszte hivatva ti.

- Ahhoz nekem se pénzem, se eszem.

- Majd megjön mind a kettő. S amíg ti, a dicsőült fiai elfoglalhatjátok azt a helyet, melyet halhatlan atyátok minden viharban megállott: addig helyettetek ott leszek én, ki a szent küzdelem folytatásában, ha nem oly vaskézzel is, mint az övé, de hasonló vasakarattal fogok kitarítani. Adieu, kedves Richárd. Én még az éjjel utazom. Adieu. Kedves anyádnak meg fogom mondani, hogy te egészséges vagy. Első dolgom lesz, hogy vele szóljak, ha megérkezem Nemesdombra; ha éjjélben érkezem is. S ha én szóltam vele, ő hívatni fog téged. Ő nagyon szeret téged. Adieu, kedves Richárd.

A szegletes úr jól megrázta Richárd kezét, s oly kegyteljes mosollyal vált meg tőle, mintha az csupa merő hízelkedésekkel traktálta volna.

Jenő a diskurzus vége felé odább sandalgott, hogy még tanúnak se legyen jelen, s iparkodott valami látszólagos társalgást kezdeni a titkokkal kereskedő naiv kisasszonnyal. Amint pedig fél szemmel észrevette, hogy a szegletes úr elvált Richárdtól, sietett bátyjához vissza.

- No, te ugyan gyönyörű sottise-okat csináltál ezzel az emberrel!

- Miféle sottise-okat? - kérde az, semmiről sem tudó képpel.

- Hát először is visszategezted.

- Hát ha ő per tu szólíta meg.

- De hát nem ismered? Ez Rideghváry.

- Nem bánom én, ha Melegváry is.

- Családunknak régi benső barátja, kit sokszor láthattál odahaza.

- Ej, ha én minden *fizázstra* emlékezném, amit valaha a házunknál láttam nyolcesztendős koromig, amikor a katonaiskolába felhoztak. Biz én nem rajzoltam le az albumomba Betegváry vagy Micsodaváry úrnak a fizimiskáját; pedig egy línea segítségével könnyen tudnék ilyen arcképet architektúrázni.

Jenő iparkodott bátyját félrehúzni valami szögletbe, hogy meg ne hallja valaki más is, mit beszél.

- De kérlek - súgá fülébe -, ez igen nevezetes ember.

- Én megengedem neki.

- Ez az adminisztrátora a vármegyénknek.

- Hát az a vármegye dolga.

- És még más valami is... Nekünk leendő mostohaapánk.

- Hát ez az anyánk dolga.

Richárd e szónál hátat fordított öccsének.

Jenő még akart neki valamit mondani, hanem az lerázta nyakáról.

- Hagyj nekem békét a te Erdegváry uraddal. Nem azért jöttünk mink ide. Eredj kurizálni Alfonsine-nek; most nincs körülötte más, csak az a nyaffadt hofsekretär extra statum; azt már csak ki tudod szorítani a helyéből. Aztán emlékezzél arra a történetre a pesce canelláról meg a stockfischről.

Jenő tréfás nehezteléssel bökte oldalba bátyját ujjával.

- Ej, te gonosz! Hát melyikünk a pesce canella - melyikünk a stockfisch?

- Most a hofsekretär a pesce canella, s te vagy a stockfisch; hanem ha egy náladnál különb épouseur kerül a halászatba, akkor te leszesz a pesce canella, az lesz a stockfisch.

Jenő csóválta a fejét, és mosolyogva ment odább, pedig igazán haragudott a tréfáért.

Richárd egy óra hosszat táncolt és unatkozott Plankenhorsték termeiben. Kártyázni ott éppen nem szoktak; ettül ment volt a hírük. Volt ugyan fiatal hölgy e termekben elég, s Richárd hírhedt csábítónak volt kikiáltva, hanem az untatta éppen legjobban, hogy ez olyan könnyű mesterség. Asszony, leány, mind olyan egyforma.

Richárd teljes öntudatával bírt annak a szomorú szerencsének, hogy őutána minden asszonyféle bolondul; szép és kevésbé szép, ifjabb és években gazdagabb. Csak köszönnie kell; viszo- noztatik.

Egy szobaleány, ki az arcát megcsippentőnek kezére üt, ránézve új dolog.

Még eddig nem talált sem férfit, ki a küzdésben, sem nőre, ki a szerelemben mestere lett volna.

Egyszer megint összeakadt az öccsével.

- Nem jössz egy csésze teát bevenni a büfébe?

- Nem bánom.

Jenő arca sugárzott a dicsőségtől. Bizonyosan diadalmas előhaladásokat tett Alfonsine-nél.

- Nézd csak - szólt Richárd a büfébe érkezve -, ott van az én cicuskám, csakugyan rumot és limonádét oszt a kredencben a vendégeknek.

- Te szerencsétlen! - kiálta rá Jenő. - Egyik bakot lövöd a másik után, mint valami új Parlagi Jancsi. Hisz az nem szobaleány, hanem Edit kisasszony, a család egyik nőrokona.

Richárd megütközve állt meg.

- Micsoda? Ez a családhoz tartozó rokon? Akit egyedül hagynak este a lépcsőn alá s föl szaladgálni, s az estélyen rumot, limonádét engednek vele osztogatni a vendégeknek?

Jenő a vállait vonogatta.

- Tudod, nagyon szegény rokonok leánya, csak így kegyelemből tartják. Aztán még egészen gyermek. Tán tizennégy-tizenöt éves, nem esik beszámítás alá.

Richárd végignézte öccsét.

- No, nem is volt hát ez a te háziasszonyod bárónó soha.

- De hát mit csináljon ilyen szegény rokonoknak felfogadott leányából? Baronesse-nek nem nevelheti.

- Ne fogadná fel. Hát így mi lesz belőle? Valami úrféle el nem veheti ilyen cselédi állásban; valami szegény ember pedig nem emelkedhetik hozzá, előkelő származásánál fogva.

- Az mind igaz, kedves Richárd, hanem az engemet mind nem érdekel.

Richárd aztán otthagya az öccsét, s odament a kredenchez, ahol Edit kisasszony osztott cukrot és narancsot.

Edit csakugyan gyermek volt még: telt, piros arcú, eleven alak, szemekkel, mint az égő parázs, és nevető korallpiros ajkakkal; feltűzött haját viselt, ez volt egész fejdísz; sűrű, fekete és ragyogó; vékony, fekete szemöldei és finom metszésű orra szelídebb kifejezést adtak merész tekintetének, mint aminőt talán szenvelgett.

Ő egészen otthon találta magát ebben a szerepben, ami neki volt juttatva. Tetszett neki ez a fesztelen bizalmaskodás, amivel a vendégek viseltettek hozzá, hogy úgy bántak vele, mint egy gyermekkel, mint egy cicával. Legalább karmolhatott érte.

Richárd közelített a leányhoz, az pedig nemhogy durcásan fordította volna el tőle fejét, amihez az első találkozás után teljes joga lett volna, sőt gúnyos daccal mosolygott feléje azokkal a csillagszóró szemekkel, s mikor Richárd odalépett a kredenchez, azt mondá neki:

- Ahá! Fél most tőlem, ugye?

Eltalálta. Richárd csakugyan olyasvalamit érzett.

- Edit kisasszony, én bocsánatát kérem. De hát hogyan engedik kegyednek, hogy este egyedül járjon a lépcsőn, ahol annyi ember megfordul?

- Ah, azok mind ismernek már engem. Aztán dologban jártam. Ön szobalyánynak nézett, ugye?

- Valóban azt akartam mentségemre felhozni.

- De hát azzal is úgy kell bánni, mi?

Ezzel csakugyan megakasztotta Richárdot; erre nehéz volt megfelelni.

- Nomármost mondja meg, hogy mit parancsol; aztán menjen a táncterembe: ott már várják.

- Nem kell biz énnekem, kisasszony, se mandulatej, se citromvíz, hanem adja ide a legkisebbik ujjacskáját a kezének, arra, hogy megbocsát.

- Menjen, menjen, nem adom önnek a kezemet, mert önnek rossz keze van.

- Ha azt mondja, hogy rossz kezem van, holnap megverekszem valakivel, s levágatom ezt az én rossz kezemet tőből. No, akarja, hogy levágassam ezt az én bűnös kezemet, amely önt megbántotta? Engemugyse, holnapután fél kézzel fog látni.

- No menjen, ne bolondozzék; inkább nem haragszom - szólt a gyermek, s odaadta - nem a kisujját, hanem az egész tiszta, őszinte, meleg kezét, hogy Richárd kezébe szoríthassa azt.

Nem volt éppen a közelben, aki ügyelt volna rájuk. És akkor azt mondta Richárd annak a kis leánynak:

- Most pedig lelkemre fogadom kegyednek, hogy soha, még csak szemem tekintetével se bánthassam meg kegyedet, még a szememet sem fogom kegyedhez tovább emelni, mint eddig a kézig.

És megtartotta, amit mondott; mert amint az eleresztett kéz a leányka termetén aláhanyatlott, lesütötte előtte a szemét, és úgy vett búcsút, hogy még csak a szemébe se kacsintott.

Mikor éjfél után ismét együtt hazakocsizott a két testvér, Jenő úrfinak nagyon feltűnt, hogy bátyja ezúttal nem kötődik vele.

A BAKFIS

Richárdot azután nem kellett nagyon erőltetni a Plankenhorst család látogatására; járt oda magától is eleget.

Udvarolt a háznál mindenkinek; a háziasszonynak, a leányának és mindennapos vendégeinek. Azt hitte, azért majd nem látnak bele.

Jenő öccsét túl boldoggá tette vele. Az ifjú örülésig szerelmes volt Alfonsine-be.

Az igaz, hogy igen szép hölgy volt; eszményi arc, alak. Finom, tökéletes vonások, nemes hajadoni tekintet; báj és kellem minden arcjátéka.

De milyen sötét lélek lakott ez angyalarcon belül! Ez a két ragyogó, égszínkéék szem balcsillagzat volt; minőről azt mondta az asztrológ: „Aki e csillag alatt útra indul, elvesz az!”

Egy este a szokott estély végeztével szobaleányával vetközteté magát Alfonsine. Külön hálószobája volt anyjáétul.

A komornáját mamzel Bettinek hítták.

Mikor egyedül voltak, azt kérdezé komornájától Alfonsine:

- Mit csinál a bakfis?

Bakfis persze annyit tesz, hogy sült hal. Hanem akik a német nyelvben e szónak valami különös gyöngéd értelmet akarnak adni, azok gondolnak alatta holmi olyan kis felserdült leánykákat, akik már nem gyermekek, de azért még ráérnek várni a főköttőig; akik még ártatlanok és ostobácskák; akik már éreznek valamit a szívükben, de nem tudják, hogy mit; fecsegnek, és nem tudják, hogy miről; a tréfát komolynak, a komolyat tréfának veszik, s a legelső szép szót, amit nekik mond valaki, arany gyanánt kapják. Ez a bakfis.

- A bakfis tanul úszni - felelt ravasz arcfintorítással a mamzel.

- Még mindig vezérekötélen? Még nem szabadult fel?

- Majd nemsokára - szólta Betti, Alfonsine hajfürtjeit kibontva, hogy éjre másként fonja. - A múltkor, hogy kibontotta a haját, azt kérdezte: „Melyikünk haja hosszabb? Az enyim vagy Alfonsine-é?” - s körül beterítette magát vele.

- Haha! A bakfis!

- Én azt mondtam neki, az övé szebb.

Ezen mind a ketten összenevettek.

- Tehát tudja már magáról, hogy szép?

- Afelől én is igyekeztem őt felvilágosítani, hanem ez éppen ellenkező hatással van rá. Egyszer felvilágosítottam afelől, hogy igen jól áll neki a nevetés, gyönyörű fogsorai vannak; azóta, mikor nevet, befogja a száját. Máskor megmagyaráztam neki, hogy szép, magas homloka milyen vidám tekintetet ad arcának; azóta lehúzza a haját a homlokára, hogy keskeny legyen.

- Kérkedés az! Azt mondja magában: „Annyira szép vagyok, hogy el kell titkolnom egy részét.” Nem ábrándozik-e?

- Furcsa az nála. A minap a baronesse-nek egy főköttőjét föltette a fejére, s megnézte magát a tükörben, s aztán nevetett: „Milyen különös volna az, ha én asszony volnék.” És azóta sokszor előhossa azt, és képzelgeti magában: „Vajon mi dolgom volna nekem, ha asszony volnék?”

Ezt főzném, azt főzném az uramnak. Este várnám a kandalló mellett, hogy hazajön; egymás mellett ülnénk, aztán olvasnánk egy könyvből, ennénk egy tányérról, innánk egy pohárból, aztán úgy neveznök egymást, hogy »szívecském«. Ha multságba mennénk, mindig egymással táncolnánk.”

- Tehát gondolkozik felőle? - szólt Alfonsine, ravasz tekintettel pillantva fel Bettire.

- Sokszor előhozom neki, hogy milyen rossz sorsa van itt. Milyen megvetőleg bánik vele a két baronesse; hogy lenézik, szidják, mint a cselédet, nyomorultul járatják, akár egy szobaleányt; azon sokat kesereg.

- Az jó.

- Előttem ugyan mást mond. Azt mondja, hogy ez mind jól van így; de én sokszor rajtakapom, hogy éjjel, mikor azt hiszi, hogy mindenki alszik, sír és nyugtalan.

- Beszél-e valakiről?

- Minden férfiről szokott fecsegni, aki csak a háznál megfordul; kibeszéli, amit gondolt felőlük: ez szép ember, az kiállhatatlan, ez tréfás, amaz unalmas. Csak egyről nem akar beszélni soha.

- Tudom.

- Hanem ha annak a nevét előhozom neki, mélyen elpirul. Arról azután hiába beszélek neki akár jót, akár rosszat - nem tudok belőle kivenni semmit.

- Hát az jár-e körüle nagyon?

- Vigyázok rá. Szörnyű óvatos. Ahol összetalálkozik Edittel, más ránkba szedi arcát, szemébe nem kacsint, fejhajtva üdvözli; alig szól hozzá pár szót. Ismerem én már ezt.

- Szegény kis bakfis! Csináljon neki örömet, Betti! Holnap új ruhát kap. Egy öltönyömet elrontotta a szabó; az neki jó lesz.

Betti mamzel nevetett.

- Azt a rózsaszín tarlatánt? Hisz az báli ruha!

- Azért jó lesz neki. Hadd örüljön neki. Beszéljen neki olyanformát, hogy eddig csak azért volt mellőzve, mert úgy tekintettük, mint gyermeket. De most már kinőtt belőle, s most már ő is házi kisasszony lesz. Tanítatjuk táncolni, zongorázni, énekelni.

- Komolyan?

- Csak mondja ezt neki. Be lesz ezután vezetve a társaságba; meg lesz mindenkinek mondva, hogy ő családtag.

- Ha ezt ma este elmondom neki, reggelig nem alszom tőle, mert folyvást arról fog beszélni. Különösen az énekléshez nagy kedve van.

- Szegény kis bakfis! Ugyan tegye meg neki ezt az örömet.

...Ó, szívtelen Jezabel!

Néhány nap múlva meghívást kapott Richárd Plankenhorstékhoz.

Csak en famille lesznek; whistpartie, teázás és Alfonsine énekel.

Richárd öröme fogadott már minden meghívást e családhoz, akármilyen unalmas multságokkal kecsegtettek is azok.

Nem is úriaskodott a későn jövetellel, inkább előreigazította az óráját, hogy legyen mentsége, ha ő az első megérkező.

Most is úgy járt.

Az előszobában, hol a komornyik átvette a kardját, köpönyegét, még nem látott idegen felöltönyt a fogason.

- Talán én vagyok megint a legelső? - kérde a komornyiktól.

- Igenis - felelt az mosolyogva, s nyitotta előtte a teremajtót.

A teremben mamzel Bettivel találkozott Richárd; az tett-vett valamit.

- Korán jöttem tán, mamzel Betti?

A mamzel pukkerlit csinált és mosolygott.

- A baronesse még nincsen idehaza, de mindjárt haza fog jönni. A kisasszony odabenn van.

Richárdnak nem volt ez új dolog. Akárhányszor találta Alfonsine-t egyedül (természetesen társalkodónéja ráadásával), kellemesen el lehetett vele fecsegni. Finom emberszóló volt. Zongorázni és énekelni is tudott csinosan.

Most is hallott a két szobán keresztül valami énekhangot Richárd; csupán az tűnt fel neki, hogy ez a hang sokkal erősebb és csengőbb, mint különben szokott lenni; de hát, gondolhatta, talán olyankor mindenki jobban énekel, ha nem hallgatják - ha ugyan gondolt efelől valamit.

Benyitott a harmadik szobába, honnan az énekhang jött - és ideje maradt észrevétlenül maradhatni a meglepetés néhány pillanatáig. A zongora előtt nem Alfonsine ült, hanem valaki más. Az első percben alig akart ráismerni Richárd.

Edit volt az, szokatlan, bális öltözetben és hajdíszítéssel. Rózsaszínű, kivágott ruhát viselt, mely szép nyakát, gömbölyű vállait látni engedé. Valami népies románcot énekelt iskolázatlan, de szimpatikus, csengő hangon, s hozzá, tudatlanok szokása szerint, egy ujjal verte a zongora billentyűit. Egyedül volt a szobában.

Richárd sokáig megengedte magának, hogy ezt az elefántcsonton ugráló kezecskét bámulja, míg egyszer Edit felvetve szeméit a zongoráról, megpillantá a hozzá közelítőt.

Első mozdulata az volt, hogy kezével betakarta a keblét. Még szokatlan volt neki ez a viselet. Hanem azután eszébe jutott, hogy oda éppen rossz helyre tette a kezét, s azután végigereszté azt rózsaszín ruháin, s eléje lépett az őt üdvözlőnek.

Arca égett, és szíve dobogott erősen, hangja alig akart szolgálatára lenni, midőn Richárdnak rebegett:

- A bárónő nincsen idehaza.

Richárd úgy szánta szegény gyermeket.

- És Alfonsine kisasszony? - kérdezé tőle.

- Együtt mentek el. A Burgba hívtak sietősen. Csak későn fognak hazajönni.

- Öcsém nem volt itt?

- Ő még korábban elment.

- S nem mondta a bárónő, hogy vendéget vár?

- Azt mondta, hogy komornyikját megbízta eljárni a mára meghívottakat, hogy a „cercle” holnap tartatik meg.

- Csodálatos, hogy azt nekem nem mondta a komornyik, mikor bebocsátott. Bocsánat, Edit kisasszony, hogy háborítottam kegyedet. Üdvözetemet, kérem, adja át a bárónőnek.

Azzal meghajtotta magát hidegen, komolyan, és eltávozott.

Szándéka volt a komornyikot megpirongatni a mulasztásért, hanem azt nem találta az előszobában sehol. S a főajtó, amelyen a lépcsőtornácra ki kelle jutnia, be volt zárva s a kulcs lehúzva a zárról.

Arra kellett magát szánnia, hogy ismét a nagytermen keresztül a cselédszobákhoz vezető ajtón át távozzék el.

Azt az ajtót is zárva találta.

Még egy kijárást ismert, melyen keresztül a konyhából szoktak az ebédlőbe járni. Azt is megpróbálta, az sem nyílt ki.

Az ebédlőben volt a csengettyűhúzó, mely a cselédségnek szól; azt megrántotta háromszornégyszer erőlyesen, azután várt sokáig - semmi nesz.

Még egyszer visszament az előszobába, azt még mindig üresnek találta. Itt senki sincs.

Szíve oly hangosan dobogott, hogy felriasztá alvó lelkét.

Itt valaki egy végzetes játékot üz, melynek nem tudja még, mi lesz a vége.

Ismét letette kardját, köpenyét, s visszatért abba a szobába, ahol Editet hagyta.

Lépteinek hangjára eléje jött a leány. De most már nem égett az arca rózsapírban, halavány volt. Szemei nyugodtan néztek Richárdra. Nem remegett, nem volt zavarban.

- Megbocsásson, Edit kisasszony - szól Richárd -, minden ajtót zárva találok magam előtt, s az egész háznál senki sincsen, aki kieressen.

Az oldalfalon Alfonsine életnagyságú arcképe volt nagy, aranyos ráámában. Richárdnak úgy tetszett, mintha e szép tündérfarc kegyetlenül mosolyogna e jelenetre.

Edit azonban nyugodt közönnyel felelt:

- A cselédek bizonyosan az udvarra mentek. De ez nem baj. Itt van a főajtónak második kulcsa, azzal én majd kibocsátom önt.

A falon függött egy nagy antik rácsozatú, remek kulcstartó. Editnek Richárd mellett kelle elhaladnia, hogy e kulcstartóhoz jusson. Midőn melléje ért, Richárd elállta az útját.

- Egy szóra, Edit! Tudja-e ön, mire gondolok én most e percben?

Úgy tetszett, mintha az az angyali szép arckép ott a falon az ifjú vállán keresztülhajolva a kárhozat szóváltását folytatná annak feldobogó szívével. Richárd úgy érzé, mintha az egész világ égne körülötte.

Hanem a leány, akinek útját állta, nyugodt maradt, s a legnagyobb lélekjelenléttel felelt neki:

- Ön azt gondolja most magában, hogy „én ennek a leánynak egyszer megfogadtam, hogy még a szememmel se sérthessem meg, tekintetemet sem fogom a kezén túl emelni”.

S a leány két keze összekulcsolva volt ölében.

- Úgy van - szól Richárd, s keble egyszerre egy egész pokol nyomásául szabadult meg. - És most egyet kérek öntől, Edit kisasszony. Sürgetős levelet kell írnom a bárónőnek. Adhat kegyed nekem írószereket?

Edit a bárónő íróasztaláról felhengeríté a művészi tolólapot, s odamutatott.

- Tessék.

Richárd leült az asztal mellé, és írt. Rövid volt, amit írt, hamar készen lett vele. Azután borítékba tette, s azt ostyával lepecsételé.

Edit ez idő alatt folyvást nyugodtan állt az íróasztal túlsó oldalán, összetett kezeit ölébe leeresztve.

Richárd fölállt, és eléje lépett a lezárt levéllel. Arca nemes volt és tekintete fennkölt. A leánynak egész lelke szemeiben élt, midőn ez arcot vizsgálta.

- És miután kegyed el tudta a szívemben olvasni, hogy mit gondolok, most el fogja tudni olvasni azt is, hogy mit írtam a lezárt levélben most.

S azzal eléje tartá a levél pecsétes felét.

- El tudja-e olvasni?

A leány pedig, amint kezei össze voltak kulcsolva, lassankint fölemelé azokat egész arcáig, s így összekulcsoltan homlokához szorítá azokat, nem gondolva rá, hogy ezzel fölszabadítja a szemközt álló tekintetét, hogy szemeibe láthasson, és megláthassa azokban a kétségbeesés, a gyönyör, a fájdalom és felmagasztulás csillagcseppjeit.

- Igen, e levélben ez van írva - monda Richárd -: „Asszonyom, én öntül nőül kérem Editet; egy év múlva nagykorú leszek, akkor eljövök érte. *Addig bánják ön úgy vele, mint az én menyasszonyommal.*”

És azzal odanyújtá a leánynak a levelet.

Edit ajkaihoz szorítá hosszasan, kínosan a levél pecsétjét, s úgy nyújtá azt vissza Richárdnak.

Azután Richárd is ajkával érinté a pecsétet, mely kedvese csókjátul volt meleg. Ez volt eljegyzésük csókváltása.

- Át fogja ön adni e levelet a bárónőnek?

Edit némán inte fejével, és a levelet keblébe csúsztatá.

- S most egy évig ne szóljunk egymásnak arról, amit egymásról gondolunk. Isten önnel - szólt Richárd. - Ne kísérjen ön ki! Meg ne lássa valaki ezeket a könnyeket. Ezek már az enyéim. Mutassa meg, melyik a főajtó kulcsa. Most elviszem magammal, s holnap vissza fogom küldeni.

Richárd maga átvette a főajtó kulcsát, és eltávozott. Még akkor sem volt a többi szobákban senki. Kinyitotta magának az ajtót, újra be is zárta, és nem talált a házi cselédség közül senkit sem folyosón, sem udvaron.

A leány pedig, mikor Richárd léptei elhangzottak, leborult a földre, s ahol Richárd legutoljára állt, a bársonyszőnyegen meglátszott léptének helye, a leány megcsókolta kedvese lábának nyomát.

Nagyon késő volt, midőn a baronesse és leánya hazaérkeztek. Edit már saját szobájában volt akkor, azazhogy abban a szobában, melyet mamzel Betti osztott vele.

- Küldje be a bakfist! - parancsolá Alfonsine.

Edit bejött.

- Még ébren voltál, Edit? - kérdé Antoinette asszony.

- Igen, nagynéném.

Antoinette vallató tekintettel kémlt Edit szeméibe. Nem találta bennük azt, amit keresett. Inkább valami szokatlan önbizalmat, ami eddig nem volt sajátja.

- Nem keresett valaki, míg odavoltunk? - kérdé tőle.

- De igen, Baradlay kapitány.

Mind a két hölgy keresztűzbe vevé Edit arcát. Hasztalan. Nem gyullad az ki többet erre a névre. Az most már jó helyen van a szívben, s nem szalad ki az arcra minden megszólításnál.

- „Várt” reánk a kapitány? - kérdé Antoinette.

- Csak addig, míg e levelet megírta nagynénémhez - szólt Edit hidegen, s átadta Plankenhorst-nénak Richárd levelét.

Most az úrhölgyön van a sor, hogy arca kigyulladjon, midőn e levelet elolvasá.

- Tudja ön, mi van e levélben? - kérdező izzó tekintetet vetve a leányra.

- Tudom - felelt Edit, s tekintetében annyi öntudat, annyi nemes büszkeség volt, hogy Antoinette dühe megsibbadt bele.

- Mehet ön szobájába, s lefekhetik.

Edit ment.

Antoinette dühösen veté oda leányának Richárd levelét.

- Nesze! Ez a te örült eszednek a műve!

Alfonsine elsápadt, és reszketett a dühtől, mikor e levelet végigolvasá. Nem tudott szóhoz jutni.

Anyjának arca ki volt kelve a haragtól.

- Azt gondoltad, ugye - szólt összeszorított fogai közül szűrve a szót -, hogy minden ember... Palvicz Ottó!

Ennél a névnél visszatekintett anyjára Alfonsine; és ami gyűlölet, keserűség, bosszú és anyagyilkos kegyetlenség volt ez egyetlen tekintetben, azt szó nem mondhatja ki.

- A te ostoba játszmád el van veszve - szólt Antoinette, a levelet darabokra tépve -, most majd jövök én az enyimmel.

A ZSIBÁRUS

Richárd úgy érzé magát, mikor hazament, mintha lovon ülne, melynek szárnyai vannak.

Csak most kezdett még magára ismerni.

A szibarita léhaság után, melyben eddigi napjai eltöltek, valami nemes dac keletkeztét érezte szívében, melynek első neve: az üldözöttek iránti hajlam.

Egészen meg volt magával elégedve a mai nap kimenetelén.

Átérezte az egész kísértést, és élvezte a felmagasztaltságot, melyet diadalával teremtett.

Annálfogva, mikor hazaérkezett, egészen idegennek érezte magát garzonlakásában.

Minden tárgy emlékeztette valakire, akit szeretett volna már elfeledni. Itt egy szőnyeg, ott egy tabouret, amott egy pár papucs, a falon egy óráváncos; mind gyöngéd viszonyok emlékei, mikre visszatetszéssel tekint mostan.

- Pál úr! - kiált öreg vitézének.

- Mi tetszik?

- Rakjon tüzet a kandallóba!

Pál úr azt igen természetes indítványnak találja.

Hanem hogy átkozott nedves a fa, nem akar egyhamar meggyulladni.

Richárd íróasztala fiókjából előkeres egész csomag leveleket, miknek illata, színes borítékja elárulja gyöngéd tartalmát.

- Ezekkel alágújthat.

Pál úr cselekszi azt nagy gyönyörűséggel.

A kandalló tüze vígan fellobog a gyöngéd levelek tüztől.

- Pál úr! - kezdi Richárd. - Holnap nagy campagne-ra megyünk.

Pál úr örül annak nagyon.

- Ezt a sok cókmókot nem hordhatjuk magunkkal a táborozásra. Legyen rajta, Pál úr, hogy ami bútorféle van, azokon adjon túl, amik pedig holmi emlékek, képek, hímzetek, azokat rakja tűzre.

- Értem, kérem alássan - felel Pál úr.

Richárd kapitány ágyával szemközt, az alcoven oldalfalán függ egy remek olajfestmény nagy aranyrámában, mely egy hírhedett szépség arcképe volna, ki magát Richárd kedvéért lefestette - mint Danae.

- Ezt a képet is pusztítsa el, Pál úr! - rendelkezik Richárd.

- Meglesz - szólt biztatólag a vén huszár.

Még azután minden fiókját összekutatta Richárd, kihányt belőlük hajfürtöket, száraz virágokat, színes szalagcsokrokat, „mind tűzbe velük”, s miután meggyőződött róla, hogy semmit sem hagyott fenn, mely a múlt emlékeiből kísértetni visszajárjon hozzá, még egyszer rábízta Pál úrra, hogy a masszívabb darabokat is pusztítsa el távolléte alatt, s aztán könnyebbült lélekkel ment vacsorálni.

Nem is sokáig mulatott odakinn, idejekorán hazatért lefeküdni, s mikor vetkőzni kezdett, nagy meglepedésére látta, hogy Danae csábító képe nem vet rá többé a falról epedő szemeket.

Olyan jó meleg volt szobájában az elégetett emlékektől.

Reggel jókor bejött hozzá Pál úr kifényesített csizmáival, s megkérdezé tőle: no, hát hogy aludt?

- Igen jól, Pál úr, köszönöm kérdését. Látom, hogy jól eltakarított innen mindent. Hanem hát mi lett annak a képnek a rámájával? Csak nem égette el azt is?

- Azt „is”? - kérde Pál úr sajtóságos bámulattal. - Hát azt gondolja a kapitány úr, hogy azt a képet elégettem?

- Hát mit?

- Hát mit? Csak nem ettem gilvagombát, hogy azt a szép képet a kályhába dobjam!

- Hát mit csinált vele?

Már hiszen megkövetem, én is voltam ifjú legény, nekem is csinált a szeretőm gyöngyös dohányzacskót a nevem napjára; de mikor azután megcsalt a szeretőm, én nem dobtam a gyöngyös dohányzacskóm a kemencébe.

- Hát mit csinált vele?

Pál úr felhúzta a szája bal szegletét a szeméig, s hamisan hunyorított egy nagyot.

- Bevágтам a zsidónál, s beittam az árát!

Richárd haragosan hajítá le magáról a paplant.

- Csak nem vágta be kend az én képemet is a zsidónál?

Pál úr nagyszerű vállakat vont erre a kérdésre.

- Furcsa biz az; azt mondta kapitány úr, hogy pusztítsam el a háztul.

- No igen; azt értettem alatta, hogy vesse a tűzre.

- Én meg azt érttem alatta, hogy vigyem el Salamonhoz, aki megadja az árát.

- És odavitte?

- Ott is van már.

Richárd igazán mérges akart lenni.

- Azonnal menjen *kend* vissza, és hozza vissza tőle azt a képet! - ordítá telhető haraggal Pál úrra.

Hm. De nem volt ám Pál úr olyan könnyen megijeszthető legény.

A vén huszár nagy lelki nyugalommal készíté oda az ágyhoz gazdája kapcáit, és elpusztíthatlan flegmával felelt neki:

- Nem adja ám azt már vissza a Salamon!

- De ha én akarom.

Pál úr odaállt az ágy elé, s Richárd rajthuzliját félig kifelé fordítva s felvételre alkalmatossá idomítva mondá:

- Azt izente a Salamon, hogy beszéljen vele a miatt a kép miatt maga a kapitány úr.

Richárd mérges volt.

- Pál úr, maga nagy barom! - kiálta szolgájára.

- Tudom, kérem alássan - felelt az öreg. - Ez az egy érdmem van a világon.

Richárd azt az ajánlatot tette Pál úrnak, hogy menjen a pokolba, annak is pedig a fenekére.

Pál úr nem volt annyira pogány, nem küldte gazdáját olyan egészen messze, csak annyit mondott neki, hogy a Salamon boltja vagyon Porcelán utcában, Nro 3.

Richárd bosszúsan öltözött, s azzal sietett felkeresni Salamont a Porcelán utcában, mielőtt a zsidó megteszi azt a tréfát, hogy kiakasztja a tárlatában közszemlére azt a képet, amit az arcáról sokan meg fognak ismerni.

Ráakadt a zsidóboltra. Kis, alacsony spelunka volt az, melybe az utcaemelés miatt még egy lépcsővel lefelé kellett lépni; világosságát csak a boltajtóról nyerte, aminek ennél fogva mindig nyitva kellett állni. A boltbejárás két oldala pedig el volt állva rozzant bútorokkal: ócska karszékek, bicegő szekrények, megrakva felyülkerült lábzsámolyokkal, a szögletekben kínai tornyok, csorba tányérokba rakva, a földön tudományos vastagságú könyvek, amiknek ott a legjobb helye; hanem ahelyett egy aranyos csillárra zsíros lószerszámok körül felmagasztalva; a polcokon egy csoport kitömött papagáj, mókus és öleb bámul egymás üvegszemébe, csendéletet képezve a fölöttük meredező csonka szobrokhoz: egy Herkules, kinek fél keze nincs, egy, Minerva, kinek be van törve az orra, s egy Venus, ki már nagyon összevissza van ragasztva; a falakon fakó rámás képek, többnyire üveg nélkül: az ismeretes Európa, Ázsia, Afrika, Amerika; és József, kinek zálogban marad a köpenyege Potifárnénál. A nyitott szekrényekben minden elképzelhető eszköz, amit emberi nyomorúság üvegből, vashból, rézből, cinkből előállított. S az egész quodlibeten az ódonság illata lengedez.

Ami pedig legócskább az egész boltban, az a boltos maga, ki ott ül az ajtóban nagy prémes kaftánba burkolva; lábai elrejtve bélelt botosokban, s prémes sipkájának ernyője egész orra hegyéig lehúzva. Salamon úr arca borotválva szokott lenni minden harmadnap; természetesen nem késsel, hanem valami mással; azt tudják, akik tudják. Most éppen a harmadik napja van. Ott ül ő egész nap, s csak olyankor kel föl, mikor vásáros érkezik, a nagy karosszékéből, melynek itatóspapírosból van már a fenéke, mert a bőr nagyon kikopott belőle a sok rajt üléstől.

Már korán reggel kinyitja boltját, s kiül az ajtóba, mert nem tudhatni, mikor hoz valakit a jó szerencse.

Íme, még alig nyolc óra, mikor egy szép huszártiszt lép be nagy méltóságosan az alacsony boltocskába, s erős hangon kezd tudakozódni:

- Ez a Salamon zsidó boltja?

Az öregúr a bő kaftánban leveszi lábait a nagy botosokkal a zsámolyról, és felemelkedik a kérdező előtt; s nagy prémes sipkáját hátrafelé tolva, hogy mosolygó arcát megmutathassa a kérdezőnek, siet megfelelni:

- Legalázatosabb szolgája a nagyságos kapitány úrnak; ez a Salamon zsidó boltja, s én vagyok az a Salamon zsidó, akinek ez a boltja. Szolgálatjára Baradlay Richárd kapitány úrnak.

Richárd megütődve kérdezé:

- Honnan ismer ön engem?

A zsidó behízelt mosollyal válaszolt:

- De hát hogyan ismerném én kapitány urat? Nagyon jól ismerem. Aranyember a kapitány úr.

Richárd nem értette az ismeretség alapját. Egészen valószínűtlen volt, hogy Salamon úr akár a katonai szemléken, akár az udvari estélyeken találkozott volna vele. Pénzt sem kölcsönzött még tőle soha.

- Hát akkor azt is fogja ön tudni, hogy egy kép miatt jöttem most ide, amit a szolgám félreértésből ide hozott eladás végett. Én azt a képet nem szándékoztam a zsidóságra küldeni.

- Ó, én tudom azt nagyon jól - felelt Salamon úr. - Éppen azért voltam elég bátor a vitéz huszár úr által azt az üzenetet küldeni nagyságos kapitány úrnak, hogy tisztelje meg szegény házamat személyes látogatásával, akkor azután majd beszéljünk a felől az idehozott kép felől.

Richárd felpaprikázott kedéllyel felelt:

- Nincs arról a képről mit beszélni. Az nem eladó. Én azt meg akarom semmisíteni.

A zsidóság mosolygó arccal mondta:

- De ugyan minek megharagudni, nagyságos kapitány úr? A harag nem egészséges. Hiszen én erővel el nem foglalom a képet. Csak azért mondtam, hogy legyen szerencsém, hogy az enyim legyen a szerencse. Legvégül azt teheti ön, amit akar. Magamforma ember kap rajta, ha valami ismeretsége akad. Ki tudja, mi jó lehet belőle. Legyen szerencsém a lakásomon, kapitány úr. A kép odafenn van a lakásomon. Tessék felsétálni. Ki tudja, mire lehet az jó?

Richárd nem bánta hát, ha el kell is fogadnia az erőszakolt látogatást.

- Hát jó. Menjünk fel.

- Csak előbb bezárom a boltajtót. Magam vagyok, nincsen segédem. Amíg odafenn leszünk, addig nem jön be senki. Csak tessék előremenni, kapitány úr. Itt a csigalépcsőn fel. Az emeleten van a szállásom. Tessék addig helyet foglalni ott.

Richárd megfogadta az utasítást, s felment a rozzant, fa csigalépcsőn, mely a boltból az emeletbe vezetett, Salamon szállására.

Mikor feljutott a bolt feletti szobába, elbámulva tekintette szét.

Egy fejedelmi múzeumot vélt maga előtt látni.

Három egymásba nyíló nagy szoba telve volt a legpompásabb fényűzési cikkekkel.

Művészi alkotású szekrények, kirakva tájkép-márvánnyal, kínai szivárvány-halotissal, illatos fából, elefántcsont faragványokkal, gazdag aranyozással, a múlt századok remekei. Mellettük mozaik asztalok, drágakövekből kirakott táblákkal, japán, kínai és etruszk vázák, sèvres-i és nankingi porcelánok, bronz remekművek, alabástrom és márványszobrok, antik kargyertya-tartók, művészi ezüst vert művek; tálak, szelencék, kelyhek, billikomok tűzben aranyozva, drágakövekkel kirakva, faragott kandallók, színes márványokból óragyűjtemények és természettudományi ritkaságok, mind a legszebb rendben, osztályozva, számokkal ellátva, míg a falakat egész fel a padmalyig remek festmények takarták, a régi kor minden művészeinek névjegyeivel.

Hisz ez egészen másforma bolt, mint az, amelyik oda alant van!

- Nos, hát hogy tetszik önnek idefenn? - kérde a zsidóság mikor felkapaszkodott a lépcsőn Richárd után. - Ugyebár, érdemes lesz egy kicsinyt a széttekintésre?

- Az már igaz - szól Richárd -, ez egészen meglepő rám nézve. Hogyan jutott ön ennyi válogatott, művészi becsű műhöz?

- Hja! A Salamonnak nagy összeköttetései vannak. Egész Bécsben, a külföldön is tudják azt, hogy mi az a Salamon zsidóság boltja. Akinek kell ócska éjszekrény: megtalálja itten. Akinek

kell ezüst vésmű Benvenuto Cellinitől, az is megtalálja itten, amit keres. Akinek van valami eladnivalója: törött ibrik vagy Michel Angelo remeke, tudja jól, hogy annak Salamon megmondja az árát: ez egy garas, ez kétezer arany.

Richárd el volt foglalva a körültekintéssel.

Az öreg zsidó mosolygós bizalmasággal súgá fülébe:

- És azután azt is tudják a nagyságos és méltóságos urak, hogy a vén Salamon tud hallgatni, mint a hal. Tudja minden darabnak a gazdáját: ez ettől a gróftól, az attól a hercegtől származott ide; soha azt senki meg nem tudja tőle. Pompás kabinetdarabok vándorolnak egyik gazdától a másikhoz. Salamontul egyik sem tudja meg, kitől jöttek azok. Miért lettek eladva. Mi volt a történetük. Salamon tud mindent, de nem mond semmit. Salamon ismeri a nagyságos és méltóságos urak dolgait, de nem mondja el azokat senkinek.

- Az mind igen dicséretre méltó szokás Salamon úrtól. Hanem hát hol van az én képem? - sürgölé a dolgot Richárd.

- Nono, hát minek az a nagy sürgetés? Hát elszaladok én innen? Hát nem enged magának a kapitány úr egy kis időt a körültekintésre? Hátha valami üzletet köthetnének mégis ama kép végett?

- Nem lehet, kedves öregem - szólt Richárd derültebb kedéllyel -, az a kép arckép; akárhogy nem akarok is többé az eredetijére emlékezni, de azzal csúffá nem tehetem, hogy eladjam azt, ami tőle arckép.

- Arckép! Arckép! - morgolódék az öreg zsidó. - Mintha nem volna énnálam arckép is elég. Tessék csak átjönni a szomszéd szobámba.

Azzal áttuszkolta Richárdot a melléosztályba. Richárd bámulva látott maga előtt egy egész szobát, melynek minden fala meg volt rakva arcképpel.

Mindenféle alakú és nagyságú képmások, hölgyek és férfiak, többnyire fiatalok; olaj- és pasztellfestmények, akvarellek és tusrajzok, egész a szerény sziluettekig, sűrűn egymás mellé rakva; s még azon túl egy szögletben egymásnak döntve egy csomó olajfestmény, melynek nem volt semmiféle rájája.

- De ugyan mondja meg, hogy kerül ennyi egymáshoz nem tartozó idegen arckép a zsidó vásárra? - kérde Richárd.

- Igen egyszerűen, nagyságos kapitány úr. Az emberek egy ideig szeretik egymást, azután ki-szeretnek egymásból; egy ideig ott tartanak egy arcképet a vánkosuk fölé akasztva, azután megváltozik az ízlés, urak, asszonyok elfelejtik egymást. Ifjú gavallérok, mikor házasodni akarnak, nem szeretik, hogy az új asszony más képet is találjon a háznál, s kész legyen érte a csetepaté.

- S aztán eladják a régi arcképeket?

Salamon szétterjeszté karjait, a szobán körüljáratva kézmozdulatát.

- Ahogy látni tetszik.

- No, azon nem csodálkozom annyira, hogy akad, aki eladja az emlékebe kapott arcképet, mint azon, hogy akad, aki megveszi. Mi a gutát csinál ön ezekkel az arcképekkel? Hogy ad rajtuk túl megint?

Salamon csendes mosolygással ringatta fejét kaftánja gallépréme között.

- Nagyon jó üzlet ez, nagyságos kapitány úr! Az, aki eladja a megunt, meggyűlölt arcképet, potom áron ideengedi. Akkor azután csak az a mesterség, megtudni, kinek a képmása lehet ez.

Járnak a Porcelán utcai Nro 3-ba sokan: délceg urak, fényes hölgyek. Ezt a furcsa képtárt nagyon szeretik kutatni. Némelyik aztán rátalál a magáéra; azt sem kérdi: „Hogy adod, Salamon?” - fizet nagylelkűen, s elviszi a képet; nem tudom, mit csinál vele tovább.

- Ez ugyan ördögös egy üzlet, Salamon úr!

Salamon úr bizalmasan tevé reszkető kezét Richárd karjára, s hamisan hunyorítva suttagó:

- Ismerem ám én az ön arcképének az eredetijét is. Szokott ide járni. Hüh! Ha az ezt a képet meglátja nálam! Az ilyen *kosztümkéért* nagyon nagylelkűen szoktak fizetni!

- No, de azt a szégyent és nem fogom rajta elkövetni, Salamon barátom. Bármennyire utálva gondolok is arra, aki e képhez hasonlít, nem akarok vele olyasmit tenni, amiért ő is jogot találjon engemet megutálni.

- Ön aranyember, kapitány úr! Ön bizonyosan házasodni készül! Hej? Nem igaz? Már van is más arckép ennek a helyén? Mit?

- Igaz, Salamon úr, házasodni akarok; de más arckép azért nem került ennek a szegére.

- Meg tudnám ám én azt is szerezni. Ó, én mindennek tudom a módját. Mit? Nem lehet? Nekem van egy festőm, akinek csak azt kell mondanom, eredj ide vagy amoda, nézd meg jól ezt vagy amazt; azután gyere haza, és fess le. És az lefesti az emlékezet után olyan jól, hogy majd megszólal. Nos? Kívánja ön? Mért csóválja a fejét? Az ön menyasszonyát nem lehet meglátni? Olyan magasan áll, vagy olyan rejtekben? Talán zárdában van? Ön csak egyre csóválja a fejét? Az még titok. Azt nem szabad megtudni senkinek: Talán éppen valami szegény leány? Jól van, jól, kapitány úr. Én nem tudakozodom. Nem kérdezek én soha semmit. Hagyjuk abba. Hanem hát - hogy adja ön ezt a... Danae asszonyaságot?

Richárd bosszúsán csörrentett kardjával.

- De megmondtam már, hogy ez nem eladó! Visszakérem.

- Ejnye, ejnye no. De minek mindjárt úgy csörömpölni a kardjával? Hát hisz én nem mondtam, hogy adja ide tíz forintért, húsz forintért. Azt tudom, hogy derogálna ilyen uraságnak. Egy Baradlay Richárd! Hanem hátha cserélhetnék valamit? Valami más szép képet? Valami más mitológiai képet? Nálam van nagy választásban.

Richárd nevette már a dolgot.

- Nem, Salamon, nem *csaklizunk*; cserébe sem adom a Danaét kétszerte szebb képért sem, s ha még egyszer olyan mitológiai lesz is. Engemúgyse, nem adom.

- No, no, no! Minek mindjárt esküdni? Hátha találunk valamit! Nézzük végig! No, de nézzünk csak ide. Nézni nem kerül pénzbe.

Azzal erővel odatuszkolta Richárdot egy halom rámatlan olajfestményhez, mik egymásnak voltak támasztva, s azokat elkezdé szétbontogatni.

Egy képnél aztán Richárd felkiáltott:

- Az ördögbe is!

- Ahán! - kiálta diadaltól villámló szemekkel a zsibárus. - Találtunk már valamit, ugye, amit érdemes a világosság felé fordítani? - S azzal kihúzta a kérdéses olajfestményt a többiek közül, letörülte a port kaftánja ujjával, s úgy tartá az ablak felé fordítva Richárd szemei elé.

- Ezer mennykő! Hiszen ez az én arcképem!

- He, hüm! Az bizony. Itt hever már nálam fél esztendő óta. Lássá ön: Danae asszonyság kevésbé volt aggodalmas, mint ön; ő már fél év előtt eladta az arcképét a Porcelán utcai Nro 3-ban. Nyolc ezüstforintot adtam érte.

- S hogy adja ön nekem azt a képet?

- Az ön saját arcképét, ugye? Mondtam már: cserébe.

- Legyen!

- Ej, ej, kapitány úr. Ön vigyázatlan alkuvó. Mások majd nagyon megcsalják. Hisz ön még rá is fizettethetett volna erre az üzletre velem.

- Vigye a patvar az egész üzletet. Mármost szórt szórért. Küldje ön haza az én arcképemet; s aztán, nem bánom, facsarjon ki Danae asszonyságtól a magáéért egymilliót.

- Kifacsarni? Ah, kapitány úr! Azt a Salamon nem teszi. Semmit, mint ami méltányos. Mindenki legjobban tudja magáról, mennyit ér. Amennyire taksálja magát, Salamon azzal beéri. Én, kifacsarni? Nem vagyok én csaló. Lássá, kapitány úr, milyen igazságos vagyok, még azt is megmondom önnek, hogy a képek hát mennek cserébe; de hát a ráma?

- Micsoda ráma?

- No hát: ön rámával együtt küldte ide a képet, Danae asszonyság pedig ráma nélkül küldte az önét; az aranyos keretbe mindjárt más képet illesztett. Hát a ráma még alkun fölül van.

Richárdot most már bosszantotta a zsidó nagylelkűség.

- Hagyjon nekem békét a rámájával; csak nem fogok öntől még öt forint ráadást is elfogadni!

- Ej, ej, no, már minek vesztegetni azt a nemes haragot? Rongyos öt forint! Hisz nem kínáltam én rongyos öt forintot önnek; hátha cserélhetnék valamit? Nálam van sok mindenféle olyan dolog, ami a kapitány úrnak tetszhetik. Nézzünk körül. Nézni ingyen lehet. Vannak igen szép, pompás fegyvereim, handzsárok, kardok.

- Köszönöm. Az már nekem is van mindenféle; egész arzenálom van.

- De hátha itt is talál valamit, ami még otthon nincs! Aztán nem kerül semmibe megnézni. Hátha csinálhatnánk valami üzletet. Jó, jó, no, nem beszélek a rámáról. Azt majd beszámítanom. Ha valami megtetszik a kapitány úrnak, ráfizetne, hogy én is legalább egy kis pénzt lássak. Érti-e már? Nohát. Látja, minálunk az a szokás, hogy a legelső üzlet, ami a nap kezdetén történik, nem szerencsés, ha valami pénz, akármilyen kevés pénz, nem marad a markunkban belőle. Az az egész nap szerencsétlen nap lesz. Azért boldog az első vevő, mert azt el nem eresztjük; az a legolcsóbban kaphatja, ami neki megtetszik, csak hogy a pénzét lássuk.

Richárd csakugyan elhitte, hogy ez a zsidó már őt másképpen el nem ereszti, hacsak egy-pár forintját itt nem hagyja nála, még a kettémetszett csereüzleten felül. Nem bánta hát, be hagyta magát tuszoltatni a harmadik szobába is.

A harmadik szoba, amelybe átvezette a zsidó Richárdot, egy teljes gyűjteményt tartalmazott a világ minden nemzeteinek fegyverzetéből.

Egyik csoportozatban az egyiptomi, perzsa és mész hadiszerek, görbe, kés alakú kardok szíjas fogantyúkkal, legyező idomú harci zászlók, buzogányos hajítódárdák, gitár alakú vérték; amazonsisakok, etruszk fahéjkürtök. Másik összeállításban ógörög fegyverzetek, thébai pajzsok, kéthegyű dárdák; az aspis és xyphos; a szamnit ércnyakló, római rövid kardok; villámos pajzsok, tollas páncélingek, szarmata pikkelypáncélok. Ismét más kirakat gall és teuton fonott vértékből, láncos buzogányokból, szarvas sisakokból, angolszász csatabárdokból; - mellette a középkor szakállas hajítókopjái, a cseh hajnalcsillag, a német páncéltörő, a szász

alabárd és partizán, a sarlótőr és gyilokkapacs, a kereszthadak nehéz fegyverzetei, s a mór és szaracén kardok, kopják, a hindu tomahawkokkal és magyar fringiák, csákányok, gerezdes buzogányokkal egy kategóriába sorozva; - míg végre egy egész oldalt elfoglalt jelen század mindenféle nemzeteinek fegyverzete, ócska kardok, puskák, drágaköves, kirakott díszkardokkal s aranyveretes handzsárokkal vegyest.

- Ugyebár, hogy ez is egy kis arzenál? - szölt kezeit elégölten dörsölve Salamon. - Megérdemli a körültekintést. Ó, mikor egy-egy országos ünnepély készül, nagy kelete van a Porcelán utcai zsbárusboltnak. Itt megkapható minden. S aztán az ünnepély után ismét visszavándorol minden.

Richárd elemében találta itt magát. Műértő szemmel kutató az ócska kardvasak között. Egyszer megpillantott egy barna pengét, melynek a legegyszerűbb markolatja volt, s tokja hiányzott. Azt kezébe vette.

- Ahén! - mondta kedvtelten a zsbárus. - Ön rátalált az igazira. Tudtam, hogy megakad rajta a szem az igazi műértőnek. Ez egy igazi Crivelli-penge. Tíz aranyat kínáltak már a pengéért, de nem adom tizenötön alul, mert ez egy eredeti Crivelli, nem utánzat.

Richárd megnézte a kardot a világosságnál, s azt mondta rá:

- Ez nem Crivelli-penge.

Salamon nagyon meg volt sértve.

- Ah, uram. Én nem hazudom soha. Crivelli-penge, ha mondom, nézze ön csak.

S azzal a kard pengéjét reszkető kezeivel meghajtva, Richárd derekát öv gyanánt fogta vele körül.

- Megcsókolja a hegyével a markolatát.

- Jól van - szölt Richárd, átvéve a kardot -, hanem mármost én csinállok vele valami produkciót. Van itt valami rossz puska, ami nem sokat ér?

- Tessék választani - szölt Salamon, egy egész gúlára mutatva mindenféle elavult lőfegyverekből.

Richárd kiválasztott egyet közülük, a legnehézkesebbet, s azt harántékosan megtámasztá, szájával a gúlának, agyával a padlatnak.

- Most kérem, álljon ön egy kicsit félre!

A zsbárus félreállt, s várta, mit akar ez elkövetni.

Richárd pedig egyet suhintott a levegőben a karddal, s azzal lecsapott a puskacsőre. A puskacső kétfelé szelve esett jobbra-balra.

Richárd végigvonta ujjai hegyét a kard élén, s odatartá azt Salamon elé:

- Nézze ön, egy csorba sem esett az élén.

A zsbárus odavolt bámultában.

Először megbámulta a kardot, azután a kétfelé szelt puskát, azután odament megtapogatni Richárd karjait.

- Isten a világ felett! Ez volt a vágás! Én, ha egy narancsot elvágok késsel: háromszor kell hozzáfognom. Aranyember a kapitány úr! Nem aranyember - vasember! Ez volt a vágás! Micsoda vastag cső, s egy vágásra kétfelé esik, mint egy papiros tölcser.

- Ez a kard nem Crivelli - szölt Richárd visszanyújtva a kardot a zsbárusnak -, ez valóságos Al-Bochacen damaszkpenge; az ára száz arany.

- Isten őrizz! - tiltakozék mindkét kezével a zsbárus. - Én megmondtam, hogy tizenöt arany az ára. Se alább, se feljebb. Nálam annyiba számít. És ha ide akarja adni érte cserébe a kapitány úr azt a képet rámástul meg még egy aranyat ráadásul, akkor legyen öné, vigye el. Én ilyen karddal egy házban nem hálok.

Richárd elmosolyodott.

- De hisz azt a képet már elcseréltük az én saját arcképemért.

- No, most már az ön arcképét nem adom semmi aranyért, semmi pénzért; az marad nekem. Először életemben talákoztam egy gavallérral, aki azt mondja: „Salamon, ennek az ára, amit nekem kínálsz, nem tizenöt arany, hanem száz arany; ez nem Crivelli, hanem Al-Bochacen.” Ilyen arckép nincs több a világon. Ez raritát! Ez unikum! Ez inkunábulum! Nincs kópia, nincs varietát belőle. Ezt nem adom ki a kezemből. Az arckép itt marad. Vigye ön el a kardját, fizessen rá még egy aranyat, és aztán kvittek vagyunk.

Richárd gondolkozni látszott. Salamon kitalálta gondolatját.

- Ne féljen ön attul, kapitány úr, hogy valaki meglátja nálam az arcképét, el fogom azt tenni a hálósobámba, özvegy hálósobámba, ahova nem jár senki. No, ugye, itt hagyja?

Richárd nevetve tette kezét az unszoló tenyérbe.

- Nomármost, fizesse rá az egy aranyat.

A zsbárus szájához értette a kapott pénzt, s aztán mély zsebébe ereszté.

- Engedje még, hogy begöngyöljem papirosba a kardot, a szolgám utána fogja vinni a kapitány úrnak. Ugyan örülök, hogy szerencsém volt. Talán nem is utoljára. Ha házasodni fog a nagyságos úr, parancsoljon velem, előteremtek minden szépet és remeket, amiben szép szemek gyönyörködnek.

- Ó, köszönöm, nekem nem lesz arra szükségem, annak, akit én elveszek, nem kellenek cifra bútorok.

- Szegény leányt akar elvenni? No, mondja, igaz-e?

Richárd nem akart tovább szóba állni vele.

- No, isten önnel.

- Jól van, jól van, kapitány úr. Isten önnel. Nem kérdezősködöm. Az öreg Salamon sokat tud, amiről nem gyanítják, hogy tudhatja, de nem szól felőle senkinek; ön aranyember, ön acél-ember, kapitány úr. Nem jól mondtam, ön valóságos damaszķember! Hiszen ön tudja, miből lesz a damaszķ. Acélt és aranyat kovácsolnak össze. Ebből lesz a damaszķ. Csak maradjon ön olyan, amilyen. Én nem avatkozom az ön dolgaiba, kapitány úr; de emlékezzék rá a vén zsbárusra, a Porcelán utcában, a Nro 3 alatt. Én azt mondom önnek, *hogy becsületes embernek lenni igen jó gescheft!* Ráemlékezzék! Egyszer az életben még fogja ön látni a Porcelán utcai zsbárust, vagy akarja, vagy nem. Akkor meg fogja ön érteni, amit önnek mondtam: „Becsületes embernek lenni a legjobb üzlet.” Istennel járjon!

Richárd iparkodott menekülni a bőbeszédű öregúrtól; a zsbárusgyereket a karddal egyedül bocsátá szállására; maga nem mert hazamenni.

Félt Pál úrtól.

Félt, hogy azzal fogadja, mikor belép, hogy „Nohát, nem mondtam?”

NŐI BOSSZÚ

- Hja bizony, édes lelkem, Arankám, a tisztelendő édesapát hiába várja haza, mert az nem jön többé haza. Most kapott a lelkem uram levelet Pestről; tudja, sok ismeretsége van neki mint nótáriusnak az egész világon, még Pesten is. Azt írják neki, hogy a tisztelendő uramnak a dolga bizony nagyon rosszul áll; a konzisztórium nem engedi többé felmenni a katedrába; már meg Bécsbe is fölcitálták. Legalábbis tíz esztendőre el fogják ítélni, s elviszik Kufsteinba. A bizony, édes lelkem. Hanem azért csak ne ríjon ám nagyon sokat. Hiszen csak jó az Isten; majd gondját viseli az az elhagyottaknak. Az Isten áldja meg, édes lelkem, Arankám.

Ilyen szép jóreggel-kívánással üdvözlé Szalmás Mihályné nótáriusné asszonyom a pap leányát, ki gyakran kitekingetett a kis paplak ajtaján az utcának azon vége felé, amerre az apját hetek előtt elmenni látta. De csak hiába várta vissza.

Erre a gyöngéd tudósításra aztán be is ment a házba a leány, és nem időzött tovább az utcaajtóban.

Leült a dolgozóasztalkája mellé, a félbehagyott fehérművarrás mellé, s folytatta munkáját, míg ismét csak azon kapta magát, hogy tú és vászon kiesik kezéből, s előveszi a zsibbasztó mélézás, a vándor lélek viszi magával eszméletét úttalan utakon, sivatag pusztákon s sivatagabb idegen városokon keresztül, keresve millió ismeretlen arc közül egyet, és hallgatózva ismerős lépések, ismerős hangok után.

Míg ismét fölveri merengéséből egy-egy közeledő kocsizörej.

Valóban gyönyörű arc; hosszúdad, mint a tragédia múzsájáé; nagy, lélekteljes szemekkel, klasszikus arcéllal, finom ajkakkal; dús, tömött, gesztenyeszín haja puritán egyszerűséggel van fejére tűzve, s az egyszerűség még emeli a szoborszépségű fő nemes kifejezését.

A nagy szempillák egy percre felnyílnak magasan, midőn a kocsizörej közeledik; a leány felrezen; hanem azután csak elcsitítja keblét, nem jön az, akit vár, s nagyot sóhajtva folytatja munkáját.

Pedig a kocsizörej ezúttal éppen a paplak előtt szűnt meg.

Hintó állt meg az ajtó előtt.

A leány felugrott, s az ajtó felé sietett örömmel. Talán atyja jön?

A szobaajtó hamarabb nyílt, s a leány visszarettenve állt meg a belépő előtt.

Özvegy Baradlay bárónővel állt szemben.

Baradlayné fekete selyemruhát viselt, fekete hímezett gallérrkával és karmantyúval; fején gyászfőkötő; ennyi gyász között annál fehérebbnek látszott márvány arca.

Aranka meghajtá magát előtte; az úrnő felemelte kezét, mire a leány odahajolt, és megcsókolta azt tiszteletteljesen.

- Jó reggelt, gyermekem - szólt az úrnő kegyteljesen, de egész hidegséggel. - Eljöttem hozzád, hogy beszéljek veled némely dolgokról, amiket el kell egymás közt intéznünk.

Aranka a pamlaghoz vezette az úrnőt; az inte neki, hogy foglaljon helyet vele szemközt.

- Legelőször is tudatnom kell veled, gyermekem, hogy atyádat, sajnálatomra, a férjem temetésén mondott imájáért igen sok baj érte. Bár ne történt volna ez úgy. De most már ezen nem változtathatunk. Ő aligha el nem veszi hivatalát, s ez még a baj kisebbik része.

(„Tehát mégis igazat mondtak!” - sóhajtta magában a leány.)

- Még szabadsága is veszélyben forog - folytatá az úrnő. Úgy lehet, hogy hosszabb időre bezárják, és nem fogod őt látni.

Az úrnő bámult, hogy ennek a leánynak az arcán ezek a szavak nem idéznek elő változást.

- Te magadban fogsz maradni.

A leány némán inte fejével.

- Mit fogsz tenni, ha egyedül maradsz?

- Mindenre el vagyok készülve - felelt a leány nyugodtan.

- Tekintsd bennem jóakaródat, gyermekem, ki érted mindent kész tenni. Az én családi gyászom okozója a téged ért csapásnak; legalább a tiedet enyhíteni óhajtom. Szólj előttem nyíltan: hova akarsz menni, mihez akarsz kezdeni? Én segélyedre leszek minden tehetségem szerint.

- Itt akarok maradni, asszonyom - szólt a leány, s méltóságteljesen emelé fel arcát, és nyugodtan tekintte az úrnő szemébe.

- Itt nem maradhatsz, gyermekem, mert a paplakot átadják másnak.

- Van atyámnak egy kicsiny háza a faluban, meghúzómagamat abban.

- S miből fogsz élni?

- Dolgozni fogok pénzért.

- Az nagyon keveset jövedelmez.

- Be fogom érni kevéssel.

- S hátha atyádat valami idegen városban tartandják, nem óhajtasz közelében lenni? Számíthatsz rám. Én biztosítom megélhetésedet.

- Köszönöm, asszonyom; ha egyedül kell lennem, itt még jobban lehetek egyedül, s ha atyámtól el vagyok választva, mindegy: háromlábnyi fal vagy harminc mérföldnyi távol válasszon is el.

- De itt eltemeted magadat; másutt új élet várhat reád. Én le akarom róni magamról a lelki terhet, hogy balsorsodnak az enyim volt oka. Adok neked vagyont, mellyel szerencsédet megalapíthatod. Ha osztályod lett balsorsodban, osztályt adok vagyonomból is. Bízzál szavamban.

A leány csak némán rázta fejét.

- Gondolj reá, hogy a balsorsban eltűnnek a jó barátok; a szerencsétlenséget mindenki elítéli, hogy okot találjon távol maradhatni tőle. Te most még szép vagy és fiatal, hanem a melankólia hamar vénít. Itt el leszesz temetve. Ahol az emberek olyan közel vannak egymáshoz, mint itt falun, ott azt, akit senki sem szeret, gyűlölik. Azt, amiért az egyik komolyan szenved, a többiek kinevetik. Örülnek rajta, ha megalázva láthatnak valakit, akire irigykedtek. Ha szép, ha jó, annál rosszabb ránézve. A rútak, a rosszak ellenségüknek tartják. Egy új világban új embereket találsz. Itt minden tárgy, minden tekintet bánt, sért, gyöngédtelenül fogad. Idegenek közt olyan kört teremthetsz magadnak, amilyent akarsz. Én megveszem tőled atyád házát, szőlőjét, kertjét, szántóföldjét oly áron, mely egy uradalmat ér. Pártolód, segítőd leszek életed minden szakában. Utat egyengetek előtted a legmagasabb ajtóig, amiken be kell jutnod, hogy atyád szabadságát visszanyerjed. Rajta leszek, hogy kárpótoljam mindazt, ami szenvedés miattunk érte családodat. S azután örülni fogok, ha boldognak látlak.

E szónál felállt a leány a székről.

- Köszönöm ajánlatait, asszonyom. De itt maradok. És ha cselédnek kellene is beszegődnöm valamely gazdához, s úgy keresném mindennapi kenyeremet, itt maradnék, nem mennék el innen. Ön tudja, asszonyom, ennek a gyűrűnek a történetét - folytatá a leány, bal kezén a kis karikagyűrűt felmutatva az úrhölgynek. - Ez köt ide engem, elszakíthatatlanul. Aki ezt az én ujjamra fűzte, azt mondta akkor nekem: „Én elmegyek most a világba, bujdosom, vándorlok; kergetnek. De bárhova hányjon is el a sors, e pont körül forgok, mint a bolygó napja körül. Itt maradj, hozzád térek. Ha egy világgal kecsegtetnek is, hogy innen elmenj, itt maradj, visszatérek. Ha az Isten anyja szól is hozzád, hogy hagyd el e helyet, itt maradj; visszatérek.” Azért higgye el ön nekem, asszonyom, hogy itt maradok; nincs önnek annyi vagyona, nincs a világ urainak annyi rettegetése, ami engem innen eltávolítson. Fogok szenvedni, nélkülözni, nyomorogni! Nyomorultabb leszek a koldusleánynál, de el nem hagyom ezt a helyet. Itt, lehet, hogy megvénülök, megőrülök; de itt maradok.

Most már az úrnő is fölkelte helyéről. Megfogta a leánynak azt a kezét, amelyiken a gyűrű volt.

- Tehát te szereted a fiamat? Hiszed-e, hogy én is szeretem őt? Valamelyikünknek le kell mondania a másikért. Melyikünk fog lemondani róla?

Aranka kétségbeesve vonszolta kezét Baradlayné kezeiből vissza, de az úrhölgy erősen tartá azt, és nem bocsátá el.

- Ó, asszonyom, minő kérdést intéz ön hozzám? Az mond le róla közülünk, aki elébb meghal! Öngyilkosságra üz-e ön engem?

Baradlayné eleresztette a leány kezét.

És azután oly jóakarátú, oly éltető szelíd mosollyal nézett reá.

- Nem. Azt akarom, hogy legyen mind a kettőnké. Legyen ő a tied. De te meg azután légy az enyim. Legyen együtt nekem fiam és leányom. Jöjj velem házamhoz; légy ottan, míg fiam visszatér, és azután szeressétek egymást; s nekem csak azt juttassátok osztalékul, ami szerelmetekből fennmarad!

A leány nem tudott hinni az úrnő szavainak.

- Ó, asszonyom, az, amit ön mond, olyan szép, mint egy álom. Egy ilyen eltiport féreg, mint én, nem hiheti, hogy innen a porbul egyenesen a mennyországba lehessen jutni.

- Igaz - szólt az úrnő felsóhajtva -, hisz az én arcom olyan hideg, s az én szavam olyan visszaszítító. Hogyan hihetnéd el nekem, hogy én téged boldoggá akarlak tenni? Hogyan hihetné valaki egy ilyen járó-keelő szoborról, mint én, hogy az valaki iránt érezni is tudjon? Hanem én meg foglak győzni téged. Én le foglak győzni téged, míg elismered, hogy a diadalmas fél én vagyok. Ülj mellém!

Az úrnő odavonta maga mellé a pamlagra a leányt, s azzal kebléből kivont egy levelet.

- Nézd! Most kaptam e levelet fiamtól Oroszországból, kit hazahívtam Szentpétervárról. A levél feleútról kelt. Nekem volt önuralmam e levelet nem bontani fel, hanem elhozni hozzád, hogy szakítsd te fel, és olvasd fel előttem. Érted-e, mit engedtem át ez órában neked?

A leány meghajtá fejét, és ajkaival az úrnő kezéhez tapadt.

- Hát vedd e levelet, és olvasd fel nekem! Ismerni fogod az írást?

Az úrnő a lepecsételt levél címét mutatta Arankának. Aranka kezébe vette azt, és azután a hálás mosolygás egyszerre eltűnt arcáról. Fejét csöndesen ingatva, bámuló, nagy szemeket vetett Baradlaynéra.

- Nos?

- Ez nem az ő írása - rebege a leány.

- Ah, dehogynem! Mutasd! Én csak ismerem tán fiam írását. Ez a B egészen az övé! Ezek az erősen megnyomott vonások, ez a férfias karakter a betűkben; ez mind...

- Jó utánczás... - suttogá a leány.

- No de olvasd a címet: „A ma très adorable mère.” Ezt csak fiam írhatja nekem. A postajegy „Orsa”, Oroszország közepe. Értesz franciául?

- Igen.

- Ki tanított rá?

- Magam.

- Ej, hát bontsd fel a levelet, s akkor majd meggyőződöl róla. Ez a pecsét csak az ő címere.

- Megengedi, nagyságos asszonyom? - szólt a leány, s reszkettek a kezei, midőn kis ollójával a papírt fölmeteszé, hogy a pecsétet meg ne sértse; s azután kibontá a levelet.

És azután az öröm napvilága derült fel arcán újra.

- Ez már valóban az ő írása! „Kedves anyám!”

- No, ugyebár?

Hanem annál hamarabb elkomorodott ismét a leány arca, úgy változott derűre-borúra, mint a tavaszi tájkép, mely fölött széttépett hófelhőket kerget az északi szél.

- Nos, mi az?

- Csak ez a két szó az ő írása; a többi egészen idegen kéz írta és franciául.

- Idegen kéz? Ó, kérlek, olvasd sietve!

A leány kezében reszketett a levél.

Asszonyom! Megbocsásson ön a kegyes csalásért, melyet a címborítékon elkövettem. Hogy önt meg ne rémítsem, utánoztam barátom vonásait, amiért gályarabságra küldenek, ha ön elárul. Ödön barátom maga akarta írni önhöz e levelet; de a két első szó után kihullt a toll a kezéből. Nagyon alélt.

Ne rettenjen ön meg: Ödön nagy veszélyben forgott; de már túl van rajta. Két hét múlva annyira kiépül, hogy folytathatja útját.

- Veszélyben forgott? - szólt bele az úrnő. - Ó, kérlek, olvasd!

Mégsem kerülte el figyelmét önrémülete mellett, mennyire meg van indulva a leány.

Annak minden lélekerejét össze kellett szednie.

Leírok önnek mindent őszintén, ahogy történt.

Amint Ödön az ön levelét kapta, mely őt hazahívja, itt hagyott rögtön mindent: cári udvart, kitüntetést, multságokat; hasztalan kértem, hogy maradjon; azt felelte rá: anyám hív, megyek.

A leány szemei e sorok után egy hálátelt, ihlett pillanatot vetének a levélből kitevedve az úrnő arcára.

Mikor láttam, hogy nem tartóztathatom, felfogadtam, hogy vele megyek, elkísérem a határig. Bár ne tettem volna. Akkor Szmolenszknél nem bocsátják tovább; nem jut bele a hózivatarba, nem kergetnek meg bennünket a farkasok; nem kell menekülni a Dnyeper jegén két óra hosszat korcsolyázva.

Mondhatom önnek, asszonyom, hogy Ödön remek fiú; mikor a hevélyben korcsolyám leszakadt lábamról, védképtelenné lettem; ő egyedül visszafordult üldözőink ellen, s elverte őket rólam pisztollyal, handzsárral; négyet leölt; neki köszönhetem, hogy élek.

Az úrnő arcán a büszkeség pírja gyulladt ki e magasztalásnál. De láthatta jól, hogy a leány arca annál halaványabbra változik, mentül tovább olvas; ajkai elkékülnek, csak nagy erőltetéssel bír tovább olvasni. Ó, a leány szerelme más! Őt az a hőstett kétségbe ejti, ami a spártai anyának gyönyör.

Azután ismét folytattuk menekülésiünket: ami nem volt tréfa. Valami kétszáz farkas volt a nyomunkban!

- Az ég! - kiálta fel nyugtalanul az anya. Most már ő is!

A leány sebesen olvasá tovább - de szemei már zavarodtak, hangja akadozott:

Már közel voltunk a megmeneküléshez; katonai őrállomáshoz jutottunk, midőn egy rossz helyre értünk a Dnyeper jegén, hol halászok léket ütöttek elébb; nem vettük észre az újon befagyott helyet, s mind a ketten leszakadtunk a jég alá, és elmerültünk a befagyott jégboltozat alatt.

- Irgalmas isten! - sikolta fel Baradlayné magánkívül. A leány nem szólt semmit, de feje hátrahajlott, és szemei csukódtak; arca halvány lett, mint a fal. A levelet görcsösen tartá kezébe szorítva. Egész teste reszketett a láztól. Ajkait összekulcsolta a fájdalom.

Az úrnő karjába fogta az aléldozót, megsimogató arcát, homlokát.

- Térj magadhoz! Lásd, te nálamnál is gyöngébb vagy. Hiszen én anyja vagyok. Én is érzem azt, amit te.

A leánynak megeredtek a könnyei. Az aléltság jege ebben olvadt fel. Az úrnő odavonta őt keblére; vigasztalá.

- Ne sírj! Mármost én fogom neked olvasni tovább a levelet. Látod, én nem könnyezek. Én sokáig tanultam, hogyan kell nem sírni, mikor valami fáj, míg beletanultam jól. Olvassuk, mi van még a levélben! Jöjj, nézz bele te is.

S azzal átölelve a leányt, úgy tartá kezében a levelet, hogy mindketten beleláthassanak.

- Olvassuk tovább.

Engem megőrzött amulétom, mit anyámtól kaptam; elindulásunk előtt kínáltam azt barátomnak; igaz amulét; megóv vízbefúlástól, vad harapástól, golyó sebétől, rossz szem verésétől, ragály mérgétől; de nem fogadta el. Azt felelte, hogy őt csillagai vezetik, s megvallá, hogy e csillagok: szerető női szemek! Mikor partra vontak bennünket a halászok, nem távoztam mellőle, míg meg nem kérdeztem tőle: ragyognak-e még csillagaid? Ő mosolyogva felelt: „mind a négy.” (E szónál mind a két hölgy érezte a másik villanyos rándulatát; e bűvös szikra egyszerre ütött át idegeiken.) Azután egy kis forróház következett Ödönre, amin most már szerencsésen túl vagyunk. Nem távozik mellőle sem éjjel, sem nappal. Bátran nyugodhatnak ágya fölött őrcsillagai. - Ma erővel levelet akart írni, de hát, íme, nem sikerült. Nekem kellett azt folytatnom. Hanem ez ne nyug-

talanítsa önt, asszonyom. Nincs már semmi veszély; két hét múlva folytatjuk az utat. Addig csak arra kérem Ödön csillagait, hogy ne sokat sírjanak miatta, mert a csillagok könnye itt Oroszországban hóvá alakul, s az utunkban több van, mint elég.

Ramiroff Leonin

A két csillagpár összenézett. S szemsugaraikban már nem volt könny; ragyogtak az égi örömtől.

Baradlayné odavonta magához Aranka fejét, és homlokát megcsókolva gyöngéden suttogá:

- Leányom!

Arra a leány leomlott lábaihoz, s térdeit átölelve odafekteté égő arcát az úrnő ölébe, és nem szólt hozzá semmit, semmit.

De e néma elhallgatásnak egy teleírott titokjeles könyv volt az értelme oly szemek előtt, mik a szívekben olvasni megtanultak.

Az úrnő keze ott nyugodott a leány fején.

Egy óra múlva, a falu minden népe nagy bámulatára, a Baradlay urasági hintóban, a bárónő mellett ülve hagyta el a pap leánya a szerény papi lakot. A két hölgy derült arccal beszélgetett egymással; hiszen tárgyuk volt hozzá elég.

Nótáriusné asszonyom ez ámulatos tüneményt megpillantván, nosza hirtelen két pofont kioszta két léhűtő siheder fiának: egyik „Szaladj a hintó után, hová mennek?“, másik „Szaladj a parókiára, mi történt ott?“. Nemsokára visszatért mind a kettő: egyik meghozta, hogy a hintó a kastély udvarára hajtott be; a nagyságos asszony megölelte a kisasszonyt, mikor leszálltak a hintóból, nem is vette le a válláról kezét, míg fölmentek a lépcsőkön; a másik lelkendezve hozta a hírt, hogy a papék szolgálója meg az egyházfi azt mondták, hogy az egész ház rájuk van bízva most már, mert a kisasszony ezentúl a kastélyban fog lakni, sohasem is jön ide vissza.

Szalmás Mihályné asszonyom csak kiejté e szóra kezéből a szakajtó kosarat kotlóstul együtt, s összecsapá a két első extremitását:

- Ha ezt a megboldogult nagyságos úr látná!

AZ ALÁHÚZOTT SOROK

Ettől a naptól fogva Szalmás Mihályné asszonyom egy istenáldotta napot sem mulasztott el, hogy már korán reggel fel ne menjen a kastélyba, s ott végére ne járjon az utóbb történeteknek.

Mert hogy van a kastélynak egy öreg házfelügyelője, aki neki régi jó ismerőse, s aki azután mindent el szokott mondani, ami odabenn a kastélyban történik.

Valóságos igaz pedig, hogy Bakó Márton uram soha egy kérdését sem hagyta felelet nélkül Szalmás Mihályné asszonyomnak; csupán abban tartván fel magának némi kis koncessziót, hogy amit kérdéseire válaszolni szokott, az szabályszerűleg diametraliter ellenkezik a való igazsággal. És ez óriási eltéréseket a történelmi adatoktól, sőt gyakran még a költői valószínűségtől is oly quakeri igazmondó ábrázattal szokta Bakó Márton uram Szalmás Mihályné asszonyom nyakába varrni, hogy annak teljes lehetetlenség marad a hallottakban való kételkedés.

- Hogy van a lelkem Aranka kisasszony? - kérde a nótáriusné asszony.

- Nem tudom; az éjjel elvitték Bécsbe - felel rá Bakó Márton uram.

- Bécsbe? Ugyan minek vihették Bécsbe?

- Férjhez veszi ott egy nagy úr.

- Nagy úr? Miféle nagy úr?

- Ágens, szekretárius vagy referendárius!

- Hú, lelkem! Fiatal úr-e?

- Valami hatvanhat esztendő.

- No, ez ugyan időske! S mért adják olyan öreghez szegénykét?

- Azért, hogy az apját kiszabadítsa általa.

- Hát az öreg tiszteletest csakugyan elítélték?

- Gályákra!

- Gályákra! Mi történik ott vele?

- Neki kell húzni a paron a kötelet, mikor a gályát átvándoroltatják Európából Amerikába.

- No, ez bizony szörnyű nagy büntetés.

- Bizony, nagy büntetés.

Bakó Márton uram olyan komoly ábrázattal adta mindezeket elő, hogy Szalmásné asszonyom esküdni mert volna rá, hogy mind egy szóig igaz.

Egy reggel pedig a kérdéssel zörgette fel Szalmásné asszonyom a jámbor kasztellánt, hogy:

- Ugye, vendéget várnak?

- Azt bizony. Honnan sejtette meg Szalmásné asszonyom?

- Minden reggel el szoktam pillantani a kastély felé, s ma megláttam, hogy a jobb oldali kémények is mind füstölögnek; fütik az eddig nem fűtött szobákat: valakire várnak; kire várnak?

Bakó uram megmondta őszintén:

- A nagyságos úrfi érkezik ma.
- Melyik úrfi? Három úrfi van. Melyik kerül haza?

Bakó uram kész volt a felelettel:

- A gárdista.
- A gárdista? Hát szabad annak a király személyét otthagyni?
- Mást fogadott arra az időre maga helyett.
- Hát csak a gárdista jön? Vajon hogyan érkezik meg?
- Természetesen, hogy lóháton.
- Lóháton? Milyen lova lesz?
- Tiszta fehér lovon fog ülni.
- Milyen ruhája lesz?
- Tiszta karmazsinveres, aranypaszománttal, nyusztkalpag a fején, kolcsaggal, párducbőr a hátán.
- Párducbőr? Jérum! Én még sohasem láttam párducot.

Bakó uram engedte ezzel a hírrrel Szalmásné asszonyomat végigszaladni a falun.

Azon a napon pedig csakugyan vártak valakire a kastélyban.

Ödöntől érkezett levél; most már saját írása, Lembergől keltezve, melyben tudatá anyjával előreküldött futár által megérkezése napját.

Azon nap délutánján Baradlayné asszony befogatott utazóhintájába, s eléje sietett fiának a legutolsó állomásig.

Egyedül ment, semmi kísérőt sem vitt magával.

A szunyogosi állomásnál bevárta érkező fiát. Ödön megjött pontosan a kitézött alkonyi órára.

A találkozás gyöngéd volt és érzelemteli.

- Milyen nagyon megrémítettél balesetteddel! - feddé az anya gyermekét.
- Már túl vagyunk rajta. Csak hogy látjuk egymást! - felelt az ifjú, anyját megcsókolva.

Ott azután meg sem állapodott, átköltözött anyja hintájába, s folytatták együtt az utat Nemesdomb felé.

Még jó világossal érkeztek meg a falu alá.

A kertek alatt volt egy emelkedett domb, melyről az egész alföldi síkság végiglátható volt; e domb alja fenyőkkel körülülte, miknek sötét lombozata alól egy egyiptomi stílusban épült, szürke márványépület tűnt elő, falai az alkony napjától megaranyozva.

Itt megállítá a hintót Ödön.

- Szálljunk ki, anyám.

Baradlayné megértette fiát. Kiszálltak.

Azzal karját nyújtva anyjának, szóltanul vezette őt ama fenyves domb felé.

A domb alján, a márványportálé előtt oldalvást volt egy kisdud emberi lak. Az volt a kriptaőr laka. Ödön kiszóltá őt szobájából.

A sírboltőr előjött a kulcsosomaggal, s a kettős vasajtót, mik közül az egyik tömör, a másik áttört munka volt, felnyitva, meggyújtá lámpáját, s levezeté a sírbolt lépcsőin a látogatókat.

A föld alatti félsötétben odavezette őket a legutoljára bevakolt fülkéhez, mely előtt a legutóbb sírba szállt nagy férfi emléktábláján ragyogtak a kifestett, megaranyozott érdemrendek, sorban odavésve a nemesi címer alá. Ott pihent a kőszívű ember, kit szíve és a balzsamok csodái még holta után sem engednek porrá lenni.

Mikor ott a sírbolt előtt az anya és fia egymás kezét kezükben fogva álltak, úgy érzett egyet mind a kettő, mintha a fiú minden csepp vére anyja szívében keresztül tenné meg körfutását. Egy eltűnt szellemhez beszéltek, s ugyanazon dolgokról beszéltek vele.

Azután megölelték egymást, s azzal visszatértek az élőlények világába.

A kastélyban a régi arcokkal találkozott Ödön. Régi szolgák, vén gazdatisztek, a régi alázatos bókolással; csakhogy a bókolás most még egy fejhajtással alább szolgált. Most már ő volt a család feje.

Anyja arcán sem találhatott semmi változást. Akkor sem volt az hidegebb és szomorúbb, mikor legutóbb látta. Régi már ez a gyász, csak a gyászruha új.

Baradlayné most is oly hideg kimérten szól fiával, mintha most is hallgatná a falon keresztül egy kérlelhetetlen alak, ki minden szót megbírá, s minden érzélgést elítél.

Mikor Ödön útiköntösét átváltá, anyja végigvezette őt az apai lakosztályon.

- Most a te rendelkezésedre fognak ezek a szobák állni. Embereket kell elfogadnod, akik látogatni fognak. Tudod, hogy házunk gyűlhelye sok ismerősnek, akik jöttöd hírére fel fognak bennünket keresni. Most már házigazda fogsz lenni itten.

- Ahogy kívánod, anyám.

- Javainkra férfinak kell felügyelni. Gazdaságunk kiterjedt és sokágazatú; azt rendbe szedni teneked kell.

- Igyekezni fogok, hogy beletanuljak.

- Mint legidősebb fiú és teljes korú, testvéreidnek természetes gyámja leszel. Mértéket kell tartanod szeretet és bölcs belátás között. Testvéreid lelkületükben nem hasonlítanak egymáshoz, s egyik sem tehozzád; mind a kettőt külön kell tanulmányoznod.

- Figyelemmel és szeretettel fogok e tanulmányhoz.

- Házunk nagy nevezetességgel bír e megyében. Határoznod kell, mely állást foglalj el magad, kiket gyűjts magad körül, kiknek légy vezetője.

- Tanácsodat fogom kérni, anyám.

- Új ember vagy, mindenki fog keresni; minden oldalról fogják próbálni kebledet. Rajtad áll, mit szólj, mit ne mondj. Hallgass-e sokáig vagy mindig? Kimondd-e az első kérdésre, amit belül érzel? Magad menj-e elől, vagy más kövess?

- Az idő meg fog arra tanítani, anyám.

- Hanem ez az idő rövid. Néhány nap múlva sokan fognak házunkhoz jönni. Atyád rendelte ez összejövetelt. S te nem tudod, sem én, mi lesz ez összejövetel célja.

- Te bizonyosan tudod, anyám.

- Honnan hiszed, hogy én tudom?
  - Leveledből sejtem, melyben oly sietve hívtál haza.
  - Nehezedre esett hazajönnöd?
  - Abban az órában készültem az útra, melyben leveledet kaptam.
  - Nem gondoltál arra, hogy mint legidősebb Baradlay, az örökös főispáni szék elfoglalására vagy hivatva?
  - Úgy tudom, hogy ebben a székben most egy adminisztrátor ül.
  - Azon indokból ültették oda, mivel a volt főispán beteges volt, nem elnökölhett. De te egészséges vagy, s csak akarnod kell, hogy beiktassanak.
- Ödön mélyen tekintett anyja szemeibe.
- Anyám, te nem *ezért* hívtál engemet haza.
  - Jól sejted. Egyéb okom is volt rá. Tudd meg tehát. Atyád végakaratóban kijelenté, hogy halála után hat hétre nyújtsam kezemet az adminisztrátornak; az ünnepély, melyre néhány nap múlva családunk ismerősei fognak jönni, kézfogónak van szánva.
  - Meghajlok atyám akarata előtt - szólt Ödön, fejét alámélyesztve.
  - Atyád azt akarta, hogy házunknak új oszlopa támadjon, ki elbírja azt a terhet, amit egykor ő viselt. Tudod, hogy ez a teher egy ország gondja.
  - Tudom, jó anyám; nehéz teher az.
  - És te azt kívánod, hogy az én vállaim törjenek le alatta, hogy én feleljek meg e tehernek?
  - Ha atyánk végakarata ez volt; s ha te is úgy akarod...
  - Hát teneked parancs az, amit én akarok?
  - Anyám, te jól tudod, amit te mondasz, az nekem törvény és szentírás.
  - Jó! Tehát megmondom neked, hogy mi az én akaratom. A Baradlay-háznak úr kell és úrnő! Úr, aki parancsolni és vezényelni tud; és úrnő, aki hódít.
  - Úgy van - szólt Ödön, meghajolva anyja előtt.
  - Az az úr te fogsz lenni!
- Ödön meglepetve riadt fel.
- Te fogsz lenni e ház ura, s a te nőd e ház úrnője.
- Ödön szomorúan sóhajta fel:
- Anyám! Tudod, hogy ez nem lehet úgy!
  - Te nem akarsz házasodni?
  - Soha!
  - Ne mondd ki ezt a szót! Huszonnégy éves vagy. Ki tudja, meddig élsz? Azalatt folyvást hallani egy hideg szív üregében ezt a visszhangot: „Soha!”
  - Okát jól ismered. Ha szenvedni megtanultam némán, az apai, anyai örökség nálam. Én nem panaszkodom. Én hallgatok. Te tudod, mit tesz hallgatni, évtizedekig hallgatni! Okom van nem szeretni senkit. Egyedül a te jó anyai szívedet. Szervedjünk, anyám, tovább. Majd csak megvénülünk mind a ketten. Özvegyasszony és remete fia!

Baradlayné nevetett e szomorú beszéden.

- Ó, bizony te nagy bohó vagy, Ödön. Nem lettél te karthauzi!

Tele a világ szép arcokkal; szeretni való szívekkel. Te is rátalálsz a magadéra.

- Tudod, hogy „nem”.

- S ha én már találtam volna is számodra egyet?

- Azt hiába kerested, anyám.

- No ne mondd - szólt gyöngéden odasimulva fiához az özvegy -, látatlanba ki hozna ítéletet? Bíró akarsz lenni, és ki sem hallgatsz.

- Vádlott vagyok, anyám, ki előre tagad mindent.

- Pedig az, akit számodra választottam, olyan szép, olyan jó, és téged úgy szeret.

- S ha tündérek szépségével bírna, s vetekedne jóságban az angyalokkal, és volna gyémánt szíve, mint neked, hogy fölülmúlna téged a szeretetben, nem akarnám őt ismerni.

- Ó, ne tégy ilyen nagy fogadást! Bizony megbánod. Bizony visszakéred a szavadat. Legalább tekintsd meg az arcképét egyszer! Jer, a szomszéd szobában megmutatom.

- Az engem hidegen fog hagyni.

- Majd meglássuk.

Az anya karöltve vezeté fiát a szomszéd szobáig, s kinyitva annak ajtaját, előrebocsátá őt.

És akkor maga előtt látta Ödön Arankát, a gyönyörtől reszkető leányt, ki szavaikat végig-hallgatá.

Minő hatalma a világnak akadályozna meg két szívet, hogy egymásra ne boruljon ily pillanatban? Ki tartaná fel az öröm könnyeit, hogy ne omoljanak? Mi tiltó szellem állna két égő csók közé, hogy egymást föl ne keresse?

- Ó, én drágám... ó, én egyetlenem!...

Baradlayné megfogta mindkettőnek a kezét, s elfojtott hangon suttogá Ödönnek:

- Hát hiszed-e már, hogy lesz ura és úrnője e háznak?

Ödön megdicsőült arccal kiálta válaszul:

- Lesz!

És mindketten csókokkal halmozták el a legszeretőbb anya keblét, arcát, kezeit és vállait.

Baradlayné pedig némán, mereven tekintve fel azon arcképre, mely saját menyasszonyi arcképe mellett büszke tekintettel néze le rá a masszív, aranyos keretből, és magában beszélt hozzá:

„Látod-e ezt? Érzed-e ezt a boldogságot? Nem dobbanik-e meg kővé lett szíved, mikor ily mennyországi látvány mosolyog feléd? Jól tettem-e, midőn ellenkezőjét tettem annak, amit mondtál? Eljössz-e nászéjen, áldani vagy kísérteni - kőszívű nagy ember?”

A nagy ember csak mindig büszkén nézett le a keretből.

A boldogok nem vették azt észre.

A szomorú özvegy elsuhant közülük; ott hagyta őket boldogságukkal egyedül; van azoknak mit beszélni egymáshoz.

Ő maga pedig szobájába lopózott; elővette íróárcájából azt az emlékezetes iratot, melyet haldokló férje mondatolt írótolla alá, s a mai nap történetére vonatkozó sorokat - aláhúzta vörös ironnal.

Idáig bevégeztetett!...

A KÉZFOGÓ NAPJA

Nem volt titok, mindenki beszélte már: a Baradlay-háznál hat hét múlva a temetés után kéz-fogó lesz. Új nevet kap a ház.

Arra a napra közletről és távolból meg voltak híva az ismerősök, egyenesen az özvegy úrhölgy nevében, világosan családi ünnepélyre.

A nevezetes nap délelőttjén egymást érték a minden vidékről érkező hintók a kastély udvarán; pompás és egyszerű fogatok, mik ezúttal nem csupán az erősebb nem kontingensét szállították ide; az urak hölgyeiket is magukkal hozták - és kisasszonyaikat is.

Bizony kisasszonyaikat is.

Mindenfelé híre futamodott már, hogy az ifjú Baradlay hazaérkezett külföldről, s keze még jeggyűrűtlen. Nemes vad! Érdemes a hajhára.

Megérkezett a többi úri rend között Tallérossy Zebulon úr is. Ezúttal ő is rangjához illő pompával lépett fel. A régi hintóra új bőr volt húzva, s kocsiajtajára szépen kipingálva a Tallérossy-címer. És saját négyes fogata pompázott előtte. Igaz, hogy a gyepplős kimustrált katonaló, az ostorhegyes sajnálja a lábát, a nyerges cseberbe lép, s a rudas világosan elárulja, hogy eddig lógósnak volt használva; hanem azért megteszik ők a parádét, ha együtt vannak, s csakúgy rázzák a csengettyűt a nyaklójukon, mint a többi gavallérok lovai.

A kocsis mellett ezúttal hajdú is ül. Bár ugyan nem egyforma az egyenruhájuk, de elég zsinóros mint a kettő. Az inasnak piros huszársipkája van, ami nagyon emeli a tekintélyt. Kár, hogy a kocsisnak nem lehetett olyan bajuszt ragasztani, mint amilyen a többi urasági kocsi-soknak van; az a pántlikás kalaphoz illett volna nagyon.

Zebulon sem jött ezúttal egyedül. Magával hozza kisasszonyai egyikét: csinos arcú fiatal leánykát, magasra nyúlt termettel. Kár, hogy nagyon fűzi magát, és hogy nyers kávéét szokott rágni, amitől fehérebb legyen.

A nemes úr ezúttal nem száll le bundástul, mert új kabátja van, finom selyemposztóból, aminek nyakától messze elálló gallérja messziről reklámot csinál falusi remekbe készítőjének; a kisasszonynak pedig szintén selyem wiklere van és marabukalapja.

- Aztán hallja, János (ez a hajdúnak szól, kit otthon csak tegeznek), mindent jól lepakoljon kocsiról! El ne ejtsd iskatulát - hallja -, mert aba selyemruha van. Aztán valamit össze ne törjön, János, mert pofonütlek - magát. Ha te, Karika! Nalad van smukos tarisznya - akarok mondani: ridikül? El ne veszíts ütet; sok draga smuk bene van.

Egyszerre nagy csengés-bongás támad: ő jön, az ünnepély hőse, Rideghváry; igazán új hintón, igazi ötös új fogattal. (Telik neki! „reprezentacionális költség” quantum oportet.) Ennél igazi huszár ül a bakon, s az ugrik a kocsiajtót kinyitni, és nyújtja kezét a nagyméltóságú úrnak, hogy egész aplombbal léphessen le a földre.

Nem volna igazság a földön, ha nem Zebulon üdvözölhetné öméltóságát legelőször, midőn a földet éri.

- Hozta isten nagyméltóságodat, tégedet! Éljen és vivát! Mink is most érkeztünk ide; ott fognak ki négy lovamat hintobul. Gyütem leanykamal izs örvendetes ünepélyre. Hol vagy, Karika? Legidősebbik kisaszonykam! Azirt nem nagyon idős. Még nincs huszesztendős. Quod est authenticum. Hogy izs hinak csak tigatedet? Furcsa neveik vanak kisaszonykaimnak; sohase nem tudok egészen megtanulni. Mar neveikben bene van historicum datum, mikor születtek. Felesigem nagyon olvasot asszonsyag. Mindig van ujsag kezibe Allgemeine. Mikor leg-

nagyobik kisasszonykam születe neki, akkor volt görög amazon: tetszik tudni, Spatar kapitány leánya, Chariclea nagy celebritas, ki sorba kifurta török hajókat maga orával hajójának, miért feleség körösztöltete első leánykát Charicleának. Második leánykam neve Karolina Pia; hiszem akkor hazasodta fölsíges urunk, annak tiszteletire. Harmadik kisasszonykam Adalgisa; akkor játszottak először Normat pesti teatrumban, feleségem látott azt - lozsibul. Negyedik kisasszonykam mikor megírkezte, akkor volt bolond világ: az a Palacky, tetszik tudni? No nálunk is volt egy kis híre; hat a negyedik leánykamat azért hinak Libussának. No biz ezt sajnálok: de már nem levehetem rula. No de most már, hogy bebizonyítsunk jó hazafiúságunkat, a legutolsó kisasszonykanak atunk igazán magyar nevet: „Bendeguzella”; híres magyar vezír után.

- Hát öt kisasszonyka van, Zebulon bácsi? - kérdé mosolyogva az adminisztrátor úr.

- De bizony hat. Vagy csak öt? Már magam se nem tudok. Hányan vattok odahaza, mikor együtt vattok, Karika? Csak öten? Nekem úgy tetszik, mikor nagyon larmaztok, mintha heten volnatok.

Chariclea kisasszony igyekezett apja historizálásának lőtávolából előresietni, míg Zebulon úr a lépcsőn fölmentében még az iránt is felvilágosította az adminisztrátor urat, hogy hja bizony öt leány is elég nagy gond; kivált mikor három már bálba járnivaló, férjhez adnivaló; aztán a nagyságos mama nem mehet velük, mert migrénben szenved, s ekként a papának kell őket hordani ide-amoda, ahol eladó leányokat mutogatni szükség.

A lépcsőházban aztán elváltak, s a kulcsár és komornyik mindenkinek megmutatta a számára rendelt szobákat.

Az adminisztrátor úrnak rendes, három szobára osztott lakása volt a Baradlay-kastélyban. Az előszobában már várták tisztelői.

Azok közül kiválasztotta magának Szalmás Mihály uramat, kinek különös szabadalma volt, azalatt, míg a méltóságos úr átöltözik, legbelső szobájában legfrissebb mendemondákkal rövidíteni idejét.

- Nos hát, mi a legújabb újság, Szalmás? - kérdé bizalmasan a nagy befolyású úr hű bizományosától.

- Legnevezetesebb, méltóságos uram, az, hogy Ödön úrfi Oroszországból hazaérkezett.

- Azt már tudom. Hívta valaki, vagy csak magától jött haza?

- Valaki tudatta vele, hogy az öregúr meghalt, s most már „szabad a csók!”

- Az bizonyosan a leány volt. S mit tudni a leány felől?

- Az már nem leány.

- Mi a gutát?

- Férjhez van adva - sűgá titkolózva Szalmás uram. - Kéz alatt tudom, de igen jó kútforrásból. A nagyságos asszonynak sikerült a leányt rábeszélni. A vén pap veszedelme megindítá leánya szívét, a nagyságos asszony bőkezű munificenciával látott hozzá. Utoljára is elhatározta magát a leány, hogy férjhez megy egy bécsi referendáriushoz, ki az apja felségsértési perében eldöntő befolyást gyakorol. A referendárius kap sok pénzt, a leány megkapja az atyja szabadságát. A dolog rendben van már. A leányt elvitték már Bécsbe, s a vén pap, ahogy bizonyosan tudom, mert magam láttam, már a múlt éjjel haza is érkezett. Ezt én mind legelső kútforrásból tudom.

- S nem haragszik emiatt az úrfi?

- Azt nem lehet még tudni; mert még amióta megjött, el nem hagyta a szobát. Még a leg-belsőbb cselédek sem bocsátja magához közel, s mindenkit igen nyersen elutasít, aki tapo-gatózni akar körülötte.

- Beteg bele, azt hiszem. No, majd kigyógyítjuk belőle. Hát az özvegy?

- Az igen derültnek és megelégedettnek látszik.

- Szegény! Van oka rá.

Rideghváry úr apránként átesett porhüvelye külsejének átídomításán ez értekezés alatt. Fekete díszöltözetbe iktatta magát, s el lévén készülve ügyének levátájára, megindult szobájából a címerterembe, kísérve alázatos udvarlói csoportjától, kik közt beszédes szerepet vitt Szalmás Mihály uram.

A címerterem ajtajában megint csak bele kellett botolnia a méltóságos úrnak Tallérossy Zebulonba, ki elhülledt arccal jött neki jelenteni, hogy:

- Méltóságos barátom uram, hallod, én igen sok idegen abrazatot latom iteneg.

- Az bizony meglehet - felelt rá az adminisztrátor úr.

- De nem izs anyira idegen, mint inkább nagyon izs ismeretes abrazatok, akik nekem nagyon idegenek.

- Nem értem ezt, Zebulon! - szólt nevetve a magas úr.

- Irtem, nem irtem! - haragoskodék Zebulon. - De bizony megirted, csak miltoztasal szijel-tekinteni. Hisz ez a szala teli van oppozicionális fiziognómiakkal, kik nekünk ismeretesek, de idegenek.

A nagyméltóságú úr úgy találta, hogy ez valóban figyelemre méltó észrevétel. Hanem hát abban sincs semmi rendkívüli. A megye minden pártárnyalatú celebritásai igyekeztek tiszteletüket bemutatni az ifjú örökös főispánnak. Ez konveniencia dolga. Hadd tisztelkedjék mindenki. Nincs mit megütödni a találkozáson.

Azt ugyan szívesen elengedte volna az adminisztrátor úr, hogy zöldasztali inkarnátus ellenfelével, Tormándy táblabíró úrral is találkozzék ennél a háznál; hanem hát ez nyílt ház: főispáni lak, mindenkinek joga van itt megjelenni; s utoljára - a többség pokolban is többség.

- Hát itt sem ijedünk meg tőlük, Zebulon barátom.

Zebulon nagyot feszített mellén, mely végig volt rakva hamis gránátgombokkal.

- Elhiszek aztat! Gyühet nekem Tormandy! Vagyok neki malleus magam! Majd én odaütök...

De nem mondhatta el, hogy hova üt, mert egyszerre úgy megállt a szó a szájában, mintha föld alatti kísértet lépett volna dicsekedése farkára...

- Á... á... nini!... - szólt a szemközt találkozó láttára, ki éppen akkor lépett be az ajtón.

Az volt a kergetett pap: Aranka atyja.

Tallérossy Zebulon nem hitt egyebet, mint hogy no most itt jön Zách Felicián második kiadásban, ki karddal reklamálja elrablott leányát, s ugyan levágja, akit elől-utol talál.

Pedig úgy tetszett neki, mintha a kuruc pap egyenesen az ő testének tartana.

Zebulon érezte bűneinek súlyát. Eszébe jutott, hogy mindaz a keserves kinszenvedés, amin ez a pap hanyatt-homlok keresztülesett, az ő fejében ért meg eszmekeppen; úgyszólván ő diktálta azt rá mind; annál fogva is, mikor már szemtül szembe álltak, a legnyájasabb mosolygással ragadá meg a rettegett alak kezét.

- Alazatos szolgálja ides, kedves nagytiszteletű urnak! Hogymint szolgál egiszsige?

A pap pedig sem nem rántotta elő kabátja alól a rejtett fringiát, sem a kezét nem kapta vissza Zebulon kezéből, hanem kordialiter visszaadta a kézszorítást.

- Köszönöm a tekintetes úr kérdésit. Hát csak megvagyok a régi bőrben.

No, annak ugyan örült Zebulon nagyon. Hanem azért mégsem hitt a papnak. Ez azokkal a sasszemeivel nagyon tekinget körül. Ez valakit mást keres, akit megöljön. Mert egyébert csak nem rontott fel ide, ily ünnepélyes társaság közé. Ezt jó lesz preventív cenzúra alá venni, s tovább is fogni a kezét.

- Hát hol méltóztata utazni nagytiszteletű úr minden sokfelé? Hallottam, Bécsben izs volt.

- Ott is voltam.

- Valami baj volt?

- Nem volt semmi baj. Igen jól mulattam odafenn.

Zebulon félrevágta a nyakát. Ez veszélyt jósló tettetés.

- Nem bantota senki?

- Sőt, inkább igen nyájasan bocsátottak el mindenünnen.

Hm. Ez gyanús szelídség.

- Hat Aranka kisasszony, vagy mar nem kisasszony; igaz, hogy mente férjhez?

Ez már csak olyan kérdés, ami kiugratja a nyulat a bokorból.

- Igaz - felelt rá a pap nagy bonhómiával, mind Zebulonnak, mind a többi odafülemelő hazafiaknak nagy bámulatára.

- Is meg van vőleginyel eligedve, tiszteletes ur?

- Nagyon meg vagyok elégedve.

Zebulon nagyon rázta a fejét. Még mindig szorongatta a pap kezét, és nem akarta odább eresztetni, míg az egyszer aztán búcsú fejében úgy visszaszorította tisztelt barátja kezét vasmarkával, hogy az sziszegve hagyta abba a kézszorongatást.

- Isten áldja, uram.

(Aldja tizedet az ördög! - mormogá utána Zebulon, egymáshoz ragadt négy ujjára fújva. - Vir izs kigyütt körmöm alul - talan?)

- Nos, mit beszélt a pap? - kérdé Rideghváry Zebulontól, mikor ismét visszatért hozzá.

- Aj, hiszen bolond papot egészen helyrebolondítottak valahun. Hiszen az most totaliter okos ember.

Rideghváry úr bölcs mosolygásra vonja arcszögleteit, s mély bölcsességgel jegyzé meg:

- Ahonnan ő megjött, onnan mind okosan szoktak az emberek visszatérni.

- De hogy leanya felől is megnyugodta.

- Egy kis pénz sok haragot lecsendesít. - De menjünk előbbre, a násznagyok várnak.

- Kicsoda kiró násznagy miltosagod riszedről?

- Gróf Gálfalvy Pál öméltósága.

- Ohó, nagyon jól ismerem őtet, méltóságát. Eminens, nagy auktoritás. Bizony gratulalom hozza. Ahol latom, ni!

S azzal ment a két nevezetes úr a vendégekkel telt úri termen keresztül a mutatott díszruhás alak felé.

Rideghváry kétféle emberekkel találkozott; kik vagy mély főhajtással üdvözlék, vagy félvállat fordítottak neki, s elnéztek a feje fölött. Csakugyan nem értette, hogy minek kell ezeknek az utóbbiaknak is itt lenniök. Zebulon ellenben minden oldalról csak eléje mosolygó ábrázatokba botlott. Láthatta, mennyire szeretik.

- De nem latok sehol kisasszonykamat, Karikat; pedig már felöltözte putzba! - nyugtalan-kodék Zebulon.

- Hiszen veheted észre, hogy még nincsenek hölgyek a teremben, azok mind együtt vannak az úrhölgy lakosztályában, s csak az ünnepély kezdetén fognak kíséretében megjelenni.

- Ah. Tehát egisz ceremonia lesz?

- Szokás szerint. A kérő násznagy felszólítja a kiadó násznagyot; arra a kiadó násznagy választ ad; akkor az igent mondó válasz után megnyílnak a szemközti szárnyajtók, s a menyasszonnyal az élén belép a hölgyi kör. Aztán következik a többi.

- Aj. Az nagyon szip lesz.

A két úr tehát feltalálta Gálfalvy Pál urat, a kérő násznagyot, s kölcsönösen kezet szorongatva, elkezdett élcelni a feles számmal megjelent megyei kurucokra, kik idejöttek ellenségük diadalához áldozatra vitt igavonókul pompázni, s amellet nemigen ügyeltek rá, hogy azoknak főkorifeusa: Tormády mit beszélhet oly meghitten tiszteletes Lánghy Bertalan urammal. Inkább az után tudakozódtak, hogy hol van Ödön.

Az bizony a terem túlsó felében diskurál nagy bizalmasan egypár magához hasonló fiatal-emberrel. Majd idejön, ha meglátja a prezumptív mostohaapját. Tudni fogja, hogy kettőjük közül melyiknek a dolga a másik üdvözlésére sietni.

De még kellemesebb meglepetés vár reájuk, midőn egyszer csak megzendülni hallják Tormády ismert sztentori hangját, ki csendet kér az „uraim”-tól.

Nos, mi lesz?

- Uraim - szólt a hatalmas hangú megyei szónok -, mindnyájunk előtt tudva van, mi örvendetes ünnepélyre gyűltünk itten össze. E házra új fény fog áramlani a gondviselés által rendelt új családfőben, kit az ég tartson meg sokáig hazánk javára.

(„Ah hisz ez hízeleg! Ez megtért!” - suttogá Gálfalvy Pál gróf az adminisztrátorhoz.)

Rideghváry úr ezt egészen természetesnek találta. („Használt neki a múltkori négyszemközti szívére beszélés!” - suttogá vissza az adminisztrátor.)

A szónok folytatá:

- A vőlegény, kit a gondviselés a család élére ifjúkora díszében állít...

(„Ez már egy kicsit erős hízelkedés!” - sугá magának Rideghváry úr.)

- ...engem bízott meg kérő násznagyképpen...

(„Micsoda?” - kiálta egyszerre mind a három úr egymás szeme közé nézve.)

- ...hogya felhívjam a tisztelt kiadó násznagyot, óhajtja-e ezáltal a kívánt frigyét megerősíteni, s a menyasszony kezét kezébe tenni!

Most már igazán itt volt az ideje az elbámulásnak.

Ha Tormándy mint kérő násznagy lép elő, hát akkor Gálfalvy Pál gróf micsoda itten?

És ki fog akkor a kérő násznagnak megfelelni? Hol a kiadó násznagy? Az a főtisztelendő úr volna; de az még nincs is jelen. Micsoda konfúzió ez?

Pedig még tovább bonyolult a szövevény azáltal, hogy Tormándy fölhívására Lánghy Bertalan uram lépett elő, és válaszolt kenetteljes hangon:

- Amit az ég megkötött, azt csak a síri föld választhatja el. Egyesüljenek, akik egyek a szeretetben.

(„Nini! Pap megbolondult!” - kiálta fel Zebulon elképedve.)

Hanem abban a percben jött a talány magyarázata. A szemközti kettős ajtó megnyílt, ott állt az egész hölgyvendégkoszorú, s annak élén özvegy Baradlayné vezeté kézen fogva az ünnepélyes vendégsereg elé a kért menyasszonyt: Lánghy Arankát.

Tüneményes szép jelenet volt e két hölgy egymás mellett. Az örömanya és a menyasszony.

Az özvegy fekete ruhát viselt ragyogó acélgyöngyökkel hímezve s hosszú, fekete csipkeuszállyal, fején gránátdiadém villogott; s volt rajta valami új, valami fényes, amit még nem látott senki: arcának mosolygása.

Még csak most tudta meg mindenki, milyen szép ez asszony, e ragyogó napsugárral arcán; egy királynő tekintete volt az!

S a menyasszony, kit kezén vezete: omlatag fehér ruhában, fehér jácintokkal ékítve, a szemérem hamvával gyöngéd arcán, az érzelem búbájával pillaárnyalt szemeiben, a hajadoni félelem méltóságával minden mozdulatában; a szépség két ellentétes tökélye egymás mellett.

Az uraságok a meglepetés morájával fogadták a kilépőket. Mindenki előretolongott.

A terem elején állt egy pompás mozaikasztal, melyre egy aranytálca volt letéve, s a tálca csipkekendővel beterítve. Amellett állt a két násznagy; oda vezette Baradlayné Arankát, átadva a leány kezét atyjának.

Ödön ott állt a kérő násznagy mellett.

Akkor a pap feltakarta a csipkekendőt a tálcáról. Két egyszerű karikagyűrű volt azon; nem újak, viselve voltak már azok. És azután az egyik gyűrűt Ödön ujjára húzta, a másikat Arankára, s akkor egymásba tette kezeiket.

Nem volt ehhez semmi mondva; egyszerű volt az egész szertartás, de ez egyszerű jelenetben volt valami olyan fennkölt, hogy az egész társaság mintegy jelszóra zendült fel utána egy általános éljenkiáltásban.

A lelkesült hangzavarban senki sem is hallható, mit súgathott az örömanya leendő menyének, midőn azt keblére szorítá, és homlokát megcsókolta; s mit rebegett a pap, midőn átölelte leendő vejét.

„Van, aki az imákat meghallgatja az égben, melyek nem tetszenek a földi isteneknek ide alant!”

Még Zebulon is azon kapta rajta magát, hogy torkaszakadtából kiabálja a vivátot, s csak akkor vette észre, hogy rossz helyen alkalmazta a lelkesülést, midőn az adminisztrátor úr tekintetével találkozott, mely éppen nem volt nyájas. Zebulon megijedt. Hisz neki éppen nem lett volna szabad vivátozni. Azzal vélte a dolgot jóvátenni, hogy megpróbálja, vajon hogyan sikerülne neki magát valami nagyon ostobának tettetni.

- Eszerint most *kettős* kézfogó fog lenni - szólt együgyű ártatlanságot utánzó arckifejezéssel Rideghváryhoz.

De már ezért az ötletért csakugyan hátat fordított neki a méltóságos úr. („Hiszen ez komplot!” - dörmögé az adminisztrátor a kimaradt kérő násznagyához.)

- Nekünk most rögtön be kellene fogatnunk, és itthagynunk a társaságot - véleményezé Gálfalvy.

- Nem, azt nem tesszük; azzal magamat prostituálnám egészen. Ellenkezőleg: itt kell maradnunk, és figyelniük, hogyan végződik ez a - komédia.

A két úr előresietett, s Rideghváry az első között volt, kik Ödönt hálálkodásaikkal üdvözlék. Poligonális arcának minden szeglete iparkodott gömbölyűvé lenni a nagy mosolygástól. Ó, azt az ő arcán nem volt szabad észrevenni senkinek, hogy ő tudja azt, mit nevetnek a háta mögött.

Pedig bizony nevettek sokat. Tormády mélyen meghajolva üdvözlé a vele találkozót, s azt mondá neki: „Nézze méltóságod, még most is milyen gyönyörű asszony az özvegy!”

Öméltósága csak hümmögött rá; de a mindig hű Zebulon a háta mögött ugyan sietett a toldással:

- Valóságos olyan, mint egy menyasszony! - Jaj!

- Pardon!

(„Mar harmacor lépi meg tyukszememet ez a gróf” - panaszkodék aztán Zebulon Tormády-nak.)

- Ne állj mellé, mikor beszélsz.

A kézfogót a szokásos lakoma követte a kastély éttermében. Az ülésor berendezésében már sok szimboliztika volt kifejezve. Az asztalfőnél az elnöki *kettős* helyet a vőlegény és menyasszony foglalták el. Ödön mellett ült Lánghy Bertalan, Aranka mellett Baradlayné, a pap után a főtisztelendő, és Baradlaynén túl Gálfalvy gróf, s így váltakozva az adminisztrátor és Zebulon és a többi ismerős delnök és uraságok, kiknek mindegyike jól tudta a különbséget, ami a vélt és való sorozat között előállt.

Zebulonnak csak akkor jutott eszébe, mikor Chariclea kisasszonyt meglátta, hogy nini, ez is itt van: hát mármost ez minek rakta fel azt a sok drága smukkot, ha Ödön úrfi a papleányt jegyezte el? Hanem végre ezt is vigasztalására fordította. Van még más két Baradlay úrfi is, s azoknak igen jó precedens eset bátyjuknak példája, hogy egy igazi gavallérnak mennyire nem szükség vagyonna, születésre nézni. Ez a mai nap eseménye sok titokban sóvárgó kisasszonynak fog új reményekre jogosult érzelmeket költeni szívében.

A lakoma folytán következett a magyar vendégség egyik jellemző harcjátéka: az áldomástorna.

„Toast-turnier”-nak neveznék azt más nyelven.

Nem utolsó neme a küzdelemnek.

Egy asztalnál ülő, egy palackból poharazó ellenfelek iparkodnak egymást ragyogó felköszönteésekkel leküzdeni. Minden tószjt jelen- vagy távollevő személyekre vonatkozik; de motívumaiba bele vannak szöve a napi élet legérdeklőbb mozzanatai; s azokat kiszínezni előáll a pátosz, a humor, a bibliai hagyomány; a bor megoldja a nyelvet, s a hallgatagoknak ékesen szólást inspirál; az ifjakat bátrakká, az öregeket melegekké teszi: képződik a jobb és bal oldal, és igyekszik egymást leleményes mondatokban, ragyogó ötletekben felülmúlni; kedélyes

ellenségeskedés folyik, körmönfont mondatokkal, élcés vágásokkal, minek végén összesörrenik minden pohár. - Jaj a megneheztelőnek!

Csak Ödön maradt hallgató. Ő megtartotta anyja mondását: „Gondold meg, mikor szólj, mikor mondd el, amit szívedben érzesz; meddig hallgass, s mindvégig hallgass-e.”

Egyszerre a vidám tósztozást idefenn a teremben túldörgé az udvaron felzendülő lármás riadal.

Örömrival az is; néhány száz torok éljenez.

Valószínű, hogy Ödönt és menyasszonyát éltetik. A falubeli hívek és a jobbágyok lehetnek azok.

A külső zaj növekedtével Baradlayné odasúgott fiának:

- Ez nektek szól. Eredj ki az erkélyre menyasszonyoddal, és szólj hozzájuk néhány szót.

Ödön azonnal felállt helyéről, kezét nyújtva Arankának, hogy őt az erkélyre kivezesse.

Pedig hát az a nagy éljenezés - nem nekik volt szánva.

Az a nagy örömrival nem a falubeli jobbágyok és hívek nyilatkozványa volt, hanem az adminisztrátor úr gárdájáé.

Hát ez micsoda gárda?

Kétszáz szemenszedett országos korhely, három szomszéd vármegye nemességének kilökött, kimustrált söpredéke; verekedés, gyújtogatás, lólopás hőstettei miatt börtönjárás nevezetességek; soha ki nem józanodó, rekedt torkú ingyenivók, ősi birtokukat elpazarolt jószágkeresők, becsületes atyafiaknak orcapirulással emlegetett korcs ivadékai; bornírt, csökönös ósdiak, dölyfös rongyok, sárban meghurcolt címerek, kik közt előcsahos a huzavona falusi leguléjus s az iskolakerülő kántor. Ez az adminisztrátor úr nevezetes mobilgárdája, melyet forsponttal hordat össze nagy kerülő földről a megyei székvárosba, elrémíteni, leordítani, leszavazni, s ha kell, le is verni a megyebeli nemes karokat s rendeket; küldi őket maga előtt, viszi őket maga után, ünnepélyes elfogadó tömegnek, díszelgő kíséretnek, sőt még azt is megteszi, hogy felviszi őket Pestre, s fáklyászenét adat velük magának a főváros tisztos közepett.

Ez a gárda volt a mai ünnepélyre is felrendelve, hivatása szerint az alkonyi órákban fáklyás tisztelgést tartani a díszes úri eljegyzett párnak (minthogy a zene még tilalmas) csupán felkösöntő beszéd mellett.

Két forint napidíj járta fejenként - és úri ellátás.

Azonkívül azt is elhitette velük Szalmás uram, Rideghváry főkolomposa, hogy a vőlegény aranyat fog szórni a nép közé, abból ki mennyit elkaphat!

Rideghváry úrnak jutott ugyan eszébe a vett kudarc után, hogy még az a gárda is a repertoáron van; de megnyugtatta magát abban, hogy hisz annak csak estefelé kell előrukkolni; aztán meg Szalmás uramnak csak lesz annyi esze, hogy miután látta és hallotta a történeteket, efelől értesíteni fogja híveit, s nem hozza őket ide.

Hanem éppen Szalmás uramon múlt a dolog, lévén neki az a jó szokása, hogy nem jól érezte magát semmiféle úri társaságban; annál fogva csak a teremajtóig kísérte el a méltóságos urat, onnan pedig elfogyatkozott, leiramodván azon díszes társaságba, ahol maga volt a legkülönb: Rideghváry úr korteshada közé, kik csak egyenesen behajtottak a már nagyon jól ismert tanyára, az ispán udvarára, melyet a kastélytól a park választott el. Az ispán az ilyen látogatásoknál nem is szokott utasítást kérni, tudta már a szokást: egypár száz vendéget be sem szokás jelenteni. Felnyitotta előttük a roppant nagy pajtát, összeállította az asztalokat, padokat;

tulkot, birkát vágatott, hordót üttetett csapra, előszedte az új tányérokat, tálakat, késeket, villákat, kanalakat; s nem csinált magának fejfájást azzal, hogy mikor kiadja és mikor újra beszedi a sok evőeszközt, megszámlálja, hány volt.

Azok már csak Szalmás uramra vártak, hogy nekiüljenek a lakomának; ezt Szalmás uram jól tudva, bánta is, akárhogy megy végbe a kastélyban a parádé, sietett, mint rák az iszapba, saját elementumába.

Ott legalább asszonyi szemektől sem áthatja magát az ember.

A díszes társaság tehát igen jól érezte magát saját társaságában; ott sem hiányzottak a lelkesítő szónoklatok, csakhogy azoknak fűszerét nem humor és pátosz, hanem virágos káromkodások adták meg. Mondattak hatalmas kitörések a gonosz újítókra: a szűz vállak megterhelőire, a tintás tudósokra, s végül mikor már nagyon jól meg volt vetve a jókedvnek az ágya, Koppants Mátyás kántor uram előhúzta a zsebéből azt az epithalamiumot, melyet a mai ünnepélyre írt, megröhögtetve annak avas, maszatos, mézgás útféli élceivel a borban főtt hallgatókat. Tetszett az mindenkinek nagyon.

Minek következtében Boksa Gergő főkolompos, felgyűrve inge ujját kék foltokkal dicsekvő karjáról, nagyot üt az asztalra, s így szólt:

- Hallod-e te, Szalmás! Az is bolond volt, aki azt találta ki, hogy fáklyával menjünk menyasszonyt látni. Az öregapám sem hallott ilyent. Világosnál nézik az asszonyfélét. Én nem bánom, menjünk fáklyával; de menjünk mindjárt, míg világos van, míg a szemeinkkel látunk. Én nem iszom itt hiába - a közügyért.

Az egész gyülekezet ráordította, hogy jó lesz. Menjünk mindjárt, menjünk, míg nap van.

Hiába szabadkozott Szalmás, hogy ő a gratuláló beszédét éjszakának írta, az tele van álló és futó csillagokkal, néma éjszakával és estharangszóval, azt mondták neki, hogy fordítsa nappalra; inkább, ha kell neki hozzá a szurokfüst, meggyújtják hozzá a fáklyákat.

Szerencsére akadt közöttük egy okos ember, aki ez indítványt megdöntötte azzal az észrevétellel, hogy nem jó lesz égő fáklyával mennünk, mert majd ha az aranyat szórják, mind kisütögetjük egymásnak a szemét.

Ez helyes észrevétel volt; de egyszersmind meggyőző indok az elébbeni indítvány mellett, hogy ne menjünk sötétben, mert ki látja meg akkor a földre esett pénzt.

Az indítvány közhelyesléssel elfogadtatván, ős szokás szerint a még ellenvetésekre készülő Szalmás uramat megkapták ketten két lábánál fogva, felemelték a vállaikra; az egyik teherhordó maga volt Boksa Gergő; beszélhetett aztán Szalmás uram, hogy mi indokai vannak nem menni, ha már vitték!

El is vitték emberháton ülve egész a kastély udvarára, s ott aztán kitörtek roppant nagy éljenriadalban.

Nem is tették hozzá, hogy ki éljen. Nekik csak egy ember az „éljen”; a többi majd elmondja cifrán Szalmás.

Volt is Szalmásnak egy olyan hosszú szónoklata készen, hogy elért a falu túlsó végeig, ha kiereszté. Hanem amint az éljenriadalra a várt principális és az özvegy menyasszony helyett Ödönt látta kilépni, karján a menyasszonydíszű pappleánnyal, kit ő Bécsben képzelt, régen férjhez adva valami közsvényes bürokratához, persze hogy a csizmaszárában veszett egyszerre az egész betanult dikció.

Látta már és értette a dolgot egészen; megfordult itt az állapot. Fordult volna ő is visszafelé, ahonnan jött, de a két teherhordó nem ereszté. Utoljára is a tisztelgő hadnak egy csepp

ellenvetése sem lehetett az ellen, amit lát. Ha a sokszegletű úr és matrónai jegyese helyett ilyen szép fiatal párt talál maga előtt, hát annál inkább „vivát”. Megélték azokat, még tán jobban, mint ahogy a másoknak volt szánva.

Mikor aztán a nagy éljenzés valahogy elcsillapult, itt lett volna az ideje, hogy Szalmás uram tolmácsolja a közönség érzelmeit.

Szalmás uramnak pedig egyetlenegy gondolat sem volt a fejében. Az egész beszéd nem ennek a párnak volt szánva: transzpozíció teljes lehetetlen. Csupán a kezdő frázis maradt meg a nyelvén, azt el is indította:

- Közszeretetű, nagyméltóságos úri pár! Előtted látod íme a nemességet...

Nem ment tovább. Megint rákezdte:

- Íme, magad előtt látod ezt a mi díszes nemességünket.

Újra megfeneklett. Újra nekifohászkozott:

- Íme, szemeitek előtt látjátok ezt a tiszteletetekre megjelent, díszes nemesi tábort.

De már erre felszólalt az egyik teherviselő, Boksa Gergő:

- Szalmás! Mondj má' mást is, mer' ledoblak...

Azzal aztán agyon is lett ütve Szalmás uram minden további szónoklása.

Ödön közbevágott, s hogy megmentse a jelenet komoly színét, felkapta az elejtett szót:

- Honfitársaim! Köszönöm kegyetek üdvözlését magam és jegyesem nevében. Én a nemességet csak a szívekben keresem. Nem vagyok a sok beszéd embere; szeretem és követem azokat, akik tesznek. E mai boldog nap megörökítésére ötvenezer forintot ajánlok fel önöknek...

Falrengető éljen hangzott fel erre a *számra*. Hirtelenében mindenki azt iparkodott kivetni a fejében: mennyi jut abból egyre-egyre.

Ödön pedig folytatá a lelkesedés kitörése után:

- Ötvenezer forintot népiskoláink jobb karba helyezésére.

Hej, de elhallgattak egyszerre!

- Isten áldása legyen hazánkon és nemzetünkön.

Ezzel a szóval visszavonult az ifjú pár az erkélyről.

Bizony egy árva „éljen” sem hangzott már utánuk.

- Ühm! - dűnnyögé Boksa Gergő. - Hát csak ennyire becsüli a nemességet?

- Dejszen - morgá magában Koppants kántor -, ha a népiskolákat jobb karba helyezik, akkor engem elcsapnak.

- Hát az én diurnumom mármost ki adja meg?

Ez volt pedig a fő-fő kérdés.

Szalmás Mihálynak kellett volna arra megfelelni, de Szalmás Mihály aznapság nem volt többé található sem földön, sem padláson, pedig mindenütt keresték. Ha megkaphatják, bizony megdöngetik. De nagyon jól elbújt.

Mire aztán a vitéz had az ispánlagnál összetörvén minden evő- és ivóedényt, bejelenté nemes janicsári haraggal, hogy „eb iszik ingyen - a közügyért!”, felkerekedett szekereire, és odábbállt.

Az úri rend egy része szintén nem várta be a Baradlay-kastélyban az éjt, Rideghváry hívei menekültek a veszített csatatérről.

A fővezér, az adminisztrátor, még egy végbúcsúra találkozott Baradlaynéval.

- Nagyságos asszonyom. Ma utoljára volt szerencsém a Baradlay-ház vendége lehetni. Ezt még ma reggel nem hittem volna semmi prófétának. Pedig én magamban is van látnoki szellem. Ön, nagyságos asszonyom, fiával együtt eltért arról az útról, melyet a boldogult nagy férfiú, igaz barátom, véglehetően önök elé diktált, de velem is közölt, mielőtt önnek szólt volna. Önök az ellenkező utat választották. Asszonyom, emlékezzék ön ez órában mondott szavaimra. Ez az út is elvezet egy magaslatra: annak a magaslatnak a neve „vérszék”.

AZ ELSŐ LÉPCSŐ „AMA” MAGASLATHOZ

- Könnyen lehet a tekintetes úrnak liberálisnak lenni, kinek van haromezer holdja idelell Alföldben; de nekem van három falum odafenn (közbeszólás: a „holdban”) nem holdban, hanem Saros meg Zemplin varmegyében, akibül áll gazdagsagom. Aztan ha jobbágyot felszabaditunk, akkor én menjek kapálni mind az öt kisasszonyommal magam? - Ha én parasztnak születtem volna, sohase nem kívánkoznám más lenni, mint paraszt. Az annak valóságos gyönyörűség. Minek akarunk ötöt gyönyörűsigitől megfosztani? Aki úr, úr; aki nem úr, az nem úr. Hát tehet arrul valaki, hogy nem született minden ember nemesembernek? Hát én mért nem születtem grófnak? De azért nem nyughatatlankodok, hogy legyen minden ember gróf. Pedig ez nekem ipen olyan nagy sírelem, mint parasztnak az, hogy nem nemes. - Gondoljunk csak dolog praktikus oldalara. Most is, ha megesik restoracio, megesik követváltas, micsoda istentelen nagy pinzbe kerül nemes votizáló publikumot megtraktálni? Hát még ha valamennyi parasztnak mind votuma lesz; nincs anyi bor a világon! (Derűtség jobb és bal oldalon.) No, micsoda dolog lesz az, ha még paraszt születisü emberek is foglalhatnak el hivatalt? Most is ipen tizszer annyian vagyunk, mint amennyi hivatal jut. Pedig fiatalember addig nem házasodhatik, mig valami hivatala nincs. A tekintetes előtem szonokló úrnak se fia, se leánya, sem nem felesige nincsen. Nekem van öt: nem felesig, de kisaszony. (Általános derűtség.) Ezt tekintetes ur nem ért, ugye? Aj! Akor én izs tudnam lenni liberalis. Azutan még nipnevelis! De minek az a csuda? Nip fölnő magatul, ha nem nevelünk izs. Akor volt jó világ, mikor nem tudta más irni, olvasni, csak káptalanba barát; orszagbiro neve helyett odanyomta kardja markolatát dekretumba spanyolviaszkba. Most még paraszt is tudjon olvasni? Hisz akkor soha el nem hisz, amit paptul hall. Csak azt is elrontottuk, hogy eddig irtunk törvényeket deákul; minden simplex ember nem belekotorászhatta; most asszony, zsellér, zsidó minden nekiálljon olvasni, okoskodni. No, majd meglátnak tekintetes karok és rendek, mi kilóg ebbül majd utoljára? Ha azt akarunk, hogy legyen nipnek szabadsag, ne agyunk neki aztat; mert amig nem adunk neki, addig megvan; de amint odaadunk neki, bizony elveszti aztat. Ragaszkogyunk őseink kilencszaz esztendő alkotmanyahoz, mert ha csak még ezer esztendeig élvezhetünk is aztat, mar azzal is nagyon sokat nyertünk. (Éljenzés jobb-oldalon, derűtség baloldalon.)

Pleonazmus volna kijelentenünk, hogy ezt a beszédet Tallérossy Zebulon barátunk tartotta azon a históriai nevezetességű megyegyűlésen, mely a nemesdombi kézfogó után harmadnapra a Baradlay főispánok megyéjében Rideghváry adminisztrátor elnöklete alatt megtartott.

Nevezetes, epochális gyűlés volt az. Az egymással földszarkilag ellenkező vélemények szóvivő hősei adtak ottan egymásnak lovagias találkozót.

Tíz-tizenöt távoli megye vezérszónokai, ugyanitt kinevezett „táblabírák”, jogosult ülnökei a megyei zöldasztalnak, sereglettek össze jobb- és baloldalrul, követeve nagyszámú nemesi rendek által. Azoknak egy részét a megyei kormányzó szállíttatá ide fizetett előfogaton, saját költségén, más része jött gyalog, fogadott szekéren, maga kenyérén, szalonnáján.

Az ülés napján már kora hajnalban, dacára a zord időnek, megjelent a megyeház kapuja előtt a fehér és fekete tollas sereg egyszerre. Amaz volt a haladó, emez a maradi párt jelvénye, s kérte a gyűlésterembe bebocsáttatását. Már pitymallatkor el volt foglalva jobb és bal oldalról a melléklócák minden helyisége, egyedül a zöldasztal hagyatván fel a vezérkapacitásoknak.

De nemcsak fehér és fekete toll díszlett a kalapok mellett; a szűr alatt ott füleltek az ólmos botok és kurta nyelvű csákányok is - pro és kontra.

A fehér toll pártja annyit megtanult az elébbeni gyűlések előzményeiből, hogy mikor kifogytak az argumentumok, in fine finali elő szokott kerülni az ultima ratio, a bunkós bot, olyankor „aki bírja, az marja”. Tehát ezúttal ők is elhozták az ellenargumentumokat, s el voltak rá készülve, hogy ha verekedésre kerül a dolog, verekedni fognak.

Azt is el lehet fogadni, hogy a börtöt egyik fél sem valami nagyon aszkétai szigorral tartotta meg. Hideg is volt, esős idő; nem is lehet neheztelni azért a kis papramorgóért.

Pontban kilenckor megkezdődött a vitatkozás Rideghváry elnöklete alatt.

A fehér tollas párt egy erélyes tiltakozást akart keresztülerőszakolni az alkotmányellenes adminisztrátori rendszer ellen. A legragyogóbb szónoklatok álltak készen a karok és rendek felhangolására.

Ennek ellenében a fekete tollas pártnak az a hadi taktikája volt, hogy tizenöt vármegyéből összehordatta a legunalmasabb, a legnevettségesebb szónokokat, akiknek fásasztó, lapos és barokk beszédei által paralizálta a fehér toll lelkesítő, gyújtó szónoklatait, elhúzta a határozathozatalt a délután étvágyingerlő, késő óráira, félreterelte a tanácskozmányt a napirenden forgó kérdéstről, szökésre csiklandá a türelmetlen közönséget - és lopta az időt.

Mind nem használt; a fehér toll helyállt, nem tágitott. El volt mindenki szánva másnap délig is ott várni étlen-szomjan a gyűlés kimenetelét.

Mert az elnöknek az volt a fő tudománya, hogy amint egy percben észrevette, hogy a fekete toll többségben van, a szó közepén kettévágta a diszkussziót, s szavazásra bocsátotta a kérdést. Protestálhatott aztán, akinek tetszett.

Most meg sem mozdultak.

Elvégre Tormándy, a fehér toll vezérszónoka is hozzájutott, hogy beszédét elmondhassa.

Mikor Tormándy elkezdett beszélni, olyankor a fekete tollnak az volt a dolga, hogy rákezdte a zúgást; minden szó ellentmondásra talált, beszédébe kiabáltak; a szónokot az mind nem zavarta meg: ha ellenfelei kiabáltak, ő túlkiabálta őket, ha száz ember ordított ellene, ő olyan hangot eresztett, ami kétszázat is túldörgött, de elnémíttatni nem engedte magát.

Hanem az megtörtént rajta, hogy mikor így küzdött egy fellázadt zajtenger hullámai ellen, elragadtatása hevében olyan kifejezéseket talált elejteni, amiket mai világban „imparlamentáris”-oknak fognánk nevezni.

A parlamenti tanácskozmányokban a hasonló elragadtatás következménye az, hogy a második rendreutasítás után az elnök megvonja a szónoktól a további beszédet, s akkor az leülhet. Megyeéletünkben ehelyett más divat volt. - Amint Tormándy egy tősgyökeres gorombaságot elszalasztott az elnöki szék ellen, mint vadat a vizsla, úgy állta őt Tallérossy et consortes, s ordították elleni unisono: „akció, akció!”

S a megyegyűlés rögtön stante sessione elhatározta a kihágó ellen a fiskális akció megindítását.

Tormándyt ez intermezzo azonban még csak a periódusa konstrukciójából sem verte ki; hidegvérrel kivette a tárcáját, kivágta belőle a kétszáz forintot a megyei fiskus elé (ennyi szokott a díja lenni az akcióbeli elmarasztalásnak), s folytatta a filippikát. Megint új, erőteljes kifejezés jött; megint hangzott Zebulon szava: „akció, akció!”

Tormándy meg sem állt a beszéde közepén; készen tartotta a másik kétszáz forintot is, dobta a fiskusnak, és beszélt tovább. És beszélt és mennydörgős-mennykőzött addig, míg a tárcája kiürült, s a legutolsó gorombáskodásnál már a pecsétnyomó nemesi címeres gyűrűjét húzta le

az újjáról, s azt veté zálogba a megyei fiskusnak, melyet - mint tudjuk - törvényes szokás szerint, tartozott az elfogadni; de mégis elmondta végig rettentő beszédjét.

Rettentő beszédnek kell azt mondanunk, mert nem kevesebbet involvált, mint a szatmári tizenkét pont parafrázisát.

Mi volt az a szatmári tizenkét pont? Tizenkét üstökös csillag egyszerre az égen, együtt egy dicskört képezők, melynek ragyogó neve „népfenség”!

Még most is ragyognak.

Akkor nagy küzdelemnek voltak okozói, megyérül megyére. Még csak e szó kimondása is: „szatmári tizenkét pont”, a vihar jelszava volt.

Tormády végszavait a zivatar nyelte el. jobbrul-balrul szakadatlanul dörgő „éljen!” és „le vele!” ordítás tölté meg a termet.

De mind a kétnemű kiáltás egyensúlyt tartta egymásnak. Az elnök adminisztrátor izgatatlan kedéllyel ült cifra karszékében, mint egy múmia. Úgy vette ezt az „ensemble”-t, mintha az előadott operában karmesteri minőségben működnek, ki az előtte fekvő partitúrából előre látja, hogy mikor jön egy „scherzo”, mikor az „allegro”; mikor kell az öreg doboknak a bombardonnal versenyre kelni; s legfeljebb azon botránkozik meg, ha az általános „tintamarre” közepett öreg dob és bombardon nem teljesítik előre várt animóval rendeltetésüket.

A publikum füle dobja ugyan meg van már elégedve a lárma nagyszerűségével; de a maestrót valami nem elégti ki.

Szemei a rendezőt látszanak keresni.

Előkerül.

- Nos, Szalmás? - szól a kérdés a karszék háta mögé settenkedő alakhoz.

- Méltóságos uram, baj van.

- Mi baj?

- A fehér tollasok új manővert csináltak. Eddig mindig azt követték, hogy a legbékeszeretőbb embereket tolták a középre, akik, ha a mieink valamit akartak kezdeni, az övéiket a verekedéstől visszatartsák. Most pedig megfordították a rendet. A leghíresebb verekedő népet, a béledi korteseket állították a mi népeinkhez legközelebb.

- No? És?

- No és a mieink azt mondják, hogy a *közügyért* szívesen beverik a más fejét; de a maguk fejét nincsen kedvük beveretni a *közügyért*. Nem lehet őket semmi tettegességre biztatni.

- Gyáva fickók - mormogá Rideghváry, s a csengettyűhöz nyúlt.

Az eddig alkalmazott hadicselek mind nem sikerültek.

Először is: a teremben több volt a fehér toll, mint a fekete toll.

Másodszor: a fehér toll nem unta meg délután négy óráig sem a strucctojás-kiköltő forróságot, sem a koplalást, sem a fekete tollas szónoklatokat; Tallérossy beszédein még inkább delektálta is magát.

Harmadszor: a fehér tollas szónokok nem ijedtek meg a fiskális akcióktól; fizettek és szónokoltak.

Negyedszer: a tekintetes rendek meg most hozzá nem akarnak egy kis verekedést improvizálni, ami szokás szerint a fehér toll ajtón-ablakon kimenekülésével végződjék.

Következett az ötödik eszköz: az ülés feloszlatása. Rideghváry megrázta a csengettyűt, s elkezdte a hozzá legközelebb állóknak egész csendes hangon előadni, hogy ilyen zaj és ingerültség mellett a higgadt tanácskozás folyama fenn nem tartható s a többi...; de alig ért mondata közepére, midőn bámulva vette észre, hogy egyszerre elcsendesült minden lárma; olyan hallgatás állt be rögtön, hogy a légydongást meg lehetett volna hallani.

S ebben a sírbolti csendben kellett neki elmondani azt az elnöki nézetét, hogy ily irtóztató zajban a tanácskozás nem folytatható.

Ez igazán tréfás hatású észrevétel volt.

- Hát van itt zaj? - kérdé Tormándy mosolyogva.

Rideghváry látta, hogy itt rajta kívül még más karmester is van.

Persze hogy van. A fehér tollnak előre ki van adva a rendelet, hogy amint az elnök csengettyűjét hallja, mintha elvágták volna a nyakát, úgy elhallgasson minden ember. A fekete toll azután magától elhallgat, mikor látja, hogy a másik elnémult, s tulajdon pártfőnöke nyitja a száját beszédre.

Ilyenformán a legfurfangosabb elhallgatás hosszú szünete áll be.

E ravasz békekötés egészen kihozta türelméből az adminisztrátort. Neki az kellett volna, hogy ordítson mindenki torkaszakadtából. Ahelyett mindenki az ő szájába nézett, hogy mit fog hát mondani.

Erőszakolni kellett a tervet.

- Most nincs zaj - monda epésen -, de mihelyt folytatni fogjuk a tanácskozmányt, ismét lesz. A gyűlés szenvedélyessé vált. Én élek elnöki joggal, s az ülést feloszlatom.

Még erre sem teljesült be, amit kívánt, hogy az elaludt orkánt újra felköltötte volna kihívó szavaival. Készen voltak erre is. Egész hadi apparátusát ismerték. A még mindig háborítatlan csendben egész hidegvérrel válaszoló Tormándy az adminisztrátornak:

- Tessék elhagyni az elnöki széket, ha úgy tetszik, de mi akkor helyettesíteni fogunk elnököt, és folytatjuk az ülést.

Erre azután száz meg száz hang ismételte:

- Folytatjuk a gyűlést! Tessék elmenni, ha tetszik! Elnököl az alispán!

Volt mármost aztán zaj is, heves kézmozdulatok is és szenvedélytől hevített arcok is: „Tessék elmenni, ha úgy tetszik!”

De most már nem ment.

Arcát szigorú redőkbe vonta, öklét lenyomta az asztra, és recsegő hangon kiálta közbe:

- Ez nyílt ellenszegülés a felsőbbség tekintélyének! Ez törvényszegés!

- Lazadas! - kiálta Zebulon.

- S nekünk van hatalmunk e féktelenségnek elejét venni. Ha a karok és a rendek az ülés feloszlatásának ellenszegülnek, én fegyveres erővel fogom önöket szétoszlatni.

(„De én elébb hadd megyek ki” - szabódék Zebulon, ki ezt már mégis jobb szerette volna a karzatrul nézni.)

- Mi pedig be fogjuk várni ezt az erőszakot! - mennydörgött rá vissza Tormándy, s keresztbe fonta a mellén karjait, úgy ült le helyére, dacosan tekintve az adminisztrátor szeme közé.

Rideghvárynak így is jó volt. Erre is el volt készülve egészen.

A kettős szárnyajtó az elnöki szék mögött a főispáni termekbe vezetett. A gyűlésteremmel szomszédos szobában voltak elhelyezve a megyének mindenünnen összegyűjtött hajdúi, pandúrijai, pusztázó hadnagyai és csendbiztosai, állig, sarkig felfegyverezve. Ezen a napon ünnepjük lehetett a zsványoknak hetedhét határban.

Tehát a fegyveres megyei őrség ott várt a jeladásra a szomszéd teremben, kivont kardokkal, töltött, szuronyos fegyverekkel, s a szomszéd kaszárnya udvarán lábhoz tett fegyverrel állt reggel óta egy zászlóalj katonaság, hogy ha netalán a megyei karhatalom nem elég.

- Tehát legyen meg, amit önök kívánnak! - kiálta Rideghváry, s azzal hátrafordult. - Főbíró úr, tegye ön kötelességét!

Az a főbíró és néhány körüle csoportosult tisztviselő Rideghváry teremtményei voltak. Elszánt, vakbuzgó emberek.

Amint Rideghváry parancsa hangzott, a főbíró felnyitva az elnök mögötti ajtót, bekiáltott a készen álló fegyveresekhez:

- Utánam, pandúrok!

És azzal maga a legkomolyabban véve az elnöki parancsot, kirántá kardját, s tisztviselőtársai élén megrohanta a zöldasztal mellett ülőket.

Az első meglepetés percében azt hitte mindenki, hogy ez talán mégis tréfa. Az ónodi gyűlés óta nem történt az, hogy tanácskozó hazafiak egymás ellen kirántsák kardjaikat bárminő gyűlésteremben; csak akkor szörnyedt el mindenki, mikor a vértől elborított alakokat látta tántorogva székeikről felugrálni, tisztos, békés, ősz hazafiakat a zöldasztal mellett megsebesítve, a földre letiporva s a vértől fecskendő kardokat a légben.

Hanem a másik percben aztán az elszörnyedésnek más hangja is támadt. A zöldasztal ülnökei szintén kardot viseltek oldalaikon, fiatal joggyakornokok ugráltak segélyükre az ősz táblabíráknak, s támadt egy oly ádáz ordítás, kardcsattogás, dulakodás a gyűlésteremben, aminőnek soha hírét sem hallotta senki, és mindez az adminisztrátor úr legméltóságosabb színe előtt és jóváhagyásával.

Hanem az már azután nem a méltóságos adminisztrátor úr jóváhagyásával történt, hogy néhány percnyi tusa után a főbíró és fegyveres társait a rájuk visszaröfönt fehér tollas nemes fiatalság a szögletbe szorítá, kardjaikat kiverte kezeikből, s a legrövidebb úton, az ablakon keresztül kiadogatta őket a teremből. Biz azok nem tudni, hogy értek le!

De hát a fegyveres pandúrsereg hol maradt?

Azok csak nem jöttek elő.

A méltóságos úr hasztalan tekingetett hátra az ajtó felé, hol maradnak az emberei. Más is bámult azon eleget, hogy nem jönnek sietve! A félig nyílt ajtón át látszik szuronyaik villogása, mégsem jönnek; hallhatják idebenn jól a kardcsattogást, dulakodást, mégsem jönnek.

Valaki megbabonázta tán őket?

Meg.

Egyike volt ez a sors véletlen, emberi ész által ki nem gondolt intézkedéseinek, amik, ha nem élő és emlékező emberek szeme láttára történtek volna, a szkepszis azt mondaná rájuk, hogy „theater-coup”.

Abban a pillanatban, amelyben a gyűlésterem ajtajából a főbíró bekiáltott a pandúrokra: „utánam, pandúrok!”, a főispáni lakosztály belsejéből, az ellenkező ajtón egy ifjú, délceg alak lépett ki e szobába.

Az Baradlay Ödön volt.

Teljes díszöltözetben, mely egyúttal gyászpompá ruha volt, fekete bársonydolmány, sötét granátszín mente, kékróka prémmel, ugyanolyan kalpag fejébe nyomva, fekete gémforgóval, minden boglár, csat és mentelánc öltözetén sötétkék oxidált ezüsből; széles díszkardja övkötöstül együtt jobb kezében; sietett, kardját már nem volt ideje felkötni.

Mielőtt a fegyveres megyei szolgák a főbíró parancsát teljesíthették volna, útjokat állta; kardját tokjából ki sem húzva, keresztültéve előttük.

- Vissza! Meg ne mozduljatok! - rivallt rájuk parancsoló hangon.

A fegyveres nép egy percre meghökkent; néhányan haragosan fordíták feléje szuronyaik hegyét. Ki ez? Hogy meri útjokat állni?

- Hüvelybe a kardot! - monda szigorúan az ifjú, kardjával leütve a várnagy kardját. - Takarodjatok ki a folyosóra!

A várnagy egy szót sűgött a pandúroknak. Azok között is sok öreg legény volt, akik ráismertek az előttük állóra; ez az ő örökös főispánjuk, holnap és holnaputáni uruk; a mai csak zsellér itten - a puskák vállra emeltettek.

- Távozzatok innen! - mondta nekik Baradlay Ödön. - És azután várjatok további parancsra; ha én foglak híni, akkor jöjjetek.

A vén legények fejeiket hajtogaták. Tetszett nekik ez a parancsolat. Hiszen ők is jobb szereték azt így.

És azzal sietett Ödön a gyűlésterembe, hol ádáz tusa és kardcsattogás hangzott.

Mikor aztán a vérengző főbíró és szatelleszei az ablakon kidobattak, mikor az egész felháborodott tömeg aggódva, türelmetlenkedve leste a szárnyajtó nyílását, honnan a fegyveres karhatalomnak kelle előtörni, honnan az adminisztrátor bosszús tekintete erőszakkal idézte volna elé a főbírójára nézve ügyis elkésett segélyt, akkor ugyanazon az ajtón belépett a terembe egyes-egyedül - Baradlay Ödön.

Délceg, megdöböntő alak volt az e pillanatban. Arca égett a fennkölt haragtól, szemeiben szikrázott felháborult lelkének minden nemes indulatja.

Feledékenységéből volt-e vagy szántsándékból? - föltett kalpaggal lépett a terembe; úgy járult az elnöki szék elé.

Rideghváry féloldalra dűlten nézett fel rá, riadt tekintettel, jobbjával a karszék támlájába fogózva. Olyan volt, mint mikor a sakál találkozik India fejedelmi tigrisével az őserdőben.

A látvány, ami Ödön elé tárult, fellázasztá az ifjú egész lelkét.

A megye zöldasztala kiontott vér tócsáival fedve, jegyzőkönyvek, szétszórt okiratok vérrel befecskendve; tisztos férfialakok társaiktól ápolva, kik széttépett zsebkendőkkel kötözgetik be sebeiket, dühtől és szenvedélytől kikelt arcok mindenfelé, az asztalra dobva egy kettétörött véres kard.

- Ki cselekedte ezt? - kiálta csengő szóval az ifjú Baradlay, megállva az elnöki szék előtt. - Ki tette ezt? - rivallt újólág az adminisztrátorra.

Rideghváry elképedve bámult fel reá.

- Én önt felelőssé teszem ez átkozott történetért, amit krónikánkból semmi könny le nem moshat soha!

- Engem? - szólt Rideghváry, s ebben az egy szóban düh, kevélység, rettenet és bámulás volt kifejezve.

Akkor az ifjú Baradlay jobb kezéből baljába kapta át kardját.

- Én! Önt!

És azzal megfogva jobbával az elnöki szék ódon faragványú támlányát, egyet rázott rajta indulata korlátozhatlan hevében.

- És most hagyja ön el e helyet! E szék az én őseim széke. Ön ebbe a főispán betegsége tartamáig lett behelyezve. A főispán meggyógyult!

E szóra kitörő üdvriadal támadt az egész teremben.

Az „egész” teremben.

Aki ismeri a magyar gyűlések jellemzetes kedélyét, az emlékezni fog akárhány hasonló jele- netre; hogy egy rokonszenves alak egy pillanat alatt megfordít, meghódít mindenkit, össze- olvaszt, egybeforraszt ellenséget, jó barátot, ledönt minden érvet, okoskodást, ellenszenvet, önérdeket; ragadja magával egyetlen tömeggé alakítva az egész közönséget - azt sem kérni tőle senki: hová?

Ilyen varázslat történt e teremben is.

Rideghváry saját párthívei, saját kolomposai, saját megfizetett bérencei arcáról olvashatá le, hogy itt az ő uralkodásának vége. Innen neki pusztulni kell.

Szégyentől és dühtől sápadtan kelt föl elnöki székéből, még egy átokverő tekintetet jártatva végig az egész gyülekezeten, s akkor ezt súgá kegyetlen, bosszúszomjazó arccal az ifjú fülébe:

- Tessék... Az első lépcső ahhoz a magaslatához.

Ödön megvetően nézett rajta végig; ő tudta anyjától, minő magaslatot ígért neki Rideghváry.

Nem méltatá válaszra.

A hatalmas úr eltűnt, s az elnöki széket elfoglalá az örökös főispán, a megyei karok és rendek kitörő örömrivalója közepett. Most aztán levette kalpagját.

Eljárása igaz, hogy nem volt korrekt, mert még nem volt beiktatva főispánnak, s addig nem is lehetett igazi főnöke a megyének; hanem az a lelkesült üdvözlés, mely őt minden oldalról fogadta - az igazi volt. Az megadta rá a szankciót.

Elhatározása nagy merészség volt; mind magára, mind a megyére, mind az egész országra, sőt az egész korszakra döntő, elhatározó; de sikerült.

Teljesen sikerült.

Az a hely, ahová leült, fordulópontot képezett a történetben. Akármerre vezessen az, nagy idők kezdőpontja volt, s szív kellett hozzá, hogy arra a pontra valaki leüljön.

Hogy mi történt a gyűlésben tovább, az már a krónika dolga. Hanem a nap diadala Baradlay Ödöné volt.

TAVASZI NAPOK

A régi kor természettudósai beszélnek egy csodaállatról, amelynek neve „krák”.

Pontoppidan norvég tudós le is írta e szörnyeteget.

A krák egy töméntelen nagy tengeri állat, mely lenn a tengerfenéken lakik, s melynek néha-néha eszébe jut a vizek színére felemelkedni.

Mikor aztán rengeteg nagy háta felmerül a hullámok közül, befedve tengeriszappal, telenőve tengeri fűgével, tengeri tulipánnal, korallerdővel, akkor a penguinok, kormoránok azt gondolják, hogy ez valami új sziget, odatelepednek, ott fészkelnek, rondítanak a hátán; a krák engedi azt békével.

Időjárástól aztán belepí a fű a hátát; a hajósok meglátják: „ni, milyen szép zöld sziget!”, kikötnek rajta, birtokukba veszik, házat építenek rá; a krák mindazt túri szépen.

Azután elkezdik a hátát fölszántani, bevetik árpával; a krák engedi a hátát szántatni, boronáltatni, legfeljebb akkor, mikor tüzet raknak rája, gondolhat annyit magában, hogy milyen nagy baj az, mikor egy ilyen nagy állat nem tudja a hátát megvakarni.

A hajósok mindig jobban találják magukat rajta, már kutat is ásnak a hátán, s ugyan örülnek rajta, mikor víz helyett zsírt meregetnek fel a kútból. A krák engedi szivattyúztatni a zsírt, hiszen van neki elég.

A hajósok a gazdag szigetre raktárakat építenek, vámot, rendőrséget importálnak rá, talán még részvénytársulatokat is alapítanak föléje. Egyszer aztán, mikor már az eleven húsáig lefűrtak, a krák azt gondolja, hogy de már ennek fele sem tréfa, s visszaszáll a tenger fenekére. Vele együtt madár, ember, hajó, raktár és részvénytársulat.

Ilyen napjai voltak a kráknak 1848-i március közepén.

Március 13-a volt a bécsi népmozgalom napja.

...Be ne csapd a könyvet, ideges olvasóm! Nem viszlek ki az utcára, nem mutogatom meg neked a feltört kövezeteket, a hevenyészett torlaszokat, nem kísértetem veled utcáról utcára a legelső sebesültet, a szabadság legelső mártírját, kit társai véresen, haldoklón vállaikra vettek, s úgy mutogatták a népnek végig a városon - mi csendes, biztos helyről fogjuk az egészet hallgatni, s nem lesz semmi bántódásunk.

Plankenhorsték termei ezen a napon is tömve vannak a régi ismerősökkel; csakhogy zongoraszó és médisance helyett az utcáról felhangzó népzaj és a távoli fegyverropogás mulattatja őket.

Olyan sápadtak ez úri alakok most, s riadt tekintetük kérdezi egymástól: „Vajon mi történik odakinn?”

Mi történik? - A nép szabadságillatot érez!

Az történik, hogy egy alvó óriás szempilláinak fölemelésével egy egész történetvilágot, annak minden nagy emberével együtt, elűz; ti csak álmodva voltatok!

A büszke urak ezúttal dekorátlanul s a délceg úrhölgyek ezúttal kifestetlenül ülnek, járnak-kelenek, s tekingetnek félve az ablakokra, és hallgatóznak az utcára, és beszélnek egymással suttogva: „Mi lesz a mai nap vége?”

Az idő estére jár; a szobák sötétedni kezdenek, de senkinek sem jut eszébe lámpákat gyújtani idebenn; a zaj, a sortüzelés döreje rázkódtatja az ablakokat. Minden új alak, ki érkezik, új rémhírt hoz.

A marciális termetű élelmezési főtitst, ki máskor úgy kommandírozott a társaságban, mintha generális volna, most suttogva beszél, és lenyírt barkóval jár, hogy katonás kinézését eltagadja; a kövér medicinalrat egy szögletben ül, és bámul maga elé mereven, s felriad, valahányszor egy ajtó csapódik be a háznál; a koncipista extra statum le-leszalad a lépcsőn, hogy majd valami új hírt hoz, s meg csak visszajön egy perc múlva, hogy nem lehet odább menni.

Végre érkezik valaki onnan kívülről: a policeidirektorsági titkár. Már jelmeze elárulja a rossz világot odakünn. A hercegi, fennkölt viselet helyett most egy ócska zubbony van rajta, minőt a munkások viselnek; arca halovány, mint a kréta.

Egyszerre odatódul hozzá az egész társaság, amint álötlönyében ráismernek.

- Nos? Leverték őket? - kérdi legsürgetőbb sietséggel az élelmezési magas úr.

- Nem bírnak velük - felel a kérdezett remegve -, most jövök a rendőrségi főigazgatósági épületből. A nép betört; a Justitia-szobrot ledöntötték az épület homlokáról, az ablakvasakat kifeszegték, a cenzúrahivatalban mindent összetéptek. Magam is csak blúzomnak köszönhetem, hogy megmenekülhettem.

- Nem rabolnak-e? - nyögött közbe a szögletből a potrohos medicinalrat, kit otthon hagyott pénztára aggasztott keservesen.

- De hát, istenem! Nem tudnak több katonát küldeni ellenük? - rebegé pianisszimó a sztentor hangú uraság.

- Van ott elég katona - biztosítá őt a rendőrtitkár -, hanem a császár nem akarja, hogy vérontás legyen. Az eddigiért is kárhoztat.

- De hát, istenem! Minek kérdezni azt a császártól? Mikor annak olyan jó szíve van! Bíznák a katonákra!

- Hát tessék odamenni! - biztatá őt bosszúsan a titkár. - De mikor a katonák úgy lőnek, hogy egész sortűzből egy golyó sem talál. Magam szemével láttam a Mihály téren, mikor a tüzerek a sárba dugták az égő kanócokat, s kimondták, hogy nem fognak a népre lőni.

- De hát, én istenem, mi lesz akkor mibelőlünk?

- Éppen azért siettem ide, hogy önöket értesítsem a történekről. Én részemről azt hiszem, hogy a nép dühének vannak kipécézett házai, amikben Rothschild millióiért sem szeretném a legközelebbi éjet tölteni.

- Ön azt hiszi, hogy a mi házunk is azok közé tartozik? - kérdezé Plankenhorstné.

A kérdezett gyanús vállvonogatással felelt:

- Én mindenesetre sietek dolgom után.

El is távozott.

Ez rossz biztatás volt a többieknek.

Az élelmező úr nagyon kezdett tudakozódni, hogy nem lehetne-e civil ruhákat kapni a háznál. Bizony nem szolgálhattak neki egyébbel, mint inasruhákkal. Márpedig a Plankenhorst család livréje nagyon rossz passepartout volna ehhez az utazáshoz.

De ismét jött egy új alak. Ez már nem jött, de bebukott. Alig lehetett ráismerni; ez a talleyrand-i finomságú államkancellári referens, ki ezúttal egész kontenanciájából ki van zavarva.

Kalapja oly laposra verve, mint egy palacsinta, kabátjának fél szárnya letépve, a hátán egy sáros tenyérnek félreismerhetetlen nyoma, az orrán egy indiszkrét találkozás zsurlódásának véres sebhelye. Lélegzete is elfúlt.

- Mi történt önnel? - kérdi tőle a háziasszony előzékeny részvétellel.

A talleyrand-i államférfi nem veszté el galgenhumorát.

- Ó, csekélység, csak egy kicsit agyon akartak ütni. Valamelyik rám ismert, elkiáltotta magát: „ez is spion!”, s abban a percben a kalapom ilyen lett, ni. Szerencsémre néhány diák kiszabadított, s egy durchhauson keresztül megmenekültem.

- Ugyan kérem, nem rabolnak még? - tudakozódék a medicinalrat a szegletből.

- Az ördögbe is! Inkább nagyon is adakozó kedvükben vannak. Menjen csak le hozzájuk. - Ugyan kérem, nagyságos asszony, adasson nekem egy darab angolflastromot, amivel az orromon ezt a lehámozást beragasztthassam. Az nekem most igen jól fog illeni; legalább nem ismernek rám olyan könnyen az utcán.

- Hogyan? Ön újra ki akar menni? - kérdé aggódva Antoinette asszony, mialatt a kis államférfit budoárjába vezette, hogy az angoltapaszt megkárosított profiljára ragassza.

- Sietnem kell! - suttogá bizalmasan a duodez nagy ember. - Előfogatokat és relais-eket kell megrendelnem az államkancellár számára.

- Hogyan? Hát ennyire vagyunk?

- Alkalmasint.

- Ön is vele megy, nemde?

- Bizony itt nem is maradok. Tanácslom, önök is, amint szép szerével lehet...

- Majd meglátjuk - szolt Antoinette asszony egész nyugodtan, s azzal hagyta futni a kicsiny urat az orrára ragasztott fekete flastrommal.

Az élelmező úr még vissza akarta tartóztatni; ne menjen, hátha agyonverik.

- Több eszem lesz. Én fogom legjobban kiabálni, hogy: „Le Metternichel! Éljen az Aula!”

Az utcákon a zaj egyre nőtt, benn a szobákban egyre sötétebb lett; az élelmezési úr az égre kért mindenkit, hogy valamiképp gyertyát ne gyújtsanak; hadd higgye a nyers tömeg odakinn, hogy itt már nincs senki idehaza.

Pedig ugyan együtt volt az egész florilégium. Ez a ház volt a pivot-ja a vert hadnak.

Mit kell tenni? Erről folyt a haditanács a félsötétben. Menekülni vagy itt maradni? Voltak félénkek, kik a futást tanácsolták, s még félénkebbek, kik nem mertek a futáshoz kezdeni. Hiszen a tenger van az utcákon! A néptenger.

Most érkezett még egy új alak.

Az alkonysötét dacára is ráismert mindenki. Poligonális arcvonásai s fejének félszeg, dacos hordozása körrajzokban is ismeretessé tette őt. Rideghváry volt.

Megjelenése bizalmat gerjesztett a megfélemlített társaságban. Ez a hidegvérű ember imponál mindenütt, hol gyöngébb szívekre akad.

- Mi hír, barátom? - kérdé eléje sietve a ház asszonya.

- Hír van elég - felelt az szárazon. - A legelső és legbizonyosabb az, hogy Metternich leköszönt.

- Csitt!

- Egy óra múlva köztudomású dolog lesz. Tőle jövök. Leköszönése elfogadtatott, s e nagy ember a jelen pillanatban csak azon tanakodik, hogy mily álöltözetben, milyen kocsin és melyik vonalán a városnak meneküljön a világba.

- Álöltözetben! - rebege a marciális úr, s még azután is járt a szája, mikor már nem beszélt. Valószínűleg azt mondogatta magában, hogy milyen boldogság, akinek mostan egy rossz kaputja van.

- Nem rabol még a nép? - sóhajtozék a gazdag kórházfelügyelő.

- Azt nem teszi, hanem fegyverkezik, a fegyvertár felnyitattik előttük.

- Nem bírják megvédelmezni? - hörgé a nagy testű úr.

- A császár parancsából nyitattik meg.

- Az lehetetlen.

- Itt a plakard a zsebemben, melyben tudtul adatik, hogy a rend fenntartására a diákok és a polgárok a polgári fegyvertárból felszerelendők.

Rideghváry valóban mutatott egy zsebéből kihúzott falragaszt, melynek az egész társaság nekiesett, s igyekezett annak tartalmát a sötétben kibetűzni.

- Eddigélé tizenkétezerre mehet a fölfegyverzett diákok és mesteremberek száma - folytatá kegyetlen nyugalommal Rideghváry. - Az éjjel utcaharcot és torlaszviadalt várhatunk.

- De isz én tudom, hogy nem várom - dörmögé az élelmező úr. - Én odábbállok.

A többiek is.

„Uraim, dámáim! Sauve, qui peut! Illa berek - nádak, erek!”

Sietett mindenki mentül rövidebb szertartással búcsúzni a ház asszonyától. Még most csak a zápor van odakünn, de már a mennykőhullás is közelít. Mindenki mondott valami helyet, hogy hol fognak remélhetőleg találkozni.

- Hát ön hova fog menni? - kérdezé Antoinette asszony a sokszögletű úrtól.

- Én? Sehová! Maradok Bécsben. Nem féltém magamat. Azzal kezét szorított az asszony-sággal, s utolsó volt, aki termeit elhagyá.

Azért meglehet, hogy első volt, aki Bécsből megszökött; tán csak nem akarta senkivel tudatni, hogy hová.

A marciális úr azután odalenn a kapusnál mégiscsak talált egy ócska, foltos polgári felöltöt, valami fiákerköpönyeget, mit nagy pénzen megszerezve, beleburkolá becses személyét, s ez áljelmezben kimenekült az utcára. Ki tudja, hova sodorta el a népár.

A potrohos medicinalratnak semmi kedve sem volt az expedícióhoz. Ő futni nem tud, s ha valahol odaszorítják a falhoz, szörnyethal. Olyan ember, aki háromnak a perifériáját foglalja el a világban, ne mutogassa magát olyankor, mikor minden ember helyet kér a földön.

- Kedves jó barátom - szólt a kapushoz, megcirógatva annak orcáját és megkenve tenyerét bankjeggyel -, van itt ebben a házban egy kiadó pinceszoba. Rejtsen el engemet oda! És ha találnak jönni a vérengzők, és fel akarnak kutatni mindent, mondja nekik, hogy abban a szobában egy szegény szabómester lakik; fessen az ajtóra krétával egy nagy ollót. Mondja, hogy egy szegény, éhenkórász szabó lakik ottan, akinek a felesége ragadós himlőben fekszik. Akkor nem fognak bejönni. Ugye, megteszi ön, kedves, édes házinspektor?

A portás jobb indítványt tudott ennél.

- Ki tudja, meddig tart ez a rumli. Én nem szeretném, ha azt abban a pinceodúban kellene végigvárnom. Megmentem én a nagyságos urat, úgy, hogy a haja szála sem görbül meg; csak bízta rám magát.

- Ó, mentsen ön meg akárhogy. De mégis szeretném tudni, hogyan. Mert lássa ön, futni nem tudok. Nem bírnak a lábaim. Bérkocsi pedig egy millióért sincsen.

- Az nincsen; de van más alkalmatosság.

- Ó, ugyan mi az? Hol van? Fizetem neki, amit kér!

- Itt iszik a szomszéd kocsmában két halotthordozó; a hordágy az ajtó elé van téve.

- Halotthordozó?

- No igen. Ambulance. A hatóság felebaráti elővigyázatból kirendelte őket a lármásabb utcákra, hogy ha valakit agyonlőnek, szedjék fel, és vigyék a közkórházba. Hisz ez igen szép gondoskodás. S minthogy ebben az utcában éppen senkit sem lőttek agyon...

- Hát én feküdjem bele abba a halotthordágyba?

- No igen, az egészen fedve van; senki sem tudja, mit visznek benne. Azok jó borraivalóért elszállítják nagyságodat a közkórházig, ott kap halottas szekeret, ami megint elviszi a vámsorompóig; onnan azután tetszetősebb alkalmatosságon utazhatik odább.

A kövér úrnak végigborzongott a háta ennél a gondolatnál. Azonban nem volt válogatásra való idő. Az utca túlsó végéről újabb néptömeg jött hömpölyögve, s az eddigi zajon keresztül-törő, folytonos rivalgással jelentve közeledtét. Jó volt menekülni.

Ráállt az indítványra. Borzasztó ekvipázs az a hordágy. De inkább élve benne, mint holtan.

A kapus úgy kacagott rajta, mikor elexpediálta, hogy a két vékonyát tartotta a tenyereivel, hogy szét ne düljön nevéttében.

Hát odafenn a teremben nem hallották-e ezt a közeledő rivalgást? Valami idegenszerű csattogás, csörömpölés követte azt.

Alfonsine kétségbeesve rohant ki szobájából anyjához e félemlítő zajra; odafutott hozzá, de meg nem ölelte; ó, ez a két hölgy nem szokta egymást megölelni.

- Mind elhagytak bennünket!

- A gyávák! Az ostobák! - szólt Antoinette megvetően.

- Hát mi hova meneküljünk? - kérdezé reszketve a szép leány.

- Mi? Sehova. Mi itt maradunk.

- Hogyan? E vészben?

- E vésznek mi urai fogunk lenni.

Alfonsine bámulva nézett anyjára. Azt hitte, megtébolyodott. Volt rá hajlama.

Antoinette asszony pedig rendeletet adott inasainak, hogy gyűjtsanak meg minden lámpát, rakják a kargyertyatartókkal együtt a nyitott ablakokba. Azután letépette ágymennyezete fölül a fehér atlaszfüggönyöket, aranyozott rúdjaikkal együtt, s kitűzette azokat háza erkélyére kétfelül, mint két fehér lobogót.

Azután két fehér mellszalagot bokrozott össze; egyet magára öltött, másikat Alfonsine vállára tűzött, s mikor a hömpölygő néptömeg legviharosabb ordítása hangzott lenn az utcán, kihurcolta magával az erkélyre félalélt leányát, s elkiáltá magát a tömeg fölött éles, felcsendülő hangon:

„Éljen a szabadság!”

És a mennydörgő néptömeg ezerszeres éljenkiáltása felelt szavára. Kalapokkal, kendőkkel üdvözlék vissza, és ahány tömeg elvonult a kivilágított Plankenhorst-palota előtt, lelkesült viváttal köszönté fel azt, míg az átelleni ház ablakait csörömpölve töré össze. Annak a háznak a gazdája bizonyosan ott van most a barikádokon elfoglalva, s nem jöhet az ablakaiba gyertyát rakni; hát biz azokat beverik. - Hanem Plankenhorst „vivát”!

Baradlay Jenő ezt az egész napot otthon töltötte a szállásán. Gyöngye idegzetű ember volt.

Gyermekkorától fogva igen félénk kedély, melyet még gyámoltalanabbá tett az ifjúkori életmód, a szüntelen mástól függés. Hozzá volt szokva, hogy akaratát mindig alárendelje a másénak, elébb szülői, azután főnökei - végre szeretője akaratának. Most azután, mikor mindazon támaszokat, akikhez eddig tapadt, egyszerre elseperte a vihar; mikor a monumentális nagyságok, kiknek szobrai képezték „lares et penates”-eit, szétrepültek, mint polyvatöredék. Jenő úgy érezte magát, mint aki maga is semmivé lett.

Az egész napot lázban tölté, s bezárkózva szobájába; ott járt alá s fel nyugtalanul. Még csengettyűje zsinórját is elmetszé, hogy senki ne háboríthassa jöttével.

Az utcai zaj, a fegyverek dörgése minden idegét folytonos reszketésben tartá; feje elkábult, képtelen volt gondolkodni; nem bírta eszmélni arra, ami történik.

A szabadság, az új korszak nagy jelszavai nála nem találtak hitre. Lehetetlen azoknak győzni valaha.

Akikkel ő megszokta együttélni, azok közt nem találkozott ő ez eszméknek egyetlenegy barátjával sem soha. A népben pedig nem volt hite.

Az utcai harc zaja tudatá vele, hogy ez a nép most valamit cselekszik; de ő nem tudta, hogy mit. Talán őrvjög? Talán bosszút áll? - Talán győz is. De hogy mire megy diadalával, aziránt nem volt semmi eszméje.

Csak egy tárgyra gondolt az egész vihar alatt: Alfonsine-re.

Mi történt vele? Talán idején elmenekült? Talán védelemre talált? De hátha nem?

Hiszen környezete elég hatalmas volt; de hátha ez a környezet magát sem tudja többé védeni?

Sokszor úgy jött neki, hogy ki kellene mennie az utcára, és elsietni a Plankenhorst-házhoz. Mindig visszaborzadt tőle. Az utcákat kartáccsal seprik most, a kövezetből barikádok emelkednek; hova indulna el ő e túlfinom idegekkel, e minden ízében reszkető testtel, ez izgalombeteg szívvel? És mit segíthetne ott? Soha még csak fegyver sem volt a kezében. Őt nem ereszték soha vadászni, mint bátyjait. Ő csak rajzolni, zongorázni, szépen írni tanult; kard sem volt kezében soha.

Kit tudna ő megvédelmezni?

S mentül tovább haladt a nap, a lázforrongás künn az utcán annál magasabbra nőtt, és Jenő aggodalmai annál félelmesebb alakot öltöttek Alfonsine miatt.

Este kilenc órakor már nem állhatta tovább e kínlódást. Elhatározta magát, hogy kimegy, és fölkeresi Alfonsine lakát. Ha meg nem védheti is, legalább együtt vész el vele.

Ó, a bátrak, az erős idegű emberek nem tudják megítélni, mily óriási heroizmus kell ahhoz, mikor egy ideggyöngye ember elszánja magát, hogy odamenjen a veszély közé, mit az erősek kinevetnek, föl sem vesznek, de melynek jelenlététől a beteg kedély pokolbeli kínokat szenved! Nem a bátraké - a félenkeké a pálma, kik rettegnek, reszketnek a golyófütyöléstől, de azért mégis nekimennek - becsületért - szerelemért - hazáért - asszonyért!

Jenőt szerelme vitte neki a vésznek, melytől irtózott. Minden védőeszköz nélkül ment le az utcára; maga sem tudta, hogy mi fog vele történni, ha lenn lesz.

Amint kilépett, egyszerre elkapta a népár, és ragadta magával.

De ez egészen más áradat volt, mint aminőt ő szobájába zárkózottan képzelt magának.

Nem egy dühöngő, vérszomjas csapat, hanem egy örömeben őrjöngő tenger fogadta magába.

Öreg és ifjú, úr és napszámos, kofák és úrhölgyek, diákok és katonák egy gomolyba keveredve, egymás nyakába borulva, egymást csókolva, sírva, őrjöngve, ordítva, tombolva, rekedtté kiabálva torkaikat a „szabadság” nevével. „Diadal, diadal!” - hangzik mindenfelé; röpívek adatnak kézről kézre; egy-egy szónokot felkapnak a légből, hogy olvassa el a népnek a legújabb fejedelmi határozatot, azután a szónokot agyonölelik, agyoncsókolják, s továbbhőmpölyög az ár, míg új hír jön, új beszéd, új kitörése az öröme. A nép öleli a katonát, ki egy óra előtt sebet ütött rajta, csókolja a megnémult ágyút, éljent ordít annak, akit gyűlölt, csak a fehér kokárdát lássa kalapja mellett, s nagy betűkkel írja a házak falaira: „Szent a tulajdon!”

Jenő maga is elkábult ez örvénylő árban. Nincs annak az érzésnek neve, ami ily pillanatban végigömlik az egész tömegben. Mintha villanyfolyam volna, megérzi azt, aki egyszer beléjutott a búvárláncolatba, s a diadal mámore elüli még annak a keblét is, aki abból semmit sem ért. Hallotta Jenő, mint kiáltották ki az öröm kacagó sírása mellett oly nagy emberek bukását, kik egy halhatatlansággal emelkedtek ki az eddigi világtörténelemből, s őt is megragadta az a titkos delejzet, minek nem tudom a nevét, midőn azt hallá, hogy ez örök nagyságokat, mint krétarajzot törülte le egy tenyérhúzással a história lapjáról a mindenkinél nagyobb óriás: a nép.

Mi az a melegség, amit egy ilyen pillanatban az ifjú szív meg nem bír tagadni? Ezek az óriási nagyságok az ő bálványai voltak, és mégis lángol a vére, mikor elmúlásukat hallja.

Csupán arra figyel azon nevek között, miket „pereat”-tal kísér az ezerajkú szörny: nem hangzik-e egy Plankenhorst is?

Tudta jól, mennyire össze volt e név amazokéval fűzve. Talán még nem került rájuk a sor?

Előtte, mögötte beszélnek meg újra elbeszélnek a nap hőstetteit; hogyan vette be a nép ostrommal a gyűlölt házeit; hogyan tépett szét elátkozott nagy protokollumokat. De még Plankenhorstékról nem hallott semmit.

Az ár ragadta magával tovább. A házak ablakait kezdték már kivilágítani, s kezdték a ki nem világítottakat bezúzni.

Órákba került, míg el tudott vergődni azon utcába, hol Plankenhorsték háza állt.

Szíve nyugtalanul lüktetett, vajon nem találja-e azt is lerombolva, összezúzva, mint annyi híres épületet.

De mennyire volt meglepetve, mikor a szögletben befordulva, egyenesen maga előtt látta a Plankenhorst-házat fénytengerben úszva; erkélyén két óriási, fehér selyemlobogóval s a két lobogó között egy fiatal aulatagot, ki onnan az erkélyről lelkesítő beszédet tart a tömegnek.

Most már csakugyan elvesztette az esztét.

Ami tovább vezette, az most már csak a szíve volt. A fején túladott.

Nem ment, de vitték. A nép toltta maga előtt föl a Plankenhorst-ház lépcsőin, hol diadalmas arcú férfiak jöttek már reájuk szemközt, fehér kokárdás fövegeiket rázva a légben, s éljenezve a szabadság hős asszonyait.

Jenőt is betolták az általa oly jól ismert terembe.

De mit látott most e helyen?

Az asztal előtt állt két hölgy, akiknek ragyogó arcában alig bírt ráismerni Antoinette asszonyra és Alfonsine-re.

És mit csinált ez a két hölgy?

Antoinette asszony szalagcsillagokat kötött fehér selyemből, s Alfonsine azokat tűzdelé a néphősök keblére, kalapjaira, és kötözte a fehér szalagot karjaikra, amiktől azok még örültebbek lettek, csókolták a kezét, a szalagot s az ollót, mely azt szabta. S a két hölgy arca úgy ragyogott hozzá.

Jenőt gépileg tolták odáig.

És mikor Alfonsine meglátta őt maga előtt, hirtelen odarohant hozzá az öröm sikoltásával; széttárta előtte karjait, magához ölelte, nyakába borult, összecsókolta, s zokogva rebegé:

- Ó, milyen örömnapp ez, barátom!

És újra csókolá az egész nép előtt és anyja előtt. S az asszonyság helyeslőleg mosolygott hozzá, s a nép helyeslőleg éljent ordított hozzá, és azt mindenki olyan természetes dolognak találta.

Jenőnek a hideg borzadály futott végig minden idegén az éljenriadaltól - hanem a csók, az jólesett neki.

És azt mindenki olyan természetesnek találta, hogy az emberek ezen a napon egymással csókolódjanak. Hiszen olyan sokféle címe van a csóknak: az öröm csókja, a szabadulás csókja, a hála csókja, a szerelem csókja; sok félretett, sok tartogatott csók lett kiosztva ezen a napon; sok régen ígért, sok hiába várt, sok eladósult csók jutott lejáratni napjához ez órában, s lett megfizetve kamatostul; sok boldog élet első csókja, sok örök elválásnak búcsúcsókja lett elpazarolva ezen a népboldogság napján.

Hanem ha e sok édes, mámorító csók között egy Júdás-csók is ejtetett, úgy ez bizonyára azon csók volt, mely Baradlay Jenő ajkát érte, a világ szeme láttára, a hölgyek legszebbikének mézes, rózsás ajkairól.

Úgy tetszett, mintha a föld egyszerre kizökkent volna rendes pályaköréből, s valami jótékony lökés által tizenötmillió mérfölddel közelebb jutott volna a naphoz, abba a perifériába, ahol tán a Venus mozog, s annak boldog lakói örvendenek a nap közelének.

Melegség és delej és fény hatotta át az egész világot. Minden szív tele volt érzélemmel.

Csodák történtek, s minden ember úgy vette e csodákat, mint természetes, mindennapi eseményeket, amiknek így kell lenni.

Baradlay Jenő egészen természetesnek találta, hogy ő másnap és harmadnap korán reggel, késő este, a nap minden órájában, hivatlanul, bejelentetlenül felrontson Plankenhorsték lakására, ott egy csomó diákot, demokratát, népszónokot találjon, mentül sárosabb csizmában, mentül ázottabb kalappal, hosszú, csörtető kardokkal, még hosszabb, sarkig érő tollakkal a kalap mellett, s maga is hasonlítson hozzájuk.

Azt is egészen természetesnek találta, hogy Alfonsine a napnak minden órájában, pongyolán, szétszórt, frizírozatlan hajjal fogadja őt, mindenkor egy forró öleléssel; hogy ismerősök és ismeretlenek előtt odadűljön a vállára, sőt mikor egy pillanatra magukra maradnak, ölébe vesse magát. Olyan idő ez, amikor minden szabad!

Hisz a föld közeledik a naphoz.

Minden ember kibeszéli, amit szívéen hordoz. A legföltettebb titkokat. Aki gyűlöli a nagyok nagyjait, kikiabálja azt az utcán, s aki szeretett valakit titokban, megcsókolja szeretőjét az utcán.

S a föld még mindig közeledett a naphoz.

Március tizenötödike volt. Az alkotmány kihirdetésének napja. A sajtószabadság napja.

Száz új hírlap keletkezik egyszerre; fennhangzó nevű, büszke jelszavú hírlapok, miknek neveit a reményteljes fiatalság, az utcai gyerkőcök árulva hirdetik a vásáros népnek. Millió röpív száll kézről kézre, csoportoktul olvasva az utcaszögleteken.

A messze látszó István tornyáról óriási lobogó úszik a szellőben, a nagy német nemzet háromszínű lobogója: arany-veres-fekete. Aki csodálkozva kérdezi, mi az, annak megmagyarázzák, hogy a császári várkapu fölött is ugyanaz lobog.

Egymást váltja a zajos népünnepély. Minden órának kijut a maga pompája. Korán reggel harsonaszóval járnak az utcákon lovasok, hirdetve a kiadott alkotmányt, a nép diadalordítása nyomja el a hirdetést és a trombitahangot.

Majd ünnepélyes menet jön. A császár és császárné vonulnak végig a nép között; nem kíséri őket testőrség, katonai véderő, de kíséri a nép megmérhetetlen szeretete. A hintó nem gördül, de úszik a néptenger közepett; nem a paripák, de a nép vállai viszik azt előre.

Délután megint gyászpompa váltja fel az utcák örömjaját. A tegnapelőtti harc áldozatait temetik; most koszorúzott koporsók úsznak végig a néptengeren, az örömdiadal helyett gyászinduló, mély zokogás hangja szakítja meg a mozgó csendet. Az elvonuló menetnek alig akar vége szakadni.

És ismét új jelenet következik.

Minden eddiginél hangosabb riadal. Erősebb a harckiáltásnál, örvendetesebb a diadal hozsánájánál. A kettő együtt! A magyar országgyűlés küldöttsége érkezett meg Pozsonyból.

Az az öröm, az a lelkesedés! Az az üdvkiáltás, azok a testvéri csókok! Minden utca tömve férfiakkal, minden ablak hölgyarcoktól ragyog. Nemzetörök, aulatagok képezik a fegyveres sorfalat; virágzapor, háromszínű szalagos koszorúk özöne omlik alá az érkezőkre. Két szerető szív talál egymásra, két ország szíve: fiatalsága.

Talán álmodtuk mindezt?

Bizony, csak úgy álmodtuk mindezt.

Pedig ott voltunk, láttuk, szemünk előtt történt; éreztük a csókot, a jó barát csókját s a fiatal hölgy csókját; úgy tetszik, mintha még most is édes volna tőle a szívünk; pedig hát mégis álom volt! Ne adj rá semmit, ifjú olvasó, egy poeta meséli el neked, amiket háromszor hét év előtt álmodott.

És Jenő és Alfonsine mindenütt ott voltak.

Mikor hangzott az utcán a riadó, nem nézte a szép kisasszony, hogyan van öltözve, azon pongyolán, ahogy otthon volt, nyakába kerítette sálját, felcsapta zilált hajfonadékaira kalapját, megragadta Jenő karját, s rohant le vele a lépcsőkön; ha kapott a mama is kíséret, akinek

karjába kapaszkodják (rendesen kapott), s nyomukba tudott érni, jó; ha nem, úgyis jó; a nép-áradat úgyis elsodorta őket egymástól, hogy csak otthon találkoztak ismét össze; de hát kinek jutott volna most eszébe ezzel törődni?

Jenőnek minden ideje folytonos remegésben tölt. Az öröm félelme volt az. Boldog napok, mik keblére vetették a hölgyet, kit oly távolból imádott addig; tartózkodás, titkolózás, kétségeskedés nélkül, övé volt testestül-lelkestül. Odatapadva hozzá, a hölgyiség egész átadásával, rábízva, föltétlenül odaengedve. Hogyne lett volna boldog a közüdvösség közepett?

S midőn az éj késő órájában egyszerre napfény derül át a boldog városon, ezernyi fáklya lép el az utcákat, kivilágítva minden ablak, tűzvonalak lámpákból a házak párkányain, gyémánt-homlokzatú paloták, transparentkapuk, s e fényár közepett felzendül a Rákóczi-induló halott-feltámasztó zenéje, s e szent hangok bevezető malasztja után megjelennek egymás után a legfényesebb erkélyen a magyar hongyülés leghíresebb vezérférfiai, és szólnak a néphez!

Ez volt még az álom!

Jenő azt is ott nézte az utcáról, tízezernyi forrólázás néptömeg közepett; karjai alatt Alfonsine keze, mely édes, titkos szorítással tudat vele tündéri vallomásokat, és vállán az ifjú hölgy égő arca, és arcán annak forró lehelete. Minő melegséget kellett éreznie akkor!

És midőn ama fényes alakok között, kik egymást felváltva szólnak a néphez arról az erkélyről, egyszer csak megpillantja testvérét, Ödönt!

Ez is itt van. Ő is egyike a hongyülés ünnepelt szónokainak, s most föllépett velük együtt a népszabadság ünnepét üdvözölni.

Beszéde elragadó. Minden ember szíve sebesebben dobog utána, aki őt hallja; Alfonsine kendőjével lobogtat felé.

Csak Jenő idegein fut végig sírbolti hideg borzadály. Neki minden íze reszket, midőn testvérét ott meglátja.

Mi sűgja lelkén végig ezt a borzalmat? Mi jóslat, mi sejtelem költ szíve húrjaiban diszharmóniát? Mi mondja neki azt, hogy e nap öröméért valakinek meg kell fizetni?

Talán tud róla valamit, mi az az erkély ottan?

„A második lépcső ahhoz a megígért magaslathoz.”

Fáradtan értek haza az izgalmas nap csatangolásaiból a szerető párok. Jenő még egy lopva adott csókkal lett jutalmazva a lépcső alján, de még az sem melegíté őt fel; otthon egész éjjel lázban volt, és nem bírta elaludni.

Alfonsine pedig, midőn anyjával egyedül maradt, fanyaran, kedvetlenül hajítá szögletbe nemzeti szalagos kalapját, s fáradtan veté le magát a pamlagra.

- Ó, be unom én már az egész világot!

AZ ÉREM MÁSIK OLDALA

Jenő behunyt szeme előtt is ott izzott egész éjen át a tüneményes kép. Egy kép, az éj fekete lapjára festve, csupa merő lángsugarakból. S mikor már elhallgatott az utcákon minden zaj, még akkor is úgy tetszett, mintha fülében zúgna az egész ordító tenger, a diadalvihar; s ha egy-egy percre elszenderült, mindig arra riadt fel, hogy Ödönt hallja beszélni. Mintha testvére kiáltana hozzá borzalomgerjesztő, érthetetlen, mégis ijedelmes szavakat.

Rettegett tőle vagy talán érte? Félt a találkozástól.

Félt, hogy rábeszéli, magával ragadja ez a félelmetes ember!

Olyan korán, amint csak kelhetett, elhagyta lakását, inasának azt mondva, hogy estig nem jön haza.

Az a szándoka volt, hogy beveszi magát Plankenhorstékhoz, ott nem fog rátalálni Ödön.

Plankenhorstéknál már reggel nyolc órakor nyitva voltak a termek. Ki s be járt azokon az irányadó fiatalság.

Most a fiatalság volt az irányadó.

Háromszínű vállszalaggal átövezett, sötétkék egyenruhás, kalábriai kalapos alakok töltötték meg e termeket, s beszéltek ottan egzotikus dolgokról.

Kinek mi szívéen volt, az volt a nyelvén.

Ki gyanakodott volna Plankenhorstékra? Két nőre?

Hiszen ha ellenség volnának, ők is rég elfutottak volna, mint elfutottak a férfiak.

Jenő testvére elől bújt el ezúttal e gyűlhelyére a forradalmi fiatalságnak.

Hanem ugyan rossz helyre vette be magát.

Úgy találta, hogy a Plankenhorst-ház termei egész éjjel nem ürülnek ki egészen. Azokban valami permanens bizottmány tartja üléseit. Antoinette asszony maga is részt vesz e bizottmány ülésein.

- Isten hozott! - üdvözlé a korán reggel érkezőt a bizottmány szónoka, Goldner Frici. - Éppen emlegettünk.

- Miben szolgálhatok? - kérdé aulikus szólásformával Jenő.

- Tudd meg, bajtárs, hogy a szabadság nagy veszélyben forog! Ezt ugyan Jenő kezdettől fogva tudta.

- Nekünk résen kell állanunk - folytatá az ifjúság szóvivője. - A reakció azzal igyekszik az igaz ügy győzelmét megdönteni, hogy a népcsöcselékkel túlzásig vitt kihágásokat idéztet elő. A söpredéket felbizgatták, hogy a szabadság dicső napjait fertelmes kicsapongásokkal szennyezze be. A szabadság álbaráti, a sötétség álcázott bajnokai felizgatták a legalsóbb néposztályokat, hogy a gyárak és birtokosok ellen lázadjon. A múlt éjjel lerombolták a mariahilfi vonalat, kegyetlenkedtek, gyújtogattak, a vámhivatalnokokat tűzbe dobták; onnan végigvonultak Sechshaus, Fünfhaus, Braunhirschengrundon, gyárakat, polgárházakat kiraboltak; most a belső gyárak és kolostorok ellen vonulnak fel, beszennyezve, meggyalázva a szabadság diadalnapjait. Most következik a mi legerősebb működésünk. Nekünk, szabadelvű fiatalságnak kötelességünk e félrevezetett néptömeg elé vetnünk magunkat, s a szellem erejével visszatéríteni e mozgalmat törvényes medrébe. Nincs veszíteni való pillanat; rögtön sietnünk kell eléjük, és kicsikarni kezükből a beszennyezett zászlót. Üdv neked, hogy segélyünkre

jössz e nehéz küzdelemben. Jer velünk! Álljunk gátul az áradatnak, s tartóztassuk fel azt saját testeinkkel!

No, csak ez a biztatás kellett még Jenőnek!

A rongyos proletariátusok hadát visszatartóztatni öntestével, odavetni magát a pálinkaittas csőceselék s a bosszús katonaság kereszttüze közé, hogy ott összemorzsolta magát!

Ehhez ugyan egy csepp kedvet sem érzett.

Azt mondta Fritz barátjának, hogy jó lesz biz az, csak menjen előre, ő még hazavágtat a kardjáért, pisztolyaiért, s majd azután bérkocsin utoléri.

Alfonsine szemei előtt nem volt lelke bevallani, hogy biz ő nem bánja, akármilyen történik az egész bécsi küzdelemmel.

Hanem, amint a legelső bérkocsit megkaphatta, azzal olyan alkura lépett, hogy vigye az őt egész nap, amerre magának tetszik, ne álljon meg vele sehol, csak ebéd idején valami félreeső vendéglő előtt, s este későn tegye le szállásán.

Úgy nem óhajtott részt venni ebben az egész küzdelemben. Olyan idegen volt ránézve annak minden mozzanatja.

Haza nem mert menni, nehogy látogató testvéreivel találkozzék, s Plankenhorstékhoz nem mert visszamenni, nehogy valami fanatikus szabadsághős magával vigye mezítlábos embereket kapacitálni.

A fanatikus szabadsághősök bizony nem vártak az ő visszatérére, hanem csapatokra oszolva megindultak a veszélyben forgó pontok felé, s sietve vonultak a rossz útra tért csőceselék elé, mely rabolva, pusztítva, égetve jött a külvárosokból előre, míg a belvárosban a legragyogóbb eszmék ülték diadalukat.

A granichstaetti szeszgyár már akkor csak füstölgő romjait mutatta fel; gépeit összetörték, hordóit kihengerítették az utcára, bevették a fenekeiket, s a kiömlő szeszt meggyújtották; az ott égett végig az utcán, mint a lángoló Phlegeton. E lángoló folyam volt szerencséje az utca túlsó végén fekvő Brigitta-szüzek kolostorának, mert amíg az utcán végiglobog az égő borszesz, addig a tömeg nem hatolhat előre.

Azonban úgy látszik, mintha mégis siettetnék az előrehatolást. Egész szabályszerűleg kezdenek homokot, hamut, iszapot hordani a lobogó szeszár közé, s praktikábilis utat tölteni vele a pokoltengeren keresztül, amin aztán előrenyomulhat, aki nem akar az égő krampampuliban irigylésre méltó szép halállal elveszni.

A kolostor bejáratát azonban már jókor reggel elfoglalta egy osztály huszárság.

A lovascapat vezetője Baradlay Richárd százados.

Közel egy éve már, hogy a városból áttette lakását a vámvonallal előtti kaszárnyába.

Komolyan katonának fogta magát. Nem csatangolt a városba, nem bálozott, nem kurizált. Katonái között lakott, azok társaságában élt; a kaszárnyaéletet osztotta velük, s a legszorgalmasabb tisztek egyike volt. A város elvesztette ránézve minden vonzerejét. Felhagyott a régi társaságokkal. Csak testvérét látogatta meg néha; azt is csak azért, hogy Edit felől kérdezősködjék; akiről mindannyiszor azt a hírt hallotta, hogy még mindig ott van a nevelőintézetben, hová Plankenhorstné átküldte mindjárt másnap, hogy Richárd megkérte a kezét.

Ebben Richárd meg is nyugodott.

Akármilyen növelében jó helyen van Edit, csak nagynénje házában ne legyen. Ha eljön az idő, mikor nőül veheti, akkor majd előkéri őt; addig minek háborítaná a gyermek nyugalmát.

Szerette volna ugyan tudni, hogy hol van, de Jenő rendesen elfelejtette azt megkérdezni, s Richárdnak jó okai voltak öccsét nem avatni nagyon mélyen a titkába.

A legközelebbi napokról Richárd csak az új napilapokból merített tudomást. Hanem hát annak az éremnek, amit a napilapok magasztaltak, ő csak a túlsó oldalát látta; ott testvéri csókokrul és nemzeti szalagos koszorúkról beszéltek, ő pedig és katonái mindebből csak részeg kofákat kaptak és hátukhoz hajigált rohadt krumplizáport.

Richárd e három nap alatt hat rendbeli különböző rendeletet kapott iminnen-amonnan.

Az első azt az utasítást adta neki, hogy ahol a nép csak kíséreltet is tesz a csoportosulásra, vágjon közé, s verje széjjel.

A második rendelet tudatá vele, hogy az első rendelet kiadója leköszönt, a népet kímélni kell, óvakodni minden összeütközéstől.

A harmadik rendeletben a rémület sietségével sürgették, hogy rögtön siessen a többi katonasággal egyesülni a józsefvárosi glacis-n, s mire fölnyergeltetett, már jött a negyedik rendelet, melyben megint az ezredparancsnok förmedt rá, hogy el ne hagyja a kaszárnyát, torlaszozza el magát, s védje életre-halálra a pozícióját.

Az ötödik rendelet érkezik hozzá egy eddig soha nem hallott nevű és című uraságtól, ki ráruházza a teljhatalmat, hogy bölcs belátása szerint intézkedjék, egyszersmind felelőssé teszi a rajonjába eső utcák és terek békéjének fenntartása iránt.

A hatodik napiparancs végre tudatja vele, hogy az elébbeni ötnek kibocsátói mind leköszöntek, s nem bánják, akármilyen történik a világgal.

Richárd kapitány tehát válogathatott benne, hogy mihez tartsa magát.

Egész éjjel nyeregben ült katonáival együtt, s járta az utcákat; egy-egy csoportot szétugratott, csak a kardlapot használva; hanem biz az haszontalan fáradság volt, mert azalatt a városnegyed másik részében másik csoport kedvére dúlt, rabolt, s mire Richárd az itt-amott felpirosuló lángok jeladására visszaroogott, már akkor a rabló csőcselék szétszaladt, szétszaladt, kirabolta hagyva a felgyújtott házakat. És ha elfogott is a katonaság valakit a dúló martalócok közül, mit csinált légyen vele? Hatóság nem volt, akinek átadja, magának megtartani pedig ugyan nem volt gusztusa.

Délelőtt a Brigitta-szüzek kolostora előtt találkozott össze Richárd a dúló csoport haderekával. A végig lángba borult utca fénye vezette őt oda a városnegyed másik részéből, ahol már azt hitte, hogy szép szerével nyugalomra terelte a népet.

A vitéz urakat nagyon bosszantotta már ez a multság. Egész éjjel utcán fel, utcán le nyargalászni, füttyöt, szidalmat hallani, rongyos embereket kergetni, sárral, kővel, krumplival hajigáltatni, és aztán a kard élét nem használhatni; s a szétvert hadat mindenütt újra meg újra a háta mögött találni; kifárasztá a huszárnak anélkül sem valami híres türelmét.

Jó szerencse, hogy az égő pálinkatenger közöttük állt, s nem kaphattak bele egymásba azon melegében.

Richárd látta, hogy a zendülők a kolostort akarják megtámadni, azért annak kapui előtt az utcán keresztül állította fel csapatját.

Amazok túlnan nagy gyorsasággal olták a tüzet az utcán, sárt, homokot öntve közé, s aközben ordítottak fenyegető riadozással; a tömeg fölött egy rongyos, félig égett veres zászló lobogott magas rúdra tűzve.

Richárd nézte csendesesen, hogy közelednek.

- Pál úr! - szólt visszafordulva a sorban ülő huszárjához. - Ég-e a pipája?

- Tessék! - szólt Pál úr, odanyújtva makráját kapitányának.

- Gyűjtsunk rá, fiúk! - monda Richárd. - Aztán nézzük el, mi lesz belőle.

Eközben a katonaság felőli oldalon, a szabadon hagyott gyalogjárdán egy fegyveres alak jött sietve.

Ezt az egyenruhát sem látta még Richárd ez ideig. Fekete kabát, sárga-veres-fekete vállszalaggal, hasonló színű csík a galléron, rézmarkolatú egyenes kard, süvegtetejű kalábriai kalap nagy fekete strucctollal; a vitéz maga hegyes spanyol szakállt visel és vékony bajuszt; járása, magatartása bátor, vidám, de nem katonás.

Az érkező kardos alak egyenesen odasiet Richárdhoz.

- Légy üdvöz, bajtárs! Éljen a rend, éljen az alkotmány!

Richárd nem bánta: hadd éljen.

A fiatal vitéz parolára nyújtá kezét; Richárd megszorítá a nyújtott kezét.

- Én Goldner Fritz vagyok - szólt egyenesen bemutatva magát az ifjú. - Az aula második zászlóaljánál kapitány.

- Úgy? Akkor hát tisztársak vagyunk.

- Mindketten az ország és a trón katonái, nemde?

- Remélem.

- Tehát éljen a testvériség!

Újból megrázták egymás kezét.

- Mi jót hoztál, bajtárs? - kérde Richárd.

- Megtudtam, hogy itt e félrevezetett néptömeg oly tényeket követ el, melyek a szabadság diadalára homályt vetnek, s eljöttem e vihart lecsendesíteni.

Richárd nagyon megcsóválta a fejét.

- Csak így egyedül? Teringettét, én három nap óta háromszázad magammal folyvást csendesítem, s egyre növekszik.

Az ifjú vitéz büszkén veté hátra fejét a tollas kalábriaiával.

- Igen! Egyedül. A mindenható szellem erejével. Próbáltam azt, bajtárs. Láttam a népet kiáltó szavamra, mint egyetlen óriás szörnyet fölkelni fektéből, s rávetni magát az ágyúkra és szuronyokra; és láttam ugyanazt a népet egy puszta szavamra, mikor azt mondtam neki: „Most ne vess, most örülj, most öleld meg ellenségeidet, hallgass el!” - nevetni, örülni, ölelkezni, elcsendesülni.

- No, erre hát kíváncsi vagyok.

- Meg fogod azt látni. Egy lelkesítő szó hatalmasabb itt, mint egy üteg ágyú. Azért, kérlek, vonulj vissza derék katonáiddal, s engedj engemet egyedül cselekedni.

- Engedlek, bajtárs, mindent tenni, amit akarsz, de el nem megyek innen, mert visszajönni majd nehezebb lesz.

- Tehát maradj tétlen néző, bajtárs. Ugyan a nevedet kérném.

- Baradlay Richárd.

- Ah, üdvözöllek. A testvéreddel jó barátok vagyunk. Most ismerkedtünk meg a barikádokon.
- Az én öcsémmel? Jenővel? A barikádokon?
- Ó, igen; ott volt mindenütt, lelkesült ifjú; egyike a főnököknek a Plankenhorst-házi főhadiszállásunkon.

De már erre a szóra lehajolt a lovárul Richárd, hogy jobban a szemébe nézhessen a beszélőnek.

- A Plankenhorst-házi főhadiszállás?

- Ah, bajtárs! Te azt nem tudod még. E két lelkes hölgy a legbuzgóbb hősnője a szabadság ügyének. Tőlük jönnek a legjobb ötletek. Ők ismertetik meg bennünket a reakció fondorlataival; ők tudják ellenfeleink gyöngéit, ravaszságait. E két hölgynek van legnagyobb része diadalainkban.

Richárd most már leszállt a lovárul, Pál úrnak dobva a kantárszárat, s kezét Fritz karja alá öltve, előrement vele a kolostorajtóig.

- Tehát a két Plankenhorst hölgy itt maradt, és most a szabadságmozgalom intéző szelleme? Ismeritek ti ezeket a nőket?

Fritz önelégült mosollyal viszonzá:

- Csak hagyd azt miránk, bajtárs. Mi ismerjük az ő múltjukat. Most föltétlenül velünk tartanak. Ez kétségtelen. A nőkebel legfogékonyabb a szabadság mámorára. De mi azért föltétlenül nem hiszünk senkinek. A szabadság táborának is megvan a maga titkosrendőrsége. Minden lépésük figyelemmel kísértetik; s ha csak egyetlenegy emberrel érintkeznének azok közül, kik hajdani környezetüket képezték, ha csak egy levelet írnának azok közül valamelyiknek, mi azt abban a percben megtudnók, s ők veszve volnának. Ó, a mi táborunk jól van szervezve.

- No, elhiszem. És az öcsém, Jenő is köztetek van?

- Az elsők között.

- Az is ilyen kalábriai kalapban jár, nagy lebegő tollal, karddal az oldalán, pisztollyal az övében?

- Tökéletesen így. Vállszalagját maga Plankenhorst Alfonsine csokrozta és tűzte fel vállára. Ő tiszteletbeli alhadnagy közöttünk.

Richárd hitetlenül rázta fejét.

- No, majd mindjárt meg fogod őt látni. Többen vagyunk, kik összeszólalkoztunk, hogy kijöjjünk a külvárosokba a népet fölvilágosítani a mozgalom nemes céljáról; a vulkánt tenyereinkkel letakarni. Jenő is ide fog jőni. Én, úgy látszik, legrövidebb utat választottam; a többiek még késnek.

- No, bajtárs - monda Richárd, megrázva az ifjú aulista vállát -, amit eddig mondtál, azt csak hittem, ahogy hittem, de hogy Jenő öcsém most idejőjön, azt - úgy segéljen - akkor hiszem el, amikor látom; és még akkor se hiszem el egészen.

A néparadat azonban ezalatt lassankint urává lett a lába alatt égő talajnak, s amint a lecsapott kék-zöld lángok és a szürkevörös füstgomoly közül az egyes alakok kezdtek körvonalaikban kitűnni, akként látta át lassankint a fiatal aulavezér a feladatot, amellyel meg kell küzdenie.

Ah, ez nem a szabadsághősök lelkesült tábora; a szabadság ős ellenségeitől felusztott csorda ez!

Amint át lett hidalva a pálinkától lángoló utca, omlott a Sisera hadja a kolostor előtti térre.

Egy kloáka áradéka, melybe borzalom belemártani a tollat, hogy le legyen írva.

A vele találkozót legelőször is a bámulat ragadja meg: honnan kerülhet elő a civilizált világ közepett ily tömeg vadember? Ennyi rongyba öltözött, tépett, kifordított alak; a tisztátalanság, a nyomor, a fénykerülő undor ennyi változata? Hol rejtőznek ezek, mikor csendes idő van? Közöttünk, alattunk élnek-e? És hogyan élnek? A munka tisztessége nem látszik rajtuk. Ezek a világvárosok élősdierei; egy tábor koldusokból, tolvajokból, a börtönök szökevényeiből, utcai örömlányokból és a pálinkabódék áldozataiból. És mindez együtt, egy rakáson! Hogy kerültek ezek össze, ki gyűjtötte őket csoportba; ki izgatja, ki uszítja őket a nyugalmas polgárok házai ellen? Ki prédikálja nekik, hogy egyik ember csak azért szegény, mert a másiknak van valamije? Ki adta kezükbe a veres zászlót, mikor a szabadság fehér zászlói lobognak?

A polgár, a nép embere egy arcot nem ismer közülök. Mikor előrohantak a füst és eltaposott láng közül, maga Goldner Fritz is megrettent előttük.

Nem ez az óriás az, akinek ő azt mondta: „Most kelj fel!” és fölkelt, s ha azt mondá neki: „Most nyugodjál el!” - elnyugodott.

A csoport közül egy magas, óriási alak vált ki; éppen oly rongyos, mint a többi; arca füsttől fekete, kezében öles vasrúd, mit úgy forgat feje fölött, mint nádpálcát; első volt, ki a hátralevő borszesztócsán keresztülgázolt, s ahányat lép, minden lábnyomán egy égő folt marad hátra. Vakon rohan elé.

Hanem amint meglátta a szemközt álló huszárságot, hátratorpant, megállt, és bevárta, míg hadai utána zúdulnak, akkor felemelt vasrúddal a kolostorra mutatva felordított bestiális, rekedt hangon:

- Tűzbe az apácákkal!

A tömeg vérittasan üvöltött utána.

Hanem az üvöltésen keresztülcsengett a lovasság trombitahangja, a készülőt jelentő parancshang, s az csápolta a tömeg tüzét.

- Az égre kérlek, bajtárs - szólt az ifjú aulista Richárdhoz -, ne adj jelt az összeütközésre! Kerüljük a vérontást. Én megkísértem a nép szívéhez szólni.

- No, hát szólj! - mondá Richárd. - Melletted maradok.

És még csak kardját sem húzta ki, sem lovához vissza nem sietett, hanem szívta tovább a havannáját.

- Jer, állj ide fel mellém! - szólt Fritz. - Ebből megérti a nép a testvériséget, mely polgárok és katonák között fennáll. Itt mellettem sérthetetlen, megszentelt helyen állasz.

Richárd felment Fritzcél együtt a kolostorkapuhoz, melyhez négy lépcső vezetett; annak a küszöbe szónokszékül szolgált Fritznek.

- Testvérek! - kezdé Fritz.

És azután beszélt nekik szép dolgokat, szabadságrul, alkotmányrul, a polgárok kötelességeirül, a reakció fondorlatairól, hazáról, fejedelemrül, dicső napokrul.

Hanem bizony azon a megszentelt helyen azért éppen nem voltak életbiztosítva; egy-egy krumpli, egy-egy tégladarab csak úgy koppant a fejük felett, amivel a hallgatók a beszédre a maguk észrevételeit megtenni siettek. Richárd csákója is kapott belőle egyet-kettőt.

Egy-egy általános felordítás el-elnyomta az ifjú népszónok beszédét, úgyhogy annak szünetet kellett tartani.

- Pajtás, nekem már elég volt a krumpliból - monda Richárd az ifjú aulistának -, beszélj a testvéreiddel, ha tudsz; mert bizony mindjárt én fogok velük beszélni. Én tudok.

- Nehéz a helyzet - mondta Fritz izzadt homlokát törülve -, a nép fel van bősztülve a papok ellen. A liguriánusokat már elkergette, s most azt hiszi, hogy minden kolostort le kell rombolnia. Népszerűtlen dolog az apácákat védelmezni; de az ember azt tekinti, hogy nők, s nők irányában a forradalom is udvarias.

- De azt látom - monda Richárd, a zárda ablakaira tekintve. Azok már mind be voltak hajigálva. Szerencsére belülről fatáblák védték a szobákat.

A nép aztán kezdte a huszárokat is hajigálni; a lovak közt nyugtalanság támadt.

Mikor Fritz újra rákezdte a szónoklatot, már akkor ketten szónokoltak, ő és a vasrudas óriás; a zúgó tömeg egyiknek a szavából sem hallhatott semmit.

Ekkor a katonaság felőli járdán egy új alak csörtetett elő, kinek láttára felderült Goldner Fritz veritéket hullató arca.

- Ah, itt jön valahára!

Ki jön, mi jön? Egy furcsa, bizarr alak. Ez is diák, roppant hórihorgas termet, kalapja mellett három szertelen nagy struccot; arca sima, sovány, piros - hatalmas nagy orral a közepén; vállán tenyérszerű széles háromszínű szalag, és arra egy kicsiny kis kocperd egész a hóna alá felkötve, hogy el ne essék benne. Hosszú haja repül utána.

A nevezetes férfiú rohamlépésben sietett a kolostorajtó előtt állókhoz, s egy ugrással ott termett mellettük.

- Isten áldjon, bajtársak! Itt vagyok már, nem kell semmit félni! Mausmann Hugó, bajtárs uram! Főhadnagy a második légiónál. Meggyúlt önöknek a bajuk? Elhiszem. Fritz barátom remek szónok. De csak tragikus szónok. Tragikus helyen ő a maga helyén van. De ismerni kell a publikumot. Ide Hans Sachs kell, nem Schiller. Aki a népet meg tudja nevetetni, az a győztes. Majd meglássa ön. Mikor én elkezdek versekben beszélni, hogy tátva marad a szájuk, hogy fognak bámulni, tapsolni és végre felkacagni, akkor aztán oda visszük őket, ahova akarjuk.

- No, hát láss hozzá, bajtárs, hogy megnevettesd a publikumodat, mert én majd meg találom őt ríkatni.

Mausmann Hugó előrelépett az emelvényen, s hosszú kezét kiterjesztve a nép fölé, komikus pátozzsal inte, hogy engedjék szóhoz jutni.

S amint előhúzza zsebéből tubákos pikszisét, ujjával rápeccentett, egyet szippantott belőle, ez a furcsa bevezetés csakugyan annyira meglepte a háborgó tengert, hogy egy percre lecsendesült.

Mausmann Hugónak alkalma lett rákezdhetni végeszakadatlan klapánciáit, amiket ő versben beszélésnek szokott nevezni, csak úgy jött egymásra a „Brüder” - „Gütter” - „die Freiheit” - „sich freut heut” - „Metternich” - „schmetter nicht” - „Minister” - „hin ist er”, míg egy fordulatnál erre, hogy „braven Cavalleristen” ez a rím következett, hogy „hocta iszten”, s hogy a testvéri szövetkezés látható is legyen, az improvizátor emfatikus elragadtatással ölelé keblére a huszárcapitányt.

- Pajtás! Még ennek sem nevetnek - monda neki Richárd, ki azt bámulta legjobban, hogy a szónok fel sem veszi, hogy a testvéri csók alatt Richárd égő szivarát saját arcához sütötte.

Hugó mondta tovább a verseket; de már nem akarták hallgatni.

„Le a papok védőivel! Tűzbe az apácákkal!” - hangzott minden oldalról, s megindult a hajigálás, a népies projektilek mindenféle nemeivel.

Egyszer aztán egy tojással úgy találták el a szónok ifjú orra hegyét, hogy annak szeme-szája tele lett a tartalmával.

- No, most erre mondj kádenciát, bruder!

Erre aztán csakugyan elkezdtek nevetni; csakhogy ez a röhej a brutalitás diadalkacagása volt a megbukott fölött. Röhögtek rajta, ahogy szokott röhögni a kegyetlen mob a kötélről leesett komédiáson, ki nem tud felkelni a földről.

Ez a diadalröhögés a végső fenyegetés hangja volt a lázadó szörnyetegtől. Ez mármost szét is fogja azt tépni, akit kikacaghatott.

Richárd kapitány elveté szivarcsutkáját, s indult a lépcsőn lefelé.

Fritz eléje állt, átölelte, és nem bocsátá.

- Bajtársam, testvérem, ne tedd azt! Ne adj jelt a vérengzésre! Nem az a vér aggódtat, ami kihull, hanem az a gyűlölet, ami kikel belőle. Nekünk nem szabad egymást gyűlölnünk. A te kardodnak nem szabad a mi népünk vérének megkóstolnia. Egy oltárunk van; ne áldozzuk meg rajta egymást. Még lehet békés úton segítenünk.

- Hogyan?

- Eredj fel te az apácákhoz; beszélj a fejedelemasszonnyal. Keresztények, szent szüzek, nem akarhatják, hogy az ő világi uraságukért százak vére omoljon, s két ország, két nemzet átkozott harca megkezdődjék. Nem; nem akarjuk, hogy ők mártírok legyenek; de meneküljenek innen. Az oldalajtó huszáraid által szabadon van tartva, azon keresztül elmenekülhetnek a belvárosba. Hisz kincseik nincsenek; ami féltőjük van, könnyen magukkal vihetik. S ha egyszer üres lesz a kolostor, a nép küldötteit felvezetjük oda magunk. Megmutatjuk nekik, hogy itt nincs senki, akin bosszút álljanak, s nincs semmi, amit prédára vessenek. Az épület pedig az államé. Felírjuk a falakra, felírjuk a kapukra, hogy ez az állam vagyona. És nem fogják lerombolni. Nemsokára megérkeznek többi barátaink; a nép közé fogunk vegyülni, felvilágosítjuk, lecsillapítjuk, megnyugtatjuk őket. Az égre kérlek, ne húzd ki azt a végzetterhes kardot hüvelyéből. Eredj te, beszélj az apácákkal. Én addig itt maradok Mausmannnal, s feltartom a nép dühét, testemmel, lelkeimmel. Míg visszajössz, a két vihar között állunk.

Richárd megszorítja az ifjú diák kezét.

- Ti bátor fiúk vagytok, derék gyerekek! Jól van. Ráállok a tanácsodra. Te beszélj a testvéreiddel, én majd addig beszélek a nénéimmal.

Richárd respektálni kezdé azt a tiszteletreméltó bátorságot, mellyel egypár ilyen fiatalember odaveté magát a háborgó néptenger közepébe, s pusztá szóval, szép beszéddel igyekezett a balvégzetű összeütközést elhárítani.

Ráadta a fejét, hogy segíteni fog nekik becsületes szándékukban.

Visszament a zárda kapujához, s bezörgetett rajta. A vén kapus ott leste az ajtóban a dolgok kimenetelét, s azonnal bebocsátá, amint Richárd megnevezte magát.

Azután ismét bezárta mögötte az ajtót, s utasítá, hogy merre menjen fel a lépcsőn, melyik folyosón előre, ha a fejedelemnővel akar beszélni.

Richárd, míg a lépcsőkön felhaladt, végigtanulmányozta magában, mit fog a zárdafejedelemnőnek mondani, hogyan világosítja fel őt a veszélyről, mint magyarázza meg neki, hogy miért kell a népet kímélni, miért szükséges meghozni azt az áldozatot, hogy az okosabb engedjen.

Kicsit restellte, hogy katona létére azt kell vallania nők előtt, hogy nem húzhat kardot a védelmezésükre. Hányszor tette ezt egy görbe tekintetért! Hány párbajban osztott sebet vitéz ellenfeleknek egy kontratáncban fogamzott apprehenzióért! Hanem hát azzal csendesítette le magát, hogy az apácák nem nők, hanem valami olyan lények, amiknek nincsen nemük.

A folyosón végighaladt anélkül, hogy szemközt jövővel találkozott volna. Az apácák mind a refektóriumban voltak összegyűlve.

A refektórium ablakai az utcára nyíltak, s annak belső táblái mind be voltak zárva; az egész terem egyedül a nyitva maradt ajtón át kapott világosságot.

Amint Richárd e férfi nem tapodta küszöbön megállt, megrendítő jelenetnek volt tanúja.

A terem közepén feküdt haldokolva egy apáca. Régóta idegbajban szenved, a mai nap rémjelenete elhatározta halálát. Az ijedelem, a künn tomboló, őrvongó zaj ideges görcsöket idéztek nála elő. Társnői ápolva, vigasztalva csoportosultak körüle.

S e martirológiai jelenet közepett, e sírbolti világításban, azon szűz alakok között, kik a halálvonagló apáca körül térdepeltek, egy ismerős arcot pillanta meg Richárd, egy arcot, melynek láttára minden csepp vére fellázadt önszíve ellen.

Edit volt az.

Ebbe a zárdába küldték őt nagynénjei a jegyben járó év leteltéig.

A leány is ráismert kedvesére, s egy pokolbul megváltott üdvözülő örömeivel repesett tekintete a délcege ifjú arcán.

A priornő magas, szikár, büszke alak, szigorú tekintettel lépett a kapitány elé, s nyugodt, szenttelen hangon kérdezé tőle:

- Mit akar ön?

Richárdnak e pillanatban minden gondolat szétszaladt a fejéből, amit idehozott.

Ahelyett, amit gondosan kiformált agyában, azt felelé a priornőnek:

- Legyen ön nyugton, fejedelemnő. Esküszöm önnek az Istenre, hogy szétverem innen ezt a csőcseléket!

Az ablaktáblákon már akkor zuhogott a kőzárpor, mint a jégeső kopogása.

Richárd szeme még egyszer találkozott Edit rémült tekintetével. A harag elállta minden ízét; látta a haldokló szüzet a márványpadlaton heverni, görcsös halálrángások között; látta kedvesét kétségbeesett tekintettel felé nyújtani összekulcsolt kezeit; és hallotta a szűzvérivő szörny böszült ordítását künn az utcán, s egész lelke felháborodott rajta.

Nem várta azoknak válaszát, akikhez beszélt; megfordult, lerohant a lépcsőkön; felszakítá a zárda ajtaját, jobbra-balra taszította az útját álló két ifjú aulistát, rohant paripájához, felveté magát a nyeregbe; s azzal előreugratott a nép elé, kirántva kardját, a jó Al-Bochacent.

Egy tekintetet vetett fel a zárda ablakaira, s úgy tetszett szívének, mintha az egyik ablaktábla félig kinyílnék, s azon kinézne valaki. Talán éppen Edit?

No, ha idenéz, hát lássa meg, ki az a férfi, aki őt szereti! Amit Richárd mondott a gyűlevésnek, az csak két szó volt:

„Takarodjál, csőcselék!”

Elbizakodott, vad röhögés üvölte választ szavaira. Akkor Richárd kardját megvillantá feje fölött; a trombita sebes rohamot vezényelt, s Richárd odavágtatott, hol a nép dühe legjobban lángolt: egyenesen neki a bujtogató népszónoknak.

A roppant óriás felemelte a vasrudat kezében, s megcsóválta azt a levegőben, csak úgy zúgott. Richárdnak úgy tetszék, mintha a zárda félig nyílt ablakából egy velőkgig ható sikoltás vegyülne a zivatarba.

A vasrúd süvöltve csapott le a lovagra.

Richárd előrenyújtott ököllel, feszült karral fogta fel az ádáz csapást.

Dicsőség Al-Bochacen vasának, de dicsőség az ökölnek is, mely azt markolva tartá - a két szörnyű vas szórta a szikrát, mikor összecsókolódott; de az Al-Bochacen kiállta a próbát, még csak meg sem csorbult.

Az óriásnak nem volt ideje még egyszer felemelni a vasrudat, a másik pillanatban le volt gázolva a földre.

S öt perc múlva üres volt az utca.

A bösz csorda szétfutott a szél minden tájékába, amint a lovasság közéje rohant; elhajigálta zászlóit, fegyvereit; rohant, bujdokolt, ki merre látott, hallgatva, nem kiabálva többé; még aki sebet kapott és lerogyott is, holtnak tetteté magát, és megnémult.

A távoli utcákon csak a robogó lovasság patkóinak dübörgése verte fel a csendet. A futó nép szava meghalt.

Richárd lovasaival végigverte a futókat a hosszú utcán a vámvonalon, míg embert talált maga előtt, míg el nem fogyott előle minden élő teremtes, menekülve odúiba, ahonnan előkerült.

S akkor megint vissza.

Gyors lovának nem ért az egész csapat nyomába. Ő maga előrenyargalt egyedül, ellenséget keresve büszke tekintetével; utána hű lovásza s azután a trombitás, ki riadót fűtt nyomában; messze elmaradva a lovasszakasz.

Mikor másodszor elnyargalt a zárda előtt, egy lélek sem volt már a téren. A zárdának egy ablaktáblája nyitva volt, s azon keresztül a rácsozaton át még egyszer megpillantá Editet.

Hogy nem jön most szemközt még egy új ellenség!

Csak kívánni kellett, és megjött.

Alig gyülekezett össze a vámvonalt végigseprő huszárság a szétkergetett had üldözéséből, midőn az ellenkező irányban új zaj verte fel az utcákat, közeledő néptömeg zaja.

Annak, ki még e zsvaj jellegével nem volt ismerős, magától ki nem lehetett találni, hogy mi az.

Először is szabályszerű katonai lépések robaja.

Azután egy keserves ének a Marseillaise dallamára.

Közbe egy rekedt dob el-elmaradozó pörgése. Mindez összevegyülve a kedves utcai fiatalság gyermekhangú vivátozásával.

Az utcán végigrohanó böjti szél porfellege nem engedi kivenni a közeledő tömeg mivoltát, csak a szuronyok villogása látszik, és azok között egy repkedő fehér lobogó, mely saját háromszínű szalagjaival pofozkodik a levegőben, mintha nem értenének valami dologban egyet.

Tehát valami rendes fegyveres csapat közelít.

Ellenség-e, szövetséges-e, azt sem lehet tudni. A szél veszettül kavarja a port, szemetet, s vágja a közeledők szeme közé, s mikor eltáncolta fölöttük porkavaró keringőjét, a két fegyveres csapat akkor látja meg egymást százlépésnyi közelségben.

Most azután Richárd igazán nem tudja, hogy mik ezek. Sorban és hadirendben felvonuló fegyveres férfiak, vállakon szuronyos puskákkal, oldalukon tölténytartókkal; de mégsem katonák. Ahány, annyiféleképp öltözve, fővegeik köcsögkalap, ernyős sipka, utazósüveg; ki frakkban, ki kabátban, és mindenkinek fehér szalag a bal karján keresztülkötve. Ez nem lázadó csőcselék.

- Kik vagytok? - szólítja meg a fegyveres csapatot Richárd kapitány elélovagolva.

- Nemzetőrség - felelt önérzetteljesen a csapat élén járuló domborodott alak, valószínűleg a csapat őrnagya.

- Mit akartok? - kérdezé Richárd.

E bizony furcsa kérdés volt. Az érdekes nemzetőr major, különben derék szattyáncszerző mester, olyan egyszerre nem is találta el rá a feleletet.

De ott voltak már a seregnél Goldner és Mausmann barátaink egy csapat aulista élén, s megadták a feleletet, rázendítve az előbb énekelt Marseillaise dallamát, melyre egy igen békeszerető vers volt alkalmazva, amiből megtudhatta, aki a szövegre figyelt, hogy e derék csapatnak semmi egyéb szándoka nincsen, mint a renddel párosított szabadság zászlóját lobogtatni, fegyverei fényével a sötétség hidrát odúikba visszaüzni, a népeket egymással testvérileg összeölelgetetni.

Richárd végigvárta a kardalt, mit Fritz és társai válaszul elzengtek.

- De mármost szeretném prózában és recitativo is meghallani, hogy mi járatban tetszik lenni.

Az őrnagy rátalált a nehéz feleletre:

- A békét és rendet helyreállítani.

- Hát tessék - szólt Richárd átkozott flegmával.

Az emberséges nemzetőr főtiszt zavarodva tekingetett maga körül. Mit „tessék”? Mit csináljon ő azzal a szóval, hogy „tessék”, mikor az utcát, amilyen széles, akként állja el előtte a huszárcsapat. Köröszül csak nem repülhet rajtuk. Kénytelen volt tanácsot tartani a táborkarával, hogy mit szóljon erre megint.

Izzadt bele a homloka. Hiszen nem vezényelt ő csapatot máskor, csak úrnapiján a processziók alkalmával.

- Hát igen. Tudja, kapitány úr. Azt értettem, hogy az ön együttműködésével.

- Vagy úgy? Van önnek számomra napiparancsa?

No, még ez a kérdés kellett a jámbor őrnagynak, hogy egészen elmenjen a kedve az egész hadművelettől. Fritz és Mausmann odaugrottak a segélyére, s sügták neki, hogy mit válaszoljon.

- Persze hogy van. Az aulától és a nemzetőr-parancsnokságtól.

- Nem ismerem azokat az urakat.

Az őrnagy most már haragba kezdett jönni.

- De kapitány úr!

- Ne tessék tűzbe jönni, őrnagy úr; ezzel a kérdéssel tisztába kell jönnünk; mert ha közre kell működnünk, akkor vagy ön rendelkezik velem, vagy én rendelkezem önnel; s erre valakitől rendelettől kell bírunk, aki mind a kettőnknek parancsol.

- De hát mit csináljunk?

- Tessék valakit elküldeni vagy a főhadparancsnoksághoz, vagy a hadügyminisztériumhoz, aki előadja az itteni állapotot, s az hozzon nekem valami rendeletet, amihez tarthassam magamat. Addig pedig megmaradunk a helyeinken; mi a nyeregben, önök a glédában.

Ezt az ajánlatot bizony el kellett fogadni.

Az őrnagy nyargoncul küldé a legserényebb két ifjút mind a két nevezett helyre: Mausmannt a főhadparancsnokhoz, Goldnert pedig a hadügyminiszterhez, hogy adják elő saját belátásuk szerint az itteni dolgok helyzetét, s aszerint eszközöljenek a kapitány úr számára rendelkezési szabályokat.

Saját belátásuk és fölfogásuk szerint!

Csakhogy az a saját felfogás lehet két különböző dolog aszerint, amint különböző szemüvegeken keresztül néz két különböző szempár. Nem kell elfeledni, hogy Goldner rajongó, idealista, magasztos kedély; Mausmann pedig utcai poéta, ki legszebb versei közben záptojást kapott jutalmul a publikumtól, ami egyike a legkedvezőtlenebb benyomásoknak.

Míg a két nyargonc odajárt, azalatt a két csapat ott táborozott a kolostor előtti tér két oldalán.

Richárdnak minden ízét átvillanyozta az a gondolat, hogy Editnek minden haja szálát az ő kardja védelmezi.

Ha ezzel a gondolattal el nem lett volna telve, bizony könnyűszerrel átengedte volna a nemzetőrségnek a kolostor oltalmát. Hisz azzal lerázta volna saját magáról a felelősséget. Ám lássa legyen a nemzetőrség, megvédi-e, s hogy védi meg az apácákat.

De Edit ott volt!

Ennek a kapunak az őrségét mindenkinek át nem fogja engedni.

Két jó óra telt bele, míg a nyargoncok visszaérkeztek. Mind a kettő hozott Richárdnak pecsétetes levelet. Legelőször azt olvasta el Richárd, amit Mausmann hozott neki a főhadparancsnoktól.

Huh, de fel volt paprikázva őexcellenciája. Hogy lehordta a kapitányt azért a lágyságért, hanyagságért, amit ez ideig tanúsított. Mért nem vágott rögtön közbe? Minek hagyta a zendülést ennyire nőni? Kötelessége lett volna rögtön löni, vágni, mindent eltiporni.

Jövőre a legszigorúbb felelősség terhe alatt ehhez tartsa magát. Az ördög fiának se irgalmazzon!

„No, ez jó egynek.”

Lássuk a másikat; hát a hadügyminiszter levele mit mond?

No hiszen abban volt még csak lehordva Richárd azért a szeles hebehurgyaságért, hogy minek vágott időnek előtte a nép közé, minek idézett elő vérengzést, mikor az egész kravallt pusztá fegyveres demonstrációval el lehetett volna nyomni. Ezúttal szigorúan megdorgáltatik. Jövőre pedig több ésszel és tapintattal járjon el hasonló esetekben. Ha az angyalokat húzzák is le lábaiknál fogva az égből, még akkor se kezdjen verekedést.

Richárd kapitány keblébe dugta mind a két levelet. Aztán megfogta a kardját, a jó Al-Bochacent, egyik kezével a markolatánál, másikkal a hegyénél, s meghajtotta, hogy ívet képezett, s így szólott hozzá magában:

„Kedves jó kardom, ha te nem volnál az én utolsó, egyetlen jó barátom, bizony kettétörnélek mostan.”

Azzal odalovagolt a nemzetőrtiszt elé.

- Uram! A rend helyre van állítva; tessék azt tovább fenntartani.

S megfordulva lovával, jelt adott huszárainak a visszavonulásra.

- Kár! - dörmögé a bajusza alatt Pál úr. - Egy füst alatt már ezeket is szétverhettük volna!

AKIK IGAZÁN SZERETNEK

Egyszer csak vége van minden szép álomnak.

Ébredjünk fel, éjjel van már!

A legrútabb, a legfeketébb, koromsötét éjjel.

Egy világváros, melyben az éjfél óráiban egyetlen lámpa sem ég, egyetlen ablak sem világít. Vaksötétség minden utcán; a roppant emeletes házak labirintjában oly tájékozatlanság, mint az őserdők mélyében. Az ég maga is fekete, s úgy tetszik, mintha csak boltozatja volna e sok utcájú, rettentő börtönnek, melynek bezárt kapui talán nem is házakba, hanem katakombákba vezetnek.

Egy lépés hangja sem veri fel a csendet.

Csak néha, hosszú, kétórai időközökben emelkedik fel a legmagasabb torony ormáról egy vérfényű röppentyű, lángoló kérdőjelt rajzolva az égre; ki tudja, kinek szól e kérdőjel?

És ez nem a képzelet agyréme - ez Bécs.

Október végnapjai járnak, a várost három oldalról vívják.

A nép egy része elmenekült, más része a harc vonalak előtt áll; benn csak azok bujdokolnak még, akik ott rekedtek; a gázvezetés el van rombolva, nincs mivel és nincs miért világítani. Ninive képe ez, az elpusztulás előtti éjszakán.

Messze, messze lehet menni, míg a város utcáin valakit találunk, s jó, hogy sötét van, hogy nem látjuk az utcákat terítve cseréppel, üveggel, a házak oldalait végigpaskolva kartácsoktól, a tetőket bombáktól áttörve s az emeletek padmalyait keresztülszagatva.

Valahol egy hosszú utca végén egy nagy, tömör halom állja el utunkat. Az a torlasz.

Két zászló lobog a tetején; az éj most azokat is feketékné mutatja; pedig szép színeik voltak!

A torlaszt harcos férfiak tömege fogja körül. Őrtűz nem ég; ott is sötétség van és lehető csönd.

Vannak, akik tudnak aludni, s azoknak igen jó párna a fejük alá tett gránitkocka.

Akiket ébren tart a végzetes éj, azok halkán beszélgetnek egymással.

Két ifjú ül egy ágyú lafettáján, s tölti az időt enyelgéssel.

Az egyiknek csak fél karja van; a másikat már elvesztette valahol.

- Te, Mausmann - szól a félkezű -, én azt hiszem, hogy holnap, holnapután aligha meg nem találom az elvesztett *kezemet*.

Társam nem tud lemondani arról a jó tulajdonáról, hogy a hozzá intézett szóra rímet mondjon.

- Tudniillik, ha valaki mellé *eltemet*.

- Nekem valami azt súgja: „Bevégezted, *Fridrik!*”

- Pályádat, mely volt *polizeiwidrig*.

- Bajtárs, én csak a szerelmemet *sajnálom*.

- Én meg örülök, hogy nincsen *nálam*.

- Ígérj meg *egyet*.

- Akármilyen *legyek*.

- Ha én elesem itt *ehelyütt*.
- Ami nagyon könnyen *beüt*.
- Tudasd vele, hogy ő volt ajkának *végsóhaja*.
- *Na ja!*
- S ha a vad szerezsán kardját szívembe *mártja*.
- Lesz nálad egy *vizitkártya*.
- Jól találtad a rímet. Majd könnyre fakad *szeme*.
- Ha ráírod: „Ma'm'zel, je vous *aimais*.”
- Menj a pokolba a klapánciáiddal! Beszéljünk *komolyan*.
- *Halljam*.
- Vidd el utolsó kártyámat *Alfonsine-nak*.
- Ha tudniillik még egyszer *meghínak!*
- Csak oly sötét ne volna, hogy írhatnék egy szót a *névjegyemre*.
- Nézd, az a gránát ide jön, *istenemre!*

Nagy bűgva csapott le egy távolból érkező gránát a torlasz kövei közé, s ott megfenekelve folytatta tűzokádó üdvözlését, néhány percre vérvilágot vetve az álmából felriadt csapatra.

Mausmann arra is verset mondott.

- No, mármost küldtek neked *lámpát*. Ennél ráírhatod a „*madám, pá*”-t!

Annál a süstörgő fénynél írta rá Fritz névjegyére e szót: „Én önt szerettem, adieu.”

Az utolsó szónál már lobbant a gránát, s izzó darabjai a két ifjú feje fölött zúgtak el. Nem esett semmi bajuk.

Mindennapi tréfa volt ez, föl sem vették.

Fritz átadta névjegyét Mausmann-nak.

Mausmann kisvártatva így szólt:

- Te, Fritz, tudod-é, hogy én most mit *gondolok?*
- Én is rímet mondjak rá?
- Majd teszem magam. Minket aligha el nem árultak ezek az *angyalok*.
- Honnan gondolod azt?
- Mindent megtudnak odaát, amit mi titokban tervezünk.
- Jó kémeik vannak.
- Én azt hiszem, ezek a Plankenhorsték a legjobb kémeik.

- Lehetetlen az. Tudod, hogy a saját kapusuk a mi emberünk, s az híven tudósít felőle, ki jár be a Plankenhorst-házba az éjjel és nappal minden órájában. Nem érintkeznek mással, mint a mi embereinkkel. Idegen nem jár hozzájuk. Egyedül a Brigittáktól szokott minden vasárnap odamenni soror Remigia, ki látogatóba viszi nagynénjeihez a zárdában növelt Edit kisasszonyt. A Brigitták pedig nem bajlódnak a politikával; irántunk meg éppen le vannak kötelezve; mi védtük őket annyiszor a nép zavargásai ellen.

- No, én csak azt mondom teneked, hogy kár volt nekünk a mi dolgainkba asszonyokat elegyíteni.

- Ne légy háládatlan, Mausmann. Emlékezzél a demokrata nőegyletre, mennyit tett ez a közügyért, hogy ápolta sebesülteinket, hogy gyűjtötte a pénzt számunkra, hogy lelkesítette kitartásra a férfiakat. Ah, barátom, nők nélkül nincsen szabadságharc.

- *Kudarc!*

- Már megint rímeket gyártasz?

- Nem árt az!

- Háládatlan! Mennyi megérdemetlen csókot kapott a legszebb asszonyoktól ez a te idomtalan pofád.

- *Tovább?*

- S mégis a nőket szidod.

- *Itt-ott.* Az eddig volt. Meglátod, gyermek, ha minket levernek, éppen úgy fogják ölelni az ellenségeinket, mint minket; s a győztesek, ha nem találnak más tárgyat, a mi hervadt koszorúinkból vetnek ágyat; úgy lesz az, *barátom.*

- Már én azt nem látom - mondá rá Fritz; ezúttal megtalálta ő is a rímet.

Jött az őrcsapat, és felváltotta őket. Mehettek pihenni. Egy szétrombolt cukorgyár falai közt volt vetve számukra nyirkos szalmából ágy. Erőt kellett gyűjteni a holnapi nap küzdelmeihez.

E sötét utcákon mint kísértetes bolygófény, botorkál végig egy hintó két lámpásával. Az a két lámpás is csak arra való, hogy még sötétebbé tegye a körülfekvő sírbolti éjszakát.

A hintó a Plankenhorst-ház előtt áll meg, a kocsis maga száll le a kaput kinyitni, s azután behajt az udvarra.

A hintóból két nőalak száll le: egy apáca és egy fiatal leány. Mind a ketten felsietnek a lépcsőn, melyen most lámpa nem világít, hanem maga a ház asszonya tartja ki eléjük a kettős kargyertyatartót.

A háziasszony megcsókolja az apácát, s kezét csókra nyújtja a fiatal leánynak, kinek hátrahulló csuklyája alól Edít örökvidám arca tűnik elő.

- Hozta ég, soror Remigia - súgja az úrnő.

- Valóban az ég oltalmára volt szükségem, hogy a kolostortul idáig eljöhessenek e rettenetes éjszakában. Sehol egy lámpa nem ég, s a kövezet minden utcában föltépve.

- No, de az ég őrizteti a maga angyalaival az ő választottait, hogy meg ne üssék lábaikat a kőben.

- Valóban mindennap csodának köszönhetjük, hogy élünk. De hova szaladt már az a leány megint? Úgy kell rá vigyáznom, mint a vad kecskegödolyére.

- Előrefutott a terembe, fürkészi, mi újságot találhatna nálunk, kikérdezi Alfonsine-t. No, majd mondok én ma neki újdonságokat, amikkel meglehet egész életére.

Azzal bevezette Antoinette asszony soror Remigiát az étterembe, melyben már terített asztal várt rájuk; hideg sülték, finom borok, chartreuse. A teakatlanban forrott a víz.

- Alfonsine, kérlek, láss a konyha után, hogy cseléd ne jöjjön a szobába.

Edit meg akarta előzni.

- Majd én megyek.

- Csak maradjon ön, kedvesem. Ön vendég a háznál. Tudja, hogy önt kímélnünk kell.

Edit durcásan vonogatta vállát e gúnyos gyöngédségre, s engedte magát kiszolgáltatni nagynénje által. Antoinette maga rakta el Edit felöltönyét.

- Tessék asztalhoz ülni!

A kerek asztal melletti díványra Antoinette asszony soror Remigiát ültette le, mellette Edit foglalt helyet.

Miután Antoinette asszony még egyszer személyesen meggyőződött, hogy a szomszéd szobákban nincsen senki, magukra zárta az ajtókat, s Alfonsine-t utasítva, hogy készítse el mindenki számára a teát, odaült szorosán Remigia mellé.

- Mit izent a tábornok?

- Holnap minden vonalon döntő roham lesz - suttogá soror Remigia; még így is félve tekintett széjjel: nem hallják-e meg a falak, a képek, a szobrok?

- Tudja-e, hogy baj van?

- Micsoda?

- A körülmények seregből egy csapat egyetértésére számítanak a fölkelők. Goldner elmondta előttem az egész tervet. Én aggodalmamat fejeztem ki előtte, hogy mi lesz belőlünk, ha a várost ostrommal beveszik. Mit fog velünk csinálni a győztes, kik mindenütt oly kiváló szerepet visznek? Erre a jámbor fiú elmondta megnyugtatómra, hogy ne féljünk semmit. Ha minden veszve talál lenni, egy kiszámított menekülési út van fenntartva azoknak számára, kiknek nem tanácsos idebenn rekedni. A mariahilfi és lerchenfeldi temetők között egy osztály huszár képezi az ostromzár kiegészítő részét. Ezzel a csapattal az aula már rég megkezdte a fraternizálást, s számít rá, hogy végveszély idején nemcsak utat fog rajta keresztül nyitni, hanem magával is ragadja, s fedezetül fogja használhatni az üldözés ellen. Ilyenformán hiszik, hogy kimenekülhetnek vagy Galícia, vagy Magyarország felé. Csupán a kapitány makacssága akadályozza a terv sikerültét. Ez a kapitány Baradlay Richárd.

- Ah, ugyanaz, ki a kolostor előtt szétverte a népet?

- Azt önök Edit húgom szép szemeinek köszönhetik.

- A kapitány, úgy tudom, azontúl sem igen barátkozott az aulával és népvezérekkel.

- Hozzájárulhatatlan volt. Mindekkorig nem bírták őt a tervbe befogni. A közlegénység már el van készítve, de kapitányát nagyon szereti, s ha az azt fogja neki mondani: „verekedjünk!” - verekedni fog a saját édesapja ellen is. Hanem most érkezett egy váratlan, új segítség a számukra.

- Nos?

- Egy asszony.

- Egy asszony?

- Egy veszedelmes, minden vakmerőségre képes asszony: a Baradlay fiúk anyja.

- Ah! Hogy tudott az keresztüljönni az ostromzáron?

- Merész és csaknem hihetetlen módon. Fritz beszélte el nekünk az egészet. Ez az elkényeztetett főispánné Schwechaton egy zöldségáruló kofánál póröltözetet vett fel, s ugyane kofa vezetése mellett, hagymával és burgonyával terhelt puttont hozva a hátán, gyalog jött keresztül valamennyi zárvonalon, előőrson; útközben zöldséget, pálinkát árult a katonáknak, s úgy

jutott be a városba. Itt a Singerstrasséba szállt ugyanazon zöldségkófa raktárába, 17-ik szám alatt.

- Csodálatos vakmerőség egy úriasszonytól! S mit akar itt?

- A fiait akarja magával vinni innen.

A két fiatal leány szemei összevillámlottak e szónál. Egyiknél a harag, másiknál a büszkeség villáma volt az.

- Fiait akarja elvinni? - kérdé elbámulva az apáca.

- Igen. Rá akarja őket beszélni, hogy menjenek Magyarországra, s álljanak az ottani kormány szolgálatába.

- No, és beszélt már a fiaival?

- Jó szerencse, hogy még nem lehetett. Ma délután érkezett meg. Goldner beszélt vele. Nem tanácsolta neki, hogy éjjel kísértse meg az ostromvonalon másodszori átszökését, tehát holnap reggel fog egyik fiával beszélni, a kapitánnyal. Csak hadd beszéljen! Ezt meg kell neki engedni; hadd menjen oda, s hadd jöjjön vissza. Ha beszélt a fiával, akkor bizonyos, hogy eltántorította azt. Az apátnő tudassa ezt a tábormokkal. Holnap este azután, mikor a kitörés tervezve van, a tábormok fogassa körül az egész huszárcsapatot. Ki van ott közelükben?

- Palvicz Ottó vasas ezredével.

- No, ez jó lesz nekik. A huszárokat meg fogják tizedelni. Richárd úrfit pedig föbe lövik.

És ezt Editnek hallani kellett.

Hogy miért kellett ezt Edit előtt elmondani? Hogy ezt kiszámított hidegvérű meggondolás beszélte ki a szerető menyasszony előtt, azt majd egyszer, a történet vége felé meg fogjuk érteni; addig higgyük csak azt, hogy kegyetlen, vak gyűlölet, hogy a szenvedésekben gyönyörködés mondatta el e zsibbasztó szavakat Edit hallatára; hogy ez az asszonyi lélek kéjelegni akart egy másik női szívnek halálos kínjaiban.

De abban ugyan nem gyönyörködhetett.

Edit arcán egy vonás sem mutatta azt, hogy őt ez az egész terv valamiben érdeкли.

Evett jóízűen.

Mikor kedvese főbelövéséről beszéltek, akkora sonkaszeletet tömött a szájába, hogy félreállt tőle a képe, s még egy kis ecetet kért ahhoz a zselatinhoz, amit a tányérjára kiszedett.

Alfonsine-ban forrt a méreg e közöny miatt. Nem állhatta meg, hogy egy hulló hideg haragjával ezt ne mondja neki:

- Úgy látszik, kedvesem, neked nemigen rontja az étvágyadat az a tudat, hogy a vőlegényedet föbe lövik.

Edit a villájára szúrt egy darab zselatint, s pikáns kézmozdulattal tartva azt Alfonsine felé, válaszolta neki:

- Jobb egy vőlegény meghalva, mint egy élő vőlegény eltemetve.

Azzal bekapta a villáján levő falatot.

- Indomptable! - mormogá fogai között Antoinette asszony. Soror Remigia szemeit ég felé forgatva s kezét keblére téve igyekezett arckifejezéssel bizonyítani, hogy ez egy megtörhetetlen, ördögi rossz teremtés.

Nem hat ennek a szívére semmi.

Edit nem akarta észrevenni, hogy három baziliszk hogy iparkodik őt kővé változtatni. Odatolta kis poharát Alfonsine elé.

- Tölts nekem is abból a chartreuse-ből, kérlek! Ha apáca leszek, nekem is hozzá kell szoknom ehhez.

Alfonsine odatolta elébe az egész üveget, s nézte, hogy mit csinál vele.

Bizony nem reszketett annak a keze, míg poharát teletölté a zöld likőrrel. És azután soror Remigia poharát is megtölté csordultig.

- Igyunk, soror Remigia; valamivel csak nekünk is kell magunkat vigasztalnunk - szólt a leány pajkos humorral.

Soror Remigia negédeskedett egy kicsit, hogy talán már sok is lesz, pedig hát nagyon szerette a chartreuse-t; az volt a gyöngye oldala.

- Valóságos kis ördög ez a leány!

Antoinette asszony azonban még nem végezte el utasításait.

- Ne feledkezzék ön el, soror Remigia, Baradlayné szállásának címetéről: Singerstrasse 17. szám, szuterén zöldségraktárban; mert a nő vissza fog jönni, hogy másik fiát is meghódítsa és hazavigye. Kezünkben kell tartanunk a fejét. Holnap reggel tudósítsa ön a tábornokot a szokott úton; de el ne siessenek valamit, hogy Richárd kapitány meg ne szagolhassa előre a puskaport. Ennek az embernek meg kell halni! S ha minden haja szálát angyalok őriznék is, meg fog halni.

Rettenetes egy leány!

Most meg már a fromage de Brie-ből kér egy szeletet, s fogyasztja a chartreuse-t, és itatja vele soror Remigiát.

Meglehet, hogy le akarja magát inni. Hiszen van oka rá.

Szegény leány!

Mennyi heroizmus kellett ahhoz, hogy tudjon enni és inni; mohó étvágyat, ingyenc szomjat tettetni akkor, midőn dolgokat beszéltek előtte, amiktől lelke haldokolt!

Játszania kellett azt a szerepet. Hadd higgyék, hogy íme, ennek is megtetszett már a kolostori élet; nem érdeklí más, nem vigasztalja más, csak a paradicsom a túlvilágon, s a jó terített asztal az innensőn.

Nemsokára úgy tett, mint aki küzd az álommal, s nem bír szempilláinak parancsolni többé. Feje hátrahajlott a karszékből; lehunyta szeméit. De azért hosszú selyempillái rejtekéből látott minden arcot.

Azok azt hitték, hogy már elaludt. És nagynénjei már ekkor nem néztek rá sem a gúny, sem a gyűlölet kifejezésével. Inkább a méregkeverő vizsgáló figyelme volt tekintetükben.

- Mindig ilyen? - kérde Plankenhorstné soror Remigiától.

- Fő hajlama a restség - viszonzá az apáca, bíráló szemölcéit magasra felhúzza. - Délig tudna aludni, ha föl nem keltenők, s este ilyenkor már alig tartható ébren. Nem érdeklí sem munka, sem olvasmány; szereti a semmit sem tevést. Szenvedélytelen teremtés. Csak enni és aludni szeret.

- Engedni kell hajlamának. Hadd érezze magát ott mentül kényelmesebben. Évdíját fizetni fogjuk holtig. Az biztosítva van. Ha hazajönne, itt ismét csak dolgoznia kellene.

- Tehát Baradlay Richárd csakugyan el van ránézve veszve.

- Mindenképpen. Akár így, akár úgy. Ha az anyjával beszélhet, bizonyos, hogy az a nő rábeszéli őt, hogy szökjék el csapatjával Magyarországra. Már egyik fiát így vitte bele a tűzbe. Az most kormánybiztos, s hadcsapatokat toboroz. Baradlay elsősülötte! Ha pedig az anyjával nem találkozik, ha csapatjának nem akarja engedni, hogy az átmehessen, akkor töltve vannak azok a pisztolyok, amik őt a végzetes pillanatban láb alul elteszik. Ezt Fritz mondta nekem. Saját csapatjában van két ember, aki őt le fogja löni.

- S az a végzetes pillanat már közel.

- Ha a roham holnap ismételtetik, ezek itt benn estén túl nem tarthatják magukat. Éjjel ki fognak törni a lerchenfeldi vonalon, hol Baradlayt tudják. Tehát csak egy nap van hátra. Ha az úrfi beszél az anyjával, akkor holnap este fogva, holnapután reggel halva. Ha nem beszél vele: akkor holnap este megölve. Nekem mindegy. Én nem kívánom neki éppen a vesztőhelyet, ámbár megérdemelné, hogy gyűlöljem.

- S két nap múlva mindennek vége.

- Vége az egész komédiának.

- És akkor ismét mi fogunk nevetni.

- Hahaha!

Nevettek is már előre.

És Editnek nem volt szabad elárulni egy arcvonásával sem, hogy mindezt hallja, érzi, végigirtózza! Nyugvó arcvonásainak az álmod kellett hazudni; a restség és mámor érzéki álmod.

És még azután végig kellett hallgatnia, mit suttog ez a három asszony a holnap eljövendőről.

- Hadműveleti terveket, mikben százan, ezren fognak elvérezni; mosollyal várt, megölelt, megcsókolt jó barátok; mikben zászlók fognak porba tiportatni, megénekelt, megkoszorúzott, saját gyöngéd kezeikkel hímzett zászlók. Hogyan lesznek a mészárszékre hurcolva, hogyan elárulva, elfogatva, láncnak adva a még ma hősöknek, jó barátoknak, testvéreknek gúnyolt férfiak; és mindez asszonyi hidegvérrel, úri nyugalommal.

És a leánynak nem volt szabad elárulnia rettegését. Lelkének minden ereje küzdött testének minden idegével, hogy azok egyszerre el ne kezdjenek reszketni, hogy tagjait ki ne törje a láz, hogy fogai össze ne vacogjanak, mint mikor a gyermek a tűzharang kongását meghallja.

Végre itt volt az idő az elmenetelre.

Edit érzé, hogy egy hideg kéz mint hideg kígyó nyúl arcához. Nem volt szabad felriadnia.

Hadd rángassák, hadd költögessék, míg nagy nehezen lelket vernek belé. Azután hadd dőljön az álmos gyermek ámolyogva, ásítózva soror Remigia keblére, ki őt támogatva vezeti le a lépcsőn a hintóig.

Antoinette asszony egész odáig lekísérte őket.

- Nincsen férfi a háznál, ki a kaput betegye - mondta a bárónő. - Minden férfi a torlaszok előtt áll, saját kapusunk és inasunk is. Egészen magunkra vagyunk. Ha a vén kocsis sánta és süket nem volna, őt is elvitték volna.

Pedig csak azért kísérte le őket a hintóig, hogy saját szemeivel meggyőződjék róla, hogy Editet soror Remigia viszi magával.

Hátha mégis? A gyanú nem alszik soha.

Mikor aztán ott ült már Edit a hintó egyik szegletében, s rögtön álomnak hajtá fejét, akkor megnyugodott felőle Antoinette, s visszatért szobáiba.

A nehézkes családi hintó csak lassan döcöghetett a sötét utcákon, a helyenkint föltépett kövezeten; talán a kocsis maga is bóbiskolt.

Amint aztán a sötétre kiértek, akkor egyszerre felnyitá szemeit Edit.

Mit nézett? Mit látott? Hova gondolt?

Csak egy dologra gondolt.

Elfutni!

Elfutni, ha ezer ördög őrizné is ezt a kocsiajtót, s ahány halottja van e napnak, annak a kísértő lelke mind ott járna is e világtalan utcákon.

Neszelni kezdett útitársnéjára.

Az már aludt.

Nem Edit szemei azok, amik álomra ragadnak a bőséges estebéd után, hanem felügyelőnéjéé.

Soror Remigia horkolt, mire a belvárosból a glacis-ra kiértek. A chartreuse megtette kötelességét.

Alig vette ezt észre a leány, midőn szép csendesen felnyitotta a hintó ajtaját, s egy szökéssel kinn termett belőle.

A kocsis felől ugyan meglehetett azt; az nagyothall, és talán bóbiskol is.

S azzal sebesen, ahogy szenvedélye vitte, futott vissza a glacis fasorai közül a városba.

Csak ott, ahol a legelső sötét utcába beért, tekintett vissza háta mögé, s látta a távolban, hogy mászik tovább az a magányos lámpa, mit nagynénje hintaja visz magával a sötét éjben; mint vándor szentjánosbogár.

Csak a csípős éji levegő fel ne költené az apácát!

Különben futhatnak már utána.

Sietve fordult be az utcába, s nekiindult a néma, fekete éjszakának.

Sötétben, éjfél tájon, egy kivilágítatlan óriási városban, egy szűz, egy gyermek, senkitől sem védve, senkitől sem vezetve, megindul keresni egy utcát, egy házat, ahol sohasem volt, és abban egy asszonyt, akit sohasem látott.

Csak a végzetetlen szerelem, mely egy ilyen gyermekszívben istenné tud nőni, adhatott neki erőt ilyen gondolathoz.

Merre induljon? A sötétben még tájékozni is kellett magát.

Az óriás Szent István-torony szolgált útmutatójául.

A Singerstrasse annak a túlsó oldalán van. Tehát e templomot kell elérnie. Talán ott lel valami becsületes, jó szívet, ki őt útbaigazítja tovább.

Most már remeghetett kedvére minden tagja, szívének minden idegecskéje. Most már nem látta senki.

Reszketve a láztul, égve a sietségtől, futott a gyermek azokon az utcákon végig, amik a nagy gót torony irányába vezettek. Süketnéma utcák. Mintha a föld alatt járna, a mese labirintjában. A belváros szűk utcáiban, a sokemeletű házsorok között kétszerte sötétebb az éj. Szándékosan elmulasztottak ma minden világítást, hogy az ostromzároló ellenek ne legyen célpontja sehol.

Ami a városban élni mer, az kinn van a kapuknál, a vonalokon; ami élni retteg, az elbújt boltosatos menedékekbe, amikről még most azt hiszik, hogy a bomba nem törheti keresztül. Az utca üres.

Még saját léptei hangját sem hallja a leány, oly nesztelenül fut. Fél, irtózik az éjtől, a magánytól; de e félelem fölött uralkodik még, mint lázbeteg álomlátásai felett a paroxizmus, a kedvesét fenyegető veszély s az abban fogamzott hagymázos vakmerőség. Ahogy azok a lázbetegek szoktak ágyaikból kiugrani, ablakon keresztül menekülni, hegyes kavicsokon mezítláb elfutni, folyamnak rohanni, erős embereket megtámadni - féltükben, iszonyatukban.

Csak egyszer-e egyszer állt meg, mikor az óra ütött. Két óraütést hallott már bolyongásai alatt. Tehát félórája már, hogy fut, pedig Bécs belvárosa félóra alatt egyik végétől a másikig megjárható; kivált annak, aki rohan. Tehát el kellett tévelyednie.

Valahogy kijutott egy utcakeresztterbe.

Ismét megtalálta az István-tornyot, most már jobbra maradt az el mellette.

Mégsem tévedt el.

A Singerstrassénak ez irányban kell lenni. De hogy lásson meg most egy utcanévet, egy házszámot, mikor ily vak sötétség van körös-körül?

Egy utcaszegleten megállt, ott a szegletköre leült. Ki volt fáradva.

És harmadszor is hallotta az István-torony óraütésének méltóságos hangját. A tizenkét órát ütötte.

S amint az óraütés elhangzott, ismét emelkedett, vérvilágot sziporkálva a jelző röppentyű a toronyból, ismét odarajzolta a fekete égre a világító kérdőjelet; ki tudja, mely távol levő jó barát válaszát kérdezve azzal?

Edit e röppentyű fényénél mohó sietséggel kereste a ház szögletén levő fölírást.

Szívét villanyos öröm járta át. Éppen a feje fölött voltak az érc lapidár betűk: „Singerstrasse”.

A bizalom visszatért szívébe. Őrangyal fogta a kezét, az vezette őt idáig. Ez édes hit egészen megnyugtató. Ez nem vak szerencse, ez gondviselés! Ha a kezdet ilyen jó, akkor a végének is jónak kell lenni.

Most már kezében volt a tájékozás fonala. A röppentyű szétrobbant, s ismét feketének hagyta az éjt, hanem Edit tudta már, hogy ha ez a ház, amelynek szögletén ő áll, az 1-es szám, akkor az innenső sor házai a páratlan számok. Csak a kapukat kell megszámlálnia, hogy a 17-ik számra ráakadjon.

Folytatta keresését a sötétben.

Úgy tetszett szemeinek, mintha a röppentyű kialvása után még sokkal sötétebb volna az éj. Csak tapogatózva haladhatott, mint a vak.

Minden ajtót kezével kellett megtapintania, hogy a kapukat össze ne tévessze a boltok portáléival. Így haladt, a házakat számlálva, előre. Tizenhárom. - Tizenöt. - Most jön a tizenhetedik kapu.

- Ki az?! - sikolta fel egyszerre rémülten, midőn a tizenhetediknek számlált kapu mélyedésében egy élőlénybe ütközött, s a rémület vad erejével ragadta meg azt mindkét kezével.

- Jézus Mária, Szent Anna! - kiáltott fel viszont a maga részéről amaz élőlény. - Ez egy örült.

Az egy vénasszony volt, kibe Edit belebotlott.

- Nem, nem, bocsánat! - lihegá a leány, a nő ruháját eleresztve. - De úgy megijedtem öntől.

- Én még jobban magától. Mit akar itt, mamzel?
- A tizenhetedik számú házat keresem.
- Úgy? Mit akar abban a házban?
- Csak énnekem azt meg kell találnom.
- Kivel van ott dolga? Ilyen késő éjszaka, mamzel.
- Egy asszonnal.
- Egy asszonnal? Micsoda asszonnal?
- Egy zöldségárusnővel, ki egy másik kufárnővel érkezett ide ma este.
- Vajon mi dolga van velük? Ha megmondja, odavezetem.
- Ó, ne kérdezősködjék tőlem, néne; ha hisz ön Istenben, higgye el nekem, hogy egy ember életéről, nem, két ember életéről - ó, Istenem -, igen sok életről, halálról van szó! Ha tudja, hol ez a ház, vezessen oda.
- Ez a ház itt van a hátam mögött - mondta a vénasszony -, ha be akar jönni velem a mamzel.

Edit nem gondolkozott a válaszon.

- Bocsáttassuk be magunkat.
- Nálam a kapukulcs - szólt az asszony, s felnyitá a keskeny ajtót, s maga elé bocsátva a leányt, ismét bezárta azt mögöttük.

Csak most kezdett eszmélni Edit, hogy mit tett. Egy idegen, ismeretlen házban, egy elhagyott éjféli órában kényre-kegyre átadta magát egy soha nem látott idegennek.

A szűk folyosó végén lobogtatott a szél egy földre tett mécsest. A kövér, piros képű vénasszony felvette a mécsest, s végigmustrálta annak világánál a jövevény leányt, s azután elbámulva rebegé, annak ismeretes öltözetét szemlélve:

- Szent atyám, ez egy apácanövendék!

Edit egész alakján, felmagasztalt arcvonásaiban valami dicsfény derengett e pillanatban, ami ösztönszerű tiszteletre kényszeríté az ismeretlen asszonyt. Egy mártír, egy szentkép állt előtte.

- Tehát a zöldségárusnővel akar ön beszélni, kisasszony?
- Nem övele, hanem azzal a nővel, aki vendégül jött hozzá.
- Tud valamit erről a nőről?
- Mindent.
- Tudja-e, hogy az életével játszik, amikor ezt mondja?
- Tudom.
- No, hát jöjjön utánam.

A néember megindult a lobogó méccessel előre. A szűk folyosóra egy még szűkebb pince-torkolathoz vezette a leányt, s azt mondta neki, hogy mármost menjen ő előre.

Edit nem tévovázott. Megindult a pince falépcsőin, a nyirkos falhoz támaszkodva kezével, és eszébe jutott, hogy ha amaz őrangyal, ki idáig elvezette, most be nem takarná fényes, búbajos palástjával, akkor most ez ismeretlen, föld alatti, szűk odúban mindazon név nélküli borzalomnak prédául eshetnék, amit bűn kigondolni képes. Ez a nő és talán mások, ki tudja, kik

laknak itt, azt tehetnék vele itten, amit akarnak; meg is ölhetnék, el is temethetnék itten; sohasem tudná meg senki.

Azért csak csendesen haladt a lépcsőn lefelé. Az a némbér fogta az egyik karját, csontos erős markával; talán azért, hogy vezesse - talán, hogy ne botolják?

A lépcsőkön leérve egy dohszagú gádorba jutottak.

- Jobbra! - sűgá a vénasszony.

Edit engedte magát előretolatni a háromszor is eltérő gádor tekervényes menetein, míg végre egy kívül belakatolt, rozzant faajtóhoz értek, melynek hasadékán keresztül gyertyavilág szüremlett elő, dacára annak, hogy az ajtó kívülről be volt zárolva.

A nő felnyitá, és levette a pántrul a lakatot.

- Ide megyünk be, kisasszony.

De már az ajtónyitás előtt megtudta Edit, hogy itt jó helyen jár. Az ajtóhasadékán fülledt zöldségillat szivárgott keresztül. Könnyebbülten lélegzett fel. Az a sárgarépa, zeller sem hitte volna, hogy bűzét ambróziaillatként üdvözölgék valaha.

Ez a zöldségárusné raktára.

- Vigyázzon, még egy lépcső van lefelé! - figyelmezteté a kufárnő a leányt; amint az belépett, ismét betette mögötte az ajtót, s maga kívül maradt.

Edit egy boltozatos üregben találta magát, melynek szögletei burgonyával, répával, falai hagymakötegekkel voltak borítva.

A pinceodú közepén volt két szalmaszék; az egyikén égett egy faggyúgyertya, gombának eredt kanóccal; a másikon pedig ült egy asszony, népies öltözetben, minőt a városi kofák viselnek.

A nő csendesen tekintte fel a belépő leányra. Ez az arc nem szokta elárulni meglepetéseit. Ennek nem parancsolnak úrrá lett idegek.

A leány pedig hevesen odarohant a nőhöz, s térdre esve előtte, megragadá annak kezét, s rémülettől tágult szemével előre hirteté, mit ajka sietve mondott:

- Baradlayné asszony! Önnek a fiát meg akarják ölni!

A nő összerándult, de elfojtá ajkán a sikoltást. Pedig a szíven ment e szó keresztül.

- Richárdot? - rebegé önfeledten.

- Igen, igen - szólt sietve a leány -, Richárdot, az ön Richárdját. Ó, asszonyom, szabadítsa őt meg!

És erőszakosan fonta át karjaival a hölgy térdeit.

A hölgy vizsgálódva tekintte a leány arcába.

- Te Edit vagy?

A leány édes bámulattal tekintte föl rá.

- Hallotta ön már e nevet?

- Fiam leveléből ismerem azt. Arcodból, szavadból olvasom, hogy te nem lehetsz más, mint Richárd arája.

- Ó, asszonyom, a sír arája vagyok én, a kripták és templomfalak jegyese. Tudom jól, előttem beszéltek, hogy vőlegényemnek meg kell halnia. Meg kell neki halni irtóztató, soha ki nem engesztelhető halállal; vesztőhelyen vagy orgyilkos által. Azért rohantam önhöz. Ön anyja néki. Válasszon számára valami szebb halált.

- De honnan tudod te mindezt? Hogy én itt vagyok? Hogy én ki vagyok? Hogy Richárdot mi vész fenyegeti?

- Elmondom önnek. Ön el van árulva. Legjobb szövetségesei, bohó, gondatlan ifjak elmondták titkát ravasz úrhölgyeknek, kik szerelmezt játszanak, szabadsághósnéket játszanak; pedig a megölő ellenfél megbízottai. Azok elmondták előttem, hogy önt és fiát hogyan fogják már holnap elárulni; ha beszél ön Richárddal, akkor őt elfogják és kivégzik feljebbvalói; ha nem beszélhet vele, akkor alattvalói orgyilkolják le. Miért mondták ezt el előttem? Azért, hogy összetörjék lelkemet. Ó, mit tudom én, miért akarnak engemet összezúzni, megbolondítani!

A leány zokogott, de csak egy percig; akkor ismét egész delejes virgoncsága visszatért.

- De csalódtak bennem. Azt hitték, hogy már össze vagyok morzsolva, hogy már halott vagyok; de én kicsúsztam kezeik közül; megszöktem, elrohantam, keresztülfutottam a városon; sötét volt, mégis idetaláltam, mert védett az Isten, velem volt, idevezetett. Még tovább is fog vezetni!

Annyi igaz felmagasztaltság volt az ifjú leány indulat szavaiban, hogy a delnő néma elragadtatással fonta karjait vállai körül, és gyönyörködve nézett arcába.

Aki Richárdot ennyire tudja szeretni!

- Térj magadhoz, gyermekem, s aztán beszéljünk nyugodtan. Látod, én nyugodt vagyok. Tehát azt mondták előtted, hogy holnap reggel leszünk elárulva?

- Bizonyosan tudom.

- Akkor még fél éjszakánk van őket megelőzni.

- Ön el fog menni a fiához?

- Azonnal.

A leány könyörögve tette össze kezeit.

- Vigyen el magával engem is!

A nő egy percig tanakodott magában.

- Jó lesz. Jöjj te is velünk!

A leány most már kezeivel tapsolt örömében. Olyan gyermek volt.

- Gondold meg, hogy életünkkel játszunk.

- Ó, hiszen annak örülök!

- Neked is pórruhába kell öltöznöd, hogy velünk jöhess.

Baradlayné beszólította a künn álló kufárnőt:

- Frau Bábi. Nekünk rögtön indulnunk kell.

- Úgy is jó - mondá a vénasszony.

- Ez a leány is velünk jön.

- Ez is? Akkor hát ennek is kosztüm kell?

- Van készen?

- Mindenféle termet számára.

Frau Bábi egy ócska láda tetejét felnyitva, talált abban fiatal leányok számára való öltözéket. Volt ott több is.

- Hanem mármost, Frau Bábi, a gardróbot jó lesz összepakolni és máshová elszállítani, mert a szállásunkat többen tudják, mint szükséges.

- Magam is azt gondolom.

A kofaöltözetet Frau Bábi csak a növendékjelmez fölé adta fel Editre; derekát keresztülkötötte kockás gyapotkendővel, a fejére pedig föltett egyet azokból a kofadivat szalmakalapokból, amik a profilból csak az orr hegyét engedik láttatni.

- Tökéletes kicsi kofa. Nomármost még egy puttony is jön a hátára. Ugye, még ilyent sem viselt? No ne féljen, majd egy könnyű puttonyt választok ki, ami csak vesszőből meg vászonból van, és abba csak zsemlyét rakunk, hogy könnyű teher legyen. Mi ketten elbírjuk a krumplit és hagymát is.

Edit egész tréfát talált ebben. Felvette a hátára a puttonyt, tele zsemlyével.

- Hja bizony, galambom, ha a katonák közt akarunk megfordulni, eleséget kell magunkkal vinnünk, különben azt hiszik, hogy valami rossz járatban vagyunk.

Azzal fölsegíté a másik puttonyt a nagyságos asszony hátára, a legnehezebbet felvette ő maga.

- És mármost tudjuk-e, hogy melyikünket hogyan hínak? Én vagyok a nagyságos asszonynak a Frau Bábi, a kisasszonynak vagyok Fra Mám. A kisasszony nekem és a nagyságos asszonynak: tu Léni. A nagyságos asszony pedig a kisasszonynak: Frau Kodl. A nagyságos asszony pedig nekem Frau Midi. No, hát hogyan lesz?

Ki-ki elmondta sorba a másik megszólítását. Még tréfa is volt e szereptanulásban.

- Aztán csak kreuzfidél mind a hárman. Nem szabad félni! Mikor legjobban fél valaki, akkor kell legvígabbnak lenni. Azután mentül „gmoán”-abb nyelven beszéljünk. És csak mindig kreuzfidél, ahogy én. Csak engem kell utánozni. Különben ördöge legyen annak a katonának, ha én a lerehenfeldi káposztáskerteken át ott nem szököm ki az ostromvonalukon, ahol akárok. No, hát csak mindig kreuzfidél!

Edit megígérte, hogy úgy lesz; hanem azután amint kiértek a sötét utcára, ismét elkezdett remegni. Frau Bábi, ki kezében tartotta a kezét, hiába mondott neki bécsi bonmot-kat, tréfás adomákat, nem tudta felvidítani.

- Jaj, Léni! Ha te így fogsz reszketni, akkor jobb lesz, ha itthon maradsz. Hiszen így elárulsz bennünket, hogy mi járatban vagyunk. Szedd össze magadat, Léni! Legyen olyan jó parasztos kedved. Léni, te Léni!

Edit ígérte, hogy össze fogja magát szedni, de csak nem bírta a parasztos kedvét megtalálni.

Frau Bábi most egy olyan utcán vezette őket végig, amire Edit a sötétben is ráismert. A Plankenhorst-ház is ebben az utcában van.

Itt még jobban elővette Editet a reszketés.

Amint a Plankenhorst-ház elé értek, Edit felnézett az ablakokba. Két ablakból világ derengett. Ott vannak néneinek hálószobái, mikben az éji lámpa világít.

- De hát mi lelt, hogy úgy reszketsz? - kérdezte Frau Bábi a leánytól. - Úgy reszketsz, mint egy érzékeny kisasszony, Léni.

- Majd mindjárt nem reszketek én, Frau Mám, csak adjon ide a puttonyból két krumplit; jó nagyot.

- Mi az ördögnek neked az a két krumpli?

- Majd mindjárt megmondom.

És azzal fogta, az egyik krumplit az egyik ablakon, a másikat a másikon zuhé, be! Csak úgy csörömpöltek az üvegtáblák.

Azzal aztán vesd el magad, szaladt egész az utca végéig. Persze hogy a másik két nőnek is szaladni kellett vele együtt e merénylet után. Alig bírták utolérni.

- De mi az ördögöt csináltál, Léni? - pörölt rá a fogadott Fra Mám. - Elment az eszed, hogy ablakokat hajigálsz be, s így megszalajtasz engem is meg a Fra Kodlt is? Tu nárische Kréd!!

Edit azonban megfogta Baradlayné kezét, lihegő kebelével mondá:

- Ott lakik a két gonosz szívű nagynéném, akik okai annak, hogy most az utcán járok. Hej, hogy ugrottak ki az ágyaikból! Hej, hogy találgatják most, ki kívánt nekik nyugodalmat jóéjszakát! Hahaha!

Baradlayné ahelyett hogy megszidta volna a leányt, megszorította a kezét. Ő értett mindent. Csodálatos egy gyermek ez!

- No, Fra Mám! - mondta Edit, amint más utcába értek. Megtaláltam már a parasztkedvemet! Akarja-e, hogy danoljak?

Nem is várta rá a feleletet, hanem rákezdte tiszta, szép, csengő hangon énekelni a nép-románból:

*Und ewig kennt das Vaterland und nennt,
Die letzten zehn vom vierten Regiment.
Lia lia lia la!*

Még jódlírozott is hozzá, mint akármely kofának a leánya.

Hogy még sötétebb legyen az ég, az eső is elkezdett permetezni.

- Ejnye, ezt már elengedtem volna holnapra - dűnnyögé aggályosan Frau Bábi.

- Nem ázunk el! - biztatá vidáman Edit. - Ez az eső még jobban eltakar bennünket, Fra Mám.

- No, csak te ne szólj bele mindenbe, Léni! Nem kell nekem semmi takaró, hogy láthatlan legyek. Hanem mármint iparkodjunk, míg jobban elő nem kap.

Még jobban siettek. A kufárnő egy-egy percre megállt, megkérdeni az úri asszonyságtól, ha nincsen-e kifáradva. Az nem szólt, csak inte, hogy menjenek tovább. E napon legalább négy mérföldet gyalogolt már nehéz teherrel a hátán.

Csodálatos az, amit egy nő megbír! - Egy nő, aki anya - egy anya, aki szeret. - Fiát, hazáját.

Editet nem kellett kérdezni, hogy nem fáradt-e el. Ő járt legelő, s táncolt a vállán vitt puttonnyal.

Kétórát vertek a harangok a város tornyaiban, mikor az álcázott nők a Kaiserstrasséra kijutottak.

A lerehenfeldi főutca torlaszánál nem volt senki, még őr sem.

Az ostromlottak tervszerűen hagyták azt látszólag őrizetlenül. Azon a vonalon az ostromló sereg csekély számú lovassága tanyázott, a többi Schwechat alatt volt; lovasság nem ostromol torlaszokat. Azonban a torlaszok melletti házak tömve voltak lövészekkel, kik nesztelenül rejtőzködtek ottan, a kirohanás esélyére tartogattatva.

A nők az ostromlottak miatt kionsonhattak az eltorlaszolt utcákon.

Nagyobb mesterség volt azonban az ostromzárolók vonalán átjutni a temetőig.

Akik azokban a napokban ismerték Bécset, emlékezni fognak rá, hogy az auf der Schmelz és Hernals között volt még akkor egy nyílt árok, a hegyi záporvíz felfogására, elején faragott kövekből, odább palánkokból készült oldalfalakkal. Nem kellemes hely, de jó mély annak, aki nem akarja, hogy meglássák.

Rendes, polgári nyugalmú időkben félelmes lehet éjszaka végigbotorkázni a mély árokban, csak a kétségbeesett tolvaj, a gyermekgyilkos néember s a gazdátlan eb kereskedik ottan.

Hanem a zivataros idő tisztára sepri az ilyen szemétvermeket.

Most nincs se tolvaj, se gyilkos; háború van.

A kufárnő vezette útitársnőit a mély árok hosszában, melynek fenekét buja fű verte fel; hónapok óta nem járt itt eső.

Egy helyen, ahol az oldalfal be volt omolva, elébb felkapaszkodott maga a kufárnő, óvatosan széttétekintett, s azután suttogva monda:

- Helyben vagyunk.

Legelébb is feladogattatta magának a puttonyokat.

- Ezeket most hagyjuk itten. Elég lesz a magamé. Ott tanyáznak a huszárok.

Kétszáz lépésnyi távolban az ároktól látszott két huszár alakja, az őrtűztől megvilágítva. Távolabb még öt-hat őrtűz égett egy csoportban; ott volt a temető, a csapat tanyája.

- Nem csalódtunk. Most már, Frau Midi, előre! Rám nincs ott szükség.

Baradlayné Edit kezét megfogva, egyenesen az őrtűz felé tartott.

Az őrszem látta őket közeledni, de nem kiáltott rájuk. Egészen közelébe hagyta jönni. Csak akkor szólalt meg az egyik lóhátrul halk, mély hangon:

- Ki vagy? Megállj!

- Jó barát! - felelt Baradlayné.

- Jelszót!

- „Nyergelj, fordulj!”

Erre a kérdező leugrott lováról, odament a pórruhás nőhöz, s meghajtva előtte a térdét, tiszteletteljes gyöngédséggel csókolá meg annak kezét anélkül, hogy kezével érintené.

- Kegyedet vártuk, asszonyom!

- Rám ismertél, Pál, jó öreg?

- Hála istennek, csak hogy itt van!

- Hol a fiam?

- Egyszeribe odavezetem. Hát ez a drága szép cseléd? - kérdé Editre mutatva.

- Ez is velem jön.

- Értem.

A vén huszár odaadta kantárszárát bajtársa kezébe, s gyalog vezette a temető felé a két hölgyet.

Egy kis fehér ház - a temetőőr lakása máskor - volt ezúttal Richárd haditanyája. Abban foglalt el egy kis szobát, melynek ablaka a város felé nyílt.

Éppen az éjjeli cirkálásból tért haza; zárt ajtóját felnyitá kulcsával, a gyertyát meggyújtá az asztalon, s azzal bosszúsan ütött öklével az asztalra.

- Már megint itt vannak?

Mik voltak ott?

Ott vannak szépen kiterítve az asztalán a legújabb pesti hírlapok. És azokban egyes cikkek veres irallal aláhúzva.

„Tűzbe velük!”

De mégsem tudta őket tűzbe vetni anélkül, hogy elolvassa.

És azután, mikor elkezdte olvasni, akkor meg éppen nem tudta őket a tűzbe vetni. Ki tudja, hátha meg sem égnének abban? Ki tudja, hátha a hamuból is föltámadnának?

Odakönyökölt az asztalra, s borús homlokát tenyerébe fektetve, ismét és ismét elolvasá a jelzett sorokat, és homloka még borultabb lett utána.

- Nem igaz! Nem lehet ez igaz! - kiálta fel önmagával küzdve. - Ámítanak, hazudnak mind! Lehetetlen ilyennek történni a nap alatt!

Valaki jön. Sietve markába gyűri az olvasmányokat.

Pál úr lép be.

Richárd haragosan förmed reá:

- Ki lopta nekem ide megint ezeket az infámis hírlapokat az asztalomra?!

Pál úr sarkából kiforgathatlan kedéllyel felel:

- Hogy valakitől ellopjanak valamit, azt értem. De hogy valakinek odalopjanak valamit, ez nekem új szó.

- Zárt ajtómon keresztül idecsempésznek az asztalomra mindennap egy csomó hírlapot! Ki teszi azt?

- Hát én azt sem tudom, hogy mi az a hírlap! Hisz én nem tudok olvasni.

- Hazudsz! Gazember! Talán nem tudom, hogy három hónap óta olvasni tanulsz vén bolond létedre? Ki tanított olvasni?

- Ne tessék keresni! Éppen tegnap halt meg. A trombitás. Kicsapott diák volt szegény; régen a halál kutyái ugattak belőle. Azt mondtam neki: „Ne vidd el, pajtás, a tudományodat a más-világra, hagyj belőle nekem is egy kicsit!”

- S minek tanultál te olvasni? - vallatá őt szigorral a kapitány.

A vén közvitéz megmeresztette a nyakát, s keményen odafelelt:

- Könnyen tudnék erre a kérdésre valami mást mondani, mint ami tiszta igazság, ha hazudni akarnék; mondhatnám, hogy szeretnék már egyszer altiszt lenni, azért tanultam olvasni. De nem mondom. Hanem megmondom, hogy azért tanultam vénségemre olvasni, hogy megtudjam, mik történnek odahaza.

- Tehát te is olvasod ezeket itt? Honnan kapjátok ti ezeket?
- Hagyjuk ezt máskorra. Reportom van. Két asszonyember akar beszélni a kapitány úrral.
- Asszonyok? Hogy kerültek ide? Honnan jöttek?
- A város felül jöttek.
- Hogy eresztette őket át az őrszem?
- A jelszót mondták.
- Ez megint hazugság. Ebben az órában cseréltem a tábori jelszót; azt még a városban nem tudhatta meg senki. Azt még nem árulhatta el senki.

Pál úr sötét, dacos flegmával mondá meg az igazat:

- Más jelszóval jöttek be...
- Más jelszóval? Hát van itt az én jelszavamon kívül még valakinek másnak is jelszava? Hisz itt összeesküvés van! De közé fogok vágni. Azt a két nőt föbe lövetem!

Richárd dühös volt, a kardját verte a padlóhoz; Pál úr pedig olyan szelíden nézett rá, mint valami jó kedélyű nagyapó mérgelődő kis unokájára.

- Az egyik asszonyság a kapitány úrnak az édesanyja.

Pál úrnak megvolt az az elégtétele, hogy rettenetes haragvó kapitányát a düh forró lázából egyszerre az ijedelem merevületébe látta átfagyni. Az ifjú szemei elbámultak, ajka nyitva maradt, keze úgy állt meg, ahogy azt, kardját felkapva, a légbe emelte.

Richárd azt hitte, hogy álmot lát, mikor azután a vén szolga felnyitá az ajtót, s eléje tűnt az éj sötétéből először egy szelíd, szeretetteljes női arc, oly tiszteletre méltó, oly hódolatgerjesztő; és utána egy másik, kinek tekintetében gyermekszív, anyagszerelem sugárzik; mindkettő pór ruhában, átázva, sárosan, kimerülten...

Amit Richárd néhány perc előtt olvasott azokból az elátkozott lapokból, a megtagadott mese, a hihetetlen álomlátás, előtte állt. Egy élő pár azokból az úrnőkből, kiket vérszomjú, vad csordák éjnek idején fáklyával, fejszével megrohannak, kiknek férjeit, testvéreit szemeik előtt lemészárolják, s kiket irgalmas pórnők álöltözetekben csoda módon megszöktetnek, s kik gyalog, sárosan, rongyosan, mezítláb futnak tova égő házaik alul, ijesztő rémül jelenve meg más vidékek ismerősei előtt - új ismeretlenekül.

Ez a kép állt előtte.

Odarohant anyjához szótlanul, és átölelte, megcsókolta arcát, kezeit. Mily ázott volt öltözete! Mily hidegek arca, kezei! Nem is kérdezett tőle semmit.

Editre pedig olyan félve tekintett. Mintha azt hinné, hogy ez nem az. Talán van még más arc, mely az övéhez oly nagyon hasonlít! Hiszen elképzelhetetlen az, hogyan lehessen ő e percben itt! Félt megtudni, ki ez.

Nem szólt senki egy szót is, csak valami csendes hang hallatszott, amit úgy neveznek, hogy zokogás. A minden beszédnél többet mondó hang.

Richárd oly mondhatlan fájdalmat érzett szívében, mikor anyját így látta, így ölelte, hogy nem volt ura magának többé, arccal odaveté magát az asztalra, hol ama vést hírlő lapok feküdtek, s keserűen nyögé:

- Hát ez mind igaz?!

Anyja belepillantott a lapokba.

- Egy ezredrésze annak, ami igaz! - monda fiának. - Esküszöm neked arra a szeretetre, amivel szívemben hordoztalak mindig.

- Ne esküdjél, anyám! Az, hogy te most itt vagy, rettenetesebb bizonyítvány nekem minden esküvésnél.

És azzal elkezdte az asztalt ütni öklével.

- És most nem parancsol nekem sem Isten, sem ember többé. Egyedül te parancsolsz, anyám! Mit kívánsz tőlem?

Baradlayné e szóra megfogta Edit kezét, s odavonta őt Richárdhoz.

- Nézd, itt van az, aki nekem megmondta, hogy mit kívánok én tőled. Még ezelőtt egy órával magam sem tudtam azt kimondani.

- Edit! - suttogá Richárd elbámulva, s megtapogató az eléje nyújtott kis kezét, mely nedves volt az ázott pórköntöstül. Ez Edit keze, ez Edit arca. - De hogy lehet ez? Hát mi jön még, amitől egészen megtévelyodjak?

- Lélekcserélő idők járnak, fiam! - monda Baradlayné. Mindnyájan más emberek lettünk. Minden kőnek szíve van most, és fáj. Azt akarták, hogy annak, aki fegyvert visel, ne legyen. A szuronyerdőnek anyja van, akit úgy hívnak, hogy haza. Hanem ez az örök anya néma, nem kiálthat! Tudták. Azt meg lehet ostorozni, meg lehet gázolni, testét szétdarabolni; nem kiálthat: „Fiam, segíts!” - De nem gondoltak arra, hogy minden egyes kardviselőnek van egy anyja otthon; és ha kétszáz ezer anya elkezd jajt kiáltani, azt majd meghallja a nagy gyermek! Kiáltottunk! A pórnő, az úrnő ment, írt, beszélt, ahol fia volt. És meghallották szavunkat. És ez egy rettenetes parancsolat volt. Az anyák hazaparancsolták fiaikat. És a fiúk hazajöttek. Csak te nem hallottál meg minket.

- Hallgatlak, anyám. Minden szavadat őrzöm.

- Nézd, itt van egy fiatal leány, apácanövendék. Ez meghallja, mint beszélnek el előtte titokban, hogyan akarják elveszteni kedvesét. Ravaszul, sátáni terv szerint. Akár tesz, akár nem tesz. Ha tesz, a veszőhelyen, ha nem tesz, orgyilokkal. Már ki van ellene adva egyik részről a parancsolat, hogy elfogják; másik részről már töltve ellene az orgyilkos fegyvere. És a fiatal leány nem gondolkozik, mit tegyen. Nem sír, nem esik kétségbe. Vígsgót tett, megszökik öreitől éjfélben: éj közepén nekifut a sötét éjszakának; fekete, koromsötét éjben végigfutja a város kísértetes utcáit, hogy feltalálja kedvesének anyját, hogy annak lábaihoz vesse magát, és így szóljon hozzá: „Asszony! Fiadat meg akarják ölni, rettenetes, gyalázatos halállal! Siess! Keresd fel! Válassz számára *valami szebb halált!*”

- Edit! - rebegett Richárd, s a leányka hideg kezét forró homlokához szorította.

- Én választottam, fiam.

- Mondjad, anyám!

- Van még mező, hol az ilyen fiak, ha megáldozták magukat, anyjuk nem sír utánuk, csak édes könnyeket.

- Mit tegyek?

- Tanuld meg közkatonáidtól. A tábori jelszó, mellyel előőrseiden átjöttünk, ez volt: „Nyergelj, fordulj!” Ha e jelszót kimondod, megtudod, merre megy. Hogy eljutsz-e oda? Az kardod dolga és az Istené!

- Úgy lesz!

Richárd az ajtóhoz lépett. Pál ott őrködött.

- Eredj - szólt hozzá csendesen -, tudasd az altisztekkal az új tábori jelszót: „Nyergelj, fordulj!”

A vén huszár nem szólt semmit, hanem futott.

- Az én kockám el van vetve - szólt Richárd visszatérve anyjához és kedveséhez. - De hát tiveletek mi történik most?

- Ki tudhatja azt? Mindennap él az Isten.

- Ti most már nem mehetek vissza a városba. Azt holnap ostromolni fogják minden oldalról. Ott vész lesz minden ponton. Én most már rögtön indulok, amíg sötét van; a zápor segít a harcvonalból eltűnnöm. Nem jó volna-e velem jönnötök a legközelebbi faluig, hol kocsit fogadhattok, s menekülhettek Magyarország felé? Editet vidd magaddal, anyám.

Mind a két hölgy tagadólag inte fejével.

- Én, fiam, ismét visszamegyek a városba.

- Anyám! Gondold meg, hogy holnap be lesz véve a város, s hogy te el vagy árulva.

- Nem gondolok semmire. Nekem még egy fiam van abban a városban, s én visszamegyek érte; ha tűzbe-lángba lesz is borulva és ellenséggel megtöltve: mégis kihozom onnan a fiamat, ott nem hagyom nekik!

Richárd eltakarta kezével arcát.

- Ó, anyám, milyen törpe vagyok én veled szemközt!

És azután fájdalmasan tekintte Editre, mintha kérdené: „Hát veled mi történik, szélbe dobott virágszál? Hová mégy? Kihez térsz? Milyen napokat vársz?”

Edit megérté a néma kérdés fájdalmas beszédét, s megszólalt. Eddig csak hallgatott.

- Miattam legyen ön nyugton, Richárd. Önnek anyja visszakísér engem a kolostorig. Én oda visszatérek. Ne aggódjék miattam. Megfenyítetek, de meg nem ölnek. És azután jó helyen leszek ottan. Várni fogok önre. Várni fogom, míg ön egyszer diadalkoszorúsan, győztesen eljön értem, s elvisz magához. Boldog leszek e várakozásban. Ha pedig azt rendelte az ég, hogy ön nálamnál szebb menyasszonyt talál, akit az udvarlói úgy híznak, hogy „szép halál”, akkor legalább tudni fogom, mikor nap nap után a hideg kövön térdepelek, miért imádkozom.

Baradlayné e szóknál gyöngéd erőszakkal odanyomta fia kebléhez a kedves gyermeket, s míg azok egy fájó ölelkezésben szerelmük szentségére felesküdték, az anya reszkető kezét az égre emelve, kényszeríté Istent, hogy ha néz alá a magas égből, ezt a fogadást látatlanul ne hagyja!

Künn robogtak a sorakozó paripák.

- Az idő letelt. Fiam, siess! - szólt Baradlayné.

Richárd letörlé könnyeit, megölelte anyját; s azzal köpenyét nyakába kerítve, kiment kedvesével együtt a szabadba.

Az eső folyvást hullott.

A huszárszakasz rendben állt már a temetőárkon kívül.

Richárd felkapott lovára, és csapatja elé lovagolt. Mikor a két nő elhaladt a lovakok mellett, csendesen, de mind egyszerre, nem kiáltva, csak susogva egy elfojtott „éljen” szóval üdvözölték a két nőalakot. Olyan volt az, mint a szélfuvallat, mint az erdőzúgás, ez a halk „éljen” sóhajtás száz meg száz elfúlt kebelből.

„Nyergelj, fordulj!” - szólt a csendes jelszó; a csapat megindult. Meghalt a trombitás, nem volt szüksége a csapatnak trombitaszóra. Eltűntek, mint egy tábor kísértet.

A két hölgyet pedig elvezeté Pál úr az örtűzig, hol a kufárnő várt reájuk. Pál úr a másik őrszemmel hajnalodottig ott fog maradni, hogy a cirkáló járat semmit észre ne vegyen, s azután vágatni fog a többiek után. Az eső egyre szakad.

- Gondolnánk már a visszatérésre - mondta Frau Bábi nagyon kedvetlenül. - Ez az eső nem jó nekünk. Azon az úton, amin jöttünk, nem mehetünk vissza; az árok azóta megtelt vízzel.

- Elővesszük azt a mesterségünket, amivel tegnap bejutottunk Bécsbe - vigasztalá őt Baradlayné. - Egyenesen a bivouac közepébe megyünk, mint kufárnők, kik enni-, innivalót árulnak.

- Hiszen ami tegnap jó volt, az ma is jó; csakhogy tegnap magunk voltunk. Aztán ilyen két tisztes asszonyosság, mint mi ketten, már könnyen összevissza járhatja a tábort. De most még ez is velünk van!

Editre mutatott a kufárnő.

- Rajtunk már nemigen kap senki, kivált ha jó mérges képet mutatunk; de ezen a fiatal cseléden megakad az átkozott szeme. Nem azért mondom, mintha valami baj történnék velem, ha belebódorodunk a láger közepébe; hanem attul félek, hogy amilyen kényes és szokatlan az ilyen teremtés, ha valami pajkos fickó egyet csíp rajta, vagy legyeskedni talál körülötte, elárulja magát, hogy ő kisasszony.

- Ó, ne féltsen engem, Fra Mám! - biztatá őt a leány. Szolgálónak neveltek engem!

Itt eszébe jutott, hogy ismerkedett meg Richárddal.

- No, hát csak okosan tégy, Léni lányom. Csak kreuzfidél! Csak recht gmoán!

A puttonyaikat felvették. A csatorna fenekén most már nem lehetett haladni; a jobb parton sem többé, mert az meredeken emelkedett föl. Egy gyaloghídon át kellett menniök a túlsó partra, ott egy gyalogútra leltek. Frau Bábi azt állította, hogy azon kell előrehaladniok; ő ismeri azt az utat, az a veteményeskertek közé vezet, ahol ő már tudja azután a palánkokon keresztül a járását.

Az eső is esett, sötét is volt. Három-négy óra közt járt az idő éjfél után. Lehetetlen volt magukat tájékozniok, merre járnak. Az volt az egyedüli útmutatójuk, hogy mikor jöttek, az eső hátba verte őket, most pedig szemközt veri.

Egyszer aztán hirtelen megállt az eső, felszakadtak a felhők, s a menekülő nők akkor látták, hogy az ostromzáró sereg egyik fő táborhelyére jutottak.

Jobbrul-balrul előttük lovaikon ülő vértések fehér köpönyegei voltak kivehetők az éjben.

Visszafordulni késő volt.

Alig húszlépésnyire előttük állt egy csárdává rögtönzött mezei lak. Abban jókedvű lovas katonák ütöttek tanyát. A lak belsejében kintornaszó hangzott. Talán táncoltak is?

Egy csoport künn állt az ajtóban.

Amint a három nőt megpillanták, egy csapat szilaj fickó eléjük szaladt, s körülfogta őket.

- Hóha, bolond, hóha! - kiálta a legelsőnek Frau Bábi. - Meg ne egyél! Nagyanyád jön, krumplit hoz.

A vitéz uraknak azonban már egyszer nagyon jó kedvük volt, s nem szomorodtak el a vénasszony arcfintorulatától, az ifjabbakat is közreapták. Egy gonosz szem észrevette, hogy azok között egy szép leány is van.

- Gyertek be hozzánk, egyet táncolunk!

Baradlayné odasúgott Editnek:

- Most el vagyunk veszve.

- Mi hagyján! - súgott vissza Edit. - De Richárd! Ez itt Palvicz Ottó ezrede. Ez van kirendelve, hogy Richárd csapatját titokban ellenőrizze. Amint az eső megáll, amint világosodni kezd, észre fogják venni, hogy Richárd osztálya eltűnt helyéről, s üldözni fogják. Istenem! Valamit kell tennünk!

Edit hirtelen félrelökte maga elől a házsártos legényt, ki ruhájánál fogva a csárda felé ráncigálta, s ledobva a válláról a puttyot, tiszteletet parancsoló tekintettel fordult az őrmesterhez választékos úri hanglejtéssel szólva hozzá:

- Őrmester úr! Jelentsen be az ezredesnek. Hol van Palvicz Ottó ezredes? Hozzá vagyunk küldve. Mondja neki: itt van Brigitta.

- Mit cselekszel? - szólalt fel suttogva Baradlayné.

- Most hagyjanak mindent rám. Vagy sikerül, vagy elveszünk.

- Narische Kréd! - dörögte magában Frau Bábi, kinek ijedtében minden kreuzfidél kedve kárba ment. - Ez most mindnyájunkat a pokolba visz.

Az őrmester rögtön szétterelte a nőkkel huzakodó legényeket, s a fegyveres őrt szólítva, kivont kard között kíséré őket a szomszéd házikóig, oda bebocsátva mind a hármat. Ott az előszobában hagyta őket, s maga bement az ezredeshez.

Néhány perc múlva ismét kijött.

- A Brigitták jöjjenek be.

Baradlayné és Edit beléptek a szobába.

A főtiszt egyedül volt. Magas, erős alkatú férfi, kemény kifejezésű vonásokkal, miken jellemzetessé teszi magát a szokatlanul hosszú orr; mélyen ülő szemei gyanút, ajkszegletei gunyort fejeztek ki.

Elébb hosszasan szemszögezi az előtte álló két nőalakot, csak azután szól hozzájuk:

- Kit keresnek önök?

Edit siet felelni:

- Palvicz ezredest.

- Palvicz csak alezredes - jegyzi meg rá a tiszt.

- Tegnap este lett előléptetve ezredesnek.

E mondat megszelídíti a kemény úr arcát. Gyanúja fogy.

- Honnan jönnek?

- Jerikóból.

- Ki küldi?

- Raháb.

- Kihez?

- Józsuához.

A főtiszt helyeslően inte fejével. Mind azok a mondatok voltak ezek, miket Plankenhorstné soror Remigiának betanított, hogy küldötte hitelt nyerjen az ostromló táborban. Azt hitték akkor, hogy Edit alszik, ittas.

- Mit izen?

- A Gibeonita az Emoreussal egyetért.

- Gondolom! *Mennek* vagy *jönnek*?

- Jönnek.

- Ott leszek!

Palvicz Ottó rögtön parancsot adott a másik szobában levő hadsegédnek, hogy azonnal sorakoztassa az egész ezredet. Maga is utánalátott.

A két hölgyet azalatt megkínálta üléssel, míg vissza fog térni.

- Mi volt e szavak értelme? Mit beszéltél neki? - kérde Baradlayné, midőn egyedül maradtak, alig hallható suttogással.

- Jerikó = Bécs; Raháb = a zárdafő; Józsuá = a tábornok; a Gibeonita és Emoreus = a huszárcsapat és az aula.

- Te elárultad őket!

- Csitt! Rég szemmel tartják őket. Csak azt nem tudják, mit akar a Gibeon. *Átjönni-e* Jerikóba, vagy *elmenni* a Kanaánba? Én azt jeleztem, *jönnek*.

Baradlayné még mindig nem értette ezt. Tagjait zsibbadás állta el az irtózat miatt.

Palvicz Ottó visszatért. Nem lehetett Edittől többet kérdezni.

- Hölgyeim, indulunk - szólt udvariasan a két delnőnek. Azok ismét felvették puttonyaikat.

- Mit izen ön vissza? - kérde Edit.

- Üdvözlöm Rahábot. A kapunál várom a Gibeonitát.

Azzal kikísérte a két hölgyet, s két gyalog vezetőt rendelt melléjük. Azok kísérték őket tiszteletteljes távolban, míg a kufárnót előrebocsáták egy harmadik gavallér kalauzsága mellett, ki eleve figyelmezteté a tisztes asszonyságot, hogy ne tessék hátranézegetni, mert úgy járhat, mint Lóth felesége.

Egyszer aztán csak elmaradt tőlük mind a három, mikor a lerchenfeldi kapuhoz közel értek.

Mikor a pusztán hagyott torlasz előtt megálltak egy percre megpihenni, s puttonyaikat letették a kőhalmazra, akkor azt kérde Baradlayné Edittől:

- Most mi fog történni?

- Az, hogy Palvicz vértesei a Bécs felé vezető utat tartják reggelig zárva Richárd előtt, s mire észre fogják venni csalatkozásukat, akkorra Richárd négyórai szökőutat nyert előttük, s többé be nem érik.

- Remek leány! - szólt Baradlayné ölébe takarva a gyermeket. - Úgy hiszek Istent az égben, amint hiszem azt, hogy eljön az idő, amikor a Baradlay-ház kapujában az én térdem lesz az, ahova lábadat legelőször leteszed, mikor a kocsiból leszállsz. De milyen hosszú út van még odáig mind a hármunkra nézve!

- Induljunk neki, asszonyom.

- Mért nem mondod: „anyám”?

- Hadd ne mondjam. Babonás vagyok. Azt hiszem, hogy aki örül akkor, midőn szomorkodnia kell, olyan vétket követ el, mint aki a templomban elneveti magát. Ne legyen nekem addig örömem! Ki tudja, hátha abban a percben, amikor azt mondanám önnek: „anyám” - már nem volna anyám, nem volna fia. Hagyjon meg engemet babonáimban: kísérjen el a kolostor ajtajáig.

A két nő elkísérte Editet a kolostorkapuig, s midőn ott bebocsáták, Edit póröltönyét, puttonyát saját puttonyába emelte Frau Bábi, s tovasietett úrasszonyával.

A hazaérkező Editet az elszörnyedés hangja fogadta a kolostor refektóriumában.

Az egész személyzet nem hunyta le a szemét ez éjjel, úgy megzavarta őket a jelenet, mikor soror Remigia egyedül hajtatott be a kolostorudvarra, s a hintó nyitva hagyott ajtaját meglátták, s kérdezték tőle, hogy hát Edit hova lett.

A rémületet fokozta az a helyzet, hogy még csak lármát sem lehetett ütni a keresésével.

Már pitymallott, mire visszakerült.

Minden oldalról reá rohantak. Hol volt? Hol járt?

- Majd estére megmondom, addig nem.

Hallatlan elvetemültség!

Mikor a feddés, fenyegetés nem használt, a fenyíték került rendre. Edit azt is meg hagyta magán történni.

A jámbor szüzek elborzadtak, mikor vetköztetni kezdék, s minden ruháját sárosnak, tépettnék találták, mint aki a városon kívül csatangolt. De nem tudták belőle kivenni, hogy hol járt.

Elővették a virgácsot, a flagellumot, de nem használt sem a vessző, sem a gombos szíj. A fiatal leány, mikor szűz testét vérig sújtá a megalázó vessző, összeharapta fogait, s csak magában mondá minden ütés után: „Kedves Richárd!” - s addig mondá, míg aztán egyszer a fájdalomtól elájult.

Mikor ismét magához tért, már akkor ágyban feküdt, egész teste flastromokkal beraggatva. Láza volt.

Hanem a láz dacára is észre tudta venni, hogy a nap alkonyatra jár. A többi időt átaludta.

- No, mármost megmondom, hol voltam! - monda a körülállóknak. - Az éjjel a huszár-örtanyán voltam. Ott töltöttem az időt a kedvesem, a kapitány szobájában. Mármost tessék ezt továbbmondani.

Az apátnő összecsapta a kezeit e rettenetes felfedezésen. Dehogyan mondták ezt el senkinek is! De úgy eltitkolták, hogy még nesze se menjen ki e falak közül. Hiszen vége lenne az egész testület jó hírének, ha ezt megtudná valaki.

Hanem ebből azután azt is megtudhatta az apátnő, hogy miért izente neki reggel hét órakor útnak indított küldötte által ezt a hízelgő mondatot Palvicz ezredes, hogy a magas mennykő üssön az egész apácakolostorba.

Tudniillik, hogy mikor a soror Remigia által informált küldöncnő elmondá az ismert jel-szavakat az ezredesnek, s aztán figyelmezteté, hogy nemsokára jön a Gibeonita anyja álruhában, fiát rábeszélni, hogy hagyja el az ostromló tábort - akkor Palvicz dühösen kiáltott fel:

- Az ördög elviheti a dolgot! Akkor már meg is szöktek. Én magam nyitottam nekik utat, s kísértem az ellenfél kémeit a kapuig. Csak azt tudnám, hogy ki volt az a szoknyába öltözött kicsi ördög, aki engem a hosszú orromnál fogva idehurcolt?

Azt persze nem mondták meg neki soha.

A VÉRVERES ALKONY

A nap nyugovóra jár, előtte a vérvörös felhőkkel borított ég.

Mintha egy óceán hömpölyögne odafenn izzó lábából.

A skarlát felhők tűzszegélyei között csak egy darabka folton látszik ki az ég. Egy darab világoszöld ég.

Ki tudja, miért van azon az egy helyen az ég nyitva; ki tudja, mért annak az égnyílásnak a színe most zöld? Talán optikai magyarázata is van annak, de bizonyos, hogy ebben az órában ezer meg ezer, földtől megváló lélek keresi az utat a felhők között; talán azoknak a sápadt szellemei teszik azon a folton az eget topázzsínűvé!

Csak egy felhőt nem tud a nap megaranyozni, egy nagy, fekete felhőt, mely a földről felgomolyog, s koromsötét árnyakat fest a véres alapra. Az egy égő templom füstje.

A lomha, sötét tömeg helyet követel magának az égen, s mély, borongó háttért ad a hosszú utcának, melyen az alkonyi verőfény végigsugárzik. Ahol a házak árnyékot vetnek, ott már sötét van.

És mély csend.

Az a csendes óra, ami az elvesztett csatatéren a diadal után következik. A győztes még pihen, még rendez magát, új haditervét alkotja; a vesztes pedig már elfutott, s igyekezett eltűnni. A kettő között egy futamodásnyi tér, egyórai halálcsend támad.

A hosszú utcán végig csak elszórt fegyvereket látni. Szedje össze a győztes! Akik eddig viselték, menekültek a nyitott házkapukon át rokonaikhoz, ismerősökhöz, jószívú idegenekhez, átöltözni, vért, füstöt lemosni arcaikról, sebeiket eltitkolni, hogy mikor jön keresésükre a vaskezü győztes, azt mondassák: „Nem én vagyok az!”

Az ágyúdörejnek, a puskaropogásnak vége van már; a férfiküzdés zaja elnémult mindenütt.

Abból a sötét háttérből, melyet az égő templom fekete füstfellege árnyal, egy magányos alak bukdácsol még végig az utcán. Egy ifjú harcos az aula légiójából.

Csak fél karja van meg, az sem visel már kardot; kezével mellén összeszorított köntösét tartja; egy szuronydöfést takargatott, mely most talán nem is fáj még. Minden lépését hulló vére jelöli nyomában.

Úgy iparkodik menekülni, mielőtt üldözői nyomába érnek. Oly aggódva tekint saját vércseppjei után háta mögé, nem fognak-e azokról utána menni?

Hiszen nem messze kell már sietnie. Amott leng már az ismeretes trikolor zászló a Plankenhorst-ház erkélyén. Csak odáig elvonszolhassa magát. Ott gyöngéd ápoló kezek bekötik sebeit; elrejtik, eltagadják a fürkésző ellenfél elől. Ó, a nők értik azt, hogyan kell! És ha meg kell is halni, akkor is gyönyör lesz ama szép szemek mennyországából tanulni meg, milyen lehet a paradicsom ege; talán egy csillámló könny is fog azokból utána hullani; talán megmondhatja majd neki utolsó leheletével: „Én önt szerettem.”

Minden ablakból eltűntek már a zászlók; lám, a Plankenhorst-ház erkélyén még most is lobog az. Ó, azok hívek az utolsó pillanatig, az utolsó szembehunyásig.

De sokszor meg kellett odáig állnia, hogy a falhoz támaszkodják új erőt gyűjteni.

Azt tette, hogy minden pihenésnél azt számlálta, hány csepp vére hull le a kövezetre. Ez volt az ő időmérője.

Minden pihenőnél egy cseppel többet engedett magának.

„Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom.”

A huszonharmadiknál elérte a kaput.

Hanem az a kapu be volt zárva.

Megfoghatatlan! Hiszen a községtanács részéről ki volt adva a rendelet, hogy minden kapu nyitva legyen, sebesültek, menekülők elrejtessék magukat. Hát a Plankenhorst-kapu hogy lehet zárva?

A félkezű zörgetni kezd öklével a kapun.

A dőrej visszhangzik az üres tornácon, de nem költ fel senkit.

- Alfonsine! Alfonsine! - nyög fel a sebesült.

Nem hallgat rá senki.

Most már nyilallni kezd mellében a csatából hozott seb. Szívébe kezd marni a halál férgé. Valami úgy fáj, úgy vonja a földre. - Szeretne élni.

Eszébe jut rövid ifjúsága; megvallatlan szerelme, lelke ábrándjai.

Úgy fáj neki mindez. Lerogyik a kapu alatt.

Újra elkezd a dörömbözést a bezárt kapun.

Nevét susogja:

„Goldner van itt! Én vagyok! Frigyes, a félkezű hős.”

Nem felel rá neki senki.

Talán ők is elfutottak innen? Talán senki sincs itthon a háznál?

Az meglehet.

Akkor legalább e küszöbön akar meghalni.

Sebe ég már, és agyát homályos álomlátások köde bódítja el.

Fél könyökére emelkedve, a kapu szögletéhez támaszkodik.

És néz mereven maga elé, és azt képzei, hogy amint az a trikolor zászló, amely az erkélyről aláfügg, az alkonyi szélben csendesen lobog, az az ő fájdalmait legyezi enyhítve.

A nap eltűnik a házak tűzfalai mögött, s amint alább száll, beesteledik, akként kezd világosodni az ellenkező oldal; a fekete füstfelleg most lassankint tűzvörösre válik, s izzó gomolyokat bocsát fel az elszürkülő égre.

A haldokló ifjú csak egy tárgyat lát még: a háromszínű zászlót. Ezt tán ott feledték? Ennek az árnyában tán jó lesz meghalni?

Sóhaját, nyögését nem hallja már senki. Az imádott hölgynek kapuja zárva marad.

Egyszer azután látja, hogy a trikolor elkezd lassankint fölfelé emelkedni. Valami látatlan kéz onnan belülről bevonja a zászlót.

Itt mégis honn vannak.

Csak számára nem akarnak honn lenni.

Halálkeserűség állja el idegeit. Most már minden csepp vére, mely kihull, egy cseppje a kárhozat gyehehennatüzének.

Ők itthon vannak, s nem nyitnak előtte ajtót.

Hallják nyögését, és nem irgalmaznak néki.

Ó, a nők mégis kegyetlenek!

És néhány perc múlva látja, hogy gördül alá ugyanazon erkélyről egy másik zászló; ugyanaz a halálszínű zászló, amely ellen ő egy óra előtt küzdött; amelytől halálsebét kapta, amely ifjú életét áldozatul kérte, s amely most halálos tusáját befedni a legimádottabb lény ablakából alágöngyölődik, s árnyékát haldokló arcára veti.

A félkezű ifjú e látványra leveszi sebéről odaszorított jobbját, s egy névtelen fájdalom kiáltásával felemelve arcát az égre, odacsapja véres tenyerét a ház küszöbéhez, hogy vérjele ott marad annak; azután arccal a kövezetre hull, s ott meghal.

Az alkonyfényt eltakarja a felhőborulat, s most az égő templom tűzfénye világít végig az utcákon.

Sokan nem látják azt, akik ott elhullva fekszenek...

AZ A HARMADIK

Baradlay Jenő az utolsó napokban minden percét Plankenhorsték körében tölté. Egészen beszállásolta oda magát. A komornyik a harcolók között ügyelgett, annak az üresen maradt szobáját berendezték a számára; éjjel-nappal a háznál lehetett.

A rendkívüli idők sok rendkívüli helyzetet tesznek megmagyarázhatóvá. Mikor az éjszakát az ostromröppentyűtől folyó paloták világítják be, mikor az álmokat a bombapukkanás űzi el az éjszakából, olyankor nemigen kérdezik, engedi-e az etikett, hogy egy nőtlen ifjú egy családapátlan körben tölti el a rettentő éjszakákat, s midőn a gyöngye nő ájzuldozva, rémledezve dülnek erre-arra, azoknak ápolására, biztatására közel tartja magát, sőt a ház leányát órahosszant keblére ölelve dédelgeti, bátorítja, s valahányszor egy bomba szétrobban, valahányszor a szép leány összerezzen, erősebben szorítja őt magához.

Azonkívül is azt hihette Jenő, hogy az már nyilvános titok: az ő viszonya Alfonsine-hez; ő magát elfogadott vőlegénynek tekintette ennél a háznál. Ha keblére ölelte a leányt, ha búcsúcsókját szívtá, ez anyja szeme láttára történt. Itt az elnézés maga az áldás, a beleegyezés. Csupán az van hátra, hogy ezt a viszonyt valahogy formulázni kell.

Mihelyt kedvező idő lesz rá.

De most még minden szívben olyan hullámokat hány a rettegés, hogy elnyelik a világító-tornyot.

Minő tündéri gondolat volna az máskor: három éjt-napot folyton az imádott hölgy közelében tölthetni! - Minden órában minden helyzetben hozzá mehetni. - Felköltetni őt álmából, s máskor meg általa felköltetni. - A bálványozott hölgynek bálványa lenni, kit az imád, kit mindig látni óhajt, kinek eltávozását rettegi, visszajöttére idvezül. Látni ragaszkodását, látni epedését, érezni reszkető tagjait ölében, könnyeit arcán, szemeit szemében. És néha-néha, mikor egyszer az ostromzaj egy-egy órára elpihen, s a mély csendben, az elhallgatásban az üldözött álmok ellankasztja a szép leány tagjait, s leroskadva, fejét odaejt a ifjú ölébe, ott tartani őt óra hosszat, gyönyörködve alvóan mosolygó arcában; s ha ismét zúgni kezd a távoli ágyúdörgés, egy gyöngéd csókkal költeni őt fel, nehogy a durva bombapukkanás ébressze őt fel gorombán!

Minő idilli boldogság volna ez, ha ugyanakkor a borzalom, a rettegés, az aggodalom nem úrkodnék minden ideg felett.

De mikor ezt a színültig koronázott kelyhét az elíziumi gyönyörnek képes egyetlen örömcsepp megkeseríteni; az az egyetlen gondolat: mi lesz holnap?

A saisi lepel ismeretlenének ezer nyelve van; a kérdezőnek annyi feleletet ad. És azután meglehet, hogy az ezeregyediket, ami valóban történni fog, még akkor sem mondta meg.

Jenő is végighallgatá e feleleteket aggodalma kérdéseire.

Mit hoz a holnap?

Talán győz a fölkelés?

Hátha leveretik?

Talán rohammal veszik be az utcájukat? Harcolni fognak kapuk alatt, erkélyekről, ablakokból?

Akkor nem irgalmaznak sem nőnek, sem fegyverteleneknek?

Kedvesével együtt fogják őt is lemészárolni?

Vagy megadja magát a város? Lerakják a fegyvert?

És visszajönnek az elűzött hatalom emberei?

Kegyelmezni fognak-e azok vagy megtorolni?

Mi sors vár akkor a Plankenhorst családra?

Tudva van-e a hatalmasok előtt, hogy ők minő kiváló szerepet vittek a mozgalomban?

Hátha el lehetne azt tagadni?

Hátha ki lehetne magyarázni a parancsoló körülményekből?

Talán értenek a hadbírák a pszichológiából, idioszinkráziából s asszonyi idegeknek imputációképtelen befolyásából valamit?

Talán a dicsőség nagyobb részét át lehetne engedni meghalt vagy megmenekült egyéniségeknek?

Az sem lehetetlen, hogy a sok hajdani jó barát között akadhat egy-kettő, ki pártjukat fogja.

De hátha éppen azok lesznek a legkegyetlenebb üldözőik?

Hátha véstörvényszék elé fogják őket állítani? Hátha elítélik? Fogságra vetik? Talán meg is ölik?

Hogy saját magával mi fog történni, ha Bécs elesik, arra keveset gondolt Jenő.

Annyit megtett, hogy a cilinderét és a frakkját elhozatta a Plankenhorst-házi kis szobájába, a kalábriaikját és egyéb vitézi jelvényeit pedig lepecsételve valami idegen névre, a valódi szállása házmesterénél letéteményezé.

Őt bizonyosan észre sem fogják venni.

Hiszen az egész idő alatt nem tett semmit.

Csakhogy éppen ott mulatott, ahol a többi egzaltált ifjú, akik komolyan vették a dolgot.

Ő csak a szép hölgy sóhajtásait vette komolyan.

Aztán, ha vele is az fog történni, ami kedvesével, azt már nem bánja. Ha együtt meg kell is halnia vele, az is gyönyörűség lesz.

Ez a gondolat néha elszorította keblét, midőn egészen kifesté azt maga előtt; hanem megnyugodott benne.

Az utóbbi hónapokban sokat forgott a Plankenhorst-termek olvasóasztalán a girondisták története; olvasott abban Jenő sok olyan eseményt, ahol a leány és az ifjú, a menyasszony és a vőlegény együtt mentek ki a végzetes szekéren, s egymás után hágtak fel a halálos lépcsőn és „Vive la liberté!”-t kiáltottak hozzá.

Már ehhez a képhez is hozzászoktatta szívét.

Az azonban komoly elhatározása volt, hogy ha Alfonsine-t nála nélkül éri baj, azt nem fogja túlélni.

Ha Alfonsine-t fogságra találják vetni, ő megmozgat minden követ, legyen az börtönfalba vagy emberszívbe vakolva, hogy kedvesét kiszabadítsa. Könyörögni, rimánkodni, ügyvédkedni fog érte; ha az nem használ; megvesztegeti tömlőtartóját, őreit, hogy kiszöktesse.

Ha pedig a legborzasztóbb találna teljesülni, ha Alfonsine drága vére áldozatul hullana, akkor hulljon el az övé is. A pisztoly meg van már töltve; még annak a golyójára is fel van vésve Alfonsine neve, hogy tudja a szíve, mikor bekopogtat hozzá az ajtón, ki köszönteti.

Ezeket mind végiggondolta Jenő egy-egy olyan csöndes óráján a nyugalomnak, mikor az ágyúzás szünetet tartott, s a szeretett hölgy akaratlanul keblére nyugtatá álomkínozta fejét, s ott elszunnyadt.

A harmadik nap estéjén aztán vége volt a harcnak.

A védők zöme megadta magát. Egyes kis csapatok verekedtek még egymástól szétszórva a roppant város egyes utcáiban; hanem a belváros főutcáján már zeneszóval nyomult elő a győzelmes sereg.

A Plankenhorst-teremben csak hárman voltak: a két úrhölgy és Jenő.

A tegnapelőtti emberek elhulltak, elmúltak.

És amint a bevonuló csapatok zenéje elvonult az ablak alatt, a lépcsőkön siető lépteiket hallott Jenő. Ide jönnek. Egyenesen ide tartanak.

És azután csak arra az egyre nem volt készen, amit látott.

A régi ismerősök, a Plankenhorst-estélyek hajdani celebritásai jöttek egymás után, mosolygó, diadalmas arcokkal; és valahány jött, azokat a ház asszonyai mind üdvözlő kézzorításokkal fogadták; és kacagtak és nevettek, ahogy rég látott jó barátok nevetnek egymásnak, végigélt viszontagságok után; és otthon találták magukat; és beszélni kezdtek élményeikről egyszerre, összevissza, derülten, győzelmi elragadtatással, tréfálkozva, dicsekedve; és a ház asszonyai úgy beletalálták magukat egyszerre e zajba, e váratlan, e bizarr ellentétbe, mintha nyolc hónap minden tüneményes, rettenetes napja csak egy tegnap és ma közötti éjnek álomlátása lett volna.

Jenővel pedig nem törődött senki.

Észre sem vették, hogy van a világon; s nem is kérdezték, hogy micsoda a világon.

Az érkezők egyike sem maradt sokáig; csak éppen be akarták magukat mutatni, hogy élnek - és ragyognak. Az eltávozók helyett jött más. Az egész régi társaság nyomult a bevonuló hadsereg nyomában.

Egyszer aztán oly ismerőst is látott Jenő megérkezni, aki elég kegyes volt őtet észrevenni.

Rideghváry úr volt az.

Nagy zajjal jött, messziről gratulált az úrhölgynek, egyszerre két kézzel rázott kezét, s miután néhány szót váltott halkán Antoinette asszonnyal, szemeivel fölkeresé Jenőt is, ki egy ablakmélyedésbe támaszkodva szemlélte némán az előtte végbemenő színdarabot.

Alig érkezett egy új ismerős, ki a hölgyeket elfoglalja, Rideghváry azonnal Jenő felfedezésére indult, s amint rátalált, officiózus nyájassággal megszólítja:

- Szervusz, öcsém! Jó, hogy itt talállak. Igen fontos beszédem lesz veled, amely tensorsodat érdekli. Légy szíves hazamenni, és szállásodon várni reám!

Jenő szívében is volt annyi kis galambméreg, hogy az ilyen hazaküldést in optima forma megapellálja.

- Szolgálatára állok méltóságodnak. Ne is tessék szállásomra fáradni. Ezúttal itt lakom a háznál. Szobám a második emeleten, a lépcsőtől jobbra.

- Ah! Ezt nem is tudtam - monda a kegyelmes úr elcsodálkozva -, tehát elvárhatsz néhány komoly szóra.

A kegyelmes úr ismét visszament a hölgyekhez, Jenő pedig kedvetlenül hagyta oda a termet, s felment abba a kis szobába, ahol néhány nap óta otthon képzelte magát.

Még mikor legutoljára e kis szobában megpihent, ez a négy fal köze tele volt pokollal és paradicsommal, miket egy bomlott kéz egymással összekevert: a szerelem gyönyörének végtelenségével csak a rettegés óriásai vetekedtek. Boldogság és halálfélelem, menyasszonyág és koporsó uralgott egyszerre képzeletén. Most mindennek egyszerre vége. Sem pokol, sem paradicsom többé. Száraz élet. A rendes mindennapi élet.

Vajon miről akarhat vele beszélni ez a sokszegletű ember?

Azt még csak találgatni is hasztalan volna.

Mégis kíváncsi volt rá.

Sokáig időzött odalenn a kegyelmes úr.

Míg Jenő türelmetlenül várt a közeledést jelentő csizmakopogásra, egyszer csak halk selyemsuhogást hall ajtaja előtt, s midőn az nesztelenül megnyílik, Alfonsine-t látja belépni.

Azt hitte, érzékei játszanak vele.

A delnő egyedül jött hozzá, a társaságtól elszökve.

Tekintetében zavar, feldúltság látszott, jövetelét szeles elhatározottság jellemzé. Egyenesen, minden tétova nélkül odaveté magát Jenő keblére, átkarolta nyakát, s az indulat reszkető hevével rebegé:

- Barátom! El akarnak minket egymástól választani!

- Kicsoda? - kérde Jenő, ki meg volt ijedve Alfonsine jöttétől, ölelésétől és a mondott szavaktól.

- Ők! Ők! - fuldoklá a leány. És elkezdte zokogni, és zokogása közben annál görcsösebben fonta át karjaival Jenő vállait.

Jenő egyre jobban meg volt rémülve.

- Az égre! Alfonsine, legyen óvatos! Rideghváry mindjárt idejön. Ha önt itt találja!

Szegény jó fiú! Bizony több gondja volt Alfonsine jó hírnevére, mint annak saját magának.

- Ő nem fog idejönni - sietett őt felvilágosítani Alfonsine. Anyámmal beszélnek odalenn. Elhatározták, hogy önnek rögtön vissza kell menni szállására; tovább nem maradhat itten. Ó, én tudom, mi ennek a vége! El akarnak bennünket örökre választani!

Jenő kedélye még ködösebb lett, akaratát zsibbasztá minden szó.

A hölgy pedig egyre szenvedélyesebben szólt:

- De én nem engedem magamat tőled elszakítani; én tied maradok, tied örökké; életben-halálban a tied. Nőd, szeretőd, áldozatod, aki imád, aki meghal érted. Aki elkárhozik érted!

S a szenvedélyes szavakat őrző csókok bélyegezték; a hölgy feledni látszott mindent, mi kívüle él; lelkét igyekezett átlehelni kedvesébe. Arca lángolt, szemeiben lélekgyújtogató tűz égett; egy pillanatban kacagott és sírt, és minden tagja reszketett és szikrázott, ahol kedveséhez ért. Akit azután egészen magával ragadt ez a szenvedélyes bódulat.

Mint az ezeregy éj szellemidézője, ki előtt a felhívott tündér felhőmagasságig emelkedik, s magát az idézőt is kábultan ragadja magával.

Jenő reszketve omlott térdre a hölgy lábaihoz, s átölelte egy szenvedélyes szorítással. Most már nem ismert magára többé.

Akkor hirtelen ijedten taszítá őt el magától Alfonsine, s idegesen összeborzadt.

- Az istenre! Jenő! Legyen ön eszénél, látja, hogy én elvesztém az enyimet. Ki véd meg engem, ha ön nem?

S itt arcát eltakarva, a szemérmes szemrehányás keserű könnyeire fakadt, miktől aztán Jenő földre zúzva, térdein csúszott oda lábaihoz, hódoltan kérve tőle bocsánatot, megbocsáthatatlan nagy bűneiért, s kezeit csókolta nagy vezekléssel.

Mire aztán gyöngéden fölemelte Alfonsine, s egy mély reszketeg sóhajjal csendet parancsolva keble indulathullámainak, égre emelé könnyes szemeit, s ünnepélyes felmagasztaltsággal lihegő e szókat:

- És most esküszöm előtted, kedvesem, barátom, mindenem, hogy tied maradok, vagy a koporsóé! Nincs hatalom a világon, ami tőled elszakítson, megtagadom érted minden rokonomat, megtagadom hitemet; megtagadom az anyámat, ha utunkba állanak! Leszek érted földönfutó, üldözött, koldus, de sorsodban, akár élsz, akár halsz, osztozom!

Jenőt e pillanat magasztossága még a megmaradt kis eszétől is megfosztotta. Ő is esküdni akart.

A leány eltakarta ajkait gyöngéd kis kezével.

- Te ne szólj, ne esküdjél! Szívedben lakom. Te férfi vagy, neked csak akarnod kell és nem esküdnöd.

Azzal forrón megszorítja kezét, s gyorsan tovarebbent. A nyitott ajtónál még egyszer megfordult, s hevült arcát hátravetve Jenő felé, mondhatatlan gyönyörtől ragyogó tekintettel mosolygott rá vissza, s ujját búbajos ajkára téve csókot intett felé.

S azzal elsuhant.

Jenő ámulatlan maradt hátra. Eszméi kóvályogtak vele.

Való volt-e ez vagy tünemény?

A lány csókja még most is ott ég az ajkán; a lány könnyeitől még nedves kebele, szavai még fülében hangzanak, mosolya még szemei előtt ragyog; a leány szerelme és önfeledtsége; bizalma és megrémülése, az örült repülés vele a szenvedély lángoló pokolmélységétől a felmagasztosult szemérem hideg csillagmagaslatáig - való volt-e ez vagy tünemény?

Se nem való, se nem tünemény - hanem komédia!

Szegény hiszékeny ifjú!

Játék tárgya vagy te egy országos hisztriótársaság kezében. Egy igen szomorú, véres játék tárgya!

Alfonsine, midőn Jenőt elhagyta, nem sietett vissza a terembe, hol még mindig Rideghváry tanakodott Antoinette asszonnyal, hanem szobaleánya kamrájába tért be.

Mamzel Betti tudatá vele, hogy soror Remigia vár reá hálósobájában. Mielőtt Antoinette asszonyhoz átmenne, elébb a kisasszonnyal akar beszélni.

Alfonsine elébb lemosta arcáról a könnyek nyomait, mamzel Betti segített rajta, hogy arca és szeme égését jótékony halványító szerekkel eltitkolja, úgy kereste fel soror Remigiát.

Nem sok szavuk volt együtt.

- Itt van Palvicz? - kérde Alfonsine.

- Ma visszaérkezett - felelt Remigia -; hasztalan üldözte Baradlayt, nem bírta utolérni.

- Küldött választ levelemre?

- Itt van.

Soror Remigia átadta a levelet, s azzal a folyosóra kikerülve, Antoinette asszony termébe tért át.

Alfonsine a levéllel hálósobájában maradt.

Magára zárta ajtaját, hogy senki meg ne lepje.

S azzal leülve asztalához, felbontá a levelet, és olvasta belőle ezt:

Úrnőm!

Ha meg tudja ön találni azt, amit elvetett, meg fogja találni azt, amit elvesztett.

Palvicz Ottó

Alfonsine arcának most már nem volt szüksége a fehéritőre, hogy halavány legyen; kezét, melyben a levelet fogta, az asztalra nyugtatá, és fejét a szék támlányára hanyatt fekteté. Az a levél úgy reszketett kezében.

Merev tekintettel bámult maga elé a lámpavilágba.

A lámpa világát egy porcelán fényernyő enyhíté, azon a fényernyőn volt egy nagyon ismeretes kép: egy angyal repül az égen keresztül, s kebeléhez ölelve visz egy kis alvó gyermeket.

A szép hölgy olyan mereven tud elbámulni az átlátszó fehér képre, arra az angyalra azzal a kisgyermekkel, mintha azt akarná megfigyelni: vajon hová viszi?

Jenő ajtajából leste, mikor távozik el az utolsó látogató Antoinette asszonytól, azonnal le-sietett hozzá.

Az asszonyság magánsobájában volt már és egyedül.

- Bárónő - monda a legifjabb Baradlay -, a mai nappal sok változás történt; szabad legyen hinnem, hogy egy dolog nem változott meg: azon viszony, mely a bárónő szeme láttára fejlődött Alfonsine és közöttem. Én e viszonyt sorsom alapjának tekintem. Kérem a bárónőt, szíveskedjék nekem megmondani, ismer-e erre nézve különbséget a tegnap és ma között.

A bárónő nem neheztelt a nyílt felszólításért, ellenkezőleg, igen kellemesen látszott meg-lepetve Jenő férfias magatartása által.

- Kedves Baradlay! Ön jól tudhatja, s abban megnyugodhatik, hogy mi önt igen szeretjük. Változást e tekintetben nem tapasztalhatott, s ezután sem fog észrevehetni nálunk. Leányom őszintén ragaszkodik önhöz, másra nem gondol; nekem pedig megtisztelő ajánlat a Baradlay családdal való összeköttetés. Ez ellen senkinek semmi kifogása nincsen. Hanem egy változást, melyet a dolgok újabb fordulata hozott magával, csakugyan fel kell önnek fedeznem. S ez az, kedves Baradlay, hogy ön... Nem találja ki?

- Nem képzelem, mit akar a bárónő mondani.

- Nem? Hm. Micsoda ön most, kérem?

- Én? Semmi.

- Ezt akartam önnek mondani. Ön e naptól fogva semmi. Az egész világ két táborra oszlott, s küzd egymással a felülkerülésért. Lehet, hogy ez győz, lehet, hogy amaz; lehet, hogy kibékül, s elhelyezkedik mind a két fél. Hanem mindenestre vesztes marad az, ki egyikhez sem tartozott. Az udvari kancellária, melyben ön azelőtt állást foglalt, megszűnt lenni; önnek választása volt, hogy merre térjen. Elmenjen-e Budára a magyar kormányhoz, s kövesse az utat, amin testvérei járnak. Ott most ön is lehetne osztálytanácsos, miniszteri titkár, mint más tisztársai, kik ezt az utat követték. Vagy választhatta volna, hogy elmenjen régi barátaival oda,

ahova azok mentek, s együtt visszatérjen velük. Most ismét volna valami. Reám nézve teljesen mindegy leendett, akár ez, akár amaz. Mi asszonyok a politikában megyünk, amerre bennünket visznek, s meggyőződésünk azé, akit szeretünk. Leányom bizonyosan követte volna önt Pestre, Budára, ha kell, a világ végére is, s bizonyosan ő is olyan nemzetiszínű volna ott, mint a többi. De ön határozatlan volt, tétovázott, habozott; s most egyike lett azoknak az embereknek, akiket nem lát meg senki. Megbocsát ön, hogy ily nyíltan beszéljek.

Jenő ajkaiba harapott. Nem bírta e nőt megcáfolni. Hisz az volt egyedüli mentsége, hogy őrjöngő szerelme láncolta őt éppen ide, az nem engedte utat választani. Érezte, hogy ez nem mentség.

- Mint egyszerű gavallér, mint magyar földesúr fia, igaz, hogy mindig elég disztigvált helyzetet foglalhat ön el a világban; hanem ez álláspontot vizsgálva, két nehéz aggodalmat kell önnek felfedeznem. Egyik az, hogy ön még nem nagykorú; másik pedig az, hogy önnek birtokai Magyarországon fekszenek. Hogy ott most minő jogviszonyok vannak, azt ön maga is tudni fogja. Olvasta a francia emigráció történetét? Emlékszik ön a sok koldussá lett márkira és vicomte-ra, akikkel egyszerre meg lett ajándékozva a külföld? Ma az egyik győztes foglalja el a birtokát, holnap a másik. Vegye még hozzá azt is, hogy rokonai, kikre támaszkodhatnék, minket engesztelhetetlenül gyűlölnék. Én pedig arra nem vagyok elég gazdag, hogy két házat tudjak tartani; sem elég unatkozott, hogy gyermekeim kedvéért magam a világtól visszavonuljak. Igen őszintén és világosan szóltam önnek.

- Az már igaz.

- Ne véljen ön szavaimban elutasítást vagy csak félreértést is. Mi szeretjük önt. Óhajtjuk az ajánlott összeköttetést. Én nem tűzök ön elé hétesztendei határidőt, mint Jákob ipa; mihelyt ön oly állást tud elfoglalni a világban, ahol önt ismét meglátják, mihelyt ön ismét kiemelkedik a láthatatlan emberek sorából, én fogom önt legelőször üdvözölni. Ha holnap, hát holnap... Isten önnel!

Jenőnek a vett leckéből nem volt mit visszaadni. Ezzel bizony be kellett érnie, s szépen hazaballagni vele a szállására.

Ott azután gondolkozhatott a sors tréfás leleményessége fölött, mely azalatt, amíg a halandó ember a költészet képzelmenek minden lehető borzalmaiból megalkotta a jövőndőt, s száz alakban végigálmodta saját temetését; oly prózai, oly mindennapi katasztrófát talált ki számára, ami bizony legközelebb feküdt hozzá, legkönnyebben előre várható volt, de amire legtávolabbról sem gondolt a rémnapok izgalmai alatt. Pedig bizony temetés ez! Jenő megtudta, hogy mit tesz eltemetve lenni!

S még csak nem is tudta magát ez asszony ellen védelmezni, aki ilyen szépen lefekteti őt a gödörbe, s végül körülrakja zöld hanttal, s még szomorúfüzfát is ültet a fejéhez, s biztatja a boldog feltámadással.

Megmondta neki: „*Ön semmi.*”

És a „semmi”-nek nem volt mit tagadni rajta.

Sőt még annak is eszébe kellett jutni, hogy a múlt hónapban nem kapván meg az anyjától küldött havi pénzt, jelenleg még a legközelebbi napok miatt is finandális aggodalmakkal kell megküzdenie.

Az üres tárcának olyan kijózanító kámforillata van.

Még csak fájni sem mert a szíve, hiszen egy semminek ahhoz sincsen joga... Az legyen veszteg, s ne alkalmatlankodjék se másnak, se magának.

Még nem ért rá körülnézni magát otthoni koporsójában, midőn inasa jelenté, hogy Rideghváry úr öméltósága keresi, nem akarja-e magát előtte eltagadni.

Jenőnek eszébe jutott, hogy az eltemetett embernek még van egy társa a föld alatt: a vakondok.

Hát csak hadd jöjjön. Nem lehet az elől elszőkni.

Rideghváry úr elég feszes nyájassággal üdvözlé Jenőt:

- Magam jöttem hozzád, öcsém, ahelyett, hogy hozzám rendeltelek volna, miután én most még vendéglőben lakom, s ott áthallik a beszéd. Nekem pedig igen fontos és bizalmas közlendőim vannak veled. Kérlek, ülj ide velem szemközt.

Rideghváry úr a pamlagon foglalt helyet, s Jenőt készteté a gömbölyű asztalka túlsó végén helyet foglalni.

- Legelőször is egy levelet kell neked átadnom. Anyád küldi. Tedd most a zsebedbe, pénz van benne; majd elolvashatod később. Tudhatod, hogy két hét óta az ostromzáró sereg parancsnoka minden postaküldeményt lefoglaltatott, nehogy valami tudósítást küldhessenek a másik seregtől a megszállottaknak. Azokat a leveleket mind felbontották. A szükség parancsolta. A tieden történetesen ráismertem anyád írására, s így megmentettem a felbontástól. Az én szavamra ideadták, hogy kézbesítem neked. Nem olvasta a tartalmát senki. Egyébiránt legyőzött álláspontok lehetnek benne, mikén ma már túl vagyunk, s amiknél anyád maga néhány óra múlva majd személyesen többet fog neked elmondani.

- Anyám itt? - kérdé Jenő elámulva.

- Valóban itt jár, s hogy veled eddig nem találkozott, onnan van, hogy azóta folyvást a Plankenhorstéknál ülsz, ahova neki okai lehetnek nem menni; de arról bizonyos lehetsz, hogy legalább hússzor keresett a szállásodon, s még ma egyszer föl fog itt keresni.

- De hát mit tesz itt az anyám?

- Rosszat. S az a baj, hogy ez tudva van róla. Azért jött, hogy Richárd bátyádat rábeszélje csapatjával együtt való hazatérésre.

- És rábeszélte?

- Igen. Most Richárdot három nap óta üldözik. A Kárpátok közé menekült; ott lóval keresztül nem hatolhat. Anyád pedig itt rekedt a városban, s egyike azoknak, akiknek elfogatása el van rendelve.

- Az istenért! - kiálta Jenő, helyéről felugorva.

- Csak maradj a helyeden; még holnap reggelig semmi baj sincs. A város meg van már szállva katonailag, de polgárilag még nincs berendezve. Rendőrség, detektív, policáj még nem intézkedik. Az nem megy olyan hirtelen. Még most fenekestül fel van fordulva minden; még most kavaroghat a menekülni akaró elem alá s fel, egyik házból, egyik utcából a másikba; van reá huszonnégy órája. Akkor helyreáll a régi rend. Odáig járhat-kelhet idebenn, akinek féltő az alakja, nincs, aki rá ügyeljen. Hanem a városból már most sem menekülhet ki, mert a sorompókat őrzik. És mindenkit letartóztatnak, aki nem a legújabb közegek által láttamozott útlevéllal jelenik meg. És még az sem segít, ha valaki ügyesen utánozna aláírást, pecsétet, bélyeget, mert vannak bizonyos titkos jelek az útleveleken, amiknek hiányáról a vizsgálók a gyanús menekülőkre ráismernek. Innen tehát kijutni emberi lehetetlenség.

Jenő úgy érzé, mintha az egész emberi lehetetlenség Atlaszterhe nyomná kebelét. Forgott vele a világ.

- Nekem nagy keserőséggel kell ugyan családomra emlékezni - folytatá Rideghváry -, hanem azért nem engedhetem, hogy atyád özvegye ily nyomorultul elvessen. Íme, szereztem számára útlevelet; ha eljön hozzád, add át neki, ezzel bizton kijuthat; Lady Tankerwill nevére szól, anyád jól beszél angolul. Emellett semmi baj nem érheti.

Rideghváry olvashatá Jenő meghatott arcvonásából, ellágyult tekintetéből a bámulatot, melyet az ifjúban maga iránt gerjesztett.

- Kedves öcsém. Tudod, hogy engemet anyád és testvéreid mily kíméletlenül taszítottak el maguktól. De ez énbennem gyűlölséget nem hagyott. Meggyőződéseink különböztek, s én tisztelem az ellenkező meggyőződéseket. Politikai meggyőződésekért meg tudunk halni, ha kell, meg tudjuk egymást ölni, ha kényszerűség, de nem gyűlöljük egymást. Én azért meg nem feledkezem azon fogadásról, amit boldogult atyádnak tettem, hogy családját védeni fogom, ahol lehet. Itt hagyom nálad ez útlevelet, a többi okosságokra bízom. Intézkedjél, hogy a legnagyobb szerencsétlenséget elfordítsd családomról.

Jenő úgy fázott, mikor az útlevelet átvette. Félt anyja sorsát kezében tartani. Hátha elejti?

- Most szóljunk a te ügyedről, kedves öcsém - szólt Rideghváry, más tárgyra térve. - Azt hiszem, hogy te vagy még az egyedül családod tagjai közül, ki nem fosztott meg azon jogtul, hogy sorsának intéző keze lehessen. Félre ne érts. Semmi oly ügyedbe nem avatkozom, mely érzem dolga. Lényeges, egzisztenciális kérdéssről beszélek. Te Bécsben maradtál a márciusi napok után, s ezzel eléggé kifejezted, hogy mit érzel a mostani fordulatok iránt. A legbölcsebb közönyt. Magam is osztom azt; okos ember józan felfogással nem vetheti magát a felzúduló szenvedélyek közé; amidőn még azt megítélni sem tudjuk, hogy melyik szenvedély igazságos, annál kevésbé azt, hogy melyik lesz a győztes. Hanem azért egy lángész nem lehet arra kárhóztatva, hogy pályát veszítsen.

Jenő meg volt hatva azáltal, hogy ily szigorú bíráló elmétől lángésznek hallotta magát neveztetni.

- Azt jól teszed, ha a zivatar tényezői közé sem ide, sem oda fel nem esküszöl; hanem azért lelked röptét elzsibbadni engedned nem szabad. A szerencsés véletlen azon helyzetbe juttatott, hogy egy éppen most megürült állomás betöltése iránt véleményadásom döntő befolyást gyakorolhat. Képességeid feljogosítanak azon elővéleményre, hogy e hivatás betöltésére legalkalmasabbnak higgyelek. Ez volna a szentpétervári nagykövetségnél az első titkári hivatal.

Jenőnek nagyot dobbant a szíve rá.

Atyjától sokszor hallotta, hogy ez állomás, mint legfényesebb hely, Ödön bátyjának volt szánva.

- Pályának igen szép - folytatá Rideghváry -, az itteni felkavart világtól egészen távol esik; az ember menekülhet ez egész társadalomtól, melyből fáj kiválogatni a barátait és ellenségeit, iszonyú alkut tenni kötelességek és hajlamok között. Amott mindezeknek fölötte állhatsz. Európai magaslat az, melyhez nem csapkodnak fel a vármegyei tengerviharok hullámai. És mindjárt elég fényes anyagi helyzet: tizenkétezer forint rendes fizetés és illő reprezentációs költségek. S aztán minő jövő! Minő messzelátó magaslat! Ez a hely nyitva áll számodra.

Jenő lelke egészen elszédült e kápráztató ajánlatra. Ez több, mint amit valaha álmodni mert volna.

Rideghváry úgy tett, mint aki nem is figyel szavainak varázshatására. Óráját nézte, s azután hirtelen fölállt.

- Sokáig is időztem nálad; bizonyos helyen már várnak reám. Arra, amit ajánlottam, ráérsz holnap reggelig válaszolni. Gondold meg a dolgot! Elhatározásod egész életedre kihat; azért érdemes ennek körülményeit minden oldalról megvizsgálnod. Tanácslom, hogy ha anyáddal találkozol, az ő tanácsait is kérd ki e tárgy fölött; meglehet, hogy ő nyomatékos ellenindokokat tud felhozni. Azokat vedd össze az én szavaimmal, s aszerint határozz. Jó éjt, öcsém!

Azzal magára hagyta.

Ó, de jól tudta azt a kegyelmes úr, hogy mi hatása volt szavainak a viaszkedélyű ifjúra! Dehogya fogja ez anyjának említeni ezt az ajánlatot!

Kivált, ha anyjának azt a levelét elolvassa, amit most Rideghváry kegyéből megkapott.

Amint feltörte azt a levelet, nem a pénz érdekelte jobban, mint a mellé írt tartalom.

Anyjának saját írása volt az.

Kedves fiam!

Olvastam soraidat, mikben felszólítasz, hogy boldogságodban vegyek részt, és szeressem én is azt a némbert, kit menyasszonyodul megnevezsz. Ha a te szíved boldogsággal megtelik, annak a fölöslege az enyimet tölti meg. - Rangot, vagyont, születést nem számítok a boldogság tárgyai közé. - Ha választasz egy leányt az ismeretlen néptömeg közül, munkásnőt, becsületest, egyszerűt, áldásom fogadd; büszke leszek rá. S ha választasz egy divatleányt, kinek rossz híre ismerős világszerte, kacért, pazarlót, kérni fogom Istent, áldásul fordítsa jóra a rosszat, s engedjen boldognak lenned. Azt a nőt is elfogadom. - De ha nőül veszesz egy Plankenhorst Alfonsine-t, azt meg nem áldja sem Isten, sem anyád! Akkor tőlem örökre búcsút vettél.

A legkeserűbb dőfés egy szerelmes szíven!

Tehát egy divatleánynál, egy kacér teremtsnél alábbra becsüli azt, akit ő imád. Akárkit, annak a „némbert”-nek az utolsó cselédjét üdvözlé fia menyasszonyául, csak Alfonsine-t nem.

S mit vétett Alfonsine neki? Mit vétett Alfonsine bárkinek a világon?

A nők túlságosak, ha egyszer politikai hevélyekbe keverednek.

De hát ott is legfeljebb Plankenhorstné ellen lehetne kifogása; Alfonsine ártatlan minden diplomáciai cselszövényről.

Eszébe jutottak Alfonsine szavai:

„Megtagadom érted hitemet, megtagadom családomat, megtagadom az anyámat!”

És eszébe jutottak a forró csókok, az őrjöngő ölelések, mik e szavakat megelőzték.

Az nem törődik anyja haragjával, anyja átkával: „Leszek földönfutó, leszek koldus, de veled megyek.”

És neki nincs-e bátorsága hasonlóan érezni, hasonlóan mondani?

Hát őfölte nagyobb hatalma van-e az anya indulatának, mint kedvese szerelmének? Ki parancsol itt? Az erő vagy a gyöngeség? Nem gyöngeség-e a gyermek ragaszkodása anyjához, s nem erő-e a férj szerelme nejéhez?

Hiszen te nem vagy már gyermek!

Az a másik anya milyen hideg gúnyolódással mondá: „Ön most semmi! Ön egy nem látott ember! Ki adna önnek feleséget? Tegye ön magát láthatóvá, s visszajöhet megint. Ha holnap, hát holnap.”

Minő diadal volna e büszke, nagyralátó nő előtt mindjárt holnap megjelenni, s azt mondani neki:

„A holnap itt van, én is itt vagyok. Vagyok már valami, állok már valahol, ahol mindenki meglát.”

És azután eltávozni innen, messze, más égalj alá; ahova ez itteni zűrzavarból semmi sem fog követni, egyedül a boldogító szerelem. Itt hagyni civódó, dühöngő pártfeleket, kiknek gerjedelmeiben sem innen, sem túl nem tudsz részt venni; kiknek küzdelme csak izgat, csak szomorít, aggállyal tölt el. Itt hagyni az egészszet.

Amellett úrnak lenni; nagy befolyású, magasan álló, emlegetett tényezőnek a világban. Egyszerre egy nagy lépéssel foglalni el a pályát, melyen a nem hétköznapi emberek járnak.

Ah, ez a ragály lelkének minden érzelmére kiterjedt már. Szerelme égett, hiúsága ragyogott, félelme melegedett e lángnál.

El volt már határozva, hogy holnap reggel mit fog felelni Rideghvárynak, ez egyetlen, e legnagyobb jóltevőjének!

Sohasem fogja neki e szolgálatot elfeledni.

S ha anyja eljön, és minden varázshatalmát megkísérti is fia fölött - előre el van határozva, hogy győzni nem fog. Tisztelet az anyai szeretetnek - egész a hitvesi szerelemig. Ott az a másik szerelem megy elől. „Te férfi vagy, neked csak akarnod kell!” - mondá a leány. Jenő azt hitte magáról, hogy eljött az idő, amelyben meg fogja mutatni, hogy akarni tud!

Jenő meghagyta inasának, hogy amint az a nő, aki őt az utóbbi napokban több ízben kereste a szállásán, ismét eljő, bejelentetlenül bocsássa be.

Azonban hiába várt. Anyja nem jött el.

Késő éjig fenn virrasztott. Inasát többször leküldte a házmesterhez, megtudakolni, nem kereste-e őt ugyanazon asszonyság, ki többször kérdezősködött utána a múlt éji órákban. Az nem jött vissza.

Azután csak ráadta magát, hogy lefeküdjék; de nagyon rosszul tudott aludni; mindenféle rossz álmok szüntelen felriaszták.

Alig várta, hogy reggel legyen. Az pedig így ősz utolsó napjaiban nagyon szeret magára várni. Már a ködök is beálltak.

Anyja csakugyan nem kereste őt többet. Azt vagy elfogták, vagy kimenekült már.

Nem nyughatott, míg magának efelől bizonyosságot nem szerez.

Amint nagyvárosi értelemben megreggeledett, értve alatta azt az időt, amelyben preszupponálható, hogy egy szubalternus a büroséfjét nem háborítja többé a kávézásnál, bérkocsit hozatott (ma már az is kapható volt, még tegnap ágyút vontatni járt a gazdája), s Rideghváryhoz sietett.

Az volt hozzá a legelső kérdése:

- Nem tud ön valamit az anyámról? Máig sem jött el hozzám.

- Azt tudom. Már kimenekült. Az éjjel elfogták a zöldségárusnét, akinél rejtőzött; az bevallotta, hogy áruhában ő szöktette keresztül a zöldségeskerteken; ott kocsi várt rá, ezóta Pozsonyban van.

Jenő keblét nagy lidércnyomás hagyta el erre a szóra. Tehát megszabadult az anyja! Tehát megszabadult az anyjától.

Most már akarhat.

- Aludtál egyet a tegnapi ajánlatomra? - kérdezé Rideghváry.

- Elhatároztam magamat. A követségi titkárságot elfogadom.

Rideghváry megszorítá a fiatalember kezét.

- Bizonyos voltam felőle. Hogy lásd, mennyire bíztam hozzád, milyen hitem volt józan felfogásod iránt, íme, itt van már nálam készen kineveztetési okleveled.

Azzal kihúzta a szekrény fiókját, s kezébe adta Jenőnek az iratot.

Jenő el volt ragadtatva e szeretetre méltó gondoskodás által.

Hisz így csak a hajdankor tündérei szoktak gondoskodni választottaikról.

- Holnap fel fogsz esküdni, s azután egész nyugalommal intézd el ügyeidet itt Bécsben, oly módon, mint aki hosszabb időre távol marad. Ami feloldani való viszonyod van, azt oldd fel, ami megkötni való van, azt kösd meg végképp.

Jenő elérte a gyöngéd célzást.

- Ez nem fog méltóságod tudta nélkül megtörténni.

- Értelek. Tehát siess, ahova legelőbb vágyaid visznek.

Plankenhorstné e napon nagyon korán készen volt a toalettjával; annak köszönhető, hogy Jenő nem a fésülködőszobában rontott rá. Mert bizony rárontott volna ott is.

Nem is lehetne emberileg kívánni, hogy egy megszűnt kancelláriának extra statum fogalmazója, mikor egy elvesztett ezerkétszáz forintos hivatalból egyszerre egy tizenkétezer forintosba felemelkedik, ne a fejével törje be az ajtót, amelyen őt imárottjának anyja, mint tegnap fumigált kérőt, kicsukta.

Antoinette asszony mindazáltal úgy tett, mint aki csodálkozik.

Jenő is gondolta azt; fog neki meglepetést szerezni! Egész aplommbal járult a delnő elé, s jól kigondolt beszéddel kezdé:

- Asszonyom! Ön azt mondá: „Ha holnap, hát holnap.” A holnap, íme, itt van, s én vagyok már valami.

Szavainak bizonyítékául odanyújtá Antoinette asszonynak a kinevezési okmányt.

Plankenhorstné a kellemetes meglepetés mosolyával olvasá azt végig, s azután legszívélyesebben nyújtá kezét Jenőnek.

- Igen örülök rajta.

Jenő érzé, hogy most egy kicsit meg kell mereszteni a nyakát. Most már az ember valami. Nagy valami.

- Szabad tehát a tegnapi kérdésemet újra feltennem?

- Már válaszoltam rá - szólt Plankenhorstné malasztteljes kegyességgel. - Kívánja ön, hogy Alfonsine-t értesítsem efelől?

- Könyörgöm érte.

Plankenhorstnének csak a szomszéd szobába kellett átlépni, hogy Alfonsine-t kézen fogva kivezesse.

Alfonsine zavarodottnak mutatta magát, s iparkodott úgy tenni, mint aki nem érti, hogy mit akarnak tőle.

Antoinette asszony pedig odavezeté Jenő elé, s bemutatá neki az ifjút:

- *Őnagysága*, a szentpétervári követségi titkár úr.

- Áh! - Alfonsine most aztán üdvözlő mosollyal nyújtá kezét Jenőnek, ki azt remegve fogadta.

- Csak tartsa ön meg - sугá kegyteljes mosollyal Antoinette.

Mely anyai jószágteljes kimélytelenségre Alfonsine hirtelen odaborult anyja keblére - valószínűleg arcának szemérmes elpirulását eltakarandó. Jenő pedig sietett kezét csókolni leendő napának, mire az Jenő homlokának egy csókot adott - hideget, mint egy fakép.

Alfonsine nem volt többé rábírható, hogy lesütött szempilláit felemelje; most már vőlegénye előtt áll.

- Mikorra kívánja ön, hogy ismerőseinket értesítsük efelől? - kérdezé Antoinette. - Holnapra, ugyebár? Délelőtt tizenkét órára? Eléggé sietek-e?

Ó, Jenő nem talált elég erős szavakat hálája kifejezésére.

- Tehát holnap tizenkét órakor. Ön jöhet hamarább is. Nemde, Alfonsine?

Itt ismét sora volt, hogy Alfonsine elrejtse arcát anyja csipkéi közé.

- No, felelj hát! Hisz ez a te dolgod.

Alfonsine alig hallhatólag bírt annyit rebegni, hogy „igen”.

Mikor úgy megzavarja a szemérmes lánykának az eszméit az a gondolat, hogy most férjhez kérik. Ez kegyetlenség!

Jenő pedig túl boldoggá lett ettől a sutogó szótul. Még a kinevezési oklevelet is majd ott feledte Antoinette asztalán, mikor elment. Annak kellett azt utánavinni.

Legalább még egyszer megszoríthatá leendő veje kezét a kegyteljes delnő, s szemébe mondhatá:

- Büszke vagyok önre!

Jenő most már rohant haza.

Úgy érezte, hogy most kezd el élni.

Az eddigi csak növényélet volt. Most lett már ember.

Ami vágyainak zenitjét képezte, egyszerre egy napon elérve mind a kettő. Úr lett és férj. Irigylett úr, irigylett férj.

Az egész világ új alakokkal népesült meg egyszerre körül.

Hanem valami mégis úgy borongott kedélyén.

Olyan volt az, mint ez az őszutói nap. A verőfény süt, de valami vékony köd fekszik előtte, mely nem engedi, hogy tisztán ragyogjon és melegítsen.

Ez a ködborongás Jenő boldogsága verőfénye előtt az a folyton nyomasztó tudat volt, hogy anyja erről semmit sem tud, az nem akarta, az nem örül ennek.

És ő hozzájutott ehhez a boldogsághoz, anélkül hogy megküzdött volna érte anyja ellenvetéseivel, anélkül hogy meggyőzte volna annak szerető szívét magával e szeretettel. Megszökött, bujdosott előle. Örül gyáván, hogy nem találkozott vele. Titokban örvend, hogy e harc el lett engedve szívének.

Valami nyugtalan szellem jár minduntalan mögötte, s büszkesége, boldogsága álmain keresztül suttozja szívébe ez ébresztő szót: „Te gyáva!”

Hasztalan menti magát e nyugtalanító kísértet ellenében azzal, hogy hiszen annak örül, hogy anyja megmenekült. „Hazudsz! - súgja neki az igazmondó öntudat. - Annak örülsz, hogy te menekültél meg az anyádtól.”

Az est közeledte még nyomasztóbbá tette ez önvádat. Nem tudott honn maradni. Felkészült, hogy kimegy valahová. Pedig ezen a napon nem sok szórakozás kínálkozott Bécs utcáin és mulatóhelyein.

Mikor tükre elé állt, hogy nyakkendőjét megigazítsa, egyszerre visszatántorodott.

Az a rettegett rém, aki egyre szívébe suttozta e szót: „te gyáva!” - most egyszerre alakot, arcot öltve, támad elé. Édesanyját látja belépni a szobába.

- Anyám! - kiálta a rémület fojtott hangján az ifjú.

Ó, nem az az alak állt előtte, akitől ő rettegett, akit ő úgy várt, mint büszke, parancsoló tekintetű úrnőt. - Egyike a golgotai alakoknak, kik ott roskadoznak a keresztfa tövében, halavány, kándúlta arccal; szemekkel, mik már elpazarolták könnyeiket; a fájdalom élő kifejezése. Ez volt az ő anyja.

És e pillanatban meg lehetett elégedve szívével az ifjú. Nem jutott eszébe, hogy ez a nő az ő nagyravágyását, az ő szenvedélyét megtámadni jó ide, csak az jutott eszébe, hogy anyja a veszély tűzhelyén jár.

Megölelte őt, mintha ölelésével akarná eltakarni, hogy meg ne lássák e drága alakot.

És érezte arcán anyjának égő, lázas csókját. Ó, ez nem olyan csók volt, mint azé a másik anyáé!

- Hogy jössz ide, édes, kedves anyám?

- Nagy útról jövök.

- Nekem azt mondták, kimenekültél, s már Pozsonyban vagy.

- Úgy volt. Három nap hasztalan kerestelek; aztán felhagytam a reménnyel, hogy megtaláljalak, s elhagytam e várost. Hanem Pozsonyban hallottam *valamit*, és az visszahozott.

- Te *visszatértél!*

- Hogy veled beszéljek.

- Ó, minek tetted azt? Hiszen ha tudtad volna velem, én mehettem volna oda, ahol te vagy. Miért nem parancsoltál velem?

- Ó, fiam, én nem parancsolok. Én nem tanultam azt. Könyörögni jöttem hozzád. Ó, ne félj tőlem. Ne nézz engem kísértetnek, ki közéd és vágyaid közé áll. Nem akarlak én lebeszélni semmiről, amit te elhatároztál magadban. Csak könyörögni jöttem hozzád.

- Anyám, ne szólj ezen a hangon, kérlek!

- Bocsáss meg érte! Nem akartalak keseríteni. Nehány nap előtt még voltak követeléseim fiam iránt; ma már nincsenek. Akkor írtam hozzád egy levelet, megkaptad-e? Büszke, sértegető levél. Tépd össze! Ne emlékezzél rá többet! Azt egy haragos asszony írta. Az a haragos,

büszke asszony nincs többé. Minket igen nagy csapások aláznak meg, és azoknak még nincsen vége. Ó, én nem vagyok más, mint egy gyászoló özvegy, ki fiainak megásott sírja előtt könyörög, maga sem tudja, kinek. Talán a sírnak, hogy ne kívánjon megtelni.

- Ó, édes jó anyám, hiszen fiaid élnek!

A nő szeme a könnyek között villámokat lövellt e szóra. Megragadta Jenő kezét hevesen.

- Tudod, hol élnek? Az egyik most tör utat magának a Kárpátokon keresztül hazájába. Előtte, mögötte, körüle üldözők; alatta a tátongó hegyszakadék, az áradt hegyfolyam, felette a vihar és a keselyűk. Ha el nem fogják, ha éhen nem vesz, ha folyamok el nem nyelik, talán a csata-térre menekülhet. Ott várja őt már a másik fiam, vezetője egy csapatnak. Tudod, kikből áll ez a csapat? Gyermekéből, kik anyjaiktól megszöktek, és családapákból, kik nőt, gyermeket elhagytak. Valami rettenetes láz úzi valamennyit a halál mezejére. Ott el fognak veszni valamennyien.

- De hát miért kell nekik elveszniök?

- Mert nagyon fáj nekik a szívök, s nem tudják másként meggyógyítani.

- De hátha győzni fognak, anyám?

- Fognak! Az istenre mondom: fognak! De az nekik nem fog használni semmit. Csak nagyobb veszedelem támad belőle. Csodákat fognak tenni, kényszeríteni fogják a világot, hogy őket tisztelje, ragyogni fog csillagzatuk az egész elsötétült Európa fölött. Annál rosszabb rájuk nézve. Ítéletük már ki van mondva, megpecsételve a világ minden hatalmasai által. Ha meghalnak egy ütéstől, jó; ha nem, kapjanak másik ütést, és annyit, amennyi elég lesz nekik, hogy meghaljanak. Pozsonyban tudtam meg ezt elfogott leveleikből. Ez hozott vissza. Engedd meg, hogy leüljek nálad; nagy utat tettem, és sokat gyalog.

- Ó, szegény jó anyám!

Jenő leülteté anyját maga mellé a pamlagon, és átölelte vállait.

- Hogyne jöttem volna vissza, hogy még egyszer lássalak utoljára az életben.

- Ó, ne mondd azt!

- Messze fogsz menni tőlünk, s jaj nekünk, mikor ismét visszatérsz. A büszke emberek már sorakoztak, és kifőzték, hogyan álljanak bosszút az anyjukon, aki őket megfenyítette.

- Kik azok?

- A te barátaid. A te pártfogóid. Nem szidalmazom őket, ne félj. Ők jobbat akarnak veled, mint én. Én elvesztenélek, ők megmentenek. Én sötét, zord, örömtelen életet készítenék számodra; ők neked boldog szerelmet, fényes pályát adnak. Jobban szeretnek, mint én. Nem versengek velük. Nem, fiam! Igazad van neked és nekik. Mi örvengők vagyunk, kik egy semmiért, egy gondolatért, egy álmokéért mindenünket odaadjuk; megkínózzuk magunkat, és meghalunk: Ne érts meg bennünket soha! Légy boldog ember! Eredj azokkal, kik most elindulandnak a minden oroszok birodalmába szövetséget keresni felháborodott hazájuk ellen. Mind magyarok ők, s bizonyosan mindannyinak úgy fáj a szíve, mint neked, midőn legfélelmesebb ellenségüket meghívják tulajdon anyjuk, tulajdon testvéreik ellen. És mégis megteszik, mert erős meggyőződésük, hogy az anyát, a testvért meg kell hódítani. A Baradlay-címeren két nagy folt esett. Ödön és Richárd nevei. A te neved be fogja azt aranyozni. Minő fényes cáfolat lesz az a világ előtt, ha hirdetni fogják: a két hűtelen Baradlay ellen tulajdon testvérük, a harmadik indult el meghívni a nagy hatalmú szövetségest.

Jenő arca sápadt lett, mint a szobor; merev tekintettel bámult maga elé. Ezt neki nem mondták előbb. Pedig bizony magától is rájöhett volna.

- A kimenetel nem kétséges, bizonyos - folytatá Jenő anyja, látnoki tekintettel bámulva a gyertya világába. - Mi el fogunk veszni. De te megmaradsz. Két hatalom ellen meg nem állhatunk. Ha mind vasból volnánk is, eltemetne bennünket a ránk ömlő láva. Bátyáid majd elesnek itt-amott. A halál olcsó. Te boldog ember leendsz, és új családot alapítasz. Te maradsz a Baradlay családfő. Szép nő irigyelt férje leendsz. Felejthetlen szolgálatokért fényes kitüntetésekkel jutalmazva. Magas, előkelő férfi. Az új korszak leendő büszkesége.

Jenő megannyi nehéz követ érzett fejére hullani e keserű dicsőítés szavaiban.

- Hozzád jönnek majd könyörögni sokan az alacsony emberek közül, kiknek olyan porban mászó panaszai vannak. Sok jót fogsz tehetni. Tenni is fogsz, tudom; mert jó, kegyelmes szíved van. Azok között, kik hozzád mint nagy, hatalmas úrhoz folyamodni jönnek majd, fiam, el ne felejtkezzél az én kéréséről. Lásd, én siettem hozzád a legelső folyamodással.

Ó, mennyire megalázva érezte magát az ifjú. Hiszen ha gúny volna az, amit anyja mond neki; de való!

- Nem magamért, nem testvéreidért könyörgöm hozzád. Minket a mi végzetünk majd utolér. S ha utol nem érne, hidd el, szemközt megyünk rá. Richárd bátyád nőtlen, nem marad utána senki. De Ödön bátyádnak két szép fia van. Az egyik csak most egy hónapja született. Bizonyos az, hogy nagy szolgálataidért fényesen léssz megjutalmazva. Bátyáid vagyonát majd el fogja kobozni a hatalom. És azt akkor majd mind te nyered meg.

Jenő rémülten szökött fel helyéből, mint Saul, mikor a próféta lelkét eléje idézte az endori bűvésznő.

Anyja folytatá:

- És majd akkor, midőn gazdag és hatalmas fogsz lenni, midőn egyedül fogod bírni mindazt, amit most együtt bírunk veled; midőn boldogságod fényében úszni fogsz, fiam, emlékezzél ez órára, anyád könyörgő szavára; fiam, bátyád gyermekeit koldulni ne engedd!

- Anyám! - kiálta fel magánkívül, keservtől agyonkínózva a legkisebb testvér, s odarohant íróasztalához, kirántotta fiókjából kinevezési oklevelét, s darabokra szaggatva szórta azt el maga körül.

S aztán sírva borult anyja ölébe.

- Én nem indulok el azon az úton.

Ó, az leírhatatlan öröm volt, amivel e szavakban anyját megajándékozá. Hogy ölelte, hogy csókolta gyermekét, ezt az utolsót, ezt a legjobban szeretettet.

Nem félt neki megmondani, hogy ő a legkedvesebb gyermeke mind a három között.

- Ugye, velem jössz, fiam?

- Anyám, veled megyek.

- Téged nem bocsátlak harcolni; te velünk maradsz. Vigasztalónk leszesz. Én azt akarom, hogy te élj; én azt akarom, hogy te boldog ember légy. Ugye, megengeded nekem, hogy én azt remélhessem, hogy te boldog ember fogsz lenni?

Jenő nagyot sóhajtott. Eszébe jutott valami, aminek most már vége. Még átlátszó a víz, amelybe elmerül az; de már halva van. Az álmodott boldogság képe.

Nem felelt semmit, csak megcsókolta anyját. A kínált áron nem akart boldoggá lenni. Más áron pedig a boldogság nem kínáltatott.

- Siessünk innen, mentül előbb!

Eszébe jutott az útlevel.

- Itt várt számodra az útlevel, anyám, ha tegnap jöttél volna. Ma ismét hasznát veheted.

- Ki adta neked ezt az útlevelet? - kérde Baradlayné.

Jenő gondolkozott, hogyan ne említse azt a nevet.

- Családunknak egy régi ismerőse; ugyanaz, ki e kinevezési oklevelet szerzé számomra.

- S hiszed, hogy én e kézből elfogadok valamit?

Baradlayné a többi papírrongyok közé veté az eltépett útlevelet. Legyenek együtt.

- Mit tettél? Most hogyan menekülsz? Minden út, minden kijárat őrizve van.

A delnő büszkén emelé fel most már diadalmas arcát.

- Mintha nem tudnék túljárni valamennyinek az eszén! Vedd köpenyedet, fiam! Elviszlek én magammal úgy, hogy emberi szem meg sem láthat.

És másnap hiába várta a kegyelmes úr az új követségi titkárt, hogy elvezesse a felesküvésre; hiába várta örömanya és menyasszony és meghívott vendégsereg a völegényt a gyűrűváltásra; nem jött az többé elő.

Bizony magával ragadta a harmadik fiát is az a rettenetes asszony.

Merre tűnt el, hol mehetett ki a szoros őrizet közül, sohasem találta ki senki. Hiszen minden útja el volt állva.

Arra a gondolatra nem jött senki, hogy ilyenkor a Duna folyama is jó országút olyan emberek számára, akiknek van szívük éjjel, sötétben, sűrű köd alatt egypár vakmerő halász evezése mellett egy keskeny csónakon a hullámokra bízni életüket.

ELŐL VÍZ, HÁTUL TŰZ

De most merre?

Ez volt a menekülő huszárcsapatra nézve az élet-halál kérdés.

Útjukat állja egyfelől az egész hadsereg, melynek zászlói közül a magukét kiragadták; másfelől két folyam, a Duna és a March; azután egy hegylánc, a Kárpátok. Ahol út és emberlakta hely van, ott megrakva minden helység a főhadsereghez siető katonasággal; amerre pedig szabad a tér, ott nincs sem út, sem hajlék megpihenésre, sem egy falat kenyér.

Másfél óra hosszat ügetve mentek folyvást egy dülőúton előre, melyről tudták, hogy a Dunához vezet.

Akkor elhajtotta a szél a felhőket, s amint megszűnt az eső, kezdték tájékozni magukat.

Jobbrul meglátszott a Duna. Tükre fekete volt a fölötte elvonuló felhőtől.

A jobb parton látszott egy leégett révház, melyet öt nappal elébb még a stájer vadászok védtek a horvát csapatok ellen, s a harcban elpusztítottak.

Ide irányította csapatját Richárd.

A puszta épület kormos falait nem őrizte senki, a tágas udvaron elért az egész lovasság.

- No, fiúk! - monda Richárd, maga körül gyűjtve legényeit -, most rátérünk arra az útra, amelyiken vagy hazajutunk, vagy a pokolba. Jól tudjátok magatok is, de azért én is elmondom, hogy amit csak ember valaha kiszenvedett, az mind előttünk áll sorban, néhol csoportban is. Futnunk kell éjjel és nappal, úsznunk vad és szelíd vizeken keresztül, hegyeket megmászunk, szemünket le nem hunynunk, koplalnunk, verekednünk; amelyikünk kidűl, az elveszett; ha elfognak bennünket, föbbe lőnek. Én tehát nem mondom senkinek, hogy jöjjön velem, hanem megyek előre. Nem nézek hátra, nem számlálom meg, hányan jönnek velem abból a kétszázhuszból, akiből a század állt még tegnap este. Nem esküdtetek meg senkit. Sötét van; aki másra gondolta magát, elmaradhat, visszatérhet. Hanem ha egyszer a nap feljön, akkor azután, aki odáig velem jött, az készen legyen rá, hogy a csatatér törvénye alatt áll, és megtesz mindent, amit én parancsolok, zúgolódás, morgolódás nélkül. Most tehát utánam, akinek tetszik! Jön az első próba!

Az első próba nagyon alkalmas volt arra, hogy valakit, akinek a szíve nem dobog az igazi helyén, rögtön megtérítsen. Richárd kapitány gázlót keresett a Dunán keresztül.

Korábbi táborozási hadgyakorlatokból jól ismerte a környéket, a Duna medrét zátonyaival, sekélyeivel; neki és vén huszárjainak játék volt a Dunán átkelni híd nélkül; hanem az ifjabbaknak aligha nem jutott valami eszébe, mikor felnéztek a futó csillagra, mely éppen akkor hullott alá az égről, mikor a legelső paripa csülökig kezdett gázolni a vízbe - s előttük állt az egész széles, sötét folyamtükrök, melyet nyeregben ülve, fegyverzetestül kellett átszelni.

Pedig ez még csak játék! Mentül szélesebb a víz, annál lassúbb a folyása, annál sekélyebb a medre. A két part között három zátony fekszik; azokat a víz csillámáról felismeri a vezérlő, s míg azokon végig csak gázolni kell a vizet, a közöttük fekvő mélyebb folyáson igyekezve úsznak át a lovak.

Ha valaki nézné ezt a képet, a sötét víz tükrén egy ezüstszegélyű óriáskígyót látna átkanyarogni. A lovak fejei s a lovasok derékig emelkednek ki a vízből, kettesével egymás mellett, hosszú sorban.

A túlparton egy fiatal nyárfapagony fogadja a menekülőket. Annak egy tisztásán összegyűjti Richárd követőit.

- Most számláljuk meg, hányan vagyunk!

Az őrmesterek számba veszik a legénységet.

„Kétszázhusz!”

- Lehetetlen! - mond Richárd. - Hiszen kettőt az előőrson hagyunk.

- Már itt vannak - szólal meg egy dörmögő hang, melyben Pál úr borízű hangjára ismer Richárd.

- Te vagy az, Pál? - szól a kapitány megörvendve. - Utánunk találtál?

- Ismerem az esze járását.

- No, az derék volt tőled. Mi hír a táborból?

- Mikor én eljöttem, a vasasok felkerekedtek, s lehúzódtak a város felé, mintha csak ki akarnának bennünket kerülni; akkor aztán én is azt gondoltam, hogy nekünk már itt nincs mit strázsálnunk, gyerünk, öcsém, a többiek után.

- Nem vettél észre semmi zajt?

- Semmi nesz sincs. Az eső sorban kioltotta az őrtüzeket.

- Hová lett a hadnagy és zászlótartó?

- Azok nem értettek velünk egyet; elzártuk őket egy kriptába.

- Élve?

- Igen. Fel van írva az ajtóra, hogy ott vannak, értük mehet, akinek kellenek.

- Engem is oda zártatok volna, ha veletek nem jövök?

- Igen. Halva.

- Miért halva?

- Megbecsültük volna vele.

- Köszönöm. Megszolgálom. Most tegyék le a kezembe az élteteket, amint én az enyimet a tietekbe adom. Vedd kezedbe a zászlót; te fogod ezentúl hordozni. Álljatok körülem!

A huszárcsapat négyszöget alakított, melynek közepét Richárd foglalta el a zászlótartóval.

A láthatár keleti oldalán halványsárga vonal kezdte el különválasztani az eget a földtől; de még inkább jelenté a reggel közeledését a távoli ágyúvillogás; az ostromtelepek megkezdték munkájukat a torlaszok ellen. Virrad!

A sápadt reggelfény s a tűzvillanások mellett esküdött kétszázhusz ember, egy sárguló erdő közepett vezére szavára vas engedelmességet, vak bátorságot, végelszánást - egész a hazajutásig.

Mikor a nap tűzveres hegyként kiemelkedett a hegyek mögül, akkor látták, hogy a középben lobogó zászló - ama háromszínű.

Előre!

- Félnapi egérutunk van - monda Richárd bajtársainak -; aki legközelebb észre fogja venni eltűnésünket, az Palvicz Ottó, a vértések őrnagya. Üldözni fog bennünket azon az úton, amelyen menekültünk, s csak itt fogja észrevenni, hogy átúszattuk a Dunát. Nehézlovasság

ezt nem csinálja utánunk. Vissza kell kerülniök a hajóhídig, hogy a túlsó partra átjöjjenek. Azalatt mi fél napi járóföldet nyerünk előttük. Ha késő estig folyvást nyeregben ülünk, akkor üldözőink minden erőfeszítés mellett sem érik el, hogy utunkat elvághassák. Ez az első nap feladata. A többit majd megtudjuk később.

Richárd minden nála levő pénzét kiosztá a legénység között azzal az utasítással, hogy bárhova szórja is őket széjjel a viszontagság, élelmiszereikért megfizessenek, a népet ne zsarolják.

Azzal megindultak a nyárerdőből előre, utat keresni. A legközelebbi dűlőút egy magányos úri kastélyhoz vezette őket.

Az a kastély egy cseh főnemes birtoka volt.

Csak az úrnő volt honn.

Férje a korona cseszka pártjához tartozik.

Richárd maga beszélt az úrnővel, mire a legénység pálinkát, kenyeret, füstölt húst kapott, valamint koszorúba fonott szénát és abrakot lovai számára.

Két óráig pihentek itt. Richárd az úrnőtől egy részletezett térképet kapott, melyben minden dűlőút fel volt jegyezve egész a morva és magyar határszélig. Erre volt legfőbb szükség!

Egy erdőkerülője az úri kastélynak vezette el félreutakon az egész csapatot a legközelebbi erdőségig. Ott ismét szerencsésükre bízta őket, s a menekülő hadfiakat elnyelte nemsokára az erdőhomály és a korán beálló őszi éjborongás.

Amint egy hegyhátra felkapaszkodtak, Pál úr figyelmezteté Richárdot a hegytetőkön itt-amott kigyulladó tüzekre.

- Ez nekünk szól - monda Richárd. - Jeltüzek azok, amikkel szökésünket tudatják.

Nemsokára láthatták, hogy a jeltüzek nemcsak hátuk mögött, hanem előttük is kezdenek sorba fellobogni. Az egész vidék mind a határszélig fel lesz ez éjszaka ellenük zajdítva.

Egy máglya a hátuk mögött hagyott ellenkező hegyoldalon az egész messze tájt megvilágítja, amelyen éppen keresztüljöttek.

Richárd távcsövével kiveheté, hogy a tűz világánál lovas alakok haladnak keresztül.

- Nyomunkban vannak! Sokkal hamarabb, mint hittem. Most aztán nincs tanakodni való idő.

Hogy utat veszítsen, egy mély völgynek vette irányát.

Ismerte azt a völgyet korábbi hajtóvadászatokból; egyik osztrák oligarcha birtokát képezte az. A völgy oldalán szabályozott hegyi patak fut végig, mely alatt roppant medencét táplál vizével. Annak egy része halastónak van elrekesztve, más része hét kőre dolgozó malmot hajt, s koronkint rétöntözésre is használtatik.

Richárd úgy okoskodott, hogy ha ő e malmon egyszer túl lesz, annak a vízgátját elszakítja, s a vizet ráereszti a völgyre. Akkor aztán nincs az a lovas, aki azon a völgyön keresztül tudjon hatolni az ő nyomában, kivált ha Palvicz jön utána nehézlovasaival, azok bizonyosan benne maradnak a posványban.

Hanem egyre nem számított - arra, hogy ami szolgálatot ő szándékozik megtenni Palvicz Ottónak: ugyanazt megtehetette már valaki más öneki.

Mikor a völgykanyarulatnál a malom tájékára értek, Pál úr vágatott vissza az előcsapattal, jelentve, hogy az egész völgy tele van vízzel, a gát keresztül van szakítva előttük. A molnár azt mondja, hogy az uradalmi erdész vágatta azt keresztül ezelőtt egypár órával. Tehát bizonyosan az ő feltartóztatásuk végett történt az.

Richárd a malomhoz lovagolt. A völgy egészen víz alatt állt már. S a vízen csak egy keskeny cölöpös gát vezetett keresztül, az pedig kétölnyi szélességben le volt bontva, úgyhogy csak a cölöpök álltak ki a vízből.

Richárd nem veszté el hidegvérét.

- Nem baj ez. Le kell venni a malom kapuit, keresztülfektetni a cölöpökön, s mindjárt lesz hidunk.

Intézkedését rögtön foganatosították. A malom kapui előhozattak, s áthidalták velük a gátrést.

Hanem a lovak nem akartak rámenni a hídra.

- Félnék tőle, mert fehér - mondta Pál úr.

- Be kell hinteni sárral - parancsolá Richárd.

- Nem jó lesz. Akkor majd nem tudjuk meggyújtani.

- Igazad van, Pál. Ha magunk átmentünk rajta, meg is kell gyújtanunk, hogy más ne használhassa. Találsz a malomban degetet.

Azt csakugyan talált Pál úr, egy hordóval. Végigönték s elmázolták a rögtönzött hídon.

Most aztán éppenséggel nem akart rámenni egy ló sem. A degettől csúszott a patkója, s a tompa dobogástól visszarettent.

Pál úr káromkodott, mint egy pogány.

- Bizony itt nyomnak bennünket.

- Dehogyan nyomnak - biztatá Richárd. - Mi ketten szálljunk le a lórul. Egyikünk biztatja hátul, másikunk vezeti a kantárnál fogva, mindenki lován maradjon.

Ez volt aztán a pogánynak való munka. Egyenként vonszolni át minden ijedező, kapálózó lovat a dobogó hídon. A paripa, amint meghallotta a dübörgést lába alatt, horkolt, tombolt, ágaskodott; a rajta ülő káromkodott. Pál úr könyörgött neki minden szentekre; Richárd nyütte rajta hátulról a rözsekarókat, csak úgy csattogott. Így vittek át minden lovat.

No, ezt a lármát meghallhatta, aki csak élő emberszámot tett abban a környékben.

Nem is veszett az kárba; rövid idő múlva kigyulladt a jeltűz annak a hegynek a tetején is, ahonnan a többi jeltűzet észrevették. Üldözőik már odáig értek a nyomukon. Bizonyos, hogy erre a lármára csak utánuk találnak.

Richárd és Pál úr facsaró víz volt már az izzadságtól.

- No, kapitány uram, én ma leszolgáltam a purgatóriumból a fele kapitulációt - monda az öreg, mikor már mind átvonszolták a lovasságot. Csak harminc vezetőkló volt még hátra harminc vitézzel.

- Trombitaszót hallok a hátunk mögött - monda az egyik legény -, jó volna tán a vezetőklókat hátrahagynunk, s akik átmehetünk, mennénk tovább.

- Csak fogadjátok az én parancsomat - monda Richárd -, a lovak közül egyet sem szabad elhagyni; mindenki együtt maradjon. Senki előre ne menjen!

A vezetőket is áthurcolták egyenként.

A trombitaszó most már egészen közel hangzott a völgyben, s a sötéthez szokott szem kivehető a közeledő fehér köpönyegeket.

Richárd valamit súgott Pál úr fülébe, mire az két legénnyel eltávozott a gát mentében.

Azután meghordatta Richárd a rögtönzött hidat száraz gallyakkal, a maradék kátrányt ráöntötte, s azzal üszköt dobott bele.

Mikor a láng fellobogott, már akkor színről színre láthatá egymást a két csapat.

Richárd felugrott lovára, s parancsot adott lovasainak az indulásra. „Csendben és vigyázva a keskeny gáton végig a völgy mentében!”

Ő maga leghátul maradt.

Amazok ott túlhan nem jöttek a szokott zárt rendben. Az üldözés alatt nekik is úgy felbomlottak a soraik, hogy óra járásnyira voltak elszórva egymástól; négyötöde az ezrednek itt-amott elmaradozott.

Azok között, akik a nemes hajtóvadászatban legközelebb érték a kergetett vadat, ott volt Palvicz Ottó maga. Jó telivér lova győzte az üldözést. Húsz óra hosszat tartott az már pihenés, etetés nélkül.

Nem is igen volt Palviczcal több húsz embernél. A többi még ki tudja, mikor érkezik.

Hanem ennek a húsz embernek az élén mégis odalovagolt Palvicz Ottó az égő hídhöz, s megkíséرتi a lovát nekihajtani. A paripa megtagadja a tűzbe ugratást.

Palvicz ekkor átkiált Richárdra:

- Baradlay Richárd százados!

- Itt vagyok, Palvicz Ottó őrnagy!

- Add meg magad kényre-kegyre!

- Jöjj ide, és fogj el!

- Azt meg is teszem, bizonyos légy felőle.

- De ma nem.

- Még ma bizonynal. Addig meg nem pihenek.

- Megpihentet ez a mocsár.

- Egy óráig. Egy óra alatt betömetem a rést, s ismét sarkadban vagyok, nem menekülsz meg tőlem.

- Majd meglátod.

E szóváltás alatt a halastó tájáról harsogó moraj hangzott, mint mikor vízzuhatag omlik alá, s Palvicz Ottó észrevevé, hogy egy új áradat rohan a gátrés felé, mely azt szélesebbre kezdi szakítani.

- A halastó zsilipjét is felhúztam - monda Richárd -, nem fogod te ezt a rést egy óra alatt betömetni.

Palvicz Ottó látta, hogy Richárdrnak igaza van.

- Azt látom, hogy nem jutok hozzád, hanem ha gavallér ember vagy, maradj a helyeden, s vívjunk meg a tűzön-vízen keresztül, ahogy derék katonákhoz illik. Elfogadod a pisztolyt?

- Elfogadom.

- Lövünk egymásra addig, míg egyikünk a lórul lemarad.

- Nem bánom; hanem előbb a katonáid menjenek a lőtávolon kívül; minek lőnök meg egymás helyett ezeket a derék fiúkat?

- Igazad van. Jobbra át!

- Balra át! Indulj!

A két vezér a zuhatag két partján maradt, mely fölött recsegő lánggal égett a híd; jó világítás egy éjjeli párbajhoz.

Fehér köpönyeg volt mind a kettőn, jó céltábla. Kétszer lőttek egymásra; Palvicz golyója Richárd csákóját fúrta keresztül, míg Richárd ónja Palvicz mellvértjén ütött horpadást.

- Újra töltsünk! - kiálta Palvicz. Hanem már ahhoz nem volt sem idő, sem alkalom. Pál úr a halastó zsilipjét kiveté helyéből, s az egész víztömeg nekizúdult a malomgátnak, az égő hidat cölöpöstül beledöntötte a mocsárba; egy perc alatt sötét lett, s a két ellenfélnek menekülni kellett jobbra-balra a rohanó ár elől.

- Holnap folytatjuk! - kiálta át Palvicz Ottó.

- Ott leszek! - viszonzá Richárd.

A mocsár, mely egy perc előtt még vérveres volt, mint a Phlegetón, most fekete lett, mint a Sztüx.

Ez fél napig vissza fogja tartani az üldöző lovasságot, azalatt tovább menekülhet Richárd futó csapatja.

Csakhogy most már fel van lármázva ellenük az egész vidék. A legközelebbi faluban, melyet elérnek, már megtagadják tőlük a parasztok az élelmet. „Ti nem jó járatban vagytok” - mondják nekik, s odább kell menniök étlen, mert rabolni nem akarnak.

Egy híd előtt már kaszás népfölkelés fogadja őket, s megtagadja az átkelést a hegyi folyamon.

- Kapitány uram! Ahogy Bécsben az apácaklastrom előtt tettünk!

- Nem szabad - mond Richárd -, a föld népével nem verekszünk.

Azokat ugyan egy sor lövéssel is szétriaszthatta volna, de inkább más utat vett, s kétórai kerülőt csinált.

Nem akart vért ontani, míg hazájába nem ér.

Enni sehol sem kaptak már, a nép mindent eldugott előlük.

Délfelé egy kocsmában jutottak egy egész kenyérhez és pálinkához.

A kenyeret maga Richárd felosztá annyi darabra, ahány embere volt, s kiosztá közöttük, mint az Úr vacsoráját. Egy korty pálinka a kenyérhez; ez volt minden ebédjük. Mint a hajótörötteknél, kik egy tutajon menekülnek a tenger hátán.

Délután ismét egy patakmalomhoz jutottak; az éppen haricskát őrölt.

Eldorádó ez! Haricskapuliszka lesz itt minden ember számára! Lukulluszi vendégség! Nincs ugyan hozzá se zsír, se szalonna, de fejedelmi lakoma az magában is. Ki ne ismerné az ízét; mikor vadászaton elfogyott minden eleség, s aztán a jó sors egy juhászkunyhóhoz vezetett, ahol volt minden: víz és haricskaliszt.

A huszárok lenyergeltek, egy rész a lovak vasalásához fogott, másik a konyhához látott, roppant kondérban kavargatva a fakóbarna lisztömeget, mely különös szakácművészi vegytan folytán, a víz hozzájárultával lassankint egy tömör egésszé idomul, amit úgy neveznek, hogy puliszka.

Richárdnak azalatt, míg a lakoma készült, gondja volt az előrsöket kiállítani, nehogy meglepessenek.

Mikor készen volt a puliszka, rúdra vették a vaskondért, s mert abban estig sem hűlt volna meg, leterítének a gyepre tizenkét huszárköponyeget; s a nagy fakanállal kitálalák tizenkét részre a párolgó főzeményt, amihez még a farkaséh sem közeledhetett volna azon forrón.

Mikor aztán éppen neki akartak telepedni a fehér köponyegnek, mely egyúttal abrosz volt és tál, jönnek vágatva az előőrsök: „Rajtunk vannak a vértések!”

Hirtelen nyergelni és lóra kapni! A forró puliszkát belecsavarítani a köponyegbe; azt átvetni a nyergen! Még csak bele sem kóstolhattak.

Zengett is az erdő a sűrű áldástól!

És mármost megint előre, ahogy a ló bírja!

Most már nem kereste Richárd, merre van út, csapás - hanem amerre a napkeletet tudta, a rónán keresztül: mezőkön, tarlókon, szántott földeken át, hogy a hab csorgott a lovakról kétfelől.

- Minden lovunk itt vész! - dörmögé Pál úr a háta mögé, mikor a szétziláltan futó csapatra visszatekintett.

Egy-egy ló ki is dűlt; annak a lovasa felkapott a vezetékre. Jó volt azokat elhozni. S aztán igyekezett az elmaradozó a többieket utolérni.

Hanem az üldöző csapat sem volt jobb állapotban.

Bár ily közel beérte ellenfelét, az egyenes úton nyomába szelve annak, ki kanyarogni volt kénytelen; itt a szántóföldeken keresztüli futtatásban nem állta ki vele a versenyt.

Richárd jól számított erre. A nehézlovasság csak léptetve tudott haladni a süppedő talajban, míg ők kocogva győzték.

Mégiscsak amazoknak kell elébb kidűlniök.

Richárd leghátul maradt, hogy egyetlen emberét se veszítse el. Ha valamelyiknek valami baja történt, segített rajta.

Így került össze másodszor is Palvicz Ottóval.

A vértés őrnagy messze háta mögött hagyta utolsó kísérijét is. Ő egyes-egyedül rugaszkodott Richárd után.

Richárd hátra-hátranézett rá, s engedte magához közelebb jönni.

Egyszer aztán oly közel jutottak, hogy egymás szavát meghallhatták.

- Állj meg egy szóra! - kiálta Palvicz.

- Így is meghallom - felelt Baradlay.

- Ha bátor vagy, ne fuss előlem!

- Pedig leszek olyan bátor, hogy egészen elfutok előled.

- Az gyávaság. A hátadat látom!

- Majd lesz még megfordítva is.

- Nem mersz velem megverekedni.

- Nem akarok. Azalatt, míg mi verekszünk, a te csapatod utolérhetné az enyimet.

- Úgyis utoléri.

- Gondolod?

- Bizonyosan tudom. Ti balgák! Látjátok ott azt a füzes vonalt? Az ott a March partja.
- Ismerem.
- Ott meg vagytok szorítva.
- A Duna sem szorított meg.
- A Duna még jó ember, de a March rossz ember. Azt te nem ismered.
- Majd megismerkedünk egymással.
- Jobb lesz, ha szembeállsz és megverekszel; ha elfoglak, nincsen pardon!
- Nem is kértem.

Ez a szóváltás egész kedélyesen folyt a két vitéz közt, kiket alig három lóhossznyi tér választotta el egymástól. Richárdnak gondja volt rá, hogy egészen közel ne eressze magához üldözőjét.

Az előrehaladt huszárcsapat egymás után elért ama füzes vonalhoz, mely a March partját jelképezte. Ott megálltak.

- Látod! - kiálta Palvicz. - Huszárajaid nem mernek nekivágni a Marchnak.
- Majd mernek mindjárt!
- Örült vagy. Lovad, embered mind elvesz, ha most tajtékoz izzadtan a jéghideg vízbe viszed.
- Ha vész, velem együtt vész!

Ezzel a szóval sarkantyúba kapta paripáját Richárd, s vágatni kezdett.

Palvicz utána.

Gyepes tere jutottak, ahol a két nemes mén könnyedén futhatott.

Palvicz két lóhossznyira beérte Richárdot, mikor az a füzes partra felkaptatott.

Richárdnak kétpillanatnyi ideje volt.

Az egyik arra, hogy végigtekintse a veszedelmet, mely előtt huszárajai visszadöbbsztek. A March meg volt áradva a záportul, s sebesen hömpölyögve rohant partjai között iszapos, sárga hullámaival. Ez a halál lakása!

A másik pillanat pedig arra, hogy csapatjának e szót kiáltsa: „utánam!” - s azzal a magas partról a hab közé ugrasson.

A nyomába kaptató Palvicz rémülten rántá vissza paripáját.

Pillanat múlva felmerült ló és lovas a fejük fölött ívben csapó hullámok közül. Richárd nevetve kiálta vissza ellenfelére:

- Nos, hát jer utánam!

Erre az egész huszárcsapat egy harsogó éljenordítást rivallva nekiugratott a sebes árnak, s követte vezérét.

Palvicz Ottó elbámulva nézett utánuk; nézte vergődésüket a ragadó árzajlatban - s talán még aggódott is, hogy oda ne vesszenek.

Mind átjutottak a túlsó partra.

Nem ártott meg nekik a jéghideg fürdő. Még új erőre kaptak tőle.

Hanem a vértescsapat nem csinálta utánuk ezt a merényletet. Palvicz végképp elszalasztá őket.

- Baradlay! Még találkozunk! - kiálta át a túlsó partra.

- Keresni foglak - viszonzá Richárd.

Lucskosan, bőrig átázva folytatták a lovasok az utat.

Még jó volt rájuk nézve az új erőfeszítés; hiszen ha meg akartak volna pihenni, ázottan, a kemény őszi éjben megvette volna őket az isten hidege.

Ló és lovas füstölgött a párázattól. Hányadszor száradt meg már rajtuk az a ruha a hideg széltől!

A March túlsó partján süppedékes róna fogadta a menekülőket. A lovak csülökig dagasztottak a sárban. Mégis előre kellett menni; most már lehetetlen volt a végszükségnek, az életfenn-tartás parancsszavának nem engedni. Vezér és közvitéztek mind azt hitték, hogy ha a jövő éjszakát lovastul együtt földél alatt nem tölthetik, mind elpusztulnak; már ekkor a harmadik éj következett, hogy szemét le nem hunyta senki. Ki kell egyszer aludnia magát mindenkinek, s legalább egyszer jóllaknia, hogy a továbbihoz ereje legyen.

„Csak egy falut hozna már elénk az Úristen!” - imádkozott magában némely fiatal huszár. Pedig a huszárnak nem jó imádkozni. Ez Pál úr életbölcészete. Csata órájában sokszor meglátja az újonc legény arcán, hogy ez most magában imádkozik, s veszekszik vele emiatt: „Ha imádkozol, bizony rád talál a golyó. Azt hiszi, ez jó ember, hadd idvezüljön!” De azért mégis egyre fohászkodnak azok magukban: „Csak már valami falu jönne!”

És íme, csakugyan megjárta a huszár az imádsággal; mert a jó sors hozott eléje nagy kívánságára nem is falut, hanem várost.

Amint egy dombra felkanyarodtak, az előttük fekvő völgyben ott láttak egy szép hattornyú mezővárost.

Azt pedig nem kértek a sorstól. Az már sok volt. Ők csak falut óhajtottak.

A mezőváros ónémet szokás szerint kőfallal volt körülvéve. Abba bemenni nem volt tanácsos.

Kerülő úton el lehetett ugyan mellette haladni, hanem azt az utat egészen uralta egy magas sáncok közül kilátszó épület. Tapasztalt szem könnyen felismeri benne a lovassági kaszárnyát. Ez valószínűleg egyike azoknak a vidéki városoknak, ahol a tartalék szakaszok tanyáznak. Meglehet, hogy a mostani hadjárat miatt nincs benne katonaság. De az is meglehet, hogy éppen amiatt több is van összpontosítva a szokottnál.

Kérdősködni nem lesz tanácsos. Itt senki sem jó barát. A legelső ember, aki a menekülő csapatot észreveszi, el is fogja őket árulni.

Tehát vissza az erdőbe, amelyből éppen kijöttek. Ott meg kell várni, míg az éj leszáll. Sokáig időzniük azonban nem lesz szabad, mert afelől is bizonyosak lehetnek, hogy Palvicz rögtön küldött hírnököt valami csónakon keresztül, ki a hadparancsnokokat a futókra figyelmeztesse.

Amint az éj beállt, az első óra meghozta a biztos tudósítást. A sáncos épületben takarodót trombitáltak.

Az ismeretes „tradra, tradritradra” hangjára nyugtalanul hegyezték a füleiket a huszárlovak; máskor azt jelentette ez, hogy éjszakára abrakot hoz, s puha almot vet szalmából gazdájuk. Héj, messze voltak most attul!

A trombitászó négyszer újrakezdődött a sánc négy szegletén. Mikor pedig az elhangzott, akkor következett a dobszó. A városban verték a takarodót, arra az ismeretes nótára, amiről azt képzeli a katona, mintha így szólnának a dobok: „Kenyeret, kenyeret, kettőt, kettőt!”

Tehát gyalogság is fekszik a városban.

Megkerülni a várost és kaszárnyát teljes lehetetlen. A tőzeges, mocsáros ingoványba ló és lovas odaveszne.

Valamerre pedig csakugyan menni kell, mert ez az őszi éj nagyon embertelen.

De hát merre?

Talán csodálatos is ez a kérdés? Kétszázhusz magyar huszár, az új mitológia kentauruszai ne tudnák, merre menjenek, mikor kard van a kezükben?

De hozzá kell gondolni, hogy ezek a vitézek két éjjel nem aludtak, s még ma nem ettek, hogy lovaik el vannak csigázva, ruháikat átázta a folyam, tagjaikat megdermeszté az őszi nyirkos hideg. Tudják azt a hadvezetők, hogy sok csatát elvesztett már az éhség; sok derék sereget, aki az eget vívni indult el, megvert a lenézett ellenség - aki jól volt lakva.

Richárd jól tudta azt, hogy csapatját ezúttal a tűzpróbán nem viheti keresztül. Ők most nyavalyás emberek, akiknek nem szabad vitézkedni.

Majd eljön annak is a napja, csak ezt a krízist kiállhassák.

Végre is ki jött segítségükre? Az az embertelen őszi éj, akit oly szitkozódva emlegettek. Az az embertelen őszi éj egyszerre oly sűrű, nehéz ködöt bocsátott le a tájra, hogy nem lehetett húslépésnyire látni, mintha mondta volna: „Majd én betakarlak benneteket.”

- Fiúk - mondta Richárd, jókedvvel fordulva huszáraihoz -, most egy furcsa tréfát csinálunk. Minden ember kötözze be a nyeregtakaró darabjaival a lova lábait, s aztán induljunk.

A legénység elérte a szándékot. Félóra alatt minden ló lába be volt burkolva pokrócba. Így nem hangzott a léptek dübörgése.

Azzal megindultak egyenesen az országút felé. És azután folyvást az országúton haladtak előre, mint akik legjobb járatban vannak.

Szemközt nem jött rájuk senki. Ilyenkor tisztességes kisvárosi polgár aluszik már.

Ők sem láthatták, merre járnak. Csak mentek előre. Egyszer hallották, hogy kiáltja az éji őr a tizenegy órát. Azután láttak egy lámpást közeledni maguk felé. Valami ötvenlépésnyi távolságban megállt az előttük, s ott megint elkiáltotta az őr a tizenegy órát. Ha meglátta őket, azt hihette, kísértetek, amik nesz nélkül járnak a köd felett.

Egy-egy fehér ház is maradozott el itt-amott mellettük, aminek ablakában még gyertyavilág égett. Csak a kutyák vonítottak eléjük szokatlanul, míg a város alatt végighaladtak; még föllármázzák az embereket.

Most következik a legveszélyesebb pont. Ahol az országút a várost elhagyja, ott van egy sorompó. A sorompóknál egyúttal őrtanya is szokott lenni.

Hogy itt is úgy van, arról rögtön tudósítva lettek. Pár száz lépésnyire előttük egyszerre felhangzott a hosszúra vont kiáltás: „Válts fel!”

Nagyon jó.

Mármost következik, hogy jön az egész őrjárat az őrszemeket felváltani.

Az is jött. Hallották a robogását. „Egy róta lehet” - mondá Pál úr, félig magának dörmögve.

Néhány percnyi megállapodás után a robaj közelebb jött.

- Ezek egyenesen ránk jönnek! - monda Richárd. - Ki a kardokkal!

Most már csakugyan nem látszott másban a menekülés. A szemközt jövő lovasság azonban, mielőtt a ködben egymást megláthatták volna, szép csendesen félrekanyarodott, s nemsokára elhangzott a dobaja. Bizonyosan más őrszemeket felváltani tért el a város felé.

Richárd aztán egész nyugalommal folytatta az útját a nyitott sorompón keresztül, az őrszem előtt végighaladva. Az a sötétben és ködben egész bölcsességével a saját csapatjának nézhetette őket, csak azon bámulhatott, hogy mi módon szaporodott meg az iménti róta ily sokaságra. Hanem amint ezt az észrevételét közlőtte két óra múlva az őrvezetőnél, s az még egy óra múlva a parancsnokkal, már akkor Richárd régen hetedhét országban járt a hátuk mögött.

- No, fiúk, most már pipára gyűjthettek - mondta Richárd egy óranegyed múlva -, s leszedhetitek a lovak lábáról a bocskort.

E pompás tréfára még jókedvük is lett a fiúknak. A jókedv a lovakra is kiterjedt. Mintha csak most kezdték volna, úgy fogtak hozzá az ügetéshez. Egy fiatal legény elkezdett danolni az éjszakában: „Piros bársony süvegem; Most élem víg életem.” Pál úr kontrázott, csak úgy magában dúdolva, mély medvehangon: „Bokréta van mellette, barna babám kötötte.” - míg az egész csapatra elterjedt a danoláskedv.

Egész éjjel danoltak.

A járt országúton sokkal könnyebb volt a haladás; a tegnapi sárdagasztás után még pihenésnek lehetett azt nevezni. Az út egyre emelkedett, úgy látszik, hegyes tájékba visz.

Mikor a nap fölkel, a köd egészen elmaradt a hátuk mögött. Előttük a Kárpátok emelkedtek. Azokon túl már a haza!

Gyönyörű őszi tájkép. A közelben a dér festette bükkerdők sárga és veres facsoportjai, a távolban a fenyvesek örök sötétzöldje, mik közül már havas hegyhátak emelkednek ki.

A túlsó oldalon pedig egy világtenger! Amennyire a szem ellát, egy hullámzó óceánt lát, a földön fekvő köd óceánját, mely hófehéren, tornyos habokkal a tengert utánozza. Egy-egy magasabb dombtető látszik ki belőle zöld szigetnek. Ennek a tengernek a fenekén fekszik az egész hátrahagyott tájék, amelyen három nap, három éjjel keresztülvergődött a menekvő csapat. S mintha mindazt, amit átszenvedett, ott feledte volna e ködőceán fenekén, olyan kedve támadt. Nincs már semmi panasz.

S méghozzá egy barátságos falu fogadja őket, ahol nem tagadja meg a föld népe a részvétet az üldözöttektől. Apraja-nagyja, férfja, asszonya szívesen látja őket; megnyitják előttük kapukat, szérűskertjeiket, térdig állnak a lovak a szénában, a gazdák segítenek vasalni, szerszámot igazítani. Előadják, ami enni-, innivaló. Nem gazdagok, sokkal nem szolgálhatnak; de most az árpakenyér is jó. Kecskéket vágnak a hadfiaknak, s kezdik sütni nyárson, főzik jó sárga kásával, hordószámra hordják elő a friss túrót, csapra ütik a fenyőpálinkás csobolyót, azt sem kérdik, ki fizet meg érte.

Héj, ez nem olyan ebéd lesz, mint a tegnapi volt!

Pedig hát éppen olyan ebéd lett.

Mikor félig volt sülve, főve minden, jönnek vágatva az előőrsök, itt az üldöző csapata!

Ugyan igyekeztek helyrehozni a múlt éji kudarcot, hogy úgy meg hagyták magukat tréfálni. Kocsira rakták a gyalogságot, előreküldték a lovasokat, s vágattak lóhalálába a szökevények után. Nem volt nagy mesterség pihent lovakkal utolérni az agyoncsigázottakat.

Tovább innen!

Mégis futni?

Most már kitört a harag: „Verekedni fogunk!” - ordíták a felkavart huszárok. „Vagy mi esszük meg őket, vagy ők esznek meg minket!”

Úgy látszott, hogy nincs is más választás.

Az üldözésükre siető lovasság hátuk mögött nyomult előre, míg a kocsikon érkező vadászok a falu felett elhaladva, a kivezető út melletti erdőt igyekeztek megszállni, hogy elvágják a menekvők útját. Valószínű volt, hogy hamarabb odaérhetnek, mint a huszárok, kiknek dolgot ad a felnyergelés.

Amennyi időt elvett a huszároktól a felkészülés, annyi kellett üldözőiknek is arra, hogy az elmaradozottakat összevárják. Richárd ezt az időt arra használta fel, hogy körülszemlészte a tájéket.

Az országutat csak erős harc mellett lehetett elfoglalni a vadászoktól. És ha el lesz vala foglalva, fennmarad a folytonos üldöztetés a lovasság által. Ebben a harcban lassankint fel lesz morzsolva a huszárcsapat; egy sem jut belőle hazájáig; elvész hasztalanul, ok nélkül, siker nélkül.

De van még egy út. Egyenesen fel a hegyeknek! Keresztül a havasokon, amerre az ormok jégtarajai világítanak.

- Kapni-e utat és vezetőt a havasok felé? - kérdé házigazdájától Richárd. A jámbor ember juhos gazda volt, élete alkonyán levő férfi.

- Út van, uram, s ha kell, én elvezetlek rajta, míg más vezetőnek adhatlak; s azon az úton tudom, hogy meg nem üldöz benneteket senki; hanem azon az úton meg lehet halni éhen.

- Megkísértjük.

A huszárság összecihelődött már. Sorrendbe álltak kivont karddal. Némelyiknek a kardjára fel volt tűzve a félig sült kecskecomb, amit a nyársról leszelt. Onnan csak nem veszi azt el senki.

- Hüvelybe a kardot! - vezényelt Richárd. - Aztán jobbra át!

- Hová? - kiálták azok dühösen. - A falra megyünk-e lóháton? Inkább neki az ördögnek magának, ha húsa van!

Richárd elszántan húzá ki pisztolyát nyeregkapájából.

- Aki esküjét elfeledte: ajánlja lelkét Istennek.

A zúgás elcsendesült.

- Aki hisz bennem, jöjjön utánam, hisz én megyek elől!

A hüvelybe eresztett kardok csörömpöltek: „Menjünk hát!” - kiálták a hadfiak; hanem mikor a félig főtt lakoma mellett el kellett haladniuk, senki se vehette nekik rossz néven, ha elkeríték hozzá a huszár asztaláldást.

A vezetőjük elől ballagott, hegymászó bottal, szeges talpú csizmával ellátva; utána Richárd, azután egyesével a többi, bezárta a sort Pál vitéz; ő volt a sereghajtó.

Az üldöző ellenfél, ki egy óráig folyvást csatarendben várta, mely oldalról akarnak a faluból előtörni a menekvők - egyszer csak nagy bámulva látta őket fenn a meredek hegyi úton végigléptetni, hosszú, elszórt sorban; egy szédületes sziklafal oldalában, melynek keskeny párkányzatán volt olyforma hegyi út, hogy egyik lábnyom a másik után éppen helyet talál rajta. Sohasem jártak ott lóval. S ez istenkísértő úton haladtak végig a huszárok; alattuk százölnyi mélységben tombol a hegypatak, az egyik kengyel már a mélység fölött csügg, míg a másikat korholja a sziklafal a túlsó oldalon. Egy szédület, egy félrelépés, s ember és ló összezúzva hever ott lenn.

A bámulat, az elszörnyedés után a düh lepte el az üldözőket. Valóban, ide már nem volt kedvük utánuk menni. De hogy szüzen ne bocsássák el embereiket, a vadászok utánuk lövöldöztek jó céllövő fegyvereikkel, mik ezerlépésnyire elhordanak. Kedvező volt a céltábla.

A fehér mészkő sziklafal s azon sorban a sötétkék ruhás lovasok. A golyók ott pattogtak sűrűn a sziklafalról vissza, s jöttükben-mentükben minden golyó kétszer fütyült el a maga emberének a füle mellett; mintha nem elég rettenet volna számára a szédítő mélység fölött járni.

S e rettenetes órában - a nap melegen sütt az izzó sziklafalra - a huszárok valamennyien aludtak a nyeregben, s jobbra-balra bóbiskoltak; nem volt már „okuk” ébren lenni. Csak Richárd, ki legelől ment, s Pál vitéz, ki leghátul járt, tartották magukat ébren, s dörmögtek társaikra egyszer-egyszer: „Ne aludjatok, héj!”

Az üldözők szeme elől egy új hegykanyarulat lassankint elfedé a menekvőket. Ott, ahova most betértek, ember nem fogja őket többé üldözhetni.

A sziklai úton végigmentek szerencsésen. Itt egy fenyves fogadta őket, ünnepélyes, visszhangos erdő, mint egy templom.

A legénység itt a jó húsben meg akart pihenni, de vezetőjük sietteté őket; használni kell a derült órákat az utazásra, mert a havasok közelében gyakran meglepi az utazókat a köd, s akkor majd lesz idő pihenni, mert senki sem tudja tájékozni magát.

Tehát csak előre, ahogy ember és ló bírja!

Délutánra egy juhász kunyhóhoz értek. Az eddigi vezető beajánlotta a hadfiakat a juhásznak a további kalauzolásra.

Ott találtak egy boglya szénát, azt megvették, hogy legalább a lovaik jóllakjanak.

- Hát valami embernek való eledel nincs-e itt?

A juhok odalenn a völgyben legeltek, azokból nem lehetett mára felhozni. Hanem volt egy szapu savanyú tej, ami olyanformán készül, hogy a juhtejet napról napra egy edénybe öntögetik, s azt folytonosan kavargatják, hogy meg ne aludjék. Rossz eledel, de tápláló. Nem is urak számára gondolták azt ki. Ebből jutott minden huszárnak fél pohárral.

Még mást is kaptak.

Felfedeztek egy verem répát. A birkák számára volt eltéve. Émelygős, lenézni való eledel. De most az is vendégség volt. Jóllaktak vele.

Egy huszár a térdén firkált valamit piros bőrtárcájába.

- Mit firkálsz, héj? - kérdé tőle Pál vitéz.

- Felírom ezeket a dolgokat, amik itt velünk sorban történnek, mert ha egyszer hazakerülünk, s ezt nyomtatásban olvassa valaki, azt fogja rá mondani: hej, de elvetemedett poéta lehetett az, aki ezeket kigondolta! Hacsak mind meg nem esküszünk rá.

Pedig még, hej, de sok feljegyeznivaló következett abba a piros bugyellárisba!

Estefelé egy kis holdvilág kezdett sütni. Richárd fel akarta használni a szép ezüstös, méla fényt, hogy előbbre hatolhasson. Hiszen még csak most voltak a kezdetén az óriási erőfeszítésnek. Megindult a vezetővel előre.

Most már folyton meredélynek vitt fel az út. A fenyőerdő ritkulni kezdett; helyét elfoglalta a boróka, eleinte sűrű szálas erdőnek növe, mentül feljebb, annál törpébbre zsugorodva, míg a havas közelében egészen lelapul a földhöz, s kúszik, mint a szederinda, az apró áfonyabokorral osztva az uralkodást.

Reggel már csak áfonyával volt terítve a hegyoldal, melyen felkaptattak. Az legalább reggelivel szolgált nekik, a piros és kék bogyók éppen akkor értek.

Hanem a napfölkelte ma nem volt olyan szép, mint tegnap. A havasok csúcsai ködökbe voltak burkolva, s a nap fénytelenül izzott a láthatár lila szín gőzkörében.

A vezető hózivattal kezdett biztatni.

A kopár hegyoldalt lassankint elhagyta minden növényzet, fenn a hegygerincen már fű sem tenyészett, csak barna-szürke zuzmók terjengtek a kőrepedések között. E hegygerincen haladtak naphosszat végig. Nem ember, de még madár sem járt a tájon. A halál országa volt az: egy tájék csupa sírkövekből.

S az előttük emelkedő havasok, mintha minden órai haladásnál fenyegetőbb rémóriásokká magaslanának fel; annál elriasztóbbak, mentül jobban közelednek.

Amennyire szem ellát, emberi lakásnak semmi nyoma; sehonnan a völgyből nem kavarog fel füst; nem révedez fel kolomphang, pástorkürt vagy vadász lövése. Nem lakik itt más, csak a felhő.

Most nincs itthon. Nagy szerencse. Valahol melegedni jár a napsugárban, vagy vizet szí szivárványon a tengerből, vagy alszik valamelyik völgyben. De ha egyszer megjön, s itt kapja a vakmerő vándorokat! A felhő nagyon haragos úr a maga országában!

Délfelé, amint a hegygerincről alá kezdettek szállni a völgybe, amely a legközelebbi havastul elválasztá őket, mint egy lomha fehér rém emelkedett ki eléjük a mélységből valami formátlan ködtömeg, mely a havas oldalán látszott csendesen végiplibegni.

- Ha ez meglep bennünket, ott nagyot kell pihennünk - mondta a vezető Richárdnak. - Igyekezzünk lejutni a völgybe, ahol cserjét találunk; legalább tüzelhetünk, ha rossz idő lesz.

A ködalak terjedt, szétborult, néhány perc múlva beburkolá az egész csapatot.

Itthon a felhő, s azt kérdezi: „Mit kerestek az én országomban?”

És meg kell parancsára állni; nem lát többé utat senki maga előtt.

A kalauz azt az indítványt teszi, hogy majd ő előrehalad pár száz lépésnyire, s ha biztos a járás, visszakiált, azután mehetnek utána.

A hadfiak azalatt helyben maradtak. A hideg felhő úr egyszerre megöszíté valamennyi haját, bajuszát, fehér zúzmarával lepve be mindenkit.

Azután vártak egy negyedig az eltávozott kalauz kiáltására. Nem jött jel. Majd Richárd maga indult a nyomán, s soká kiáltozott utána. Nem kapott választ.

A vezető valószínűleg iparkodott a csapattól megszökni; nem akart velük együtt ott veszni, s magukra hagyta őket.

Most aztán ott voltak a felhőkirály országában elhagyatva, tájékozatlanul, beburkolva farkas-sötétű ködfellegbe, étlen, szomjan, fázva.

Nem zúgolódott senki.

- Jertek utánam! - monda Richárd, és elkezdte csapatját találomra vezetni a meredély alá. Nem ült már senki a nyeregben, lovaikat kantárszáron vezették maguk után.

A felhő még a völgy aljában is úr volt. Azonban néhány órai veszélyes botorkálás után csakugyan eljutottak egy hegyoldalba, amely sűrű borókacsiherrel volt benőve.

- Itt kell maradnunk éjszakára! Gyűjtsatok tüzeket!

Az éjszaka itt is volt már. Lehet, hogy a nap még fenn van. De a felhő fenekén már be-éjjeledett.

Legalább lesz mivel tüzelni; a megfagyástul meg lesznek őrizve.

A lovakat egymáshoz kötözték; nem volt már nekik mit enni adni, hisz a gazdáik is éheztek egész nap.

(Talán éppen ebben az órában mondta Baradlayné legkisebb fiának: „Bátyád fut a Kárpátokon át üldözve, kergetve; lába alatt a meredek ösvény, az áradt hegyfolyam, feje fölött a zivatar és a keselyűk. Talán elfogják, talán éhen vész, talán megfagy!”)

(Ó, ha látta volna fiát, mely helyeken jár!)

A huszárok őrtüzeket gyújtottak, s azokat körülfeküdték. Fáradtak voltak halálba; álom kellett már nekik, semmi más. Richárd megparancsolá, hogy minden tűznél egy ember ébren maradjon, aki vigyázzon a parázsra, s ne engedje a lángokat kialudni.

Aztán ő maga is köpenyébe burkolta magát, és lefeküdt egy tűz mellé.

A fiatal huszár jegyezeté piros tárcájába a mai nap viszontagságait, s nagyot sóhajta utána.

„Ó, én uram teremtőm mi következik még?”

S aztán ő is csak elaludt, mint a többi.

Emberfölöttit kívánt, aki azt kívánta, hogy egy ember minden tűznél ébren maradjon; az örök azt hitték, hogy ha ők jól megrakják a tüzeket, elégnek azok magukban is; s ők is elaludtak mellette.

És aztán a hazaálmódónak alig volt annyi ideje, hogy elrepülhessen szülői házáig, s megkérdezhesse: „hogyan vagytok idehaza?” - midőn rémséges üvöltés verte fel valamennyit édes honnjártából. A paripák vészordítása volt az.

A felriadókat a pokol rémképe fogadta.

Az őrzetlen hagyott tüzekről meggyulladt az egész ciher, s égett már egész hosszában, mire az alvók felriadtak.

A láng, mint a hegynek felfelé rohanó láva, terjedt fölfele, a széltől hömpölyögetve, s keresztülvilágított ködön és éjszakán.

- Fel a havasnak! - kiálta Richárd, s kantárján kapva paripáját, iparkodott a tűz közül menekülni, mely előttük, körülöttük, recsegetve, süstörögve harapózott odább.

Volt már világítás! Lehetett már látni, merre van út! Átkozott, kétségbeejtő út; de fel kellett rajta mászni. Embernek, állatnak új erőt adott a végveszedelem. Néhol gázolni kellett a zsarát-nokon keresztül; a szél mintha tűzzel utánozná a hóesést, lángpelyheket zúdított arcaikba; a füstben meg kellett fulladni a tétovázónak; csak előre, fel a hegynek!

Mikor kétórai titáni égostromlás után visszatekintettek arra az útra, amit meghaladtak, a fejük szédült bele. Hihetetlennek látszott saját maguk előtt, hogy ott fel tudtak jönni. Az egész hegyoldal egy izzó paláttal volt már beborítva, mely terjedt, ameddig bokrot talált.

Most azután párologva a verítéktől, ott álltak a havas kezdetén, a hideg, fagyasztó éji léghen.

Ott állva nem maradhatott, aki a halált nem akarta hazavinni. Menni kellett, csak azért, hogy menjenek.

Mindenki vezette a lovát kantárszárán. Némelyiket vezetni sem kellett; ment magától a gazdája után.

Nem volt már miről tanakodni. Megy előre minden ember, ameddig bír, aki nem bírja, az kidől.

Újra megvirradt. A legkegyetlenebb napja virradt fel a menekülésnek. Körös-körül jéghegyek, jégmezők. Semmi út, semmi vezénylő pont.

Már második napja, hogy egy falatot nem evett senki. Az égő szomjat szájukba vett hógolyócskákkal oltják. Utána még jobban éget.

S van valami, ami szomjnál, éhségnél is jobban éget.

Egy-egy ló nem bírja már tovább, s kidül az útból. Gazdája ott könnyez fölötte. Maga is szeretne lova mellett ott maradni fekvé a kegyetlen hideg földön.

De Pál vitéz nem enged senkit elpusztulni. Ott jár leghátul, biztat, vigasztal, káromkodik, szidja az ördögöket; elesett, hóba beleszakadt lovukat segít kiemelgetni; a kidültek helyett vezetőket kerít; a fiatalokat példaadásával buzdítja. „Egynek sem szabad közülünk hiányzani. Hiszen mindjárt otthon vagyunk már.”

„Otthon! Az égben” - susogja a fiatal huszár, a végjeleneteket jegyezve tárcájába.

A csapatrend végképp felbomlott már; két óra járásnyira vannak elszórva egymástól a menekülők. Richárd az elejével messze elől töri az utat a mély hóban; Pál vitéz az utóhaddal a nyomában gázol.

Csodával határos, hogy még tart az erejük.

A ruha csonttá fagyva testükön, a kard maga is nehéz már. A lovak körme letöredezve, patkóik lemaradozva; hasuk nincs már, a nyeregszorítónak nincs mit szorítani. És még ki tudja, hol a végcél!

A sors még egy próbát tartott fenn számukra. Délután bekövetkezett a hózivatar.

Sötétlila színű felhők gyülekeztek a világító jéghegyek csúcsai körül, s onnan alábocsátkoztak a hómezőkre. A szél üvöltve vágta a futók arcába az éles havat. Aztán madártoll nagyságú hópelyhek kezdtek esni sűrűn, mik az előbbre haladtak nyomát eltakarták; most már csak kiáltozás után találtak egymás nyomába.

És ki tudja, hova jutnak így?

Ha Richárdot a véletlen egy kijárástalan völgyoszorosba vezeti, valamennyien odavesznek.

A hegyoldalakon óriási hógörgetegek mennydörögnek alá, s egy-egy hócsuszamlat embert és lovat eltemet.

Mégsem vesztik el lelküket. Zivatarban, iszonyatban melegíti még valami kebleiket.

Már közeledik ismét az est.

Richárd azt veszi észre, hogy az út egy idő óta folyton lefelé halad.

Egyszer nagy szálerdőbe jut. Még a fenyves is üdvözölt menedék most.

A zivatar zúg a sudarak között, mint egy borzasztó orgonán; de e rémzenén keresztül megkapja Richárd figyelmét egy hang, mely a borzalmak közepett vigaszt önt szívébe. Az egy fejszecsapás hangja.

Itt emberrel találkozunk!

Ó, milyen örvendetes lesz egy új emberarcot látni! Tudni azt, hogy itt már megszűnt a halál országa!

Richárd és néhány kísérője odasiettek e hang után, s ott találtak egy bocskoros embert, ki egy ledöntött szálfát csonkázott.

Richárd megszólítja azt morva nyelven.

Mire a megszólított magyarul monda:

- Dicsértessék az Úrjézus!

Nem is hogy ölelték, nem is hogy csókolták, de majd meg nem ették azért a szóért a bocskoros embert a bujdosó hadfiak.

- Hát te magyar vagy? Hát ez már magyar föld? S leborultak arra a hideg havas földre arccal.

- Bizony, dicsértessék! Mindörökkön örökké! Ámen!

Az a bocskoros paraszt azután elmondá előttük, hogy várják ám a hadfiakat odalenn a városban; nem messze van az már. Ma délben hozta hírét a kalauz, ki őket elhagyta, s előresietett, hogy segílyt vigyen eléjük, nehogy ottvessenek.

A havasi zivatar egyszerre elvonult, s amint a felhőfüggönyt elgördíté a tájról, a hadfiak onnan a magaslatról maguk előtt látták, amiért olyan messziről eljöttek: a szép magyar hazát.

Látták-é? Láthatták-é? Azt könnyeik mondják meg.

A hegy alatt feküdt egy szép kis mezőváros. A hegyoldalon kanyargott fel egy út.

Azon az úton jött ünnepi processzióval egy menet zászlókkal és zenével az érkezőket üdvözölni. Messziről láthatták a zászlókat, messziről hallhatták a zenét.

Richárd és társai lövésekkel adtak jelt hátul maradt társaiknak. Ott bevárták valamennyit. Nem siettek többé előre.

Mindenki megjött; egy sem vezett oda.

Már hadsorban álltak, mikor az üdvözlő honfiak serege feljutott hozzájuk.

Ami akkor történt, azt újra átérezni nem való a mi nyugodt idegeinknek.

Lenn a városban díszlakoma volt rendezve az érkezők tiszteletére; s a huszár, ki hat nap, hat éjjel nem aludt - a hetediken kivilágos kivirradtig táncolt.

És mindez nem költemény, nem képzelet; ama fiatal huszár, most már öreg legény, jegyezgeté föl ezt sorban; s ma is tanúskodik róla, hogy ez így történt.

MÁSODIK RÉSZ

EGY NEMZETI HADSEREG

Mesemondás!

Lehetett is az valaha!

Hogy egy kicsiny, elszigetelt országnak rokontalan nemzete valaha saját haderejével, kilenc oldalról rárohanó támadás ellen védelmezte volna magát diadallal, dicsőséggel! Hogy ne bírt volna vele „egy” óriás, hogy rá kellett volna eresztetni Európa másik kolosszát is, s még azzal is megbirkózott, még akkor is saját magának kellett lefeküdnie, hogy rágázolhassanak!

De hát hol vette volna ez a nemzet azt az ősmundabeli erőt, az újabb kornak e Nibelungen-énekéhez?

Elmondom, ahogy megértem.

Egy véghetetlen jajkiáltás hangzott végig; az ország egyik bércfalától a másikig verődött az vissza, s midőn másodsor visszatért, már nem volt jajkiáltás, hanem harci riadó!

Megnépesült a kitűzött zászlók környéke.

A földműves elhagyta ekéjét, a tanuló elhagyta iskoláit, a családapa boldog tűzhelyét, s ment a zászlók alá.

Tizenhárom-tizennégy éves gyermekek csoportja emelte a nehéz fegyvert, mely alatt még válla meggörnyed, és hetvenéves galambösz férfiak álltak a gyermekekkel egy sorba.

Nem kellett felpénzzel csalogatni senkit; egy nemzetiszínű kokárda volt az egész ajándék, amit a belépő kapott.

Úri családok elkényeztetett fiai, mágnások, nemesek jöttek önként, s együtt sanyarogtak a parasztfiúkkal esőben, zivatarban, sárban, szemétágyon, rongyban és dicsőségben!

Egy ügyvéd itthagya irodáját, kardot kötött, s a legelső csatában maga vitte a zászlót legelől Pahrendorfnál a kartácszáporral szemközt. A végén ezredes lett. Sohasem tanulta a háborút.

Egy fiatal földesúr menyegzőjét megtartotta ma, másnap csatába kellett mennie; a római sáncokat ostromolták; ott első volt, ki zászlója élén felhatolt; lelőtték; még menyasszonya csókja meg sem hűlt ajkain.

A cisztercita barátok kolostorából három növendék kivételével minden kispap elment honvédek. A prior maga látta el őket úti étellel, mikor szekérre ültek. Amint a refektóriumba visszatérve a honn maradt kegyeseket megpillantá, sírva monda nekik: „Ti gyávák, minek maradtatok itthon?”

Elmentek az ügyvédek; nem akart most porlekedni senki. Elmentek a bírák; hisz nem volt senkinek panasza.

A mérnökökből lettek tüzérek, utászok. Az orvosokból tábori sebészek. Ágyban meghalni nem volt most divat.

Híres korhelyekből híres hősök lettek. Csöndes jellemekből oroszlánok.

Még a rablók is megtértek. Egy hírhedt rablóvezér amnesztiát kért magának és társainak, s százhatvan lovaszt állított ki a csatamezőre, kiknek nagy része a hazát védve nyerte el a halált, mit a haza rontásáért elébb megérdemelt.

Egy főúr maga egész huszárezredet szerelt fel; másik huszárezredet két hét alatt állított ki a jászkun főkapitány.

Nem volt fegyver. Vettek el az ellenségtől. Előbb kaszával, puszta kézzel kellett kicsikarniok a harc eszközét, hogy aztán küzdhessenek vele.

Egy közönséges székely földész kitalálta, hogyan kell ágyút önteni, fűzni, és ellátni népét csatalövegekkel. Vashámorok átalakultak golyóöntődékké. Elfogyott s nem volt kapható a gyutacs a puskához. Voltak gyógyszerészek a csapatoknál, kik papirosbul készítettek gyutacsokat, s azok is jók voltak a harcban.

Az egyházak odaadták harangjaikat ágyúércnek.

Egyetlen vezér száztíz ágyút vett el apródonkint az ellenségtől.

A szabadkai föld népe meztelen kézzel foglalta el az ellenfélnek fél mérföldre hordó „bácsi” nevű öreg ágyúját.

A ma alakult zászlóalj már holnap gyakorlatot tartott, s egy hét múlva ment a tűzkeresztelőbe.

Mindenki testvér volt a trikolor alatt, nem gúnyoltak senkit tótnak, németnek; azok mind egy zászló alatt egy haza fiainak vallották magukat.

A tiszt jó pajtás volt. Együtt evett, együtt ázott, egy szalmán hált a közlegényeivel, s tanították egymást hazaszeretetre.

Nem volt szökevény. Hová szökött volna? Minden ajtótul elkergették volna a gyávat.

Ha megverték a sereget, nem futottak szerteséjjel. Igyekezett ismét összegyűlni, s folytatni a harcot.

S nemcsak az harcolt, kinek fegyver volt a kezében; harcolt minden élő lélek. Asszonyok bátoríták fiaikat. Úrihölgyek mentek sáncot hordani az erődítésekhez; vettek részt veszélyes küldetésekből, miket csak asszony képes el nem rontani. Asszonyok voltak a legjobb tudósítók. Csaták után ők ápolták a sebesülteket. Kórház volt minden úri lak a csatatér közelében.

A papok a hős erényeket prédikálták a szószékről. Nem volt ebben a dogmában sem szillabus, sem herézis. Szent volt e harc keresztnek és csillagnak.

S a költő, ki meteorkint futotta végig az egész eget fölöttünk, nem zengett egyébről, mint e szent harcról; ez hangzott alá onnan a magasból; ez volt utolsó szava, midőn az ismeretlen láthatáron lebukott előttünk. - Talán nem is a földre esett le? Talán egy új földforgás alkalmával ismét meglátjuk őt, szikrázva, mennydörögve fejeink felett.

Így támadt a nemzeti hadsereg.

Jól van. Ez idáig poézis, de hol a próza? Hát a pénz?

Igaz. Pénz nélkül nem viselnek hadat.

Tehát az történt, hogy akinek ezüstkanála, ezüstsarkantyúja volt, összehordta egy rakásra. F fiatal lányok függőiket, özvegyasszonyok megtakarított filléreiket odarakták a nemzet pénztárába. Gyűjtögetett nyugdíjak vándoroltak e helyre. Ki akarna nyugdíjra gondolni, ha nincs haza?

Nem volt elég.

Akkor rányomtatták papírdarabokra, hogy „Ez a papír a nemzet pénze”. S mindenki úgy fogadta azt. Senki sem kételkedett abban. Mindenki azt mondta: „A nemzet nagy úr, amire az ráütötte a címerét, az szent, az a mienk!” És volt pénz elég.

És aztán - a pénzügyminiszternek nem volt egy jó kabátja.

A hadügyminiszter krajcáros szivart szítt, többre nem telt. S a fő hadi intendáns mindennap más ismerőséhez ment ebédre, hogy arra se költse az ország pénzét.

És amidőn ezt a könnyszentelte kincset egy-egy oly kormánybiztos kezébe adták, mint Baradlay Ödön, bizonyos volt felőle a nemzet, hogy aminek kenyérnek kell belőle lenni, abból kenyér lesz; s aminek fegyverré kell belőle lenni, abból fegyver lesz; és oda fog jutni bizonynal, ahova küldve volt.

Így állt fönn a nemzeti hadsereg.

S fél év múlva már csodáiról beszél a történelem.

A kisfiúk már babérkoszorús hősök. A kis alhadnagyok már tábornokok, hadvezérek. A tépett trikolor már a világ tiszteletét bírja!

Kiállták a próbát a tűzben, kiállták a próbát a hózivatarban. Kiállták a próbát a veszteség kétségbeejtő hónapjaiban.

A komáromi sáncokon táncoltak zeneszó mellett az ellenfél bombazápóra alatt.

Szolnoknál kaszákkal rohanták meg az ágyúkat, és elfoglalták a gyilkoló tűztelepet szembehunyva.

Pákozdnál tízezer emberrel rakatják le a szuronyos puskát a kaszás nemzetőrök.

Győrnél lovasságot kergetett meg szuronnal a 11-ik zászlóalj. Budánál lováról szállt le a huszárság várat ostromolni.

Losoncon egy táblabíró, egy alispánból lett hadvezér hatszorta nagyobb ellenfélnek fényes nappal elfoglalja ágyúit és táborkarát.

Piskénél naphosszat védi az Inczédi-zászlóalj hússzoros ellenerővel szemben a vitatott hidat, és győz.

És mily gyorsak, mily csodaszerűek, mily meglepők mozdulataik!

Szélaknánál a föld alatt bújnak az ellenségén keresztül - Branyiszkónál a hegy meredekének fel törnek át rajta - Szolnoknál átúsztatnak háta mögött a Tiszán! - Segesvárnál az égő városon verik magukat keresztül lőporos szekereikkel - Tiszafürednél a jég hátán állnak meg előtte, hogy mikor a folyamon hidat vert a kemény tél, ott mondják el: „Eddig, és ne tovább!”

S végre, midőn ereje teljes összességét egybegyűjtve megáll a küzdohomokon az egész száz-ezer karú nemzetóriás, s karjait kétfelé tárva, büszkén kiált ellenfelének: „Ide hát, mérkőzzünk össze!”

S mikor az összemérkezés után recsegve-ropogva minden ízeiben menekül ki az ellenfél karjai közül!

Vagy nem volt ez igaz?

És ami legfőbb, mit ki ne felejtse senki, midőn a nemzeti hadseregről beszél, mi előtte és utána járt annak, mint Jehova, nappal ködnek, éjjel tűznek oszlopában: a nép! A nép, ki eszével, találékony fufangjával, jó akaratával, szellemével védi, siettet, inti, buzdítja, őrzi imádott hadseregét, néha tízezerrel melléje áll, és megfélemlíti tömegével az ellent. Egy helyütt rendszeres álhírekkel kiemeli biztos helyéből az ellenfél hadzömét, másutt megelőzi legtitkoltabb terveit. Ozoránál egy ember gyalog oda és vissza kétszer megkerüli az ellen táborát, hogy a két nemzeti haderőnek izenetet vigyen a köztük fekvő tábor mozdulatairól. Zsidó szatócsok minden levelezése tele van ártatlan üzleti hírekkel, mikből egymás közt megállapított szótár szerint az ellenfél hadmozdulatait értik meg, és tudatják a nemzeti hadvezérekkel. Ahol nagy a sietség, száz meg száz szekér áll elő a nemzeti hadsereg gyalogságát tovaszállítani, ágyúit, hadszereit felvenni, s mikor a másik had jön, nincs egy ló sem; mind kinn a

ménesen, nem lehet rátalálni. Mikor a nemzeti seregnek élelem kell, egy kurta nyugtatványra előterem minden; mikor a másik jön, készpénzért sincs semmi, maga a gazda is koplal.

Csak egy hiányzott még a nemzeti hadseregből. Erejének tudata. Ezt meg kellett még neki tanítani, s a tandíjt bizony meg kellett érte fizetni!

A SZALMAKOMISSZÁRIUS

Tallérossy Zebulonnak ugyan fölvitte isten a dolgát! Neve után e ragyogó cím áll: „alkormánybiztos és nemzetőri őrnagy”.

Kitűnő állás!

Most már nem is tiltakozik ellene, ha valaki nagyságos úrnak titulálja.

Eltávozott vidékéből mint képviselő, és visszatért mint alkormánybiztos és stabális tiszt!

Mikor felküldték Pestre, akkor elismerték felőle, hogy ő a vidéken a legnagyobb állambölcs, mikor visszaküldték, akkor elismerték róla, hogy ő lesz ott a legnagyobb stratégia.

Ő maga is hitte mind a kettőt. Különben talán nem is vágyott volna utána.

Egy jellemző mondásra emlékszem ebből a korból. A nemzeti színháznak volt egy derék operai inspiciense, ki hajlott koráig nem vesződött a politikával soha. Negyvennyolcban aztán, mikor elvégre még a kulisszák mögé is behatolt az a szellem, hogy minden ember az állam ügyeivel foglalkozzék, a szelíd férfiút is megragadta e tudomány, s ő úgy találta, hogy vannak, akik nézeteit meghallgatják. Mire nagy elégteliséggel nyilatkozték bámulói előtt: „Sohasem hittem volna, hogy ilyen könnyű ez a politika!”

Tallérossy Zebulon is úgy találta, hogy sokkal könnyebb ez a haditudomány, mint az ember képzelni.

Csak parancsolni kell, s aztán legyen, aki engedelmeskedjék.

Újonc van elég; vitéz is mind. Csak úgy danolnak, mikor viszik őket. Puskájuk ugyan nincs. De vannak megint jó puskások, azután régi vitéz, verekedő kortesek, kik önként elmennek szabadcsapatot alakítani. Ezek fogják a legnagyobb csodákat művelni. A kenyér terem, csak parancsolni kell. Pénz van elég. Zebulon számadást sem vezet róla. Tudja magáról, hogy ő el nem lop az ország pénzéből egy garast sem, hát akkor minek az a sok irkafirka?

Már hadjáratot is próbált. Egy szomszéd faluban reakcionárius izgatók jelentek meg, kik magukat pánszláv fanatikusként adták ki, s ellenszabadcsapatokat akartak toborozni. Azokat Zebulon kombinált csapatmozdulatokkal delozsírozta helyükből, s kicsiny híja, hogy el nem fogta őket. Miről is nyomtatott bulletint adott ki.

Helyreállította a rendet.

Meg is van magával elégedve nagyon. Semmi kétsége felőle, hogy ha ütközetre kerül valahol a dolog, ő ott is helyt fog állani.

Nagyon könnyű tudomány az a stratégia.

Csupán azt kell tenni a hadvezérnek, hogy kétszer annyi katonát küldjön az ellenségre, mint amennyit az hoz magával. Aztán mikor lövöldöznek, iparkodjék olyan jó helyre tenni szert, ahol meg nem lövik. A többi megjön magától. Így csinálták ezt Nagy Sándortól Napóleontól.

Most egész nap ki nem szakadnak a járókelők Zebulon kastélyából, mely fekszik egy felsővidéki falu végén.

Futárok, nyargoncok, szállítmányosok, szabadcsapatvezérek, újoncokat hozó bírák és tudósítók.

El van foglalva egész nap. Alig marad ideje esténként családi körében néhány órácskát tölthetni.

A díszes családi kör még mindig teljes számú. A kisasszonyok, még mindig úgy tetszik, mintha heten volnának, mikor nagyon lármáznak, a nagyságos mamának pedig még mindig migrénje van, és amellet egész nap eszik, és annál fogva nagyon meg van hívva, és annál fogva mindig ül, s e circulus vitiosusban annál jobban hívik.

Hogy azért ülne olyan sokat, mert sokat olvas, mint Zebulon úr állítja, abból semmi sincs. A derék asszonyság éppen nem olvas, annál a sajtyszerű körülménynél fogva, mert nem ismeri a betűket.

Azt persze nem minden ember tudja, hogy a nagyságos asszony, mielőtt nagyságos asszonnyá lett volna - (no mert hiszen minden nagyságos asszonynak kellett elébb valaminek egyébként lenni) - tehát Zebulon úr tisztelt életpárja annak előtte parasztleány volt. Mondjuk ki igazán: szolgáló volt biz az Zebulon úrnál; úgy vette el. Azonban mi mindnyájan demokraták vagyunk, s annál fogva e körülményen nem fogunk felakadni. Zebulon úr igen boldog házasságot élt, s legalább azt a jót nyerte a feleségében, hogy az sehova sem szeretett járni. Az ország és a vármegye dolgait, sőt Európa ügyeit is bőven megtudhatta azoktól a vendégektől, kik hozzá jártak, s mind e tudományt helyébe hordták.

Azért ő beszélt Bolingbroke hercegről is, és ötödik Fülöp spanyol király kegyetlenségeiről, akiket a színpadról jól ismert. Színházba szeretett járni. Az okos gondolat, hogy a színműveket elébb a sűgőval olvastatják el a közönségnek, azután még a színész is elmondja; nincs vele semmi fáradság. A többi könyvvel is úgy kellene tenni.

A leányait pedig úgy nevelte, hogy azok még franciául is tanultak.

Azután pedig a többi úri asszonyságoktól eltanulta, hogy miként kell magát a nagyságos asszonyi kvalifikációra képessé tenni. E képességek között legelső helyen áll az, hogy mindig kell valamiről panaszkodni. A szenvedő arc nagyon kitünteti az előkelőséget. Igen sok kényes helyzetet el lehet igazítani valakinek azzal, ha panaszkodik, hogy migrénje van, hogy nagyon ideges. Igazi úrnő nem is lehet anélkül.

És amellet áldott étvággal bír.

Reggel fölkelés előtt már reggelizik, s este (mivelhogy a migréntől nem bír fennmaradni, s korán lefekszik), még mielőtt definitíve elaludnék, felkölteti magát vacsorálni, s nagy idegizgatottsággal eszik három emberre valót.

Zebulon úr papucs alatt volt odahaza, maga is elismeré. Ő azt állította, hogy csak odahaza. Azt is hozzátette, hogy minden erős jellemű ember papucs alatt van; ez az erős jellemrajz kiegészítése. Odakinn a politikai harcmezőn szikla, odahaza vaj: az ellenség előtt oroslán, a feleséggel szemközt gerlice; az egész világ előtt nagyságos úr - csupán az asszonyra nézve: „Te Zebi!”

Ez nem gyöngeség, ez már erény, és ennek az erénynek még egy konkrét indoka is van: az asszony az egyedüli lény a világon, ki egy nagyságos úrnak meg meri mondani azt az igazat, amit semmi más halandó nem mer, elhallgat. Az asszony pedig nemcsak meri azt neki megmondani, de akarja is, sőt tanulmányává teszi, hogy minő igazságokat mondjon az ő nagyságos urának. Anna úrhölgynek pedig ez kiváló tanulmánya volt. Írni, olvasni nem tudott, de ha Zebulonnak leckét kellett tartani, arra minden percben készen volt. Zebulon úrnak ezek voltak a rigorózumai. Kritikus pillanatokban tanácsot is szokott tőle kérni, mint a dodonai orákulumtól, s a mindig ülő pythonissa szolgált neki sokkal érthetőbb mondatokkal, mint a hajdankor szibillái.

A legkritikusabb pillanatok pedig azok, amikben Zebulon úr azt a merényletet kénytelen tudomására juttatni Anna úrhölgynek, hogy vendéget hitt a házhoz.

Anna úrhölgynek kiváló erényei közé tartozik a fundamentális takarékoság, minélfogva semmiképpen sem szereti a vendéget. Egyék minden ember otthon. Istentelenség azt kívánni valakitől, hogy azért nevelje fel a legszebb kappanyokat, hogy azokat mással etesse meg. S mennyi lótas-futás van olyankor! Anna úrhölgy ugyan maga meg nem mozdul a kanapéról; de a leányoknak egész nap nem lehet hasznát venni, mikor vendég áll a házhoz. Mindannyiszor tiszta abroszt és asztalkendőt kell előadni. A szakácsné rendszeren két órával későbbben talál olyankor, mint más rendes időben; ez az embert az egész életrendéből kiforgatja. Az ember feláldozza a vendégeknek a délutáni álmát; sőt a vacsora miatt vele együtt fennmaradni is kénytelen; amikor aztán Anna úrhölgynek a szempillái, mikor már érzik a hora canonicát, csak a legnagyobb lélekerő megfeszítésével kényszeríthetők, hogy le ne ragadjanak.

Ezeket az indokokat mind gyökeresen ismeri már Zebulon úr; s ugyanazért, mikor valami vendég jöttét akarja bejelenteni, elébb valami örvendetes, valami tréfás, valami kíváncsisággerjesztő újdonságot bocsát előre, s abban aztán nagy historizálás közt belecsempészi valahogy, hogy kik jönnek, hányan, és meddig maradnak itt.

Most is egy éppen felbontott levéllel a kezében ront be úrhölgyéhez.

- No, itt van! Szerencse in duplo! Csak hiába; üldözi engemet szerencse, akárhova elbújjam is. Csak föltalálja engem. Itt van, olvasd! (Vagy úgy?) Csak alighogy kinevezte engem magyar kormány alkormánybiztosnak egész vármegyére kétezer-ötszáz forint fizetéssel, nagyságos titulussal, plén puvoár mellette: élethalál fölött parancsolás! Csak jön másik levél őexcellenciájátul, barátomtul Rideghvárytul; ahun kínálja nekem bécsi kormánytul főkormánybiztosi hivatalt egész felső kerületre hatezer forint fizetéssel, méltóságos titulussal. Itt van, hozta Szalmás Bécsbül ki jár most mindenfele. Mármost mit cselekegyem? Melyiket elfogadjam? Pesti kormánytul vagy bécsi kormánytul?

Zebulon arra várt, hogy Anna asszony a maga természetes eszével azt fogja felelni, hogy ahhoz nyúljon, ami több; s erre az esetre már készen tartott egy hazafiúi kifakadásokkal töltött üteget; hanem nagyon csalatkozott, mert Anna asszony még azon a fokán a természetességnek is alul volt, amit róla előlegesen föltételezett, s azt felelé, hogy: „Nekem egyik sem kell!”

- Bár soha egyikbe se elegyedtél volna, Zebi! Bolond világ ez, nem neked való. Köszönöm én a nagyságos asszonyt meg a méltóságos asszonyt, ha amellet mindenünkből kiesznek. Te azt nem látod, mert mindig utazol; de én látom, mert itthon vagyok. Nincs egy nap, hogy öt-hat vendég ne ülne az asztalunknál, mióta nagyságos úr lettél. Nem tudtál olyan hivatalt kapni, amiben nem neked kell traktálni mást, hanem aki hozzád jön, az hoz valamit? Látod, a főbíróénak milyen jól van dolga? Mink is tehattuk azelőtt, mikor még jobbagyaink voltak; de most már a paraszt sem hoz se tojást, se vaját: mindent a magunkéból kell venni. Még gyomlálni sem jönnek a parasztasszonyok a kertbe; azt mondják, szabadság van már. Legalább tíz zsák burgonya ott fagyott a földben, mert nincs már, ki robotban felszedje. Szép szabadság! Magunk meghalunk éhen. Pedig még háromszáz robotnappal tartoznak a parasztok csak tavalyrul. Azt sem akarják már leszolgálni. És most még ti a legerősebb béreseinket elviszitek honvédnek, nemzetőrnek. Maholnap magunk fejhetünk, kapálhatunk, s pucolhatjuk a lovakat. Utoljára még majd magadnak is el kell menni a háborúba. Utoljára ott meglőnek, s én magamra maradok ezzel a sok leánnyal.

Zebulon úr látta, hogy Anna asszony nagyon elsáncolja magát a vendéglátás előérett roham ellen.

- Asszony, te azt nem érted. Amit nem érted, ahhoz ne szólj. Ez magas politika.

- Mit nem értek én? - pattant fel Anna asszony. - Értek úgy mindent, ahogy te értesz. Ha te tudod, hogy mi a magas politika, hát én is tudom, hogy mi a magas politika!

Zebulon úr meg volt felőle győződve, hogy Anna asszony nem tudja azt.

- No, hát mondd meg, hogy mi - kérdé szelíd malíciával.

- Mondd meg te elébb! - replikázott nekivörösödött arccal Anna úrhölgy.

- Hát én meg is mondom - szólt Zebulon úr. - Magas politika az, hogy hogyan lehet férjhez adnunk ezt az öt leányt nekünk.

No, már erről a kérdésről hagyott beszélni magának Anna úrhölgy.

- Mert ne gondold, hogy énnekem valami nagy bolond passzióm volna hegyen-völgyön barangolni, katonákat glédába állítani, mundért szabni, profontot süttetni; hanem hát micsinálsz? A Tihamér, ki volt Karolina Pia vőlegénye, elmente magának honvédseregbe, ott most kapitány; ott most nem is kell kaució. A Lacko, ki szemit vetette Adalgisara, épen kapta magyar minisztériumnál hivatal, most már házasodhatik. Bolond poéta Benő, ki írta szerelmes verseket Libussanak, meg ujságot írja Pesten; van neki alkalmazás. Bendeguzella még várhat. De itt van Chariclea. Akit mikor kicsi volt, mindig úgy hittunk, hogy hercegasszony. Tanítatunk fortepianora is. Mindig neki szántunk valami nóbel partinak. Most partí itt van. Gyün kapóra kész szerencse. Mindig montam; régi nexusnál fogva kell neki Baradlay házból vőlegényt kapni. Öregúr volt jó barátom. Rideghváry volt elvbarátom. Hanem hát öregúr meghalt, Rideghváry kicseppent, Baradlay-ház megváltozott. Egész világ lett liberalis, patriota. Hát én micsináljam iteneg egy magamban? Most legifjabik Baradlay urfit visszahoztak a Bécsből. Nagyságos mama maga mente érte. Ostoba historia. Akarta elvenni rosz karakterű kisasszonyt. Nem engedet neki familia. Most hazahoztak, és azon vannak, hogy valami jól nevelt nemes kisasszonyt mentül elébb vele összeházassanak, hogy régít elfelejtsen. Chariclea nagyon megteccete özvegy asszonysagnak, amikor ot volt Ödön urfi eljegyzésin. No, ma Ödön barátom, főkormanybiztos ide fog gyüni házamhoz; aztán Charicleának megmondd. Aztán tudod. Aztán ezt már érted. No, ugye, galambocskam?

Zebulon szerencsésen bevette a sáncot.

Anna úrhölgy még meg is hagyta kövér orcáját csókolni, és mosolyra némult.

- No, látod, kedves tubicám - szólt Zebulon úr, megveregetve a delnő gömbölyű pofácskáját gyöngéden. - Értesz már most, hogy mi az a magas politika, ugyé?

Anna úrhölgy válasz helyett a kötény korcán csüngő kulcsosomagot csörteté, s kiáltozott a leányainak sorban, hogy siessenek, lássanak az éléskamra, a konyha, a pince, a baromfiudvar után. Chariclea az öltözőterembe! Meg volt hódítva.

- No látod, kedves tubagalambom - szólt diadalmasan Zebulon úr -, ez a magas politika; az öt leányom vőlegénye mind a magyar táborban szolgál, ki kapitány, ki concipista, ki zszurnalista, ki főkomisszarius öccse; akkor nekem is kell valahol szolgálnom; mégpedig nem ott, ahol hatezer forintot kínálják; hanem ott, ahol adnak csak kétezer-ötszázat. Nekem muszáj patriotának leni. Azt csak az tudja, kinek van öt leánya, mi az a magas politika.

Azonban Anna úrhölgy még e magaslaton sem állt meg. Feljebb repült.

- Igen. De hátha mármost a német kormány a magyar kormányt elkergeti; ha a Tihamért meglövik, elesik; ha a Lackót becsukják; ha a Bénit elkergetik, elszalad Ázsiába; hátha még tégedet magadat is nyakon fognak; bezzeg akkor mi lesz az öt leánnyal? Meg velem is meg teveled is?

Zebulon úr nagy sort járt e kérdésre alá s fel a szobában. Fogas kérdés volt! S nem szabad felelet nélkül hagyni.

- Hát hiszen tudod - szólt halk hangon úrhölgyének -, még nem feleltem ám semmit Rideghváry barátomnak. Még Szalmással is beszélek.

Zebulon úr megtette magának azt a barátságot, hogy Rideghváry felhívására egy „ibis redibis”-féle választ írt, s azt Szalmás uramra bízta, ki majd egyszer - hol? hol nem? ő tudja - megint összejön a nagyméltóságú úrral. Annyi elővigyázattal azonban mégiscsak élt, hogy a levél alá csak a nevének a két előbetűjét szignálta bölcsen. Hátha cigányútra jut!

Nagy meglepedésére szolgált Zebulon úrnak azon tapasztalás, hogy Anna úrhölgy, az ő rendelete következtében, az egész házat mily radikál reformnak veti alá. A vendégszobában az ágyra új cihákat húznak, a kisasszonyok imitt-amott lehányt öltönydarabjait iparkodnak ágytakaró alá, hová, szem elől eltakarítani, a szegletekből szedik le a pókhálókat, az almáriumok, subládák külső párkányairól törülgetik a port, kocsist, szolgálot lóttatnak a zsidóhoz, hol egy kis alkörmösért a tortába való cukorjéghez, hol egy kis cukorért az alkörmöshöz, hol meg egy kis manduláért a tortához; az udvaron kacsát, kappant üldöznek; minden szobán keresztülhat a kávépörkölés illata, s az ajtócsapkodás végigjár az egész házon. És mindez az ő parancsára történik.

Milyen édes érzelem az, mikor az ember azt látja, hogy a rendelete teljesítetik, mégpedig a saját házánál, mégpedig a saját felesége által.

Ebben van valami a fejedelmi boldogságból. Sőt megfordítva: hasonlít azon édes ámulathoz, mikor a szuverén népnek az ő uralkodója egyszer tíz esztendőben megteszi a kívánságát.

Tehát Baradlay Ödön, ha Zebulon úr kastélyát jön meglátogatni, tapasztalni fogja, hogy ott rangjához illően fogadtatik.

És a Tallérossy-kastély nem is megvetendő úrilak. Az országútról nézve emeletes ház: a háta domboldalnak fekszik, tehát a kert felé már az emelet a földszín, s a földszín a pince. Az nem tesz semmit, hogy az egész vályogból épült; ez a nemesi demokrácia építőanyaga; s a vakolat jó titoktartó. A födele sem csupán azért tarka, mivel minden esztendőben foldozzák új zsindeellyel, melynél fogva olyan, mintha fekete tuffra volnának szürke, sárga, barna hímzések kigondolva; hanem hogy mivel ez már így divatos. Azért van verandája és gömbölyű szögletkalitjai, miket a kisasszonyok rotondának híznak. Belül pedig éppen minden komforttal el van látva. Kandallóterem, pipázószoba, zongoraterem; könyvtár is van, s abban régi könyvek, amiket még eddig mindenki megbámult, aki először látta. Itt ugyan elmulathatja magát Baradlay Ödön egy hétig is.

No, hanem ugyan megcsalta ezzel a vendéglátással magát is, mást is a jó Zebulon.

Baradlay Ödön, mint még tegnap megírta, pontosan délelőtti tizenegy órakor megérkezett. Parasztszekéren jött, melyen hiányzott minden ruganyos ülés. Kurta bekecs volt rajta, láb-szárig érő vadászcsizmák sarkantyúval és az ülésbe vetve egy szironyos juhászbunda.

Amit a legjobban megbámult Zebulon, az, hogy a lógós lónak még a hámon kívül nyereg is volt kötve a hátára.

Ó, mint örvendett Zebulon a kedves vendég megérkezésének! Hogy osztotta a parancsokat a cselédségnek, hova hordják fel a kocsirol a méltóságos úr bagázsiját, hova kössék be a lovait, mit adjanak nekik enni, míg Ödön fel nem világosította, hogy csak hadd maradjon minden úgy, ahogy van, mert azonnal megyünk odább.

- Azonnal odább? - szólt elhüledve Zebulon. - Hova?

- Gyerünk be az udvarról, majd elmondom odabenn.

Zebulon azzal biztatta magát, hogy ez talán csak tréfa.

- Akarsz te, kedves barátom, mindjárt elmenni? - kérdé, midőn a pipázószobába értek. (Az országgyűlés tagjai tegezni szokták egymást.)

- Igen. És te is jössz velem. Az éjjel kaptam a főhadparancsnok tudósítását, minélfogva azonnal a legnagyobb sietséggel útnak kell indítanunk minden csapatot, ami csak fel van szerelve, Kassa felé; s az élelmezést is abba az irányba vezetni. A dolog haladékot nem tűr. Én még az éjjel kiadtam a rendeletet a többi alkormánybiztosoknak, hogy hol csatlakozzanak velünk. Te utamba estél, hát hozzád magam jöttem.

- Hát csak ezért jöttél?

- Csak-é? Zebulon barátom, nekem még ennél nevezetesebb okom nem volt az utazásra. A hadsereget összpontosítják, s nekünk gondoskodnunk kell róla, hogy minden ponton el is legyen látva; mert különben nem az ellenség veri meg, hanem a rossz ellátás. Azért csak készülj fel rögtön, a gondviselésed alatti dandár ma estére a székvárosban táborba száll, s nekünk akkorra ott kell lennünk.

- Hiszen az hat mérföld!

- Azért kell sietnünk.

- De csak legalább ebédre itt maradsz.

- Akkor nem érünk be éjszakára.

- De mikor a feleségem, a leányaim úgy készültek már az elfogadásodra.

- Remélek majd máskor részesülhetni abban a szerencsében, de most egy elveszteni való percünk sincs.

- Jaj, de szigorú ember vagy te, kedves barátom!

- Gondold meg, kérlek, hogy ez nem multság, amibe most indulunk, hanem háborúviselés.

Az igazat megvallva, Zebulon erre voltaképpen csak most kezdett először gondolni. Eddig csak úgy vette a dolgot, hogy abból nem lesz egyéb egy kis kedélyes demonstrációnál; akinek tetszik, messziről nézi. Csak most kezdett elmélkedni felőle, hogy micsoda következése lehet annak, ha az ember a búzavirágszín atillára felköti a kardot.

Hisz ez egészen komolyan megy.

Úgy találta, hogy ebben a pipázószobában nagyon hideg van. Az ő fogai vacognak.

- Pedig most már ne fűtess be - mondta neki Ödön -, hanem szedd össze legelőbb is a számadásaidat; vedd magadhoz a pénztárt, egy tarisznyába tégy egypár fehérneműt, nagy motyót nem vihetünk magunkkal; a kardodat kösd fel; a pisztolyaidat dugd a zsebedbe, s keríts egy jó juhászbundát, mert sokszor megeshetik, hogy a gyepen hálunk.

Mindezek pedig nem olyan biztatások voltak, amik Zebulon keblébe nagy meleget öntöttek volna. Kereste az ürügyet, hogy mivel hosszabbíthassa meg az édes otthonlét perceit.

- Ha már muszáj menni, hát legalább egy kis útravaló elemozsináról gondoskodom. Megmondom leányoknak.

- Hiszen élelmezési biztos vagy! Négyezer ember ellátása van rád bízva. Gondoskodtál róluk?

- No, de hogyan?

- Hát ahol azok enni kapnak, mi is mindig kapunk.

- Igen ám: azok kapnak profuntot meg vutkit.

- Hát mi is kapunk profuntot meg vutkit. Magunk csak nem ehetünk fehér kenyeret akkor, mikor a katonáink feketét!

Zebulonnak sehogy sem fért a fejébe ez a logika. De hát az asszony?

- De még famíliámtól is el kell búcsúznom talán?

- Hát búcsúzzál; de végezd gyorsan!

Búcsúzni? De mit mondani?

- Magam se nem tudom, micsinyáljam?

- Már csináld akár azt, hogy mondd el a családnak, hogy te most még a háborúba, ott meglőnek, levágnak; vagy ne szólj senkinek semmit, hanem szökjél meg tőlük; vagy tégy, ami e kettő között fekszik, akármilyen okos dolgot, csak hogy öt perc múlva készen légy velem.

Zebulon keserveset sóhajtott. Búcsúzott volna is, nem is. Válogatott magában, hogy kinek féljen jobban szemé elé kerülni: az ellenségnek-e vagy Anna úrhölgynek, azzal a napi-paranccsal, hogy kárba veszett a nagy ebéd, menni kell a háborúba.

Schlicket választotta. Búcsúzatlanul indult el keserves vendég barátjával, kibe még csak egy pohár szilvóriumot sem tudott belediktálni.

Mikor a szolgálóval maga után vitette útitáskáját, amibe saját maga pakolta be egyét-mását, a fél lába fenn lévén már a kocsi hágcsőján, azt kérdezte tőle:

- Te Boris, hol a kisasszonyaid?

- Az egyik a konyhán süt-főz, a másik a harmadikat öltözteti, a negyedik az ötödiknek a haját sütögeti görbe vassal.

- Hát a nagyságos asszonyod mit csinál?

- Most fűzeti magát az újmódi miderbe a hentesnével.

- No, jól van. Mondd meg neki, hogy ne várjanak bennünket se ebéddel, se vacsorával. Majd mikor hazajövök, akkor itthon leszek.

De nem is mert Zebulon hátrapillantani, mikor a szekér kicsörömpölt a kastély udvarából!

Hegyen föl, hegyen le egész késő estig vitte Zebulont étlen-szomjan Baradlay Ödön. Az útban talált vendéglők már tisztára ki voltak élve az előrehaladt csapatok által. Egyetlen csárdában kaptak egy csésze keserves rossz feketekávé.

Zebulon ugyan váltig biztatta kedves barátját, valahányszor falut értek, hogy látogassák meg a papot; „papnál bizonyosan lehet valamit kapni!”, de Ödön nem ért rá ily ájtatos célú diverziókra; hajtatott odább.

Bánta is Zebulon nagyon, hogy minek fogadott neki szót, s nem hozta magával az elemózsiás tarisznyát: „Télen kenyeredet, nyáron ruhádat el ne hagyd!”

Délután csakugyan akadtak egy sor társzekérre, mely kenyeret szállított a hadak számára.

- No, most innen elláthatod magadat! - figyelmeztette Zebulont útitársa.

Az alkormánybiztos úr adatott magának egyet azokból a kenyerekből, vulgó profunt, s azon kezdte, hogy beletörte a tollkése pengéjét a megszelésénél.

- Jó az a kenyér? - kérde tőle Ödön, mikor Zebulon elkezdte azt a foga alá rakogatni s majszolni nagy fohászokkal.

Zebulon nem merté azt mondani, hogy „rossz”, mert hisz az ő süteménye; hát csak nagyot nyelt belőle, s azt felelte, hogy „igen jó”.

Ödön megállhatta, hogy ne nevéssen útitársa kínjain. Az pedig dühös volt rá, hogy nem akar megéhezni. Kiállja késő estig.

Estefelé már a pecsenyével is találkoztak. Csakhogy még az lábon járt. A hadsereg számára hajtották a gulyát.

Ödönnek úgy tetszett, mintha a főhajcsárban, ki lovon ült, valami régen látott arcot ismerne meg.

Mentül közelebb értek a székvároshoz, annál sűrűbb volt a járó-kelő tömeg, a szekerek sora, mik szénával, szalmával, ruhaneművel, zabbal rakodva döcögtek előre; s mindenféle fegyverzetű csapatok, mik közt nehezen lehetett előrehaladni. A vezetőkkel örökösen volt valami beszélőnivalója Ödönnek, amit Zebulon nagyon restellt; mit tartóztatja fel az utat mindenféle emberekkel?

Jó későn érkeztek meg a székvárosba. Ott a főbíró házához szállásoltak be. „No, itt legalább megnyugszunk - gondolá magában Zebulon. - Itt már vacsorára várnak.”

No, szépen csalatkozott.

Amint megérkeztek, rohant rájuk a mindenünnen érkező csapatok élelmezési tisztsége. Az mind Zebulont ostromolta ezer kérdéssel és követeléssel. Egyik szépen, másik gorombán. Egyik a kenyerét kereste rajta, másik a ruháját, harmadik a csizmáját, negyedik a szénáját; s Zebulon csak azt tudta valamennyinek felelni, hogy „majd gyün, majd gyün”.

Igen, de hol jön? Mikor jön?

Ödön megszánta Zebulont a fejére nőtt zivatarban.

- Bruder, meglehet, hogy minden itt is van már; csakhogy senki sem tud róla. Eredj, ülj fel a nyerges lovamra, s csinálj rendet a raktárakban; adj rendeleteket a sorompóknál, s nekem hozz mindenről pontos tudósítást!

No, most még lóra ülni! Szénát, szalmát deputálni, prófuntot osztogatni, vad katonákat ki-elégíteni, goromba tisztekkel veszekedni! Ez éppen Zebulonnak való multság volt. Azt hitte ő, hogy mindezt el lehet végezni onnan hazulról, az úri kastélyból, a bőrpamlagon heverészve, a hosszúszerűből pöfékelve. S most íme, még lóra is kell ülnie.

Két óra múlva került haza. Rettenetes dolgokat ért meg. Elő akarta adni keserves élményeit Ödönnek.

- Kedves bruder, ezer darabra vagyok széjjeltépve. Csodálok, hogy magamat is meg nem ettek.

- Jól van, jól van! - vágott szavába Ödön. - Most csak gyere vacsorázni, azután adj róla írásbeli jelentést, hogy mit hogyan intéztél el.

Írásbeli jelentést! Ez a szó még a vacsoráját is megkeserítette Zebulonnak.

Sohasem szeretett írni. Ezt az egyet, ha lehetett, kikerülte. És még éppen vacsora után! Hisz az minden isteni és emberi törvények ellen van - vacsora után írni.

Pedig annak ugyan meg kell lenni. Ödön alig várja, hogy elvigyék az abroszt, a tányérokat, poharakat; rögtön ugyanarra az asztalra papírt terített föl, kalamárist, tollat hozat, s ráfogja Zebulont, hogy csináljon részletes kimutatást.

Zebulonnak pedig még csak távoli sejtelve sincs arról, hogy hogyan kellene ahhoz hozzákezdeni. Különösen azt szeretné megtudni, hogy mire való az a lénia, amit odatettek a papirosa mellé.

Ödönnek kell őt belevezetni. Az írja meg neki e jelentés fejét, a rubrikák címeit.

- Most aztán csak ezeket töltsd be!

És Zebulonnak kell rajta törni a fejét, hogy mi következik egymás után.

Azalatt egyik ember jön, a másik megy. Minden szoba tele van emberrel. Lehet is ilyen lármában dolgozni!

Ödön fogadja őket egymás után; átveszi jelentéseiket, meghallgatja panaszait, elintézi összeütközéseiket; és mindezt teszi finomul, nóbélul, eleganciával, ahogy Zebulon bámulattal jegyzi meg.

A jegyzőkönyv nagyon keservesen akar előrehaladni.

Egyszer a többi közt jön egy ismerős alak, aki véget már csakugyan meg kell Zebulon úrnak pihentetni a tollat.

Azzal a szóval ront be, hogy:

- Hol a szalmakomisszárius?

Zebulon magára veszi ezt az interpellációt, s azt mondja:

- No, mi kell?

Az interpelláló alakot ismerjük a régi kortesvilágból; a híres kolompos az, ki mindenütt szeret ott lenni, ahol verekedni kell; hogy maradna hát el egy friss háborúból? Nincs ugyan katonásan öltözve; piros kihajtott viktóriadolmány van rajta, pitykés rajthúzlival, de oldalán rezes fringia, övében két pisztoly, s a vállán keresztülkötve egy karikás ostor, melynek suhogójába éles drót van fonva. Marciális alak.

- Hát az kell - szólt a travesztált kortesvezér -, hogy mit fekszik rá a német az én szalmámra?

Erre Zebulon letette a tollát, s szétterjeszté a két tenyerét.

Ki értse ezt a bolondot?

- Kezdjük az elején - szólt Ödön nyugodt kedéllyel. - Micsoda ön? Csapatvezér?

- Igenis, csapatvezér. A *kétszuronyos* bataillonnak a parancsnoka.

- Tehát ökörhajcsár?

- Igenis.

- No, és mi baja van a némettel?

- Hát van itt egy csapat német diák. Bécsből vagy honnan szöktek ide, az ebingük! Halálfej van a kalapjuk mellett; úgy híják őket, hogy a halálfejes légió.

- S mi baja van önnek velük?

- Az a bajom, hogy ha egész nap nem látom is őket, este mindig oda kerülnek, ahol én megtelepszem a gulyával; mert tudják, hogy ott szalma is lesz, s ők a legelsők, akik letelepszenek a szalmára.

- És aztán mi rosszat tesznek?

- Hát egész éjjel veszekedettül énekelnek. Ha éheznek, ha szomjaznak, mikor más becsületes ember káromkodnék, ők csak énekelnek, s mind lehidalgják a szalmát, amit nekem másnap az ökrökkel fel kell étetnem.

Ödön okosan akart beszélni ezzel az emberrel.

- Hát aztán, édes barátom, mi sajnáljunk egy kis szalmát ezektől az idegen fiúktól, kik messze földről eljöttek a mi hazánk szabadságáért vérüket ontani?

- Ej, mit nekünk az a sok szedett-vedett nép! - torzsalkodék a volt kortesvezér. - Elbánunk mink a magunk ellenségével magunk is. Voltam én már különb csetepatéban is, mint ez a mostani hajcihő, mikor a Papszást restoráltuk. Akkor tetszett volna engem látni. Egymagam szétvertem ezer fehér tollast. Kilenc lyukat ütöttek a fejemen. Itt a helye most is, ni. Majd én mutatom meg, hogy hogyan kell elbánni a svalizsérrel! Ha én kieresztem ezt a drótos suhogómat, mind egymás után kiverem valamennyinek a szemét. Minek ide közénk ez a német meg a polyák? Ne rondítsa el velök a seregünket, méltóságos főkomisszárius úr.

De már erre Zebulon dühbe jött.

- Elmisz innen, riszeg akasztófa, mindjárt! Vagy vágok fejedhez kalamárist! Ha ökörtül akarsz jönni, eredj tülem! S ha velem akarsz beszélni idebenn, akkor mars ki!

Zebulon az erélyes kikergetés után csakugyan képtelen lett újra beletalálni magát a jelentés kontextusába. Ej, de bánta, hogy effektíve hozzá nem vágta a kalamárist a hajcsárvezérhez. Most nem volna több tinta.

De csak megint neki kellett dűlni a jegyzékkészítésnek, az irgalom nem ismerő főkormánybiztos nem kegyelmezett. Zebulon az egyik ujjával a szemöldökét tolt fel, mintha a gondolatokat tolná ki homlokából, pedig csak azért tette, hogy a szempillája le ne ragadjon. Meg akarta kísértetni azt, amit már előtte annyi kétségbeesett ember próbálgatott, akit elővett az álmisság, hogyan lehetne fél szemmel ébren lenni, fél szemmel pedig aludni?

Amiből aztán az lett, hogy amint Ödön elhagyta egy pillanatra a szobát, abban a pillanatban azt hallá Zebulon, hogy Anna asszony beszél hozzá lepcsés, vontatott, éles hangján: „Mikor jön már az a vendég?” Csak akkor riad fel, mikor Ödön megint visszajön valamit megtudakolni.

Végre megszánja a kegyetlen parancsoló.

- Hallod-e, öreg, te itt elalszol. Eredj, feküdjél le, holnap négy órakor felkeltelek, akkor elvégezheted.

Zebulon örült az engedelemnek. Milyen jó az, mikor az ember vénségére beáll kisdíáknak, s várja az instruktortól az engedelmet a lefeketésre.

Ámde lefeküdni és elaludni két különböző dolog.

Van egy kegyetlen kínai tortúra, mely abból áll, hogy az elítéltet két melléje állított poroszló, valahányszor el akar aludni, mindannyiszor felrázza álmából. Zebulon keresztülment azon. Alig adta át magát a nyugodalomnak, már jött valaki, aki most érkezett éjjel, és rögtön beszélni akart a nagyságos úrral; százféle kérdéssel háborgatták; a fülébe kiabáltak mérges, türelmetlen emberek. Utoljára megharagudott, bezárta az ajtaját, nem bánta, dörömbözzenek rajta.

Egy nagy, ketyegő kakukkóra volt a szobájában, mely minden óranegyedre huhukolva figyelmeztette, hogy közeledik az idő. Siessen egy óra alatt kettőt aludni.

Mikor aztán az óra kettőt kakukkolt éjfél után, akkor legédesebb álmából felriasztja valami borzasztó esemény. Eleinte azt hitte, a világ dűl.

Pedig hát csak a német aulisták masíroztak az utcán, azok zendíték rá az ablaka alatt a Fuchsliedet:

Wer kommt dort von der Höh?

Ejnye, hogy az isten áldja meg őket érte!

Azután még kevesebb szó lehetett az alvásról.

Jött egy másik csapat meg egy harmadik meg ki tudná hányadik, s ablakrengető dobveréssel vonult végig az utcán valamennyi. Majd meg a nehéz társzekerek, amiktől rázkódott az egész ház. Aztán aludjék valaki.

Zebulont csak az a halavány remény kecsegteté, hogy Ödön majd elalussza a négy órát. Hiú remény. A kakukk nem huhukolt olyan pontosan, mint amilyen készséggel hangzott a kopogtatás az ajtaján s a rövid szó: „Kelj fel, indulunk!”

Pláne indulunk!

Ödön tudatá vele, hogy sietni kell, mert az ellenség már előbbre haladt, mint gondolták.

Zebulon fogvacogva öltözködött, és kezdte már bánni nagyon, hogy ebbe a mulatságba keveredett.

Csak most kezdte észrevenni, hogy az úszáshoz múlhatatlanul megkívántatik az, hogy az embernek a vízbe kell menni. Ezt nem hitte volna.

Hisz ő most nyomrul nyomra megy bele a kellő közepébe a háborúnak. Most már körül van hadsereggel; most már toljak előre, még csak vissza sem fordulhat; muszáj a csatatérig menni, még az ágyúszóból is kaphat. Azt pedig az ő természete be nem veszi.

A másnap reggeltől estig tartó utazás már valódi gyötrelem volt ránézve; az összeakadt, az egymással szemközt irányzott szállítmányok közt neki kellett volna helyreállítani a rendet; lármázott is eleget, s estefelé azt hitte, hogy ugyan megfelelt a hivatalának.

Ahol este megszálltak, az egyúttal a főhadiszállás volt. Zebulon egy szobában vacsorált a főtisztékkel, a táborkarral. Neki is hallani, látni lehetett, hogy főzik azok ki a haditervet; hogy mutogatják a térképeken, hol jön az ellenség, merre akar előnyomulni, s micsoda magaslattal kell előtte megszállani, mely hidakat lerontani, hol a döntő ütközetet várni.

Zebulon úgy érezte ez alatt, mintha a szíve folytonos apró reszketésben volna.

Azután előszámlálták a főtiszték, hogy minő erőket hoz magával az ellenfél, hány ágyút, hány tizenkét fontost. De még egy röppentyűtelepet is.

Ez ütötte meg Zebulonnak legjobban a fülét.

Olvasta ő egy régi conversations lexiconban, hogy micsoda veszedelmes projektil az a kongrév-rakéta. Ahova annak egy szikrája leesik, az keresztülég a bőrön, húson és csonton; az mérge és tűz; attól nemcsak meghal az ember, de pokolra is jut. S ha száz ember van egy rakáson, ahova az leesik, mind a száz halál fia.

Zebulon minden lehető kigondolt dús fantáziájában, aminélfogva elmaradhasson ebből a drága mulatságból. Hogy irigylette annak a fiatalembernek a sorsát, akit elküldtek Pestre futárnak!

Végre egész őszintén kirukkolt vele Ödönnek:

- Kedves barátocskám, én már öregember vagyok. Beteges ember vagyok. Katona nem vagyok. Nem tudok a verekedéshez. Öt leányom van, nem vagyok a magam embere. Nem szeretek olyan helyre menni, ahol az embert még valami non putarem is érheti. Hagyjatok engem valahol a tartalék transzportnál hátra.

Ödön méltányolta a kívánságát.

- Jól van, öreg; válassz magadnak olyan helyet, ahol legbiztosabbnak érzed magadat; egy része az élelmezésnek itt marad; ha akarod, itt maradhatsz velem. Hanem arra figyelmeztetek, hogy az ilyen háborús világban sohasem tudja az ember, hogy az ellenséget hol kapja meg hamarább.

Zebulon örök hálára érezte magát lekötve ez intézkedés által. Ő majd csak lőtávolon kívül intézi a dolgokat. Hadd menjen a forrójába Baradlay Ödön, ő még fiatal ember.

Ödön intézkedett is. Legutolsó megtelepedésük helye népes magyar falu volt, melynek lakosai maguk ajánlották a hátrahagyott élelmi rakoda fegyveres megőrzésére.

Ödön ott akarta hagyni Boksa Gergőt is, a maga kétszarvú bataillonával; de az egész indignációval protestált ez ellen.

- Hogyan eshetnék meg énnám nélkül az ütközet? Hogy Boksa Gergő ott ne volna, ahol veredni kell? Hat lovat akarok én elvenni a svalizsértől, hatot!

Ödön nem bánta hát, menjen a táborral Boksa; de ötvennél több tulkot ne hajtson magával, a többit hagyja itten.

Reggel a had dereka odább vonult; egy része még az éjjel, s Zebulon úgy örült neki, hogy nem hall több dobporgetést. Ki is aludta magát aznap délután kedvére. Úgyhogy estefelé egész pihenten, a csizmát is lehúzva a lábáról s papucsot öltve (az mindig a táskájában kísérte) ülhetett neki a bevégezendő számadásnak.

Éjfélig szépen elkészült a rovatokkal, s már éppen a tollat akarta hozzávenni az asztalhoz, mikor csak egyszerre puskaropogás riasztja fel. Itt az ellenség!

Megmondta azt előre Baradlay Ödön.

Zebulon sem vette tréfára a dolgot, felkapta egyik kezébe a pénzes táskát, másikba a csizmáit, kiugrott az ablakon, neki az erdőnek; futott, amíg csak a lövöldözést hallotta, egy szál harisnyában, a csizma a kezében; hátra sem fordult a szomszéd faluig; ott szekereket fogadott, s kincseket ígért annak, aki őt falujába hazaviszi.

Sohasem látta ő többet a hadsereget. A pénztárt átadta a bírónak. A számadás ott veszett. Mi lett a rábízottakból tovább, bizony nem kérdezte senkitől. Csak nagyon későn, más országban kapott egyszer egy magyarországi hírlapot, melyből megérté ama kritikus napok eseményeit, s olvasá nagy bámulatára a hadi bulletinben, hogy Tallérossy Zebulon ez alkalommal a nép segélyével egy egész ellenséges hadosztályt több óráig feltartóztatott, s ez idő alatt minden rábízott élelmiszert és a hadipénztárt szerencsésen megmentett.

Csak hogy az ideig sok mindenfélén kellett még keresztülmenni a jó úrnak, ami majd következik egymás sorjában.

AZ ELSŐ TANDÍJ

Mi történt?

Kimondom hímezés-hámozás nélkül. Megverték a magyar hadsereget Kassánál nagyon. Szétverték a császári seregek úgy, mint ahogy az amerikai republikánus hadsereget szerte-robbantották a bulls-runi legelső ütközetben.

Nem szépíték semmit.

Gyöngé volt a vezénylet, vigyázatlanok voltak az alsóbb tisztek, rosszul lőttek a tüzérek, nem állták a tüzet a közkatonák; megverte a magyarokat az ellenség játszva. Elég volt tizenkét fontosával végigseperetni az országutat, hogy a magyar haddereket áttörje. Az öreg, becsületes, jószívű fővezér, a magyar hadügyminiszter leült az út közepére, az ellenséges ágyúk elé, úgy rimánkodott katonáinak, hogy ne féljenek az ágyúktól, hiszen nézzék, minden golyó a fejük fölött repül el. Azok elfutottak. Szomorú ütközet volt az. Hátat adott mindenki az ellenségnek. Mikor néhány nap múlva a hadügyér megjelent az országgyűlésben, a debreceni városházteremben, ezen kezdte beszédét:

„Szeretnék pincéből kibeszélni, hogy ne látszanék arcom pirulása.”

Még most is érezzük ezt a pirulást, pedig azóta de sok vér, de sok fény lemosta, bearanyozta azt ottan!

Hanem ez a szégyen teljes és tökéletes volt.

S mikor végül a futók után megeresztette a császári vezér a kongrév-röppentyűket; mikor ez ismeretlen, ijesztő tűzkigyók utánaindultak a szétríadt tábornak, kerepelő süstörgéssel, sziporkát okádva hosszú kanyarulatokban, s nagyot pukkanva dobbantak le közénk, ijesztő tüzessőt szórva maguk körül, akkor teljes lett a zűrzavar; lovasság, tüzérség, szekereszet, gyalognép, újonc, nemzetőr összekeveredve, vezényszót nem is ismerve, egy zilált gomollyá váltan terelte egymást előre, s akadályozta egyúttal a menekülésben. Az ellenségnek csak egy lovas osztályt kellett utánaküldeni, s a röppentyűtelepét előretolni, hogy minden ágyúját elvegye a futó seregnek, s százával fogdossa el csapatjait.

Egy ilyen elátkozott pillanatban van azután nagy ára egy helyén levő szívnek!

Baradlay Ödön nem volt katona, nem volt hadvezéri talentom, de bírt azzal az adománnyal, ami nélkül nagy ember nem lehet senki - hidegvérrel.

Szeme közé nézni annak a rémnek, ami elől más tízezer riadva fut, és visszariasztani azt.

Ödön nyerges lovára kapott, amint a harc balvégzetes kimenetelét látta, s mikor már mindenki elveszette a fejét, ő kereste az eszközt, amivel megmentse valamennyit.

Neki még csak fegyvere sem volt, egy lovagostor volt mindössze is a kezében.

Az újonc ezredeket nem lehetett megállítani az ijesztő röppentyűk előtt, s az országúton jött már robogva egy lovascsapat az ellenségtől, melyre könnyű munka várt.

„Nehezítsük meg nekik e munkát!” - gondolá Ödön, s a futó csapatok között, ahol a leg-fiatalabb arcokat látta, elkiáltá magát:

- Fiúk, hát el hagyjuk-e fogni az ágyúinkat?

Néhány elszánt gyerek megállt e szóra. Csak közkatonák voltak.

- Meghaljunk a többiekért? Jól van! - S szembeszálltak a lovassággal.

Most egyszerre váratlan segítségük érkezett. Az országút melletti ákácsovány mögül oly sortüzelés fogadta a feléjük robogó lovasságot, hogy az összevissza keveredve fordult meg, és nyargalt vissza, ló és lovas holtan, sebesülten bukdácsoló szerte az úton.

Az árok sövénye mellől hurráordítással emelkedett ki a rejtett csapat. A halálfej-légió volt az. Vezére, a hórihorgas népköltő, Mausmann, kalapját csóválva kezében kiálta Ödönre:

- Hurrá, patrónus uram! Ezt nevezik barikádtaktikának. Ödön üdvözölve szorítja meg a bohó diák kezét, ki őt patrónus uramnak szokta nevezni, mert Ödön gondoskodott, hogy az aulisták el legyenek látva a hadseregnél, s a magyar fiúk barátkozzanak velük.

Méltók is voltak e barátkozásra. Mind tűzben edzett legények, mindig jókedvűek, mindig harcra készek. Nem félnek még az ördögtől sem, még a kongrív-rakétától sem; az ellenfelüket pedig sok vitézi találkozásból ismerik már. Száz ilyen gyerek nagy kincs ilyen órában.

Azokkal az önkéntesekkel együtt, kiket Ödön megállásra bírt, lehettek talán kétszázan. Kicsiny csapat volt, de elszánt.

Az ellenfél, mikor e kis csapatot tömörülni látta az országúton, amint a gyilkos sortüzelés lovasságát visszariasztá, elkezdte röppentyűtelepét játszani ellenük.

Játszani? No, hát ők is játéknak vették.

- Á! Régi ismerősök - élcelt rájuk Mausmann. - Szüretkor láttam *eleget*. Minden filiszter ilyet *ereget*. Nézzétek, hogy fúródik a *földbe*. Ennek az orra homokkal *tölt be*. Ez a másik sem *sikerült*. A meg ni, hova *elkerült*. No, most az igazi *e lesz*. (A röppentyű csakugyan előttük csapódott le süvöltve, süstörögve. Mausmann odaugrott hozzá, s dacára a sziporkáknak, megkapta a nyelét, beledobta a röppentyűt az árokba, ott pukkant el, csak azután mondta rá a kádenciát: Te pedig itten nem *kellesz*!)

Az újonc fiúk nevettek rajta.

Nevettek!

Ettől a nevetéstől kezdve hősök lettek belőlük.

Egyszer szeme közé nevettek a halálnak. Felfedezték, hogy a halál is csak komédiás; megríkatja, megijeszti a karzatot grimaszaival, pátoszával; de tiszteli a kritikust, és kitér neki!

Az ellenség látta, hogy a röppentyűinek semmi hatása többé. Újra a lovasságot indította az ellenálló csapatra. Most már egy század nehézlovas jött a többiek előtt.

A kis csapat most hármassort alakított, az egész országutat elfoglalva, s bevárta közelre a lovasokat.

Mausmann e várakozás alatt rázendíté a Fuchsliedet:

Wer kommt dort von der Höh?

Wer kommt dort von der Höh?

Wer kommt dort von der ledernen Höh -

Sa, sa, ledernen Höh,

Wer kommt dort von der Höh?

Azzal hurrá! Egy üdvölvést húszlépésnyi távolból a közeledőknek! Hogy porzik vissza a lovasság, holtakat, sebesülteket hagyva el maga után!

S azzal a kis csapat újra tölt, vállra veti puskáját, s halad csendesen az országúton.

És újra hangzik az üldöző lovasság robaja. Most már az országútról kétfelül letérve, körül akarják fogni a csapatot.

Az hirtelen kört alakít, a kör közepén Ödön lóháton, a szuronyok kifelé fordítva, mint egy óriási sün tövisei. És hangzik a Fuchslied többi szakasza:

*Es ist der Windischgraetz,
Es ist der lederne Windischgraetz.
Was bringt der Windischgraetz?
Was bringt der lederne Windischgraetz?
Er bringt uns einen Fuchs,
Er bringt uns einen ledernen Fuchs.*

A támadó lovasság ismét kénytelen visszavonulni a víg fickók lövései elől. Nem félnek azok, nincs azoknál vadásztréma, lámpaláz. Oda várják az ellenséget a puska végére, akkor lőnek rá, mikor bizonyos a golyó.

És aztán a Fuchsliednek igen sok strófája van, míg az mind előadatik, hogy mit csinál a „Fuchs”. És ahány strófája a Fuchsliednek, annyi támadást kellett kiállani az üldöző lovasságtól a maroknyi kis csapatnak. Kiállta becsülettel.

Mikor szuronyra, puskaagyra került már a dolog, ott is hetykén, büszkén verekedett a halálfejes csapat; aki sebet kapott, bekötötte, nem panaszkodott; akik halálsebben elestek, társaik puskáikra véve vitték odább, s még akkor is azt kiáltották: „éljen a szabadság”; s amilyen hosszú a forrói országút, olyan hosszan jelölték vércseppjeikkel a védett Magyarország földét.

Pedig hát „mi nekik Hekuba”?

Az utolsó, most már dühös verekedéssel végződött roham visszavetése után azt mondta Mausmann Ödönnek:

- No most, patrónus uram, az utolsó töltenyünket vertük le a puskába. Többet nem puskázunk. Itt a hátunk mögött van egy híd; ott megállunk, és ott maradunk. A nádason a lovasság nem kerülhet mögénk. És most, fiúk, esküdjetek meg, hogy ezt az utolsó lövést nem adjuk az ellenségnek; ezentúl csak szuronnyal verekszünk.

S a bohó, jókedvű, egzaltált fiúk letérdelnek az országúton, s égre emelt kézzel éneklük el az esküt valamelyik opera kardalából, talán Beatricéből, s el vannak szánva a színdarabot komolyan végigjátszani. Az a híd egy kis emelvényt képezett a rónaságon, s amint arra feljutott a kis csapat, e helyzetből végigtekinthetett a háta mögötti képen.

A nádásig, melyet ama híd patakja képezett, semmi hóesés sem látszott; túl rajta pedig egy fehér lepel volt a mező. A megelőzött napok viharos szelei ide torlasztották össze a havat, mely most, mint a futóhomok, buckákat képezett. E hóbuckákban elakadva, megrekedve vergődött száz meg száz társzekér, ágyú és lőszerkocsi; egyik felfordulva, másik tengelyig merülve; körüle zilált gubancban a menekvő csapatok.

„Ezt a látványt nem szabad az ellenfélnek megpillantani!”

„Nem, amíg mi élünk.”

A híd magaslatát elfoglalta a kis csapat, s ott ismét rázendíté az esküdalt, mely halálos ünnepélyességgel hangzott végig a rónán.

A háttért sötét lila-szürke hófergeteg tartá beárnyalva, melynek zord homályából az éneklő hős csapat ott a magaslaton úgy tűnt fel, mint egy égbe menendő mártírsereg; a leáldozó nap tündöklött magasra emelt fegyvereiken, s fényesre festé alakjaikat.

Míg a halálra szántak kardala zengett, az országúton végső rohamra dübörgött elő az ellenfél lovasscsapatja; s a röppentyűtelep a saját lovasságának fején keresztül eregeté tűzrajzolta ívben gyilkos lövegeit a hídon állók felé. Azok álltak a tűz előtt, roham előtt, ijedetlenül, és

énekelték a dalt azokról a hősookról, akik fogadást tettek, hogy csak szuronnyal fognak vívni a mai csatában.

Baradlay Ödön hazagondolt ifjú nejére, két kis csevegő gyermekére, aggódó anyjára - s aztán elszántan biztató újoncait: „Ne féljete, fiúk: száz golyó közül csak egy talál!”

Az az egy éppen talált. Egy fiatal honvédet ott mellette abban a percben sújtott le egy szét-pattant gránátdarab. Az rögtön meghalt.

Ödön, lelkét nem veszítve, kiálta föl:

- És ha talál, az a legszebb halál.

- Éljen a haza! - rivallt fel szavára az egész csapat.

A közeledő lovasság megdöbbenve lassítá rohamát.

De nem az ifjak kiáltásától döbbsent meg, hanem valami mástól.

A befagyott nádas bozótja közül egy osztály huszár robogott elő a térre.

Olyan váratlan volt megjelenése, mint amilyen gyors volt rohanása.

Mielőtt ellenfele arcvonalt formálhatott volna ellene, oldalba kapta azt, s néhány perc alatt szétszórva, összekeverve terelték le azt a huszárok az országútról. A szétbontott lovaszszakaszok vágatva menekültek oldalvást meglepő ellenfeleik elől.

És ekkor a huszárosztály, mint egy gondolatra, hirtelen félrekanyarodott; hagyta menekülni lovas ellenfeleit, s egész erejével a röppentyűtelepnek indult.

Azok most vették észre a hibát, amit elkövettek. Nagy magabiztában a győztes had igenis messze toltá előre az üldözöttek hátába röppentyűtelepét, s nem számított arra, hogy még azok közül valaki vissza is fordulhat.

Most aztán egy tanakodni való pillanat sem volt, ha a röppentyűtelepet el nem akarták fogatni. Ezek vén katonák, nem ijednek meg a szikrázó szörnyetegtől. Össze kell pakolni hirtelen, s menekülni a lőszeres kocsikkal. Jó szerencse, ha maga a röppentyűkészlet a gyalogság oltalma alá menekülhet; de már az állványokat nincs idő megmenteni. Azokat a huszárok elfoglalják, összetörik, s még azután messze megüldözik a visszamenekülő tűzszekereket.

Akkor aztán, mint kik munkájukat bevégezték, csendes léptetve térnek vissza a hídon álló bajtársaik felé.

Bizony be volt végezve e csapással a nap munkája. Az ellenfél nem erőltette győzelmi sikerét tovább. Minden oldalon takarodót fűttak. Az előretolt hadcsapatok visszahúzódtak. A vert had menekülhetett odább.

A huszárcsapat jött egyenesen a híd felé. Többen lehettek kétszáznál.

Elöl lovagolt vezetőjük, egy délceg, daliás alak, hetykén felkunkorított bajusszal, villámló szemekkel, merész hajlású sasorral, kevély mosolygással egész arcán.

Ketten voltak a hídon álló csapat között, akiknek úgy tetszett, mintha ezt az arcot látták volna már valahol. Az egyik volt Ödön, a másik Mausmann.

Az utóbbi ismert rá hamarabb. Ő csak néhány hó előtt találkozott vele. Ödön hat év óta nem látta.

A diákharcos egyszerre rákezdte:

„Wer kommt dort?”... de nem tudta folytatni, hanem ahelyett sírva fakadt, felhajította a kalapját, s odarohant a közeledő lovaghoz; átnyalábolta, összecsókolta, majd hogy le nem vette a lováról.

- Hurrá, Baradlay! Hurrá, Richárd Baradlay!

Csak most ismert Ödön testvérére. Oly rég el voltak egymástól szakítva, hogy az utcán is elmehettek volna egymás mellett felismeretlenül; a csatatér pedig minden arcnak új, szokatlan kifejezést ad.

A két testvér összeölelkezett. Ödön sírt, Richárd nevetett. Az egész csapatban minden ember sírt és nevetett. Huszárok, honvédek, legionáriusok egymást ölelték, csókolták s magasztalták, ki-ki a maga nyelvén.

- Az ég küldött téged most ide - szólt Ödön Richárd öccséhez.

- De az öreg „kófic” is küldött. Amint a nagy futás közben én a csapatommal szemközt jövök rá, s jelentem, hogy most érkeztem, azt mondja: „Hát csak siessen ön; testvére odahátul van valahol, szedje fel!”

- Bizony, ha nem jössz, úgy egy óra múlva te vagy a majoreszkó.

- Amitől isten őrizzen mind a kettőnket. Hanem mármost még egyet bízott rám az öreg: azt, hogy ha megkaphatom Ödön bátyámat, hát szidjam jól össze. Tehát tartsd. Baradlay Ödön úr, mi az ördögöt keres ön az ellenség lőtávolában? Ön kormánybiztos. Önnek kötelessége hátul menni, ha előrehaladunk; elől menni, ha hátrálunk. Önt nem azért küldte ide az országgyűlés, hogy nekünk verekedni segítsen. Aztán önnek fiatal felesége, szép gyermekei vannak! Nem gondolt rájuk? Rossz ember! Várjon, ezt megmondom édesanyánknak!

Ennél a szónál aztán elmúlt a tréfálózási kedve. Érzékenyen szorítá meg testvére kezét, s halk szóval mondá:

- Szegény jó anyánk. Mintha érezte volna azt, mikor odajött hozzám, és azt mondta: „Eredj oda!”

Az édesanya gondolatára megcsókolta egymást a két testvér. Hiszen gondviselésük volt az, gyermekkorukban, férfikorukban; a bölcsőben úgy virrasztott fölöttük az ő szeme, mint a csatatéren.

A BETYÁR

Most azután e szétvert, legázolt, lelkevett tömegeből ismét hadsereget alakítani; vitéz, csata-kész sereget, mely rövid két hét múlva ellenállni, támadni, győzni legyen képes: az volt a bűvészet!

A csata utáni éjt Ödön és Richárd a legközelebb fekvő faluban töltötték. Egész éjszakájuk azzal tölt el, hogy a szétvert had szállingózó csapatjait felfogják, és valami rendet hozzanak be közéjük.

- Csak enni tudjunk nekik adni - monda Richárd -, a sült szagára majd összegyűlnek.

Hanem éppen ez volt a legnehezebb.

Azon a falun már kétszer járt keresztül az ellenség, s nagyon kevés embernek való tápszert hagyott hátra maga után. Kenyér csak lett volna, mert a társzekereket megmentették, hanem hús nem volt.

- Jó volna, ha most Boksa Gergő előkerülne ötven ökrödmagával - mondta Ödön, Richárdot utasítva, hogy cirkáltasson a szomszéd berekben, nem menekült-e a vitéz kortes oda a rábízott gulyával. Hiszen elég ideje volt rá; leghátulra volt valamennyi sereg mögé letelepítve, s nem valószínű, hogy rohamra vezette volna kétszuronyos csapatját az ellenség ellen.

Keresték hát Boksa Gergőt és az ökreit, de nem találták késő estig.

Akkor előkerült magától.

Hanem minden ökör nélkül jött; a lovát is úgy vezette kantárszáron. Nyilván csak azért szállt le róla, hogy kimutathassa, mennyire sántít. És aztán nyögött, és lógatta a fejét előre, majd elejtette az állát, a fokosát mankónak használta, a kardját pedig a hóna alatt hozta. Egészen odavolt.

Oly cifrára tudott nyögni, fohászodni, úgy reszkettette a torkában a hangot, hogy az ember azt hitte volna, most mindjárt meghal.

- No, Boksa! Hát mi történt? - kérde Ödön az eléje sántikálót.

- Jaj, uram! Mi történt? - nyavalygott a vitéz hajcsár. - Bezzeg mi történt? Odavagyok én már. Végem van már nekem örökre. Ketté van törve a derekam. Az ágyúgolyóbis. Huszonnégy fontos.

Mausmann meg a többi fiatalok szörnyet nevettek erre a szóra. Boksa Gergő láthatta, hogy ezt nem hiszik el.

- De hol az ökrök? - sürgették a hajcsárt minden oldalról.

- Hja, az ökrök? Hát ha én azt tudnám!

- De az ég szerelmére, édes barátom - szólt hozzá Ödön -, én önt olyan védett helyzetbe állítottam, ahol semmi baj nem érhet; hogyan van, hogy ön maga el tudott menekülni, a gulyát pedig nem tudta elhajtani?

- Hát kérem átoszággal, elmondom én azt egészen úgy, ahogy történt. Hát éppen amint a csata kezdődött, kiveszem a csizmaszár mellől a késemet meg a tarisznyából a kenyeret meg a szalonnát, hogy majd egy kicsit kollációzok, hát egyszerre akkorát lú a ním, hogy csak kiesett a kezemből kés, kenyér, szalonna; azt tudtam, szörnyethalok. Legalábbis volt huszonnyolc fontos az a golyóbis, akinek a szele megütött. Úgy segéljen, láttam! Láncos golyóbis volt, kettő volt egymáshoz láncolva. Szakálla volt mind a kettőnek.

- Ön elfutott. Azt már tudom. De hát az ökrökkel mi lett? A többi hajcsár nem terelte őket odább?

- Nem tudhatom én azt, kérem alássan, mert amint futottam, a nímet úgy lútt a hátamba, de úgy lútt az öregágyúval, hogy ha hátranézek, ellüvi a fejemet.

- Másképp kell ezzel beszélni, édes bátyám! - szólt Richárd előlépve. - Te gyáva fickó! Megfutottál a nagy szájjaddal az első ágyúszóra, s az ellenségnek hagytad a rád bízott gulyát! Káplárok! Padot elő! Ötven farmatringot neki!

Az ötven farmatring szóra Boksa Gergő felhagyta szánalomgerjesztő féloldalt görnyeszkedését, s egyszerre más alakot öltött; hátraszegte nyakát, mellére ütött az öklével, s agyarkodó daccal pattogtatá a szót:

- Azt pedig kikérem magamnak: nemes Boksa Gergely az én nevem.

- Annál jobb rád nézve - szólt Richárd hideg humorral. - Legalább a kutyaőrnek fog fájni az ötven, nem a te bőrödnek.

- Tudatom azt is a kapitány úrral - szólt Boksa Gergő sarkára ágaskodva, s fokosával mutogatva fölfelé -, hogy a fölséges országgyűlés eltörült minden testi büntetést, még a nem nemesekre is.

- Megapellálhatod, ha megkaptad, intra dominium. Itt nem parlamentírozunk. Jobbra át! Takarodj! Vigyétek, verjétek végig!

Bizony megtörtént, ami még sohasem történt Boksa Gergővel, hogy lekapták a tíz körméről, s olyan kellemetlen érintkezésbe hozták azzal a bizonyos szíjjal, amit a huszárok farmatringnak híznak, hogy ordított bele, mint a behemót.

Mikor a kellemetlen afférnek vége volt, még szokás szerint vissza kellett mennie a kapitány úrhoz, megköszönni a kegyesen osztott tanítást.

- No, hát lútt-e nagyot a nímet? - kérdé tőle Richárd.

- Egy pisztolyt se süttöt el, kérem alássan - szabadkozék Boksa Gergő.

- Most vegyétek el tőle a fegyvereit, ültessétek fel a lovára, aztán alá is út, fel is út. Az olyan katona, aki nem szégyenli a hátát megmutatni az ellenségnek, megérdemli, hogy botot kapjon az ellenségnek mutatott részére.

Boksa Gergőtől elvették a rezes kardját, a fokosát, a pisztolyait, nyakába akasztották az ostorát, feltették a nyergébe, s aztán kikergették a táborbul lovastul együtt.

Az átkozott német diák, ki az előőrson állt puskával, még rá is kiáltott tréfálva:

- Gerge pácsi, ne had magad!

- Hiszen megállj! - csikorgott, öklével fenyegetve Gergő. - Nem szárad ez énrajtam!

Aztán megostorozta a lovát, s elnyargalt.

Hideg, borongós volt az éj. A hó szitált a szélben. Ilyenkor mondják azt, hogy nem bír esni a hó a hidegtől.

A táborból csúfosan elcsapott lovag vissza-visszafordult, s agyarkodva káromkodott egyet. Valamit főzött magában.

Sohasem kapott még rádiktált verést. Főbeverést, félig agyonverést akárhányszor; az mind tréfa, az mind dicsőség. Sokszor otthagyták az útfélen vérben, fagyban. Sokszor összetörték kocsmában, tisztújításon úgy, hogy senki sem hitte, hogy még lesz belőle ember. Az mind

nem volt ránézve keserű emlék. De megveretni, padra lefektetve, büntetésből, szájtató katonák előtt, gúnyolódó német diákok csúfjára, nemesember létére! Ez nem maradhat annyiban.

Valami tervet főzött.

Elővette a pipáját, elővette a dohányzacskóját, levette fejről a kalapját.

Belenézett a pipájába, belenézett a dohányzacskójába, belenézett a kalapjába.

Aztán olyasmit mormogott magában, hogy „jól van”, s feltette a kalapját a fejére, visszadugta a pipáját a zsebébe, a dohányzacskóját a szokott helyére, s elkezdett ügetni.

Egyenesen azon az úton haladt előre, amelyet nappal megfutott; az ellenség tábora felé ment.

A hólepte mezőn sötét éjjel is tudta magát tájékozni.

Az úton nem találkozott senkivel. A két tábor között üres a tér.

Már túlment a nádason, melyből Richárd rohamot intézett az ellenfélre, s ott egy dombtetőre felkaptatva széttekintett. A rónán egy helyütt tüzek égtek. Azok tábortüzek.

Közelebb nyomult a tüzekhez; éjhez szokott szeme észrevette, hogy azok mögött egy mezei tanya fekszik.

Hallgatózott. Egy-egy megrázott kolomp hangja, egy hosszúra nyújtott éhbőgés tudatá vele, hogy azon a helyen van, amit keres.

Most már leszállt a lovárul, s gyalog vezette azt arrafelé.

Egyszerre a sötétből rákiáltanak:

- Ki vagy? Megállj!

Boksa tette magát, mintha megijedt volna.

- Ejnye no, bizony még rám riaszt! Dezentor vagyok! A „deneztor” szót megértette a kérdező. Az előőrs volt. Azt parancsolta neki, hogy maradjon veszteg, míg az őrző elviszi.

Nemsokára jött egy szakaszvezető meg egy közlegény lóháton. Ott könnyűlovások tanyáztak. Boksa Gergő megmagyarázta nekik, hogy ő spion, szökevény, az ezredessel akar beszélni.

Az ezredes a tanyán volt, és kártyázott a többi tisztekkal, mikor jelentették neki, hogy itt van egy szökevény az ellentáborból, akar vele szólni. Vezessék be.

A tiszt uraknak nagyon megtetszett a furcsa legény alakja. Egy ember, aki egyszerre gyáva is, dacos is; dühös és hunyász; szája panaszra áll, de fogait csikorgatja közben, sorba kezét csókol, és a szenteket káromolja.

- Hát miért szöktél el a magad táborából? - kérdé tőle az ezredes.

- Azért, mert egy új parancsnok jött oda, aki megveretett. Engem, akinek a hetvenhetedik ősapám is nemesember volt! Soha az én testemet bot nem érte teljes világi életemben, s most vénségemre megtették velem azt a csúfot, hogy deresre húztak, ötvenig vertek, mint egy kutyát, mint egy parasztot, mint egy tolvajt. Engem, ki tizenhat vicispánt választottam! Engem, ki soha egy gombot el nem loptam! (*Gombot* nem: érté alatta.) S még megfosztatott kardomtól, fegyveremtől, amit soha nemesembertől még csak adósságban elegzekválni sem szabad! És elkergetett a táborból, mint egy kapcabetyárt! De jó! Másutt is van még világ! Másutt is tud még szolgálni Boksa Gergő!

- S miféle minőségben szolgáltál ott? - kérdé tőle az ezredes.

Boksa Gergő csak megvallá az igazat:

- Ökörhajcsár voltam.

- Ahán! Tehát noncombattant? Most értem már a vitéz elszántságot. Tehát nem tartozol a verekedők közé?

- Verekedése válogatja. De ahol nagyon lövöldöznek, ott egy kicsit zsenírozom magamat.

A tiszt urak nevettek e szégyenlősségnek.

- No, jól van. Minálunk úgylis szükség van egy emberre, aki ökrökkel tud bánni. Egy gulyát fogtunk az ellenségtől. Ahhoz mindjárt beállhatsz hajcsárnak.

Boksa Gergő e szóra megragadta a tiszt úr kezét, s akkorákat csókolt rajta, mint egy papucs.

- Ó, a mennybéli szentek áldják meg a nagyságos urat ezért a jóvoltáért! Bizony olyan hű szolgára fog bennem találni, aki még a hajszálát is megőrzi! Tűzbe-vízbe megyek én az úrért. Majd megmutatom én, hogy mit tudok én, csak kerüljön arra a sor! De azt az ötvenet el nem engedem nekik soha! Azért az ötvenért ötven halálnak kell esni, amilyen igaz, hogy az én nevem nemes Boksa Gergő!

A kortes szemei vérben forogtak, s a könny még most is megeredt belőlük arra az emlékre, hogy az ő testét ötven meggyalázó, parasztnak való, soha el nem felejthető ütéssel érinték. Ha csak nádszállal, ha csak selyemmotringgal esett volna is ez az ütés, megvolna a nagy gyalázat; pedig hát nem azzal esett. Boksa Gergely mutatá a kiszenvedett rajzhúzlín az uraknak a repedést szakított species factikat. Azoknak bizony el kellett hinni, hogy az előadása hiteles.

- Mi neve annak a parancsnoknak, aki téged megveretett? - kérde az ezredes.

- Most láttam először, mert csak az imént érkezett; hanem a kormánybiztost bátyjának szólította, s így Baradlaynak kell neki lenni.

- Á! A szökevény! (E név felvillanyozta a főtisztet.)

Most azután érdekelten kérdezé ki tovább a hajcsárt. Hozatott neki bort, hogy beszédes legyen.

Boksa elmondott minden rosszat. Hogy a vert seregnek nincs egy harapás kenyere; hogy a gyalogságnak nincsen fegyvere, az egész út borjúval, tölténytartóval, puskával van fedve; hogy alig jut száz emberre egy tiszt; hogy el van csüggedve minden ember; hogy még az éjjel odább fognak menekülni; hogy rettegnek az ellenségtől; hogy zúgolódnak a vezérek ellen; hogy csak kegyetlen szigorral lehet a lázongást visszatartani, hogy ki ne törjön; hogy az olasz légió tömegestül át fog térni, mihelyt alkalma akad; hogy a bécsi légiót elkergették maguktól, mert azt hiszik, hogy áruló.

Mind olyan dolgot, amiket a győztes örömet szeret hallani.

Boksa Gergő megnyerte a tetszését a vitéz uraknak. Az ezredes megígérte neki, hogy pártul fogja. Hajcsár itt is kell. Katonákat nem lehet a tulkok őrzésére fogni. Nem is értenek hozzá. Oda ember kell, aki az ökröket tanulmányozta. Az ezredes kiküldte a hadsegédét az ordináncával, hogy vezessék Boksa Gergőt a maga hatáskörébe: a gulyához.

Boksa Gergő megint kezét csókolt sorba, és sírt, és megitta a maradék bort a palackbul; azután ment hivatását betölteni.

A gondjaira bízott gulya künn volt a tanya udvarán, lehetett tán nyolcvan darab. Mind úgy fogták azt az ellenségtől, s így nem volt hozzá hajcsár; mert az mind úgy tett, ahogy Boksa Gergő: előre elszaladt.

Hanem hiszen azért meg vannak elég jól védve. Először is az udvar hét láb magas nádkerítéssel van bekerítve. Az ökör azt hiszi, hogy ott a világ vége. Azonkívül négy lovas jár kivont karddal a kerítésen kívül, minden belső lázadás vagy külső támadás erélyes visszautasítására. És azután kinn a mezőn táboroznak a többi katonák hosszú sorban; lovaik kipányvázva; ott főzik a bográcsokban a burgonyát hússal.

Aztán olyan szelíd, kormányozható nép az a tulok. Ott elfekszik a hideg földön, s kérőzik és hallgat. Hogy tegnap a nemzeti hadseregnél volt, ma a császárinál, az ránézve teljesen közönyösnek látszik. Mind a kettőnek oda kell adni bőrt, húst, csontot. A legcímerebb szarvúnak a nyakára kolomp van kötve; az vezeti a többit. Nem azért, mintha legtöbb esze volna, hanem mert legnagyobb a szarva. Nem választás útján lett vezetőjük; kinevezés útján: elfogadták. Mikor menni kell, egy suhanc elhajtja őket csendesesen egy bottal. Ha sebesebben kell menni, egy ostordurranás elég parancsolat. Ha hídon kell keresztülmenni, összetartják a fejeiket, szélről egy sem szeret menni. Mikor egyet kiválasztanak közülök, hogy az emberiség javára húsát tokánynak, bőrét bakancsnak adja át, társai engedik őt menni zúgolódástalan, s midőn meglátják kiterített bőrét, gondolják magukban: „ma neked, holnap nekem”. S ha néha-néha egyik a sok közül hosszú, vontatott bögéssel szól bele a világba, az nem a honvágynak, nem a felsőbbség elleni zúgolódásnak hangja, hanem csak annyit jelent, hogy ihatnék. A címeres megrázza nyakán rekedt kolompját, s újra csend lesz.

Hát biz ezeket nem valami nehéz dolog lesz Boksa Gergőnek rendben tartani.

A segédtsízt megismertette a hajcsárt a szolgálattelvő káplárral, ki maga az istállóban ütött tanyát, míg Boksa Gergő erős szolgálati buzgalommal kérte ki, hogy ő az udvaron hálhasson lovával együtt; mert hiába, az embernek meg kell szolgálni azt a kenyeret, amit kap. Hiszen van jó juhászbundája. Aztán, ami földolog, odakinn pipázni is lehet, ami az istállókban erősen meg van tiltva.

Engedték a derék, buzgó embernek, hogy hát telepedjék le, ahol akar.

Boksa Gergő csak azt nézte, hogy merről fúj a szél, hogy a gulya a szél mentébe essék tőle.

Ott aztán letelepedett, jójucakát kívánt a jó tiszt úrnak, a káplár úrnak és a többi nagyságos uraknak, akiknek mind sorban elpanaszlá nagy sírva, hogy őt milyen kegyetlenül megverték odaát. Úgy nevettek szegényen nagy sajnálkozva.

Hanem azért meglehet, hogy vigyáztak rá innen is, amonnan is, hogy mit csinál.

Semmi rendkívüli dolgot. Csak elővette a pipáját, a dohányzacskóját, s levette a kalapját. Talán imádkozni is szokott, mielőtt lefekszik, s megkívántatik a csendes elalvására, hogy a pipa a szájában legyen.

Tehát megtömte a pipáját dohányval, kiütött a készséggel, lenyomta az égő taplót a körmével, lecsukta a pipát a kupakkal, ahogy szokás becsületes embernek, s hasra feküdt, és pipázott. Nagy okai voltak nem feküdni a másik hemiszfériumára.

Közben aztán unalomból a kusztorájával vakargatta a kalapja karimájáról az avatag, zsíros piszkot, s amit levakart, azt szedegette a tenyerébe. Biz az rökönyödött egy darab jószág volt már, sok fergeteget kiállt; ordas volt és rücskös a régiségtől. Talán jól is esett neki, hogy gazdája vakargatja róla a szutykot.

Mikor aztán jó csomó szennyet levakart róla Boksa Gergő, akkor felnyitotta a pipája kupakját, s ráeresztette a markából azt a kaparékot az égő dohányra.

Arra aztán egyszerre támadt valami bűz, aminek hasonlóját a pokol minden parfümériája nem bírná előállítani.

Mi összeköttetése van a kalapzsírfüstnek a tulkok biotikai rendszerével, azt nem mondja meg sem Oken, sem Cuvier, hanem azt minden alföldi gulyás tudja, hogy erre az illatra minden ökör megszűnik ökör lenni, és lesz belőle sárkány. Ez egyszerre visszavádítja őt ősi civilizálatlansági állapotába; ettől megdühödik, világgá fut, öl, rombol, megszűnik embert ismerni.

Amint a szél a tulkok felé vitte az illatot, a vezértulok felugrott fektéből, szétfeszítette a lábait, felemelte a fejét, elkezdett szimatolni a levegőben. Újra érezte a pokolbűzt. Megrázta a fejét; csak úgy csengett rajta a kolomp.

Aztán elkezdte a farkával korbácsolni a két oldalát, s kurta, rekedt bőgést hallatott, mint a bika. Azután elkezdett apró bakugrásokat tenni, s a fejét hányni-vetni, mire a többiek is mind felugráltak.

Valamennyi ijedten, böszülten hátrált az udvar ellenkező része felé, szarvaikat arrafelé szegezve, ahonnan a füstöt hozza a szél, mintha onnan várnának valami rémséges kísértetet. Az lett a nagy hátrálásból, hogy kidöntötték a nádkerítés oldalát; de kidöntötték volna, ha vasbul van is, s akkor aztán neki a rónának.

A nagy bömbölésre előfutottak tisztek, káplárok és ordináncok, s kérdezték Boksa Gergőt, hogy mi történik itt.

Látni lehetett ugyan, hogy mi történik, mert a böszült gulya feltarthatatlanul rohant a résen keresztül ki a szabadba, nem használt nekik se kardlappal ütés, se dorongszó; félrelökték maguk elöl a lovas öröket, áttörtek az egész vonalon, átugrálták a tábortüzeket, s bömbölt valamennyi veszettül. De hogy miért teszik ezt, azt nem tudta senki megmondani. Boksa Gergő még csak hozzájuk sem ért; ő nem indíthatta meg ezt a gulyalázadást. Ő feküdt a bundáján szépen, és pipázott.

- Mi baj van itt? Mi ez?! - kiálta rá az ezredes.

Boksa Gergő becsülettudóan kivette a pipát a szájából, s eldugta a zsebébe, ahogy illik; mikor valaki az előljárójával beszél, s nagy bölcs tekintettel ilyen felvilágosítást adott:

- Az ökrök csudát láttak.

- Micsoda csudát láttak?

- Hja, uram, megesik az sokszor! Tudják azt a hajcsárok, tudják azt a mészárosok; de leginkább a gulyások, hogy az ökrök szoktak néha csudát látni. Mert az ökör csakúgy álmodik, mint az ember. Aztán olyankor megbomlik, és szalad, míg ki nem fárad. Akkor aztán mesterségbe kerül megint összeterelni. Hanem csak tessék ezt rám bízni. Ez már majd az én tudományom lesz. Ha én kieresztem a karikásomat, s utánuk eresztem a hóka lovamat, tudom, hogy visszafordítom én valamennyit egyben!

- No, hát csak frissen, kapjon fel kend a lovára, s eressze ki azt a karikást, s aztán eredjen utánuk, mert majd nagyon messze el találhatnak menni.

- Jó lesz, jó; hanem tessék parancsolatot adni, hogy jöjjenek velem a katona urak, s segítsenek a gulyát összeterelni, mert ez most nyolcvan felé fut.

- Ott van a négy ór, azok lovon ülnek, segítsenek!

Boksa felhasalt valahogy a lovára. Nagy nyögésébe került felülni. Hanem aztán mikor fenn ült, mintha hozzá lett volna nőve a lovához.

- No, ezredes uram, hát csak várjon, mindjárt itt leszek én ebben a nyomban!

Az ezredes nem vette észre, hogy ezt valami hegyes, dacos, betyáros hangon mondta már Boksa Gergő, ami nagyon különbözött eddigi siralmas, panaszos, szánalomkolduló modorrától.

- Mindjárt visszajövök!

Azzal kiereszté a karikás ostort, s nagyot kondított vele. A hóka nevezetes zergeugrással kezdte a futást, s vitte gazdáját a tört résen keresztül.

A bomlott gulya, ahány négy láb, annyifelé száguldott. Boksa Gergő hagyta a katonákat utánuk iramodni; tudta, hogy többet ér ebben a munkában egy karikás ötven kardnál. Három lovas sem lesz képes elfogni egy ökröt, ha az egyszer meg van bőszülvé. Spanyol bikaviadal ez óriási mérvben!

Hanem ahol a karikás kongása hallatszik, ott van siker. A futó állatok közül bámulatos ügyességgel összevert Boksa Gergő *valami ötvenet*; hol az egyik, hol a másik oldalán a csapatnak vágott közéjük nagy durrogatással, amitől azok oda csoportosultak a kolompos mellé. Az egyik lovas ör nagyon akart neki segíteni, mindenütt a sarkában volt, s kiabált a vad marhákra.

Mikor aztán jó tömött csoportban volt együtt a futó gulya, akkor odanyargalt a közepébe Boksa, s kettőt nagyot durrantva a karikással, mind a kétszer odavágott az ostor dróthegyű sugarával a kolompos hátára, mitől az még vadabb futásnak eredt.

A svalizsér látni kezdte, hogy egy csepp jót sem akar ez az ember, s idején találta komolyan interpellálni, hogy fordítsa már visszafelé a gulyát.

Mintha csak a süketnek beszélt volna. Boksa egyszerre elkezdett nem érteni németül.

No, de tudott a katona magyarul is. Különösen káromkodni. Az leghamarább megragad.

- Terremtete! Ne hajtsd már az ökröt!

Boksa tökéletesen megsiketült.

Tudott a katona nagyobbat is kiáltani:

- Megállj, betyár, mert rosszul jársz!

Boksa még jobban vágta a hátul maradozókat.

A lovas gondolta, majd meghallod hát ezt, s kivonta egyik pisztolyát, és rásüté. A golyó ott füttyült el Boksa füle mellett.

Boksa visszanézett rá.

- No nézd a bolondot, még meglő, amennyi esze van. No, még azt a másikat is frissen!

A lovas a másik pisztolyát is rálötte, az sem talált.

- No, mármost meg karddal neki! - biztatá őt Boksa Gergő, s csak úgy féloldalt fordult felé a nyeregben, s csak úgy mókázott vele.

Pedig ezúttal nem volt sem kardja, sem fokosa, sem pisztolya; de volt nemes elbúsulás a szívében.

A lovas pedig nem tréfált, s szíjon lógó kardját marokra kapva, nekirugaszkodott a betyárnak.

A betyár odavágott hozzá a karikással bal felül. A lovas parírozta a vágást a kardjával bal felül, a karikás dróthegye arcul csípte jobb felül. Akkor a betyár egy másikat vágott hozzá az ostorral jobb felül. A lovas előrenyújtá kardját jobb felül, az ostor képen kapta bal felül.

Átkozott fegyver az; ellenkező oldalán vág meg, mint ahova céloz. A lovas káromkodott németül, magyarul.

Harmadszor aztán a lova orrára csippentett egy hegyeset az ostor végével a betyár, amitől a svalizsérő egyszerre két lábra ágaskodott, piruettet csinált, körülfordult, s ledobta a lovasát a hátáru.

Boksa Gergő pedig nem törődött vele tovább, hogy mi lesz a két darabbá vált ellenfeléből, hanem utánavágtatott a nyargaló gulyának, ráterelte a helyes irányra: sötét volt, köd is volt; oda mehetett vele, ahova akart. Az ezredes csak várta egy ideig, hogy visszatér, utoljára meguntta az éjbámulást, s bement bankot adni.

A két Baradlay testvér egész éjjel talpon volt, a szétzilált csapatok közt intézve a rendet. Azok még egymás közt sem tudtak megféni. A huszár nem akarta magával egy tanyán túrni a honvédet. „Míg én a lovamat tisztítom, ez lefekszik az ágyra, s mikor én fáradtan bejövök, engem csak kinevet.” Aztán mindenik a másikat okozta a vereségért. „Ha ti helytálltatok volna, mi is jól verekedtünk volna. Ha ti jól löttetek volna, mi nem hátráltunk volna. Ha ti segítettetek volna, mi az ágyúinkat nem veszítettük volna el.” Efölött egész éjjel volt versengés, civódás, verekedés. Örökösen bíraskodni kellett közöttük.

S még emellett nem volt egy falat hús, amit a kifáradt, levert, elgyalázott csapatoknak lehetett volna adni. Nem volt egyéb, csak kenyér és pálinka. A faluból minden marhát elhajtott a menekült lakosság.

Ödön csak reggel felé bírt leheveredni a szalmaágyra, Richárd még akkor is fennmaradt; letette a fejét az asztalra; ő úgy is tud aludni.

Egyszer csak hajnal felé nagy barombőgés, ostorkongás veri fel az alvókat. Richárd az ablakhoz fut, s Boksa Gergőt látja leszállni a lóru, egy csoport tulok közepette, miknek ináról szakad a tajték, orrlyukaikból forró gőz lövell elő. Nem látnak már csudát, meg vannak szelídülve: engedelmes, szófogadó alattvalók lettek.

Richárd és Ödön kisietnek.

Boksa Gergő katonás üdvözléssel jelenti:

- Itt a tulkok, vitéz kapitány uram, jelentem alássan.

Richárd vállára csap a betyárnak.

- Ember *kend* a talpán, Boksa Gergő! Hát itt a gulya?

- Mind az ötven darab.

- Most már becsülöm kendet! Pál úr! Adja a kulacsát, hadd igyék a maga egészségére egyet.

- Megkövetem - szólta Boksa Gergő ünnepélyes komolysággal tolván el magátul a kínált kulacsot. - Előbb más dolgom van.

Azzal a kapitánynak fordult.

- Megmondtam tegnap ugye, hogy azt az ötvenet nem viszem el ingyen. Megfizetek. Itt van. Ötvenért ötven. Mármost aztán adjon nekem a kapitány úr írást, hogy az a tegnapi ötven „nem gilt”!

- Miről adjak írást, Boksa?

- Attestátumot nekem arról, hogy az az ötven, amit tegnap kaptam, nem érvényes, hogyha énnekem azt valaha valaki szememre veti, odadörgölhessem az orrához a bizonyítványt, hogy az *nem számít*.

- Jól van, Boksa, meglesz mindjárt.

Richárd bement a szobába, tarsolyából elővette írószereit, s kiadta a bizonyítványt Boksa Gergőnek afelől, hogy a tegnapi ötven, mint érvénytelen, semmisnek deklaráltatik.

A „deklaráltatik” szó különösen megnyugtatta Boksát, meg az a dicsőség, hogy Ödön is coramizálta az attestátumát.

Megelégedetten dugta azt dolmányába zsebébe. Visszaadták kardját, fokosát, pisztolyait.

- Mármost hát hol az a kulacs?

Pál úr nyújtotta a kulacsát. Boksa le sem vette azt a szájáról addig, míg ki nem vallatta belőle az utolsó cseppet is.

Akkor aztán megtörölte a száját a kihúzott inge ujjával, szétekintett a körülállók között. Meglátta, akit keresett.

- No, mármost gyere elő, te német, aki tegnap utánam kiáltottál, hogy „Gerge pácsi, ne had magad”, gyere birkózni! Én ötvenet kaptam, egész éjjel lovon ültem, gulyát vertem; te pihentél, mégis földhöz csaplak.

A kihívott vékony, cingár diákleányke volt, még bajusza sem volt; a kihívásra előlépett nagy tréfásan nevetve, s azt mondta: „Ne csapsz földhöz, Gerge pácsi!” S mikor összeölekezett vele, Gergő már fogta izmos karjaival a derekát, a diák megcsókolta jobbról-balról Gergő ripacsos orcáját. Arra aztán Gergő elereszté a derekát.

- Csakugyan látom már, hogy nagy gaukler vagy. Csakugyan nem tudlak földhöz csapni. No, ördög vigyen el, hát csókolózzunk össze.

- De mármost mondja el kend, Boksa - kérdezé Richárd -, hogyan kerítette vissza az ökröket.

Boksa egyet vont a vállán, egyet igazított a szíján, félrehúzta a száját, az orrát, felrángatta a szemöldökét, s aztán úgy félvállról annyit mondott, hogy:

- Hát csak odamentem a német obesterhez, s megkértem szépen, hogy adja vissza az ökreimet. Jó ember a német! Visszaadta egy szó nélkül valamennyit, még meg is szerezte vagy kettővel. Tiszteli a kapitány urat.

Sohasem lehetett belőle többet kivenni.

Az a nagyszájú kérkedő, aki máskor napestig el bírt dicsekedni soha meg nem történt, vitéz kalandokkal, most, mikor igazi hőskalandot vitt véghez, a legvakmerőbbet, elhallgatott vele, megtartá titoknak.

Soha nem hallotta meg az ő szájából senki, hol járt, mit csinált azon az éjszakán.

A KIRÁLYERDŐBEN

Olyan régen történt ez már; húszt ős lehullt lombja fedi ezt már! Ezer ember közül egy ha tudja, mi volt az a Királyerdő!

Egy erdő, amelynek minden fája történetet mondó emlék. Egy erdő, telve ünnepélyes suttogással; hol a lombnak szelleme van, hol a fűszál emlékezik, hol a geszt sarjadékiban hősök piros vére szivárog, hol a zöld moha álmokat lát, s a zúgó lomb kibeszéli azokat.

Az isaszegi ütközet tere az, mely tartott egyik tizenkét órától a másikig, déltől éjfélig.

Ez a vadrózsabokor itten fehér-piros virágaival egy kis gömbölyű halom felett, tizennégy vitéznek tart árnyékot, kiket oda együvé temettek.

A nagy kövek azért vannak odahengerítve, hogy a vadak szét ne hordják csontjaikat.

Annak a százados bükkfának az oldalában azt a két nagy dudorodást két ágyúgolyó okozta. A fa benőtte azokat kérgével.

Ezek a szétszórt kövek itt a réten annak a mészkemencének a maradványai, amit szétszedtek a honvédek, s mikor töltényük elfogyott, kövekkel hajigáltak az ellenségre. Ez a szederindás pagony itten, melyből kormos, égett faderekak merednek elő, az a hely, melyet Jellasics felgyújtott háta mögött, hogy üldözőit feltartóztassa.

S ez a levágott fatörzs azon asztal, melyen a magyar vezér azt a napiparancsot írta, mely röviden így szól: „Ma vagy győznünk kell, vagy visszamennünk a Tisza mögé!”

Azok a sötétzöld foltok itt-ott a pagonyban, mik száraz nyáron sem asznak el soha, most is meghozzák kék harangvirágaikat, mintha ők akarnák pótolni a léleklarangot valakinek az üdvéért.

Egy nagy tisztás közepén pedig van egy széles, kerek tér, melyen örökké száraz a fű. Ott verekedett két ellenséges lovasdandár, s úgy elgázolta a mezőt; hogy még most is kopár bele.

Nem harc, nem ütközet volt itt, hanem párbaj tízezer és tízezer férfi között; párbaj gyalog és lóháton, golyóval és szuronnyal, karddal és puskaaggal, kövekkel és puszta kézzel. Egy óriási párharc, hol külön minden fa alatt minden férfi magára harcol ellenfelével; minden fatörzs egy külön vár; minden bokor egy külön sánc, mit véd, vív, elveszt és visszafoglal az egyik hős a másik hős ellenében. Tölténye elfogyott már mindkét félnek; öt órája, hogy tűzben állnak, most csak a szuronyt használják még, az is eltompul, a fegyver csak ütni való; mint fejszeütések hangja csattog ki a puskaagy verése az erdők visszhangjából; akinek fegyvere összetörik, ellenfeléét ragadja meg, s iparkodik azt kezéből kitekerni; nem kormányoz többé vezényszó, ki-ki magára harcol; a fák oldalát a kifreccsenő vér pirosra festi, s e rettentő magánharcban, hol mindenki vezér és közharcos, az ágyúk tekéi recsegve törnek utat a sudarak között jobbról-balról, s zúgva csapkodnak be a titokteljes sűrűbe. Mind a két fél odaágyúz a harcolók közé. Balról Aulich segédcsapatai nézik saját bajtársaikat ellenségnek, jobbról Montenuovo dandára kartácsoltat közéjük. Ágyúk keresztüze alatt harcolnak. Arra sem ügyelnek többé.

Mindenki azt mondja, meg kell ma itt halni vagy győzni!

A Királyerdő a gödöllői vadaskerttől délre háromezer lépésnyire fekszik, a Rákos bal partját koronázza; néhol a pataktól több ezer lépésnyi távolban marad; Isaszegnél azonban legszélső fáin egészen a Rákos vizére hajolnak. Három országút visz az erdőn keresztül, s mind a három találkozik Isaszegen, s ott egy országúttá egyesül. Ez a kapu, ami Pestre vezet.

A magyar sereg Pestet akarja látni!

Azért verekszenek.

Van valaki, aki ezt nem érti?

A Királyerdő, ahol legszélesebb, háromezer, ahol legkeskenyebb, ezerkétszáz lépés; hossza egy mérföld. Ezt az erdőt kell valamelyiknek a két harcoló fél közül a másiktól elvenni.

Az erdőt egész hosszában szegélyezi a Rákos, mely nyáron patak, de tavasszal mocsár; ütközetben nagy úr. Csak ott lehet rajta átkelni, ahol ő engedi.

Ilyen átjárat van Isaszegnél és távolabb északra egy malomnál.

Mind a két átjáratot a magyar sereg ellenfele bírja, ki szemközt tud állítani negyvenkétezer harcost, kétszázharminckét ágyút, három röppentyűüteget és ötvenhat század lovast.

A halmokat, mik a csatatéren uralkodnak, ő tartja megszállva.

Még azonfelül az ütközet folyama alatt Isaszeget is felgyújtották, az utcák végtől-hosszig égnek, azokon ágyúval keresztülhatolni lehetetlen.

Az ütközet déltől estig változó szerencsével folyik a Királyerdőben.

Legelőbb a déli részből verik ki a magyar seregek az osztrákokat, akkor azok felgyújtják az erdőt. Azután az osztrák seregek fordulnak vissza új erővel, visszaverik a magyarokat, s akkor nekik állja útjokat az égő erdő.

Azalatt a magyar hadsereg más része az északi erdőt szállja meg, s támadást intéz a malomhíd ellen. Már előrenyomul, már sikerre jut, midőn a másik rész visszavonulása az elfoglalt tért feladni kényszeríti.

Ismét újra kell kezdeni mindent.

Az erdő vívásában, védésében mind a két fél csapatai egymásba keverednek. Csak nyomrul nyomra, csak fátul fáig bírnak egymástól tért foglalni.

A szétrobbant csapatokat újra meg újra a tűzbe vezetik. Nem fut már senki úgy, mint három hó előtt. Arcát hátrafordítja, aki a túlerő előtt meghátrál, s újra megfordul, amint segítséget kap, s újra ellenére támad.

A golyófütyülést mindenki ismeri már. Megszokott nóta! Az ágyúdördülés nem dobbantja meg a szívet, a kapott sebre nem halaványodik el az arc. Észre sem szabad azt venni.

Már hat órája, hogy küzdenek.

S még egyik fél sem mondhatja, hogy elfoglalt volna a másiktól annyi tért, amennyit ágyúgolyói bejárnak. Ahova a golyók leesnek, az még az ellenfél birtoka.

Most megfeszíti mindkettő végső erejét. Fölkeltik a földről, akik már a fáradtságtól le roskadtak; bekötik a sebeket, s azt mondják: „még nem fáj!"; felbuzdítják a gyönge szívűeket; összegyűjtik a tartalékokat, s összes végső hatalmukkal a csatatérré omlanak mindkétfelől.

Zeng az erdő az ádáz kiáltástól; maguk a vezérek viszik elől a zászlókat.

Az osztrák sereg egy döntő csapást intéz a magyar tábor hadközepe ellen.

Tizenhat század könnyűlovasság, dzsidás és dragonyos, két egész ezred vértés, hat század banderiális lovas, nyolc ágyúüteggel s két röppentyűteleppel nyomul keresztül a Rákos gázlóján Isaszeg fölött egy tömegben, s mint a lavina hömpölyög neki a magyar haderéknak.

Azon a kerek téren, mely még most is oly kopárra tapodva látszik, állt a magyar huszárság egy gyönyörű tömegben.

Háromezer huszár együtt!

Az ellenfél lovasütegeit felállítá velük szemközt, saját lovassága hézagai között és oldalában, s megnyitá ellenük az irtó tüzet.

Itt csak egy út volt a menekülésre. Azt követték.

Szemközt rohanni az ellenfél lovasságára, s az első rohamnál összekeveredni vele úgy, hogy az ellen maga se tudja kiválogatni, melyik az ő csapatja, melyik a másé, s ne használhassa az ágyúit.

Úgy történt.

Mindenütt az egész harcvonalon sebes rohamra fútták meg a trombitákat; a föld dübörgött a rohamtól, az erdő regett az ordítástól, s az ordítás, kiáltozás közé nemsokára acélok pengése vegyült, amint ezernyi ezer kard kezd el egymással csókolózni.

A fölvert porfelleg sok ideig eltakarta az egész csatatért. S mikor egy szélroham hirtelen elkapta azt, a két tábor előtt az ősregék hősköltevénye állt megtestesülve.

Hat-hétezer lovag egymással összekeveredve, ki-ki ellenét keresve; ágaskodó paripák tombolásai, villogó kardok találkozása; veres csákók, ércsisakok, szegletes süvegek egymás mellett, egymás ellen.

Három főtömeg csoportosul a csatatéren; csaknem gömbölyű tömegek. Előre-hátra hullámanak, mint egy csodálatos gépezet, melynek két sarka van. E két sarka a két zászló: a magyar háromszínű s a császári kétszínű. Ezek körül foly a legdühösebb küzdelem. A legjobb vitézek odatornek az ellenfél zászlójához, ott vérzenek el saját zászlójuk védelmében.

S emellett oly szoros, keveredett tömegbe vannak összezsúfolva, hogy az egész, mint egy hangyaboly, zsidong előre-hátra, osztrák és magyar lovasság együtt.

Ó, egy orosz hadvezér tudná, mit tegyen ilyenkor. Nekik irányozná mind a hatvankilenc ágyúját, s elseperné mind a kettőt maga elől.

Az áprilisi tavaszi égen éppen akkor hanyatlott alá a nap, s a budai kék hegyek mögül arany sugárküllőket lövellt szét az égen.

Minden arannyá vált előtte. A fák fakadó rügyei, mik közt sugárai átszűrődtek; a som és vízi jávorfa éppen akkor kezdett virítani. Aranykődnek látszott a lovagok körül felvert por, s aranszobornak a hősök izzadt arca.

Úgy verekedtek mindannyian, mintha azt tartanák, hogy nem szabad addig lemenni a napnak, míg hírt nem visz felőle a tengereknek, ki volt a győztes.

Minden kar úgy feszíté meg erejét, minden csapás úgy lett adva, mintha attól függne egy ország, egy korszak, egy eszme győzelme. Két óriás haláltusája volt az, melynek minden csepp vére maga egy lélek, egy hős, egy csoda.

Rettenetesek a tanújelei e viadalnak, miket a harc után összegyűjtöttek. Sisakok, a tarajon keresztül kettévágva, vas mellvérték, egy döféssel keresztülszúrva. És azután a véres alakok, kik tíz-tizenkét sebbel elborítva maradtak a csatamezőn - és élve maradtak.

A fölvert por, a körülfekvő lég forró volt a küzdők dühétől. E napsütötte porfelleg, az emberi düh lehelte fényes köd közepett két vezéri alak pillantja meg egymást a tömegek között. Mindkettő magasabb egy fővel a tömegnél.

Az egyik Baradlay Richárd, a másik Palvicz Ottó.

Egy gondolatuk van.

Nem is gondolat az: két villám találkozása két fürgeteg öléből. Keresztültörnek küzdő hadsoraikon. Egymást fölkeresik. A harcosok utat nyitnak nekik a találkozásra.

Úgy nyílnak meg előttük a sorok, mintha mindenki azt hinné: istenítélet ez! A két vitéz kardjára van bízva, kié legyen a győzelem ma. Végezzék egyedül!

A legközelebb állók tért nyitnak körülöttük, hogy egymáshoz férhessenek.

Végre találkozhatnak.

Minden, mi férfiszívnek meleget ad, lobog most ereikben. A harcos dicsvágya, a nemes büszkesége, a bántalmak jól táplált emléke, az édes gyűlölet s a haza keserű szerelme, s mindez a csataviharban potenciára emelve, a harci mámor, a vérontó kéj eksztázisában arkangyali erővé magasztosulva.

Összecsaptak.

Egyik sem gondolt arra, hogy a másik csapását elhárítsa, mind a kettő egyszerre vágott.

Karjának teljes erejével, szívének teljes haragjával vágott mind a kettő.

A kengyelben fölemelkedve, a kardot egészen hátraszegezve csaptak egymás fejére.

A főre célzott mind a két kard.

A két csapás egyszerre csattant, mint a találkozó villám, s a két hős egyszerre lefordult nyergéből.

És valóban olyan jó csapás volt az, amit Baradlay Richárd ellenfelétől kapott, hogy ha nincs teste belemártva azon bűvforrásokba, mikbe az Iliász és Nibelungen hőseit mártották édesanyjaik, a napfölkeltét nem látja többé.

De talán az újabb mítoszتان kornak is vannak bűvszerei, mikkor az anyák bebalzsamozzák fiaik testét, hogy ne fogjon azon a kard éle. Talán egy örökké hangzó imádkozás az, mely útjában áll a halálangyal pallosának, s mikor az ércen, vason keresztülvágott már, e vékony sóhajtáson nem bír keresztülvágni.

Palvicz Ottó kardja keresztülszelte Richárd csákóját, az ércabroncsot, mely felső karimáját tartá; hanem - ami oly sokszor megtörténik - a kard a súlyos vágás közben nem élével, de félig lapjára fordulva érte Richárd fejét.

Az iszonyú ütéstől mégis leszédült az, s kiesett nyergéből, de sebzetlenül.

Hanem az a másik csapás, amit ő adott ellenfelének, az tökéletesen talált.

Olyan volt az, mint az ég mennyköve.

Keresztülvágta a sisakot, s mélyen behatolt a koponyába, tátongó sebet ütve rajta egész a halántékáig.

Amint a két hős vezér egyszerre lehullott lováról, néhány pillanatra ádáz dulakodás támadt körülöttük. Mind a két csapat meg akarta menteni elesett vezérét.

Pál vitéz, ki ott járt vezére nyomában, hirtelen leszökött lováról, s arccal Richárd testére veté magát. A dulakodó paripák ott agyontaposták. De megmenté kedves gazdáját. Hiszen oly szegény lelke volt szegénynek. Még csak annyi talentuma sem volt, mint annak az írástudó trombitásnak, amit eltestáljon. Nem volt egyebe, csak szeretete. Most azzal betakarta kedvencét. És elment helyette meghalni.

E percben megdördültek az ágyúk az erdő felől! Mi ez? Az egész Királyerdő rengett a felriadó kiáltástól: „Éljen a haza!”

A magyarok tartalék hadteste megérkezett, s beállt a csatarendbe.

A tartalék ütegei megkezdték a harcot, a honvédszászlóaljok kiverték az ellenfélt a Királyerdőből. Az ütközet sorsa el volt döntve.

Az osztrák fél trombitái takarodót fúttak. A küzdő lovasság szétbontakozott; a holtak és sebesültek összeszedése a magyarnak maradt. Palvicz Ottót is ők vették fel. Még élt.

Az osztrák hadcsapatok mind visszavonultak a Rákos jobb partjára.

A nap leáldozott már. De még azzal nem volt vége a napnak. Az éjt megvilágította az égő falu lángja, s a falut bírni kellett annak, aki azt akarja mondani, hogy győzött!

Tehát szuronyt szegezni, és előre! Bele a tűz közepébe!

Nyolc órája, hogy harcolnak már, de fáradtnak lenni nem szabad; a tikkadt hadak új rohamra kelnek, a zászlók lobognak az esti szélben; az éljenkiáltás felzendül körös-körül; szuronyerdő indul meg a sötét erdőből, s belevág a tűz közepébe; az égő utcákon végig foly óra hosszat a viadal; a sötét erdőben puskaropogás világítja az éjt.

S még mindig előbbre törnek a szuronyok. Most felhatolnak az isaszegi magaslatokra; az ellent onnan is leszorítják, s mikor a túlsó láthatáron fölemelkedik a hold, a halmokon mind a háromszínű zászlókat látja lobogni.

De benn a Királyerdőben még egyre foly az ádáz viadal. Azokat ott nem lehet szétválasztani. Új meg új csapatok törnek egymásra az erdő sötétjében, akik nem akarják elhinni, hogy a csatának már vége; akik harcolnak, csak azért, hogy harcoljanak; akik nem hallgatnak sem takarodóra, sem vezényszóra; csak ellenséget keresnek, és küzdenek, ahol rátalálnak.

Csak a késő éjfél pihenteti el őket.

A Rákos mögötti halmon a győztes éljenkiáltása veri fel az éjszaka álmait; a távol gödöllői hegyekről áthangzik az elvonuló ellen szomorú hívogató trombitaszója; benn az erdő mélyében a halálra sebesültek nyögése, sóhajtása kísért. A malomréten tábortüzek körül cigányzene szól; huszárok, honvédek toborzót táncolnak. A rét árkaiból csermely szivárog, mely a Rákos vizét pirosra festi...

...Ez történt a Királyerdőben.

A HALDOKLÓ ELLENFÉL HAGYATÉKA

Sötét volt már, midőn Baradlay Richárd mély kábulatából felocsúdott.

Úgy tetszett neki, mintha az a sötétség mind egy nagy súlyos tömeg volna, mely az ő fején fekszik; mikor a kezét megmozdítja, meglepte, hogy mozdulatai ebben a sűrű fekete valamiben meg nem akadnak.

- Hohó! - kiálta, amint meggyőződött róla, hogy a nyelve is mozog.

Arra a neszre aztán megnyílt egy oldalajtó, s abból világosság jött be.

A világosságnál aztán rájött Richárd, hogy a feje még mindig arra való, hogy visszaemlékezzék. A világosság huszárlámpától ered; a lámpát pedig egy hosszú kéz tartja egy hosszú arc előtt, mely arc tulajdonosát Mausmann-nak hívják.

Hanem még mindig úgy tetszett neki, mintha a napban volna, ahol az ember fejének a pondus specificuma ezerháromszáz mázsa, s ahol egy közönséges embernek négyszázhusz lóerőre van szüksége, hogy ha egyszer a földre, azazhogy a napra lefeküdt, onnan megint fel tudjon kelni.

- Nos? Felébredtél valahára? - szólt bohó tréfás arccal Mausmann.

- Hát élek?

- Egy körmöd sem hiányzik. Csak vendégszerepelni voltál a másvilágon.

- Hol vagyok?

- A rákosi malomban.

- Akkor hát győztünk! - kiálta fel Richárd, s egyszerre emlékezett már mindenre.

- Tökéletesen. Isaszeg a mienk; a bán Gödöllőig flankenbewegolt; teljes a diadal.

Nem érezte már többé ólomnak a fejét Richárd, nem kellett neki felső légnyomású gőzgép, hogy fektéből felugorják.

- Hát bizony csak állj talpra! - biztatá őt Mausmann. - Nincs neked semmi bajod. Egy ökölnyi daganat van a fejedben, azon háromhüvelyknyi solutio continuitatis a bőrön. Ez az egész.

- Te orvos vagy?

- Elhiszem azt - felelt Mausmann tudománybüszkeséggel. Doctor medicinae és magister chirurgiae. Én vettelek gondjaim alá, s nagy dolgot fogok belőle csinálni, hogy kigyógyítottalak. Miután semmi bajod sincs, csak egy kis daganat és bőrrepedés. Lapjával ütött meg a kard.

Richárd maga is megtapogatója fejét. Volt biz azon a flastrom alatt egy jókora daganat, de azt már föl se vette.

- Holnapután nyoma sem lesz. Ezért nem érdemes velem tovább vesződnöd; láss a többi sebesültekhez. Ehhez csak egy kis hidegvíz-borogatás kell; azt meg Pál úr is elvégzi.

- Pál úr? - szólt Mausmann, kiülő szeméit még jobban kimeresztve.

- Tán nincs itt?

- De itt fekszik ő is a malom folyosója alatt. És alszik, és alunni fog in saecula saeculorum.

- Meghalt?

- Bizony ott járt veled együtt, ahol a halált olcsón osztogatták. Mikor te leestél lovadról, szegény öreg fiú rád vetette magát a testével, hogy a lovak össze ne gázoljanak, s aztán őt taposták össze.

- Nem lehet megmenteni?

- Három embernek elég volna a meghalásra, amit kapott.

- Vezess oda hozzá!

- Várj, hadd kössem be elébb a fejedet. Így ni. Milyen jól illik a fejed körül ez a fehér kendő, olyan vagy vele, mint egy ős druida. Kapaszkodjál a karomba? Még szédülni fogsz az érvágástul.

Mausmann fogta a lámpát, s kivezette Richárdot a malomfolyosóra.

Ott feküdtek sorban a csata áldozatai, kik a malom közelében elhullottak.

Richárd rögtön rátalált Pál vitézre.

Most is olyan jó; nyugodt arca volt az öreg legénynek, mint mindig. Mintha azt a kis meghalást még csak föl se venné; mintha igen természetes dolognak találná, ami vele történt. A bajusza most is oly kacskaringósan állt kétfelé, mint két Arkhimédész-csavar. Semmi seb nem látszott rajta.

Richárd odatérdelt mellé; kezébe fogta a kezét a vén huszárnak, úgy költögeté:

- Pál vitézem! Kedves, hű öreg cselédem. Ébredj fel hát! Hiszen csak alszol. Ne tedd magadat halottnak! Hallod-e? Őrnagyod hív! A régi gazdád beszél hozzád. Hát nem felelsz?

- Nagy oka van nem felelni - szólt Mausmann -, a koponyája hátul össze van zúzva egy patkóütéstől.

Richárd sírt az elesett vén vitéz felett, mint egy gyermek. Hiszen olyan hű volt az hozzá; hívebb, mint ember szokott lenni: mint egy hű állat, akiben egy angyal lakik.

- Temettesd őt külön sírba! - kérte barátját Richárd. - Hogy rátaláljak, mikor visszajövök őt keresni.

- Holnap te is jelen lehetsz a hősök végtiszteleténél. Az ellenfél halottait is mi temettetjük el.

- Igaz! Mi történt Palvicz Ottóval?

- Azzal kegyetlenül bántál. Ő is itt fekszik a molnárlakban. A törzsorvos maga foglalkozik vele. Azt hiszi, hogy a kapott sebbe okvetlenül belehal.

Éppen jött a törzsorvos a molnárlakból, Richárdot fölismerve odasietett hozzá.

- Ön szerencsésen menekült, de ellenfele a végét járja. Még most magánál van; de néhány óra múlva beáll a sebláz, s az üszög elkerülhetetlen.

- Nincs remény a megmentéséhez? - kérdezé Richárd.

- Semmi. Ő maga is készen van a végsőre. Első szava, mikor bementem hozzá, az a kérdés volt, hogy mi történt Baradlayval. Mikor értesítettem róla, hogy ön minden veszélyen kívül való, csak tompa ütést kapott, akkor arra kért, hogy keressem föl őnt, és híjam oda hozzá; valami közlendője van.

- Ha ő kívánja, annál jobb, különben is lovagias kötelesség a megsebesített ellenfélt meglátogatni. Menjünk!

A molnárlak egyik benyílójában feküdt Palvicz Ottó. Mikor Richardot belépni látta, könyökére erőlködött emelkedni, s kérte, hogy tegyenek valamit a feje alá, hogy egyenesen ülhessen. Kezét nyújtá az érkezőnek.

- Jó estét, bajtárs! Hogy vagy? - kérdezé ő, a haldokló, ellenfelétől. - Bagatelle. Szót sem érdemel. Nálam vége van a világnak. Ne búsulj rajta. Nem az az egy vágás öl meg. Ó, nekem kemény fejem van. Sokat kiállt az már. Hanem az ostoba lovak nagyon megtapostak. Valami megszakadt a belsőmben. Abba kell elvesznem. Nem te öltél meg, azon ne törd a fejedet; adtunk egymásnak mind a ketten egyet. Ki van egyenlítve. Én befejeztem a számadásomat. Csupán egy nagy adósságom van hátra.

Itt mélyen fölsóhajtott, és megpihent. Mintha erőt akarna gyűjteni.

- Kérd meg ezeket a többi urakat itten, hogy hagyjanak néhány pillanatig magunkra. Velem már úgymint mindent megtettek; ami jó. Nincs semmire szükségem többé.

Az orvos még egyszer ráköté, hogy viselje magát nyugodtan, s ne mozogjon, mert kötelékei felszakadnak. Palvicz Ottó megígérte, hogy nem vet neki egy napot, és igen csendes ember lesz belőle.

Amint egyedül maradtak, az elkésett utas sietségével ragadá meg Richárd kezét, s mély érzelmre hangolt szóval mondá neki:

Bajtárs, nekem egy gyermekem van, akinek holnap már nem lesz apja.

A haldokló arcát valami tűzpir futotta át e vallomásnál.

- Mindent elmondok neked. Időm rövid. Meg kell halnom. Titkomat nem bízhatom másra, mint egy nemesemberre, aki azt megérti és megőrzi. Ellenséged voltam. Most már mindenkinek jó barátja vagyok. Még a férgeknek is. Te élsz és győztél. Kötelességed ellenfeled hagyományát elfogadni.

- Elfogadom - ígéré Richárd.

- Tudtam azt, azért hívattalak. Tehát halld meg, amit rád bízok. Nekem van egy fiam, kit én sohasem láttam, s már nem is fogok látni. Anyja egy előkelő hölgy. Hogy kicsoda? Azt meg fogod tudni az iratokból, miket tárcámban találsz. Egy szép, egy szívtelen hölgy. Fialat hadnagy voltam, mikor megismerkedtem vele. Mind a ketten könnyelműek voltunk. Atyám még élt, s nekem megtiltotta a házassági összeköttetést, ami egy nő önfeledését orvosolta volna. Mindegy. Azért mégsem kellett volna neki a szívéből kiszakítani egy darabot, s azt kihajítani az utcára. A leány, ki Isten és természet előtt nőm volt, elment anyjával utazni, s midőn visszajött, ismét leány volt. Csak annyit tudtam meg, hogy a veszendő lélek, akivel megszorodott a fölösleges lények száma a világon - fiú. De hogy hova lett, hol dobták el idegen földön, azt nem tudtam meg. Később magam vívtam ki magamnak állást a katonai pályán; apám is meghalt, önálló lettem. És istenemre, nőül vettem volna azt a hölgyet, ha meg tudja mondani, hol van a fiam. Untalan ostromolt leveleivel. Találkozást sürgetett. Esküdött. Minden unszó iratára azt feleltem: „Találja ön meg gyermekemet!” Kegyetlen voltam hozzá. Mehetett volna nőül máshoz, akárhány kérője akadt. „Én megtiltom neked, hogy férjhez menj!” - „Hát végy nőül magad!” - „Találd meg gyermekemet!” Kínoztam. De nem volt szíve, ami e kint igazán érezte volna. Azt mondta, nem tudja, hova lett. Mert nem kereste. Mert úgy iparkodott azoknak a pici gyermeklábaknak a nyomát betakargatni a homokban, hogy vissza ne találjon hozzá sem ő, sem más.

- De én mégis rátaláltam. Éveket töltöttem el a keresésben. Egyik lába nyomocskáját a másik után fedeztem föl. Itt egy keresztelőlevelet. Amott egy dajkát, egy iratot, egy pici főkötőcskét; egy élő tanút; míg utolsó nyomára is ráakadtam. Ennél a nyomnál meg kell állnom és meghalnom.

A kemény férfi keble úgy küzdött nehéz gondolataival. Abban a kemény álarcban mélyen érező szív lakott. Richárd figyelve gyűjté minden szavát.

- Bajtárs - szólt a haldokló vitéz -, add kezedet rá, hogy te elmegy odáig, ahova én már el nem jutok.

Richárd odaadta kezét a sebesült ellenfelének. Az ki nem bocsátá azt többet.

- Tárcaóban megleled az iratokat, amik utasítást adnak, hol kell keresned a személyeket, akik tovább vezetnek. A gyermek legutoljára egy pesti házalónő gondjára volt bízva; ezt egy bécsi zsidárustól tudtam meg. Pesten nem találtam a nőre, mert Debrecenbe költözött át, valamit szállított a ti kormányotoknak. Oda én nem mehettem. De megtudtam, hogy az a nő kiadta a gyermeket valahova dajkaságba. Hogy hova? Azt egyedül ő tudja. Hanem cseléde tud felőle még annyit, hogy az a falusi dajkaasszony, kinek keresetmódja ez, gyakran eljár az asszonyához veszekedni amiatt, hogy az élelmezésre fizetett összeg nem elég; nyomorúságos, a gyermek rongyos és éhezik.

E szóknál görcsösen szoríták meg a haldokló ujjai Richárd kezét.

A gyermek rongyos és éhezik.

- Azt mondja, pedig igen szép gyermek; néhányszor elhozta a dajkanő, hogy bebizonyítsa, hogy még él.

Palvicz Ottó szemei megteltek könnyel.

- A házalónő mindig megnézte a gyermek mellét, azon egy szeder alakú anyajegy van, hogy meggyőződjék azonosságáról. A gyermek nyakán egy zsinóron kettétört rézpénz fele csügg, másik fele az anyjánál van. Ha még el nem hajtotta azt is.

- A gyermek rongyos és éhezik. És már hároméves. A zsidárusnő cselédje irgalombul ad neki fekete kenyeret; a zsidárusnő irgalombul fizeti csekély tartásdíját, s a dajkanő kegyelemből tartja, mert anyja rég megfélekezett róla. Bajtárs! A föld alatt is ennek a gyermeknek a sírását fogom hallani.

- Nem fog sírni, légy nyugodt!

- Ugyebár? Te fölkeresed őt? Pénzemet, mit tárcaóban találsz, biztos helyre fogod tenni, hogy amíg felnő, s kenyeret tud keresni, meg ne haljon éhen.

- Én fel fogom őt keresni, és gondom alá veszem.

- Megtalálok irataim között a felhatalmazást, hogy nevedet viselje. De azt ne tudja meg soha, hogy én ki voltam. Szegény katona voltam: Add őt valami becsületes mesterségre, Richárd!

- Légy nyugodt, Ottó bajtárs! Én fogadom neked, hogy úgy fogom őt tartani, mintha testvérem gyermeke volna.

Palvicz arcán az öröm rángó görcsei jelentek meg.

- Te megígéred. Meg is tartod. Akkor nekem nincs mit várnom ideáltal. Ah, milyen jólesik ez az égés a fejemben.

És azzal elkezdett dalolni.

A láz erőt vett rajta, s rohamai kiforgatták lelkét eddigi gyökereiből, s akkor dalolt, mint egy őrült, gassenhauereket, operákat.

Mikor aztán a lázroham percnyi csendet hagyott, akkor ismét okosan beszélt.

- Mert látod, van a kinnak bizonyos foka, amikor az már jólesik.

Richárdnak rettenetes volt a haldokló küzdelmét nézni; egy haldoklóét, ki az ő kezétől esett el. De nem hagyhatta ott, mert az fogta a kezét, s midőn Richárd ki akarta azt vonni kezéből, mint vaskapocs szorultak össze a haldokló ujjai, s őrvjögő humorral mondta:

- Ahán! Te el akarnál most innen osonni? Nem tetszik a látvány? Nem úgy, bajtárs. Ha megöltél, nézd végig, hogyan halok meg! Tanuld meg, hogyan kell majd neked is, ha így jársz, mint én, vonaglani, nyavalygani, torzképeket fintorgatni, fogakat csikorítani.

És ismét dalolt, hogy azt borzalom volt hallani.

A nagy kínozómester egy-egy percre megint nyugtot hagyott neki; olyankor halkan beszélt.

- Csak félcipőcske van a lábán szegénykének!

Erre ismét zihálni kezdett a keble.

Egyszer aztán nagyon elcsendesült. Szemőldéit mélyen lehúzta szemeire, arca megszűnt vonaglani; mély, csendes, nyugodt hangon szólítja meg Richárdot. Egészen magánál látszott lenni.

- Hanem... bajtárs... az a titok, amit neked átadtam, egy nő titka... Becsületedre mondd nekem, hogy e nőt el nem árulod soha... Még fiának sem mondod meg anyja nevét... Rossz nő! De titkához csak a sírnak van joga, hova én lemegyek.

Richárd ünnepélyes meghatottsággal válaszolt:

- Becsületedre fogadom azt.

E szóra a csuklóját szorító kéz még keményebben zárult össze; az az elkomolyult, sápadt arc azokkal a leráncolt szemöldökökkel, azokkal a kőmerev szemekkel még sokáig nézett szemébe, míg egyszer észrevette, hogy az, akivel szemközt néz, akivel kezét szorít - az egy halott.

Úgy kellett az orvosoknak erőszakkal lefejtetni Richárd kéz csuklójáról holt ellenfele ujjait.

NAPFÉNY ÉS HOLDFÉNY

Egy idill a csatazaj közepett.

Milyen jó, hogy nem olyan a föld, mint Herodot térképén van ábrázolva: sima, egyenes, lapos; milyen jó, hogy a föld gömbölyű. Milyen jó, hogy lehet egy-egy pontja a földnek, ahonnan a kerek láthatáron nem látszik meg az égő falvak füstje. A földboltozat hajlása eltakarja azt, s engedi, hogy legyenek boldog emberek is a világon.

Ha a föld oly lapos volna, mint Herodot hitte, látni kellene a Körössziget partjától dél felé eltekintve, hogy ég Óarad, Újvidék, hogy robban a légbe Szenttamás, hogy gyullad ki Temesvár; nyugatnak nézve meglátszanék, hogy füstölögnek Abrudbánya romjai napokig, hetekig; keletnek tekintve látná a szem Budapestet égni, s északnak nézve látni kellene az ezernyi őrtüzekeket, mik egy közeledő táborot jeleznek. És végighangzanék a rettenetes sík világon az ágyúk dörgése, mik Aradot, Temesvárt, Péterváradot, Gyulafehérvárt, Komáromot, Budát, Titelt vívják. Egy folytonos, szakadatlan dörgés moraja volna az, mely önmagának visszhangot ad.

Nem látszik abból, nem hallik abból ide semmi; a láthatár eltakar mindent.

A Körössziget nyárfái most hányják virágaikat; szép májusi idő van. Áldott meleg eső után a buja zöld fű sárgul, kékül a virágtól; valahol a fákon túl a kasza fenése hangozik; ott már kaszálnak is.

Az egész Körössziget egy kis elzárt paradicsom, költői kedélyű uraság nyaralótanyája, a fák életbiztosító intézete, hol fejsze nem éri gyökereiket soha; nincs egyéb feladatuk, mint lombot hozni, árnyat vetni, madaraknak otthont adni. S ha van közöttük egy-egy rokkant, kinek dereka tört, karja facsarult a zivatarban, azt sem bántják; nyugdíjba van már téve, szabad neki elmulasztani a kivirulást; ha elszáradt, ha elkorhadt, majd bezöldelli a körüle tekergőző vad komló, téli zöld repkény. Az öreg fát nem vetik a tűzre.

S a fák alatt mintha madarak szentegyháza volna. Lakója van minden bokornak; vándor rigó, fülemüle ott találja tavasszal a fészket, ahol ősszel hagyta, s dalával, füttyével hirdeti a meleget s szerelmet.

Ezen a szigeten lövés nem hangzik soha.

Nem is kínozza ott ártó bogár az embert és a fát. Mindenki hálás egymás iránt; az ember védi a fát és annak tollas lakóit, a fa védi mind a kettőt vihartól, nap hevétől, s a madár védi mind a kettőt közös ellenségeiktől, a rovaroktól. Ó, bölcsen van ez elrendezve!

A szigetet körös-körül övezi az ős pagony; az égerfák, mik sötét lombjaikat egész a víz színéig eresztik, még be sem hagynak abba kívülről pillantani.

Hanem egy ponton, ahol a híd átvisz a szigetre, megnyílik a sűrű erdőfalazat, s az összehajló óriási fák, mint egy zöld templomíven át, engednek a sziget belsejébe láthatni.

Egy paradicsomi tájkép az ott.

A derült távlatban egy napsütötte kastély látszik, a skót mezei lakok modorában építve, északi oldalán az egész fal, fel a háztetőig befuttatva sötétzöld repkénnyel, míg a keleti homlokzat lángban égni látszik a felfutó rózsza millió virágától, mely éppen most van legjobb nyílásában. A kastély déli oldalán egy óriási vén hárs emelkedik fel, még egyszer oly magasra, mint maga az épület fala, melynek fehér márvány esztrádján egy fejedelmi páva ül csendesen, hosszú, aranycsillogó uszályát a földig eresztve alá.

S a kastély előtt egy széles tó, melynek azúr tükrében az egész ragyogó kép még egyszer megjelen; a fehér márvány mellvédek, a lángpiros homlokzat, a sötétzöld repkényes oldal; három fehér hattyú, szárnyát vitorlául terjesztgetve, lassan úszik végig e tükrön, ezüstvonalat húzva végig rajta.

S a vízparton egy egész falka szarvas hűsel; egy kis ünő a vizet szürcsöli, s tán termetével kacérkodik a víztükörben; az öreg gím hatalmas agancsát magasra emelve áll mozdulatlanul. Olyan szelídek, hogy meg sem rezzennek, ha valaki közelít feléjük.

Az üde pázsitágyak közt kavicsos út vezet a kastély ajtajáig, mely egy boltozatos verandába visz fel, a gótíves ablakok színes üvegkarikái tarka fényt vetnek a padlat kétszínű márványkockáira, amint a nap keresztülsüt rajtuk.

A veranda egyik felét nehéz, zöld damasztfüggöny takarja, mely árnyat tart a délelőtti napnak.

Abba az árnyékba helyezve van egy fehér függönyös bölcső, abban a bölcsőben aluszik egy kis csecsemő. Olyan kövérek az arcai, hogy alig engednek helyet a pici száznak kettőjük között. Kénytelen a száját nyitva tartani miattuk, míg aluszik.

A bölcső peremén ül egy kis pacsirta, s éneklő az alvó fölött a Rákóczi-indulót. Nevetségesen gyönyörű! A világ legriadalmasabb harci indulója egy pacsirta gyöngéd, boldogságot zengő hangján. Aztán mikor jön egy szemtelen légy, s le akar szállni a kis alvó piros arcára - huss! -, a pacsirta egyet rebben, s úgy elkapja a legyet, mintha sohasem lett volna; aztán megint visszahibban az őrhelyére, s tovább fújja üvegfuvola hangon, légszengettyű hangon: „bátran csatára, hí a szabadság!” - míg új légy nem jön.

A csecsemő anyja a bölcső lábánál ül egy nádfonatú karszékben. Tekintete a nyitott ajtón keresztül a távolban méláz. Fehér csipkés pongyolát visel, derekán széles kék szalaggal átszorítva, hajfűrtjei rendezetlenül omlanak vállaira és keblére, összekeveredve a csipkefőkötő elszabadult szalagjával.

Szemközt a hölgygel egy fiatal férfi ül egy festőállvány előtt, s a hölgy miniatűr képét festi olajban.

A veranda túlsó részében egy hároméves gyermeknek van nagy dolga egy óriási újfundlandi kutyaival, melyet mindenáron rá akar bírni, hogy legyen neki lova.

Ez a nő, ez a két gyermek, Baradlay Ödön családja; az a fiatal férfi pedig Baradlay Jenő.

Annak a fiatal nőnek meg kellene tébolyodni, ha Jenő nem volna körülötte.

Mindig és mindig azon gondolkozni, hogy férje a halál piacán jár, és nem hallani felőle hetekig semmi hírt, és azután rajzolni képelmében a veszélyeket, amik utolérhetik!

Nagy szerencse ránézve, hogy Jenő ott van. Az úgy ki tudja találni a legvigasztalóbb gondolatokat; minden aggodalmára van ellenmérge; még a néma gondolatában is olvas. Néha-néha elmegy a szomszéd városba, s jó hírt hoz onnan. Talán nem is igazat.

Jenő nincs megelégedve az arcképpel, pedig oly nagy igyekezettel festi azt. Nagy adománya van a művészetre; azt is mondja, hogy el fog Rómába menni, s festőnek képezi magát. Ráhagyják.

Hanem ez a kép nem akar sikerülni. Valami hiányos rajta. Minden vonás egyenkint találva van; de együtt mégis idegen.

- Bélácskám, kisöcsém, jer ide!

A kisfiú otthagyja az újfundlandit, s odamegy Jenőhöz.

- Bélácskám, nézd meg ezt a képet, s mondd meg, ki ez!

A kisleány megnézte a képet nagy kék szemével.

- Egy szép asszony.

- Nem ismered rá anyádra?

- Az anyám nem ilyen.

Azzal a kisleány visszament az újfundlandihoz.

Aranka vigasztalni akarta Jenőt.

- Jó az a kép, én tudom, hogy találva van.

- Én tudom, hogy nem jó. És annak te vagy az oka. Mikor előttem ülsz, mindig azon gondolkodsz, hogy most Ödön milyen veszélyben lehet, s én nem akarom ezt a kifejezést visszaadni a képen. Meg akarjuk vele lepni Ödönt. Neked nem szabad e képen olyan szomorúnak, olyan aggódónak lenned.

- De hát lehetek-e másforma?

- Hiszen tudod, hogy Ödönt semmi baj sem érte; ezután még kevésbé érheti. „Ők” győznek.

- Ezt te mondd nekem.

- S te nem hiszed nekem?

- De hát te honnan tudod azt?

- Anyámtól tudom.

- És anyánk honnan tudja?

- Vele tudatja azt Ödön.

- De miért nem ír nekem Ödön?

- Csak nem vagy féltékeny az anyánkra?

- Ó, mit mondasz? De hát legalább egy olyan levelét hoznád el egyszer nekem, amit az anyánknak írt.

Jenő ugyan meg volt szorítva.

- Ó, hát aztán mit nyernél azzal a levéllel? Gondolod, hogy az olyan írást, amit valaki egy ellenséges vidéken át küld, úgy írnak, hogy azt mindenki elolvashassa kedve szerint? Az chiffrékben van írva.

- Jó, elhiszem. Ha chiffrékben van is írva, de legalább a vonásait megismerném bennük. Kegyetlenség tőletek, hogy még csak a betűit sem engeditek látnom, ha nem érhetném is.

Most még jobban meg volt szorítva Jenő.

- Ah! Haha! - nevetett. - Te azt hiszed, hogy azok a chiffrék olyan közönséges betűk, amikben valakinek a kézvonását meg lehet ismerni. Megállj, mindjárt megismertetem veled a mi chiffréinket, amikkel egymás közt, ha titkunk van, levelezni szoktunk. Két egyenes vonás ide- amoda téve adja ki az egész ábécénket.

Azzal lerajzolta Aránaknak egy szelet papírra az egész titkos ábécét:

l	—	ˆ	√	⌒	⌒	⌒	⊥	^	∨	<	>
a	b	c	d	e	f	g	h	i	k	l	m
≡		⌒	⌒	∨	⌒	⌒	⌒	∨	⌒	+	x
n	o	p	r	s	t	u	v	z	j	v	

- Aztán ne gondold, hogy ezt is papírra szokás írni, hanem amit izenni akarunk, ilyen keresztöltésekkel felvarrjuk egy zsebkendőre. Akárki a kezébe veheti, mit lát rajta? De aki tudja a titkát, a fehér zsebkendőről egy nagyítóüveggel szépen leolvassa az üzenetet. Mármost hát hogy ismernéd meg ezekből az egyenes pálcákból az Ödön kézvonásait?

Jenő tökéletes örömet szerzett ezzel a titkos ábécével Arankának.

- Ó, abba én rögtön beletanulok. És aztán fogok Ödönnel levelezhetni. Várj csak!

S azzal az iront kezébe véve, elkezdte a betűk összeállítását próbálgatni egy szelet papíron.

- Nézd, el tudod olvasni?

Jenő kibetűzte az abrakadabrárt.

„Kedves Ödön. Szeretlek.”

Aranka arca ragyogott a mosolytól, mikor Jenő azt kitalálta.

Hanem az a ragyogás megint olyan szomorú volt ez ifjú arcon. A delejes álomjáró mosolygása volt az, kit a képzelet összehoz a távollevővel. A szemek, mik örömtől sugárzanak, csak mindig a láthatáron túl keresnek valamit.

Jenő félretette ecsetjét, s gondolá: „Nem, e mosolyt sem örökítem meg a vásznon.”

Hanem az asszonynak adott legalább valami dolgot azzal a titkosírással.

Nem fog egész nap annyit kínlódni aggodalmaival.

„Mi hír Ödönről?”

„Mikor fog hozzánk visszajönni?”

„Mit írnak a lapok? Ismét ütközet volt? Ödön is ott járt? Nem sebesült-e meg? Nem fogták-e el?”

„Miért nem látjuk anyánkat?”

„Miért nem mehetünk oda, ahol Ödönhöz közelebb volnánk?”

„Apámat sem láttam már hónapok óta.”

Amikre Jenőnek ezerféle változatait kell kigondolni a magyarázatoknak.

Hogy nehéz hírt kapni a Tiszán innenről; hogy Ödön közel sem jár az ellenség lőtávolságához; hogy rövid idő múlva ismét itt lesz; hogy lapokat nem lehet kapni, mert nincs postajárás. Ami jön, Debrecenből jön, s abban nincs egyéb, mint országgyűlési disputa meg kaliforniai események; hogy a mamát az egész gazdaság gondja terheli, azért nem jöhet ide.

Mennyi munkájába került sógorasszonyával mindezeket elhitetni. Hogy kell a debreceni levelekkel érkező postát lesnie, hogy valami olyat ne adjon át, amiből Aranka valami bajt megtudhatna. Hogy kell előtte saját szomorúságát eltitkolnia, mikor Richárd bátyja megsebesültét hírül hozták. És mindennap és folyvást diadalmas aranyidőket mesélni előtte, mikor saját szívében a fekete semmi van: a hitetlenség, a kétségbeesés sötétje.

Mindazt, ami szörnyűt a nő csak álmodik, ő már mint bizonyosat tudja: de biztatja az ellenkezővel.

Ő látja az ország minden szélén, a világ mind a négy oszlopán égő tüzeket; ő hallja a közeledő táborok nehéz dübörgését; tudja, mi lesz mindennek a vége.

És a kis pacsirta énekli a Rákóczi-indulót.

Hanem most egy új hang kér figyelmet. Két gömbölyű kezecske ott abban a bölcsőben elkezd mozogni, felnyitja ujjait, s ismét összecukja; két sötétkéék szem jelenik meg a hosszú szempillák alól, s aztán megint hirtelen lehunyódik a nagy világosság elől; hanem ahelyett megnyílik két parányi cseresnyeajk; s hallatja azt a hangot, amin még a szerafimok dicsérik az Istent: a minden népeknél egyformán érthető hangot, a betűkkel le nem írható, szótagokkal ki nem fejezett, mégis mindent elmondó hangot: a gyermek hangját anyjához.

És az anya megérti azt a szót jól. Odarebben a bölcsőhöz, kiemeli a vánkoskájával együtt a parányi embert. A gyermek lefelé görbíti két szájszegletét, mintha sírni akarna: az anya megcsókolja a száját, s arra aztán a gyermek fölfelé görbíti szájszegleteit, és nevet.

Aztán mindketten nevetnek; egymásnak a szeméből kilopnak valamit, ami része az istenség örök üdvének.

Az anya aztán nem lát semmit a világon, csak azt a mosolygó gyermekarcot.

Leül vele, ölébe veszi. Egyik karját odateszi a feje alá.

És aztán lefosztja kebléről a hímzett patyolatot, s megszoptatja gyermekét. Láthatja nap, ember és Isten.

És gyönyörködhetik benne.

Ez az egy képlet, mely a tiszta gömbölyű eget, együtt a felkelő nappal s annak kerek hajnaludvarával, szépségben, magasztosságban, gyönyörben megközelíti: a nő keble gyermeke ajka előtt.

Jenő felkapta ecsetét, és festett.

Ez a nő igazi arca. Ezekben a vonásokban ismerhetni reá.

És az anyát nem zavarta meg néma gyönyörében az, hogy arcvonásait az ecset meglopja.

Miért szégyenlette volna *előtte* magát? Hiszen testvér!

S mért szégyenlette volna *magát*? Hiszen anya!

És Jenő gondolta magában, míg e képet festé, hol a gyermeket, hol az anyát nézve: „És titeket küldtelek volna én koldulni a világba?”

Pedig hát mindaz, amit az ifjú nőnek mondtak, nem volt igaz.

Férjét folytonosan rémület és veszély környezi, atyja nem jöhet hozzá, mert a táborban jár; napa nem küld neki levelet soha, és férje soha, az egész titkosírás mese; ő maga, az ifjú nő fogoly, elzárva e szigetre, és sógora, Jenő, az ő börtönőre, ki vigyáz rá, hogy a szigetet el ne hagyja, s hogy senki ne közeledjék hozzá.

Féltik?

Igenis. Féltik attól a nagy hódítótól, akitől azon év nyarán ezer meg ezer, táborban járó férj féltette honnhagyott nejét: a kolerától.

Ott künn körös-körül a kolera dühöng.

Késő éj van.

A hold keresztülvilágít a nemesdombi kastély ablakain. Amint delejes fényét ráveti a falon függő rámak életnagyságú arcképeire, úgy tűnek azok fel, mint Macbeth kísértetei, mik sorban megjelennek, s ismét eltűnnek, mikor a hold fénye odább megy. Legfenyegetőbb valamennyi között a kőszívű ember arcképe.

Valamennyien egy nőre szegezik szemeiket, ki ott járdal előttük fehér ruhában. Mintha a sírbolt előtti márványszobor szállt volna le, hogy a kísérteteknek bebizonyítsa, hogy ő is él, nemcsak ők.

Az éj csendjét egy-egy fájó sóhaj veri fel koronkint, mely nem tudni honnan jő; a kastélyon végighangzik; - egy nyögés, melybe fogvacogás vegyül; - egy kínos jajkiáltás, mely utat tör összeszorított ajkak közül, s elfojtatik újra összeszorított ajkak közé; - egy csendes, zokogó panaszhang; - egy hirtelen felordító szó, minő a lázálmódóé, mellyel lelkét a pokolból visszakiáltja; - egy félelemteljes hördülés...

Minő kísértethangok azok, melyek innen alulról jönnek?

A Baradlay-kastély jelenleg egy egész kórház. A kastély nagyasszonya megnyitá azt a szabadságharc sebesültei számára. Először az alsó földszinti osztály szobáit; azután, mikor azok megteltek, a felső osztály egyik szárnyát; mindig többen jöttek; berendezé számukra a dísztermet; utoljára nem maradt más számára, mint saját szobái, a többi mind sebesültekkel van tele.

Azok sóhajtoznak, azok nyögnek, azok kiáltoznak az éj csöndében oly kísérteties hangokon. Talán haldoklik is valaki közöttük.

Baradlayné két orvost tart számukra, gyógyszerházzá van alakítva a könyvtár, s a címerterem műtőteremmé.

Maga és nőcselédei egész nap tépést, sebkötőket készítenek.

Éjjel aztán hallgatja ezeket az alvilági kínhangokat, amiknek hallásától egy arkangyalnak is össze kell borzadnia.

Mikor elhatározta rá magát, hogy kastélyát a harc sebesültjei számára megnyissa, jól tudta, mit cselekszik.

Előbb gondja volt rá, hogy Ödön nejét kisgyermekével elküldje körösszigeti kastélyába. Fiát, Jenőt utasította, hogy mint ügyeljen rájuk.

Azoknak nem szabad azt még csak sejteniök sem, mi történik az ősi lakban.

Minden másodnap temetnek onnan.

És minden szobában kínlódó, nehéz sebesültek fekszenek, kiknek jólesik, ha egy szelíd női arc mindennap kétszer-háromszor végigjárja kintanyájukat, ápolásukra felügyel, s jó szóval vigasztalja őket, szükségükről gondoskodik, angyali jó tekintetével gyógyít.

Hanem annak a nőnek is kőszíve legyen, aki ezt teszi!

Kőszív, de gyémántsív! A gyémánt az a kő, amelynek lelke van.

Baradlayné helytállt e rémesen magasztos feladatnak. Nem nő volt, nem asszony; egy szent volt.

Szent, akihez a haldoklók imádkoznak, akiről a felgyógyulók dicsérő zsoltosmát zengenek, akinek ujjai érintésétől a mártírok fájdalma gyönyörre válik.

Hanem azért a magasságért meg kell szenvedni!

Mikor már tömve volt a háza sebesültekkel, akkor kiütött közöttük a kolera.

A halálnak nem volt elég a csatateri aratás; két kézre fogta kaszáját, úgy vágta a rendet. Ami nemét a fegyvernek ki nem találta ember, kitalálta ő.

Akkor még Magyarországon 1831 óta csak másodszer hangzott a kolera neve. Hírét csak a tizennyolc év előtti rémképekből ismerék. Akkor is oly kevéssé tudták, hogy mi az, mint az első megjelenésekor.

Ragály-e, dögvész-e vagy járvány? A föld betegsége-e vagy a lég nyavalyája? Rossz szellem-e, isten csapása, belehelt állatparányok okozzák-e vagy megevett kriptogámok? Hogyan és miért utazik vidékről vidékre? Miért választ ki magának egy városban egy negyedet, egy utcát, néha egy utcának egyik felét, s a másikat békén hagyja? Hogyan jár egy ember száz kolerabeteg között fertőzetlenül, míg a másik egy halálhírré, e szó kimondására megkapja azt, és meghal bele?

Minderre olyan kevéssé tudott valaki felelni, mint tizennyolc év előtt.

Óvatosság, elővigyázat és erős szív. Egyéb tanácsot nem tudtak adni.

A leveleket, mik egyik vidékről a másikra küldettek, most is átluggatták és megfüstölték. Legtöbben pedig éppen nem leveleztek.

Baradlayné ezért nem küldött soha levelet Körösszigeten lakó gyermekeinek. Ezért nem engedte Ödön leveleit is nejehez eljutni, mert a táborral együtt jár a kolera.

Azért nem látogatta meg menyét és unokáit soha, azért volt eltiltva azoknak őt meglátogatni; mert az a ház, ahol most Baradlayné lakik, a halál királyi kúriája!

És ő maga meg nem mozdult onnan.

Az órák az éjfél szakaszait számlálják, a telehold a magas ablakokon át a ráják kísérteteit eleveníti meg; a ház nagyasszonya ott jár végig e sóhajhallgató szobában, s kezeit hátrátéve meg-megáll a legfenyegetőbb kép előtt.

A kőszívű ember képe az.

És beszél vele:

- Nem! Nem riasztasz el innen!... Helytálló... itt maradok... Hallom szemrehányásodat... Azt mondod: „ez a te műved”... Nem tagadom... Amennyi részem van benne, annyi részt kiveszek belőle... Ezek a borzasztó hangok itt körülöttem nem hagynak aludni sem engem, sem téged... Téged sem, ugye?... Én hoztam őket ide... Meg kell őket hallgatnom, mert nekem beszélnek... Ha ajkaik hallgatnának, nyitott sebeik fognának beszélni... Minden seb azt mondaná: „Én apellálok a mindent tudó Istenre!”... Én nem félek előtte megjelenni... Hát én nem apellálhatok-e oda?... Te már a túlvilágon vagy, te már tudod a jövőt, te már látsz a szívekbe és a századokba. Miért jössz hát nekem szemrehányást tenni?... Tudod jól, hogy ennek a vérnek ki kellett folyni, hogy ezt a kint végig kellett szenvedni. Tudod jól, hogy meg kell halni, aki fel akar támadni...

A nő ismét végigjár a holdvilág sütötte padlókokcákon, s ismét visszatér vitatkozó feléhez.

- Azt hiszed, hogy én félek itten egyedül magamban; egyedül veled itten?... Alattam és körülöttem a halál; de fölöttem az Isten... Egymás szeme közé nézünk: én és a halál... Aki megretten tőle, midőn megmondja neki a nevét, annak mint szörny jelenik meg; aki üdvözli őt, annak mint angyal... Aztán az ég nem a csillagoknál kezdődik, hanem a fűszálak hegyénél; a fejünk mindenütt az égben jár... Én nem félek attól, hogy ezt tudom.

Megint végtől-végig járja a szobáit; megint szembeáll a kísértő arcképpel.

- Azt kérded tőlem: „Mit tettél gyermekeimmel?”. Ellenkezőjét annak, mit meghagytál... Mondtad, hogy visszajössz, mondtad, hogy fülembé fogod suttogni e kérdést... Hallom... Ellenkezőjét tettem annak, amit te akartál... Két fiam a csatatéren; egyik már sebet kapott, mindennap üthet haláluk órája... Harmadik fiam egy élő halott, egy nulla... Én tettem

mindezt... Én vittem őket oda, ahol vannak... Nem bántam meg!... Ami végezve van felőlük, bevárom nyugton... A végzetet megfordította az én kezem... Lehet, hogy elvesznek mind... Az meglehet... Többet ér a jó veszteségben részt venni, mint a rossz diadalban... Én adtam nekik az életet, az én tejemet szopták; meghalhatnak az én lelkemmel egyesülve; de nem volt szabad élniök az én lelkemmel ellenséges éltet...

És ismét jár, és ismét hallgatja a túlvilági kérdéseket.

Talán amaz is hallja az ő szavait?

Visszatér ismét a képhez, és arca most oly gyöngéden mosolyog.

- De, ó, ha látnád azt a két szép gyermeket, amint anyja ölébe borulva játszik, cseveg és gagyog... Azokat megőrzöm, mint egy házi oltárt... Azokat jó helyre vittem... Ó, ha látnád őket, nem néznél ily haragos arccal... Azok egy boldogabb kornak az örökösei. Mi mind megáldozzuk magunkat azért, hogy ők boldogok legyenek... Te nem akartad, hogy e két mosolygó főre süssön a nap... Én akartam... Látod? Nemcsak halált, nemcsak szenvedést tudtam én előidézni a sors titkaiból, hanem életet is és boldogságot... Ezt az életet, ezt a boldogságot eltettem innen jó helyre; ahol megvédi őket Isten végtelen irgalma s az én soha el nem hallgató imádságom... Nem hagytam őket itt, a te haragos arcod előtt... Ők élni fognak, s expiálják egykor a mi ki nem gyógyulhatott bajainkat.

A nő egész látnoki gyönyörrel merengett sokáig e gondolaton.

Abban azután megerősíté szívét, megnyerte nyugalmát.

Még egyszer emelt fővel fordult az arckép felé.

- Amit tettem, jól tettem... És most akarom, hogy térj aludni, s akarom, hogy aludjam én is!

A holdfény is elhagyta az arcképet, más tárgyra vonulva át ezüst világával; az visszasüllyedt a homályba.

S a nő, ki meg tudta parancsolni a kísértetnek, hogy menjen nyugodni, tudott parancsolni saját magának is, hogy aludjék.

És aludt nyugton.

Pedig tudják, akik próbálták, hogy ez a legnehezebb parancsolat:

„Én akarom, hogy aludjam!”

SÖTÉTSÉG

A Plankenhorst-háznál egyike volt azon bizalmas estélyeknek, amikben soror Remigia is részt szokott venni növendékével együtt.

Ama vakmerő szökési eset óta azonban soror Remigia nem kísérte egyedül Edit kisasszonyt, még egy másik kolostorszűz is járt vele; ketten csak megőrzik.

Edit ott hallhatott eleget a magyarországi harctérről, ami elrontsa a kedvét a férjhezmenetelre. Hányszor és hogyan verték szét a magyar seregeket, mily tökéletesen meg lett az semmisítve; hogy meg van az már szorítva, s kénytelen magát megadni rövid időn; ha pedig előrenyomul, mint csalják kelepcébe, hogy vágják el visszavonulási útját; egy sem szabadulhat meg belőle.

Ilyenkor Baradlay Richárdról is hallhatott eleget. Már két ízben csak lova gyorsaságának köszönheti, hogy Palvicz Ottó kardja utol nem érte. Palvicz fogadást tett, hogy akár élve, akár halva, kézre kell őt kerítenie.

Edit választhatott, azért imádkozzék-e, hogy kedvesét élve, vagy azért, hogy halva lássa? Halva a csatában, vagy élve a veszthelyen.

Azt tudták már Plankenhorsték mindenféle kiterjedő összeköttetéseiknél fogva, hogy tegnap dél óta döntő ütközet folyik a Királyerdőben.

Windischgraetz herceg legutolsó távsürgőnye azt tudatta, hogy este hét órakor a magyarok minden ponton vissza vannak verve, s a lovagias bán éppen a kegyelemdőfést indul megadni a visszavert ellenhadnak.

Úgy is volt egész este hét óráig; a fővezér nyugodtan feketett le vetett ágyába; a csata meg volt részére nyerve.

A lovagias bán csak reggel hét órakor verte fel azzal a hírrel, hogy egész hadtestével együtt megérkezett, s otthagya a csatát az ellenfélnek.

Ezt azután ráértek megsürgönyözni Bécsbe.

Ott mindenki hihette azt, hogy a győzelem teljes - másnap estig.

Plankenhorstné és leánya, a két apáca és Edit a teánál ültek az isaszegi csata utáni estén. A társalgás tárgya természetesen a tegnapi ütközet volt, ahogy azt a mindenbe beavatott hölgyek a főhadparancsnoknak bulletinjéből ismerték.

A négy elébb említett hölgy különös derült kedélyhangulatban volt ma. Az utolsó annál többet ábrándozott.

Soror Remigia a múltkori tapasztalat óta nem nyilvánít oly tartalék nélküli rokonszenvet a chartreuse-höz, ahelyett inkább arakot tölt a teához. Azt hiszi, hogy az arak ébren tartja az érzőidegeket.

Ma különösen beszédes.

A hölgyek magyarázzák egymásnak az ütközet terét. Soror Remigia érti azt legjobban.

Kirakják kenyérhajdarabkákból és cukordarabkákból, hogy állnak szemközt a seregek.

A kenyérhajdarabok a magyar ezredek, a cukordarabkák az osztrák ezredek.

Így minden a legkönnyebben megfoghatóvá lesz.

Ha ez az egy cukordarab egy arasszal elébbre megy a kenyérhajdarabkák háta mögé, ezek mind el vannak fogva. - S mi annak azt az arasznyi utat megtenni ott az abroszon?

Ha a Rastich-dandár jókor megkapja a parancsot, hogy flankírozza az ellenséget; ha a Lichtenstein-dandár en échelon avanszírozik, ha a Colloredo-dandár ... cheval veti magát az országútra, egy ember, egy ló meg nem szabadul az ellenségből:

A hölgyek nagy szónoki zajjal magyarázzák ezt egymásnak. A hadi műszavak oly folyékonyan mennek nekik, mint akármelyik szekond lájtinántnak.

E vidám trécselés közepett kopogtatás hangzik.

- Ki az? Szabad!

A kis szőnyegajtón, melyen csak a benső jó barátoknak volt bejárása, benyitott hozzájuk Rideghváry úr.

A nemesúr arca pergamenszínű volt, szájszegleteit rejthetetlen idegesség galvanizálta.

A két Plankenhorst-hölgy eléje szaladt, megfogták kezeit, lármásan üdvözölték, arcába nevetek, az asztalhoz vonták, egy karszékbe beeröltették, s csak akkor döbbsentek azután meg tőle, mikor ott látták a lámpavilágnál ülni. Valami múmiaformája volt.

- Nos, mi hír a csatatérről? - kérdezé barátjától Plankenhorstné.

Rideghváry felelni akart, s csak akkor vevé észre, hogy nyelve és torka száraz, hogy hangja felakad.

Egy korty vizet ivott elébb.

Azután felelt:

- Minden rossz. Az ütközetet elvesztettük.

Ezután hosszú csendesség támadt.

Csak percek múlva bír Plankenhorstné gyöngye kétséget kifejezni:

- Az lehetetlen!

- Az való - monda Rideghváry.

Most Alfonsine akarta megmutatni, hogy neki több lelkiereje van, mint a többinek, s fel sem veszi a dolgot. Pedig az nála nem lelkierő volt, hanem könnyelműség.

- Ah, uram! Az még nem bizonyos. Önök nem tudhatnak semmit bizonyosan. Önök könnyen megrémülnek az álhírekre.

Rideghváry éles, szűrő tekintetét Alfonsine arcára szegzé, melyen rózsapiros nevetés tagadta a rém hatását.

- Bizony pedig, kisasszony - monda kemény hangon -, ez való, amit mondok. Oly hírnök hozta meg a tudósítást, ki maga jelen volt ott, ahol Palvicz Ottó elesett...

A rózsapiros nevetés aztán egyszerre elmúlt a kisasszony arcáról.

- Palvicz Ottó? - rebege soror Remigia. Más nem mondta ki e nevet.

- Igenis. Az, akit futárnak küldtek, jelen volt Palvicz Ottónak találkozásán Baradlay Richárdal. Egyszerre vágta mind a ketten egymás fejére, egyszerre estek le mind a ketten a lórul.

Két arc, a kétségbeeséstől elsápadtan, a rémülettől elmerévülten, fordult egyszerre a beszélő felé: Alfonsine és Edit arca.

Rideghváry kegyetlen lassúsággal folytatá:

- Baradlay megélt, Palvicz Ottó meghalt...

Edit az üdvösség enyhült mosolyával arcán roskadt vissza karszékébe, s kezeit összefogta keblén, mint aki némán hálát ad valakinek. Míg Alfonsine a düh és kétségbeesés torzulatával arcán ugrott fel székeről, szemeit vadul a szólóra meresztve.

Anyja is rémülten nézett, de nem Rideghváryra, hanem leányára. El fogja-e árulni féltve őrzött titkát?

A leány pedig nem bánta, ki látja, ki hallja őt e pillanatban; hanem lelkének egész pokol-keservével felkiálta:

- Átkozott legyen, aki őt megölte! Átkozott legyen, aki Palvicz Ottót megölte!

S azzal levágta magát az asztalra, széttörve, ami törekeny eléje akadt, s elkezdett zokogni dühvel, kétségbeeséssel.

Plankenhorstné elájult ebben a pillanatban. Nem Palvicz Ottó halálhírére ájult el, hanem azon ijedelemlere, hogy Alfonsine így el tudta feledni magát.

Alfonsine pedig nem törődött azzal, hogy ki látja, ki nézi, szabad folyást engedett indulatának.

Egy kitörő vulkán volt az, mely meghajigálja tűzzel a villámló felhőt, s visszadobálja a mennyköveket az égbe!

Előbb homlokával és ökleivel verte az asztalt; aztán hanyatt veté magát karszékében, s engedte könnyeit végigomlani orcáján és haját ziláltan szerteszét bomlani.

„Átkozott az ég! A föld! Az emberek!”

És vonaglott, mint egy halálra sebzett tigris.

Aztán felkapott egy kést az asztalról, s nekirohant az ajtónak, örülten hebegve:

- Kit ölök meg? Megölök valakit!

A felkapott étszer pedig nem való volt arra, hogy akár mást, akár magát megölje vele. Földhöz vágta azt: „nyomorult darab vas!” - és rátaposott.

Aztán valami jutott eszébe; a falnak borult arcával, karjaival, zokogva: „Ó, kedves Ottóm!” - s végigcsúszott a fal mellett odaroskadva a földre.

Ott sírt egy ideig, senki sem sietett fölemelni, fölkelt önmagátul.

Szemei véresek voltak a sírástól.

Körültekintett.

A két apáca Plankenhorstnéval volt elfoglalva, kit nem bírtak ájulásától magához téríteni. Edit egy sarokba vonult, s kalapját, sálját felvéve állt ott, mint ki menekülni óhajt. Csak Rideghváry állt nyugodtan, közönyösen az egész viharban, kezeit zsebébe dugva.

- Vigyék ágyba, aki beteg, s fektessék le! Hívják a cselédeket! - mondá Alfonsine, kegyetlen részvétlenül, s azután Rideghváryhoz fordult. - Uram, e teremben, e városban, az egész világon nincs több ember, aki jobban tud gyűlölni, mint félni, csak ön meg én! Ön látott engem. Ön tud mindent?

- Igen!

- Van-e visszatorlás a világon?

- Van.

- Ön rátalál arra?

- Ha a pokolbul hívom is elő.

- Ön ért már engem?

- Mind a ketten értjük egymást.

- Nohát, ha lesz önnek egyszer szüksége egy szívre, amelytől öldöklő mérget kérjen kölcsön, mikor már az öné elfogyott, gondoljon rám. Én önnek egy kölcsönadott pokollal tartozom.

- Fizetni fogunk, kisasszony, arról legyen nyugodt! Fejet fejt! Semmi sem marad ingyenben. Ha a világ darabokra esik is szét, bosszút állunk. Olyan sírást csinálunk Magyarországon, hogy három nemzedék nem fogja elfelejteni, és divat lesz a gyászruhaviselés azon a földön tíz esztendeig! Én gyűlölöm a hazámat! Tudja ön, mit tesz az: „én gyűlölöm a hazámat”! Minden fűszálát, minden csecsszopó porontyát gyűlölöm! Most már tudhatja ön, ki vagyok, amint én is tudom, hogy ön kicsoda. Ahol egymásra szükségünk lesz, ott majd találkozunk.

Azzal vette a kalapját, s senkit sem üdvözölve eltávozott.

Alfonsine pedig leült a mindenkitől elhagyott asztal mellé, s két összekulcsolt kezét homloka elé téve, odakönyökölt a lámpával szembe, s elkezdett beszélni a néma világossághoz, szemeit annak fényébe meresztve:

- Hát meghaltál? Hát megcsaltál? Hát elhagytál örökre? Elmenjek-e utánad? Kit küldjek el utánad? Mindenkit! Szeretnek ott, gyűlölnék ott még, ahova te mentél? Én ott sem fogok feledni. Jaj nekem, akit elhagytál! Jaj neked, aki elmentél. Jaj annak, aki elküldött! Nem fogsz tőlem alhatni a sírban, s én nem fogok tőled alhatni az ágyban, s egymást fogjuk kísértetni mind a ketten. És ketten együtt gyilkosodat. Van még egy átkozott hely, ami gyászosabb a sírnál: a vesztőhely. Ott találkozunk mind a hárman, de ott sem békülünk ki. Ki békíti ki a leányt, aki nem lehet többé asszony? Egy egész mennyország sem, tele szentekkel és angyalokkal! Egy egész pokolnál több vagyok én, tele ördögökkel és elkárhozottakkal.

A delnő úgy beszélt a gömbölyű lámpa üvegéhez, mintha az egy világító lélek volna, mely szavait megérti. Talán sok álmatlan éjfelen át szokott ő e néma világgal beszélgetni; máskor némán, most önfeledtében hangosan.

Aközben a lámpa lángját mindig feljebb csavarta, hogy üveghengerén át már égő veres füsttel lobogott az túl. Mégsem volt neki elég fényes. Egyszer aztán szétpattant az izzó üveg, szertesét rúgva forró cserepeit.

Alfonsine felrettent.

A szétpattant üveg is gyászt jelent. Valaki meghalt, akiről éppen gondolkoztak. Mi ereje van a testetlen léleknek, hogy az, mikor már megszűnt egy egész emberalakot fejjel az ég felé egyenesen tartani, még képes legyen egy üveget végerejével szétszakítani? Babona, azt mondják a tudósok. Pedig azt már kitalálták, hogy az *f* hang kettős keresztet rajzol egy porral hintett üvegtáblára, a *d* hang kettős kört alakít rajta, s a kétszer vonalzott *c* hang szétrepeszti az üvegpalackot. Hanem a lélek testentúli hatalma - az babona.

A két apáca visszajött Plankenhorstné szobájából. A hisztérikus görcsökbe esett hölgyet lefektették, s rábízták a cselédekre.

Soror Remigia - szokásból - vigasztalni iparkodott Alfonsine-t:

- Forduljon ön az ég irgalmához. Az Isten meg fogja önt vigasztalni.

Alfonsine egy démon vad tekintetével felelt vissza:

- Én nem beszélek többet az Istennel! Én nem imádkozom többet soha.

A kegyes hölgy áhítatosan tevé össze kezeit, s engesztelni akarta.

- Az égre és minden szenteire! Bárónő, gondoljon rá, hogy ön keresztyén.

- Én nem vagyok többé keresztyén!

- Gondolja meg, hogy ön nő.

- Én nem vagyok többé nő! Az vagyok, ami önök: apáca. S ha kellett a sorsnak, hogy legyenek teremtések a földön, akik azért szüntek meg nők lenni, hogy imádkozhassanak, legyenek hát olyanok is, akik azért vannak teremtve, hogy átkozódjanak! És még rosszabbat is tesznek.

Soror Remigia ijedten szedte föl a köpönyegét, hogy meneküljön e vétkes hangok elől, miket meghallani botránkozás, megérteni bűnrészesség a kárhozatban.

Pedig ő értette azokat.

Az apáca némán inte Editnek, hogy kövesse őket.

Alfonsine azonban útját állta a leánynak, s hevesen megragadá kezét.

- Nem fog többé visszamenni a kolostorba. Itthon marad!

A jámbor apáca nem mert ellenmondani. Ahogy tetszik! Örült, hogy társnéjával együtt ép testtel elmenekülhetett e fúria gőzköréből, mely terhes volt a blaszfémiától.

Edit pedig remegve oldá le kalapját, s rakta le felöltőnyeit magáról.

Alfonsine odaállt eléje, mikor mindenki magukra hagyta.

- Tudod-e, miért tartottalak itthon?

- Nem tudom.

- Nézz a szemembe jól! Mit látsz abban?

- Sötétséget - felelt Edit.

És jól mondta; a pokol örvénye nem lehet sötétebb, mint Alfonsine két szép fekete szemének mélysége volt.

- Hanem ez a sötétség él és mozog, és tele van alakokkal. Te is közöttük vagy. Megölte az, akit te szeretsz, azt, akit én szerettem! Megölöm én azt, akit te szeretsz!

Mintha megmérgezett tör lett volna összeszorított öklében, oly fenyegető mozdulattal mondta e szokat:

- Megölöm! Eléri őt a kezem, ha egy világ áll is közöttünk; eléri, ha egyikünk az égben, másikunk a pokolban lesz is! Nem gondolkozom sem éjjel, sem nappal egyébről, mint arról, hogy hogyan ölhessem meg. Akarom, hogy olyan nyomorult légy, mint én. Akarom, hogy tudd meg, milyen nyomorult vagyok én. Akkor aztán gondolkozzál rajta, hogy mikor fogsz engem utolérni. Az egész világon egyetlenegy ember volt, akit szerettem szívvel, szenvedéllyel, bűnömmel; egyetlen ember, aki csinálhatott belőlem nőt, angyalt vagy hetérát: de mindig boldogot. Azt egy Baradlay megölte. Még egy másik ember volt a világon, ki, ha nem tehetett is boldoggá, de tehetett volna nővé, adhatott volna nevet, megszabadíthatott volna enmagamtól; azt az eljegyzés napján, a világ gúnyhahotájára elrablá tőlem egy Baradlay nő. Engem azok orozva megöltek, élve eltemettek, halva meggyaláztak, elkárhozva föltámasztottak, én ördögük fogok nekik lenni. Megölöm őket mind! Kiirtom férfiát, asszonyát az egész családnak; és az lesz a legboldogtalanabb közöttük, akit élve hagyok, hogy a többit felemlegesse! Az, amit te a szememben sötétségnek láttál, az a sötétség már az én lelkem előtt meg van népesülve. Az egész jövőendő jár-keles és tolakodik benne. Nem vagyok örült, ne hidd. Amit megígértem, kezemben tartom. A fejeiket. Ahogy engemet megajándékoztak a kedvesem fejével, úgy foglak én is tégedet megajándékozni az övével. Egész terv van erről a

fejemben. Olyan ép, egész terv, mint a megkristályosodott sötétség. Megölöm, szerencsétlenné teszem őket. Ezért marasztottalak idehaza. Hogy minden éjjel, mikor alunni mégy, minden reggel, mikor fölébredsz, ezt súghassam a füledbe: „Megölöm a kedvesedet.” Hogy láthassalak olyan nyomorultnak, mint amilyen magam lettem. Lettem teáltalad, lettem a tied által. Légy te énáltalam. Hogy lásd bennem magadat, és essél kétségbe, mikor magadra ismeresz bennem, míg megbolondulunk mind a ketten, s rugdalni fogjuk lábainkkal egymás szeretőinek koponyáit, mint két játéktekét. Ó, kedves Ottó!

A hölgy arccal a pamlagra veté magát, és ott maradt fekve.

Edit reszketve hallgatá végig e médeai dühöngést, mely tépett gyermektagokkal jelöli boszorkányröptét; nem megtorolni, de fogalmával utolérni sem bírta e démoni kitörést; midőn látta, hogy Alfonsine elcsöndesül és fekve marad, nesztelenül elhagyta a szobát; hátravonult a nőcselédekhez; azok lefektették hajdani kis szobájában ismert, egyszerű ágyába, vánkost melegítettek lábára, hogy ne fázzék, s magára hagyták, hogy aludjék.

És Editnek úgy tetszett, mintha a sötétségnek csakugyan alakjai volnának, amik élnek és mozognak, feketék a feketében, s mintha egy, azok közül, melynek arca még az éjszakán, még a poklon, még a vakságon is keresztülsötétlik, s azáltal lesz láthatóvá, hideg leheletével ezt sűgná fekhelye fölött:

„Megölöm őket mind!”

MINDENVÁRÓ ÁDÁM

Ez is történelmi személy. Nem mondom meg, hol lakik. Mindenki ismeri.

Egyike a kiveszőfélben levő őslényeknek, kiket az újabb kor nem reprodukál. Se nem a vulkanikus, se nem a neptunikus kor szülötte; hanem inkább a bacchikus koré, értve az etimológiai gyök alatt nem Bachot, az akcízák behozóját, hanem Bacchust, a borok istenét.

Élő megtestesülése a boldog jelmondatnak: „Extra Hungariam non est vita; si est vita, non est ita”.

Lakása ott van abban a faluban, ahol 1849 végén arra a kérdésre: „Járt-e itt *ellenség*, azt felelték. - Itt nem, de a szomszédban járt *mind a három*: a német is, a muszka is, a magyar is.”

Az ősi lakot még a nagyapja építette Mindenváró Ádám úrnak, s azóta egy téglát nem ragasztottak ahhoz. Földszinti volt; a lépcsőjárás nagy kényelmetlenség. A teteje zsindegyel fedve, s a zsindegyen fölül még nádtetőzet; nem azon célból, hogy a zsindegy meg legyen óva, hanem avégett, hogy télen át a szőlő s némely eltett gyümölcs szépen megmarad a meleg tetőzet alatt. A ház alatt a pince, hármassal: külön a bornak, a zöltségnek, külön a jégveremnek. A keleti és nyugati oldalon oszlopos tornácok bőrpamlagokkal, mikben változni lehet aszerint, ahogy a szél fú. Az egész házban legnagyobb lakosztály a konyha.

Ilyen konyhát a mostani takaréktűzhelyes korszakban ritka helyen találni már, nagy, nyitott tűzhelyével, melyen felyül is ég tűz, alul is ég tűz; felyül főznek, alul kalácsot sütnek. A pattogó hasábok közül emelkedik ki a sokhorgú *vaskutya*, az tartja az egyik végét a nyársnak, amire felhúzza forog a piruló kan pulyka, keresztülítve a nyílforma *lúdlekével*; a forgató gépet egy béresgyerek helyettesíti. A tűz körül rotyogó fazikák, félig letakarva mázos cserépfedőkkel.

A lángtól félrevonva egy háromszög vaslábakon, azon egy lapos cserépedény, az betakarva pléhfedővel; a háromszög alja s a pléhfedő teteje megrakva parázzsal, abban a cserépedényben bizonyosan a társa sült annak a rétesnek, amit ott a nagy, kihúzott asztalon most nyújtanak vékonyra; két leány kétfelül egy ökölnyi tésztát olyan szélesre elnyújtva, mint maga az abrosz, hogy azt egy római Messalina, mint tunika vitreát, lepelnek fölvehetné; Laponniában pedig ablakokat csinálhatnának belőle. Azt pedig Magyarországon meghintik tejfellel, mandulával, mazsolaszőlővel, aztán összezsavargatják, spanyol inkvizitori rafinériával lassú tűzön megpirítják, s szánakoznak a barbár népeken, akik ezt nem ismerik.

Más fehérszínű ezalatt a tűzhely alatti kemence *agyagtévéjét* rakja körül a kihúzott parázzsal, ott benn magasra kelt kalácsok sültnek; meg másik görbe késsel gömbölyű fatálon apróz valami húst, aminek a bátyját már befojtogatták káposztalevélbe, s az már kibeszéli, milyen idő van ott a fazékban, nagyokat pöffenne a cserépfedő alól, míg emez meg kolbásznemű transzfigurációra vár. Valami hasznavehetetlen fickó a konyhaajtóban nagy lomhán tör nagy vassulyokkal nagy vasmozsárban valamit, alkalmasint borsot, mert nagyon fintorgatja tőle a pofáját. Egy ványadt szobalyány rézsodrony virgáccsal kasztigál egy cinmedencében hófehér tojásbabot, amiből felfűjt lesz, cukros levegő. Maga a főszakácsné pedig mindenütt sűrőforog, vezényli a koncertet; megöntözi zsírral a piruló pulykát, mi alátett serpenyőbe csorog vissza; meghinti a rétestésztát előbb a szárazzal, azután a fluidummal; belekóstol a forró ételekbe fa főzőkanállal, megítéli, mi kell még beléjük, s parancsol bors- és sótartóval, paprikás döbözettel, szerezsendióval; megnyitja a kemencét, megvizsgálja a piruló kalácsokat; ellenőrzi a rétest, beleszurkál a lapátvégű villával a sístergő hurkafélébe; válogat a mindenféle cifra réz, bádoggal, fa műszerek között, gyakorlatba véve fánkmetszőt, derelyesarkantyút, cifra pacalvágót, molnárostyasütőt; dolgot ad tepsinek, üstnek, vaskondérnak, tanítja spékelnit a

szobaleányt, üldözi tormareszeléshez a visszafelelgető kuktát; s bevezeti kegyesen a dorongosfánk-forgatás titkaiba a hajdúnét. Közbe pedig levesbe való tésztát metél roppant öreg késsel, oly finomra, mint a cérnaszál, s oly sebesen, mint a gőzgép. Az ember bámulja, hogy nem vágja oda a körmét. Néha a hajdú is megjelenik, kinek az a kötelessége, hogy bort hozzon; a peccenyemártáshoz vereset, a habléhez fehéret, s a sülteket művészién feltrancsírozza.

Talán vendégeket várnak a háznál?

Meglehet, hogy jön valaki. Tízet lehet egyre fogadni, hogy a jó asztal megtisztetlen nem marad; azonban ha nem jön is senki, nem vész kárba az, ami jó. Mindenváró úr és életpárja jó étvággal vannak megáldva. Még a tisztelendő úr is bizonyos. A jó asztal szégyent sohasem vall. Így megy ez itt mindennap!

Azután mért is ne menne? Az embernek az a magáé, amit megeszik. A többi mind csak illúzió. „Étel, ital, álmom. Boldogít e három.” Ez is régi aranymondattal. A jó evés a legjobb mulatság; a jó étvágy a reménynek legboldogítóbb faja, s a jóllakott gyomor a legmegnyugtatóbb emléke egy bevégzett jó cselekedetnek. A megrakott asztal az egyedüli látvány, mit az emberektől irigyelhetnek az angyalok, kik mint tudva van, sohasem esznek. Még dicsőség is van benne. Aki jó asztalt tart, ki másokat is szívesen lát, és maga is hozzálát, mindenki azt mondja róla, hogy derék ember, kedves ember, affábilis, respektábilis ember.

Maga és felesége gömbölyű, arcaik ragyognak; mindenki tudja, hogy boldog családi életet élnek. Magukon kívül senkire sincsen gondjuk. Mikor Tallérossy Zebulon sóhajtozva emlegeti, hogy hány leányát nem tudja férjhez adni, Mindenváróné asszonyosság gondolja magában: „De jó, hogy leányom nincsen!” Mikor Szalmás uram agyarkodik a csavargó gézengúz fiára, ki megint elszökött az iskolából, Ádám úr arca ragyog e gondolattól: „De jó, hogy fiam nincs!”

Semmire gondjuk nincsen. Csupán a jól evésre. Ahhoz pedig itt van helyben minden.

Legszebb búzájuk terem, saját patakalmuk megőrli. Maguké a regále, a mészárszék, ott is az ő marhájukat vágják, a baromfit megtermi az udvar. Zöldséget, gyümölcsöt ontanak a kertek; gazdag föld, még öntözni sem kell. Bort ad a szőlőhegy, finom szilvapálinkát a szilvás; a savanyúvíz ott fakad a hegy tövében. A kondát felneveli a bükkerdő ingyen, még vadpecsenyét is ad, csak ki kell fáradni az őzért. Az senkié, mindenkié, az országé. A termés mindig több, mint amennyire szükség van. Még harmadévi búza is van a magtárban, s háromévi gyapjú hever a padlásokon. Mindig pénzt ér az. Pénzre pedig szükség nincsen soha. Mire kellene az? Cifraságra? Az asszonyosság nem szeret öltözködni, mert azt a termete meg nem szíveli. Ádám úr pedig éppen nem tűrhet magán más ruhát, mint amibe már jól beleviselte magát, más karszéket, mint amit már jól kiült magának. Utazni sehova sem szoktak; nincs az a kényelem sehol, ami otthon. Kártyázni szokott Ádám úr a tisztelendővel, de csak krétára; minek volna egymás pénzét elnyerni? Aztán mit is csinálna a pénzzel? Ha megtudnák, hogy pénzt tart otthon, még kirabolnák érte; így pedig jöhet Sobri, amikor akar, még az ajtót sem találja zárva; enni-inni kap, amennyit tetszik; de pénzt nem talál varázspálcával sem. Kölcsön sem volna érdemes a pénzt adni, mert a kamatot nem fizetné az adós; perlekedni pedig egészségtelen dolog.

Közügy, ország dolga, vármegyei história Ádám urat nem érdekli.

„Bolondság! Ugyan minek török olyan nagyon magukat az emberek? Azért a kis hivatalért? Nem minden ember jobban megélhetne, ha otthon maradna gazdálkodni, mint hogy egész életében a várost járja?”

A gazdálkodása Ádám úrnak pedig abból állt, hogy megnézte a vetést, mikor zöld volt, megnézte, mikor sárga volt; s meglötte benne a fürjet, ha kapóra jött.

Neki nem kellett hivatal soha; nem szerette, ha azt kívánták tőle, hogy ő parancsoljon valakinek; azt pedig, hogy neki parancsoljon más, éppen nem szerette.

Miatta lehetett a járásnak rossz szolgabírája, ő nem pörlekedett előtte; lehetett a megyének adminisztrátora vagy főispánja; ő nem ütött pártot sem ellene, sem mellette; lehetett az országnak dicasterialis kormánya vagy felelős minisztériuma, az az ő concoctióját semmiképpen nem zavarta.

Nem szokott vitatkozni senkivel. Ha a vendégei különböző nézetek mellett az ő asztalánál vitába keveredtek, azt mondta nekik: „Ne bolondozzatok, urak, úgylis rövid az élet; inkább igyatok!”

Újságot egyáltalában nem hordatott. Azt mondta, hogy nem lehet megérteni, oly cifra stílusban írnak, s azonfelyül olyan érthetetlen dolgokról, amikhez neki semmi köze.

Az új korszak vívmányait észre sem vette. Se nem vesztett, se nem nyert velük. Nem voltak jobbágyai.

Mikor aztán kiütött a belháború, azt mondta rá: „Bolondság! Minek öljük egymást? Úgylis kevesen vagyunk.”

Hogy valamiképp érdekelve lehessen ebben a háborúban, azt nem találta sehogy indikálva. Faluja be volt ékelve egy völgybe, melyhez félnapi járással lehetett jutni igen rossz utakon vagy pedig két hegyháton keresztül, elátkozott hegyi ösvényeken. Ő nem eshetik útjába semmi hadviselő félnek. Helyébe pedig ugyan nem fog menni egyiknek sem; miatta ugyan dobolhatnak, trombitálhatnak körös-körül az egész országban. Ő nem hall abból semmit. Hogy mi lesz a végkimenetele a tusának, azzal sem gondol. Majd kibékülnek, akik összeveszttek, elébb-utóbb; ha pedig ki nem békülnek, ők lássák, hogy mire mennek vele. Az ember a délutáni álmát csak nem ronthatja el azért, hogy efölött szomorkodjék!

Egy zord téli napon, amikor már csakugyan nem várna vendéget az ember, egy viaszkos-vásznon fedelű szekér hajtát be Mindenváró úr nyitott kapuján, s annak egyik leffentyűje alól, háttal kifelé mászva, előbújik Tallérossy Zebulon barátunk.

A háznál régi jó ismerős; úr és asszonyság szívesen látja az érkezőt. Ez aztán a kedves vendég, aki ilyenkor jó! A háziasszony alig leli helyét. Zebulon komája. Valamennyi leányának mind ő a keresztanyja.

- Hozta isten, kedves komámuram! Ugyan minek köszönhetjük ezt a mostani szerencsét?

- Hát csak elgyüttem meglátogatni kedves komámasszonyt, ha ki nem veri engem innen.

Az asszonyság meg akart felelni a nagy mondásra:

- Akkor itt nyaral, komámuram.

- No, hát itt nyaralok, komámasszony.

- De hátha szaván fogom?

- No, hát fogja szavamon.

- Kezet rá!

- Itt a kezem.

- Eb, aki meg nem állja.

- Nocsak, ha kergeti, se megyek el innen az idén. Amit mondtam, megmondtam.

- No, asszony, elég volt a tréfából! - szólt bele Ádám úr. Most pedig láss komoly dolog után. Komám útról jön, megfázott; hol a szilvórium? Aztán láss hozzá, hogy jókor legyen az ebéd.

Az asszonyság sietett rendeleteket adni a cselédségnek; alig húzta ki a szobából a lábát, midőn Zebulon mosolygó arca egyszerre torzonborz komolyságra vált; félve tekintett körül, azután megfogta Ádám úr gallérját, mintha attul félne, hogy az esik el ijedtében, suttogva monda neki:

- Jaj, bár tréfa volna, kedves barátocskam; de nem akartam beszélni coram femina, én csak-ugyan itt maradok, amíg csak maradhatok.

Ádám úr csak mégsem ijedt meg Zebulon titokteljes arckifejezésétől.

- Vigem van! Meg vagyok lúve! - magyarázá Zebulon tovább a dolgot. - Odavan nekem.

- De hát mi bajod, öreg?

Zebulon szája elé tette a kezét.

- Üldözi engemet nímet...

- Csak az a baj? Csigavér! Azt hittem, megégtél. Hát mért üldöz?

- Hja, barátocskam, nagy dolgot cselekedtem. Én vezettem hadsereget kassai ütközetben. No, nem előlről vezettem, csak hátulról vezettem. Mégis majd meglútek. Egy éjjel mindig lútek utánam. Soha illetemben nem hittem, hogy olyan vadászatot legyek, ahol én leszek nyúl. Elfogták tülem bundát, elfogták szekeret: nem megmenekültem egyebet magammal, mint éjjeli papucsot. Még csak lilekzetet venni sem nem megálltam hazáig. Gondoltam, no mar-most ithon vagyok. Szípen otthon! Amint belípek udvarra, szalad elejbe Karika leanyom, és kítaszígal szilvasba: „Az istenirt, apuska, hol jársz itt? Ipen most vannak itten svalizsirek, keresik tizedet; ha megfogják, megölik, megvasalják. Szalagy innen!” Utcu neki! Nekem se kelete töb! Vesd el magad. Kaptam nyakamba tarisznyát; ugrotam keresztül saját tulajdon kerítésemen. Szaladtam erdőbe, elbujtam miszígető kemencibe; ot meglapultam, míg Karika utanom küldi szekeret; ot kipemet bemazoltam elíb mésszel fehérre, aztán korommal feketire, hogy ram ne ismerjenek. Harom nap ki nem tutam szakalombul mosnyi fehérre, feketit; olyan voltam, mint ördög.

Ádám úr az oldalait fogta a tenyereivel, úgy kacagott e szomorú történeten.

Mikor az asszonyság az ószilvóriummal s a friss, puha kaláccsal visszajött, azt hitte, hogy valami jó adomákat mond Zebulon koma, azon nevetnek.

- Mi az a jó? Nekem is adjanak belőle!

- Ej, nem asszonynak való ezt hallani! - utasítá el Ádám úr. - Pajkos dolgokat beszél Zebulon koma.

- Ej, mindig is olyan dolgokat beszéltek ti férfiak egymás között, mikor magatokra maradtok - pirongatá őket a szemérmes úrhölgy.

Sietett aztán őket magukra hagyni, nehogy valami csintalanság az ő füleit is megüsse.

- De szomorú dolog ez, kedves barátocskam - folytatá Zebulon -; hallgasd tovább csak!

- Előbb igyunk egyet ebből a jó szilvóriumból. Ez jó búfelejtető. Nincs ennél jobb orvosság a világon.

Zebulonnak nem kellett nagy biztatás; hanem azért tudta ő a kaláccsal teletömött száján keresztül is folytatni a szomorú történetet.

- Elfutottam míg azon ijcsaka szekiren ismerős barátomhoz szomszid faluba. Ot alig megpihentem, ram talalta cserepár. Baratom hirtelen elbujtata engemet pincébe. Ot voltam két nap, két icaka befenekelve huszonnegy akos hordóba. Csak úgy adogatak be nekem itelt, italt spundlochon, míg cserepár nem mente odáb.

S még azt pretendálta Zebulon, hogy Ádám komája hanyatt ne vesse magát kacagtában a pamlagon, mikor ezt nagy keservesen előadja.

- De nem nevetni való ez, kedves barátocskam, csak meggondold: kétszer huszonnegy oraig ülnyi hordoba is rettegnyi: jaj, ha csapra ütnek!

Ennek a körülménynek meggondolása még kevésbé volt képes Ádám úr kedélyét a tárgyhoz mért komolyságra hangolni.

- Gyere, öreg, gyűjtsunk rá! Így majd sokkal könnyebben megy a diskurzus. Fáin jó verpeléti van a döbbözben.

S azzal bedugta a saját száját és a vendégeét is egy finom meggyfa pipaszár lúdtoll szopókájával, melynek másik vége selmeci dohányégető cserépkatlanba szolgált: vulgo pipa.

Zebulon úr foga közé vette a klarinétot, melyből hang helyett füstöt eregetnek, meggyújtotta a gyertyánál a fidibuszt, mit az ott heverő Calepinusbul hasított ki recenter, s aztán az égő fidibuszt a pipa szárán szétverve, nagy füstgomolyt fújt a fellegekbe, s felhúzott fél szemöldökével utánapillantva, nagy keservesen folytatá:

- Hordóba laknyi még csak hagyján. A csak tréfa. Diogenes izs megtette aztat. De mi következte aztan. Baratom, ki elbujtatot nekem, mikor elmentek tüle cserepárok, aszondot: barátom Zebulon, te it nem maradhatod magadat; magamra izs hozod szerencsítlensiget; neked kel magadat kiadnyi inkognito, hogy rad ne talalyanak. Magam izs job szeretem aztat. Inkab inkognito szabadon, mind hordoba pleno titulo. Hat akor felöltöztete engemet napszamos ruhába, is elvite hatmérföldnyire palinkafőző arendashoz, ahun beszegödtete engem napszamosnak. No mar it csak jo lesz; mert senki se nem ismerheti ram. Jol van. Is én ot hordtam regel nigy oratul este hét oraig moslikos rocskát, is etetem göbölyöket, is targonczatam malatat, is jartam nyakig disznosagban, mint valami diszno, hogy utolyara magam izs azt hitem, hogy vagyok diszno.

Ádám úr összeharapdálta pipája szopókáját kínjában; nagyon nevetnéke volt, de félt, hogy Zebulon megharagszik; hát inkább elfordította a fejét.

- De mar ki nem altam tova napszamos illetet. Eszembe jutota, hogy elgyüvök ide tehozad. De hogyan? Mikor mesze van. Mindenüt katona, mindenüt nímet! Hat ecer odavetödi magat derik becsületes zsidó kocsmaros egy lovas szekeren; vele van öreg zsidó aszony felesig, kicsi gyerekel. Szegin zsidó. Tizenkilencedik leanyat szoptatot felesig. Anak felfedeztem qui pro quot. Igirtem neki mindent; azonfelyül öt forintot, ha nimeten keresztülszökteti engem tehozzádig. Aszonta, bizam csak rá. Masnap felpakolta szekerire, is elszökte velem moslikgyarbul. Aszonta, ne filyek semmit. De migizs csak filtem. Utolyara zsidó aszony megszanta nekem. Ram ata ruhajat, felöltöztete zsidó aszonymnak, szipen; is mikor gyüte rank szemközt svalizsér, cserepar, odaata kis zsidó gyereket ölembe, hogy szoptasam keblemen; hogy meglegyen illuzio. Így kijacotam nimetet.

De már nem volt semmi földi hatalom, mely Ádám úr száját meg tudta volna őrizni, hogy a pipa ki ne hulljon belőle, s behemóti kacagásra ne nyíljanak szét torkának minden apertúrái.

- Jaj de nagy bolond vagy te, Zebulon! Mintha látnálak, hogy szorongattad *anyai* kebledhez azt a kis zsidó gyereket! Úhhahaha! Ne beszélj már több szomorú történetet, mert kidül az oldalam a röhögéstül.

Utóbb még magára Zebulonra is elragadt házigazdájának derülsége.

- No de most már jó helyen vagy, koma! - vigasztalá őt Ádám úr. - Itt ellehetsz az ítéletnapig; itt tudom, hogy nem keres senki; mert ez a falu, ahol én lakom, még a mappára sincs feltéve.

- Igazán? - kapott ezen a szón Zebulon.

- Uccse mondom. Csak azért vettem egyszer mappát, hogy megbizonyodjam felőle, hogy az én falumat még a mappacsináló sem ismerte.

Mindjárt elő is kereste Ádám úr valahonnan a máglyára ítélt könyvek közül, mik lassú fidibuszhalállal enyésznek el csendesen, azt a sok rétbbe hajtogatott térképet, melyet kiterítvén az asztalra, nagy kereséssel rátalált benne a megye székvárosára.

- No látod; itt a város, itt a szomszéd falu, itt a másik falu, itt a harmadik falu; ez a két szőrös hernyóforma, ez a két hegy; ez a kis kukacforma, ez a patak; hanem a falu ki van felejtve belőle. Mink nem vagyunk sehol.

Ádám úr nagy önézettel csapott a térképre. Nagyszerű öntudat oly faluban lakhatni, aminek a létezéséről a térkép nem ad tanúságot.

- Jaj, bárcsak a nimetnek is ilyen mappája volna! - sóhajta Zebulon.

- Ilyen van! - biztosítá őt Ádám úr némi indignációval afölött, hogy Zebulon elég együgyű azt képzelni, hogy egyik mappa nem olyan, mint a másik.

Miután már Zebulon rajta feküdt a mappán, elkezdé róla magyarázgatni komájának:

- No nizzed. Itt voltam táborban. Innen felszaladtam ide. Onnan leszaladtam amoda. Nagyot kanyarodtam erre. Itteneg vargabötüt csináltam fölfele. Úgy kerültem fel idaig.

Furcsa cikcakk utazás volt biz az.

Ádám úr mégis kíváncsi volt egyre-másra.

- Hát aztán egészen széjjelverték a magyar sereget?

- Nem szilyel; de szerteszilyel. Akinek lova volt, az elfuthatott. De aki gyalog maradt, azt utolirtek. Olyan ágyukkal lütte Schlik, hogy engem csak hangja ütötte hátba ágyunak, s elől az órák üvege eltörte ütistül. De nem tréfa az, kirlek!

- De hátha még másutt is van magyar sereg, amelyik megint felülkerekedik? - szólt Ádám úr, új pipára töltve.

- Deiszen ha van is, elment annak kedve hadakozástul. Veheti példát magának mi cladesünk-ből. Arul neked, kedves barátom, nincsen fogalma: micsoda erővel gyünnek ellenünk! Minden nímetnek kétakora lova van, mint minékünk; minden katonának az eleje vas, a hatuja vas, a közepe nímet. Az agyujának a hangja három olyan messzire elmegy, mint maga a golyobis. Aztán mennyien vannak? Sokan! Nekem egisz íletemre elig lenne az a pinz, amit csak egy nap verpflegskommissär katonaknak elfelejt kifizetni. Osztán milyen generalisaik vannak! Aki minket megverte, csak fél szemivel nézi, másikat beköti. Hát még ha olyat küldenek ránk, aki mind a két szemit kinyitja! Aj, vigünk van nekünk örökre. Jójcakat! Servus. Agyió.

Ádám úr vállat vont.

- Hát biz arról ki tehet? Majd csak elmúlik ez is.

- Elmúlik, elmúlik. De hát én hová múlok?

- Mondtam már. Itt maradsz nálam az ítéletnapig.

- Igen izes! A haditörvinszéki ítéletnapig.

Ádám úr mosolyra csucsorított ajkkal szította meg a pipaszopókáját.

- Bakatella dolog. Hiszen nem tettél te semmit.

- Az igaz, de ott voltam mindenütt.

- Eltagadod. Én adok neked bizonyítványt, hogy itt voltál nálam az egész idő alatt; betegen feküdtél.

- Nem ír semmit! Ott van kinevezés Közlönybe! Ott van számadás kezükbe. Látnak belüle, hogy én voltam totumfac! S úgy elitilnek, jobban se kel.

- Megapelláljuk!

- Van is hova pokolba! Nincs ott septemviralis tábla.

- Már mindhiába. Azért előre csak fel nem akasztjuk magunkat.

- Hiszen én nem teszem azt meg magamnak; de attul filek, hogy más teszi azt meg nekem. Az most hamar megy, barátom!

Már erre nem tudott neki Ádám úr más vigasztalást mondani, mint azt, hogy „oda is ember kell”.

- De én szeretnim nem lenni olyan ember, aki oda kell! - Azután nagy siránk hangon folytatá:

- Hiszen ha úgy meg lehetne alkudni nimettel, hogy mennyit vállalok el büntetésbe; nem mondom, hogy úgy két-három esztendőcskét könnyü vasba, vagy akár anélkül, el nem fogadnám magamnak. Kivált, ha botot nem kell kapni.

Szegény Zebulon úgy meg volt szontyolodva, hogy mint azilumra gondolt a Neugebüd udvarára, ahol olyan jóleshetik a biztos ellátás alatt levő raboknak a vizes lajtot a kúthoz vontatni, s nem rettegni többé az üldöztetéstől.

Odavolt a rettegéstől egészen, s nagy reszketőt sóhajtott, arra kérvén komája urát, engedje meg neki, hadd szegezze fel a pipázószoa ajtajára azt a mappát, hogy onnan tanulmányozhassa folyton-folyvást, merre lehet megszökni, ha szökni kell.

Ádám úr adott neki szeget meg kalapácsot; hát szegezze ki a mappát az ajtóra.

Zebulon alig ütötte bele az első szeget az ajtóba, amint azon tapasztalatra jött, hogy már ő akárkit indul el megütni, az őtet mind visszaüti, még az ajtó is. Valaki nyitotta azt kívülről, s jó, hogy be nem törte az orrát Zebulonnak.

Hanem az ijedség csak azután következett, mikor meglátta azt a valakit, aki az ajtón belép.

Szalmás uram volt az.

Mindenváró Ádám nem tartotta szükségesnek komáját eleve értesíteni afelől, hogy még egy vendég van a háznál. Az is régi ismerős. Az is menekült. Az is a nyakát félti. Csakhogy Szalmás uram a hegyek másik oldaláról jön, ahol a magyar seregek táboroznak. Őtet azok kergették meg mint az ellenfél megbízottját. És Szalmás éppen oly rémülettel magyarázta el egy nappal elébb Ádám úrnak, hogy milyen vége van mindennek. A lázadók seregei úgy teremnek, mint a gomba; az ő fejének nincs már hol maradása. Ahol megkapják, mindjárt föbe lövik; pedig ő egy légynek sem vétett.

S most ez a két menekült férfiú egyszerre egy ornyi távolságra állt egymással szemközt. Mind a kettő azt hitte, hogy a másik azért jött ide, hogy őtet itt elfogja.

A legutolsó találkozásuk óta úgy ismerték egymást, mint akik választottak sorsuk dolgában. Egyik a jobbat, másik a balt. Ők ellenségek lettek.

Tallérossy Zebulon világosan azt hitte, hogy az az ütés, melyet arcának promontóriumára kapott az ajtótul, szándékos orgyilkos merénylet volt Szalmás részéről; míg Szalmás ijedt arculata azon balítéletet fejezte ki, hogy ez a Zebulon most azzal a kalapáccsal azért állt az ajtó mögé, hogy őt jól fejbe üsse.

Ádám úr pedig semmit sem akart észrevenni e kettős ijedelemből. Nagy vendéglátó barátsággal invitálta Szalmást a pálinkához.

- No, öcsém, Szalmás! Tartson velünk! Egy kis jó papramorgót ebben a csúnya időben.

Szalmás az asztal felé oldalgott; de addig csak nem mert a likórral töltött kupicához nyúlni, míg azt nem látta, hogy Zebulon leteszi kezéből a kalapácsot. Hanem azért mégis, amint a szilvalét kihörpölte, a szeme a pohár karimáján keresztül folyvást a Zebulon mozdulatait leste nagy gyanakodva.

Zebulon nem szegezte már a mappát az ajtóra; inkább odaterítette megint az asztalra. Szalmás láttára valami csodás átalakulás történt vele. Féltében vitéz lett.

Mintha legkisebbet sem törődne egy új ismerős megjelenésével, ott vette fel a diskurzus fonalát, ahol elhagyta. Csakhogy most a csúnya lamentálás helyett elkezdett még csúnyábbul blaguírozni. Hencegett, mint egy hazaszabadult obsitos.

- Hja, bizon, kedves barátom, ahogy mondtam; most már fordult a kocka; kik voltunk alul, vagyunk felyül. Hortobágyon áll kétszázharminchatezer- kilencszáz emberünk; harminc-háromezer lovas, nyolcszázötven ágyúval; mikor az kigyün, csak úgy fog Windischgraetzet lesöpörni mappárul. Volt, nincs.

Szalmás leült az ablaksámolyra, s ott oly kicsinyre húzta magát össze, amilyenné csak lehetett. Dehogyan szólt volna valamit.

Zebulont elragadta az első siker.

- Huszonhatezer fogoly van már ellensigtül mieink keziben; közötté háromszáz stabalis tiszt, közötté tizennyolc generális. Megmondta magyar fővezér, ha egynek miközülünk, olyan úrnak, mint én, ellensig csak egy haja szálát meggörbíti, azért kétszeresen fog revansot csinálni.

Ezt Ádám úr világosan akarta detaillíroztatni.

- Már hogyan, Zebulon? Minden hajad száláért két fogoly generalisnak húzhatja ki egy haja szálát, vagy egy generálisnak kettőt?

- Az úgy van - folytatá Zebulon, folyvást vad szemeket vetve a félreült Szalmásra. - Az én fejem asszekurálva van duplán. Ki ahhoz merne nyúlni, hetedíziglen minden famíliája ló farkára köttetik.

- Akkor nem szeretnék borbélyod lenni - monda Ádám úr.

De Szalmás uram nem szólt semmit. Az meg volt némulva.

Zebulont pedig éppen az ejté kétségbe, hogy mért nem szólal meg ez az ember. Ez valami rosszban töri a fejét!

Csak azért mondott olyan nagyokat, hogy majd arra csak tesz valami ellenvetést; nem az; ellenmondás nélkül fogadta Zebulon adatait.

Egyenesen hozzá beszélni nem akart Zebulon. Ez annyit tett volna, hogy „prodit metum”. Neki mutatnia sem szabad azt, hogy ez az ember órá nézve valaki. Obskurus fickó! Egy falusi nótárius, korteskolompos. Hát aztán? Ha itt van, itt van. Ha köszön, szervusz neki.

Pedig úgy félt tőle, mint a sárkánytól.

E félelem hadvezetővé tette; odabökdösött az ujjával a kiterített mappára, s magyarázta rajta a pontokat.

- Itt állunk hatvanezren, itt állunk hetvenezren. Erre masírozik a *gros*, itten van a *pivot*. Innen *debouchiroz* az avantgarda, itt koncentráltatik a *reserva*. Itt találkozik valamennyi! Aki közbeszorul, az természetesen el van fogva.

Nem nézett utána senki. Jártathatta az ujjait Zebulon a térképén tetszése szerint, amerre akarta.

Az ebédre hívó szózat félbeszakítá stratégiai magyarázatait.

Hanem az úri asztalnál az a fátuma esett, hogy Szalmás éppen átellenébe jutott, s neki folytonosan orra előtt kellett azt az embert látni, akiről azt hiszi, hogy az ide azért jött, hogy őtet megfogja.

Zebulon nagyszerű volt az ebéd fölött.

Feladatul tűzte ki magának szomszédasszonyát, a házi úrnőt alaposan felvilágosítani a mostani hadjárat mibenléte felől.

- Amint már a komámnak is mondtam, én most éppen csak azért járok ezen a tájon, mert tízezer lovat kell vennem a hadsereg számára.

Az úrhölgy jó publikum volt, mindent elhitt.

- Az mind huszár alá kell?

- És ulánus alá. Hatezer lengyel gyűtt át hozzánk; lengyel mind lovas; de lovat nem hozhatott magával, mert azt hegyen nem lehet keresztülhozni.

- Hát akkor sok pénze van komámnak.

No, ez veszedelmes állítás. Itt az erdő közepén! Ezt meg kell cáfolni.

- Pénzt nem hordom magammal. Az nem szokás. Minden pénz itt van zsebemben: egy plajbász. Ezzel a plajbásszal én utalványozhatom egymillió forintot. Arra nekem hatalmam van. Kasszánál kifizetik. Akinek én egy írást adom nevémmel, elmehet Konstantinápolyig.

Még nem is hazudott vele.

Hanem Szalmás lezárt nyelvét még ez a szó sem volt képes megoldani. Még evés közben is minden falat bekapása után bezárta a száját, úgy mammogott, nehogy Zebulon a szájába lásson.

- Akkor hát komám rettenetes nagy ember most - csodálkozék a háziasszony.

- Ohó! De micsoda ember vagyok én most! Ahol vagyok, ott minden embernek parancsolok. A főispánok nekem csak hajdúk, a miniszterek csak „te pajtás”! Ahova bemegyek, meghuznak harangot, is fehérbe öltöztetett kisasszonyok szórják elejbe koszorukat, is tartanak üdvözlő beszideket.

Semmi sem tanúsítja Mindenváró Ádám úrnak úgy egyfelől végtelen jószívű vendégszeretetét, valamint másfelől felyülmúlhatlan indolenciáját, mint annak a meggondolása, hogy ő mindezen bramabasok alatt megállhatta, hogy meg ne kérdezze Zebulontul: „Hát a befenekelt hordóban kit etettek az akonán keresztül? S hát a kis zsidó gyerek mit beszélt az úton?”

Ádám úr evett, és hallgatta Zebulont egy elmosolyodás nélkül.

A háziasszonyságot talán pikírozta az, hogy Zebulon egyszerre ilyen nagy úr lett, s még övele azt a tréfát űzi, hogy itt akar maradni a nyárig. Ilyen nagy ember, akire minden órában szüksége van az országnak. Azért is tette tán azt az észrevételt, hogy „de hátha legyőzik a hadsereget, s aztán akkor egyszerre vége lesz a nagy uraságnak”.

- Legyőzik? - szólt Zebulon, szétekingetve a levegőben, s ott keresve azt a vakmerőt, aki ezt tenni merné. - De ki győzne le? Is ha legyőzne valaki, itt van török, mingyárt segítségünkre gyün százhatvanezer emberrel; ott van anglus egisz hadiflottával Duna-torkolatnál; onnan felgyün lapos hajókkal, kikbül hajigálja bombát. Ha az nem elig, ott talian; ha az sem elig, megindul Ledru Rollin Franciaországból háromszázezer emberrel, is mindent letipor. Mind az egész világ a mi ríszünkön van. A muszka? Meg se meri moccani magát barlangjában. Örül neki, ha nem bántunk őtet.

Ebéd vége felé már az egész európai koalíciót összeállította Zebulon.

Szalmás még arra is néma maradt.

Pedig azt is megmagyarázta Zebulon, hogy akkor aztán mi lesz a világból. A hú hazafiak hogy kapnak kitüntetések, magas rangot; az olyan árulók, incselkedők pedig, kik az ellenséggel cimboráztak, kik áskálódtak, leskelődtek, árulkodtak (mindez éles oldalpillantásokkal Szalmásra), azok majd megkapják érdemlett jutalmukat, ami rájuk nézve nem lesz örvendetes.

Szalmás csak mindig hallgatott. Mindenváró Ádám pedig nem szólt.

A hallgatás és a nem szólás két különböző dolog.

A hallgatás malícia, a nem szólás bonhomia.

Hogy csak egy példát hozzak fel rá; tessék összehasonlítani egy minisztert, aki hallgat, mikor interpellálják, és egy képviselőt, aki nem beszél, mikor rá kerül a szólás sorja.

Szalmás hallgatása jelenthette azt, hogy „kerülj csak a kezemre!”; míg Mindenváró nem szólásának az volt az értelme, hogy nem kell mindent minden embernek az orrára kötni.

Délután a pipatóriumban s estve a vacsoránál még mindig folytatta Zebulon a gasconade-okat, anélkül hogy ellenlábását beleszólásra bírta volna ingerelni.

Ádám urat mulattatta ez nagyon.

Jól megvacsorálván aztán álomnak bocsáták egymást; Zebulon még a szobából kimenet is fenyegetőzött; úgy látszik, kissé kapatos volt; a hajdú vezette szobájáig, s segített lehúzni a csizmáit, miket azonban Zebulon nem engedett neki kivinni suvikszolás végett; csak hagyja ottan. A hajdú aztán lefekteté, betakarva a jó meleg dunnával, melynek láttára az egyszeri angol traveller, ki először élvezé a magyar vendégszeretetet, azt mondá a lefektető inasnak: „Ugyan kérem, küldje hamar azt a másik gentlemant is, aki rajtam fog aludni, mert alhatnám!” Azt hitte a dunnáról, amivel betakarták, hogy az madrac, amire még egy másik úr fog feküdni, s hogy nálunk úgy alusznak rétegbe rakva; aki legalul esik, azé a belle étage.

Reggel aztán kiderült, hogy miért nem engedte Zebulon a csizmáját éjszakára kivetetni.

A reggeli már régen készen volt, az asszonyság évelődött, hogy mégsem keltek fel a vendégek; de soká alusznak; a tejszín mind megrökönyödik; Ádám úr is morgolódott, s türelmetlenségében három szelet sonkának járt végére; utoljára beküldték a hajdút a vendég urak szobájába, hogy keltse fel őket, és mondja meg nekik, hogy már készen várja a reggeli.

A hajdú nagy meredt pofával jött vissza.

- Nincsenek azok a vendég urak sehol.

- Nincsenek sehol?

- Nincsenek azok. Még csak le sincs fekve az ágyuk.

De már ezt a csudát Ádám úrnak magának is helyszínelni kellett. Odament. A két vendégszoba egy folyosóval elválasztva, egymással átellenbe nyílt. Először is Zebulon szobájába ment be.

- Ahun van ni! Az ablak is nyitva - tevé észrevételét a hajdú.

Biz az tárva volt.

Az asztalon pedig volt egy levél plajbásszal írva. Azt Zebulon írta Ádám úrhoz.

Ádám úr ezt olvasá belőle:

Kedves baratom. Én itt egy éjjel sem maradok tovább. Ez a gyilkos Szalmás engem el akarja fogni; ki akarja fejemet szolgáltatni. Ismerek őtet! Veszem nyakamba erdő. Isten megálgya tizedet, felesigedet. Én tartozok hazának illetemel; szaladok.

A biz elugrott.

Onnan az átelleni szobába nézett be Ádám úr. Ott is nyitva volt az ablak. Az asztalra volt valami írva krétával; hanem ismét le lett törölve, mintha megbánta volna a nyilatkozó, hogy írást hagyott maga után.

Semmi kétség, hogy Szalmás meg Zebulontól féltében menekült az ablakon át.

Ádám úr egyet csóvált a fején.

- Ezek biz elszöktették egymást. Pedig olyan jól mulattunk. No, majd jön más...

SORSÁT SENKI SEM KERÜLHETI EL

És ezzel be volt fejezve Ádám úr előtt ez a történet. Ő ugyan nem indult el a menekülteket nyomozni erdön-bokron keresztül. Különben is ezóta hetedhét országon túl lehetnek.

De mi legyünk irgalmasabbak Zebulon iránt, s nézzünk utána, hol szalad.

Éjnek éjszakáján, sötétben, hidegben az erdőnek vette útját, követve egy barátságos hegyi patak útmutató folyását. Azt tudta régibb itt jártából, hogy ahol az a patak ered, ott van egy odvas fa, abban van egy szentkép, az némi részletes hitelben áll a környék előtt; annál fogva ahhoz ismét egy gyalogút vezet a hegyek túlsó oldaláról, azt a gyalogutat könnyű lesz megtalálni.

Nagy bátorság volt Zebulontul éjjel, sötétben, egyedül, fegyver, pálca nélkül megindulni sétálni egy olyan rengeteg erdőben, amely arról híres, hogy minden esztendőben levágják benne Ádám úrnak egy pár csikáját a farkasok.

De a félelem bátorra tette. A nagyobb rémület a kisebbet előli, mint ahogy a varrótúvel megszúrt ujj fájdalma elenyészik, ha forró vízbe dugják.

Szerencsésen rátalált a forrásra, nagyot ivott belőle a kalapja karimájából; megtalálta a szentképpel felékesített odvas fát is, arról ráakadt a hozzá vezető ösvényre, s aztán dicsérte magát, hogy mégiscsak okos ember ő, milyen szépen el tudta intézni a menekülést oly világos veszedelemből.

A hold világított az útjára valami keveset, különben sokszor nekiment volna a fának.

Hajnal felé úgy kezdte tapasztalni, hogy nagyon meredekre visz fel az út, jó lenne botot vágni, amire támaszkodják. Kiválasztott egy sugár mogyoróhajtást, s azt tollkésével lenyiszálta valahogy. Annak a segélyével aztán könnyebben mászott fel a hegytetőre.

Lefelé már szelídebb munka a ballagás. Itt már vállára vetette a botot, s a bot végére akasztotta az útításkát.

Azután csak egy kicsit meg is virradt, s amint a fák között a holdvilágot a napvilág kezdte felváltani, tünedezett Zebulon kebléből az üldöztetéstől való félelem, hogy helyt adjon rögtön nyomába következő másfajta aggodalomnak, melyet az erdők elhagyatottságának ünnepélyes csendje szokott előidézni.

Ebben a nagy vadonban sok mindenféle állat lakhatik, amelynek a becsületérzésében nem egészen lehet bízni.

Eszébe jutott Kisfaludy Sándorból az a vers, ahol az álremetével szemközt jött egy farkas.

„S fogai közt fel a bércnek egy nagy halálfejet vitt.”

Már ennél borzasztóbb találkozást csakugyan nem lehet képzelni. Pedig a farkasok még most is foglalkoznak a kraniológiával.

Ha jól emlékszik rá, még az is következik abban a versben, hogy a farkas ijedtében elejtette a koponyát, s az a remete lábaihoz „a hegyen lekopogott”.

Ez sem lehetett a legkellemetesebb találkozás!

Bárcsak már valami tisztásra vezetne ki ez az út.

Az a kívánsága is beteljesült. A hegyi út, amint a túlsó oldalon leért a völgybe, egy másik út által lett keresztülszelve, mely a túlsó völgyből más kerülőn vezetett ki. A keresztútnál volt egy kis üres tér.

Amint Zebulon a maga útján kilép e gyepes irtványra, a túlsó oldali bozótból egy rémkép bukkanik eléje.

Nem a farkas a halálfejjel, hanem egy ember a saját fejével. - Szalmás!

Egyszerre látják meg egymást mind a ketten.

A mohos pázsiton még lépteik hangja sem árulhatta el őket egymás előtt.

Zebulon átlátta, hogy sorsát hiába akarja kikerülni; a fátumnak be kell teljesülni, nincs hova menekülnie többé. Ez az ember őtet megkerülte, és most elfogja. És önála semmiféle fegyver sincs egyéb, mint egy tollkés, annak is beletört a hegye még a múltkor a profuntba, míg ellenfele bizonyosan el van látva pisztolyokkal. Zebulon, add meg magad!

Ezzel a rezignációval vevé le a botot a válláról, lekasztva róla a tarisznyáját, s elszánt lemondással lépett Szalmás felé, mintha mondaná: „Itt a botom, nem védelmezem magamat.”

Hanem amint elkezdett feléje lépegetni, akkor vette észre, hogy hiszen az a Macbeth, s ő annak a Banquo szelleme. - Antipodese szeméit elmeresztve, száját nyitva felejtve, a halálos ijedelem kifejezésével állt előtte, mint akinek a lábai egyszerre gyökeret vertek a földbe.

Annak is pálca és tarisznya volt a kezében.

Zebulon most értette meg egyszerre a dolgot.

A helyzet komikus volt és fatális.

- Nono, Szalmás! Ne bolondozzunk egymással! Hiszen én nem akarom magát bántani; maga se ne bántsa engem. Maga azt hiszi, hogy én akarom elfogni magát; én meg azt hittem, hogy maga akarja elfogni engem. Én szaladok maga elől, maga szalad énelülem, s megint csak összehoz bennünket bolondos út. Jobb lesz, hogy értsük meg egymást.

Szalmás még most sem tudott szóhoz jutni. Nagyon megijeszthették valahol másutt. Csak az álla mozgott, mintha magának beszélne valamit.

- Tudja, Szalmás - kérlelé őt Zebulon -, amit tegnap mondtam Ádámnak, az csak mind tréfa volt. Nem kell elhinni. Nem bántok én senkit; csak engem hagyjanak békit. Minek is bántanánk egymást mink ketten, régi jó ismerősök? Maga is jó ember, én is jó ember vagyok. Inkább legyünk egymásnak barátsággal. Maga odaát van „azoknál”, én meg ideát vagyok „ezeknél”. Ha magának valami baja talál lenni ezeknél, én segíthetek a maga baján. Ha pedig engem ér valami veszedelem azoknál, maga segítheti énrajtam. Jó, ha az embernek jó barátjai vannak mindenütt. Isten tudja, hogy lesz, mint lesz. Nem kell egészen elrontanunk rigi barátságot. Én nem elrontottam. Hiszen talán még most is ott van magánál Rideghváry baratomhoz írott levelem? No, csak vigye el neki, és adja oda. Mondja meg neki, hogy köszöntetem. Erről a mai szcénáról jó lesz, ha egyikünk se beszél. Kinevetnének rajtunk. Hat, ugye, nem haragszunk egymásra, Szalmás? No, isten áldja meg magának. Mármost csak azt mondjon meg, melyik úton fog maga menni. Mert tudja, én magát nagyon szeretem; sokszor mondtam már, hát elhiheti - hanem azért mégis -, nem szeretném, ha egy úton járnánk.

Szalmás még most sem szólt semmit. Tán fogadása tartja, vagy ijedtében megnémult, mint Tigris Róbert menyasszonya; hanem amint megtudta, hogy szabad az út, nagyot fohászzkodott, s amelyiket közelebb találta, azon megindult lefelé.

Képzeltetni aztán azt a boldogságot, mikor egyszer Zebulon a legelső magyar katonával találkozik!

Nem svalizsér többé, nem ulánus, huszár az, aki fölveri a port az úton.

Csak olyan parasztos huszár, kerek kalappal, melyen széles piros szalagot visel, és tulipános szűrrel; de azért mégis huszár.

Azt majd leszedte a lováról örömeiben Zebulon. Kezet akart neki csókolni.

- Barátom! Hazám fia! Megszabadítóm! Honnan jön?

- Innen a faluból - felel a megrohant vitéz.

- Van ott még több is?

- Hogyne. Az egész csapat.

- Micsoda csapat?

- No hát a Bendegúz-csapat.

- Bendegúz-csapat? Nekem is van egy leányom, akit Bendeguzellának hínak. Szabadcsapat, ugye? Hát a többi sereg merre van?

- Az még a Tiszán túl van, és készülődik.

- Hát maguk mit csinálnak itten?

- A mi feladatunk az ellenséget nyugtalanítani és a pecsovicsokat elfogdosni.

Az első esély Zebulont megszeppentette. Nem kereste ő az oroszlánt, csak a nyomát.

- Hát van itt közel ellenség?

- Az nincs, de van pecsovics.

(„No, egy ott szalad a másik úton az erdőben” - gondolá magában Zebulon; de csak mégsem utasította a nyomába a lovast. Jószívú ember volt Zebulon.)

- Hát nincs közel ellenség?

- Nincs kétnapi járóföldre.

- No, akkor én leülöm ide az útfélre, és kipihenek magamat. Magának pedig, kedves barátom, itt van egy forint borraivaló, menjen vissza faluba, mondjon meg csapatvezér urának, hogy küldje értem szekeret. Felfedezhetek magamat. Én vagyok az a kormánybiztos Tallérossy Zebulon, akiről az volt a hír, hogy kassai csatában eleste, hogy ellenség elfogta. Nem elestem, nem elfogtak. Szerencsésen keresztülvágтам magamat egész armadián. Most itt vagyok, de lábamat már nem bírom, mert sokat gyalogoltam. Hát küldjön értem szekeret. Majd itt megvárok.

A tulipános szűrű lovas átvette a forintot is, a megbízást is, s visszanyargalt a faluba; míg Zebulon kikeresett magának egy szép gyepes mezsgyét, s azon végigheveredve, kedvére kinyújtózta magát.

A küldönc csakugyan pontosan teljesíté a rábízottakat. Egy óra nem telt bele, már látta őt Zebulon visszafelé jönni egy parasztszekér kíséretében.

Egész rangbeli büszkeséggel kapaszkodott fel a saraglyába; ez hát már olyan ország, ahol az ő parancsolatjára befognak a szekérbe!

Az úton aztán elmondatta magának a szekere mellett kocogó lovassal, hogy mik történtek az ő távolléte alatt a túlsó oldalon.

Aj, de örült a jó meleg dicsekedésnek! Bizony jobban esett neki, mint egy bunda.

- Hiszen urak vagyunk eszerint! Mit monta csapatvezér, mikor nevemet meghallott?

A lovas mosolygott egy kicsit.

- Azt mondta a csapatvezér úr, hogy nagyon jól ismeri az urat. Tessék hozzá szállni. Szívesen látja egy kis kollációzásra.

- Ah, nagy megtiszteltetés!

Zebulon kezdte magán helyregombolgatni a bekecszsinórokat, amik nagyon összevissza voltak rendezve, egy gombbal alább mindenik. A csizmák pedig igen dísztelen állapotban, az erdei sár minden színű maradékával ellepve.

A kocsiuülés szalmából volt. Zebulon egy csomó szalmát kihúzott, azt csutakká csavarta, s elkezdte vele a csizmáit némileg szalonképpé tisztogatni. Aközben a lovas úrral folytathatta a diskurzust:

- Őrnagy az a maga csapatvezére vagy kapitány?

- Úgy gondolom.

- (Mit gondolom?) Szabad becses nevit megkérdezniem?

- Boksa Gergely úr.

- Micsoda? Boksa Gergő? Ki volt énalattam ökörhajcsár.

Zebulon abba hagyta a csizmái tisztogatását.

(„No, még azt sem hittem volna soha - gondolá magában Zebulon -, hogy én tisztelkedni menjek valaha Boksa Gergőhöz!”)

Hanem azután útközben lovas kísérője annyi csodadolgót összebeszélte neki Boksa Gergő harci érényeiről: hány gulyáját elfogta az ellenségnek, hány prófuntos szekerét elhajtatta, hány futárját elcsípte - hogy utoljára Zebulon át kezdte látni, hogy biz az nem lehetetlen, hogy ilyen háborús világban rangot kap az olyan ember, kinek jó ökle van, ki jó lovas, és aki nem sajnálja a ruháját összetépetni a heccben.

Azért is, a faluba érve, nem hajtattott egyenesen Boksa főhadiszállására, hanem a fuvarosgazda udvarára, hogy már mégis azt a csizmát egy kicsit kitakaríttatja.

Patent fénymáz a gazda házában nem volt; hanem ahelyett megkenték Zebulon csizmáit hájjal: az még jobb. E toalett alatt Zebulon megalkudott a fuvarossal harminc forintba Debrecenig. Most már tudta utazása célját. Az most a centrum: a főváros.

Azután hát csak elment Boksa Gergőhöz tisztelkedni.

Az érdeemes vitéz úr szabadalmat kapott lovas gerillacsapatot alakítani, tetszés szerinti ranggal. Ha akarja, kapitánynak nevezetheti magát; és ha valaki őrnagynak találja szólítani, azért sem haragszik meg.

Zebulon úr nagyon megváltozottan találta régi ismerősét. A viktóriadolmány, a rajthúzli ugyan még most is a legutóbbi egyenruhája, melyben a nagy futás előtt látta, legfeljebb hogy a könyökei foltosak s a térdei kopottak; hanem van ám gallérjára meg a karmantyúira olyan széles újdonszerű aranypaszománt varrva, mint a tenyerem.

Aztán belül is csak olyan volt Boksa Gergő; kopott daróc, aranypaszománttal kisujtásozva.

Amint meglátta Zebulont, nyájas volt és leereszkedő, és kevély és goromba vegyest.

Szívesen látta, de nem nagyon mutatta iránta való tiszteletét.

- Á! A tekintetes úr is megérkezett! Örülök, hogy van szerencsém! Szívesen látom ma ebédre nálam. Másutt úgyse kapna. Tessék kényelembe tenni magát.

És az egész elfogadás alatt ki sem vette a pipát a szájából.

Azt azonban szerette Zebulon, hogy nem nyújtotta kezét parolázásra.

Zebulon elfogadta a kínálást, és leült, mégpedig a pamlagra. (Boksa Gergőnek volt annyi haditudománya, hogy az egyetlen úri lakot választotta ki a faluban főhadiszállásnak.)

Aztán csak Zebulon is elővette a pipáját a zsebéből, hogy megmutassa Boksának, hogy ő csak még most is urabb nálánál, s megtömvén azt dohányzacskójából, a régi familiáris fensőbbség hangján így szólt hozzá:

- Ugyan, édes Gergő öcsém, adja nekem egy kis fidibuszt.

Kritikus egy felszólítás volt; egy aranygalléros úrnak azt mondani, hogy adjon fidibuszt, a szolgálattétel hűbéri jelvényét. Ha megteszi, elismeri a szuverenitást.

Boksa Gergő szívesen és gorombán kivett a belső zsebéből egy nyomtatványt, s odaadta az egészet Zebulonnak.

- Itt van, tekintetes úr. El is olvashatja, aztán szakíthat belőle fidibuszt, amennyit tetszik.

- Mi ez? Újság?

- Az hát. A *Március!* Most Debrecenben nyomják, onnan kapjuk.

- Ah, derék! - kapott rajta Zebulon. - Azóta sem olvastam újságot. Legalább ebből megtudok, mi történik Debrecenben.

S azzal, anélkül, hogy elébb pipájára gyújtott volna, elkezdte a kíváncsiság ragyogásával arcán mohón olvasni a megkapott újságot. Hanem, amit abból olvasott, az lassankint letörülte arcáról a ragyogást, s rajzolt helyébe megszeppenést oly vastagon, hogy Boksa Gergőnek is feltűnt.

- Valami baj van, tekintetes úr?

- Nem szelel pipám - mondta Zebulon.

- Hiszen rá sem gyújtott még.

- Úgy igaz. - Azzal zsebébe dugta pipáját, s aztán leeresztve térdére az olvasott hírlapot, sokáig bámult Boksa Gergőre, míg végre föl merte neki azt a kérdést tenni, hogy „Ugyan, édes Boksa barátom, nem tudná nekem megmondani, mi az a véstörvény, mit olvasok ebben újságban; mit hoztak abban országgyűlésben?”

- Ó, igenis tudom. Az olyan törvény, mely szerint hazaárulók és az ellenséggel cimborálók véstörvénytörésük elé állíttatnak.

- De hát mit értenek azalatt, hogy „hazaárulók”?

- No, hát például az olyan képviselőket, kik nem jöttek el a debreceni országgyűlésre.

- De hátha akadályozva voltak? Már teszem föl magam is.

Boksa igen biztató modorban felelt:

- Hát hiszen aki nem jöhetett, purifikálhatja magát, a véstörvénytörésük ítélni fog fölötte, s ha igaza volt, fölmenti.

- No, köszönök alazatosan. Én azóta mindig szaladok, mint üldözött nyúl hajtásban, bujkálom pincében, hordóban, mézskemencében, zsidó asszony fejkötőjében, hordom moslikos dézsát napszámba, szenvedek hazámért hideget, éhséget; s mikor megérkezem országgyűlésbe, akkor fognak engemet nyakon, s állítanak véstörvénytörésük elejbe. No, szip dolog!

- Már ez pedig nem lehet másképp. Megmagyarázza ezt a *Március* jól. Egyszer már keményen kell fogni ezeket a hazárulókat! Aki ma itt, holnap amott!

- No, én egy óráig sem voltam amott - menté magát Zebulon.

- Aki csak beszédbe állt is az ellenséggel.

- No, én csak egy szót sem szólam vele. Ágyúlövésnél egyebet se nem hallottam tőle. - Zebulon úgy védte már magát, mintha a törvényszék előtt állna.

Boksa pedig annál jobban hepciáskodott.

- Vagy csak aki egy sor levelet írt is az ellenségnek, akármit.

No, már erre nem mondhatta Zebulon oly apodiktice, hogy „ezt se nem tettem”. Bizonyos Rideghvárynak írt bolondság bizonyos Szalmásnál kissé nyomta a lelkét. No, de Szalmás ezóta már az óperencián is túl van, s az a bizonyos levél rég elhasználódott már egyre-másra; nincs mit aggodni miatta.

- Hja bizony, ilyen időben nem lehet kímélni az embereket - folytatá Boksa Gergő kegyetlen dölyffel, s azt a bátorságot vette magának, hogy leült Zebulon mellé a pamlagra, s egymásra vetette a lábait, összefonta a mellén a karjait, úgy pőfékelt. - Ilyenkor nem ismerek se jó pajtást, se nagy urat. S ha az édesapám fia volna is, aki áruló, elcsípetem és felküldöm.

- Hova fel?

- Nagyváradra.

- Mi van Nagyváradon?

- A véstörvényszék.

- Hát már van is?

- Van bizony, de nagyon van; és működik is.

- Is működik is? És ha maga Boksa megfog egyet, küldi oda?

- Küldöm én! Ha a szentek fia is! Elég jó pajtásom volt a Szalmás...

Zebulonban hűlni kezdett a vér erre a névre.

- De spion volt az ármányos. Megtudtam. Utána iramodtam.

- Hát maga kergette Szalmást? - Ez észrevételt szalasztá ki Zebulon a száján, mire gyanús oldalpillantással monda Boksa:

- Hát tudja az úr, hogy én Szalmást kergettem?

- Nem, csak rosszul intonáltam hangsúlyt; kérdeztem, hogy kergette kapitány úr (már kapitány úr!) Szalmást? Nem bánom én, csak kergessen ötöt tovább is.

- De már nem kergetem tovább.

- Miért nem?

- Mert már elcsíptem.

- Mikor?

- Ezelőtt egy órával. Éppen belém jött a nyavalyás, amint szökni akart valahonnan.

Zebulon úgy érezte, mintha emelkednék alatta a pamlag.

- Is aztán mit csinálta Szalmással?

- Itt van a faskamrába becsukva. Nagyon veszedelmes ember. Tömerdek írás volt nála kabátjába, még a csizmatalpába is bevarrva. Én ott is rátaláltam.

Zebulonnak úgy tetszett, mintha Boksa nagyon nézné az ő csizmáit is.

- Sok mindenféle urat kompromittáló írások voltak nála - folytatá Boksa, fontos szemöldök-rángatással.

Nojszen ez éppen elég volt Zebulonnak; véstörvényszék, ellenségnek írott levél, Debrecen, Nagyvárad, Szalmás, Boksa, golyó és lópor.

Azt mondta Boksának, hogy engedelmet kér az őrnagy úrtól, egy kicsit hazamegy a szállására, más csizmát húz, mert ez nagyon szorít.

Igaz is, hogy szorította, mégpedig a torka körül, ti. Zebulon torka körül; hanem az nem igaz, hogy Zebulonnak más csizmája lett volna.

- Fogjon bácsi, rögtön, és vigyen innen engemet - monda a fuvarosának, amint megérkezett hozzá.

- S hová vigyem az urat?

- Nem bánom én, akárhová, csak Debrecenbe nem.

De már mégis annyit szeretett a fuvaros megtudni, hogy aláfelé vagy fölfelé induljon-e meg Zebulon úrral, s hogy hány napi útra legyen készen.

Zebulon arra határozta magát, hogy „fölfelé”, és mennek addig, amíg menni „lehet”.

Most azután előlről is kergetik, hátulról is kergetik, maradás nincs sehol, menekülés nincs sehova, cél csupán a futás.

Ha a német megfogja, föbe lövi; ha a magyar megfogja, föbe lövi; ott rebellis, itt hazaáruló. Akármelyiknek kerül a kezébe, már kész a halálos ítélete. „Valóságos akasztófaallé közt járkáltam” - így fejezi ki Zebulon e siralmas helyzetét, amelybe jutott.

A legközelebbi állomáson, azalatt, míg a fuvaros etetett, Zebulon ollót, borotvát kért a kocsmárostól.

Szép, hosszú szakálla volt, közepén kissé fakó, itt-amott szürke szálakkal átszöve. Ez a szakáll volt az ő büszkesége, úri tekintélyének szimbóluma; vassal soha nem irtott, fésűvel ritkán tépázott szakáll, amelyről olyan jólesett ebéd után a ráhullott zsemlemorzsákat lesepergetni. Most nekiállt ollóval, beretvéval férfiúsága e büszke címerének, s levágta azt tőből.

Ó, ti nem tudjátok azt, szakállt nem viselő népek, mit tesz az, valakinek rászáni magát, hogy a szakállát levágja. Az egy parciális temetkezés!

Zebulon sokáig nézegette a markában áldozatnak esett állsörényét, egypár könnyet törült szét a szemében, aztán papirosba csavargatta testi énjének legdrágább, megdicsőült részét, s keblébe dugta azt. Legalább ott fogja viselni.

Azután belepillantott a tükörbe, kiöltötte a nyelvét arra a csúnya emberre, aki a tükörből visszanézett rá, s hátat fordított neki.

Pedig már ezentúl mindennap látnia kell azt a csúnya embert a tükörből, mert a levágott szakáll egy bizonyos rabszolgaságot hagy maga után: a mindennap megborotválkozás kegyetlen rabkötelességét.

Amint aztán Zebulon újra megjelent a fuvarosa előtt, az őt nagyon megbámulta ez ifjított kiadásban.

Míg a kocsmában voltak, addig nem szólt neki; hanem amint kiértek megint az útra, visszafordult a kocsiülésből Zebulonhoz.

- Ugyebár, az úr most olyan helyeken szeretne járni, ahol a világnak nincs szája?

- Bizony - felelt rá Zebulon.

- Értem - szólt a fuvaros. - Nem kérdek többet. No, majd elviszem én az urat úgy, hogy semmi baj nem éri. Ugye, Lengyelországba akar menni?

- Oda - Zebulon ráhagyta.

Tudta is ő, hogy hova megy.

- Vittem én már oda egy urat, aki a lengyelekért ment. Majd elszállítom én az urat is olyan félreeső helyeken, ahol a madár sem jár; egész odáig, ahonnan majd megint mások odább viszik, míg eljut Lengyelországba. Nem kell nekem többet mondani.

No, ennek örült még csak Zebulon! Nem elég neki, amiben már benne van; most még egy kis lengyel konspirációt is nyakába varrnak. Még elviszik a krakúzok közé!

Pedig ugyan vitte a fuvaros, ahogy megígérte, két nap, két éjjel, szolgabíró, útbiztost soha nem látott utakon keresztül, hegyekbe, völgyekbe, gyanús szállásokba.

A harmadik napon megsokallta Zebulon a dicsőséget. Nem akar ő lengyel légiót toborzani. Amint egy völgy torkolatánál megpillantotta egy falu tornyát, megállította a szekeret; kifizette a fuvarost; azt mondta neki, hogy csak forduljon vissza, s menjen haza; már innen ő majd odább talál. Itt, ebben a faluban különös dolgai vannak.

A fuvaros sajnálta nagyon; milyen szépen elvitte volna Lengyelországba!

Zebulon vitte megint a tarisznyát gyalog. Soha a nevét sem hallotta ő annak a falunak, ahova be akart ballagni; de megtetszett neki nagyon, mert két tornya volt.

Az egyik torony, a kisebbik, a pápistáké, a másik, a bádogfedelű, a nagyobb, a lutheránusoké. Ez tetszett meg neki azon a falun nagyon.

Ment egyenesen a lutheránus pap házához.

Schneiderius Bálintnak hívták ezt a derék urat.

Zebulon bemutatta magát a papnak. A pap olvasott ember volt, hallotta a nevezetes úr hírért. Akkor aztán Zebulon meggyónt neki mindent elejétől végig, híven.

Őneki mármost a történetek után ebben az országban nincsen maradása; mert itt ő van egyedül abban a kivételes állapotban, hogy minden, bárki kezében levő puska az ő fejének van fordítva.

Schneiderius Bálint igen eszes és jószívű férfiú volt. Mindjárt készített valami tervet, amivel e nevezetes férfiút megszabadítsa.

Zebulonnak ki kell menekülni a külföldre.

A külföldre meneküléshez útleveél kell.

Útlevelet csak a császári hadak kormánybiztosa adhat.

Az most éppen Eperjesen van. (Ez még Branyiszkó előtt volt.)

Hogy attól útlevelet lehessen kapni, arra különös ürügy kell.

Az ürügy megvan.

Schneiderius Bálintnak van egy diák fia Göttingában, Schneiderius Theophilus, az nemrég írt az apjának, hogy sietve küldjön neki pénzt, mert halálos beteg. Persze pénzt nem küldött azért neki az öreg, mert a „Fuchs” nem beteg, csak korhely; hanem ennek a levélnek az alapján egy megkeseredett atyának könnyen lehetne útlevelet kérni Göttingába, a beteg fia meglátogatása végett.

Zebulon szökhetik külföldre Schneiderius Bálint tisztelendő úr útlevelével.

- Az ám, kedves papom - mondta mindezekre Zebulon -, de bolond passzusba beleírnak ám személyes leírást is; aztán nekem van hajam szöszke, mint kender, tisztelendő atyaságé fekete, mint vaddisznó és kemény: azt még lehetne megfesteni; de hova elteszem orromat, mikor enyim nagy sasorr, tisztelendő atyáé meg tömpe.

- Könnyű azon segíteni - mondta a pap. - Menjen fel Eperjesre uraságod maga az én nevemmel, és írassa le magát az útlevélben.

- Én menjek be? Tisztelendő úr reverendájában? Hát a bajuszom?

- Az levágitik.

De már erre duplát sóhajtott Zebulon. Még a bajusz is! A hatalmas, parancsoló bajusz! A „gyászvitézek” esete óta nem történt hasonló csonkítás magyar emberen.

Egynapi meggondolásra való időt kért magának e tárgyban Zebulon. S egynapi meggondolás után arra a végeredményre jutott, hogy ha aközött kell választani, hogy vagy a nyakat, vagy a bajuszt, mégiscsak inkább a bajuszt kell a késnek adni; mert az megint csak kinő; de a nyak, úgy segéljen, nem nő ki többet.

Hát csak a bajuszt is el kellett tenni a mellényzsebbe.

Mikor aztán így megkopasztva, megalázva megállt a tükör előtt Zebulon, magának is el kellett ismerni, hogy soha szelídebb, jámborabb, szuplikánsabb protestáns pappal még nem találkozott, mint amilyent most lát maga előtt.

Hát még mikor a pap tógáját fölvette. Nevetni nem volt ám szabad senkinek; mert komoly dolog ez nagyon. Ez a játék emberfejbe megy.

Schneiderius Bálint betanította neki, hogy mit feleljen, ha kérdezik. El ne felejtse a fia nevét, meg különösen a saját nevét; ahova utazni akar; és a falut, ahol lakik: az Pukkersdorfnak híják. Ezt mind jól emlékében tartsa.

Zebulon még egy napot kért magának, hogy magát veszedelmes szerepébe beletanulja. A következő napon aztán útra kelt Eperjes felé, magával vivén a derék Schneiderius Bálint áldását, reverendáját és fiának lamentabile nuntiumát.

Eperjes tele volt császári seregekkel, mikor Zebulon behajtott.

A sorompónál nem bántották, látták, hogy pap; hanem adtak geleitscheint, hogy vissza is térhessen.

Egyenesen a fő kormánybiztos szállása elé hajtatott. Szíve majd kiugrott féltében, mikor annak lépcsőin felballagott. Az egész úton mondta magában a neveket: Valentinus Schneiderius, Theophilus Schneiderius. Göttinga, Pukkersdorf. Szentül félt, hogy mégis, mikor a biztos előtt fog állni, mind valamennyit el fogja felejtteni.

De már benne volt; előre kellett menni. Egyik szobából a másikba küldték, mindenikben ismeretlen, fancsali pofák írtak, dolgoztak valamit, végre bebocsáták a hatalmas császári biztos elé.

Zebulonnak a félelem is segített magát tökéletes, meghunyászkodott lelkipásztorrá maszkírozni; lehúzta a fejét a nyaka közé, midőn a biztos úr ajtaján belépett; a két kezét keblére tette ájtatosan; az egyikben volt egy nagy cilinderkalap, a másikban a filius progidus episztólája, s minthogy Schneiderius termete valamivel alacsonyabb volt Zebulonénál, meghajlítja térdeit, hogy a reverenda lábáig leérjen. S a viláért föl nem emelte volna szemeit, midőn nagy ájtatosan elrebegé:

- Bonum mane praecor, domine perillustrissime!

De alig ejtette ki ezt az öt szót, amidőn a kormánybiztos úr hangos hahotára fakadva kiálta fel:

- Szervusz, Zebulon!

A villámcsapás nem lett volna oly rettenetes, mint ez a szó: „szervusz, Zebulon”!

Hősünk valóban úgy megrettent, hogy ha a reverendába nem támaszkodik, összeroskad.

- Hát téged mi az ördög hord itt ebben a papi ruhában?

Zebulon csak most bámult rá a megszólító kormánybiztosra. Rideghváry Bence volt az.

A főúr azonban nem vette észre Zebulon bámulását; eléje sietett, megölelte, megrázta kezeit, és megdicsérte.

- No, csakhogy valahára mégis eljutottál hozzám. Derék ember vagy, Zebulon. Megkaptam Szalmástól küldött leveledet. Azóta mindig vártalak. Dicső, hogy eljöttél. Ez az álruha mutatja, milyen veszedelmeken kellett idáig eljutnod. Nem marad el hűséges ragaszkodásod jutalma. Az ígért helyet fenntartottam számodra. Azonkívül egy magas küldetésben fogsz részt venni. Nagy emberré foglak tenni, Zebulon, nagy emberré!

Zebulon még mindig úgy érezte magát, mint akit a vízből húztak ki. Nem talált rá a fejére.

- És most legelőbb is jer ide, írd alá ezt az ívet. Ne kérdd, mi az. Csak írd alá! Láthatod, hogy a legelőkelőbb férfiak nevei vannak már ott előtted aláírva.

Zebulon engedte a tollát menni a papiroson, mint mikor az álmos kocsist viszi a lova tudta nélkül a jól ismert úton.

Az a papír pedig, amelyre felírta akkor a nevét, az volt ama történelmi okirat, melyben magyar előkelő urak esedeznek a minden oroszok cárijának, hogy kegyeskedjék hazájuk négy fehér folyamának vizét hatalmas seregeivel pirosra festeni.

Most azután Zebulon az első gráciát kérte ki magának, hogy hadd menjen aludni.

És aludt másnap reggelig, mintha ópiumot szítt volna.

S mikor aztán kialudta magát, és fölébredt, akkor kezdte észrevenni, hogy milyen furcsát álmodik ő most ébren.

Hogy került ő most ide, ahova semmi szándéka nem volt jönni, hogy szökött el a másik oldalról, ahol teljes szándéka volt megmaradni; pedig hiszen nem kapták meg Szalmásnál semmi levelét, mert az Rideghvárynak rég átadatott. És hogy mindez milyen furcsa komédia a sorstól.

Még pro superabundanti mikor felöltözött, s elment Rideghváryt meglátogatni, már ott találta nála Szalmást. A fűrfangos férfiú természetesen megszökött még első éjjel Boksa Gergő ketrecéből, s elhordta a véstörvényszék elől az irháját. Éppen azzal mulattatá a méltóságos urat, hogy Zebulonnal való találkozását mesélte el neki.

Rideghváry úr kacagott azon nagyon.

Tökéletes tréfának tartotta a dolgot.

Még azt kívánta Zebulontul, hogy azt a vidám történetet majd mondja el az ebéd felett, hogy ugratták ők meg egymást Szalmással.

Hanem Zebulon nagyon komoly maradt e felszólításra, és csak úgy magában mondá a „Babiloni vizek mellett ültünk” zsoltár 6-ik versét:

„Inkább ragadjon az én nyelvem az ínyemhez!”

És attul a gondolattul nagyon komoly ember lett Zebulon.

Amiért aztán még többet nevettek rajta a főurak.

Akkor éppen nagyon nevetni való idők jártak.

EGY MAGÁNOS LOVAG

Pesten nagy, méla csend van. Reggel már az idő, s az utcák még mind üresek. Hetivásár napja, és semmi szekér a vásártérekén. Szép derült nap, és semmi járás-kelés az utcákon. A szokott zsidongás helyett a népes járdákon alig tévedez egy-egy magányos alak, kit a kényszerűség kihajtott, vagy aki a helyzetet nem ismeri. Az utcaszegleteken rövid tartalmú falragaszok vannak, miket az éjjel ragasztottak ki; ha a magányos utcajáró azokból egyet elolvasott, siettetni lépteit, s igyekszik az utcáról eltűnni. Nehéz fenyegetések vannak ama nyomtatott sorokban.

Pest olyan derült arcú város különben. Nincsenek ócska tornyai, vármaradványai, mik elmúlt borús időkre emlékeztetnének, az utolsó védbástya fala rég házak közé van beépítve; nincsenek ódon kastélyai, mikhez rémmeséket költhetne a népmonda; nincsenek titoktartó kolostorai, mik hideg borzadályt lehelnének falaikból; nincsenek fényes, arisztokratikus palotái; nincs sem Bastille-ja, sem Towere, de nincs Kremlje és Louvre-ja sem; még csak egy nagyobbzerű templom sem kevélyíti arcát. Olyan „otthon”-nak szánt város az egész.

Húsz év előtti arcáról beszélek. Még akkor nem volt körülé az a száz fekete kémény, mely most mindennap fekete korommal írja fel az égre a földi prózának diadalait; eszében sem élt a múzeum körüli city; a széles Duna-parton hosszan egy, csupa egyenlő, kétemeletes házakból támadt épületsor mosolygott. Olyan volt az, mint egy szép fiatal hölgynek ajkai közt a ragyogó fogsor. A közeledő idegent úgy hívogatja az első tekintet.

Mármost azután ennek a fiatal hölgyarcnak csak egy bajuszt kell festeni, hogy szokott imádói se ismerjenek rá, s az idegenek elfussanak tőle.

E fiatal hölgyarcra festett bajusz: egy kanyargó paliszádsor az újépületi laktanyától a Lánchíd-főig, melyet a császári hadvezér húzatott a városon keresztül. Pest közepén végig egy hegyes cölöpökből vert palánk, a Dunáig kettős sorban, a Duna-parton végig egyszerűen; a palánk közeiben lőrések. A Lánchíd-főnél tágas udvarrá alakul a palánk, mely a mostani Lloyd (akkor nemzeti kaszinó) épületéig terjed. Ez udvarral összekötve, ott, hol a koronázási halom áll most, emelkedik egy tuskó-várad, négyszögű nyílásokkal, mikből ágyúk leskelődnek elő; ezek a csodaszörnyek, amiknek tátongó nyílása egyszerre száj és végűr.

E tuskó-várad által a Duna-sor egy zsákutcává lett, mely középett el van zárva. A Lánchídon nem jár a polgári közönség. A budai oldalon pedig, hol most az alagútszáda nyílik, a Lánchíd egész szélében van kiszégezve tizenkét gátlóveg, mint egy lefektetett orgona, mely egy jelszóra végigsöpörheti az egész Lánchídat.

Azok a falragaszok, mik korán reggel ott támadtak az utcaszögleteken, azt jelentik a lakoságnak, hogy akik a mai napon a város utcáin ácsorogni fognak, vagy akik a paliszádvonalra néző ablakokban találják magukat mutogatni, a kíváncsiságból származható személyes veszedelmek esélyeit maguknak tulajdonítsák.

Azért mégis akadtak kíváncsiak, kik leeresztett ablakfüggönyök mögül egy-egy pillantást vetettek a palánksorozat mögé, s megpillanták a szakadatlanul vonuló szuronyosort, mely mint egy tuskés hátú óriáskigyó tekergett szűk korlátai közt végig a paliszádsor mögött, a Lánchídon át Budára, dobszó, trombitahang nélkül. De még aki lenézni nem mert is a fenyegető misztériumra, hallható egész éjjel azt a szakadatlan zörejt, mely megrázta a házak talapzatait, s az alvókat felkölté ágyaikból, a nehéz lövegek gördülését a kövezeten. Másfelől a hajóhídon, melynek hídfője a mostani Deák utcával volt szemben, lovascsapatok, társzekerek hosszú sora nyomakodott egymás sarkában, mint akinek nagy sietsége van.

Szorongva kérdezzé mindenki: mi történik mai nap?

Amint az utolsó lovascsapat áthaladt a hajóhídon, egyszerre kigyulladt annak a budai partot érő vége. Nyugoti szél fűtt, a híd kátrányos szalmával volt meghordva; öt perc alatt lángba borult az egész, s lobogott egyik parttól a másikig. A kék Duna, mint egy vonagló óriáskígyó, derekán tűzővvel átszorítva.

Most azután tudta mindenki, hogy mi történik.

A császári hadvezér elégeti a háta mögött a hidat.

A „háta mögött”? A büszke főúr, ki előtt csak a bárónál kezdődik az ember - a kevély államférfi, ki egy egész nemzettel, mely békejobbát nyújtá felé, még egyezkedni sem akart; az elbízott hadvezér, ki négy hó előtt sipkáját a budai királyi lak asztalához vágva mondá: „Eccoce! Finita la commedia!”, és most elégeti a hidat a háta mögött; az eltaszított békejobb elől futva, melyet önmaga kényszerített a kardmarkolathoz nyúlni.

Hát a háta mögött mi jön?

Ugyanakkor, midőn a lángoló hajóhíd tűzőve átölelte a kék folyamot, a Kerepesi úton egy magányos lovag vágat be a városba.

Egyetlenegy huszár.

Öltözetéről ítélve főtiszt lehet. Jó telivér paripán ül, kardját ki sem húzta; pisztolyai nyeregkápájában pihennek.

Egyedül vágat végig a hosszú, téres utcán.

Messze elmaradva mögötte üget egy kis huszárcsapat, vakmerő vezetőjét szemmel is alig éri be.

A vágató, magányos lovag paripadobájára kitekintenek a lakosok az ablakon. És akkor - mintegy varázsütésre - egy gondolat, egy pillanat alatt megváltozik az egész város arca.

Az első huszár nyargal a városon végig!

S amint végignyargal, felhangzik nyomában az a visszagondolhatatlan, leírhatatlan kiáltás, amit csak akkor fog még egyszer hallani Isten, mikor az arkangyal trombitája azt fogja harsogni: „feltámadás!”; mikor az újraébredők miriádjai lerázzák magukról a földet, amely alatt átszunnyadták a századok rémálmait, mikor a gyöngéknek erejük villámmá nő, s az erősek hatalma füstté oszlik; mikor lelke támad minden rögnek, s a föld egész felszíne egy élő tömeggé válik, melyből egy csillagokig ható zengés harsogja az egyik saroktól a másikig: „Hozsánna! Hozsánna!”

Ilyen kiáltás volt az.

Egy rettenetes „éljen”-ordítás, mely kezdődött a Kerepesi úton, s végighangzott az indóházig, hosszan az egész Dunasoron végig, be a legszűkebb utcák mélyébe, s mentül tovább, annál magasabbra emelkedett fel, fel a szent őrzöngés eget rázó riadaláig; százezernyi, börtönből kiszabadult rabnak frenetikus démon-kardala volt az! A rab titánok üdvordítása volt az, kiknek sikerült ledobni melleikről a Péliót és az Osszát!

Mint a feltámadás napján, mikor a sírok felvetik halottaikat, mikor minden rög megelevenül, egyszerre megtelt néptömeggel minden utca: őrzöngő, gyönyörtül ittas, tomboló néptömeggel. Agg, gyermek, férfi, nő, úr, napszámos, zsidó, keresztény, ismerős, ismeretlen ölelte, csókolta egymást, zokogott, kacagott, kérdezett, válaszolt, éljenzett, kiáltozta tele torokbul, tele szívbül a haza szent nevét. Minden ablak egyszerre felnyílt; minden ablak tele lett mosolygó angyalfőekkel, örömben könnyhullató, fájdalmukban nevető hölgyarcokkal. Koszorúnak lett fonva az üvegházak minden virága, s a koszorúk, a virágok lehajigálva a huszárok lovainak lábaihoz.

A legelső huszárok lovainak lábaihoz, kik Pest utcáin végigrobogtak!

Hogy elhalmozták azokat koszorúkkal! A virágfüzértől nem látszott ló és lovas. Hogy omlottak le előttük térdre, arcra, magas rangú, csodaszépségű úrhölgyek, mint szentek, mint megváltók előtt! Magas rangú, csodaszépségű úrhölgyek - oda, az utca porába, és csókolták a közhuszár barnult kezét!

És egyszerre, egy villanyütésre kint lengett minden házon a nemzetiszín lobogó; a gyönyörű piros-fehér-zöld jelvények a nemzeti címerekkel, miket dugdosni, titokban tartani kellett eddig, miket a nők testeiken viseltek eddig, miket halálveszedelem volt rejtegetni; most egyszerre megjelentek: hosszú, szélben úszó lobogók s apró repkedő zászlócskák, ablakokban, erkélyeken, háztetők, padlások nyiladékaiban, toronytetőkön! Egy város, mely egy varázsszóra pillangószárnyakat kapott, s örömeiben az égbe akar repülni velük!

Ki vette volna akkor észre, hogy ez örömgragyogás felett egy szemfödület sző sötét füstfellegből valami ellenséges szellem titkos keze.

A lángoló hajóhid füstje terjeng a menyegzőjét ülő ifjú város pántlikás feje felett, mint baljóslatú gyászfátyol.

A magányos lovag, ki előrenyargalt az üdvrivalló tömeg diadalzaját mindenütt megelőzve, a Hatvani utcán átvágatott, s azután bekanyarodott egyik mellékutcába.

Ott elkezdett lassabban léptetni, s egy házszaomot keresett.

Mikor rátalált a keresett számra, leszállt lovárul, s azt bevezeté maga után a ház nyitott kapuján az udvarra.

A lódobajra és sarkantyúpengésre kidugta a borzas fejét egy alacsony, üveges ajtón valami házmester-féle egyéniség.

Csizmadia volt - valószínűleg.

- Jó napot! - mondta a lovag.

A házmester részéről az volt rá a fogadjisten, hogy ajtóstul együtt kibukott az udvarra; először megrohanta a tisztet, annak elkapta az egyik kezét, azt megcsókolta; a tiszt visszarántotta a kezét; akkor megcsókolta a kardbojtját; a tiszt azt sem engedte sokáig; akkor átnyalábolta a lova fejét, s annak csókolta meg az orrát. Azután nekiiramodott, hogy majd kiszalad az utcára, s miután a tiszt által e futamodásban, gallérjánál megragadtatván, tényleg akadályozva lőn, csak az udvart lármázhatta fel e kiáltással: „Itt a huszárok! Itt a magyarok!”

- Ugyan, polgártárs, ne ordítson oly bomlottul! - csitítá őt a főtiszt.

- De hát hogyan jött ide nagyságod, fölséged, szentséged, generális úr, feldmarsal úr?! Szent Mihály arkangyal úr! Hogyan jöhetett ide?

- No, azt majd elmesélem máskor. Hanem most elébb utasítson engem valakihez, akinek e házban kell lakni, s akivel én még ez órában akarok beszélni.

- Elébb a szentséges szent nevét mondja meg nekem az úr, hadd tudjam, kit látok élő szemimmel.

- Jól van, öreg. Megmondom. Baradlay Richárdnak hínak. Ha kedve telik benne, akár idekvártélyozom magamat. Hanem elébb utasítson el szaporán.

- Ó, istenem, milyen szép ember! Egy ilyen huszár! Azzal a nemzeti kardkötővel! Már hogy tudott a feleségem meghalni ezelőtt egy héttel, hogy nem tudja ezt látni! Hogy nem hívhatom őt haza, hogy ezt látná! Nem akart addig meghalni, míg egy huszárt nem lát ismét az utcán végignyargalni.

Richárdnak már csak végig kellett várni, hogy hadd sírja ki magát kedvére a jó ember.

Végre aztán nagy zokogás közt csak rátért a házmester:

- Hát mi tetszik?

- Én egy asszonyságot keresek, kinek itt van a szállása. Bizonyos Bajcsikné asszony.

- Ó, tudom, tudom. Itt van biz annak a szállása. Itt van. Ugyan, nem szabad ennek a szép paripának egy kis kávékalácsot adnom?

- Hagyjon fel a paripámról való gondoskodással, édes földim. Hanyadik ajtó azon asszonyságé?

- A 21-ik a második emeletben, szolgálatjára. Szabad lesz addig ennek a dicső paripának a kantárját tartanom?

Richárd mosolygott e hazafiúi eksztázison, s miután lóháton csakugyan nem szándékozott fölmenni a második emeletre, rábízta a kantárszárát a házmesterre, ki is a kedvező alkalmat felhasználva, azalatt, míg Richárd fölment a 21-ik ajtóig, benyúlt a szobája ablakán, kivette onnan félbehagyott reggelijét, a kávésbögrét és a kuglófot, s nagy gyönyörködéssel mártogatott falatot falat után a kávéba, s rakta egyenkint a tenyerébe, onnan meg a ló szájába, s úgy örült neki, hogy az azt kegyeskedik megenni.

Egyszer aztán Richárd lekiált rá a második emelet folyosójáról:

- De tán nincs itthon az asszonyság? Senki sem jó felnyitni az ajtót.

A házmester az udvarról válaszolt:

- Hja, biz az asszonyság nincsen idehaza.

- Hát valami cselédje nincs itt?

- Senki sincsen idehaza.

- Ejnye, polgártárs! Ezt megmondhatta volna odalenn is. Ne másztam volna fel az emeletre!

A jámbor furfangosan nevetett. Hiszen csak azt a szép lovat akarta megreggeliztetni.

Mikor aztán Richárd megint leszállt az udvarra, a világerő sem veszekedett a bohó öreggel a megjárásért. Minden tréfát fel szokott venni és mindenkitől. Az oroszlan nem használja a körmeit vakarózásra, mint a kutya.

- Hát mikor jön haza ez az asszonyság?

- Bizony nem tudom!

- Azt sem tudja, hogy hol van? Hol találkozhatnám vele?

Az egzaltált hazafi ég felé emelé keserves szeméit.

- Ó, bár találkozhatnék vele az excellenciás úr még ma, még ez órában; bár nyithatná be, bár rúghatná be sarokkal, bár üthetné be buzogánnyal azt az ajtót, amelyen belül az az asszonyság most lakik!

- Mi a patvar! Hát hol lakik?

- Budán. A kazamatában.

- S mért lakik ott?

- Azért, mert oda van bezárva. Egy éjjel érte jöttek, elfogták; azt mondták, hogy a mieinkkel cimborál, hogy azoknak szállít hadiszekeret meg tudósításokat. Igaz, hogy sokat járt Debrecenbe. Aztán elfogták cselédestül együtt, s átvitték Budára. Többször vittem oda utána holmit; de hozzá nem eresztettek soha. Ott van a Nr. 1-ben a Fehérvári-kapu mellett.

Richárd bosszúsan csapott kardja végével a földre. Amiért annyira sietett, amiért előrevágtatott az ellenségtől elhagyott város közepébe, az nem a dicsszomj volt, nem a vágy a felszabadult város első örömiadalától megittasodhatni, hanem egy szent fogadás, melyet egy kardja által lefektetett bajtársnak, egy vitéz ellenfélnek halállal küzdő kezébe tett le.

„Nem fog gyermeked sírása felkölteni ott lenn!”

E fogadás, ez ígéret sarkantyúzta lelkét mindazon nap óta; a türelmetlenség ingerült mérgével vezette napról napra lovasait az ütközetbe, mely mindennap megújult Pest rónáin, hogy mindennap félbeszakadjon a sorompók előtt. Csak álharcok voltak azok a főhadssereg elvonulásának álcázására, mely ezalatt Komárom felszabadítására sietett.

És most, midőn azt hitte, hogy már célhoz ért, azt kell hallania, hogy éppen olyan messze van az, mint a pokol; ha akarja, odajuthat, de csak elkárhozva.

Akit keres, akitől meg kell tudnia Palvicz Ottó gyermekének hollétét, az Budán van, a várban elfogva, börtönre vetve.

Ez a szerencsétlen némbér bújósdit játszik a sorssal. Mikor Palvicz kereste, akkor a magyar tábor vonalán belül volt csak található, s midőn Baradlay keresi, az osztrák várfogságban ül.

Kívüle pedig a gyermekről senki sem tud semmit.

Az ilyen lények történetét nem szokták sok embernek elbeszélni.

PÁRHARC MENNYKÖVEKKEL

Folyton hangzik és fog hangzani, míg a világon magyar lesz, az örök szemrehányás: miért volt Budát ostromolni?

De hát lehetett-e másként tenni?

Kérdezzétek meg, miért vágták le a karthágói asszonyok hosszú aranysárga fürtjeiket kezijaknak, miért temetkeztek a puni szép hajadonok a Dagon temploma romjai alá.

Kérdezzétek meg, miért sírt Izrael népe az asszír világcsodák közül, Szemiramisz függőkertjeiből szent városa romjaihoz vissza.

Kérdezzétek meg, miért tódult fél századon át kétmillió harcos szárazon és tengeren, ezernyi ezer mérföldnyire, egy kereszttel mellén, egy vassal a kezében, Jeruzsálem városát visszavívni.

Kérdezzétek meg, miért gyújtotta fel ősvárosát, Moszkvát, a barbár honszeretet a diadalmas ellenség feje fölött.

Kérdezzétek meg, miért hullott ki egy nagy Napóleon kezéből a kard, fejről le a korona, midőn Párizst ellenségtől elfoglalva találta maga előtt.

És kérdezzétek meg, miért indulnak újra meg újra Itália vénei és gyermekei a szélrózsa minden irányából a hét halom városa felé, meghalni vagy győzni. Miért háborítják fel újra a békéért reszkető fél világ nyugalmát ez őrjöngő kiáltással: „Roma o morte!”

S amit fog felelni a világtörténet ítélőszéke e kérdésekre, azt feleljétek azoknak, akik kérdezik mitőlünk: miért volt Buda várát ostromolnunk?

Lehet, hogy a történelem areopágja elítél minket is, mint amazokat; de a költészet ítélőbírái fel fognak menteni bennünket, és szavaik igazat adnak nekünk, Dávid királytól Hugo Victorig: „Nem lehetett másképp; így kellett annak jönni!” S az igazság, mit a költő mond, örök igazság!

Ami volt a puni népnek Karthágó, az Izraelnek Jeruzsálem, a keresztyén világnak a Szentföld, a franciáknak Párizs, az oroszoknak Moszkva, az olaszoknak Róma - az volt minékünk Budavár.

Hazánknak lüktető szíve...

Egy ideális, nagy édesanyának látható arca...

A törvényes szülöttnek apja becsületes neve...

Lehetett-e nem érezni e szívnek lázläktetését?

Lehetett-e nem keseregni ez arc gyásza miatt?

Lehetett-e túrni e név kigúnyolását?

Sokszor hallottam hidegvérű, nyugodt kedélyű, higgadt, tisztos férfiaktól, kik bizony meg-gondolják, amit tesznek, ilyen szókat: „Ha engem valaki arcul ütne, azt én kihívnám; vagy megölné, vagy megölném; ha sebet kapnánk, felgyógyulnánk, újra vívni mennénk, azt én késsel, hurokkal, ököllel ölném, szúrnám, fojtogatnám, víz fenekére magammal lerátnám; együtt egy csillagon ketten nem maradnánk.

No, hát - ilyen arculütés volt nekünk Budavára.

Lássuk tehát, ha egyszer a titánok is kezükbe kaphatják a mennyköveket, nem Jupiter kerül-e alul?

Tíz nap múlt el azóta, hogy a legelső huszárcsapat Pest utcáin végigrobogott; tíz tantaluszi kín napja! Egy egész nemzet éhezte minden követ Budavárának, s az ott állt szemei előtt, egy kicsiny, nyomorult fészek, mely magát védeni nem képes, de rombolni, bosszút állani tehetős. Egy éjszakára való játék az újabb kor hadászatának, s mégis egy századra való pusztulás a győztesnek.

Budavárának minden udvarába belátni a körüle fekvő hegyormokról. Úgy olvasott benne, mint a nyitott könyvben, a megszálló ellenség. Ócska téglafal minden védőműve, minden elővéd nélkül. Vize nincs, egyetlen vízvezetéke a Duna-parton áll; ha azt lerontja az ostromló, a várőrséget másnap kiúzi a várból a szomj.

És miben volt hát Budavár csodaereje? Abban, hogy lábainál terül Pest.

Az ostromlott sereg, minden golyójáért az ostromlónak, Pestet árasztja el tűzgolyóival.

Emberi szíven túljáró eszme! Egy megtámadott a támadónak azt mondja: „Ha te ellenem kihúzod kardodat, én az enyimmel leányod, nőd, bölcsőben fekvő gyermeked szívét szúrom keresztül.”

És úgy tett.

Tizednapra Pest elhagyása után robogott egy huszárszakasz Buda Víziváros főutcáján végig. A Bomba téren állt egy császári gyalogsapat két ágyúval. Mikor a huszárok lőtávolságra értek, a két ágyú egyszerre kartácslövessel üdvözölte őket. A kartácsgolyók a házak falain pattogtak végig; a kávéház előtt egy csoport kíváncsi vendég nézte a halálos játékot, azoknak a fejeik felett süvöltöttek el a golyók; egy azok közül a kávéház márványküszöbéről visszapattant, s a szekrénye mellett ülő pénztárnoknét, egy fiatal, tizenhét éves leányt, ölte meg.

A huszárszakasz visszavonult a Császárfürdő felé, a császári gyalogság ágyúival együtt hátrahúzta magát a vízi védművek torlaszai mögé. Csak három huszár ügetett nyomukban egész a sorompóig, mely nehéz gerendákból volt összeróva. Ott a puszkagolyók füttyülése mellett körülnézték a védműveket, s azután csendesesen visszaügettek. Egyiknek elsiklott a lóva a sima járdán, és elfutott; azt a kávéház előtt álló polgárok fogták el.

Fél egy órakor, szép verőfényes májusi délben jött tömeges rohammal az első honvédcsoport Buda torlaszai ellen. A tizedik zászlóalj volt az. A tisztok a hadoszlop élén mind.

A vár bástyáiról tizenkét fontosokkal lötték őket; a fegyvertár előtti mozsarak bombákat hánytak közéjük; a palánkokból folytonos puszkatüzelés fogadta jöttüket; de mindaz nem tartóztatá fel; előretörték.

Ekkor hirtelen kétfelé nyíltak a sorompó tömör kapui, s az ott elrejtett ágyúkból pusztító kartácstüzelés üdvözlé a rohanó zászlóaljat.

Az ostromló hadoszlop szét lett törve e gyilkos lövéstől; az ostromlók egy része a házakba futott fel, s azoknak ablakaiból folytatá a tüzelést a palisádok ellen, más része menekült a tartalék felé; az volt a 33-ik zászlóalj.

Most ez a zászlóalj indult rohamra.

Minden bástyáról ontották a tüzet ellene. A zászlóalj haladt előre, a sorompó felé.

Pedig őket is azon sors várta, ami a másik zászlóaljat a kapu előtt.

Ekkor egy magyar tüzérszázad a Duna-part alatt két ágyúval merészen előrehatolva, egyszerre elkezdé a közelből lövetni a sorompót.

A telegolyók recsegve szaggatták ki sarkaiból a nehéz kapukat. A kapuk mögött rejtve volt üteg leálcázva, fedetlenül maradt az oldaltámadás előtt, a védő csapatok menekültek

ágyúikkal a váratlan keresztűz elől, a közeledő zászlóalj „éljen!”-rivallással rohant szurony-szegezve a palisádoknak; a szétzilált 10-ik zászlóalj újra sorakozva tódult elé a sikátoron át, s azon pillanatban, midőn az egész palánkvonal meg volt támadva, két előretolt röppentyűtelep elkezdte gyújtó lövegeit a vízvezeték épülete felé röpíteni.

Csak egy óranegyed még! Csak egy rövid küzdelem erőfeszítése! És ha el nem foglalhatja is egy merész rohammal az első hévben a támadó csapat a vízi védműveket, de időt nyer a röppentyűtelepnek a vízvezeték lerombolására; s ha az nincs többé, ha annak a vízajtó gépe tehetetlenné lett, akkor vége a további védelemnek.

Ekkor érkezik a magyar főhadvezértől a parancs, hogy a küzdelmet rögtön meg kell szüntetni mindenütt.

A gyors kézcsapás esélye ezzel el lett dobva.

Miért kellett a küzdelmet abbahagyni?

Azért, hogy a két hadvezér elébb egypár levelet válthasson egymással. Hogy két jó katona bebizonyíthassa azt, hogy milyen rossz rétor.

Ami a bombastúlust illeti, az két század alatt bizony semmit sem javult.

Lothringeni Károly éppen úgy biztatta Abdurrahmant, hogy ha Budát fel nem adja, minden várórségével együtt „keresztülugratja a kardján”, mint Görgey Henczit.

Válaszul Abdurrahman száz fogoly keresztény fejét tűzette ki kopjahegyre a bástyafalakon. Henczi válaszul beleágyúzott a pesti védtelen népbe.

Hiszen tehetette, mert hatalma volt rá; de csak ne mentette volna magát érte.

Mondta volna azt, hogy: „Amit tettem, megtettem: azért, mert a ti örömrivalgástok odaát engemet felháborít; azért, hogy sebet üssek a ti népetek szívében, mely évtizedekig be nem gyógyul; azért, mert gyűlöllek benneteket; azért, hogy vérnyomokat támazzak országok szent városaiban, amik fel nem száradnak, amíg Isten angyalokat nem küld le hozzátok, kik azokat lábnyomaikkal elfedezék”.

De azzal menteni magát, hogy Pest polgárai a Duna-partról átlóttek Budára!

Ha Herostrat azt hagyta volna magáról, hogy ő csak szúnyogokat akart kifüstölni Diana templomából!

Ama várparancsnok maga nem ismerte emberfeletti nagyságát. Ő, ki mindennap arculcsapásokat mert osztogatni egy fellázadt óriásnak, az apokalipszis tűzokádó csodájának, mely őt bizonyosan össze fogja tépni; ki egy feje felett függő nemzetnek lába alatt heverő legdrágább kincsét, imádott ifjú fővárosát az ostrom viharai alatt össze merte gázolni: még apró mentségeket benevolizál e tettének!

Hiszen ez vagy hőstett volt, vagy gonosztett.

Ha hőstett, nincs szüksége mentségre; ha gonosztett, nincs számára mentség.

Ha babér, hervadhatatlan; ha bélyeg letörülhetetlen. Nincs azt miért takargatni.

Hiszen hogyan lett volna nézőközönsége ez olimpiai játéknak? Alig ötszáz lépésnyi folyam választja el a pesti partot a budaitól. Itt a parterre, amott a színpad. Egy harcjáték, melyben igazi vér foly, melyben igazi hősök szerepelnek, s a tűzi pompa: várégés, bombahullás.

S hogy lehetne azt képzelni, hogy egy ily harci drámának nézőközönsége néma legyen, fel ne rivalljon, midőn egy-egy új ágyút lát megjelenni a Gellérthegyen, mely a másik percben már lobbanik, s perc múlva bomlik a fegyveres had a falon, hová a golyó leesett.

Amilyen hosszú a Duna-part a Margitszigettől a Ludoviceumig, oly hosszan lepte el azt a város népe, s oly hosszan zengett végig a harc alatt a buzdító rivallás!

Egyszer aztán azt mondta a várfok: „Csitt!”

Richárd csakugyan oda szállásolta magát, ahol a házmester olyan jól fogadta. Örült, akihez vendégül szállt.

Mikor május 4-én az első ágyúszó megzendült, Mihály mester otthagyta a házmesteri szobát; vigyázzon a házra, aki akar, s nyargalt kifelé. A kapuban összeütközött Richárddal, ki hadifőnökéhez sietett.

- Hová oly futvást, polgártárs? - kérdezé Richárd a csizmadiát.

- Az ostromot nézni.

- Vigyázzon magára, mert meglövik a lábát.

- Nem jön a golyóbis keresztül a vízen! - biztató magát Mihály mester.

- No, azt még nem tudtam.

- De én tudom. Annak fizikai okai vannak. Annak az oka a „vis attractionis”, mely a víznél igen nagy. Jártam én iskolába!

Két óra múlva aztán Richárd megint találkozott Mihály mesterrel; akkor már tele volt az utca szaladó néppel; Mihály mester lélegzete is el volt egy kicsit fulladva.

Nem húzta magához a nagy víz a golyót. Kilenc embert lőttek meg a bámuló nép közül a várfokról.

Akkor aztán eltisztult a nézőközönség a parterre-ről; hanem ahelyett fölvette magát a páholyokba. Most már az ablakokból nézték a harcjátékot. Hitték, hogy a golyó nem tör át a falon. És gyönyörködtek.

Egyszer aztán a várfok azt mondta: „reszkess!”

És elkezdett bombákat, röppentyűket hajigálni a szomszéd városra.

A tiszta esti égen, mint hulló meteorok ívlettek végig a tűzfarkú bombák, az emberi harag mennydörgését hirdelve szétpukkanásukban. A nép ott állt a kapukban, és háromszáztizenhat dördülést számlált meg a feje fölött.

Ez még nem volt büntetés, nem bosszú, csak intés.

A bombák nem gyújtottak. Hanem annyit tudattak a néppel, hogy az *égboltozatról* való fogalom csak mese; nem *firmamentum* az; nem takarja az be a halandók fejeit, ártót, ártatlant - senkit.

Még egy nagy ereje volt a gyöngé Budavárnak. Az, hogy megtámadója gyöngébbnek hitte, mint amilyen.

Azt hitte, hogy egy ijesztéssel beveheti azt.

S csak aztán vette észre, hogy nem *bombaszt* kell ide, hanem *bomba*.

Az első rohamnál huszonnyolc löveggel támadta meg az ostromló a várat, mire a vár kilencvenkét löveggel felelt. Az ostromló ágyúci csatalövegek voltak, hat és tizenkét fontosok; a várbelieké pedig raklövegek, 24 fontosok. Az ostromló hétfontos haubicokat hajigált, s az ostromlott hatvanfontos bombákat szórt vissza értük.

Az ostromlónak a spártai anya jelszavát kellett kalapja mellé tűzni: „Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel!”

Olyan közel kellett mennie ellenfeléhez, hogy apró ágyúival felelhessen neki.

És ez apró lövegekkel kényszeríté a „Kis-Svábhegyről” a IV. körönd védütegeit visszavonulni; a Kálvária-hegyről a sáncvédő gyalogságot a kaszárnyákba visszaűzte, s tudta a Gellért-hegyről a főőrhelyet s a nádori raktárt felgyújtani és földig égetni.

Erre hangzott az a nagy üdvriadal a pesti Duna-partról. Ezt torolta meg a kétórai bombázás a várfokrul.

Ezellen nem volt segítség.

Ez volt az első arculütés. Az ostromló érezte azt, pirult, és fogait csikorgatta. Egyetlenegy ostromágyúja sem volt.

A másnapi haditanácsban ki lett mondva, hogy Budavár nem fészek, hanem erősség, mely szabályszerű megszállást, ostromot és megvívást követel. Komáromból kell hozatni ostromlövegeket. Míg azok megérkeznek, éjente lehet az ostromtelepeket építeni és az építés álcázására mindennap álrohamokat rendezni!

Az álroham a legkeményebb próbaköve a katonának. Előrehatolni csak azért, hogy visszavonuljon; harcolni csak azért, hogy sebet adjon, sebet kapjon; háborút viselni azért, hogy teljék az idő.

Egy ilyen türelemfárasztó napon azt mondá Richárd Mihály mesternek:

- Polgártárs! Volna-e kedve kétszáz forintot megérdemelni?

- Érdeme válogatja! - felelt a mester bölcsen.

- A szolgálat abból állna, hogy be kellene jutni a várba, s tudósítást hozni az ottani állapotokról. Ön azt állította, hogy ottan járatos.

- Meg is teszem bizony! - felelt Mihály mester. - Hanem azért nem kell nekem kétszáz forint, mert én azt megteszem barátságbul.

Richárd elfogadta a barátságos kézszerítést.

- De hogyan jut ön be, polgártárs? Mert ezt okosan kell ám elintézni.

- Igen egyszerű az. Hidegkúti ismerős parasztokkal, pörgúnyába öltözve, hetivásár alkalmával becsúszok a várba. Minden szerdán, szombaton járnak azok oda, tojással, zöldséggel, vajjal. Azok közé én is elvegyülök.

- Jól van! A fődolog, amit meg kellene tudni, hogy milyen hangulat van a várórség közt.

- Tessék azt rám bízni. Mindent kitanulok.

- Tud-e ön olaszul?

- Soha a nagyapám se. Hanem azért kiveszem én azokbul, amit kell.

- Azután még egyet. Attul a bizonyos asszonytul, akit ott fönn fogva tartanak, két szót kellene megtudni. Azt, hogy hol és kinél van az a gyermek, ki őrá volt bízva, akinek Károly a keresztnéve, s akinek a nyakában egy kettétört rézpénz van ismertetőjelül akasztva.

- Ahán! Főuram is azt keresi? A másik részről is tudakozódott azon gyermek után egy vasas tiszt úr. Nem tudom, él-e még.

- Éppen azért keresem én azt a gyermeket, mert az a tiszt meghalt.

- Jó, uram. Megtudom. Az a másik tiszt ezer forinttal kínált, ha elmegyek Bajcsikné után Debrecenbe, s megtudom, hol az a fiú. Nem tettem meg. Főuramnak megteszem ingyen. Fölkeresem Bajcsiknét a kazamatában.

A legközelebbi szerdán beszökött Mihály mester, sváb pórnak öltözve, a várba. Vissza is jött szerencsésen.

Richárd türelmetlenül várta már az érkezőt. Meg is ölelte, mikor visszakerült.

- Mindenütt voltam. Mindent láttam. Lássuk legegőbb az ország dolgát. A várban nem szenvednek szükségét, mert drágaság nincs. A polgárok még nem kívánkoznak ki a várul. A tüzérek legjobban vásárolnak minden csemegét; azokat jól jutalmazták. A várkapuk homokzsákokkal vannak berakva a Vízi-kaput kivéve; az szabad. A Halászbástyán vadászárkokat húztak a katonák számára.

- Milyenek a tüzérek?

- Kevélyek.

- Hát a német sorgyalogok?

- Jókedvűek.

- És a horvátok?

- Haragosak.

- És az olaszok?

- Se hideg, se meleg.

- Nem mutatják, hogy csüggednének, vagy hogy szítanának hozzánk?

- Nem.

- Hát az olasz katonák hangulatát hogyan tanulta ki, polgártárs?

- Igen alaposan. Mikor a piacon hagymát, burgonyát vásárolnak, s azt zsebkendőbe töltetik, mindenkinek tarka zsebkendője van.

- S ez a zsebkendő az ön tanulmányának az alapja.

- Mégpedig hiteles. Ha arra gondolnának, hogy a várat fel fogják adni, mindenik fehér zsebkendőt hordana magával. Ha egyszer szorulni fog a kapca, akkor az utolsó órában számíthatunk rájuk. Addig nem. Ha az ostromhágcsóink a falnál lesznek, akkor kezet nyújtanak, hogy felsegítsenek rajtuk, addig azonban löni fognak bennünket. Ó, én ismerem őket. Az olasz heves vérű szerető, de hidegvérű jó barát.

- Hát Bajcsiknéval beszélhetett-e?

- Nem juthattam hozzá. Most már a börtönből is kivitték, mert megbetegedett, s átszállították a kórházba a cselédjével együtt, ki szintén beteg.

- Mi betegsége van?

- A tífusz.

Richárd megrettent. Ez hamar elbánó úr!

- Ez a két ellenség: a tífusz meg a kolera ostromolja most belülről a várbelieket. A halottakat egy bástyaboltozatba rakják el, mert nincs temetkezési helyük.

- És így nem tudott ön ez asszonnyal szólni?

- Csak félig. Én megtettem hozzá a kérdést, de nem kaptam meg tőle a választ. Azt bizonyosan mondhatom, hogy azt a cédulát, amit én írtam hozzá, megkapta; de a válaszáért hiába ácsorogtam a kórházajtó előtt. Mikor aztán a többi parasztokat kiküldték a várból, nekem is mennem kellett. A jövő heti vásárban ismét felmegyek, s többet tudok meg.

Kínos dolog lehet olyan embereknek, kik sarkantyút viselnek a lábukon és sarkantyút a szívében, várat ostromolni. Állni napokig, hetekig egy ostoba fal előtt, melyről az ellenfél nyelvét öltögeti rájuk.

Az ostrom harmadik napján már az ostromlók kilenczted részének elfogyott a türelme. Rohanni akartak minden oldalról a kapuknak. Égett arcuk a szégyentül, szívkük a haragtul. A haditanácsban is ily túlnyomó volt ez izgatottság.

- Rohamra! - sürgeték a vezért.

Heves jelenetek fejlődtek ki. Legjobb barátok hasonlottak meg egymással. Elnevezték egymást „hidegvérű”, „melegvérű” pártnak.

Így találkozott egymással szemközt a haditanácsban a két Baradlay testvér. Ödön természetesen a hidegvérű párthoz tartozott, Richárd a melegvérűhöz.

Úgy összevesztek az ostrom negyedik napján tartott ülésben, mint két valóságos ellenség. Mintha mind a két testvér egymást tűzte volna ki ellenvetései, cáfolatai céltáblájának.

És ez volt az egésznek hű képe. Testvér testvér ellen. És miben? Abban, hogy ő szereti jobban a hazát, hogy ő a bátrabb, hogy ő találta el a helyesebb utat. S azért úgy tudtak egymás ellen keseregni!

- Be kell fejeznünk az ostromot! - monda Richárd, miután a szétágazó vélemények egymást le nem küzdhatték.

- Én azt mondom, hozzá kell kezdenünk! - veté ellene Ödön.

- Egyszerre minden oldalról támadjunk rohamra.

- De csak három oldal van nyitva, a negyediket elzárja Pest.

- Pest felől is támadhatunk. A Dunán keresztül útegeinkkel szétrombolhatjuk a vízvezetékét, kinyithatjuk az utat a vízvárosi rohamra.

- Csakhogy azalatt a vár ágyúi porrá löhetik Pestet.

- Mit nekünk Pest! Most tizenegy éve sárrá döntötte a vízár! Újra felépítettük. Égjen hamuvá ma; tíz év múlva szebb lesz, mint volt. Itt most egy megnyert hét egy örökkévalóság; egy egész világ, amiben Pest csak egy atom. Ha egy hónapot elvesztünk a rendes ostromlással, elvesztettük az egész hadjáratot. Égjen el ötvenmilliónyi vagyonunk, hulljon el ötezer emberünk, de Budát el kell foglalnunk negyvennyolc óra alatt.

- S mit nyerünk ötvenmillió és ötezer ember áldozatával?

- Azt, hogy a keleti oldalról is ostromolhatunk.

- A meredek várhegyen fel?

- Azon fel. Már előterjesztettem a haditanács szakértőinek, amit e tárgyban kifürkészmem sikerült. A királyi lakkal szemben vonul le egész a Dunáig egy föld alatti csatorna, még török építés, azon fel lehet vonulni az ostrom alatt egy csapatnak; a nyílás a Sándor-házba vezet. A Bécsi-kapu és Vízi-kapu között van egy fedett lépcső, melyen egy elszánt válogatott ostromcsapat eljut a kis kapuig, s azt egy petárdával bedöntheti. A várkert fái alatt a déli rondella alatti kertészlak könnyen elfoglalható. A IV. és V. számú rondellák közötti courtine fala alá két vár alatti pince mélyed be, mely még tovább ásható, s löporral megtöltve, a fölötte levő fallal együtt a légbe röpíthető. Azalatt körös-körül minden oldalon lábtókon megrohanjuk a bástyákat, s valamelyik oldalon csak ráakadunk az olasz ezredre, mely nem fog komolyan küzdeni, ha azt látja, hogy mi komolyan támadunk.

Ödön felelt neki.

- Én is tanulmányoztam mindezt, és tudom bizonyosan, hogy a föld alatti csatorna felyül be van temetve. Azonkívül minden kapu, a vízivárosit kivéve, homokzsákokkal van eltorlaszolva a boltozatig. A fedett lépcsőből nyolcvanhat hágsót kiszedtek. A várkerti köröndig három mellvédet kell megmászni. Az említett pincék tízölnyi távolban vannak végeikkel a várfaltól; tehát legalább tizenöt ölet kellene még tovább fúrjunk a syenit-sziklában. Ez nem kétnapi munka. Az ellenség ijedelmét pedig én nem szoktam stratégiai számításokba felvenni.

Richárd szemei most már villogtak. Abban a kedélyállapotban volt, hogy okvetlenül szükségesnek érezte valakinek valami gorombaságot mondani, hogy lelkét megkönnyebbítse.

Öklét a széknek feszítve, amelyen ült, emelkedőfélben azt kérde bátyjától:

- És a saját csapataink vitézségét sem?

Ödön pedig igen hideg nyugalommal és meggondoltan válaszolt:

- Ott, ahol matematikai összeállításokról van szó, mint egy várostromnál, ezt sem.

Richárd erre a harag és katonai büszkeség dacával veté oda e szót:

- Mert gyáva vagy te is, mint minden civilista!

Megbánta ugyan mindjárt, hogy ezt mondta; de úgy tett, mintha valami nagyon derék tromfot adott volna ki.

Ödön elsápadt, és nagy, lelkes szemeit öccsére meresztve, viszonzá halk, de kemény hangon:

- Ezt még nekem az életben nem mondta senki. És ön sem mondta ezt megtorlatlanul.

E jelenetet hirtelen félbeszakasztá valami.

Egy tizenkét fontos golyó, mely a Laszlovszky-major egyik falán betört, s a másikon kirepült a tanácskozók fejei fölött.

És csakhamar jött a másik, mely a háztetőt sodorta végig.

És azután egy bomba, mely éppen a major udvarán durrant szét.

- Ez árulás! - kiáltának a haditanács tagjai, felugrálva helyeikről. Valaki elárulta az ellenségnek a főhadiszállást, s most az teljes ütegeivel tüzel a keze ügyébe eső majorra.

- Itt nem maradhatunk - mondta a vezér. - Menjen ön, Baradlay Richárd, és adjon rendeletet a lovasságnak, hogy vonuljon feljebb a lovasütegekkel a Zugligetbe.

Richárd bátyjára nézett.

Az egyedül maradt ülve az asztalnál. Egy toll volt a kezében. Meg sem mozdult ama falat törő golyók zuhajára.

Richárd restellte a dolgot. Bátyjának ebben az osztentált hidegvérúségében valami affektanciát látott. Aztán meg mást is érzett iránta.

- Jól van, öreg, no - szólt odalépve hozzá. - Bátor ember vagy, elismerem. Hanem hát ne maradj itt ülve, mikor mi többiek mind odábbmegyünk.

- Én azért maradtam itt ülve - szólt Ödön hidegen -, mert a haditanács jegyzője vagyok, s akarom hallani a határozatot. Mit írjak az ülés jegyzőkönyvébe?

- Igaza van - mondá mindenki. - Előbb határozatot kell hoznunk, mielőtt az ülést feloszlatnók.

- Tehát szavazzunk.

- Rohamra menjünk-e a vár ellen ma vagy holnap?

- Igen vagy nem?

- Tessék mindenkinek a helyére ülni, s fölállva válaszolni.

Tehát ismét sorba leültek az asztalhoz. A vár ágyúí keresztül-kasul lyuggatták a major tetejét, oldalait, míg a haditanács sorba leszavazott.

Minden szavazat igenre szólt.

Ödöné is.

Azután sietett mindenki az összelőtt ház alól.

Hanem Ödön elébb megírta a jegyzőkönyvet a mai ülés határozatáról. Richárd nem távozott el addig mellőle.

- Jöjj már innen! - unszoló testvérét. - Hiszen mindenki elismeri, hogy derék fiú vagy. Nem vagy gyáva. Elismerem.

Ödön pedig egy római patrícius büszkeségével szedte össze papírjait, s azt mondá öccsének:

- Majd erről fogunk még egymással egy szót váltani.

S kirántá karját annak kezéből.

- Csak nem vívsz velem párbajt?

- Majd meglátod.

S elfordult tőle büszkén.

A roham harmadnapra volt kitűzve.

A terv ez volt:

Pestről a budai Vízivárosban uralgó ellenfélt megtámadni.

A paliszádsor, melyet az ellenfél épített, jó fedezet volt a támadó ütegeknek - egy percig: a támadás percéig; a várhegyi magaslat nehéz lövegei ellen azonban sokáig nem tartható. Három utcája a pesti Lipótvárosnak, mik összeköttetési vonalul szolgálhatnak, oly függélyesen esnek a várvonalra, hogy azokon minden lövéssel végig lehet a várfokrul seperni. Tehát ágyúkat nem fognak használni a pesti ütegekhez, hanem csak röppentyütelepeket, miket könnyen el lehet szállítani a Duna-parti keresztházakon át.

Ezeknek a védelmére a város által beszerzett gyapjús zsákokból fognak készíteni traverzeket, s tranchée-eket raknak homokzsákokbul. Ötszáz önkéntes napszámos ajánlkozott a zsákoknak kellő pillanatban helyükre szállítására.

Május 9-én éjjel az összes budai ostromlövegek s velük együtt a három pesti tűztelep megkezdik egyszerre a tüzelést a vár ellen. E lövöldözés alatt két zászlóalj a Várkertet s kettő a vízi védműveket támadja meg.

A többi hadtestek a Fehérvári- és a Bécsi-kapu ellen intéznek rohamot.

Az ostrom oroslánrésze annak a dandárnak jut, mely a várkertet fogja ostromolni.

A támadás előtti napon ismét megjárta a várat sváb pór álruhájában a patrióta házmester.

Nagyon rossz kedvvel tért vissza Richárdhoz.

- Áruló van közöttünk - monda neki. - Mindent, amit kezdeni akarunk, előre tudnak odaát.

- Honnan tudja ezt, polgártárs?

A házmester még itt is félve tekintett szét, midőn Richárdnak sűgva mondá:

- A várban találkoztam Szalmással.

- Ki az?

- Egy hírhedett kém.

- Mintha hallottam volna a nevét valaha.

- Meglehet. Elcsapott jegyző volt Nemesdombrul.

- Ah, most már emlékezem rá.

- Igen veszedelmes ember. Az egész télen folyvást szökdösött a két tábor között, s Pesten sokszor megfordult. Én tudtam, hogy kém. Egyszer gyalog utánamentem Cibakházáig, hogy egy szabadcsapatnak bejelentsem. Akkor el is fogták, de éjjel megszökött, s most megint itt van a várban. Én ráismertem. Pedig rövidre nyírta a bajuszát, s finom frakkot visel, hogy úrnak nézzék. Reszkettem, mikor elment előttem, hogy ő is rám ismer. Akkor végem lett volna. Egyszer már megszorogattam a torkát a kávéházban. Mind a ketten ismerjük egymást. Többet nem merek Budára felmenni. De ő bizonyosan le fog ide jönni. Akkor megkapom. S jaj a fejének, ha én még egyszer megkapom. Hanem most vigyázzanak a vitéz urak, hogy az az ember az őrszemeiken át ne szökjék, mert az az egy ember el fogja rontani az egész dolgot.

Richárd mosolygott a jámbor polgártárs fontoskodó aggodalmain.

Pedig a polgártársnak aligha igaza nem volt.

Estefelé Richárd átlovagolt a budai partra a hajóhídon, mely a Csepel-sziget hegyén volt verve a folyamon keresztül.

Házmesterét már ott találta. Fraternizált a honvédekkel.

Ismerte őt valamennyi. Híres demagóg volt.

Mikor bealkonyodott, a polgártárs felkeresé Richárdot.

- Jöjjön a partra, valamit mutatok.

Richárd engedett a meghívásnak.

- Nézzen ön át a pesti Duna-sor házaira. Ott fog ön látni egy kétemeletes házat, melynek öt padlásablaka van. Mind az öt ablakban gyertya ég.

- Látom.

- Most ügyeljen ön egy óranegyedig e gyertyákra. Majd az egyik, majd a másik elalszik; azután ismét meggyullad. Néha két gyertya is jelen meg egy ablakban. Tudja ön, hogy mi ez?

- Az, hogy ezeket a manzárszobákat ugyanannyi ember lakja, kik egymáshoz összejárnak.

- Ez egy titkos telegráf. És azok a gyertyák ott jeladó betűk, amikkel a várbelieket tudósítják.

De most már nemcsak mosolygott, hanem nevetett Richárd.

Pedig a polgártársnak megint igaza volt.

Amint tízet ütöttek a két főváros órái, megindult a vár ellen három oldalról a roham. A honvédszászlóaljok előrehaladtak a falakig; a haubic vetágyúk elkezdtek gyújtólövegeiket szórni a várra; egy óra múlva két helyen lángolt a várbeli Úri utca; az éji tűzfényben mint fekete gnómok látszottak a tűzoltó katonák az égő tetők falain. A harmadik oldal rohama éjfélre volt határozva: a Pest felőli támadás.

Ekkor megdördült a budai várfokon, mely Pest felé néz, a bombavető mozsár. A legelső bomba a Színház térre csapott le, ahol a röppentyűütegek voltak felállítva. A szétrobbanó löveg megriasztá a tűzszekerészetet, az a Váci úton robogva a Széna térig menekült.

A második bomba a József térre vágott le. Ott éppen az ötszáz napszámos töltötte a homokzsákokat. Azok szétfutottak.

A harmadik bomba az Új térre esett, ahol a traverzekhez való gyapjúzsákok voltak lerakva, s felgyújtá az egész készletet.

Oly pontosan csapott le minden bomba éppen az előkészületi helyekre, mintha híva lett volna.

Híva volt!

Minden előkészület el volt árulva.

Az ellenfél megmutatta, hogy mit tud és mit mer. Reggelig bombáztatta a fővárost. Lövegei elhatoltak annak legtávolibb részeibe. Romboltak és gyújtottak. Ötszázhusz bomba és tűzgolyó verte el az álmat a fővárosrul, s kisöpörte annak utcáit. Most már látta mindenki, hogy a városban nincs menedék, s a lakosság kivonult tanyázni a Városerdőbe, onnan bámulta elfordíthatatlan veszedelmét.

A hidegvérű pártnak rettenetes igazságszolgáltatás volt ez. A melegvérű párt elnémult, megadta magát. El kellett ismernie, hogy az ostromot kezdeni kell, nem bevégezni.

El kell hozatni az ostromlövegeket Komárombul, s szabályszerű váríváshoz fogni.

A lelkesülés átadta a vezényletet a komoly kiszámításnak.

Mihály mester feljelenté a hatóságnak ama végzetes éjen tett tapasztalatát, s a hatóság vizsgálatot intézett a kivilágított ablakú padlásszobák miatt. Ártatlan dolog volt az. Öt mamzel lakott az öt padlásszobában. A meggyújtott s kioltott gyertyák rejtvényre könnyen kimagyaráztattott. A polgártársat kinevették.

Harmadnapra megérkeztek az ostromlövegek. Csak kilenc. Kilencvenhat ellen.

Hanem még ahhoz is napok kellettek, míg e nehéz, döntő lövegek felállítatnak. A hegyoldalakat kellett éjente kivágni az ütegek helyéül, s hogy az ellenfél a kötörés zaját meg ne hallja, az éji munka alatt folytonos áltámadással vonni el figyelmét.

Éjrül éjre folyt a harc, az ostrom, az ágyúzás, a támadás; azalatt az utászok vágják csendesen a hegyoldalba az ágyúk karzatait.

Május tizenharmadikán egy gránát csapott le a budai Halász téren a kamaraépület melletti lóporos toronyba.

Mint a kitörő vulkán, csapott föl a láng az égre, a csillagokig hányva föl égő üszkeket s az üszkők között széttépett emberi tagokat. A körüle fekvő házak repedezve dültek romba. A robbanás elhordta a főtemplom tetejét.

Az ostromló táborbul örömiadal kísérte fel a csillagokig ez üszköket.

A várparancsnok rettentő bosszút állt érte!

„Hamuvá kell löni Pestet!”

Parancsa iszonyúan teljesítettet.

Estétől éjfélig ezernyi ezer tűzgolyót okádtak az ágyúk a védtelen városra. Egy folytonos mennydörgés hangzott az égen és földön, mely négy óra hosszant nem tartott szünetet, s mikor e pokoli zene elhallgatott, az ifjú szép város egyik végítől a másikig egy lángtengerben úszott. A gyönyörű Duna-soron, a szép ifjú hölgy arcához hasonlított mosolygó panorámán

harminckét palota égett egyszerre; azok között a redout-épület; az országgyűlés történelmi hírű háza; oszlopcsarnoka ledöntve, boltozatai bezúzva. A trónmennyezet, a miniszterek székei, a képviselői padok egy zsarátnokká válnak.

Az ostromlók szívében megfagyott a vér. Megnémult minden; az ágyúk és az ajkak; hanem abban a tekintetben, mely azon éjjelen a bíborveresre festett ég felé emelkedett, volt egy rettenetes fogadás, mely szörnyűbb minden kiáltásnál, minden esküvésnél, minden átkozódásnál.

Egy arcul ütött istenszobornak a némasága volt az.

A lángok süvöltésén, a gerendák recsegésén, a falak beomlásán kívül semmi hang a nagy országvárosban. A város üres. Aki élő volt, elfutott. A fegyveres csapatok is kivonultak belőle.

Egész utcák, egész házsorok üresen hagyva; a kapuk, az ajtók nyitva. Ha egy kíváncsinak, egy jó barátnak, egy rablónak kedve tartja, a földszinttől a padlásig keresztül-kasul járhatja akármelyik házat; végigbolyonghat a tárva-nyitva maradt szállásokon, s válogathat, hogy mit mentse meg a legbecsesebb tárgyakból a gazdának vagy magának. A menekült lakosok nyitva hagyták szobáikat, hogy tűzvész esetén a szomszédok, a jó barátok, vagy ha úgy jön, a tolvajok vesződés nélkül bejuthassanak.

Csakhogynincs most se jó barát, se szomszéd, se tolvaj.

A harminckét palota izzó füstje vérvörös mennyezetet alkot e holt kötömegek fölött, mely oly pusztá, oly élettelen, mint Pompéji a kiárasztás után.

Hanem a Duna-parti égő paloták közt van egy, melynek öt padlásszobájában most is ég az öt gyertya; egy-egy kialszik, s újra meggyullad. Ezt a házat kikerülte minden golyó. A mellette levő egyemeletes ház rommá van lőve, a bombák a pincéig szaggatták át szakaszait, s annak most minden ablakán láng süvölt elő.

A sértetlenül maradt ház kétemeletes. Annak a lakói is elfutottak a világba; annak is nyitva hagyták minden ajtaját, hisz nem tudhatta senki, hogy azt megkíméli minden golyó.

Hát azt az öt gyertyát ki gyújtogatja ott mégis?

Ki kérdezné ezt, ki ügyelne arra e borzalmas órában?

De van egy ember, aki ügyel rá. Akit el nem kergetnek sem bombák, sem tűzgolyók. Ki odaveti a hátát a régi hídfő épületének, s onnan les. Lesi azt az öt gyertyát. A polgártárs az. Mihály mester.

Végignézte az egész rombolást. Maga is az elkárhozottak kínjait állta ki az égrepesztő tombolás alatt, mellyel a harc istentagadó démona pillanatok alatt szétrugdálja azt, amit a béke demiurgusa fél század alatt épített.

És ott csinálgatta a maga csizmadiaszével az égbíró aforizmákat.

„Ha a villám mennydörög, azt mondják, az Isten beszél. Hát mikor a bombák dörögnek, az a királyok beszéde?”

„Azt már kitalálták a tudósok, hogy az ég haragját, a villámot, hogyan lehet megfogni; de a földi haragot, a bombát nem tudják elfogni.”

„Hogyan merünk mi ez órában az Istenhez imádkozni, aki maga is a királyok királya?”

„Bántotta ennek a háznak a gazdája valaha azt a tüzért, aki most ezt a bombát ide röpítette, hogy egyszerre mind a három emeletét áttörte vele, a pincében szétpukkant, s végig meggyújtotta az egész házat?”

„Ha valakinek a bal keze megvágja a jobb kezét, s akkor megtorlásul a jobb keze visszavágja a bal kezét, annak a valakinek nem kétszeres oka van-e jajgatni?”

„Ha nekem, akinek semmim sincs ebben a városban, olyan nagy a fájdalmam e pusztulás miatt, milyen nagy lehet az öröme e látványon annak, aki azt okozza?”

Mikor aztán elhallgatott a dörgés, a kínszülte filozofálás is elmúlt a csizmadia kedélyéről, hogy hétköznapibb eszmejárásnak adjon helyet.

Ki az odafenn abban a házban, aki a gyertyákat az ablakokba rakta?

Az áruló az!

Ezt a gondolatot nem verte ki semmi a fejéből. Azt neki meg kell tudni bizonyosan.

Sem távol, sem közel egy élő lélek. Oltásra gondolni sem lehet most a várágújk löközélében.

A csizmadia nekiindult, hogy egyedül ráront arra a titkos jeladóra.

A golyó kikerülte ház éppen olyan magára hagyott volt, mint a többi. Kapuja, lépcsőajtaja nyitva. Sem házmester, sem lakó a háznál. Minden ajtón be lehetett nyitni; ott heverték ruhák, ezüstnemük szétszórva, amiket a menekülő tulajdonos nem bírt magával elcipelni; ráhagyva Isten oltalmára, emberek becsületére.

A csizmadia minden ajtón benyitott, hogy valakit a honn maradtak közül megkérdezzen, segélyül vagy tanúbizonyásául hívjon. Az egész két emeleten nem talált egy emberi lelket. Csak egy bezárt kiskutya üvöltött valamelyik konyhában, mit gazdáik ott feledtek.

A csizmadianak egyedül kellett felbotorkálni a padláslakosztályig, ahol állítólag az öt mamzel lakott.

Benyitott az első ajtón; ott nem talált senkit. Nyitva hagyott szekrények üres fogasokkal tanúsíták, hogy innen mindent eltakarítottak jó eleve. Hanem egy gyertya ott ég az ablakban.

Végigment mind az öt manzárdszobán; mindenik üres volt, emberrel nem találkozott; hanem a gyertyák ott égtek az ablakokban. A gyertyatartókat egy-egy burgonya képezte. Az egész szállásban egy gyertyatartó nincsen.

Egy rozszant asztalon talált egy kiterített iratot. Az egy alfabet volt, melyben az öt gyertyavilág mint öt pont szerepelt. A kioltott gyertyák, mint gondolatjelek. Valódi telegráf egyik városból a másikba.

A polgártárs támolyogva tekingetett körül. Kinek a munkája ez? Ki rendelkezik itten?

Az ötödik szobában egy szőnyegajtót vett észre. Benyitott rajta.

Az már egy sötét helyre vezetett.

Egy padlászolyosó volt az, mely az udvarpadlás-osztályokhoz visz, mik már nem szolgálnak lakásokul.

Tovább botorkázott a sötétben. A szomszéd ház égése nem hatott át a deszkalabirinton.

Egy helyütt aztán ismét fényt látott.

A ház tűzfalától jött az, melyen egy magas ablak volt, ahonnan a szomszéd házra le lehetett látni.

Ebben az ablakban ült valaki.

Az ablak párkányát használta ülésnek, a szomszéd ház tűzfalát zsámolynak. Lába alatt a mélységben már csak egy zsarátnoktenger izzott. Egy örvény, melynek habja láng, iszapja parázs, fölötte vékony, kékes füstöt kerget a szél. Egyszer-egyszer egy kis forgatag kerekedik benne, s az olyan magasra felhordja az aranyfényű sziporkát. A tűzörvény fenekén, mint va-

lami aranyforrás, úgy bugyog valami fényes tavacska; a háztulajdonos vasárus volt, az olvadt vas hullámszik ott a pince mélyén.

A csizmadia lábhegyen lopódzott odáig, és bámult.

De nem a ciklopi látványt bámulta, hanem azt az embert, aki itt ez ablakban ül.

Annak az embernek az arcán a pokoli gyönyör ragyogott. Az a vigyorgás, amivel Beherik szítja a gyehennát az elkárhozottak alatt; az a gúny, mivel Azáziel visszarúgja az örvényből kikapaszzkodókat; az a káröröm, mellyel Astaroth tapsol a kétségbeesés kínváltozatai fölött.

Az az ember kiült gyönyörködni a pusztulásban.

Két könyökét térdeire fektette, és állát egyik öklére támasztá.

Néha-néha egyet köpött le a tűzbe.

Egyszer fölemelte arcát az izzó égre, és kacagott.

És azután nagyot nyújtózott, mint aki jóllakott valamivel, s a túlterhelt gyönyörélvezettől vonaglik.

Arcának jól látszott esni az izzó fény, mely onnan alulról felsugárzott e tűzben.

Egyszer aztán megragadta két kemény kéz a karjait hátulról.

Az ember rémülten tekintet vissza.

A csizmadia fülébe csikorgá:

- Jó reggelt, uram! A gyertyákat el kellene már oltani!

A felriadt ember egy kétségbeesett erőfeszítést tett, hogy az ablakból visszapeckelhesse magát a padlásra; de a szomszéd tűzfal párkánya, mit támaszul használt, leomlott lába alatt, s a csizmadia úgy fogta karjait, mint két harapófogó.

- Tetszik-e már rám ismerni? - kérde a hátrafordult arcra meresztve vérben forgó szemeit a csizmadia.

A megtámadottnak e kétségbeejtő pillanatban egy mentő gondolata támadt.

- Tízezer forint van nálam! - hörgé rekedten.

- Az a gyertyák ára! - ordítja a csizmadia.

S azzal letaszította az ablakból.

Odalenn a tűzörvényben az aranyhabot hányó ércő néhány pillanatra sötét füstöt vetett fel - s aztán forralta, buzogta az aranyhabot tovább.

Ki volt az eltűnt ember, a titkos táviratózó, sohasem tudta meg senki. Hanem annyi bizonyos, hogy Szalmás Mihályné e naptól fogva hasztalanul várta vissza eltávozott urát.

Három napig tartott a halálos hallgatás. Az ostromlott vár vezére azt hitte, hogy ellenfele már menekülni készül a közlégő felmentő sereg elől. Már arra gondolt, hogy elvágja az ostromsereg menekülési útját, a hajóhidat. Gyújtóhajókat s kövekkel rakott dereglyéket bocsátott el a folyamon. Azok közül kettő a Lánchíd-oszlopba csapódott s elmerült, a többit elfogták, el-süllyesztették.

Harmadnapra reggel, szép, harmatos napfeljövethetnél, egyszerre megdördültek a faldöntő ágyúk, miket az elmúlt éjszakákon az ostromlók felállítottak.

A talapjaiban megrázkódó szikla hirdeti a várvédőknek, hogy ezúttal maga Enkeladosz zörget, az olümpötörő!

Szemközt a hosszú bástyával a résdöntő szörnyek, oldalt az ütegrombolók.

Amazok köszöntésére omlik a fal, emezeké végigsöpri a védő ütegeket.

Most már mennykövet mennykőért! Most már egyik óriás a másik ellen! Vállvetve, erőfeszítve; két mesebeli géniusz, két tündérvilági dzsinn, kik égő csillagokat tépnek le az égről, s meteorokkal hajigálják egymás pajzsát; kiknek lábdobajától döng a föld boltozatja, kiknek összecsapó ezer kezében ezerszeresen csattog a fegyver, kik egymáson henteregnek a háztaposó küzdelemben, s az ítéletnap viadalban meghasogatják a felhőt, feltúrják a földet, szétmorzsolják a sziklát, s tüzet okádnak egymásra, míg az egyik végképpen összezúzik, megolvad, semmivé lesz.

S a két kolossz párharca időtartamára nézve is méltó az óriásokhoz. Nem percekig tart az, mint a könnyen haló hősök eposza; hanem négy nap, négy éjjel, folyvást, szakadatlanul. Egyik gigásznak négyezer lelke van, míg az meghal, négyezer halálseb kell annak, s annyiszor harap vissza.

Négy nap, négy éjjel hangzik a szörnyű orgonajáték, melynek minden akkordja mennydörgés. Isteni hangverseny, mely átkiált a szomszéd csillagokba. Százötven ágyú zenéje, az ézengés csattanásain kezdve, a mély hangok pokoli oktávján lefelé, a mindig mélyebb, döngőbb föld alatti skálán, egész a földrengés, a vulkánbögés iszonyú basszusáig. A várban ég, ami éghet, legmagasabban lobog a várpalota: Mátyás király palotája. Szomorú bosszú a leégett Pestért! Ha egyik megégette a szentséget, a másik megégeti az oltárt!

A várvédő ütegek mind el vannak már űzve a bástyákról; a hosszú bástyafal tízölnyire ledöntve, a köröndök megközelítve az elfoglalt házakból, s a védő mégsem adja meg magát. Mégis folytatja küzdelmét. Tüzet tűzért, vasat vasért dobál vissza. Éjjel betömi a nappal ütött rést, s nem számlálgatja, hányan haltak meg e küzdelemben.

Egy diadalkoszorút csillagokból lát mind a két fél maga felett ragyogni, s egymás fölé igyekszik emelni fejét, hogy melyik éri el azt hamarább.

Tisztelet, becsület mind a két fél hőseinek. E nagyszerű harcban mind a két fél elérte azt, és egyszerre.

Midőn egyenlő fegyverrel küzdenek, sem történetíró, sem költő nem nevez jó barátot, ellenséget: csak hősöket.

Szemtül szembe állanak már. Az ágyúk egymás torkába ordítanak már. A rés vívható.

A táborkar vezetői elvetették már a tollat, a távcsőt, a kvadránst, s kihúzták a kardot. Maguk vezényelnek az utolsó csapásra.

- Utánam! - kiált a magyar táborkari vezér (Kleinheinz), s maga vezeti a rés ellen az ostromló csapatokat. Három golyó földre teríti a ledöntött fal tövénél.

- Utánam! - kiált az osztrák táborkari vezér (Pollini), s maga ad példát a várórség legvakmerőbbjeinek, kik derekukra hurkolt köteleken bocsátatják magukat a réstörésen alá, az omladékot az ágyúdörej közepett széthányni, s a rést homoktöltött lőporhordókkal kitölteni. Egy huszonnégy fontos golyó derékban szakítja ketté a vezetőt.

Mind a két táborkar vezére elesett. Bevégezték munkájukat.

A várfalak, az ütegek romban heverték már. A két küzdő fél szuronyközelben állt egymáshoz.

A döntő rohamra megérett az idő.

A holnap az utolsó nap.

Egyikre a két küzdő gigász közül több nap nem virrad!

ZENIT

Tehát holnap.

Ez lesz az a nap, melyen Attila kardja megüti hegyével az égen a korona csillagképletét.

A rendelet ki lett adva az általános rohamra.

Május 21-én éjfélkor áltámadás lesz intézve a bástyák ellen, mely után a csapatok mind visszavonulnak.

Mikor aztán az ellenfél azt hiendi, hogy ismét megnyert egy napot, hajnal három órakor az ágyújelszóra megindul az általános ostrom szuronnal, lábtókkal; minden bástya, minden kapu ellen.

Legnehezebb küzdelem vár azokra, kiknek a rés omladványain kell felhatolniok; kik a nagy köröndre másznak fel lábtókon, s akik a Várkert falszegvényeire kapaszkodnak fel egymás vállain, ahova lábtókat nem vihetnek.

E három legveszélyesebb rohamra a legvitézesebb, tűzben próbált zászlóaljokat válogatták, s felszólították az egész hadsereg legbátrabbjait, kik akarnak önkéntesül csatlakozni az első rohanókhoz.

Nagy kitüntetés! Az első rohanók közt lehetni. Az ellenfél golyózáporát az utól jövőkrül felfoghatni; a szuronyok élet eltompíthatni; az árkokat testével betemethetni!

Ezer meg ezer önkéntes kérte magának e kitüntetést. Tüzelek, kiket nem fárasztott ki az elmúlt napok munkája, huszárok, kiket kifárasztott a hosszú veszteglés, könyörögtek vezéreiknek, hadd vehessenek részt az ostromban; még gúnyolt nemzetőrök, hazagondoló családapák, lenézett polgárkatonák is előretolakodtak, hogy a rohamoszlop élén lehessenek.

Nem volt már melegvérű, hidegvérű párt; nem volt különbség politikai vélemény szerint. Fehér toll és veres toll abban versenyzett, hogy melyik fog hamarabb odafenn lenni a bástyafokon.

A megelőző nap estéjén Baradlay Ödön meglátogatta öccsét, Richárdot. Az akkor a Gellért-hegy alatti lovassági táborban tanyázott.

A minapi összezördülés óta nem találkoztak. Valami feszültség maradt közöttük. Richárd nagyon örült, midőn bátyját meglátta. „Mégis ő az okosabb. Ő kezdi a kibékülést” - gondolá magában.

Annálfogva a legszívélyesebben igyekezett fogadni a közeledőt.

Ödön olyan volt, mint máskor; se derültebb, se borultabb.

Ezúttal nemzetőri egyenruháját viselte. Ami magyarázatát találhatta abban, hogy a katonák nem szívesen néztek a közöttük ögyelgő polgári öltözetre. Azt tartották, hogy aki ilyenkor kardot nem visel, az mind pipogya ember.

- Holnap reggel tehát döntő ostromra megyünk - monda Ödön Richárdnak.

- Tudom, bátya. Éjfélkor áltámadás, hajnalban ostrom.

- *Jól jár az órád?* - kérdé Ödön.

- Nem nézegetem én azt - felelt félvállról Richárd -; majd mikor az ágyúszó jelt ad, akkor tudom, hogy kezdődik a tánc.

- Nem jól tudod; az első ágyúszó előtt fél órával meg kell indulni az önkéntes csapatoknak, amik a III-ik hadtestből a nagy köröndöt s a II-ik hadtestből a Várkertet fogják megrohanni. Azért nagyon jó lesz, ha az órát az enyimhez igazítod, ami a főparancsnokság órája szerint jár.

- Hát jól van, öreg. Azt is megteszem.

Richárd még mindig tartott meg bátyjával szemközt valami hetykeséget, amit nem bírnak megtagadni olyan emberek, kik derék katonák voltak, más fakó polgárok ellenében, kiket tisztelnek, becsülnek, de akik nem szagoltak lőport. Ödön pedig szokott nyugalomával szólt hozzá:

- És mármost hallgasd meg, hogy mit mondok. Te énnekem néhány nap előtt egy szót mondtál, amit magamban sem akarok ismételni.

- Ah! S te oly haragtartó volnál, hogy még emlékeznél arra?

- Az egy olyan szó, amit egy Baradlaynak nem mondhat senki megtorlatlanul, még egy másik Baradlay sem. S ami, ha egyszer rá van fenve, le nem törülheti senki, csak saját maga.

- Tehát mit akarsz? Mi párharcot nem vívhatunk.

- Fogunk. A legkomolyabb párbajt, mely valaha férfiak között végbement. Egy olyan párbajt, mely éppen egymást megsértett testvéreknek való, akik egymást szeretik, de egymásnak meg nem bocsátanak. Te besoroztattad magad azon önkéntesek közé, kik szuronnyal kezükben fogják ostromolni a várkerti bástyákat. Én besoroztattam magamat azok közé, akik a köröndöt fogják lábtókon megrohanni. Mikor hallani fogod az ágyúlövést, akkor kezdődik kettőnk között a párbaj. Én a lábtón, te a kerten át. Barrière a sánc. Amelyikünk hamarabb föllép a vár fokára, azé a lovagias elégtétel.

Richárd megrettenve ragadta meg bátyja kezét.

- Bátyám, te tréfálsz! Te meg akarsz engem ijeszteni! Hogy te, akinek a kisujjában több ész van, mint egy ilyen Haudegennek a fejében, mint magam, odamenj, és fejbe üttesd magadat egy ostoba cserepár puskaagyával, hogy együtt másszál a lábtón a honvédekkel, ahol még, ha meg akarna is valaki menteni, nem teheti, ahol azok, akik elől mennek, a világos halálba mennek bele. Hogy te: családunk büszkesége, anyánk istápjja, hazánk reménye, mindnyájunk szeme fénye; odavesd magadat a szuronyok közé; ah, ez egy kegyetlen büntetés tőled, amit számomra találtál ki. Nem kívánja senki ily próbáját a bátorságnak tőled. Nem neked való a harci munka. Durva férfiaknak való az, kik egyébre jők nem vagyunk. Te lelke vagy seregünknek, ne akarj keze-lába lenni. Mi tiszteljük az észet azért, ha hánytorgatjuk is nyers bátorságunkat. Egy elejtett, egy visszavont, egy meg nem gondolt szóért ne akarj ily bosszút állni azokon, akik szeretnek. Tégy velem, amit akarsz, ha sértve vagy. Küldj bele fejjel az ágyúba. Megyek, de téged nem viszlek magammal. Mondd, hogy csak meg akartál fenyíteni, és nem teszed azt.

Ödön szilárdul válaszolt:

- Amit megmondtam, megteszem. Te tedd, amit akarsz.

És indulni készült.

Richárd útját állta; nem akarta elbocsátani.

- Ödön! Bátyám! Az Istenre kérek. Bocsáss meg! Gondolj anyánkra; gondolj nődre, gyermekeidre!

Ödön megindíthatatlanul tekintte rá, mint egy ércszobor.

- Gondolok erre a mi édesanyánkra, „itt” (a lábával a földre dobbantott), s védem nőm, gyermekeim „ott” (és felmutatott a bástyafokra).

Richárd félreállt útjából, s elfordítá fejét. Ily szókra nem volt ellenvetése.

Ödön indult.

Mikor Richárd menni látta bátyját, szemében könny volt, úgy tekintte rája, s két kezét feléje nyújtá.

Talán ily válságos pillanatban meg is ölelhetnék egymást a testvérek?

Ödön nem nyújtotta kezét. Párbaj előtt nem szoktak a felek kezét szorongatni.

- Majd ha *odafenn* találkozunk - monda öccsének. - Órádon a percet megnézni el ne felejtse, amikor a várfalon lépsz.

E szóval vált el tőle.

Büszke volt, ha megtámadták, mint Azrael, még saját testvérével szemben is!

Három óra!

Kezdődik a nappal...

A tüzelek óráikkal kezükben állnak az ágyúk mellett. Mély, álomülte csend van. A Svábhegy ligeteiből aláhazgik a fülemüle éjjeli csattogása.

Mikor aztán az óramutató a perchez ér, egy pillanatban megdördül ötvenkilenc ágyú, s a dörgést folytatja egy óriási kiáltás körös-körül: „Éljen a haza!”

S azzal minden ponton kezdődik az ostrom.

A nap még nem világít; de világít a szörnyű reggelre ébresztett várvédők irtó tüzelése.

A svábhegyi főhaditanyáról látni, mint hömpölyög hangyabolyként a 34-ik honvédzászlóalj önkéntes csapatja fel a rés omladékain; a várfokról kartácszápor fogadja őket; vissza-, majd megint előrehömpölyögnek, felhatolnak a sánkra, szurony szurony ellen küzd már; az ellenfél visszaveri őket, s leszorítja a résről. Hanem a várvédők tisztjei halva maradtak ott.

A másik két zászlóalj, a 19-ik és 47-ik a lábtókon halad előre. Közéjük osztva az önkéntesek. A körönd ágyúiból, a tornyacsok ablakréseiből lövik őket. Hasztalan: a lábtók oda vannak már támasztva a falnak, s a megindult hadoszlop ellenállhatatlanul tolja fel magát a hágcsó fokain; az itt közeledőket nem lehet visszaűzni, ezeket csak meg lehet ölni.

Egyik lábtón halad fölfelé Baradlay Ödön. Jobbjában kivont kardja. Azon a lábtón első volt. Nem hagyta magát mástól megelőzni.

Azon a helyen a várfalat az olasz zászlóalj egy csapatja védi.

Jól védi.

Míg a honvédek a lábtókat a falaknak támaszták, sok bajtársuk holttestén kellett átlépniök, s mikor már fölfelé haladtak, sok jajkiáltás hangzott a légben, amint a lelőtt vitéz a magasból aláhullott. Sokszoros halál, odalenn saját társainak fölfelé tartott szuronyai fogadják a leesőt.

Ödön haladt fölfelé, oly egykedvűen, mintha csak fogadásból haladna fel egy egyiptomi piramid fokain, ahol nem egyebet akarna bebizonyítani, mint azt, hogy nem szédül.

Amikor fölfelé tekintett, láthatá, hogy a hágcsó felső végénél a falon, félig rejtve a mellvéd-ről, áll egy katona, lövésre készen tartva fegyverét.

Ez az ő „átellenese”.

Amint Ödön a hágcsó közepén jár, egyszerre a lába alatt elkiáltja magát egy ismerős hang:

- Hohó! Patrónus uram! Én is itt vagyok!

A hangról Mausmannra ismer Ödön.

A vitéz tornász a hágcsón alulról kapaszkodik fölfelé, társainak hasmánt fordulva, s eléje kap Ödönnek. Megmutatja, hogy ő így is tud. Úgy mászik, mint egy macska, s nemsokára Ödön feje fölött a létra tetejére lódítja át magát, s onnan kiált Ödönre diadalmas kacajjal:

- Az nem járja, patrónus uram, hogy ön előttem menjen. Én kapitány vagyok, ön csak közlegény.

Ödön azonban ismét meg akarta előzni. Benne is föltámadt e bursikóz versenyzésre a vetélkedési ösztön. Amikor aztán az előrehaladt legionárius gyöngéden lenyomta Ödön vállát tenyerével.

- Patrónus uram, hagyjon engem elől menni! Nekem senkim sincs az egész világon.

S ezzel a szóval három fokot átszökött a lábtón.

Ama katona ott a várfokon arcához fogta a puskát, s lefelé célzott.

Mausmann észrevette azt. Felkiáltott rá hetykén:

- Aztán jól célozz, makarónievő, mert még különben meglősz.

A következő percben eldőrdült az olasz fegyvere. Mausmannak mind a két keze elereszté a hágcsó fokát. Fejét hátrafordítva kiálta az utána jövő Ödönnek:

- Vigyázz! Aufg'schaut!

- Mi az?! - kiálta Ödön.

- Ami sohasem történt velem... Az, hogy meghalok.

Azzal hanyatt bukott Ödön fején keresztül.

Most azután Ödön megfeszített erővel haladt fölfelé.

A katona megtölté fegyverét.

Csak pár ölnyire volt még tőle Ödön.

A katona egyenesen fejének tartotta a puskát. Belenézhetett a cső üregébe.

Még egy öl. Akkor a katona lábhoz eresztí a fegyvert, keblébe nyúl, s a Szurony hegyére feltűz egy fehér zsebkendőt.

A vár túlsó oldalán, a Várkert felől, a 16-ik zászlóalj ostromolt.

A Grósz-féle ház falát törtek keresztül, mely a Várkert falához fekszik, s e résen keresztül törtek fel a Várkertbe.

A budai királyi kertet százados fák árnyékolják be, utai ősrégi puszpángbokrokkal szegélyezve. Déli oldala enyhe lejtőt képez, keleti meredélyén három terasz emelkedik egymás fölé, miknek tömör oldalfalai szőlőlugassal, fügefaszőnyeggel vannak boldog időkben betakarva.

E napon hiányzott szőlőlugas és fügefásövény.

Az ostromlók egymás vállaira lépve kapaszkodtak fel, vagy szuronyaikat döfték a falak rovátkáiba, s társaik e vaslépcsőkön haladtak fölfelé.

A fák mellett, a díszcserjék között harcolt férfi férfi ellen. Az ostromlók elfoglalták a második terasz ajtaját is. Onnan felnyomultak a kőlépcsőn. A védők fölmenekültek a harmadik teraszra.

Mikor aztán a honvédek a harmadik teraszt akarták megostromolni, egyszerre szemközt jön rájuk a vároldali kigyóút felől egy új ellencsapat.

Az ellenfél legvitézesebb harcosai voltak azok, a Vilmos-ezred négy szakasza.

Ezek a vízi védművektől jöttek, hol a palisádokat már elfoglalták az ostromlók, s a védők feladva a vár alatti harcot, siettek fel a várba, a benyomult győzteseket végerőfeszítéssel kivetni onnan.

A Várkert teraszán összetalálkozott a két szemközt jövő csapat.

Az a tér, ahol összejöttek, a Várkertnek azon oldala, melyet két rézsútos fal zár el külön szakaszként; olyan az, mint egy négyszög-udvar, a hajdani fejedelmi oroslánrekeszek mintájára, amikbe harcjátékok alkalmával összeeresztették a rostélyok fenevadait, oroslánt, tigrist, párducot, bikát, szarvorrút, hogy küzdjenek, míg a szűk, menedéktelen négyszög-udvaron egyik a másikat föl nem emészti.

Egy ilyen oroslánrekeszbe jutott bele a két ellenséges csapat. Csak akkor vették észre egymást, mikor az egyik innen, a másik amonnan beugrált a meredek falon, melynek nincs kapuja.

A cserjék közt alig harminclépésnyi távolban látták meg egymást.

- Adjátok meg magatokat! - kiálta a honvéd őrnagy.

- Tüzelj, szuronyt szegezz! - felelt rá az osztrák kapitány.

S egymásra lőtt a két csapat.

Az osztrákoktól elesett a lövésre a kapitány és a hadnagy, a magyaroknál sebet kapott az őrnagy és még egy tiszt.

Sem magyar, sem osztrák nem ügyelt arra, ki esett el. Richárd felkapta egy elbukó honvéd szuronyos fegyverét, s előrerohant a középúton.

Azon út oly keskeny, hogy szuronyküzdéshez csak egypár embernek ad helyet; alatta, fölötte csúszós fűvel benőtt meredély, melyen nem lehet megállni a harcot. Tehát azon a keskeny téren kell végigverekedni a két csapatnak, míg az utolsó harcos túléli a másikat.

És halálíg kell verekedni, mint a rekeszbe zárt fenevadaknak, mert a falveremből menekülni nem lehet.

Richárd megvetette a lábát a puszpángbokrok között.

Kitűnő szuronyvívó volt. Azt tudta, hogy életét drágán fogja eladni.

De azért mégis meg fogják azt venni.

Ha ledőf tíz embert egymás után, a tizenegyedik csak elejti.

Az gondolatnak is szörnyeteg volna, egy embernek azt vállalni fel, hogy sorba egy egész hadcsapatát az ellenfélnek egyenkint leölje, s maga utolsó maradjon.

Mikor ott szembeállt a közelgő ellenféllel, végigvillámlott Richárd lelkén: „Meg kell itt halni!” S e villámfénynél egy perc ezredrésze alatt elbúcsúzott mindattól, amivel lelke tele volt: a győzelmi örömtől, a szép menyasszonytól ott a zárdában s az alvó ellenféltől, kinek tett fogadását nem tudja beváltani.

Meg kell e helyütt halni bizonytal.

Az első támadót letaszította szuronya az oldalmeredélyen.

A másikat visszalökte társai közé sebesülten.

A harmadik hirtelen visszahökkent, s szuronyával felmutatott a fejük fölötti teraszra.

A harmadik teraszon, mely fejük fölött uralgott, egy közeledő szuronysor villogása látszott meg.

Új csapat közelít az oroszlánkentrechez.

Akit az a szuronysor meg fog támadni, veszve van.

De kié hát az a szuronysor?

A felkelő nap megfelelt rá.

Amint keleten egy felhőhasadék alul kilövellé sugarát, ama közeledő szuronysövény közül egy lobogó nemzetiszín zászlót világítja meg.

- Éljen a haza! - hangzott e pillanatban a harmadik teraszon.

Az újan érkező honvédcsapat keresztülugrált a mellvédeken, s a meredélyen alá, mint a hógörgögeteg az ellenfélre, egy perc alatt összegomolyodott véle, s onnan lesodorták egymást egész az alsó kerítésig, ahol a minden oldalról körülfogott osztrák csapat, legyőzve, elnyomva, megadta magát.

Az a búzavirágszín egyenruhás alak, ki mint mentőangyal repül alá a füves meredélyen Richárdhoz - Baradlay Ödön.

Ott aztán egymás karjába omlanak.

- Nagyon-nagyon haragszom rád! - szól indulatosan Richárd, s haragjában még jobban odaöleli testvérét.

Amiért aztán az az öröme van, hogy bátyját nevetni látja.

Ami oly ritka tünemény.

- Hogy kerültél ide?

- A váron keresztül.

- Benn vagyunk a várban?

- Minden ponton.

- A várparancsnok?

- Az elesett.

- Ah, ti minden babért letéptetek előlünk!

- Még van egy levele. Mentsétek meg a Lánchídat!

- Igaz. Bajtársak, a Lánchíd elé!

- Isten veled! Ma még találkozunk. Én sietek a Bécsi-kapuhoz, ott még van egy makacs ellencsapat, amit le kell fegyverezni. Ti zárjátok el az útját a Lánchídnak.

Az a Lánchíd az ország egyik büszkesége; az építészet valódi diadala; világcsoda, mit a rodoszi kolossal egy sorban emlegetnek; most az forgott veszélyben.

A várparancsnok megmondá Budaváros kérelmi küldöttségének, hogy ha a vár elesik, ő e remekművét a világnak a levegőbe röpíteni. Szavait megörökítette a városi tanács jegyzőkönyve, melyben azok most is olvashatók.

S e fenyegetés komolyan volt mondva.

A négy lat ólom, mely a várparancsnokot a fő őrhely előtt leteríté, meggátolá, hogy azt ő maga hajthassa végre.

De maradt végrendeletének teljesítője.

Alnoch ezredes volt az, a vízi védmű oltalmazója.

Az ott egész napfeljöttéig védte a palisádokat.

Akkor megpillantá ő is a magyar trikolorót a várormokon.

Arra beszegezteté ágyúit.

Futó menekvők a várból hírül hozták neki, hogy a várparancsnok elesett.

Akkor elhatározta, hogy ő fogja bevégezni a katasztrófát. Sietett a Lánchídhöz.

Néhány pillanattal elébb érkezett oda, mint a Várkert felől siető honvédek.

Előrefutott, katonáit maga mögött hagyva.

Az, aki legközelebb érte, Baradlay Richárd volt.

Futottak egymás nyomában sebesen, mint őz után a farkas. Mindkettő tudta, miért fut.

Alnoch hamarább ért a célhoz. Egy szekrény volt a budai hídoszlop közepébe félig beékelve. Arra a szekrényre fölugrott. Az volt a tűzakna nyílása, mely négy mázsza lóporral megtöltve, a roppant tömör oszlop összedöntésére volt szánva.

A tűzakna mellett állt egy sapeur, égő kanóccal kezében.

- Bajtárs! - kiálta Richárd az ezredesre.

- Nem vagyok az.

- Add meg magadat!

- Jer ide értem!

- Le vagytok már győzve.

- Én még nem.

- Biztosítom életedet, ha velem jössz.

- Én pedig biztosítom halálokat, ha közelebb jössz. Alattam a tűzakna.

Richárd nem szólt többet, hanem közelebb lépett hozzá.

Ekkor az ezredes a közelében álló sapeurhöz fordult.

- Gyűjtsd fel a tűzaknát!

Az árkász a Dunába dobta a kanócot, s elfutott.

Richárd még egy lépést tett az ezredes felé.

Az kihúzta öve mellől pisztolyát, odatartá a tűzakna torkához, s ránézett a közeledőre.

A következő percben úgy tetszett Richárdnak, mintha a felkelő nap ezer cikcakkot szökellve szakadna le az égről, s az egész világegyetem az ő mellére zuhanna, egy vörös káosszá felbomolva, mely süketít, vakít és agyonnyom egy pillanatban.

Mikor nagyon sokára ismét fel tudott lélegezni, s szemeit felnyitá, oda találta magát ékelve a Lánchíd-oszlop és a karzatfák közé; feje fölött az ég egy nagy füsttömeeggel volt beborítva, mely egyre magasabbra emelkedett, s terült széjjel, mint egy pálma koronája. Szeme előtt még mindig veres volt az egész világ, s orrán, száján szivárgott a vér.

Feltekintett a Lánchíd-oszlopra. Az sértetlenül állt. Hanem a boltozat alatt ott feküdt egy fekete tömeg. Valaha emberalak, most egy darab szén, kezek nélkül, fej nélkül, ismeretlenül.

A híd mindkét oldalán tódulva rohantak elő a honvédek.

Richárd csodálkozott rajta, hogy nem hallja, mit kiáltanak.

Reggel hat óra volt. Budavár minden ormán a trikolór lobogott. Pest minden utcáján az őrjöngő öröm diadalordítása kiáltott az égbe!...

AZ ELDOBOTT LÉLEK

Budavár minden utcáján csorgott a vér a csatornákból....

Egymáson keresztül-kasul omolva hevernek szerteszét a halottak. Magyar, német, olasz, horvát. A várfalakon, a köröndök felett, a sétánysoron, a Várkert bokrai közt, a György téren, a lovagiskola előtt, a fegyvertárnál, a főörhelynél, a Dísz téren, a három kapunál, a József-bástyán, az Úri utcán, az Országház utcán, néhol halommal, mint a résnél, hol legdühösebb, legmakacsabb volt a küzdelem.

A királyi vár még egyre lángolt. Régibb romok csak füstölögnek már; omladékkal, szenes gerendákkal fedve az utcák; a házak oldalai bezúzva nehéz golyóktól, a tetők széttépve; minden ablak üvegtelen; a kövezet felszántva a bombáktól; szétszórt sánckosarak között, tönkrezúzott ágyúk mellett a levert tüzerek; az egész fölött egy lomha füstfelhő; lőpor és égő korom füstje.

E szomorú utcákon keresztül halad végig a dél óráiban Baradlay Richárd.

Egy frissítő hideg fürdő, egy katonás reggeli elfelejteté vele, hogy ma reggel annyi veszélyes játszmát játszott ki a halállal. Az utolsónál csoda volt megmenekülése. A Vezúvot akarta letakarni egy papírlappal kitörése előtt. A papírlap elégett, a keze nem. Az a múltkori láthatatlan selyemfátyol őrizte fejét, hogy a Lánchídoszlopon szét ne zúzzák. A tűzakna lefelé tört ki és oldalvást. Így maradhatott élve. Hanem a feje még most is zúg bele.

A legelső volt mégis, amire megemlékezett, a beteg nő a kórházban, ki Palvicz gyermekéhez utasíthatja.

Még egy pohár rosztopcsinnal leöntve kábulatát (ami ellen azt nagyon jónak tartotta), sietett fel a várba.

A hullákon, az ágyúkon, a cserepeken, a gerendákon kellett még keresztüllépdelnie, hogy eltaláljon arra a helyre, amit keres.

Egy tizenhét napig ostromlott városban pedig nem oly könnyű valakinek tájékozni magát. Némely jól ismert ház nincsen sehol. Eltűnt.

Azt tudta Richárd, hogy a kórházak fölé fekete zászló volt felvonva figyelmeztetésül. Civilizált ellenfél a fekete zászlóra nem lő.

Arról a gyászlobogóról rá lehetett találni a keresett házra.

Hanem abba a kórházba meg nem akarták beereszteni Richárdot.

Az örül állított honvédek azt válaszolták neki, hogy oda mindenkinek meg van tiltva a belépés.

- Ki adta a rendeletet?

- A térparancsnok.

Ráment a térparancsnokra:

- Miért nem szabad a kórházba bemenni?

- Mert ott kiütött a kórházi üszög.

- De én nem bánom, ha a fekete halál vagy a keleti pestis ütött is ki; nekem be kell mennem.

- Elvisz az ördög.

- Dehogyan visz. Ma bedugtam a lábamat a kéményén, mégsem kapott el. Nem félek én a levegőtől.

- De hát mi dolgod van abban a kórházban?

- Becsületbeli ügy.

- No, hát eredj! Hanem ha belehalsz, rám ne hagyd az árváidat.

Richárd visszament a kórházhoz a térparancsnok engedélyével.

A kórházban akkor éppen egy tábori orvos sem volt. Mind a halálra sebesült várparancsnoknál voltak.

Egy öreg betegápolónéval lehetett csak beszélni.

- Van itt egy Bajcsikné nevű asszonyság?

- Van.

- Merre van a nők osztálya?

- Itt.

- Vezessen hozzá!

A vén banya ajtókat nyitogatott nehéz, fojtó légű szobákban, mikbe lépve Richárd arra a gondolatra jött, hogy ha a tűzakna a pokol kéménye volt, ez itt valósággal a pokol konyhája. Itt főzik a halált.

Az ápolónő egy függönyös ágyhoz vezette Richárdot, s annak a függönyét félrehúzta előtte. Ott feküdt egy emberalak, rövidre nyírott hajjal, szederjes ábrázattal.

- Ez az.

- Alszik? - kérde Richárd.

- Meghalt - felelé az ápolónő.

- Mikor?

- Ma reggel.

- És a cselédje?

- Az meghalt tegnap éjjel.

Richárd maga elé bámult. Mintha egy talányt akarna megfejteni, mely a másvilágba tűnt el előle.

Odahajolt a tífuszban elhalt nőalak fölé; s akkor vette észre, hogy az ágy melletti falra ákombákom írással valami van feljegyezve.

Kibetűzte az írást.

„A fél rézpénz - Monor - Kaszáné - 73.”

Ezt akarta tudni.

Visszabocsátá a függönyt a nyoszolyára. A betegápolónőnek adott egy aranyat, s azzal sietett a halál e házából.

Mikor kilépett belőle, oly jólesett egyet lélegezhetni a friss levegőből, a lőporfüsttel, korombúzzal terhelt levegőből.

A Dísz téren Ödönnel találkozott. Az eléje sietett derült arccal.

- Hatlépésnyire tőlem! - kiálta eléje Richárd. - A tífuszkórházból jövök. Ma ne közelítsen hozzám, akit szeretek.

És elfutott előle.

Richárd bérkocsit keresett, és hajtatott Monorra.

Otthagyta Pestet friss diadalmámorával.

Legalább egymillió éljenkiáltást s egypár ezer csókot vesztett el vele.

Ment ahelyett fölkeresni a „meghalató intézetet”.

Mi az a meghalató intézet?

Majd mindjárt megtudjuk.

Kínában, amint tudós Wagner Cristophorus írja, az a bevett és törvényesen helybenhagyott szokás van, hogy miután évi átalány szerint tíz százalékkal több leány születik, mint fiú, ez a *manco* a természet *balance*-ában akként üttetik helyre, hogy a fölös számú csecsemők egy meghatározott napon a Lileu Ping szigetre összehordatnak, ott megáldatnak, beszenteltetnek, s aztán a „sárga folyóba” behajigáltatnak. A sárga folyónak a keleti partja mocsáros, ott a bambusz közt sok gyík lakik, mik tátongó, százfogú fejeiket feltartják a vízből. Egy kis ideig úsznak a gyermekfők a víz fölött, mire a mocsárhoz leértek, már akkor csak a krokodilfők úszkálnak a vízben.

Ekkor azután a mandarin megköszöni a százkezü Visnunak, hogy ilyen sok hím- és nőnemű újszülöttet ajándékozott ez évben is a mennyei birodalomnak: „Íme, a differencia tisztelettel visszaküldetik.”

És ezzel lekvitteltek egymással: a társadalom és a természet.

Nálunk a hasonló lekvittelést gyermekgyilkosságnak nevezik; büntetése öt esztendő.

Ez itt sokkal rafináltabb módon intéztetik el.

Ahelyett hogy kínai barbár őszinteséggel azt mondanák annak a felesleges istenáldásnak: „Te kis síró-rívó portéka, aki senkinek sem kellesz, midőn megvagy; aki magad sem tudod még, mit tesz lenni vagy nem lenni. Látod, eltévesztetted a dolgot, nem ide voltál hívva; valami más csillagzaton kellett volna születned; itt nem ismer senki. Az apád nem bán, az anyád nem ér rád; ez talán cseléd, ki maga is más házánál kuporog; talán divathölgy, kinek bölcsőd útjában lenne; talán szerencsétlen, kinek lételed szégyen; vagy talán takarékos gazdaasszony, kinek sok pénzébe kerülnél, míg felnősz. Eredj isten hírével vissza! Szüless át egy másik csillagzatba, ahol privilégium nélkül lehet születni. Te kis porba esett isteni szikra, te csírája a léleknek egy tökéletlen állatban, te semmiből lett semmi; szállj le a víz fenekére, szállj fel az égbe, s mondd meg Visnunak, hogy itt is voltál” - ehelyett minálunk kitalálták a „dajkaságba adást”.

Ez a „meghalató intézet”.

Nem ölik meg azokat a szárnyavesztett apró angyalkákat, csak meghalattják őket.

A Pest körül levő falvak mind tele vannak ilyen dajkaságokkal.

Erről a dologról nem vezet senki statisztikát.

Kerül-e valaha vissza „egy” azok közül, akiket odaküldtek? Nehéz volna rá megfelelni.

Amint Richárd belépett a megholt nő által jelzett házba, a konyhán keresztül az udvarszobába nyitva, csaknem elfutott onnan.

Minden érzéke meg volt támadva egyszerre.

Az a megnevezhetetlen bűz, ami egy mindig emberrel telt, soha nem szellőztetett, alacsony, földes szobában megörökölt: miazma, penész, piszok együtt! A tífuszos kórház halálgőze nem éri azt utol.

Az a nyirok, mely egyszerre végigborzongatja az egészséges bőrt, s közelgő nyavalya előérzetét költi fel az idegekben.

Az a savanyú, émelyítő íze a légnak, amit minden pórus érez, mintha csupa íny volna mindenik.

S e bűzben, e nyirokban négy ágy és egy bölcső tele nyivákoló, ordító, bömbölő porontyokkal; akik közül legjobban van ellátva az, amelyik meztelen; akin nem lóg a gyalázatos rongy.

Hármával összezsúfolva egy vacokba, melyet használnak addig, míg egészen össze nem rohad, hentereg, mászkál, dulakodik az állativadékok legtehetetlenebbike. Egy- és kétévesek többnyire.

A tizenharmadikat a bölcsőben ringatja egy harmadfél éves gyerek, kinek ezzel a munkával kell megszolgálni azt a főtt krumplit, amit markából fal nagy mohón. A bölcsős gyermeknek még hímzett ruhája van, és szalagos vánkos a feje alatt. Az nem sír; egy nagy szopacs van a szájába dugva. Azzal csalják meg az anyai emlé helyett.

A kályha padkáján nyavalyog egy kétéves fiúgyerek, kinek a két lába be van kötve; bizonyosan sebes.

Richárd eliszonyodva nézett körül ez odúban: melyiket képzelje e nyomorult alakok közül Palvicz Ottó gyermekének. Egyik visszataszítóbb volt, mint a másik.

És volt ideje szemlélődhetni, mert jó haladékba került, míg az intézet tulajdonosnőjét valahonnan a kertből előkurjongatták, ahol fokhagymát ültetett. Bizony nem is strázsálja ám azokat a porontyokat napestig a fészükön; elég, ha háromszor megeteti napjában.

Kaszáné asszony nagy, csontos, erős néember volt. Semmi rosszság, gonosz indulat nem látszott a vonásain. Úgy vette ő ezt az üzletet, mint egy meglevő bajt, amit nem ő talált fel.

Az ilyen látogatásokhoz is szokva volt már, mint Richárdé. Ritka ugyan a férfilátogató e háznál, de mégis megesik.

- Ó, tessék innen kijönni, nagyságos úr, a tisztaszobámba, ebből a bűzös veremből.

- Bizony, hallja, Kaszáné asszonyom, ez utálatos egy odú: hanem azért maradjunk itten.

- Hát bizony palotát nem adhatok nekik nyolc forintért meg három forintért egy hónapra - nyelvelt vissza a néember.

- Hát csak annyit fizetnek? - kérdé elbámulva Richárd.

- Annyit bizony, édes lelkem, nagyságos úr; s még azért is mennyi hercehurcám van. Holmi szegény cselédfélétül csak könnyebben megkapom azt az öt forintot, mert annak minden hónapban kijár a bére; de mikor valami úri dámával van dolgom, az isten őrizz. Mert vannak ám itten úri gyerekek is. Ne tessék rosszat gondolni. Ez a kis poronty a bölcsőben („Mért nem ringatod jobban, te akasztani való hóhér!”) - hát ez egy jómódú kereskedőnének a kicsinye, akinek derék ura van, szép szállása van, kocsin jár, selyemmel söpri az utcát, hanem hát nem tudta túrni a szoptatós dajkáknak a szekatúráját. Tudja, lelkem, egy szoptatós dajka nagy úr egy úri háznál, s inkább kiadta hozzám dajkaságba. Az igaz, hogy ez tizenkét forintot fizet; de tisztába is kell tartanom a kicsinyét, s minden hónapban egyszer be kell hozzá vinnem a városba, hogy lássa.

- Hát ennek sem tart ön dajkát?

- Hja, az itt ki nem állná. Aztán miből? Tizenkét forintbul?
  - Hát mivel tartja?
  - Ó, ez nagyon jól él. Még pépet is kap. S tejbe mártva a szopacsot.
  - S mi van a szopacsban?
  - Jó fekete kenyér; az legjobban tisztítja a gyermeknek a vérét. Hja, lelkem, mikor azért a másik porontyért három forintot fizetnek, piskótával nem tarthatom.
  - Három forintot! S ki az a kegyetlen, aki három forintot ad egy gyermek havi élelmére?
  - Jaj, édes lelkem, nagyságos úr; azt a magisztrátus adja; mikor egy olyan eldobott porontyot felvisznek a biztosok, a kapitányság összehívhatja a dajkaságokat, s amelyik legolcsóbban elvállalja, annak odaadja. Már ennél olcsóbban nem lehet. Aztán hányat itten felejtenek. Megszöknek tőlük; azt sem tudom, hol keressem. Ez a kutya is olyan, aki a padkán ordít. „Majd befogod a szádat!” Kérem, nagyságos úr, tizennégy hónap óta nem láttam érte egy batkát.
  - Mi baja annak a gyermeknek?
  - Hát az égetni való rossz kölyke, annak is maga az oka. Levest főztem nekik, merthogy vasárnap volt, s a rossz, pákosz kölyök magára rántotta a fazekat, s mind leforrázta a két lábát, hogy végig kisebesedett.
  - S ön gyapotronggyal kötötte be a nyomorultnak a sebes lábait. Az irtóztatót szenvedhet alatta.
  - Árt is az neki! Úgysem lesz belőle ember, mert a sok sivalkodástul már sérvet kapott. Belehal. Apja, anyja nem nagyon bánják. Kocsis, kocsisné. Szegény emberek. Itt sem laknak már.
- Richárd lelke megkönnyebbült. Ez nem Palvicz gyermeke.
- Kaszáné asszonyom. Én egy gyermeket keresek önnél, akiért szintén régen nem fizettek már. A gyermeket Bajcsikné adta át önnek; a neve Károly, nyakába egy fél rézpénz volt kötve, a mellén szederjes anyajegy.
  - Ó, bizony, édes lelkem, azt ugyan jól teszi, ha megfizet érte. A Károlykáért, a kedves kis Károlykáért.
  - Melyik az ezek közül?
  - Ó, az nincsen ezek között. Az odakinn van; az külön helyen van.
  - Külön helyen? - Richárd kezdett jó véleménnyel lenni Kaszáné asszonyom felől.
  - Majd mindjárt behozom. Tessék besétálni addig a tisztaszobába!
  - De én is oda akarok menni hozzá. Én azt a gyermeket magammal akarom vinni.
  - Magával vinni? Ó, az már más. Hanem bizony egy kis alkalmatlanság lesz vele. A Károlyka nagyon beteg.
  - Mi baja?
  - Szemfájása van. Azért tettem külön, hogy a többiekre rá ne ragadjon. Erre is úgy ragadt egy másiktól, aki már a múlt héten belehalt.
  - Hát mért nem gyógyítják?

- Próbáltuk mink azt mindenképpen; még porrá tört gálickövet is fújtam a szemébe; a sem használt. Csak rákszemet lehetne kapni! Ha a „nagysárfű” magtól meg nem gyógyul, hát aztán semmitől sem.

E beszéd közben végigvezette Richárdot a sáros udvaron Kaszáné egész az istállóig, az istállóbul nyílt egy sötét fakamra; ott, abban a sötét odúban látott Richárd egy rongyos szűrdarabbal betakart gyermekalakot heverni félmeztelenül, fájdalomtól lehunyt szemekkel. Az a gyermek, amint a belépés neszt hallotta, elkezdett nyöszörögni: „Ó, adjanak egy kis vizet, meghalok szomjan.”

- Tudja, édes lelkem, nagyságos úr, azért tettem erre az *árnyékos* helyre, hogy ne ártson a szemének a világosság.

- Menjen, és hozzon neki vizet!

- Jaj, édes lelkem, nagyságos úr, betegnek nem jó vizet adni. Én sohasem hagyom inni a beteg gyereket, mert az annak rossz.

Most aztán Richárd olyat kiáltott rá, hogy majd hanyatt esett az asszony ijedtében.

- Hozzon neki rögtön vizet!

Kaszáné aztán hozott a kútról egy vászonkorsóval.

Richárd térdére emelte a gyermek fejét, és ajkához tartá a korsót.

A nyomorult teremtés félig kiitta azt.

Richárd a vízből a markába töltött, s gyöngéden megmosta vele a gyermek orcáját. Olyan jól látszott az annak esni.

Azután elővett egy fehér zsebkendőt, s beköté vele a gyermek fájós szemeit.

Akkor aztán felvette a szecska és fűrészpör közül, amiben feküdt, s betakargatá a köpenyébe.

„Csak félcipőcske van szegénykének a lábán.”

Mikor kivitte a világosságra, és meglátta, minő állapotban van, eszébe jutott, hogy Palvicz Ottónak rettenetes oka volt nőül nem venni azt az anyát, ki gyermekét hidegvérrel ide hagyta kerülni. Ha Palvicz Ottó maga talált volna itt rá, talán megölte volna azt a némbert, aki a jegygyűrűjét hordta.

Richárd a hintóig vitte ölében a kisfiút.

Kaszáné egész odáig kísérté az urat. Mert nem addig van az; hanem hát a tartáspénzt ki fizeti?

Mikor a gyermeket elhelyezte Richárd, kivette tárcáját, s egy csomó pénzt dobott az asszonynak.

- Jutalmul a jó gondviselésért.

Kaszáné kétszerezve találta a járandóságot, s hálálkodni akart. Richárd bevágta az útját.

- Hallja maga, Kaszáné, én most csak azt sajnálom, hogy nem olyan időben élünk, amikor megégetik a boszorkányokat; mert amikor magát égetnék, azt még magam is megnézném.

Mely nyájas istenhozzád után búcsút vett a „meghalató intézettől”.

Mikor a falu alatt elrobogott, figyelmesen nézte az oldalt eső temetőt; ott hosszú sorokat látott apró sírokból, miket kicsiny, fehér, kék, zöld keresztcskék jeleznek. Ezek az apró, földből kiálló kereszték: a jangcsekiáangi mocsárból kimeredő kajmánok fejei. Csakhogy amit a kajmánok elvégeznek egy perc alatt, ahhoz amazoknak évek hosszú kínzásai kellene.

Richárd egyenesen a gyermekkórházhoz hajtatott Pesten.

Ne gondolja valaki, hogy ez valami államintézmény. Magánpolgárok jószívű adakozásából áll fenn; a státus csak annyit tesz meg vele, hogy az adakozásokból lehúzzon egy pár ezer forint *jövedelmi adót*, az emberek legszánandóbbját fosztva meg, ki háromszorosan részvétet igényel, mint *gyermek*, mint *szegény*, mint *beteg*.

Hanem hát „az Astaroth éheznek”. A büdzsé a gyermekkórházba is belezabál.

Richárd a legjobb helyet találta ki Palvicz Ottó gyermekének. Ott visszaadják azt az emberiségnek.

A takarékpénztárnál annyi összeget tett le, amennyinek kamatjából a gyermeket tartani és nevelni lehet.

A városi tanácsnál bejegyeztette magát, mint a gyermek gondnokát. Palvicz Ottó alhatik nyugton a föld alatt.

Másnap nagyszerű ünnepélyek voltak Budapesten. A csatában elhullott hősokeket temették egy diadalmas nemzethez illő pompával; az ostrom alatt kitűnt vitézeket érdemrendekkel díszítették fel; s Pest város hálás polgárai nagyszerű lakomával vendégelték meg a napok ünnepelt hőseit.

Richárd alig várta, hogy mindennek vége legyen.

A gyermekkórházba sietett.

Jobban van-e már a Károlyka?

EPHIALTÉSZ

„Én gyűlölöm a hazámat!”

Lehet-e ennél súlyosabb, végtelenebb, iszonytatóbb mondás?

Lehet-e ennek a mondásnak megfelelő érzés?

Lehet-e tett, melyben ez érzés megtestesülhet?

Ismer a történelem óriási alakokat, kik e szót kimondták. De azok mind összeroskadtak alatta.

Gyűlölettel csapta be Róma kapuját a kiűzött Coriolan, s mint síró gyermek tért vissza a kaputól, midőn kezében volt a bosszú.

Átkozódva futott el a csatatérről Salamon, hol hazája népe koronájától fosztá meg, s mint vezeklő remete tért vissza a fehérvári templom küszöbén hazáját megáldani.

Belizár háromszor meggyűlöli hálátlan hazáját, s midőn ellenség közelít hozzá, háromszor menti meg végveszedelméből; az utolsó bánat megöli.

A vén Foscarinak megszakad a szíve hazája gyűlöletében. Bolívar odadobja koronáját meggyűlölt hazájának, de nem harcol ellene. Béldi Pál meghal a börtönben inkább, mintsem gyűlölt hazájának idegen segéllyel fejedelme legyen.

És Krisztus, midőn a keresztfán küzd a halállal, azt mondja: „Bocsáss meg hazámfiainak, atyám”; azon hazafiainak, kiket három nappal elébb oly isteni haraggal elátkozott!

Meg kell törni, le kell roskadni e gondolat alatt mindenkinek, legyen az ember vagy ördög vagy isten, amíg lelke körül annak a földnek a porát viseli, amelyet gyűlölni akar.

Nem lehet gyűlölni a hazát. Ahhoz nincs elég nagy lélek.

Hanem eladni: az lehet. Ahhoz éppen nem kell lélek.

Nem gyűlölte Ephialtész Hellászt, csak eladta.

Távol legyen, hogy piedesztált rakjunk a törpék alá, s mint démonokat mutogassuk be őket.

Ephialtész nem volt démon. Bizonyosan mellőzte Pauszanasz valami hivatalosztásnál, vagy tán egy theszbiai legyőzte az olimpi játékokban; tán gazdag özvegyet akart elvenni, s az elutasította a kezét, vagy lehet, hogy Epikurosz követője volt, s nem volt hozzá elég pénze, talán a hitelezői szorongatták, s az arkhónok nem voltak pártfogói. És aztán Xerxés biztatta, hogy ha elfoglalhatja Hellászt, megteszi szatrapának Tesszália felett. Bizonyosan így volt.

Erre aztán Ephialtész azt monda, hogy gyűlöli a hazáját. Pedig nem igaz - csak jól akart belőle lakni.

Az örömríadálnak, mely Budapest falai közül felhangzik, visszhangja is van.

Ezen echó, mit a Kárpátok bércsei adnak vissza: az orosz himnusz.

A budapesti diadalhang ezt rivallja: „Éljen a világszabadság!” A Kárpát visszhangja ezt zúgja vissza: „A cár mindenható.”

Háromezer-hatszáz lábnyi magasban a tenger színe fölött, a Kárpát hegység egyik magaslatán mulat egy vidám társaság bor és zenészó mellett.

A magasról gyönyörű kilátás nyílik az alant elterülő vidékre. Kétoldalt sötét fenyőrengetegek képezik a tájkép rájáratát. A háttérben egy távozó esőfelhő, melynek sötétjén keresztül az alkonyra szálló nap két teljes félkörű szivárványt hidalt át. A belső, fényesebb félkörön belül

az egész tájegyetem valami bűvös, ragyogó színt kapott; élénk, földöntúli eleven zománca van minden tárgynak, s ahol a szivárvány átlátszó fénye takarja a vidéket, ott minden tárgy annak a színeit vette fel, s látni aranypiros erdőt, aranyzöld tornyokat, damaszklila tavat. E mennyei bűvkörön belül huszonnégy falut lehet megszámlálni a völgyben elszórva. Az erdőkből mindegyik patak törnek elő, mik úgy csillámlanak fel, mintha száz meg száz tükördarabbal volna behintve e tündér vidék. Az az istenáldotta vidék, mely most a vetések zöld bársonyába van öltöztetve, s melynek ősvadon szépségét az emberi művelés fokozza, egyenes országutakat, tornyos városokat rajzolva közé. Alulról fölhangzó kallók és hámpörölyök ütése hirdeti, hogy az ipar él.

A nap mindig lejjebb száll, a szivárvány mindig följebb emelkedik, a felhő mindig messzebb távozik, a táj egyre tágul, a látókörön már meglátszik az a vulkánidomú hegy, melyen a világ leghíresebb bora terem.

Látvány, minőt Isten mutatott Mózesnek, midőn egy pillantást engedett neki vetni a Nebo hegytetőről a Kánaánba.

Ez Magyarország!

A hegytetőn mulatozó társaság elragadtatva nézi e látványt.

Mind férfiak. Mind katonák. Az orenburgi ezred tisztjei, orosz testőrlovagok, cserkesz és muzulmán előkelő vitézek.

Van közöttük két polgári férfi is, két magyar ember.

Az egyik Rideghváry Bence, a másik Tallérossy Zebulon.

A társalgás németül folyik. Az orosz tiszteknek éppen úgy obligát tantárgyuk a német nyelv, mint a burkusoknak a francia.

- Nézzétek - szól Rideghváry Bence, miután sorba elszámlálta a városok, a faluk neveit, mik ott lábaik előtt el vannak szórva. - Nézzétek: ez az út Konstantinápolyba!

„Hurrá!” - Magas kiáltás üdvözli szavait - „Éljen a cár”

S az összecsördülő pohárcsengés után rákezd a társaság az orosz néphimnusz.

Rideghváry együtt énekel velük. Már megtanulta az orosz himnusz. Mindenki leveszi a fővegét az ének alatt.

- Hát te nem énekelsz, Zebulon? - kérdi Rideghváry a málázó öregúrtól.

- Hangom páva - felel a bús férfi.

A himnusz a kőszáli magaslatról messze hangzik a vidék felett. Alant a hosszú országúton szakadatlan sorban vonulnak a minden oroszok cárjának lovasezredei; azok folytatják az aláhangzó himnusz, azt a nemzeti dalt, amelynek aki szavait nem érti is, megértheti e hol riadozó, hol misztikus, majd fenyegető, majd sötéten elborongó dallamból, hogy az a minden oroszok urainak dala, mely szól azon vakmerő népeknek, akik büszkélkednek vele, hogy még nem viselnek rabigát. Góg és Magóg dala az a sziklák mögül.

- Nézd! - szól Rideghváry, odavonva maga mellé Zebulont. - Négy lovasezred halad el itt előttünk az úton. Az egyik az Olga Nyikolajevna, a másik Cesarevics huszárezred, a harmadik az Olviopol dzsidásezred, a negyedik a muzulmán lovasság. Minden ezrednek egyforma színű lovai vannak. Az Olga Nyikolajevnának szürke, a Cesarevicsnak sárga, az Olviopolnak fekete, a muzulmánoké pedig. Még hátravannak a doni kozákok és a vosnesensk dzsidások. Azután jön az ágyúpark. Azután a gyalogezredek. És végül a szekereszet. És aztán a második és harmadik hadtest. Nyolcvanezer ember.

És megszorítá Zebulon kezét.

- Most következnek a mi diadalaink napjai! Most fogjuk a lábaink alá gázolni a mi ellenségeinket! Ennyi erő alatt szétmállik az egész nyomorúság.

És ragyogott bele az arca.

Hogy jobban gyönyörködhessek e látványban, egészen a szélére lépett a meredélynek, mely százhusz ölnyi magas falként emelkedett ki a fenyőerdők közül, fent buja pázsitszőnyeggel terítve.

És Tallérossy Zebulonnak, amint e meredélybe lenézett, az a szédületes gondolata támadt, hogy mi lenne belőle, ha ő most ezt az ő kedves barátját derékon kapná, s mint Dugovics Titusz a törököt, lerántaná magával együtt oda a mélységbe?...

Úgy segítjen!

Csak az az öt leány ne volna odahaza!

A nap a láthatáron alul szállt már. Az a tűzgolyó, mely még az égen izzadni látszik, már nem a nap, csak annak a gőzkörtül fölemelt optikai csalképe. A szivárvány még ívlik az égen; de nem hétszínű többé, hanem egyszínű, tűzvörös.

A völgy útjain még tovább hangzik a himnusz. Az orosz lovasok zene helyett énekszóval vonulnak be a városba.

Tallérossy Zebulonnak sehogy sem tetszett már ez az állapot. Addig csak szerette a mulatságot, amíg az ő kedves barátja és pártfogója társaságában előre-hátra utazgatni kellett, idegen nagy férfiakkal megismerkedni, fontos küldetésekkel megtiszteltetni, nagy kitüntetésekben részesülni, a magas politikában tényleges szerepet vinni.

Azt hitte, a magas politika majd mindent elvégez szépen, csendesen, okosan.

Azt hitte, az orosz diplomácia majd közbeveti magát a harcoló felek közé, s arra aztán mind a két fél recipiskál: beveszi a jó tanácsot.

Legelőször is visszavetetik a debreceni vésztörvényeket. Azután legfeljebb a mostani miniszteriumot leköszöntik, a főispánokat leteszik, másokat raknak helyettük, s a jövő országgyűléssel elfogadtatnak kétszázmillió státusadósságot. Talán egypár nagy embernek útlevelet is adnak Amerikába.

Hanem azután, mikor azt látta, hogy nagyobb baj lesz itten, akkor az egész magas politikától elment a kedve. Ezt ő nem így képzelte.

Azt nem bánta volna, ha Boksa Gergőt észére térítik, meg a többi hasonló embereket; de hogy azt az egész mappát, amelyről őt Boksa Gergő et consortes lekergették, ezért rátartsa a gyertyára, s nézze, hogy ég az el az utolsó körömfalatig, már az nem fért az ő érzékeny keblébe.

A kedélyes majális után, melyet együtt élvezett át a fényes idegen urakkal, Rideghváry társaságában kocsizott haza a völgyben fekvő városig Zebulon.

Útközben aztán sincerizálgatott vele.

- Hja, bizon ez nagy erő. Ennek, nem tudom, hogyan fognak ellene állhatni azok odabenn.

Rideghváry kérkedő gunyorral mondta:

- Fuimus Troes! Ruet Ilium et ingens gloria Parthenopes. (*Voltunk Trójaiak! Megdül Ilium és Parthenope roppant dicsősége.*)

- S mi lesz akkor legyőzöttetekkel?

- Vae victis! (Jaj a legyőzötteknek!) - volt rá a válasz.

- De csak nem fognak valami erősen izélni velük? (Nem merete az igazi szót kiszalasztani a száján.)

- Ense recidendum immedicabile vulnus. (Vassal kell kivágni a gyógyíthatlan sebet.)

„Vigyen a tatár - gondolá magában Zebulon - a diák klasszikusaiddal, beszélj velem magyarul.”

S aztán egyenesen föltette neki a kérdést:

- No már, teszem föl, egy olyan emberrel mit csinálunk, mint Baradlay Ödön; akit szerettük, becsültük, és az egész ország. Akinek atyja volt olyan jó barátunk, akinek anyjának megfogadtunk, hogy gyermekeit fogjuk mindenütt védelmezni; aki ha tette, ami nekünk nem tetszette, nem tette haszonbul, hanem meggyőződésből. Szép talentum, nagy ész; sok hasznát veheti még valaha ország. Lehet még trónusnak oszlopa. Nos?

Citált aztán Rideghváry Zebulonnak diák auktor helyett német klasszikus mondatot:

- Mitgefangen, mitgehungen.

Zebulon aztán nem szólt hozzá többet az egész úton egy szót se.

Hanem mikor Rideghváry Bence aznap este az íróasztala fiókjában hagyott útleveleblankettek közé nyúlt, úgy tapasztalá, hogy azok közül a legfelső hiányzik. Az pedig egy angol útlevele volt, a legpontosabb láttamozásokkal ellátva, közbeeső országok követségeinek bélyegeivel hitelesítve, csak a név és személyleírás hiányzott belőle. Ily üres útleveleket tartottak készen titkos missziókban járó megbízottak számára. - Azt nem lophatta el más, mint Zebulon. Kinek lopta?

Rideghváry mosolygott e fölfedezésén.

Jártában-költében mindig egy kocsiban utazott Zebulonnal, s egy szobában hált vele.

Mintha attul tartott volna, hogy elszökik tőle Zebulon.

Minő nagy barátság kötötte a kegyelmes urat ez ismerőséhez?

Egyszerű a magyarázat. Rideghváry nem tudott azon vidék lakóinak nyelvén, amelyre legtöbbet számítottak; Zebulon pedig annak a népnek valóságos orákuluma volt. Szerették, prófétájuknak tartották. Ha azokkal értekezett, valódi Áron volt Mózes mellett. Csak a témát kellett neki feladni, ő azt igen szépen felcifrázta. Ennél a válságos expedíciónál olyan szükség volt Zebulonra, mint a falat kenyérre. Azokat a felháborodott népeket, amiknek falvain keresztülvonuland az orosz sereg, bölcs felvilágosításokkal rábírní, hogy a fegyveres vendégeket ne tekintsék ellenségnek, hanem jó barátoknak, testvéreknek, fajrokonoknak.

Ez volt Zebulon missziója.

Érezte ő annak szagát előre!

És sehogy sem vette a nyaka!

Nagyon célszerű elővigyázat volt Rideghvárytól, hogy ékesen szóló Áronát mindenkor saját szobájában hálatta; mert az bizony megszökött volna tőle már régen.

Törte azon a fejét Zebulon, hogyan veszthetné el valahol ezt az ő nagyméltóságú protektorát. De nem lehetett! Szerette az őtet nagyon. Azt is próbálta már, hogy összevész vele, s akkor brusquirozza a szakadást. Nem lehetett. Nem tudott igazán megharagudni. Mindjárt kibékítették. Rideghváry olyan szépen bánt vele, hogy nem lehetett vele haragban maradni.

A legutóbbi diskurzus óta pedig komolyan elhatározta Zebulon, hogy elcsapja magától ezt az ő kedves barátját.

„Ha te nem engedsz engemet elsökní magadtól, majd elsöktetek én téged magamtól.”

Egy terve volt Zebulonnak már régóta.

Ez a terv akkor szülemlett az agyában, amikor a legelső kozákot meglátta sárga uborkát enni, nyersen, éhomra. Csak azon módon harapta a kozák az uborkát, ahogy leszakította a kertből, mint valami kedves csemeget.

Érlelte e tervét azon szakácművészet szemlélete, melyet a muszka tábor ínencei szeme láttára kifejtettek; disznótököket, tehénrépát összeméltve, veres liszttel összekeverve és forró vízzel leöntve. Ami magában még nem volt jó mindaddig, míg rá nem jött valaki, hogy a világitásra osztott egész csomag faggyúgyertyát a forró lébe belemártsa; amitől a gyertya vékonyabb lett, de azért jó lett; a bouillon pedig egészen jó lett.

Tökéletességre jutott aztán Zebulonnak terve akkor, midőn az orosz hadseregben oly mértékben kiütött a kolera, hogy vesztett ütközetnek is sok lett volna a pusztulás. *Kétezerszáznyolc* halottjuk volt, mielőtt egy ütközetük lett volna, s minden megpihenésük helyét egy új temető meg egy ezer emberre való új kórház jelölte.

Ez az egy árnyéka volt Rideghváry ragyogó pályájának.

A kolerátul félt. És benne kellett járnia.

És aztán nem volt felőle bizonyos, hogy vajon a Szent Vladimir-rend megóvja-e az embert ettől a bajtul.

Annálfogva mindenféle prezervatívát hordott magával. Kámfort viselt zacskóban a mellén, sált kötött övül a derekára; a csizmájába kénvirágot hintett; a szobáját klórmésszel ragálytalanította; veres bort ivott este, arakot reggel, s fenyőmagot rágicsált napközben. És megtiltotta mindenkinek, hogy neki arról referáljanak, hányan haltak meg ma kolerában. Harangozni nem volt szabad halottra, sem fényes nappal temetkezni olyan városban, ahol ő megszállt.

Ezt a gyöngéjét tehát ismerte a főúrnak Zebulon.

Azon majális utáni estén elment Zebulon a gyógyszerertárba, és kért magának tartarus emeticust.

A gyógyszerész szabadkozni kezdett, de Zebulon letorkolta:

- Most nem parancsol doktor! Most én parancsolok! Van kivételes állapot. Ha én mondom kell, hát kell!

A gyógyszerész megijedt tőle; csakugyan rendkívüli idők jártak. A kozák urak a hígított vitriolt az utolsó kupicáig kihörpölték a gyógyszerertárban, mint valami delikátesszt; hátha ennek a kozákvezetőnek meg ezt kívánja a gyomra?

Adott neki tehát tartarus emeticust, apró adagokra felosztva.

Azt Zebulon eldugta a flaneljaklija alá.

Éjjel aztán, mikor Rideghváry úrral egy szobában aludt, bevett belőle két adagot.

Uraim! Ehre, dem Ehre gebührt! Minden embernek megvan a maga saját vitézsége. Zebulon-tul ez heroizmus volt!

Ilyen veszedelmes időben mesterséges kolerát csinálni magának.

Terve tökéletesen sikerült.

A katasztrófa, mely a kettős adag tartarus emeticusra következett, felriasztá mély álmából Rideghváry urat.

Kiugrott az ágyából a szoba közepére. Itt kolera van! Kifutott a folyosóra.

Otthagyt minden ruháját, ami le volt vetve, s más öltözetet kért; ami irata, málhája abban a szobában volt, megfüstölte. S azzal befogatott, s sötét éjjel elmenekült abból a városból; meg sem állt a szomszéd faluig ijedtében. Úgy megrettent Zebulon veszedelmétől.

Zebulon pedig, miután a tartarus emeticus bevégezte hatását, szépen elaludt, és horkolt világos virradatig.

Még tán akkor sem ébredt volna fel, ha rá nem nyitják az ajtót, s be nem jön valaki.

Az a valaki egy kis alacsony emberke volt, felgyűrt ingujjakkal, borzas, gubancos hajjal, papucsban, kék köténnyel. A körmeit díszítő sellakmaradványok bizonyítják felőle, hogy asztalos.

Zebulon csak úgy a fél szemének a pillája alól leste, hogy hát e mit akar. Nagyon álmos volt még.

A kis borzas csendesen odalépkedett az ágyához, s előhúzott mellköténye alól egy colstokot.

S amint Zebulon ott hanyatt feküdt az ágyon, s a rövid paplan alul ki voltak dugva a lábai; a kis borzas elkezdte a colstokkal végigmérni. A lába ujjától az ináig két láb, onnan a melle közepéig másik két láb. Onnan aztán nekiindult, hogy a tarkójáig is megméri, hány hüvelyk.

Hanem azt már Zebulon nem várta végig; hanem amint a kis ember az orra körül kotorászott a hüvelykmérővel, egyszerre belekapott mind a két markával a borzas hajába, megcibálta irgalmatlanul a hajánál fogva az egész tömpe alakot, hogy az se látó, se halló nem volt ijedtében; hanem amint Zebulon az üstökét elbocsátá, csak térdre esett, s hűledezve rebegé: „Jézus Mária, Szent Anna!”, s a mellét verte a két tenyerével.

Zebulon pedig kiülván az ágy szélére, két kezét két csípőjére tette, s úgy förmedt rá:

- Hát te akasztófa! Mit méregeted colstokkal termetemet?

- Jahahaj! Názáretbeli Jézus, ne hagyj! - rebegé a megriasztott emberke, s vacogott minden foga.

- De majd mindjárt megnázáretozom én tégedet, lurko! - kiálta Zebulon talpra ugorva. - Mi bajod neked az én termetem hosszúságával?

Mikor aztán a kis emberke azt látta, hogy Zebulon nagyon keresi az ágy mellett a nádpálcát, kezdte észrevenni, hogy egészen e világból való veszedelem fenyegeti, s annál fogva sietett a mentsége előadásával.

- Kérem alásan, nekem az az excellenciás úr, aki innen elment, hagyta meg, hogy jöjjenek ide; itt van egy halott úr, csináljak neki koporsót. Az árát is kifizette.

Zebulon most aztán restelni kezdte felgerjedését.

- Nono. Akkor jól van. Excellenciás barátom gondoskodta rólam. Nagy grácia. Rendelte nekem koporsót. Hanem hát nem élek vele. Ha kifizetett árát, azt maga majszter igya meg egészségemre. Aztán ne mondja senkinek, hogy micsoda tréfa volt közöttünk, mert kinevetik mind a kettőnket. Inkább nevéssünk magunk.

A szegény megszeppent asztalos pedig nevetett volna is, sírt volna is.

- De megijedtem én nagyon. Még most is reszketnek a beleim. Nem tudom, nem lesz-e valami bajom. Mikor azt hittem, hogy meg tetszett halni, aztán a hajamba tetszett kapni.

- No, hát ott egy palackban arak. Tessék egyet huzni belöle. Ugy ni. Mi a neve magának?

- Sztrupka Márton.

- No, jól van, Tamás gazda. Hát igyék még egyet; aztán itt van még egy forint. Ezt én adom. Keressen nekem lovat. De nem szentmihálylovat. Arra még nem ülöm. Forspontot, ki engem elvisz Pukkersdorfba. Oda akarok evangelikus papomhoz, ki nekem nagyon jó barátom.

Amint aztán Sztrupka Márton megtudta, hogy Zebulon lutheránus, egyszerre ki lett engesztelve; elmúlt minden félelme iránta; a forintot elvette, megköszönte, kezet csókolt.

- Mindjárt itt leszek egy jó ismerős kocsissal; magam is elmegyek vele az utat megmutatni neki, én is jól ismerem azt a tisztelendő urat, három esztendeig voltam ott egyházfi.

Zebulon örült annak nagyon.

Minden pszichológiai és etnográfiai alaptétel ellenére volna, ha Sztrupka Márton valahogy tudtára nem adta volna Zebulonnak, hogy ő is „nostras”.

És ezzel a salto mortaléval sikerült Zebulonnak leugorni a láthatárról.

Ephialtész pedig vezette a „halhatatlan sereget” a Thermopülain át tovább...

És nem akadt Amphiktionja...

PERIHÉLIA

Akiknek még egy 1849-i magyar hírlap akad a kezébe (kevés volt, s ami volt, megsemmisítették), az fog egy rövid tudósítást találni abban, mely jelenti, hogy június 20-án reggel 10 és 12 óra között nagyszerű napudvar volt látható az égen.

Lesznek élő emberek, akik emlékezni is fognak rá. Valóban a legnagyobbyszerű perihélia volt az, amit látni lehetett.

A korona, a hálós és a melléknapp egyszerre.

A korona egy emberöltő időben egyszer ha előfordul. A *hálós* századot átlépő ritkaság; a *kettő* a *melléknappal* együtt portentum: égi csoda, melyről a természettudósok köteteket írnának - más békés időkben.

Az 1849-i júniusban nem voltak Magyarországon természettudósok, kik az akkori melléknapot leírták volna.

Haj, akkor a „kettős napot” észre sem vettük; nekünk az éjszakánk volt kettős!

Kétszáznegyvenezernyi orosz hadsereg hömpölyödött alá Magyarországra.

Pihent, rendezett, harcedzett hadsereg.

Kétségbe kellett esni.

Voltak forró képzelődésű emberek, akik azt hitték, hogy még lehet győzni.

„Voltak? - Voltunk!”

Ha ők jönnek ránk kétszáznegyvenezer emberrel, mi állítsunk eléjük félmilliót.

Minden ember, aki él, mozog, ki kezét emelni bírja, ki a férfi névre érdemes, talpra! Minden eszközt, ami vasból van, aminek éle, hegye van, fegyverül a kézbe; és aztán - egyszer kell meghalni. Csak nem akartok tán örökké élni, férfiak?

Keresztes hadjárat lett hirdetve a betörő ellenség ellen. A papok prédikálták azt a szövegekből. És invocálták a rögtönzött fegyverekre a hadverő Jehova áldását.

Erős vonást képez e rettenetes korszak illusztrációjában ez a „veres kereszt”.

Feltűzte azt mellére a református és evangélikus éppen úgy, mint a katolikus. Feltűzte a zsidó is. A nemzet parancsolta!

Nem látott a keresztben más jelvényt senki, mint egy rettenetes idegen hatalom támadása elleni országos protestációt.

Elenyészett ez iszonyú veszéllyel szemközt minden valláskülönbség, minden dogma.

Lánghy Bertalan maga hordta kezében a felkelt nép előtt a veres keresztes zászlót. Maga a protestáns pap. A kormány hirdette a keresztes hadjáratot, s a protestáns papok nem álltak elő, mint a konstantinápolyi schismaticusok, az ostrom alatt a „filioque” fölött civakodni, hanem utánozták Amiens-i Pétert. Sokan megkeserülték azt.

Lánghy Bertalan roppant tábornok toborzott már össze. Kaszákkal, lándzsákkal, fejszékkel fegyverzett tábornok. Ő maga volt a vezér. Mi tudomány kell ahhoz? Rárohanni az ellenségre; nem gondolni a meghalással; vágni, míg az ellenben tart. Akarat, elszántság, elkeseredés volt hozzá elég.

Az ellenséget nem eresztetni át a Tiszán. Ez volt az ő feladatuk.

A szent Tiszán, melynek folyama még akkor is határvonalat képezett magyar és nem magyar között, mikor végig be volt fagyva. Ennek a bal partját ne tapodja ellenség.

Június huszadikán ezrével lepte el a népfelkelés a Tisza melléki rónát.

Forró nap volt, s a föld izzott, az ég sápadt.

Déltájon e sápadt égen csodatünetemények tűntek fel.

A nap tányérra elmosódott, s tompa, szögletes küllőkkel vette magát körül.

Ennek a neve „koróna”.

Azután nagy távolban a naptól látszott egy kerek fényudvar, körös-körül, a szérú belseje felé halványpiros, a külső oldala gyengén zöld, mint a szivárványé. - Ez a „hálós”.

S a fényudvar keleti oldalán ott sápadozott egy másik nap. Oly egyenlő sápadt, szaggatott szélű mind a kettő, hogy nem lehetett választani, melyik az igazi, melyik a melléknap.

A nép meg volt rettenve e tüneménytől. Soha élő ember nem látott ehhez hasonlót. Tanult emberek is csak tudományból ismerik, s megdöbben a szívük, midőn előttük áll - egy században egyszer.

„A végveszedelem jele az égen!” - suttogák a babonások.

Lánghy Bertalan látta jól, hogy a nép baljóslatot lát, s ez égi betűket nem lehet letörölni onnan emberi kéznek.

Azt a betűt ott merészen el kell olvasni! S mint Nagy Konstantin tette a csata hevében, hozzákiáltani: „In hoc signo vinces!” (E jelben győzesz.)

Az ősz pap felragadta a keresztes zászlót, s felállt a kunhalomra, és kalapját elveté magától.

Istennel akart beszélni.

„Te, ki onnan felyül jeleket mutogatsz nekünk! Fegyvereink diadalát jóslod-e vagy elveszésünket? Biztatóul mutatod-e, hogy magának a napnak is van ellensége, kit hatalmas kezéd támaszt az égen - s kit kezéd letöröl onnan ismét? Melyikünknek a napja az, amelyet le fogsz törölni a kettő közül? Ó, bizonyosan azt hagyod meg, mely áld, világít, éltet, felmelegít. Azt, mely neked szót fogadott, s megállt az Ajalon völgyében, míg híveid harca bevégeződött; azt, mely elfeketült, és vért ontott kebléből, midőn szent fiad a keresztfán megdicsőült; a mi hazánknak napját, a te istenségedet hirdető napot. Bizonytal az tartod meg! El az én lelkem, hogy e tünemény a mi napunk dicsőségét jelenti.”

A lelkész ki volt már akkor hevülve a naphosszat tartó buzdításban, erei fel voltak dagadva halántékain; arcán túlvilági megdicsőülés sugárzott.

A nép meghatottan, fedetlen fővel hallgatá Istennel való beszédét.

„Ó, mert ha nem a mi napunknak dicsőségét mutatnák jeleid, akkor, ó, uram, ne lássam én semmi napodat többé. Ne legyek élő azon a földön, amelyet hazámnak nem nevezhetek többé! Haljak meg ott, ahol ezen te zászlódat kezemből kiejtem.”

S azzal kiejté kezéből a zászlót, végigesett a kunhalom ormán, és meghalt.

Az Úr szaván vette, és betölté kívánatát. Jót tett vele. Az oroszoknál már ki volt mondva az ítélet: ötszáz kancsukaütés és deportáció Szibériába.

Az Úr megőrzé szolgáját, és magához vette.

Nem volt az csodatünetemény, a patológia majd jól meg tudja azt magyarázni; szertelen volt a hőség, az ember nagyon fel volt indulva, s régtől hajlandó az apoplexiára.

Hanem a kereszties hadat ez eset szétzavarta. A nép hazaoszlott.

Csak egy kereszt maradt még, mely segítsen.

Az a kereszt - a kardmarkolat.

És az sem segített messze.

A júniusi perihélia két napjából nem a régi nap maradt az égen.

Ezt az asztronómusok sem vették észre - de mi tudjuk.

RÉGI JÓ BARÁTOK

Augusztus tizenharmadikának éjszakája volt.

Baradlay Ödön a világosvári úrilak ablakából nézte a csillaghullást az égen.

Régi talány, miért hull augusztus tizenharmadikán ezer meg ezer csillag alá, miért jön elő ezen az éjszakán ama csodás tűzijáték meteorokkal?

Ödön most már tudta, miért van ez éjszakán e sűrű csillaghullás.

Ahány csillagot látott leesni, még meg is tudta nevezni, „ki” volt az, „mi” volt az.

És azután elmélkedett felőle tovább.

Azon égő aszteroidok közül, melyek az égen végigrepülnek, tűzvonalat rajzolva az álló képletek közé, nem mindenik hull le a földre. Sok csak meggyullad a föld gőzkörének erős súrlásától, s aztán továbbrepül az égen. Van saját körpályája.

Vajon a mostani éj futó csillagai közül hány van olyan, mely továbbfut az égen, mely nem esik alá, földre, tengerbe temetkezni; hanem útjára megy, s ismét megjelen egy új találkozáskor.

Saját csillagát nem számította azok közé. Az bevégezte futását.

Mikor az ember szükségtelenné vált a földön, akkor lemenni jó.

A magyar hadsereg e napon lerakta a fegyvert.

Ödön nem tartozott azok közé, akik önámítással ússzák meg a délibábot.

Tudta, hogy vége van mindennek. Csak az *eszmének* nincs.

Ez a generáció lejátszotta szerepét. De befejezte azt becsülettel. Az eszme fennmarad, és élni fog.

Azoknak pedig, akik érte küzdöttek, meg kell halni.

Meg kell halni azért, mert már semmit sem tehetnek érte egyebet, mint azt, hogy meghaljanak.

Ez volt a vége minden apostolnak.

A mártírkoszorú: az a korona.

A golgota: az az eszmének a koronázási dombja.

Ödön megírta a búcsúleveleket anyjához és nejéhez; tudatta velük, hogy balvégzetét nyugodtan fogja bevárni, mint bevárták Róma atyjai, kerekesszékeiken ülve és menekülésre nem gondolva.

Annyi veszteség jutott e napra, hogy egy ember elvesztén keseregni sem illik.

Majd megnőnek, akik most kicsinyek, s ismét nagy lesz a világ.

Ödön egész filozófiai nyugalommal állapotodott meg ebben, s nem osztozott abban a tétova sietségben, amivel sok pályatársa kereste az utat a személyes menekülésre.

Ő még csak arról sem gondolt, mivel sokan mások előre ellátták magukat: külföldi útleveleire.

Aztán nagyon tisztelte a „brahminokat” azért, hogy *sohasem futnak*.

Futás a „pária” dolga.

(Bizony pedig néha a „ksetriáé” is.)

Amint így találgatja magában a futó csillagok neveit, egy ismeretlen alak áll meg ablaka előtt, s felszól hozzát:

- Itt találom-e Baradlay Ödön urat?

- Én vagyok az. Hát ön kicsoda?

- Az én nevem Schneiderius Bálint evangélikus lelkész Pukkersdorfból. Egy levelet hoztam önnek.

- Jöjjön be hozzám.

- Nem mehetek. Sietős utam van. Itt rekedni nem akarok. Míg az orosz áll mögöttünk, addig szabad az út. Később nem lesz az. Itt a levél. Isten önnel.

A levelet átadta Ödönnek az ablakon át, s eltávozott.

Ödön asztalához ment a levéllel, hol gyertya égett.

A borítékon megismerte Tallérossy írását.

Felszakítá a levelet; abból egy cifra nyomtatvány hullott ki. A levél pedig így szólt:

Kedves barátom!

Sohasem elfeledem neked azt a sok jó szivességet, a mivel voltál hozzám. Életemet is neked köszönhetem; mert ha hátul nem hagysz, bizonyosan elveszek. Boldogult atyádnak is jó barátja voltam. De meg egy ilyen nagy hazafinak elveszésit nem tűrhetem nyugodt szívvel, mint te vagy. Bár többen is segíthetnék. Azért küldöm neked egy angol utlevelet, kivel kimehetsz Angliába. Utlevél van vizálva, ellátva mindennel akkurátusan, benne személyleírásod hüségesen. Egy hajszál különbség nélkül; mert nem akartam, hogy fejed megszabadulásáért bajuszt vagy szakállt levágjad. Tudom magamrul, milyen rosszul esik az. Irj bele nevet, mi neked tetszik.

Ezt a levelemet pedig elégeds,

*hajdani öreg barátod
Tudod már ki?*

Következett egy utóirat.

Ha szöx, szökjél Lengyelország felé, ahol senki se nem ismer. A másik felé valaki rád ismerhetne; de muszka nem látott soha. Annak mondhatod, hogy te vagy Algernon Smith; hát mit tudja az?

Még egy másik utóirat is volt.

Gondold meg, hogy ha külföldön lehetsz, még tehetsz valami jót ezért a mi szegény hazánkért.

Ödön kezébe vette az útlevelet. A legtökéletesebben el volt az látva minden kelléssel; a legutolsó név rajta az orosz főhadvezéré volt. Még arról is volt gondoskodva, hogy az útlevél jól megviseltnek lássék.

Ödön ledobta azt az asztalra. Szégyenlette magát e gondolattól.

Hogy ő meneküljön? Meneküljön egy olyan embernek az irgalmából, akit addig legkevesebbre becsült; akit a legneveltségesebb embernek tartott; akit éppen nem kötelezett le maga iránt hálára soha? S most ennek köszönje az életét?

Aztán micsoda életet?

Hát érdemes még ez az élet arra, hogy azt az ember valakinek megköszönje?

De hasztalan keményítette meg szívét.

A lehetőség láttára elővették a kedély gyöngeségei. Csak a vas lehetetlenség képezte annak acélját. Most eszébe jutott, hogy vannak még, kiket az ő élete boldoggá tesz. Egy anya, egy nő, két gyerek.

Nem jó lenne-e még azokért élni?

Hát az a végső utóirat Zebulon levelében?

Zebulon nagy pszichológiai adományt árult el, mikor azt odaírta. Ez volt a legerősebb indok. Hátha még használhat hazájának?

Megjelentek lelke előtt azok az illúziók, amiket más optimistáknál kigúnyolt, kinevetett.

Hátha lehetséges volna azokbul valami?

Nagy volt a kísértés. Nem tudott neki ellenállani.

Még egyszer végignézte az útlevelet. A hátiratok között egy névre talál, melytől összeborzadt. Rideghváry neve volt az.

Nem! Ez embernek ne legyen az a diadala, hogy fülébe súghassa gúnyos kárörömmel:

„Íme, az *utolsó* lépcső ama bizonyos magaslathoz!”

Fogta Zebulon levelét, s az anyjához és nejéhez írottakkal együtt a kandallóban elégette.

Azután behívta az inasát, s utasítá, hogy menjen rögtön haza Nemesdombra, s tudósítsa édesanyját, hogy ő külföldre menekül. Onnan várják tudósításait Jenőhöz címezve.

Aztán minden iratát, melynek nem szabad idegen kézbe jutni, elégette, hirtelen összecsomagolt egy kis málhát, ami legszükségesebb volt az útra. Az útlevelet kitölté Algernon Smith nevével, ahogy éppen Zebulon ötlete volt; azt tárcájába tette, kocsijába fogatott, s az éj sötétje alatt elhagyta Világost.

Jólesett, hogy sötét volt, nem látta az arcát senki pirulni. Első találkozása az ellenféllel szerencsés volt. Az előretolt hadcsapat vezére megvizsgálta útlevelét; rendben találta, és láttamozta a maga részéről. Mehetett odább.

A második állomás, hol ismét elő kellett mutatnia útlevelét, Gyapjún volt. Onnan egyenesen Váradnak szándékozott, és azután fel Szigetnek, s úgy keresztül Galíciába.

Gyapjún az ezredparancsnok szállására vezették. Ödön hideg nyugalommal ment be a terembe, s kérdezte, hogy kinek nyújtsa át az útlevelét.

Sokan voltak a teremben.

Mondták neki, hogy várjon, míg az ezredparancsnok a benyílóbul előjön.

Ödön közönyös arcot csinált a várakozáshoz.

Egy segédtsit azalatt átvizsgálta útlevelét, összehasonlította a személyleírást, s azt mondta rá, hogy minden rendben van. Az ezredes úr rögtön láttamozni fogja.

Íme, jön már.

A kilépő ezredes láttára Ödön minden idegén egy villanyütés nyilallt keresztül. E villanyütésnek egyik pólusa az öröm, másik pólusa a rettenet volt.

Az eléje lépő orosz ezredes - *Ramiroff Leonin*.

Leonin marciális alakká izmosult a lefolyt évek alatt. Arcán az ifjúi könnyelműség helyett katonai szigor uralgott.

A segédtszt mondá neki, hogy itt egy útlevél, melyet Mr. Algernon Smith kíván láttamoztatni. Az útlevél rendben van.

Leonin odaírta a nevét, s azután felvette az útlevelet, hogy Ödönnek átnyújtsa.

Ödön minden csepp vérét jegedni érzé ereiben, midőn szemei az éles, átható, vizsgáló tekintettel találkoztak.

Leonin mereven állt meg előtte, parancsoló távolban. S onnan kiálta rá durva, kemény hangon angolul:

- But you are not Mr. Algernon Smith! You are sir Edmund Baradlay!

- Hogyan? - szólt angolul Leoninhoz. - Te elárulhatnál engemet?

- Én elfogatom önt!

- Te? Ramiroff Leonin? Ki velem egy szív, egy lélek voltál; ki elkísértél viharokon, fenevadakon keresztül; ki utánam rohantál a jég alá, hogy saját életedet kockáztatva megszabadíts?...

- Akkor testőr *hadnagy* voltam - felelt Leonin fagyosan.

- És most kiszolgáltatasz legkeserűbb ellenségeimnek? Beledobsz a legnyomorultabb, a leggyalázatosabb halálba? Odavetsz a győztes gúnykacajának?

- Most pedig testőr dzsidás *ezredes* vagyok.

Azzal kétfelé repeszté az útlevelet, s eldobta az asztal alá.

- Vigyétek el, s tegyétek őrizet alá!

A segédtszt karon fogta Ödönt, s kivezette.

A ház minden szobája tele volt tisztekkel és azok szolgálival; a fogoly számára nem lehetett más helyiséget berendezni, mint a fakamrát, mely állt egy, az istállóhoz ragasztott deszkaszínből.

Ödönt oda zárták be, és ajtaja elé dzsidást állítottak örül, karabéllyal.

Most azután Ödön érezte, hogy mit tesz „semmivé lenni”.

A letiport, elgázolt ember, ki helyéből el nem hagyta magát riasztani, még mindig „valami”. Corday Charlotte arca még elpirult a haragtól, midőn levágott fejét a hóhér arcul üté. Még a leütött fő is „valaki”.

De a futó ember, ki kelepcébe esett, az a „senki” és a „semmi”.

Ki hagyta magát ugratni abból a büvkörbül, amelyben belül legalább egy ponton örökké sérthetlen maradt: az önbecsülés pontján. Most már azt is elveszté.

Most már még csak büszkén sem léphet a bakó elé, mert futott előle.

Futott, és most, mint az ostoba fűrj, belefutott a törbe.

Ó, milyen iszonyú büntetés e megaláztatás egy pillanatnyi ellágyulásért! Mily megtorlása a gyávaságnak!

Elfogva lenni, bezáratni egy piszkos deszkabódéba, mint valami apró szökevénynek!

Ó, mily dicső magaslatnak tetszett e helyzetében az a szédítő emelvény, ahonnan elfutott. Csak oda juthatna még egyszer vissza! Csak ezt a megriadást kitörülhetné életéből!

Ó, mily fenségesnek tetszett előtte annak az ősz bajtársának az arca, ki e pillanatban nyílt homlokkal lép az őt kereső ellenfél elé; megmondja neki, hogy hívják, mit tett. Nem bánta meg! „Victrix causa diis placuit; sed victa Catoni” - s azzal nyújtja kezét a békó elé.

Ő pedig itt kussad egy szégyenletes ketrecben, rajtakapartva a mester megtagadásán.

Péter apostol is sírt, mikor a kakas másodikat szól. Pedig „tu es petra”! S ő ingott meg legelébb.

És ami legsúlyosabban nehezült kedélyére: a megsemmisült hit emberben, Istenben! El kellett azt vesztenie ez utolsó találkozás után. A halálra kínozott mártír kezében marad egy selyemfonál, mely őt felvonja az égbe: a hit saját lelkének halhatatlanságában, a túlvilági igazságtételben, az örök istenségben. Ödön kezében e fonal szakadt ketté. Ha megtörténhetett az, hogy jó barát jó barátját ily hidegen, ily borzasztóan elárulhassa, akkor mindaz, amit lélek-ről, túlvilágról, Istenről beszélnek, nem más, mint kegyetlen mese. Kárhozat csak ezen a világon van - s az is csak az igazak számára.

Este volt már, s senki feléje sem jött Ödönnek; csak az őrt váltották fel minden három órában egyszer.

Az utasítást, mit az őrnök adott az őrzető, hallhatá Ödön az ajtón keresztül. Értett oroszul.

„Ha szökni akar, lelövöd.”

Este kilenc órakor zivatar támadt; akkor váltották fel ismét az őrt. Az eső szakadt, a villám kétszer lecsapott a városban; Ödön a villámlobogásnál láthatá a deszkahasadékot át, hogy az őr mozdulatlanul áll a fergetegben, arccal ketrecajtaja felé fordulva. Karabinja lövésre készen. A zápor csorog minden ruhája széléből; bokáig áll a sárban, s egyik lábát sem emeli fel. Ott fog állani, míg fel nem váltják.

A zivatar továbbhalad, a villám távolabb fénylik; azután koromsötét lesz. A toronyóra tizenegyet üt. Az istállóban horkolnak a lovászok; az istálló mögött hevenyészett szárnyék van felütve, ott a kozákok lovai kapálóznak. Ödön mindazt hallhatja jól.

Akkor úgy tetszik neki, mintha valaki nevéen szólítaná suttogva, mint az álombeszéd hangja.

- Uram, Baradlay!

- Ki szólít?

- Én.

Az őr beszélt hozzá.

- Te is ismersz?

- Emlékezel, uram, az imsikre, ki a mohilevi pusztán utazott veled; mikor a farkasok meg akartak enni? Te nem hagytál engem; én nem hagylak téged. A rekeszed hátulján egy deszka kijár helyéből; a negyedik szál. Azon a résen kiférsz. Hátul van a szárnyék, ott vannak kipányvázva a kozákok lovai. Az enyim fel is van kantározva. Ráismersz arról, hogy a farka fehér. Az a legjobb futó valamennyi között. Ül rá. Hátul a kert; azon túl a puszta. Fuss, amerre a zivatar ment. Az jó kalauz. Jól hajt. Jó nyomon jár. Engem ne félt. Én utánad lövök. Kötelességem; megteszem. Arról nem tehetek, hogy a börtönöd oldala rossz. Még egy szót. Ha a lovamra felülsz, s azt akarod, hogy vágatva fusson, szorítsd meg térdeddel az oldalát, de rá ne üss. Ha ráütsz, megáll, s mentül jobban ütöd, annál jobban megáll. Sok lótolvaj megjárta már ezzel. Nevezd Ljubicának. Azt szereti. Ha azt mondod neki: „Hurrá, Ljubica!” - nyargal.

Ödön újra életet érzett szívében.

Ha nem választotta a *szabad ember* halálát, nyílt homlokkal szemközt megállva, legalább választhatja a *szabad fenevad* halálát, agyonlövetve az üldözésben; legalább nem éri utol a patkány halála, megfojtatva a csapdában.

Sietett követni hajdani imsikje utasítását.

Ráakadt a deszkára, melyet csak egy fejetlen szeg tartott a többihez; azt kifeszítette, a résen keresztülfúrta magát. Azon át a hevenyészett szárnyékba jutott. A kozákok mind aludtak lovaik mellett, mély, narkotikus álmot. Rátalált a fehér farkú lóra, amellet nem aludt senki.

Ödön felült a lóra, s megfordítá.

Akkor megszorítá azt térdeivel, s fülébe súgta:

- Hurrá, Ljubica!

A ló vágatott a kerten alá.

Az őr előugrott a vágatás zajára, arcához kapta fegyverét; előbb eldörmögé magában: „Szent György oltalmazzon!” - s aztán utánalótt.

A lövés zajára talpra ugrált minden alvó.

„Mi történt?”

„A fogoly elszökött.”

„Utána!”

Lóra kaptak tízen-húszan; utánaeredtek üldözni. Utánalövöldöztek a fekete éjszakában. Egy-egy villámlobbanásnál látták is a lovas árnyékot a síkon végigrohanni, s nyargaltak utána.

A jó volhiniai mén utolérte a zivatart, s a zivatar jó útitárs; lassankint betakarva záporpalástjával a futót; elnyomta villámdörgéseivel az üldözők hajráordítását, a futó paripák robogását. Pártjára kelt a menekülőnek.

Nem fogták el.

NADÍR

Aki hozzákezd a futáshoz, azt megragadja a futás vágya.

Mint a forgósél, mint az örvény, mint a szédület ragadja magával tovább. Beleszeret a futásba.

A hajnal a puszta közepén találta Ödönt. Sík, emberlakatlan róna közepett.

Körös-körül csak puszta föld és puszta ég.

Az égen egyedül kóvályog egy pusztai sas; a síkon egyedül üget a magányos lovag.

Út nem látszik a pusztán. Kopár, egyforma sivatag az mindenfelé.

Csak nagy távolban látszik két, egymásnak fordult kútgém; együtt egy nagy „M” betűt képezve. Talán az is azt jelenti, hogy „Memento mori”?

Ödön a kútgémek felé irányzá a lovat. Az is szomjas volt, s gyorsabban ügetett.

A kúthoz érve Ödön vizet merített a vödörrel; megittatta Ljubicát, s aztán nyakára dobta a kantárszárat, hadd menjen legelni. Keressen magának valamit a pusztán.

Pedig az nagyon vendégszeretelen puszta volt.

A nyári hő nap kéreggé aszalta a föld felszínét; össze volt az repedezve. A kút körül máskor vizenyős hely lehetett, a belesüppedt marhanyomok bizonyítják, hanem a körül tengődő timpó nagyon megbánta, hogy hitt a tavaszi mocsárnak, s kihajtotta ezüstös leveleit. Odább szikes avar terül nagy messzeségre, amin nem tenyész más elaszott szikfűnél és makacs, mindenütt megélő fűtejnél, mely nagy bozótot hajt, de semmi állatot nem táplál mérges, tejhullató zöldjével.

Útnak nyoma sincs, kerékvágás nem látszik.

Ödön ráért leülni a kút alacsony kámvájára, s onnan bámulni a világba, míg Ljubica kipiheni magát, s azzal az illúzióval barangolja be az avart, hogy most legel. Nincs ott semmi.

Ödön e puszta közepett úgy érezte magát, hogy ő most egy porszem. Egy porszem, mely eszmél, érez, emlékezik.

Emlékezik rá, hogy tegnapelőtt még egy nagy élő óriásnak volt alkatrésze. Az óriás összeomlott, hamuvá lett, s most annak minden egyes porszeme, mely a szélben tovaröpül, érzi és tudja meghalását, és tovább él az egész halála után.

A láthatáron délibábot ringat a forró lég. Egy emelkedett domb, a légbe felkapva, mint úszó sziget tűnik elő: zöld, árnyékos tengersiziget. És az sem igaz. A természet is hazudik.

Mennyi minden nagyságnak vége lett egyszerre! Az is káprázat volt-e csak?

Az óriási küzdelem történelmi emlékü diadalaival. Volt és elenyészett.

Az lesz-e feladat, most mindazt eltagadni? Nem is volt!

Ödönt e gondolatnál elővette a vágy - lefutni a földről. Nappal futni, álmában repülni; sehol meg nem pihenni. Önmagától elszökni.

Mély elborongásából a paripa nyerítése verte föl.

Széttekintett. A figyelmes kozák ló közeledő lovast vett észre a pusztán. Azt adta hírül. S egyúttal közelebb jött lovagához, mintha ajánlkoznék a továbbfutásra.

Ödön a nyeregre könyökölve várta a közeledő lovast. Nem lehet az ellenség. Az nem bolyong magában. Ez útitárs. Valami hasonló menekülő, ki a sors kezét kerülgeti.

Az is a kútnak vette irányát. Az a puszták világítótornya.

Ezerlépésnyi távolságból már ki lehetett venni az alakról, hogy valami gerillacsapat elzüllöttje. Kerek kalapjáról messze virított a veres szalag.

Amint még közelebb jött ez alak, ráismert Ödön. Boksa Gergő volt.

Még örömet is érzett e találkozáson. Ismerős ember a pusztaságban.

Az utolsók közül való ugyan, akik iránt valami nemét a baráti indulatnak érezi; de hát nem sokat ér-e ez ily időben, amidőn a legjobb barát oly szívtelenül elárulá?

Üdvözlé a közeledőt.

No, de még az hogy megörült Ödönnek, mikor meglátta.

- Tyhűj! Főuram! Csakhogy itt találok! Áldja meg az isten; de jól tette, hogy odábbállt. Rossz világ van *odakinn*, túl a gyepen. Magam is csak alig bírtam megmenekülni.

Azzal leszállt a lováról, s megveregette az állat nyakát.

- Bizony, ha a hóka nem szorít, aligha ebek harmincadjára nem jutok. Képzelve csak, főuram, mikor látom, hogy már vége van mindennek, a fegyvert rakják lefelé, gondolom magamban: de ezt a száz ökröt, ami a kezembe van, csak ne kapja meg ingyen a muszka! Felhajtom éjszaka Váradig a belényesi erdőn át. Lefejtem a dolmányomról az aranypaszomántot, eldugom az erdőben kardomat, pisztolyaimat, s beállítok a muszkához, hogy van nekem száz ökröm; eladom, vegye meg. A bolond muszka ráállt, megalkudott; nem is drágállotta, ahogy tartottam neki; átvette az ökröket, s akkor adott utalványt, hogy menjek vele Rideghváry úrhoz, az majd kifizeti.

- Rideghváry Nagyváradon van? - kérde mohón Baradlay.

- Ott hát! De én se mentem ám hozzá a pénzért, hanem örültem, mikor a lovamra felkaphattam megint, s úgy elszelleltem onnan, hogy a poromba se értek. Coki pöngő! Majd kifizetett volna engem Rideghváry uram aprópénzzel.

Ödön keble nehéz tehertül könnyebbült meg.

Ha Rideghváry Nagyváradon van, akkor ő másodszor is Ramiroff Leoninnak köszönheti az életét; mert ha az őt útközben el nem fogja, egyenesen halálos ellenének a torkába fut bele. - Talán tudva tette azt Leonin? - Talán az éji megszőktetés is az ő munkája volt? - Talán ő maga bízta meg az imsiket, hogy legyen segélyére a menekülésben? - Talán most volt éppen leghívebb barátja? Lehet, hogy úgy van. Muszkául volt, de nemesül volt.

Lehet, hogy nem úgy volt. De Ödön ragaszkodott e magyarázathoz, mert ez visszaadta hitét. Hitét Istenben és emberekben, az örök igazságban és az örök érzelmekben.

Csodálatos menekülésének e magyarázatában megtalálta a fatalizmus nyugalmát. Az embereknek missziójuk van. Vannak emberek, akiknek a sors azt parancsolja, hogy éljenek. Ki tudja, mire tartogatja őket?

- Én igen köszönöm önnek - szólt Boksához -, hogy tudatta velem, hol van Rideghváry. Az egész világon ez az egy ember az, akit kerülök, akinek nem adom meg magamat soha.

- Hát?

- Majd felkeresem a legelső osztrák tábornokot, akit legközelebb találok, annak megmondom, ki vagyok. Számoljunk: fizetek.

Boksa Gergőnek e nézet éppen nem nyerte meg tetszését.

- No, uram, ez nem okos gondolat. Már ez nem az. Én együgyű ember vagyok, de ezt nem írom alá. Ilyenkor, mikor a győztes első fűriájában van, aki legelől találkozik velem, azt összemorzsolja. Minek az a sietség?

- Csak nem fogok tán a nádasban bujkálni évhosszant, beállni pusztázó betyárnak, s kergettetni magamat egyik határból a másikba.

- Én nem mondom, hogy azt tegye; ámbar magam aligha úgy nem teszek; hanem hát mégis azt tartom, hogy egy ilyen nóbél uraság, mint ön, aki ismeri a jó társaság szabályait, annyit megtehet, hogy ne menjen addig valahová, amíg nem invitálják.

- S addig lakjam a kukoricát, míg a meghívólevéllel rám akadnak?

- Nem mondom én azt. Dehogyan lakja a kukoricát. Van uraságnak szép úri kastélya. Hazamegy, s ott egész rangjához illő kommoditással bevárja, amíg érte küldenek.

- Hogy még meg is mérgezzem magamnak azt a bárdot, mely a nyakamat levágja, azáltal, hogy anyámat, nőmet, gyermekeimet lássam mindennap; kínozzam a lelkemet a boldogsággal, mely napokra, órákra van kiszabva, s azoknak a kétségbeesett jajgatását hallva hurcoltassam el magamat, akiket legjobban szeretek. Hisz ily válogatott kínzást még az ellenségem sem ítélné rám.

- Mikor látta ön legutoljára családját?

- Négy hónapja múlt már, hogy legutoljára voltam Nemesdombon.

- Tehát még a nagy csaták előtt.

- Azóta nem értem rá hazarándulhatni.

- Hát Körösszigeten mikor volt ön?

- Sohasem. Az csak nyári mulatóhely, melyet atyám azalatt szerzett, míg én külföldön jártam, s amióta itthon vagyok, azóta még elmulatni való nyár rám nézve nem volt.

- Jól van! Én egészen értem önt. Fel tudom fogni a csekély eszemmel, hogy ilyen kitűnő nevezetességű úr válogatni szeret abban, hogy kinek kapituláljon és milyen állapotban. Nem akarja magát úton, kutyafuttában elcsípetni; nem akar ellensége hahotája között hátrakötött kézzel bekísértetni; hanem hát hadd mondjak én is a magam együgyű eszével valamit, ami ide illik. Én elvezetem önt pusztákon, mocsárokon keresztül úgy, hogy emberrel sem találkozunk. Elviszem önt egy jó ismerősöm házához, aki nem esik éppen útba. Ott ön megírja a levelet egyenesen magának az osztrák fővezérnek, hogy íme, itt vár további rendelkezésre. Ha kell neki, hát aztán az majd híja. De hátha nem híja? Ezerféle dolog történhetik. Minek volna eléje sietni a bajnak? Várja meg ön, míg helyébe jön, s addig se engedje kialudni a pipáját. Én, ha úr volnék, ezt tenném.

- Megfogadom! Járok az ön esze után. A magamét már kidobtam az ablakon. Nem bánom, vigyen, amerre akar.

Ödön utánabámult az ördögszekérnek, melyet egy szélroham végiggörgetett a síkon. Milyen nyomorult növény lesz belőle, ha gyökeréről leszakad! Az egyik szél délnek hajtja, aztán a másik ül fel a hátára, s elhajtja keletnek. Pedig milyen kemény, dacos, tüskével fenyegető növény, amíg gyökerén áll.

Íme, két nap óta már a harmadik ember, aki őt helyéből kilódítja. Apró-cseprő emberek, kikre máskor rá sem hallgatott volna, s kik most előre-hátra hajtják az avaron, mint szél az ördög-bordát. Tallérossy, az imsik és Boksa.

Egyik átká a semmivé lett nagyságoknak: azt látni, hogy a kicsiny emberek megmaradtak akkoráknak, amekkorák voltak.

Baradlay Ödön tudott valamit irigyelni Boksa Gergőn. Azt, hogy ez most is Boksa Gergő.

- Tehát kantározzuk fel a lovainkat, és aztán ballagjunk.

A délibáb különösen kérkedő volt a mai nap: pálmaerdőket mutogatott a láthatáron. Pedig nem volt ott egyéb, mint mocsár.

Az is üdvözölt menedék a forró nyári ég alatt a kopár pusztán barangolóknak.

Mikor déltájon a mocsár közelébe értek, a délibáb eltűnt, s az egész déli láthatárt egy végtelen sötétzöld síkság foglalta el.

A mocsár közelében nagy térséget a halvány szikso terít be, amint azt a víz árja kimosta; aszú, pirókfenyérrel szálankint beborostálva. Közte egy-egy szittyó, mely mikor virágzik is, olyan, mintha száraz volna.

Ahol aztán a víz kezdődik, ott kezdődik az élet.

Egy iszonyú pusztá, mely tele van nekünk idegen étellel.

Egy nádrengeteg, melynek bajuszos bugái, mint egy ördögvetés, hullámzanak a szélben. Annyi meddő kalász, mely tápláló magot nem ereszt!

Benn titokteljes csönd és méla suttogás. A suttogás a nád közt zizegő szélé, a csend a nappali álmé. A mocsár lakóinak a nappal az éj.

Szív és fej legyen, ami e csendes országba be mer hatolni, hogy annak rejtekein keresztül-gázoljon.

Boksa ismerte már azon keresztül a járást. Neki az otthona volt.

Sokszor megjárta ő ennek a vigályosait. Ismerte minden semlyékét, hol a tinót el lehet rejteni; tudta, melyik csereklyetörésen lehet kikerülni a dágványokat, mikben feneketlen a sár, hol bírja meg az ingó bürü a lovat és lovast. Aki letéved róla az abajdóc lábba, elnyeli a süppedék; semmi tudomány meg nem menti onnan; a nadályok, rákok megeszik. És aztán tudta, hol vannak pihentető tanyák az ingovány közepett, miknek emelkedett szérűjén legelőt találnak a lovak, nádgunyhót a lovasok.

- Nem kell félni, aki utánam jön!

Ezt oly büszkén mondta Boksa Gergő, mintha tudná, hogy ezen a földön most már ő az úr. Itt kezdődik az az ország, ahol senki sem parancsol. Ami nincs meghódítva soha. Ahol az orosz cár minden hadvezérének meg kell állni.

Ő pedig otthon él benne.

A lovak néhol szügyig gázolták a vizet. Egy helyütt egész folyamon kellett átúsztatniok. Nem volt út. A betyárt csak a gindár növényfajok, a vanyiga nyápic levelek vezették, merre van biztos feneke a víznek, és saját csodaszerű tájékozása, mely megtalálta e vadonat egyformaságban a bozóttömkeleg régi útjelölőit.

Néhol aztán úgy belejött az ismert csapásba, hogy rá sem kellett ügyelnie lovára. Ismerte az már az utat maga is.

Olyankor aztán hátrahajolt, és tartotta beszéddel útitársát.

Elmondta neki, hogy még nincs ám mindennek vége! Egy egész kaleidoszkóp volt a fejében tarka ábrándokbul, miket egymás mellé fűzött.

„Még áll Komárom, s három esztendeig védelmezheti magát. Fogja is! Azalatt újra egyet fordul a világ.”

„Legrosszabb esetben, ha feladja magát, cserében ki fogja kötni, hogy mindenkinek köz-bocsánatot adassék.”

„Több mint bizonyos, hogy az orosz cár kikötötte, hogy itt a győzelem után senkit se üldözzenek, a régi alkotmányt helyreállítsák.”

„Igen közel jár az elhíhetőséghez, hogy most rögtön az oroszok és az osztrákok fognak egymás közt összeverekedni; ezt az orosz tisztek maguk beszélik; az megint új fordulatot ad a dolognak.”

„Azután még sokan vannak, akik le nem tették a fegyvert, hanem elmentek az erdőkbe, a lápokba; onnan fogják folytatni a gerillaharcot.”

„A fő-fő emberek kimenekülnek Törökországba, a törököt segélyünkre hívják, mint Thököly idejében. Az nem engedhet az oroszoknak, kénytelen lesz bejönni.”

„A török háta mögött áll Anglia és Franciaország, azok meg fogják támadni az oroszokat.”

„A korona az angol királynő kisebbik fiának ajánlatik. Az azt elfogadja.”

„Ázsiában van még hét sátoralja magyar, kik otthon maradtak a régi hazában, azokért kiment az öreg Mészáros, és behozza őket. Minden sátoralja harmincezer harcost számlál.”

És mindezt a legfanatikusabb hit kemény meggyőződésével mondta el Boksa Baradlay Ödönnek.

Ödön nem szólt ellene, csak magában gondola:

„Vajon engem is meg fog-e egykor lepni ez a szent őrvongás?”

Bizony meg!

És nem volt egy ember, kivételnek sem, akit itt valami kis része e holdkóros látások hallucinációiból meg ne lepett volna.

Még az asztalíráshoz is folyamodtunk, s kérdeztük a kopogó szellemektől: mi lesz velünk?

Álmainkat magyaráztuk!

Kik? - Mind!

Csak az a különbség, hogy egyikünk el tudta titkolni, hogy már benne van e betegségben; a másikunk pedig kibeszélte.

Egy halálos beteg nemzet rettentő fantáziálása volt az! Ó, de soká gyógyult ki belőle!

Dél volt már, midőn elértek egy mocsárszigethez, mely pihenőt képezett ez emberlaktalan útban.

Öt-hat öl átmérőjű kerek tér volt az, rekettye- és hangafabokrokkal bekerítve.

A tér közepén volt valami rossz nádkunyhó. Egymásnak döntött nádkévék gyékénnyel összekötözve.

- Itt megpihenjünk, uram - monda Boksa Gergő, leugorva lováról. - A lovakat kímélnünk kell.

A tért buja fű lepé, sárkereppel vegyes; a lovak jó tanyára találtak.

- Nem érez ön valamit? - kérde Boksa.

- Semmit - felelt Ödön, nem értve a kérdést.

- Például éhséget.

- Azt soká el tudom tűrni.

- Majd mindjárt lássunk valami után. A víz nem szokott üres lenni.

Boksa Gergő leveté csizmáit, felgyürkőzött, s legázolt a vízbe a kerek tér aljában. Néhány pillanat múlva visszatért, tele volt a kalapja rákkal.

- Az „r” nélküli hónapban igen jók.

Azután siskából, kákából kerek máglyát csinált egy földbe vájt katlan fölött; abba belehajigálta a rákjait, s tüzes taplós csóvával rájuk gyújtá a máglyát. Mikor aztán lekaparta róluk a pernyét, a rákok szép pirosak voltak. Meg voltak sülve.

Kiszedte őket, s odateríté a fűre Ödön elé.

Azután maga ment jó példával elő a ráklakomában.

Ödön hozzá sem nyúlt; pedig Boksa váltig dicsérte, hogy milyen jó.

Mikor aztán készen volt vele, azt mondá Ödönnek:

- Ez így nem jól lesz. Nekünk még huszonnégy óráig kell mennünk, míg arra a helyre találunk, ahová önt vinni akartam. Ön tegnap óta nem evett; az úton ki fog dűlni. Azt már látom, hogy az útfélen kínálkozó csemegétől irtózik. Én hozzá vagyok szokva. Néha öt napig is elélek nyers csigával meg sulyommal. De ez bizony nem okos ember gyomrának való. Majd segíték rajta. Két óra járásnyira innen észak felé fekszik Komádi. Én oda beballagok; ön pedig itt marad és megvár. Jól alhatik azalatt, csak a tűzre tegyen, hogy a szúnyogokat elűzze. Úgysem aludt, tudom, sok éjjel. Alkonyatig visszatérek az elemőzsinával. Akkor aztán a szép holdvilágnál baktatunk tovább. Jó lesz úgy?

Ödön ráhagyott mindent. A nagy elbukás óta nem érzett magában akaratot.

Boksa tehát hevenyében felkantározott, s az északi irányban tovatűnt a nádbozót között.

Akkor kezdte csak Ödön érezni az egyedüllét súlyát.

Kívül volt a világon.

Egyedül egy húszölnyi kerületű szigeten.

Annak a szigetnek még a növényzete is mind olyan, mely a társadalom száműzöttje, mely rossz hírével az emberlakta vidékről a magányba menekült.

Itt díszlik a gyilkos csomorika, a vérbogyójú álkekengi, a kék levelű mérges ádáz, a vízlakó békakorsócska, a kábító búzú zizon, a maszlagos haramag, a fenyegető fekete zászpa, mint egy rablókból és orgyilkosokból összevert világkerülő harám, mely titokban főzi a minden élő halálára összeesküdött terveit.

Körül pedig a vízi kietlen körül bezárt egyeteme.

A víz színén fenn úszó nimfeák kalap nagyságú bőrlevelei s tulipános virágai tanúskodnak róla, hogy ölnél mélyebb a vízfenék. A lilium sárga virága messziről figyelmeztet, hogy ott mély iszap a talaj.

Milyen csodálatos börtön a természet őstanyája.

Baradlay Ödön olyan jól be van itt zárva, mintha az ólomtetők rekeszei alatt ülne.

S ha eltávozott vezetője vissza nem tér, ha elvész, elfogják vagy elriasztják, Ödönnek itt kell elveszni. Ez ingoványból a maga erejével soha ki nem talál.

De hát mit félt ő a pusztaságtól ez órákban?

A puszta nemsokára megnépesült, a néma csend megelevenült, amint a nap lejjebb kezdett szállni. Suhogás hangzott a légtérben. Vándor kócsagok repültek el feje fölött, fehér tollazatuk csillogott a napban; a bölömbika elkezdett búgni bús hangon a távolban; a vízi kutya nyivákkolt odúja előtt, vadkacsák, lilék hápogása vegyült a békamilliárdok kerepélő kardalába, melybe beleszólt néha a berki csikaszc éhvonítása. - És semmi harangszó. - Nagyon távol kell lenni ide a legelső helységnek. Hanem néha úgy tetszett Ödönnek, mintha a vízi világnak ez idegen zsváján keresztül egy-egy földtű dörgés dobbanna keresztül. - Mintha egy ágyúszó hangzanék a távolból.

És ismét másik - és ismét másik.

Eszébe villantak vezetője agyrémei.

Három napja már, hogy az utolsó csataképes magyar hadsereg letette a fegyvert, s nem harcol többé. Ki ágyúz ott?

Talán a két szövetség fél egymásra?

És tovább fűzte e gondolatot. Addig fűzte, míg egyszer felriadt önálmaitól. Hát már ennyire vagyunk?

Ilyen könnyű egy embernek megörülni az egyedüllétben?

Magához tért.

A nap egészen lealkonyodott már. Kezdte érezni, hogy éhezic és fázic. A mocsár közepén hideg az est.

És Boksa mégsem jön elő.

Ha oda talált veszni? Hátha szándékosan itt hagyta? Ez embert egykor az ő láttára megbüntették. Testvére verette meg. Most szörnyű bosszút állhat érte. Csak itt kell felednie, akit idáig behozott, az ingovány közepén.

A nap leszállt már, s az ingovány túlsó oldalán, széles, nagy arcot meresztve jött fel a hold.

Amint Ödön a hold táblájába nézett, egyszer csak egy mozgó emberfőt látott meg benne. Valaki közeledic.

Illés próféta hollója volt az, ki mesterének kenyeret hoz.

Nemsokára hangzott a mocsárban Boksa Gergő fűtörésése. Ismerős csatadalt fűtölt. - Csak a dal maradt fenn.

Ödön fenntartá a tüzet, hogy a közeledő könnyebben visszataláljon.

Boksa megterhelt iszákkal jött, általvetőjében duzzadt az egész expedícióhoz való élelmezés.

- Soká kerültem vissza - mentegeté magát már messziről, még le sem szállt a lóról. - De majd nagy baj volt. Hanem elébb lássunk hozzá!

Azzal leemelve lovárul az általvető iszákot, kinyitá annak száját, s leterített szűrére sorba lerakta a szerzett holmit: puha kenyeret, sajtot, sonkát és tele kulacsot. A másik oldalából az iszáknak meg egy szörgubát húzott elő, s azt Ödön vállára keríté.

- Jó lesz ám ez az úton. Láttam, hogy nincs meleg felöltője.

- Köszönöm.

- Nincs mit. Mind ingyen van - szólt Boksa, és titkosan nevetett.

- Hogyan?

- Majd elmondom. Előbb együnk. Ne féljen, nem loptam. Úgy segítjen, tisztességesen jutottam mindenhez. Hanem magam sem faltam még hozzá.

Azzal lehasalt a fűbe a leterített guba mellé, s mindjárt bebizonyította Ödönnek, hogy még maga sem vacsorált a hozottból, azáltal, hogy olyanokat falt a leszelt holmiból, hogy majd megfulladt tőle.

Hanem még evés közben is elővette a nevetés. Csak még egyet akart inni. Aztán Ödönnek adta a kulacsot.

- No, mármost beszélhetek. Ej, de becsülöm az eszemet, hogy bementem Komádiba. Ejnye, de felsült ez a kis expedíció. Hát gondolja el, uram, amint belovagolok Komádiba, nem szól ám senki semmit, csak hagynak előremenni a városházáig. Akkor látom, mikor a piacra érek, hogy uccu mákomadta, hiszen tele van ez a város kozákkal; csak úgy bukkannak elő egyik házból is, másikból is, a városháza meg éppen főhadiszállás. Szaladni késő volt. Mindenütt el volt az utam állva. No most, Gergő, aki hunder-bundere van, vagy te szorítod meg őket, vagy ők szorítanak meg téged.

- No, és mi lett?

- Hát, én szorítottam meg őket! Odakocogtam egyenesen a városház ajtajához. *Megparancsoltam* egy kozáknak, hogy fogja a lovam kantárját, míg visszakerülök; azután a strázsától megkérdeztem, hogy hol a generális. Nem tudom, generális volt-e. De rárontottam. Tudtam, hogy azért van ilyen messzire leküldve a főszeregtől, hogy élelmiszereket szerezzen számára. Egyenesen rárukkoltam a tegnapi utalvánnyal: „Uram - mondom neki -, én ökröket adtam el nektek, itt az utalvány, fizess.” A jámbor megijedt, majd hogy ónossá nem lett. Nagy összeg volt, amit követeltem rajta. Váltig szabadkozott, hogy Nagyváradon van a főpénztár, menjek oda; de én annál jobban allegáltam, hogy nekem itt kell a pénz, hogy menjek én oly messze földre; azt sem tudom, merre van. Nekem is fizetnem kell a többieknek! Míg utoljára is kötélnék állt, s aztán megalkudtunk, hogy én leengedek neki az utalványból harminc percentet. Úgy megörült neki, még meg is ölelt; a hetven percentet meg kifizette. Itt van a zsebemben. Én nem csaltam meg érte senkit. Eladtam nekik az ökreinket, amiket úgyis elfogtak volna, ők megkapták, amit vettek. A szegény generálisnak is maradt belőle harminc percent. Jólesik szegénynek, bizonyosan családapa, gyermekei vannak. Az isten áldja meg jártában-keltében!

S még egyet szelt a sonkából, kenyérből.

Ödön úgy irigyelte ez embert, aki a legrettentőbb katasztrófában is megtalálja az átkozott humort.

- És most útra!

A telehold kedvezett a bujdosóknak. A mocsár belsejében több helyütt egész száraz tisztások voltak már, miken gyorsítani lehetett a haladást. A lovakat is jobban lehetett ott etetni. Mindenütt buja fű volt, szederindás, máholás haraszt.

Reggeltájon egy folyam partjához értek.

Itt egy ismerős halász gunyhójában pihent meg Boksa Gergő védencével; a halász paprikás halászlét készített számukra; Boksa krámpámpulit égetett hozzá. A reggeli után Ödönt úgy elnyomta az álom, hogy végigdült a gyékényen, és aludt hosszan, három éji virrasztás és futás után.

Mikor fölébredt, Boksa ott ült a gunyhóajtóban.

- Mennyi az idő? - kérdé tőle.

- Alkonyra jár.

- Olyan hosszan aludtam? Miért nem költött fel elébb?

- Isten ellen való véték lett volna. Ön otthon volt álmában, s a kisfiával beszélgetett.

E szóra Ödön nagyon elkomorult.

Nem volt nehéz kitalálni az ő álmát.

Az út most már mindenütt a kanyargó folyam mentében vezetett.

A szabályozatlan folyam partjait mindenütt lankaságok fedték. Erdők, miknek lába az év három szakán át vízben úszik, mikben csónakon vagy lóháton szokás járni; gazdag tölgyfa- és égererdők, mik közt folyik a víz, úgyhogy a folyam közepén levő szigetek csak folytatásai látszanak lenni a parti erdőnek; néhol a partok és szigetek fái óriási koronáikkal összeborulnak; a folyam ága alattuk suhan el.

Az idő beesteledett már, midőn egy nagyobb szigethez értek, melyről híd vezetett át az északi partra, melyen ők jártak.

- Helyben vagyunk, uram - mondta Boksa. - Itt lesz már annak az ismerősömnek a lakása, akihez önt vezetni ígértem.

- A neve?

- Majd ráismer ön.

- Nem leszek neki terhére?

- Bizonyosan nem.

Csendesen átdobogtak a hídon, s amint a hídfőnél kétfelé nyílik az őspagony s az összehajló óriási fák, mint egy zöld templomíven át, engednek a sziget belsejébe láthatni, egy, a holdtul megvilágított kastély képe látszik; a falak repkénnyel, futórózsával bevonva, mely másodsor virágzik; a ház mellett egy óriási hárs, előtte egy széles azúr tó, melynek tükrében a ház még egyszer előtűnik.

Ödönnek úgy tetszett, mintha látta volna ezt a képet valahol lefestve.

A ház verandáján már lámpa égett, a kivilágított ablakok tűzfénye reszketett a tó habján.

A két lovag csendesen haladt a kastély elé a kavicsos úton.

A veranda előtt leszálltak lovaikról; egy lovász átvette a lovak kantárait, s a két jövevény felhaladt a márványlépcsőkön.

És mikor Baradlay Ödön a veranda küszöbén állt, s a kivilágított ablakon át egy tekintetet vetett annak belsejébe, ott látott egy asztal mellett egy gyászruhás ifjú nőt, egy alvó csecsemővel ölében - egy másik márványarcú hölgyet, ki mozdulatlan tekintettel olvas egy előtte kiterített kapsos bibliából, és egy fiatal férfit, ki egy kisfiút tart a térdén, s egy nagy fekete táblára betűket rajzol elé.

És úgy tetszik neki, hogy mindezen alakokat ő olyan jól ismeri. A szögletben egy nagy újfundlandi kutya hever, az hirtelen felkapja fejét, és fogait nevetésre vicsorítva siet az ajtó felé. Úgy tud nevetni, mint egy bohó nagy ember. Tudja, hogy ugatni nem szabad, mert a kicsike alszik.

Az eb nyüzsgésére mindnyájan az üvegajtó felé tekintenek várakozó bámulattal. Ők nem látnak a külsőtétbe.

- Hol vagyok? - rebegé Ödön megrendülten vezetőjéhez.

- Otthon!

A NEM MUTATOTT LEVÉL

Ödön nagyon jól sejtette azt, hogy igen fájdalmas boldogságot szerzett meg számára az, aki őt családjához hazahozta.

Az az élet egy mindennapos haldoklás volt.

Ödön, mint föltevé magában, rögtön hazaérkezte után tudatá levélben a teljhatalmú fővezérrel, hogy hol van; rendelkezze vele. Itt be fogja várni parancsát.

És mármost addig az ideig örüljünk egymásnak!

Mikor minden csók egy búcsúvétel, mikor minden ölelés közé odatolakodik egy hideg árny, mely azt susogja: „Talán holnap?”

Aranka egy elkárhozott angyal kínjait szenvedti.

- Ne maradj itt! - suttogja férjének. - Eredj, menekülj! Rejtsd el magadat! Mit nekem a te büszkeséged, a te nagyságod? Légy nekem megalázott, lény kicsiny, de maradj enyim! Fuss, amíg futhatsz! Becsületszavadat adtad nekik? Ha százszor megszegead, százszor imádni foglak! Menj külföldre, én utánad megyek. Ha nem akarod, itthon maradok, és leszek gyászoló özvegyed. Viselem gyászruhámat, csak élve maradj. Ne hagyj iszonyú örökséget két gyermekedre! A vérkeresztelőbe ne füröszd meg két fiadat! Menjünk koldulni együtt. Végig a világon. Mi kell nekem egyéb, mint te és két gyermekem? Mi közöm énnekem a ti családi nagy nevetekhez? Dobd el nevedet! Én szeretni foglak, akármi neved lesz. Nekem ott lesz a hazám, ahol te fogsz lenni. Menjünk el Amerikába! Leszek ott melletted szolgáló, napszámos, cseléd. Vagy hát ölj meg engem előbb, és légy akkor római!

Ödön nem hajtott szavára. Bevárja sorsát.

Az ifjú nő izgalmát rettenetes volt naponkint látni. Minden ajtónyitásra fölrezzent, minden idegen hang az előszobában fölriasztá: nem férjét idézik-e már?

És éjszaka, mikor mindenki aludt, ő ébren számlálta az órákat, s végig-végigjárt a szobában az éji lámpával kezében, kérdezősködve mindenkitől, nem hallottak-e valami neszt. Nem zörget-e valaki a kapun? Nem hallanak-e fegyvercsörgést odakívül?

Jenő minden éjjel találkozott e kísértő alakkal, amint fehér hálóköntösét összevonva keblén, tornácról tornágra suhant mereven fölnyílt szemeivel éber álmokat látva, mint egy őrült, mint egy holdkóros. Gyakran lecsillapítja aggodalmait, s biztatva rávette, hogy térjen hálósobájába vissza. Hiszen csend van. Nyugszik minden. Nem hallatszik semmi.

És aztán mindennap, mikor a posta érkezett, mily mohó aggodalommal esett a család az érkezett leveleknek. Kinek jött levele? Mi a tartalma? Érkezik-e válasz Ödön levelére?

Nap nap után múlt, és még nem jött semmi felelet.

Egy délután, midőn ismét megérkezett a körösszigeti kastélyba a posta, a hozott levelek közt volt egy, melyen a cím németül volt fölírva.

„Herrn *Eugen* von Baradlay.”

Eugen = Jenő.

A levelet átadták Jenőnek.

Jenő felbontotta, elolvasta azt, és aztán keblébe tevé.

Az egész család jelen volt.

Anyja kérdezé tőle, honnan jött e levél, s mi van benne írva.

Jenő azt felelte rá:

- El kell innen mennem!

Anyja azt kérdezé:

- Hová és miért?

Jenő arra elszánta magát, és előállt vele.

- Én nem nézhetem ezt így tovább. A Baradlay-ház összeomlik, s rászakad családunk fejére. El van veszítve minden, és ti nem tudtok többé segíteni. Számítástok rosszul ütött ki. Erőfeszítétek kárunkra vált. Elveitek le vannak tiporva. Én nem nézhetem ezt a kint tovább. Egyik bátyámról nem tudok semmit, másik bátyám napról napra várja befogatását. Anyámnak egész nap egy szavát nem hallani. Ángyom az örüléshez közel. Engemet ez az élet megöl. Ti elvégeztétek, nem tehettek többet magatokért semmit. Most következem én, majd én tenni fogok.

- Mit? - kérdezé anyja hidegen.

- Azt én tudom.

- De nekem is jogom van megtudni. Mert családom tagja e házért nem tehet semmit, amire én azt nem mondom: „Jól van!”

- Majd megtudod azt, ha megtörtént.

- S ha akkor azt mondom rá: „Nem jól van?”

- Akkor már nem fogod azt megmásíthatni.

- Akkor előre tiltani fogom.

- Hasztalan. Parancsodra nem hallgatok többé. Férfi vagyok. Tetteimmel szabad.

- De fiú is vagy és testvér - szólt közbe Ödön.

Jenő bánatosan tekintte bátyjára.

- Azt majd megtudod később! - mondá halk sóhajjal.

Anyja megfogta Jenő kezét, s azt kérdé tőle:

- Te családunk megmentésére gondolsz?

- Gondolok és teszek.

- Kitaláljam gondolatodat?

- Nem hagyom azt.

- Én olvasok lelkedben. Hiszen csecsemőkorodtól fogva tanulmányoztalak. Könyv voltál, melynek minden fejezetét tanultam. Te e percben arra gondolsz, hogy elhagyj bennünket, s visszatérj régi összeköttetéseidet megújítani, előbbi befolyásodat a mi ellenségeinknél visszanyerni.

Jenő keserűen vágott közbe:

- És aztán bátyáim elkobzott vagyonát magamnak megszerezni, ugye?

Anyja megsajnálta e szóért.

- Nem, fiam. Én nem keményszívűséggel vádoltalak. Inkább azzal, hogy nagyon is szeretsz bennünket; hogy áldozatot akarsz hozni megmentésünkért, áldozatot, mely keserűbb magánál az elveszésnél.

- Talán keserű lesz, de majd hozzászokunk.

- Mihez?

- Én nem mondtam. Te tudod.

- Tudom! Te visszatérsz Plankenhorstékhoz!

Jenő bánatosan mosolygott.

- Ezt olvastad szívemben?

- Nőül akarod venni azt a leányt, hogy azon család mindent tehető befolyásával megszabadítsd testvéreidet!

- Úgy hiszed?

- Azt a leányt, ki az én gyűlöletemet hozza móríngul házadhoz, kit elátkozott hazád, kivel megver az Isten!

Aranka odaveté magát napa keblére.

- Anyám, ne mondd ezt róla, hátha szereti őt!

Ödön visszavezette nejét ülőhelyéhez.

- Ne szólj közbe, szerelmem. Tárgyakról van szó, amiknek fogalma hiányzik a te angyalista lelkedben. Ha arról volna szó, hogy valaki közülünk mezítláb, szörkötéllal nyakán menjen bűnbocsánatot kérni vezekelve, azt mondanám: meglehet, egy királyon is megtörtént már ez; ha arról volna szó, hogy valaki közülünk a templomban, a nép előtt visszaesküdjön mindazt, amit eddig vallott, azt mondanám: meglehet, egy bölcsen is megtörtént már ez. De hogy életet, boldogságot vásároljanak meg azon az áron, hogy egy oly nőnek esküdjenek szerelmet, ki mindazon csapásnak; mely hazánkat érte, sugalmazó ördöge volt, ki szította a gyűlöletet nemzet és nemzet között, ki árulkodó, kém és rágalmozó volt, ki lázította a polgárt a trón ellen, s bakónak adta a fellázítottat, ki pokoli tanácsokat forralt fúriakeblében, miket hogy meghallgattak, két ország fogja megsiratni, és soha ki nem gyógyul belőle: hogy ezt a menádot, mint menyasszonyt hozza be apái házába, azt nem teheti egy Baradlay. S ha teheti, találni fog egy másikra, ki ezen az áron élni nem akar.

Az anya sírva borult Ödön fia nyakába. Az ő büszke lelkének hangjai voltak ezek.

Jenő nem szólt rá semmit, csak szomorúan mosolygott, és távozni készült.

Aranka oly szájalommal tekintte rá.

- Te is elítélsz-e? - suttogá hozzá Jenő távoztában.

- Tedd, amit szíved parancsol! - sóhajtja az ifjú nő.

- Az égre! Azt teszem.

De anyja útját állta még. Letérdepelt előtte, úgy állta útját.

- Fiam! Könyörögve kérlek, ne menj! Érjen bennünket halál, nyomor, kínszenvedés. Viseljük túrve, panasztalan. Hiszen tízezren haltak meg az eszméért. De lelkünket ne hagyjuk megölni. Hisz mi mindnyájan poklot szenvedünk, s nem hallasz bennünket Istent átkozni soha. Ne zárd el előlünk az utat az égbe!

- Anyám, kérlek, kelj fel!

- Nem; ha te elmégy, a porban a helyem. Te sújtasz oda.

- Te nem értesz engem. Nem is akarom, hogy érts.

- Hogyan? - szólt örömmel az anya. - Te nem arra gondolsz, amivel én vádoltalak?

- Nem felelek rá.

- Csak egy szót - szólt közbelépve Ödön. - Ha meg akarsz bennünket nyugtatni, mutasd meg, mi van azon levélben írva, amit most kaptál.

Jenő ijedten kapott kebléhez, mintha attól félne, hogy erővel veszik azt el tőle, s rejthetlen zavarral mondta:

- Azt nem fogjátok meglátni!

- Én akarom azt olvasni!

Most Jenő arca egyszerre kigyulladt.

- Baradlay Ödön! E levél Baradlay Eugennak szólt. Az én vagyok.

S elfordult tőle büszkén.

- Úgy anyánk jól talált! - monda Ödön.

Az anya fölkelte térdéről. Könnyei omlottak, és arca büszke volt.

- Tehát menj! Menj, ahová önfejed visz! Hagyj itt engemet kétségbeesve, könnyezve. És tudd meg ezt. Két fiának a feje a bárd alatt, de én nem azokat siratom, akik elvesznek, hanem téged, aki megmaradsz.

Jenő szelíd mosollyal tekintette e nehéz mondás után anyjára.

- Anyám, emlékezzél rá, hogy midőn eltávoztam, ez volt hozzád utolsó szavam: „Szeretlek.” Isten veled!

És elsietett.

Senkitől sem kapott egy búcsúcsókot, csak a kis unokaöcstől, ki odakinn játszott a fűvön. Az nem bocsátotta el anélkül, hogy megcsókolja, s megkérdezze tőle: „Mikor jössz vissza, bátyám?”

Abban a levélben pedig ez volt írva belül:

Baradlay Eugen kormánybiztos úr.

Jelenjék ön meg azonnal a pesti hadbírósnál, Újépület II-ik pavilon.

Aláírva a hadbíró

Nem történt egyéb tévedés, csak az, hogy az „Ödön” nevet hibásan fordították le németül „Eugen”-ra.

Ez már azon időkben egyszer megtörtént.

EGY EMBER, AKIT MÉG EDDIG NEM ISMERTÜNK

Baradlay Jenő megjelent pontosan a hívás szerint a hadbíró előtt az Újépület II-ig pavilonjában.

Csak két dolgot kellett bizonyítani. Azt, hogy ő valóban Baradlay Eugen, és hogy Baradlay Eugen idézve van. A többi jött magától.

Bezárták.

Ott azután várhatott, míg a sor reá kerül.

Nem soká kellett várnia. Neve az első sorban állt.

De hát lehetséges volt-e ily tévedés?

Minden lehetséges volt azon időben.

Az egész emberi társaság fel volt fordulva fenekestül. Nem volt közélet, nem volt sajtó, nem volt nyilvánosság. A magánélet is fel volt dűlva. Minden család magának élt; alig volt egy, melyből ne hiányzott volna valaki, melynek hiányzó tagja bujdosó, menekült, fogoly vagy csatában elpusztult ne lett volna.

Sok nő elindult férjét keresni, kereste évhosszant, míg megtudta, hogy özvegy. Más meggyászolta férjét, új házasságra lépett, míg megtudta, hogy férje még él.

Bizalmatlan volt mindenki egymáshoz, rettegett a hatalomtól, félt a jövődőtől.

Rendes lakhelyétől messze szórva élt a nagyobb rész; idegen név alatt jártak-keltek, rejtőztek ezren meg ezren.

Egy egész nemzet volt a vádlott!

S e százezernyi vádlott perében bíró volt egy idegen testület, melynek tagjai senkit, de senkit nem ismertek itt.

Az Eumenidák voltak a bevádlók. Azoknak vér kellett. Mindegy, akárki vére: csak meleg legyen.

És *akkor* nem volt a magasban egyetlen bűbájos női szem, melynek egy elhullatott kegyelem-könnye lenyomta volna a vér tengerét.

Megtörtént, hogy nem az veszett el, ki legfelyül állt a küzdésben, hanem aki legközelebb volt az elbukásban; nem az, aki legtöbbet tett, hanem aki egyet megsértett azok közül, akik bevádlói lettek.

Megtörtént, hogy egy ember meghalt azért, mert dicsekedett egy ténnyel, amit sohasem követett el, amin jelen sem volt, de mondta, mikor az dicsekvés tárgya volt.

Megtörtént, hogy egy másik megszabadult, mert merészen azt állította, hogy az, aki vádolva van, nem ő, hanem egy névtársa, ki másutt lakik. Míg azt keresték, elmúlt a zivatar, s ő megszabadult.

Megtörtént, hogy egy vádlottat már szabadon bocsátottak, s azután mentek utána újból, és úgy ítélték el.

Megtörtént, hogy egy elítélt személyesen jelen volt, mikor a nevét a bíróra szegezték; senki sem tudta, hogy ő ott van.

Megtörtént, hogy hasonló nevű két ember közül a vádlott menekült meg; a nem vádlott lett felhajászva.

Százan meg százan, kik most boldog emberek, egy csodának, egy sorsszeszélynek köszönhetik, hogy most odakinn nem hallgatják a fű növést.

A közvádlók és bírák közül sohasem látta egy is sem Baradlay Ödönt, sem Baradlay Jenőt, s akkor még nem volt fotográfia kölcsönbemutató intézete létrehozva a híres emberek számára.

A két név magyarbul németre fordítva számtalanszor összecseréltetik. Sok ember van, aki ma sem tudja kiválasztani Ödön és Jenő közül, melyik az Edmund, melyik az Eugen? E tévedést hivatalos okmányok bizonyítják. Mégpedig olyak, mikben nem is német, de magyar fordító tévesztette össze a két nevet.

És aztán a fő-fő vádlottak hermetice el voltak zárva. Még csak az sem történhetett meg, hogy az egyik elárulja a másik kilétét.

Így történhetett meg az, hogy Baradlay Jenő feljelentette magát, mint a vád alá fogott kormánybiztos.

Miután eszerint rubrikája be volt töltve, otthon maradt testvére hiába várta többé az idéző levelet, hiába kereste nevét a hivatalos lapban az edictalier idézettek között. Nem bolygatta senki.

Pár hét múlva rákerült a sor, hogy Jenő kihallgattassék. Azalatt összegyűjtötték ellene az adatokat.

Szorgalmas, figyelmes életírói voltak, kik nem hagytak feljegyzetlen egy tettet, egy lépést sem, mely halálbünt képezett e pillanatban; nem egy villanást, mely életére fényt vetett. Ezúttal a sírbolt fényét.

Ott volt az egész hágcsó, mely ama bizonyos magaslathoz vezet lépcsőről lépcsőre.

- Ön Baradlay Eugen? - kérdezé a hadbíró.

- Én vagyok az!

- Nős, gyermekes?

- Van nőm és két fiam.

- Ön kormánybiztos volt a felkelő seregnél?

- Az voltam végig!

- Ön ugyanazon Baradlay Eugen, ki megyéje adminisztrátorát erőhatalommal elűzte elnöki székéből?

- Ugyanaz vagyok!

- Ön a márciusi mozgalmakban a magyar küldöttség élén megjelent Bécsben, s ott izgató beszédek tartott a nép előtt.

- Nem tagadhatom.

- Ráemlékszik-e ön, hogy ezen itt feljegyzett szavakat mondta akkor?

A hadbíró egy tárcából kiszakasztott lapot adott kezébe, hogy olvassa, ami azokon van írva plajbással.

Hogyne emlékezett volna azon szavakra Jenő? Hisz *Alfonsine írta azokat fel amaz emlékezetes erkély alatt*, midőn testvére szónoklatát hallgatták együtt. Az ő vállára tevé tárcáját, jegyezté fel e nevezetes mondásokat - albuma számára.

És őrajta hideg borzadály futott akkor végig. Valami azt susogta akkor lelkében, hogy e nap ragyogásáért valakinek még meg kell egykor fizetni.

Az a valaki most itt áll.

Amaz erkély volt a második lépcső azon megjósolt magaslatához. Az utolsó lépcsőfokon áll - Jenő.

Hidegvérrel nyújtá vissza az elolvasott sorokat.

- Igaz. Mindezeket én mondtam.

A bírák bólogattak fejeikkel: „Ezt nem lett volna kénytelen bevallani, csak »egy tanú« van ellene.”

Folytattatott.

- Önnek egy testvére volt a gárdánál, később a huszároknál, azt egész csapatjával együtt ön bírta rá a hadsereg elhagyására.

(Ah! Ezt nem tudják, ki tette? Vagy tán szándékosan az egész család terhét mind egynek a vállaira halmozta össze valaki, hogy annál biztosabban elsüllyessze, s meg akarja hagyni az anyát, hogy fiait elsirassa?)

Jenő sietett felelni rá:

- Igen, én tettem azt.

Oly mohón válaszolt, hogy feltűnt a vallatónak.

- Önnek volt egy másik testvére is, Edmund vagy Jenő?

- Igen. Magyarul Jenő, németül Edmund.

- Nem megfordítva van? Eugen a Jenő, Edmund az Ödön? Efölött hallottam vitatkozni.

- Ezt mi jobban tudjuk. Úgy van, ahogy mondtam.

- Ezen testvére is eltűnt önnek Bécsből a másikkal egyidejűleg. Mi oka volt arra?

- Úgy hiszem az, hogy az udvari kancelláriával együtt az ő állomása is megszűnt, s így neki nem volt oka Bécsben miért lézengeni tovább.

- S hová lett önnek e legkisebb testvére?

- Az egész hadjárat alatt otthon volt; ügyelt a gazdaságra, nem vett részt semmi mozgalomban, festészettel, zenével foglalkozott, s tanította játszani kisfiamat. Most is otthon van.

- Ön azalatt egy szabadcsapatot alakított saját költségén.

- Igen. Kétszáz lovasból, háromszáz gyalogból állt az; a kápolnai ütközetben magam vezényeltem a lovasságot.

- Ön megelőzött. Nem volt ön jelen a debreceni országgyűlésen?

- Miután két helyen egyszerre nem lehettem.

- Ez igaz. Hanem ahelyett a hadseregnél működött ön mint kormánybiztos.

- Elejétől végig.

- A forrói csata után nagy buzgalommal segített a szétrobbant felkelő sereget összegyűjteni.

- Úgy volt.

- E hatáskörében ön nagy erélyt fejtett ki. Hogyan tudott ön két hét alatt három újonc zászlóaljzat felruházni? Nem lenne szíves eziránt felvilágosítást adni?

Jenőnek szomorú szerencséje volt, hogy erről is pontosan értesülve kellett lennie.

- Megtudtam, hogy egy hajószállítmány posztó megy alá a horvát határőrök számára; azt elfogtam az útban. Ugyanazon barna posztót használtuk honvédeink atillájához is.

Jenő feleletei többet árultak el, mint kellett volna. Nemcsak nyugalmat, hidegvért, de életuntságot, önelhagyást.

A hadbíró próbára tette. Talán gyanúja volt.

Keresgélt a félretett vádiratok között. Talált egyet.

- Itt az mondatik, hogy ön a bányavárosi hadjárat alatt az állam pénzverdéből minden érc-készletet elkobzott, s azt magának tartotta.

Most már a harag pírja lepte el az ifjú arcát. Indulatosan kiálta fel:

- Az nem igaz! Az rút rágalom! Azt egy Baradlay nem tette!

E felindulás pecsételte meg halálát.

Ez bizonyítja, hogy ő az igazi. Így haragra gerjedni csak az képes, aki érezte a vádat, csak Baradlay Ödön maga.

Még azután sok apró részletet kérdeztek tőle. Meg tudott mindenre felelni. Ödönnek anyjához írt leveleiből ismerte bátyja szerepét.

Voltak olyan kérdések is, amik által más személyek lettek érintve; azokra megtagadott minden választ.

- Amit magam tettem, azt elmondom; másra nem fogok tanúskodni.

Tartania kellett tőle, hogy ha valakivel a többi vádlottak közül szembesítik, az rögtön elárulja kilétét. Azon kellett igyekezni, hogy röviden és gyorsan végezzenek vele.

Célt ért.

Olyan idő volt, amikor röviden végeztek és gyorsan.

Még egy utolsó vádpontot kellett meghallania.

- Ön a budai várostrom alatt a testvérével, Richárddal összezőrdült, s emiatt párbajt vívtak együtt.

- Mink? - riadt fel Jenő elsápadva. Erről a két testvér minden levele, miket anyjukhoz írtak, hallgatott mélyen.

- Igen. „Forradalmi párbajnak” hívják azt; a francia forradalom alatt volt az a divat, hogy ha két bajtárs összekapott, a vitát úgy egyenlítették ki, hogy mind a ketten az ostromlott várfal vagy a megrohant ellenség harcsora ellen vezették csapataikat; míg egyik győz vagy elesik. Ön ott is első volt a lábtón, s testvérét megelőzte. Igaz ez?

Jenő keble elszorult. Mi szörnyű háborgás lehetett az, mely ilyen hullámokat vetett! Hogy két ilyen testvér azt tehette? Ő még hinni sem képes azt, ki feküdt azalatt a tenger fenekén.

Mit feleljen erre? Talán nem is volt igaz?

- Egy Baradlay nem szokott dicsekedni!

Jó felelet volt.

Meg voltak vele elégedve.

- Mit tud ön felhozni védelmére?

Az ifjú büszkén felelt meg mindannyi helyett:

- Tetteinkben a védelem. Az utókor ítélni fog azok felett.

A hadbíró kikeresé könyvéből az esketési formát; a vészbírák felálltak, és utánamondták azt a vádlott jelenlétében.

Azután kivezették az előszobába.

A vészbíróság ülnökei voltak: egy ezredes, egy őrnagy, egy százados, egy főhadnagy, egy alhadnagy, egy őrmester, egy tizedes, egy szakaszvezető és egy közlegény.

Legelső e közlegény, aki szavazatát adja, és így fölfelé.

Egy óranegyed múlva visszahívták.

A hadbíró felolvasta előtte az ítéletet.

El voltak számlálva tettei, bevallva, rábizonyítva. Ki volt hagyva az, amit visszautasított. Maradt még elég.

És ezekért meg kell halni.

Fejével inte, hogy jól van.

Holnap reggel.

Nagyot fohászkodott.

Célt ért.

Csak azt kérte, hogy engedjék meg neki, hadd írjon levelet az utolsó éjszakán nejének, anyjának, testvérének.

Az meg lett engedve.

Megköszönte.

És olyan szelíden mosolygott végig bíráin. Egy könny nem ragyogott szemében.

Hanem a bírákéban igen.

Hiszen ők nem voltak okai annak, hogy az Eumenidák szomjaznak, hogy a Diráknak vér kell.

A TÚLVILÁGRÓL

Beálltak az őszi esős idők.

A Baradlay család visszaköltözött a körösszigeti nyári villából a nemesdombi kastélyba.

Az nem volt többé sebesültek kórháza. Elvitték azokat másfelé. Az államnak volt már joga hozzájuk. A harcos időknek semmi nyoma többé az úri lakban.

A melankólia élő képe e táj. Az udvar mindig tele sárga levelekkel, miket a platánfák hullatnak; a park minden fája veres, sárga és fakó. A kastély kétharmad része laktalan, ablaktáblái be vannak téve. Kocsinyom sincs az udvaron; vendég nem jár most! S a háziak szobáikon kívül nem mutatkoznak.

Fáj azoknak a természetet látni! A szabad lég agyonnyom ilyenkor. Jólesik a négy fal.

Minden cseléd fekete ruhát visel. *Még most* csak az ifjú úrnő atyjáért a gyász. A kis unoka is fekete ruhában jár. Kegyetlen gondolat. Egy kisgyermekre fekete ruhát adni, azt is megismertetni a búskomorsággal. A legkisebb is egész nap sír, valami baja van, amivel kisgyermekes vesződnék, s ami azoknak annyi kint okoz.

És aztán az egész napot együtt tölti a család. Szűk körben, egy szobában. Néha órákig nem szólnak egy szót, s midőn megszólal egyszerre a két nő, megesik, hogy ugyanazon a szón kezdik beszédüket; mint kik folyvást egy tárgy után, egy nyomon jártak lelkeikkel.

Ilyenkor azután egyedüli jó barát a könyv, a hallgatva társalgó betű.

Mert vannak betűk, amik nem hallgatnak. Sorok, amikben jajkiáltás, égzengés, gyászharang hangzik! Sorok, mik a posztóval bevont dobok hangján dübörögnek.

Ilyen sorokat találni azon év őszi hónapjainak hírlapi hasábjain.

Sorok, miknek olvasása után reszketve veti magát férje keblére Aranka, s némán öleli át karjaival, mintha azt hinné, hogy akkor azután nem veszítheti el.

És olyan halvány minden arc.

A kisfiú félve kérdezi egyszer anyjától:

- Megnémult-e az én atyám?

Egy ilyen hallgató együttlét alatt, a késő esti órákban, az együtt búslakodó Giant, az újfundlandi, hirtelen felugrott helyéről, s dühös ugatással rohant az ajtónak.

A mellékteremben nehéz léptek hangzottak.

Giant nem hallgatott semmi szóra; üvöltött, ugatott, s az ajtóra ugrált. Oly magaviselet, mely e faj komoly természetéhez s Giant jó neveléséhez éppen nem illett.

Ödönnek nyakörvénel fogva kellett az ebet az ajtótul elvonszolni, s meg kellett fenyíteni, hogy szokott helyére visszafeküdjék.

Azzal kinyílt az ajtó, s belépett rajta a vendég bejelentés nélkül. Olyan vendég volt az, aki nem szokta magát bejelenteni. Akinek joga van mindenüvé belépni, szentélybe vagy az úrnő hálószobájába; nappal vagy éjfélkor, mikor ebédelnek, alusznak vagy imádkoznak, engedelmet nem kérve és fedett fővel: egy zsandár.

Fején a rézhegyű sisak.

Azon rézhegyű sisak, amit a muszka testőröknél legjobban megbámultak a magyarok; s úgy látszik, e bámulat akar megörökítve maradni az új csendőrök fővegeiben. Amiért is elnevezte őket a néphumor „muszkahagyás”-nak.

A csendőr katonásan üdvözölt, fejéhez emelve kezét, és száraz hangon szólt:

- Bocsánat, hogy ily órában jövök, de sürgönyt hoztam Pestről. Újépület. Második pavilon. Baradlay Edmund úrnak.

Tehát itt van!

Ödön egy gyertyát vett fel az asztalról.

- Én vagyok az. Szíveskedjék ön szobámba kísérni!

- Engedelmet. A két úrhölgynek is hoztam levelet. Özvegy Baradlay Kazimirné és Baradlay Ödönné asszonyságok.

Tehát mind a hárman? Tehát együtt!

E gondolattól átvillanyozott mosoly rebbent át a két hölgy arcán. Csak egy pillanatig. Azután Aranka rettegve borult kis szopós gyermekére. Baradlay Kazimirné féltve takarta el kezeivel ölébe búvó kis unokája fejét.

Hát ezekből mi lesz akkor?

Kire marad a szopós gyermek, akinek az anyját befogják?

Bánja azt Themisz?

A csendőr elővette keblébe dugott piros bőrtárcájából a leveleket, s kiosztá azokat címeik szerint az illetőknek.

- Itt fogok várni az előszobában önök további rendelkezéséig.

Azzal ismét szalutált, sarkon fordult és kiment.

Mind a hárman sápadtan tekintének a kapott levelek címére, pecsétjére: ahogy szoktak fenyegető, rettegett tartalmú leveleket elébb borzadállyal körülnézegetni, mielőtt felbontanak. A pecséten a hadbírótság körirata, a cím szabályos irodai kalligráfia, kétszer aláhúzva e szók: „ex offo”.

Aranka bölcsőjébe fekteté ölében levő gyermekét. Azután ki-ki feltörte a maga levelét. Ugyanazon irodai szépírással mindenikben egyformán ez van írva:

„Kötelességemnek tartom az ide mellékelt, hivatalosan megvizsgált s elküldhetőnek talált iratot önhöz átmenesztetni.”

Alatta olvashatatlan macskakaparás mint név.

A mellékletben odacsatolt iratok voltak Jenő levelei.

Az Ödönhöz írt levél így szólt:

Kedves Edmund!

Én ma bevégzem azt, amiért éltem; meghalok elveimért.

Ne sújtson le ez eset; én felemelt fővel állok előtte.

Itt hagyom áldásomat, s magammal viszem hitemet.

Kiomló vérünk nem hull háládatlan földbe; arany boldogságot fog teremni egykor hazánknak, az emberiségnek.

*Ti csendesen fel fogjátok építeni a romokat, amik most a mi fejünkre szakadtak.
A hajó kormánya ismét kezetekbe fog kerülni, elébb vagy utóbb.
A mi sírköveink lesznek a jel, hogy ott szikla van, amerre nem kell a hajót kormányozni.
Én sorsommal kibékülve halok meg.
Jó nőmet, két kis gyermekemet van kire hagyjam; egy oly jó testvér mellett, mint te vagy,
nincs miért aggódnom sorsuk felett.
Töröld le Aranka könnyeit, kis Bélát, kis Edömért csókold meg helyettem, s ha kérdik
egykor a gyermekek hol vagyok, mondjad: szívedben vagyok!
Mondjad, otthon vagyok - anyám házánál vagyok - a haza sírjában vagyok.
Te pedig légy férfi, és ne hagyd el magadat!
Élj családunknak, kit tartson meg sokáig, és hazánknek, kit tartson meg örökké az Isten.
Testvéred, Eugen*

A fiatal nő levelében pedig ez volt:

*Kedves szeretett Arankám!
Lelkemben hangzik most is édes szavad: „Kövesd, amit szíved parancsol!” Követtem
azt.
Bocsáss meg nekem azért, hogy meghalok.
Kívánom, hogy midőn értem sírsz, tőlem vigasztalva légy!
Kis gyermekeidet bánatos arcoddal ne szomorítsd; tudod, hogy azok félnek bánatos
arcodtól, s korán elszoktatod vele gyöngye szíveiket az örömtől.
Légy jó anyámhoz, testvéreimhez; ők gondot viselnek rátok.
A kis arcképet takard be fátyollal, hogy ne jusson róla annyiszor eszedbe a múlt.
Nem kínozlak soraimmal sokáig; úgy szeretnék elmúlni, hogy az teneked ne fájjon.
Egy csókot küldök hozzád, keresztül a légen, keresztül az égen - vajon megkapod-e?
Isten oltalmazzon örökké!
A síron túl is szerető*

Eugenod

Az ifjú nő az ég felé emelte arcát, s ha szállnak szellemek a légen keresztül, e csókot éreznie kellett.

A túlvilágról jövő szerelemvallomás volt az; tiszta, éteri, csillagi szerelem, minő az angyaloké, a szellemeké, a testvérlelkeké.

Az anyjához írt levél pedig így szólt:

*Kedves, imádott jó anyám!
Ami szóval eljöttem tőled, azon szóval térek vissza hozzád: „Szeretlek!”
Tudod, hogy engedelmes, szófogadó fiad voltam mindig.
Aranka gyermekei koldulni nem fognak, ugyebár?
Mindent jól, bölcsen intéz el a sors.*

Aki meghal, annak meghalni jó.

Neked erős szíved van, neked magas lelked van; nem szükség, hogy az én erőmből hagyjak rád valamit.

A Gracchusok anyjának is odatették megölt fiait az ölébe - és nem sírt.

Azokat, aki dicsőn haltak meg, anyjaik nem siratják meg! Te mondád.

Tehát ne sirass!

Légy keresztény, és mondd: „Atyám, a te akaratod!”

És bocsáss meg halálomért mindenkinek.

Bocsáss meg annak, ki vádjával siettetett a sírhoz; és egykor tudasd vele, hogy nehéz tetteivel nagy jót cselekedett. Megkönnyíté rám nézve a meghalást. Köszönöm neki!

Én mindenkivel kibékülve válok meg innen, s hiszem, hogy nekem is megbocsát mindenki ideát.

Egy óra múlva odafenn vagyok az atyámnál. Ti ketten engem szeretetek legjobban valamennyiünk között. Mikor kicsiny voltam, s nehéz vitáitok voltak együtt, sokszor voltam köztetek engesztelő közbenjáró. Most ismét az leszek.

Anyám. Hívnak! Isten veled!

*Szerető fiad
Eugen*

Csak csendes, elfojtott zokogás hangzott, midőn a három levelet egymás közt hárman kicserélték. Nem volt szabad hangosan. A szomszéd szobában van az idegen ember, és mindent meghall!

Attól pedig meg kell kérdezni, hogy mire vár még.

De ki kérdi meg? Kinek van beszélni való szava e pillanatban? Ki tud magának parancsolni most?

Ödön letette homlokát az asztalra, és mozdulatlan maradt. Aranka odaomlott napa lábaihoz, s annak ölébe rejté zokogó arcát. A nagyobbik fiú, ki nem értette még az élet bajait, megrettenve húzódott kisöccse bölcsőjéhez, s csitítva inté, hogy most püsszeni sem szabad!

Leghamarább tudott keblének tengercsendet parancsolni az özvegy.

Letörülte könnyeit. Felállt.

- Egy percig ne sírjatok! Üljetek helyeiteken nyugodtan!

Példát mutatott, hogyan kell nyugodt arcot mutatni.

Azután az ajtóhoz ment, azt kinyitotta, és kiszólt:

- Uram, bejöhet már.

A csendőr belépett. A sisak a fején, bal keze a kardján.

- Van önnek még valami közlendője velünk?

- Van.

Azzal keblébe nyúlt, s egy kis, összehajtott csomagot vett elő.

- Ez.

Baradlay Kazimírné kibontá a csomagot. Egy kék selyemmellény volt abban. Aranka hímezte egykor; gyöngyvirág-füzérek voltak rajta és pensée-k. S a gyöngyvirág és pensée-hímzet között három lyuk, minőket golyók szoktak ütni, perzselt szélű, véres ajkú lyukak. A hímzetekről megtudták, „ki” küldte azt, s a három lyukról azt, hogy „honnan”.

A csendőr nem szólt hozzá semmit. Csak egy percre levette fejről a fővegét, amíg a csomagot kibontá a nő.

Baradlayné megkeményíté szívét. Még nem szabad! Szilárd ingatlan léptekkel ment szekrényéhez, felnyitá, kivett belőle egy papírba göngyölt tekercest, s azt a csendőrnek adta. - Száz arany volt.

- Köszönöm - monda.

A csendőr arra valamit beszélt az Istenről (mi köze hozzá?), s ismét szalutált, és elhagyta a termeket.

Most már aztán „szabad”!

A KŐSZÍVŰ EMBER ELŐTT

Most már aztán szabad!

Szabad az anyának gyermeke véres öltönyével őrgöngve végigrohanni termein, míg a kőszívű férj arcképe elé jut, ott leroskadni a földre, és zokogva mutatni fel előtte azt az öltönyt.

„Nézd!... Nézd!... Nézd!...”

És azután csókjaival elhalmozni, könnyeiben megfürösztetni azt a drága öltönyt.

„Ő volt legkedvesebb fiam!”

Szabad neki őrgöngve feleselni a képpel.

„Miért vetted el? Te vetted el őt tőlem! Vétett ez valakinek valamit a nap alatt? Ártatlan volt, mint egy gyermek, mint egy leány! Nem szeretett úgy engem senki, mint ő, soha! Mellettem volt, míg gyermek volt, s eljött hívásomra, mint férfi; otthagya kedvesét, rangját, dicsőségét, hogy velem jöjjön. Miért kellett ennek meghalni? Miért kellett ennek a szívét megszakítani, aki szelíd volt, mint egy galamb; csak mosolygott, ha bántotta valaki; soha harag nem lakott ebben a szívben! - Én üztem őt a halálba? Az nem igaz! Én nem üztem őt oda. - Igaz, hogy nehéz szó volt, amivel elbocsátám: »Nem azokat a fiaimat siratom, akik elvesznek, hanem téged, aki megmaradtál!« - De azért nem kellett volna neki énrajtam olyan rettentő bosszút állni! - Ez a gondolat nem támadhatott az ő lelkében. - Ezt te sugalltad neki. - Ez egészen a te rettentő szívedben szülemlett gondolatokhoz hasonlít. - Le akartál a földre zúzni; itt fekszem. Lábad alá akartál tiporni; ott vagyok. - El akartad veled ismertetni, hogy holtod után is megverhetsz kezeddél; érzem, vonaglom alatta. - Nem hazudok előtted emberfölötti erőt, nyomorult vagyok. Nyomorult, amilyen csak egy anya lehet, aki temet. Te pedig kegyetlen vagy, mint egy apa, ki fiait maga után hívja. - Ó, ismerj velem irgalmat. - Nem küzdök veled, meghódolok. - Ne vidd el a többit! - Másik fiam is ott áll, ugyanazon sír szélén; ne taszítsd bele rettentő kezeddél. Ne hívd el, ne hordd el tőlem egyenkint valamennyit. Ne látogass meg így, amint fogadtad halálos órádban. - Én jót akartam. Isten a tanúm. Nem tudtam én, hogy ez így fájni fog.”

És ott maradt ajultan az arckép előtt.

...Az is szabad volt.

Az arckép pedig nem válaszolt semmit.

A végzet betölt; megváltozhatlan volt. Most már hasztalan lett volna Ödönnek előállni, és belekiáltani a világba: „Én vagyok az, nem a másik!”

Nemcsak oktalanság lett volna az most már, de kegyetlenség saját családjához, melynek most már ő egyedüli fenntartója.

Nem maradt hátra más, mint tisztelettel hajolni meg a magát feláldozott testvér emléke előtt.

„Ő volt közöttünk az egyedüli hős.”

S ezt jól mondta; mert meghalni egy ügyért, melyet imádunk, s melyben hiszünk - emberi becsvágy; ámde meghalni egy ügyért, melyet imádunk, de melyben sohasem hittünk - emberfölötti áldozat.

Amazok „derék emberek”, de ez a „hős”.

Derült-e ki valaha e véres tévedés? Meglehet! Mind a két félnek annyi elrejtőnivalója volt abban a titokban, hogy egyik sem híresztelhette el. Mire aztán kiderülhetett e szent csalás, akkorra már oly egyhangúlag riadt fel az egész világ kárhóztató szava e tények felett, hogy a megtörténtet és meg nem történtet öröme a feledékenységnek engedték. És elvégre - egy ember tényeért egy ember kiszűnt. Az adósság le volt fizetve. Ödön már „bene latet” (jól rejtve van).

Meg van cserélve a szerep egy varázsló pillanatban; amazé lett a hősi vég; neki maradt a csendes munka, a világtól elvonult szemlélődés, a jobb időkre váró remény, a hallgató élet.

De hátravan még Richárd!

A BÖRTÖN TÁVÍRDÁJA

Hát Richárdnak nem adott hírt Jenő?

Ó, igen. Az is ugyanazon épületben volt fogoly, ahol ő. A börtönnek volt egy távírdája, mely átszolgált valamennyi cellán; mely folyvást működött, melynek útját nem lehetett állani, melytől a foglyokat semmi hatalommal meg nem lehetett fosztani.

Ez a távírda volt: *a fal*.

Nincs olyan vastag fal, amelyen a kopogtatás át ne hallassék.

Mikor aztán egyet kopogtak a szomszéd cellából a falon, az volt az „A”; mikor kettőt hirtelen egymás után, az volt a „B”; a három koppantás a „C”, és így tovább az egész alfabet.

(Megbocsáss, türelmes olvasóm, hogy ennyi abécére tanítalak ebből a „nagy” iskolából.)

Ez a táviratozás feltartóztathatlan volt, körüljárta az egész épületet. Megértette azt mindenki, és beletanult az első napon, és járt folyvást a néma beszélgetés. Egy kérdés, mely kiindult az épület egyik szárnyából, és ment tovább, egyik szobától a másiknak adva, míg rátalált arra a szobára, amelyből a feleletet megadták rá, s akkor ismét végigment a kérdezőig.

Azon a napon, mely Jenőre nézve utolsó naplemente volt, ez a kérdés járta végig a falakat:

„Mi lett?”

Vissza rá a válasz:

„Halálítélet.”

„Ki?”

„Baradlay.”

„Melyik?”

„Az öreg.”

Richárd szobáján is keresztülment e kriptogramm, s ő újra kérdezett:

„Keresztneve?”

Még egyszer ismétlé a válaszadó fal:

„Az öreg.”

Richárd pedig Jenő öccsét szokta mindig „*az öreg*”-nek híni. Gyöngédség, tréfa s Jenő komoly magaviseletének jellemzése volt ez elnevezésben, ami fiatalemberek között szokásos.

Ha az, amit azon falak egy időben egymásnak beszéltek, mind basreliefnek maradt volna meg rajtuk, azokból többet olvashatnának le a régiségbúvárok, mint Ninive falairól!

AZ ELSŐ TÖRDÖFÉS

A diadal ragyogásával arcán, szemeiben a kéj kielégített mámorával veté oda a tudósítást Edit elé Plankenhorst Alfonsine.

- Itt van, olvasd!

A szegény leány, mint bárány a tigris előtt, nem védte magát, nem reszketett, csak lecsüggeszté fejét.

A tudósítás Baradlay Eugen, alias Ödön, volt kormánybiztos halálát hirdeté - hitelesen - hivatalosan.

Azt Edit nem ismerte. A valódit.

Mégis fájt érte a szíve. Egyik testvér.

De nem merte megsíratni. Az bűn! Paragrafusok vannak, amik tiltják.

A szép fúria pedig rózsapiros ajkait felhúzva szép fehér fogsorairól, s villogó nagy szemeit kerekre felnyitva, e szókat sugá rokona fülébe:

- Egyet már megöltem!

És összeszorított öklével a levegőbe sújtott, mintha az szorítaná a láthatatlan tört, melynek mérgezett hegye eléri bárminő távolból is áldozatait.

- Ezt már megöltem. Én! - S öklével keblére ütött, arra a csodaszép kebelre, melyben egy mennyország lakhatnék, tele angyalokkal.

Azután megragadta kezével Edit vállát, és szemeit annak szemeibe sugározatva szólt:

- A pap leánya már özvegy. Most már következik a másik. Most következik a tied!

És elég kegyetlen volt egy göngyöleget ajándékozni Editnek, melynek tartalma egy vég fekete krepon volt.

- Itt van gyászruhád kelméje, varrd meg!

És Edit megköszönte az ajándékot.

...Ha tudta volna Alfonsine, kit ölt meg. Azt, kit csókjaival halmozott el egykor; ki őt legjobban szerette valaha; ki szerette halála órájáig - és még akkor is megbocsátott neki, midőn kezére ismert a kézben, mely sírba fekteti.

A FEJGÖRCSÖK NAPJÁN

A teljhatalmú kormányzónak fejgörcsei vannak.

Brescia ostroma alatt kapta azokat.

Mikor bevonult az elfoglalt városba, egy ablakból valami szerzetes kétsövű fegyverrel kétszer lőtt a fejéhez. Nem találta.

Megtorlásul a tábornok hekatombát csinált a város fő-fő polgáraiból.

Hanem a fejét mégis eltalálta valami.

A rettenetes fejgörcs, melynek löktetései alatt, mintha mindazon golyó találkoztát adna egymásnak az ő agyában, amit ő „izent” másoknak.

Ily óráiban a nagy embernek félelem hozzá közeledni.

Őrjöng a fájdalomtól, s legkedvesebb emberére is dühös.

Mindenkiben hibát talál, mindenkire gyanakszik, senkinek nem irgalmaz.

Hisz az ő fejének sem irgalmaz az a láthatatlan démon, aki kínpadra feszíti a hatalmast; homloka körül csavarja a spanyol diadémost, s kalapácsokkal üti halántékait; ki forró pokol-légbe mártja bele fejét, és szemei előtt tűzzel festi ki a világot.

Hasztalanul jönnek hozzá ilyenkor kegyelemért, hasztalanul magyarázzák előtte a napfényű igazságot! Hát az ő kínzója kegyelmez-e neki? Hát az ő tortúrájának van-e valami igazság írva a gyógyszerekben?

És ezen ember tartott törvényt egy legyőzött nemzet felett.

A kínzó fejgörcsöknek egy ilyen órájában, este későn, a gyötrött ember egyedül ült szobájában, s tizedszer vágta földhöz az orvosságot, amit tízszer megújított egy nap.

Ilyenkor senkinek sem volt szabad hozzá bejönni. Még az orvosokat is kikergette. Miért nem tudják legyőzni az ő üldözőjét?

Ágyba nem feketett, mert úgy ki nem állta a rohamos fájdalmat. Fenn ült vagy járkált.

Komornyikja mégis be mert hozzá jönni lábhegyen.

- Ki az? - rivallt rá egy háborgatott tigris haragjával a nagy ember.

- Valaki akar excellenciáddal beszélni.

- Űzd el!

- Egy nő.

- Pokolba valamennyi jajveszékkelő asszonnyal! Ma nem akarok nyafogó pofákat látni. Ma kirúgom, aki könnyörög. Semmi nőt nem fogadok el.

Sok nő taposta azon időben az ő küszöbét. Gyászruhás nők.

- Az a hölgy Plankenhorst Alfonsine bárónő - bátorkodék a komornyik megjegyezni.

- Hát az nem maradhat a pokolban? Éjjel van nálam látogatás ideje? Meg Alfonsine baronesse-nél?

- Azt mondja, hogy legsürgetőbb beszéde van excellenciáddal, rögtön, és ha félholtan fekszik is, beszélnie kell.

- Erős jellemű dáma. Jó. Bocsásd be! Hisz ez nem nő, hanem ördög.

Azután leült karszékébe, feje kendővel bekötve; úgy várta látogatónéját.

Alfonsine útiköntösben lépett be hozzá, s gondosan betette maga után az ajtót.

- Kérem, baronesse, amit mondani akar, csak röviden, mert a fejem fáj.

- Röviden fogok szólni, tábornagy úr; ma tudtam meg, hogy ön föl fog mentetni Magyarország kormányzóságától.

- Háh! - A beteg embernek ez egy ágyúlövés volt az agyán keresztül. - Én? És miért?

- Végét kell szakítani a szigornak, amit ön eddig gyakorolt, s felvilágosítani róla a világot, hogy az nem a kormánypolitika hibája, hanem személyi túlbuzgalom.

A beteg ember két tenyerét halántékaira nyomta. Valami ki akart törni azokon.

- Holnapon túl más rendszer álland be, más tényezőkkel. A halálbüntetés megszűnik, s csak fogságot fognak azontúl az elítéltekre mérni.

- Ah! Nagyon köszönöm önnek ezt a hírt, baronesse, nagyon köszönöm!

- Előresiettem, hogy önt jókor értesíthessem. Holnap reggel megkapja ön felmentését, még egy éjszaka van hátra, ami alatt önnek tennie lehet.

- Tenni fogok! Arra esküszöm!

- Ön tudja, minő fogadás köt engem önhöz? A bosszú. Megalázva; széttiporva látni azokat az embereket, kik bennünket megtámadtak, kigúnyoltak, kik elpusztításunkra összeesküdtek. Kiirtani azt a javíthatlan ivadékot, mely ha életben marad, újra felemeli a fejét, újra harapni fog. Megbosszulni azt a sok nemes vért, mely végigöntözte ez átkozott földet. Ezért imádom önt, mert önnek ez kezében volt, és megtette azt.

- Igen! Ön is sokat mozdított elő e munkában. Jobb felfedező rendőrsége nem lehet egy miniszternek, mint ön volt nekem. Ön minden adatot össze tudott szerezni; minden gúnydalt felhajhászott, mely a nagyok ellen ki volt adva, s ami a bűnbocsátnak legjobban útját állja. Mert a sebet még megbocsátjuk, de a paszkvillt soha. Ön jól működött a tűzrakásban. Valóban szükséges, hogy legyenek ilyen lények a nap körül, mint ön, akik elfogják a napvilágot, s árnyékot vetnek a földre; akik mérget csepegtetnek a sebekbe, és bosszúterveket koholnak ki, mik férfi agyában soha meg nem születtek volna. Asszonyok, kiket megszállt az ördög lelke.

- Ön hízeleg nekem, tábornagy. Én büszke vagyok arra, hogy gyűlöletem álmaim én álmodtam.

- És jó, hogy van egy félőrült ember, kit gyeheennai fejjöröcsök kínoznak, s aki olyankor, midőn egész vére a fejében forr, mikor ez égő katlanban agyveleje megfő, képes a saját testvérét lelövetni; jó, hogy van ilyen ember, aki az ön álmaim megvalósítja. Most éppen ilyen órái vannak. A világ vértengerben úszik körülötte. S az égő fej szomjazza az egész vértengert! Holnap reggelre tán elmúlik a kín, holnap reggelre már elmúlik a hatalom. Mit tegyek ez idő alatt, angyalarcú szép hölgy?

- Mindent! A százfejű hidrának most egy nyaka van. Ez a nyak az ön kezében. Egy szorítás e kéztől, s a munka be van fejezve. Akkor aztán repülhet a kegyelem galambja az olajággal. A denevérszárny gyorsabban repült!

- Tehát sietni kell, ugye? Használni a rövid időt? Úgy lesz! Most tíz óra van. Holnap tíz óránál hamarabb a futár nem érkezik. Fél nap idő. Nem fél „nap”, egy egész „éj”. Sok éjszakát lehet csinálni egy éjszakából, ugye, kisasszony?

A nagy férfiú csöngetett.

- Hadsegédem jöjjön be!

A hívatott megjelent.

- Menjen ön sietve a főhadbíró ezredeshez. Mondja neki, parancsolom, hogy ma 12 óra előtt minden hadbíró készen legyen a keze alatti perekkal. Tizenkét órakor összeüljön minden haditörvényszék. Reggeli három órakor minden ítélet itt legyen nálam. Reggel öt órakor minden vádlott készen legyen ítélete meghallgatására. A helyőrség fegyverben álljon! Sietve!

Mikor a hadsegéd eltávozott, a hatalmas ember Alfonsine-hoz fordult.

- Meg van ön elégedve a gyorsasággal?

Alfonsine mást kérdezett tőle:

- Köztük van-e Baradlay Richárd?

- A legelsők között van.

- El ne felejtse ön, tábornagy, hogy ez az egy ember több kárt tett nekünk, mint mások ezren; hogy úgy gázolt legjobb hőseink vérében, mint az öldöklés démona. Hogy még a haditörvényszékek is szeme közé nevetett, s beszélt hozzájuk, mint Coriolan a volskusokhoz. És hogy a leghatározottabb ellenség, ki mindent újrakezdeni képes, amíg él.

- Mindent tudok felőle, baronesse. Első sorban áll a feljegyzettek között.

Alfonsine-nak megvolt az a gyönyöre, hogy egy hosszú névsorban olvashatta Baradlay Richárd nevét, veres tintával kétszer aláhúzva.

Piros vére legyen a harmadik!

- És most köszönöm a jókor hozott hírt, kisasszony! Nagyon köszönöm. Mikor ön jött, még csak szét akart szakadni a fejem, most már úgy érzem, mintha az összecsapódó földteke és üstökös közé volna szorulva. Most már hagyjon magamra! Valamit tépnem kell, ami a kezem közé akad, s ilyenkor nem jó közelemben lenni.

- Jó éjszakát!

- Hahaha! Átkozott jó éjszaka vár rám. Szerencsés utat.

- Az enyim az.

A delnő eltávozott.

A fejgörcsös ember csakugyan talált valamit, amit összetépjén. (Azon napokban híre futamodott, hogy szállására tolvajok törtek be, s minden kardbojtját ellopták. Egyebet semmit. Hihetetlen történet.)

Egész éjjel nyugtalanul járt fel s alá szobájában, s nehéz nyögése, hörgése, feljajdulása keresztülhallatszott a kettős ajtón.

Plankenhorst Alfonsine sem hunyta le ez éjjel szemeit. A rémes öröm, a bűvös izgatottság elűzte kebléről az álom malasztját.

És korán reggel a hajnali vonattal vissza akart utazni Bécsbe.

Ez még csak előérzete a gyönyörnek, amit érez. A kék otthon vár reá. A másik leánynak a kétségbeesése.

Ébren számlálta az órákat.

Most tizenkét óra... Most ülnek össze a haditörvényszékek... Most olvassák fel a vádlott bűneit... Most kérdik tőle: „Van-e valami védelmed a világon?”... Nincs... Most visszaviszik börtönébe.

Most egy óra... Tanakodnak fölötte... Nincs aki egy szóval tudná mentetetni... Mostan szavaznak...

Két óra... Az ítéleteket mostan írják... Nagy sietve viszik a teljhatalmú úrhoz.

Három óra... A fejgörcsös ember minden ítéletnek aláírja nevét. Tüzet lát maga előtt. Tűzlapra ír vérbetűket.

Négy óra... Minden készen van... Aki tudott az éjjel aludni, felköltik... Megmondják neki, hogy nézze meg még egyszer, milyen szép ez a világ... A pirkadó hajnal, a halványodó csillagok... Még egyszer, és aztán soha többé.

Nem maradhatott a falak között tovább. Bérkocsija ott várt rá a vendéglőudvarban egész éjjel. Útipoggyászát levitette, s a főhadbíró ezredes lakása elé hajtattott.

Az is jó ismerőse volt. Mint a sírásónak a halotthordó. Tudta, hogy most ébren és otthon találja. Bebocsáták hozzá. Féltek tőle, mint a vámpírtól.

Az pedig egy igen komoly, hidegvérű, kevés szavú férfi volt.

- Vége van az éjjeli munkának? - kérde Alfonsine.

- Vége.

- Mi van az ítéletekben?

- Halál.

- Mindenkiében?

- Kivétel nélkül.

- Baradlay Richárd?

- Köztük van.

- El van ítélve?

- Halálra.

Alfonsine megszorítja a férfi kezét.

- Jó éjszakát!

Az nem adta vissza hideg kezével a szorítást, s azt mondá:

- Reggel van.

Hiszen nem neki szólt sem az üdvözlés, sem a forró kéz görcsszorítása.

Alfonsine sietett a vasúthoz.

A vonat korán indul.

Az ötórás harangszót ott hallotta.

Ez a lélekharang neki.

Most olvassák fel ítéletét... Most fordítja arcát az ablakon bemosolygó hajnal felé, s kér tőle egy kis pirt kölcsön... Most török el feje fölött a pálcát... „Istennél a kegyelem!” - Denevérszárny, repülhetsz!

E közben a nap tányéra a láthatár fölé emelkedék. A vonat körül utasnép sürgött-forgott, helyezkedett, s beszélt arról, hogy milyen hideg van ma reggel.

Alfonsine nem érezte azt. Még nyakkendőjét is leveté; hősége volt. Hátat fordított a napnak, úgy nézett vissza a ködös városra. Tán azt várta, hogy egyszer csak e párázatból egy ködarc fog kiemelkedni, felhőhomállyal rajzolva, s annak még egyszer utoljára a szeme közé fog nevetetni.

A vonat tovarobogott.

Negyven perc volt öt óra után.

A TÓR HEGYE LETÖRVE

Nem robogott eléggé gyorsan a gőzmozdony. Alfonsine a villámmal szeretett volna utazni. A denevérszárny tízszer is megjárta azt az utat, amit a gőz egyszer.

Türelmetlen volt. Vágyott otthon lehetni. Lelkével előresietett.

Jólesett, hogy nem volt útitársa, az első helyen utazott; nem vonta el senki közönyös beszélgetéssel, öngondolataival kéjeleghetett.

A bécsi indóháznál ott várta hintaja. Sietett keresztülfurakodni a tömegben, hogy első lehessen, ki a pályaudvarból kijut.

Kocsisát is gyorsaságra unszolta.

Hazaérve futott fel a lépcsőkön.

Futott a szobákon keresztül, míg rátalált Editre. A leány gyászruháját varrta.

Alfonsine odarohant eléje, s a jóllakott bosszú kacajával vágta szívéhez e keserű szókat:

- Megöltem őtet!

A lelkébe kapott haláldöfés után a leány fájdalomteljesen emelé szemeit a magasba, Az a sugár, az a glória volt ez arcon, mely a szent szűz tekintetében világít, midőn szemeit a keresztfa magasságához felemeli.

És azután mélyen sóhajtva lehajtá fejét keblére, s kezeit ölébe ejté.

De nem sírt, nem átkozódott.

- Megöltem a kedvesedet!

Leánya megérkeztere most Plankenhorstné is elősietett. És annak aztán elmondá Alfonsine az egész történetet: hol járt, mit tett, miket beszélt. Minden körülményt, minden szót. A nagy sietséget, a gyors sikert. A tökéletes sikert. A bosszú pohara megtelt.

És a két hölgy úgy kacagott, úgy örült ezen; úgy ölelte egymást, úgy hízelegtek, úgy becézték egymást, mint akik nagy, örvendetes diadalokat vívtak ki; ahogy örülni szoktak anyák, leányok egymás szerencséjének, boldogságának.

Szinte elfeledkeztek nagy boldogságukban arról a harmadikról.

Hát az áldozat nem vonaglik?

- Hát te nem sírsz?

A teknőnc még él, ha az agyvelejét kiveszik; hát egy leányszív még annál is szívósabb? Nem értette talán?

- Richárdod meghalt!

A leány nem szólt semmit; kezeit keblére tette, és szemeit gyászruhájára függeszté. És nem sírt. Nagyobb fájdalom volt az, mint hogy könnyei lehettek volna. Nagyobb rémület, mint hogy mozdulatot engedett volna.

- Te bárgyú! Nem érted? Kedvesed meg van ölve. Megölve, mint az enyim. Özvegy vagy. Tudod-e már, hogy mi ez a fájás? Ami nekem mindennapi hálótársam. A véres kísértet feje vánkosomon. Most már a tieden is ott van.

Edit nem borzadt össze. Hozzá volt szoktatva már e rémes ábrándhoz. Hiszen mindennap azzal kelt, azzal feküdt.

És Alfonsine-t dühödtté tette e könnytelen némaság. Diadala legmagasabb gyönyörétől érezte magát megfosztva e szenvedő nyugalom által. Hisz azért sietett úgy haza, hogy lássa őt is a földön fetrengeni, és átkozni Istent és embereket, és éles vasat keresni saját keble ellen, mint ahogy az látta őtet.

És a megtiport gyermek nem dühöng, nem zokog, nem vonaglik.

A denevérszárnyú léleknek ez ingere volt.

- Gondolj rá, te nyomorult, hogy a leggyalázatosabb halállal halt meg, amit emlegetni is szégyen! Hogy most, e percben ott ásnak neki a homokban egy gödröt, és belökik dicstelenül; és földet taposnak a fejére anélkül, hogy valaki egy imát mondana el fölötte, és te még a sírjára sem fogsz találni soha!

A leány magában sóhajtott és válaszolt: „Magához vette Isten, s én gyászolni fogom örökké.” De kimondani nem bírta ezt. Nagyobb fájdalom volt az, mint hogy szavai lehettek volna.

- Sírj hát! - ordítá dühödtlen a szép menád, s lábával dobantott, és ökleit összeszorítá, hajfürtjei vonaglottak hevült arca körül. - Sírj nekem! Sírj!

E pillanatban benyitotta az ajtót a komornyik, és jelenté:

- Baradlay Richárd úr van itt.

A feltárt ajtón túl a mellékszobában ott állt Baradlay Richárd polgári öltözetben.

Ha mindez valóban historice így nem történt volna, azt mondanák rá: „theater-coup”.

Pedig hát valósággal így következett egymás után.

A fejjörcsök embere azt az utolsó tizenkét órát arra használta fel, hogy elővette százhusz legfőbb vádlott perét, ítéletet hozatott benne. Az ítélet mindnek halálra szólt. Ő pedig megkegyelmezett valamennyinek. Teljhatalma volt rá.

Nem is hogy büntetéseiket átváltoztatta, enyhítette volna; elengedte minden dolgukat végképp és egészen. Menjenek szabadon.

A fejjörcsök embere e kínzott órájában csakugyan bosszút állt; de nem az elbukottakon, akiknek ő tartotta a fejükön a lábát, hanem a miniszteren, aki az ő fejére készült gázolni.

Tömegestül lökte oda közéjük a végbocsánatot. A legjobban terheltek közé. Most már tessék a miniszternek tovább játszani a partit.

Ez volt az ő válasza Plankenhorst kisasszony izenetére.

Alfonsine rosszul tanulmányozta a lélektant. Rosszul ismerte ki az embereket. Különösen rosszul figyelte meg a mérgek hatását!

Mikor Richárddal tudatták megkegyelmeztetését, ami ránézve a legváratlanabbul jött, a főhadbíró behívatta őt magához.

- Ön ugyan kegyelmet kapott, s szabadságát is visszanyerte - mondta neki -, hanem egy időre Magyarországon nem maradhat. Körül fog határozatni valamely más koronaországi városba. Például talán Bécsbe.

- Mindegy, akárhová.

- Tehát maradunk annál, hogy Bécsbe. A tábornagy úr, ki ma önnek kegyelmet adott, azt izeni önnek, hogy ha Bécsbe feljut, legelső gondjának tartsa felkeresni Plankenhorst Alfonsine

úrhölgyet, és megköszönni azon szíves közbenjárását, mellyel az ön megszabadulását kieszaközölte. Ezen úrhölgy közbejötté nélkül ön nem nyerte volna vissza ily hirtelen szabadságát. Tehát megköszönje neki!

- Kötelességemnek tartom.

- Még egy dolgot! Önnek testvére Eugen, azaz Ödön, az osztó igazságnak áldozatul esett.

- Azt már hallottam, csak azt nem tudom, hogy a német és magyar név...

Szavába vágta nyersen:

- Először is önnek nem volt szabad semmit hallani, mert fogoly volt, s a foglyokkal közölt hír áruulás. Továbbá pedig én nem kértem öntől filológiai oktatásokat, hanem hogy hallgasson rám.

Azzal kivett egy kis papírtokot fiókjából.

- Önnek testvére levágott hajából egy fürtöt hagyott önnek. Vigye!

Richárd kibontá a papírtokot, s ámulatlan szólt:

- De hiszen ez...

Ismét szavába vágta:

- Nincs több beszédem önnel. Adieu!

S azzal kitolták az ajtón.

Csaknem kiszalasztá a száján, hogy hisz ez szőke fürt; Ödön haja pedig fekete.

Sietett hát a parancs szerint azonnal Bécsbe. Még jókor érkezett a reggeli vonatra.

És utazott ugyanazon a vonaton, amelyen Alfonsine. Csakhogy ő a harmadik helyen, mint szegény elbocsátott fogoly, az pedig az első helyen.

S amíg Alfonsine a bosszú gyönyörében kéjelgett, bosszújának épen maradt tárgya tőle néhány ölnyi távolban három nagy talányon törte a fejét.

Az első az volt: „Mit jelent ez a szőke hajfürt, mit az Eugen névvel azonosított Ödön?”

A második az volt: „Miként köszönheti ő megszabadulását Plankenhorst Alfonsine-nak?”

A harmadik meg az, hogy „Hol fogja ő megtalálni Editjét, s mi jön azután, ha megtalálta?”

Megoldást egyikre sem talált.

A KŐSZÍVŰ EMBER FELEL

Mindennap, de mindennap ott fekszik a fiavesztett özvegy, arccal a földre leborulva a kőszívű ember arcképe előtt.

Mindennap újra meg újra ostromolja ez örök könyörgéssel: Ne vedd el másik fiamat!”

Monomániája kezd lenni ez a harc egy festett képpel.

S a festett kép oly szívtelen, oly hallgatag.

S a jajkiáltó sorok, mikben gyászharang, dobörgés hangzik, még mindig jönnek a hírlapokban, mint új meg új üzenet a fellegetes égből.

Egy esős nyári nap hideg estéjén ismét együtt volt a család. Szokatlan júliusi hidegek jártak a lapályon; a kandalló körül ültek, midőn újra hangzottak azok a fegyveres léptek az előteremben, mik Giantot fektéből feluszítják, s ismét benyit az a vendég, aki nem kocogtat az ajtón: „szabad-e”?

Ugyanazon csendőr az, ki a minapi leveleket hozta. Ugyanaz a merev, katonás arc, mely semmi indulatot el nem árul.

- Egy levél Baradlay Kazimírné asszonynak. Újépület, második pavilon.

Reszketve kel fel előtte mindenki.

Ez a halálmadár.

Tántorogva, féltébolylultan járul eléje a szólított nő, s reszkető kezét nyújtja a levél elé.

És aztán karját arca elé emelve, eltakarja előle szemeit, mintha nem akarná látni azt, amit kezében tart.

- Olvasd! - szól, a levelet odanyújtva Arankának. És maga karszékébe roskad vissza.

Arankának már szabadalma van borzalmas leveleket elolvasni.

Ő töri fel a pecsétet; ő bontja fel a borítékot, ő hüvelyezi le a levelet. És azután elolvassa azt:

Anyám. Szabad vagyok!

Richárd

Az anya nem hisz annak, amit hallott! Látni is akarja.

Kiragadja menye kezéből a levelet, és arca elé tartja.

Igen! Ezek az ő vonásai! Ez az ő írása! É! Ír! Megszabadult!

Ez való. Ez nem álom.

És a levéllel kezében elfut; beveszi magát belső szobáiba. Ott, hol férjének arcképe áll, zokogva leül a kerevetre; újra meg újra elolvassa a rövid levelet. Aztán feltartja azt a mindenütt szemébe néző arckép elé, mintha azt kívánná attól, hogy az is olvassa el. És végre megcsókolja a festett arckép kezét. A kezét, mely megbocsátott, a kezét, mely nem sújtol többé.

Ama közbenjáró, ki míg kicsiny gyermek volt, ha nehéz vitáik voltak szülőinek, annyiszor járt apától anyához engesztelő rebegéssel: odafenn van már - s ismét kibékíté őket!

A KÉRŐ

Richárd egész nyugodtan és kedélyesen lépett be Plankenhorsték termébe, mint aki régi ismerősök közé érkezik.

Nem látta meg a két Plankenhorst úrhölgy arcán a kísértetlátó elrémülést; csak azt látta, hogy Edit az öröm kétségbeesésével rohan eléje, és a túlvilágról jött önfeledés mámorával borul keblére, átöleli nyakát karjaival, őrző erőszakkal szorítja magához, és lélekvesztett felmagasztaltsággal rebegi: „Richárd, kedves Richárd!”

Most már tud sírni.

Idő kell hozzá, míg magához bír mindenki térni az indulatrohamból.

Míg Edit karjai lefoszlanak kedvese nyakából, míg Alfonsine meggyőződik felőle, hogy ez csakugyan élő ember és nem kísértet, akit maga előtt lát.

Hanem még ezután is, hogy Edit Richárd kebléről lebontakozik, ott marad mellette, s jobbát két kezébe fogva tartja, mintha el volna nála határozva, hogy azt soha többé el nem ereszti.

Richárd mindezt olyan természetesnek találja.

A leány menyasszonya. A vőlegény halottaiból támadt fel. Itt van ok rendkívüli öröme, az öröm szokatlan kitöréseire.

Azt is hiszi kitalálhatni, hogy Alfonsine miért oly sápadt.

Palvicz nem terheli lelkét. Becsületes harc volt közöttük. Aztán semmi köze annak ehhez a házhoz. Hajó és horgony elszakadtak egymástól.

Plankenhorstné az első, ki beszélőtehetségét visszanyeri.

Edihez intézi szavát:

- Edit kisasszony! Nem látom át, miért ez önfeledtség, ez elragadtatás egy idegen férfi irányában? Mi tetszik önnek, uram? - szól aztán Richárdhoz fordulva.

Edit pirulva ül vissza helyére; de most már gyönyörrel nézi a varrott gyászruhát, míg Richárd előbbre lép, s őszinte, rosszaság nélküli szívélyességgel fordul Alfonsine baronesse-hez.

- Legelőször a hála kötelessége hozott ide. Én ma hajnalban halálra ítéltettem, s még azon órában kegyelmet kaptam. A kormányzó, ki teljesen fölmentett, s szabadságomat visszaadta, lelkemre köté, hogy legelső kötelességemnek tartsam e szabadulásomért nagysádnak hálámat kifejezni. Nagysád közbenjárulása nélkül legalább tizenöt évi fogságot kaptam volna. Fogadja érte hálámat!

Megannyi sarokkal tapodás egy kígyó fejére.

Hálát adni a megszabadulásért Plankenhorst Alfonsine-nak!

Köszönetet attól az embertől, akinek elvesztéséről álmódott, amin töprengett, amiért fáradott annyi idő óta!

És aki kulcsával bír e talánynak, melyet senki sem ért, az Alfonsine.

Ő már érti egészen.

Hiszen megtörténik sokszor, hogy a földből visszaüt a villám az égbe.

Vak Sámson magára rántja a filiszteusok karzatait, akik játszani akartak vele.

És ő most látja, hogy mit cselekedett.

Mániákus dühében megszabadítója lett annak az embernek, kit elveszteni akart.

Ha ő hagyja azon az éjszakán fejförcsével vesződni azt az embert, ha hírt nem visz neki az őt fenyegető fordulatról; ha engedi a dolgokat a maguk szomorú következetességében lefolyni, akkor Richárd ott marad fogságban. Nem hal meg, de tizenöt évig el lesz temetve. Mire onnan előkerül, kész öregember, és Edit agg hajadon.

És ezt ő rontotta el!

Ő vetette ki sarkából annak a kriptának az ajtaját, melybe Richárd el volt temetve; mert nem érte be vele, hogy ott feküdjék a koporsóban, azt is akarta, hogy halva feküdjék ott.

És ezzel szabadította ki.

Nincs hátra egyéb, mint e nyájas, üdvözlő arc előtt porrá lenni.

Plankenhorstnéra került a sor, hogy helyálljon. Neki hidegvére volt már.

- Uram! Ön félreérthetett valamit, amit önnek tán nem komolyan mondtak. Azon szolgálatot, melyet ön említ, családunk egyik tagja sem tehette önnek, azon csekély oknál fogva, mert mi ez ügybe nem avatkoztunk soha. Mi minden közélettől visszavonultan élünk, senkivel nem érintkezünk, s országos ügyekbe nem ártjuk magunkat. Termeink zárva vannak a társaság előtt. Ezt ön előtt is kénytelen vagyok határozottan kijelenteni. Úgy hiszem, ön elég világbeli jártassággal bír ezt megérteni.

- Teljesen értem, bárónő, s e mostani látogatásom, biztosítom önt, utolsó.

- És reménylem, rövid.

- Az is meglehet. Azt három szóval elvégezhetem. Ön tudni fogja, hogy másfél év előtt Edit kisasszonyt eljegyeztem.

- Annak a következményeire most már gondolni sem lehet.

- Miért nem?

- Azt jobb lesz, ha ön nem magyarázhatja meg magának.

- De azt tudnom okvetlenül szükség.

- Tehát meg is hallhatja tőlem, ha éppen önmagától nem akarja megkérdezni. Mikor ön Edit húgomat eljegyezte, akkor ön kapitány volt, úr volt és nemesember. Most pedig egyik sem. Rangját elvesztette. Vagyonát, nemességét a tábornagy nem adhatta vissza, mert ahhoz nem volt joga. Ő csak élet és szabadság fölött rendelkezett. Ön tehát jelenleg nem tiszt, nem úr, nem nemesember.

- De még mindig Baradlay Richárd vagyok! - mondá az ifjú, önbecsének egész férfiérzetével.

Plankenhorstné ajkát pittyeszté megvetőleg, s félvállról nézett le rá fitymálóan.

- Szabad, mint a madár! De a másik nem szabad, mint a madár. Liedenwall Edit kisasszonynak családja van. S e családnak joga van válogatni, joga van elutasítani és mást választani. Liedenwall Edit kisasszony még mindig a Plankenhorst család tagja, és annak fennhatósága alatt áll.

- És Liedenwall kisasszonyt kérdezem, úgy van-e ez?

Edit csak némán rázta fejét, de még nem szólt.

Plankenhorstné ketté akarta vágni a tárgyat.

- Edit követni fogja azt, amit mi határozunk felőle. Azt megítélni, hogy jövő sorsa miként intézessék, a mi jogunk és a mi kötelességünk. Ön, uram, elkésett a leánykéréssel. Nagyon is magasról akart hozzánk leszállni, s most nagyon is alacsonyról kérezkedik fel.

- Én nem kérezkedem önökhöz. Tudok nőnek nevet adni és szívet és kenyeret! - szólt bele Richárd határozottan. - Én nőt kérek, s aztán megszűnünk egymással törődni.

- Ön csalatkozik! Mi nem szűnhetünk meg Edittel törődni soha. Vagy azt hiszi ön, hogy tizenöt évig hagyjuk volna Editet ön után várni? Mi gondoskodtunk már róla. Ön el van temetve. Editnek szerencséje akadt. Edit már el van ígérve.

Richárd kérdő bámulattal tekintte Editre. A leány arca tudatlan csodálkozással felelt kérdésére.

- Kinek van elígérve?

- Ön igen kíváncsi. Azonban nem tartok titkot. Ön emlékezni fog azon fiatal titkárra, kivel tavalyi estéyeinken gyakran találkozott. Az most előkelő úr. Megyefőnök. Editre nézve az nagy szerencse.

- És Edit beleegyezett?

- Ne hívja ön keresztnevén, uram! Az nagy szabadság. Liedenwall kisasszony! Liedenwall kisasszony kezét annak fogja adni, akit én vezetek elé.

Most aztán Edit felállt a helyéről, és szólt:

- Liedenwall Edit nem fogja a kezét másnak adni, mint akit szeret.

Plankenhorstné nem jött ki önmérsékletéből.

- Edit kisasszony! Semmi teátrális produkciót! Itt indulatoskodásnak nincs helye. Ön gyámleányom. Nekem jogot ad ön felett a törvény.

Edit most már nem hagyta magát elhallgattatni. Belefogott a harcba. Küzdött.

- Én nem kívánok önnek gyámleánya lenni! Elmegyek cselédnek. Az ön házánál beletanultam abba. Mint cseléd, mint szolgáló, annak adhatom a kezemet, akinek akarom.

- Gondoskodva van róla, kedvesem, hogy ön el ne mehessen cselédnek; higgye el ön, hogy igen jó gondviselés alatt áll. Minden úri renddel fog egymás után következni, egész odáig, ahol az oltár előtt le kell térdepelni. Ha ön sírni fog azalatt, míg a lelkész az esketési formát felmondja ön előtt, az a szent ceremóniának csak kiegészítő része lesz.

- De én nem fogok sírni! - szólt a leány, előlépve hevesen. - Hanem valami mást teszek. Ha csakugyan akadna olyan ember, aki engem szívem, akaratom ellen nőül akarna venni önök parancsára, annak én a menyegző előtti napon elmondom, hogy én megszöktem egyszer a zárdából, elszöktem éjnek éjszakáján a táborba a kedvesemhez; ott töltöttem a szeretőm szobájában a fél éjszakát. Láttak a katonák a bivouacon, látott a Singer utcai markotányosné. Tudják az apácák mind a Brigitta-kolostorban, tudja soror Remigia, hogy megszöktem, és kedvesemnél voltam. Itt van a vállamon a korbácsok nyoma, ahogy megverték érte.

És azzal lerántá válláról az öltönyt; az élő fehér bársony haván ott látszott most is két éles korbácsütés rózsaszínű vonása.

- Akarja ön, asszonyom, hogy e verések nyomait más is meglássa rajtam, mint akiért megverték?

Plankenhorstné meg volt némulva az elszörnyedéstől. Edit folytatá:

- És ha akadna mégis oly nyomorult, silány ember, ki ily felfedezés után az oltárig elkísérne, én ott az egész násznép előtt ezt kiáltom, mikor térdepel: „Nézzétek ezt a gyávát! Aki tudja,

hogy menyasszonya egy éjt a kaszárnnyában töltött a szeretőjénél, mint apácanövendék, s mégis nőül akarja venni!” - s akkor úgy ütöm arcul az oltár előtt, hogy elmúlik a kedve örökre szemébe hazudni az Istennek és az ő szenteinek!

Imádandó szép volt a leány ez indulatkitörésében! Erő, villám, ihlet volt minden vonása, szava, mozdulata. Richárd a gyönyörtől üdvözülten bámulta e csodatüneményt.

Hogy rágalmazza önmagát! Hogy keríti magát körül a gyalázat mérges gőzkörével! Pedig hiszen Richárd tudja azt legjobban, hogy ez nem igaz. Igaz, és mégsem igaz. Igaz, hogy ott volt kedvesénél; de nem egyedül, hanem anyjával; de nem szerelemből, hanem kétségbeesésből, hogy életét megmentse annak. És ezért megverték, megostorozták! E drága testet, e gyöngé, szeráfi alakot! Kinek van joga a világon e szent sebhelyeket csókjával megengesztelni másnak, mint aki miatt az történt?

Plankenhorstné el volt fulladva az ijedségtől, a rémülettől, a dühtől. Új dolgok voltak ezek, amiket hallott, amiket látott. Olyanok, aminők túlhaladták felfogását, képzeletét; amik alatt összetört erélye, kevélysége, akarata.

Érezte már, hogy ezzel a leánnyal nem bír, hogy ez erősebb, mint ők valamennyien. Hogy ők csak démonok, de ez maga a „légió”!

Még egy fordulatot próbált adni a végzetnek. Most már nem Richárdot támadta meg, hanem Editet.

- Te szerencsétlen leány! - szólt kezeit összekulcsolva és szemeit ég felé forgatva. - Ki úgy el tudta magát felejteni! Tudod-e azt, minő csapodár csábítónak vetted oda magadat áldozatul? Ez az ember itt nem a te kedvesed egyedül. Ennek már hölgye van, kinek nevével, becsületével tartozik, kinek előjoga van fölötted, ki téged el fog üzni, ki fog kacagni.

- Énnekem, asszonyom? - kérde Richárd elbámulva.

- No! Vagy merje ön tagadni, hogy ön Pesten egy gyermeket tart, arról gondoskodik, ápolja, szereti, gyógyíttatja. Felőle tudakozódik, és sorsát intézi. Tagadja el ön, ha meri.

Plankenhorstné a felyülkerült gyáva diadaléretével mérte e végcsapást Richárd fejére.

- Hát még egy ártatlan gyermek sorsát is belekeveri-e ön, asszonyom, e mi szomorú vitánkba?
- szólt Richárd halkán, szelíden, kérlelő hangon.

- A gyermek ártatlan, de szülői nem azok! - szólt a vádló, ujjal mutatva Richárdra.

„Te mondad.”

- Jól van, asszonyom - szólt Richárd -, elmondom önnek e gyermek történetét. Egyszer a csatában egy derék vitéz ellenfeletem halálra sebesítém. Bajtársam, kit balsorsa kardom által ejte meg, halála órájában odahítt magához. És akkor elmondá, hogy van egy fia, kit régóta keres, s kinek most nyomára akadt. Azt a fiút anyja elveté. Rám hagyta, hogy keressem azt fel. Felfogadtam neki, hogy felkeresem, és gondját fogom viselni, mintha testvérem gyermeke volna. Kerestem a fiút, és rátaláltam. Megtaláltam őt a nyomor, az inség legalsó fenekén. Rosszabb sorsban, mint egy gazdátlan ebet. Ó, ha anyja látta volna!

Plankenhorst Alfonsine merev szemekkel bámult a beszélőre.

- Megtaláltam a gyermeket halálos betegen, egy ablaktalan odúban, szemétágyon fetrengve, meztelen, ronggyal takarva és félig megvakulva.

Alfonsine reszketett a láztul.

- Én elvittem magammal a nyomorult árvát, és atyja lettem neki atyja helyett, kinek neve volt Palvicz Ottó.

Alfonsine a pamlag vánkosaiba temette arcát. Plankenhorstné ijedten hátrált leánya elé, hogy eltakarja azt, és sápadtan, rémült szemekkel tekintte Richárdra.

Az pedig folytatá nyugodt mérséklettel:

- Minden irat a kezemben van, mely igazolja a gyermek származását. Az anyának minden levele. A keresztelőlevél. Odadobhatom azt annak, aki kérdi.

Plankenhorstnének minden íze reszketett, térdei roskadoztak alatta.

Richárd azonban büszkén felemelé fejét:

- De én felfogadtam haldokló ellenfelemnek, hogy gyermeke anyjának nevét soha senkinek el nem árulom. Nemesi szavamra fogadtam. S minthogy enmagam előtt még most is nemesember vagyok, azért önnek sem mondom meg azt!

Plankenhorstné föllélegzett. A torkát szorító kéz eltávozott onnan.

Ámde Edit odalépett Richárdhoz, s angyali szelídséggel monda:

- Akárkié legyen az a gyermek, akinek ön azt fogadta, hogy atyja fog neki lenni; én anyja leszek annak!

És azzal Richárd keblére borult, s fejét vállára hajtá.

A legyőzött, a földre zúzott asszony két kezét elátkozó mozdulattal emelve feje fölé, hörgé indulattól reszkető hangon:

- Vigye hát ön magával, a pokol és minden ördögei nevében!

Azokra pedig mosolygott a mennyország és minden angyalai.

COMEDY OF ERRORS

„De most már hova?”

Igen! A bérkocsis kérdezte azt Richárdtól, ki alant várt rá, midőn Edittel karján az utcára lesietett.

Ez ám a főkérdés: „Most hová?”

- Ismerősöm, rokonom se nekem nincs, se neked, akihez vigyelek, amíg esküvőnk napja elérkezik. Bécsből pedig távozni nem szabad.

- Hát vígy magadhoz - mondá a leány. - Nem voltam-e már nálad a bivouacon is? Nappal együtt leszünk, este jó éjt kívánunk egymásnak.

- És közöttünk fekszik Seif Almuluk herceg kardja.

Seherezáde szultána regéinek egyik hőse ez, ki menyasszonyt visz haza egyedül egy tutajon, s mikor egymás mellett alusznak, kettőjük közé fekteti kivont kardját.

Mert az életben nem úgy megy az, mint a színpadon, ahol amint a szerelmespárt megáldották vagy megátkozták, egymásnak dobták, vagy kezeiket összetették, azzal megvan minden.

Hát a pap!

A dráma után jön még egy három felvonásos vígjáték: a comedy of errors, a tévedések vígjátéka.

Mert hiszen legegyszerűbb volna a felelet egy fiatal pártól, aki vőlegény és menyasszony, erre a kérdésre: „de most hová?” az, hogy „egyenesen a paphoz”!

Egyenesen! Oda nem járnak egyenesen.

Azért csak tessék elébb kinyittatni a „Magyar Királynál” azt a két egymásba nyíló szobát: egyiket Edit, másikat Richárd számára. És azután még sok-sok napot eltölteni azzal a mulatsággal, hogy egy bezárt ajtón keresztül mondjanak egymásnak édességeket, nevezzék egymást kedvesemnek, egyetlenemnek, és küldjenek egymásnak csókokat a deszkán keresztül. Köztük fekszik - Seif Almuluk herceg kardja.

Mert a szent házasságnak sok ceremóniája van.

Elébb a bécsi papnak ki kell hirdetni háromszor egymás után a szeretők neveit. Mégpedig nem három *parasztnapon* egymás után, hanem három *úrnapján*. Mert csak a vasárnap az autentikus nap.

Azután bizonyítványt kell hozni a nemesdombi paptól, hogy ott is megtörtént a háromszori kihirdetés.

De meg elbocsátó levelet is kell adni a nemesdombi papnak, melyben megengedi, hogy a nyájához tartozó juh Bécsben kelhessen össze. Részint, mivel a menyasszony ott lakik, részint, mert nem eresztik onnan.

S minthogy most Nemesdombon nincs rendes pap - az öreg meghalt, a káplán elbocsátása pedig nem találtatik elég érvényesnek -, tehát folyamodni kell az espereshez, hogy hatalmazza fel a káplánt az elbocsátási engedély kiadására.

Az esperes pedig úgy találja, hogy ez fölösleges, ennek semmi nyoma a *komjáti kánonban*: aztán hogy megmutassa, hogy neki nem parancsol a bécsi pap, nem ad felhatalmazást.

Akkor aztán Richárd arra fakad, hogy elhiszi, hogy a házasságot az Úristen szerette, hanem hogy a ceremóniákat az ördög csinálta hozzá, az meg bizonyos.

Pedig még azzal mind nincs vége.

A törvény még azt is akarja tudni, hogy szülők és gyámok mit szólnak a házassághoz. És e kérdésben szép mutációkat és variációkat enged meg magának.

A katolikus házasulandónál nem lényeges a gyámi engedély, de viszont nincs is kötelezve gyám és szülő a kiházásításra; a protestánsoknál kötelezve van a kiházásításra, s annál fogva megkívántatik az engedély.

Ezt a pap előtt mind be kell bizonyítani; elismervényekkel, nyilatkozványokkal, lemondványokkal s más képtelen okmányokkal eligazítani.

S talán akkor aztán célhoz jutottak?

Dehogyan jutottak!

Akkor következik még az országos veszekedés afölött, hogy be szabad-e a templomba eresztetni s a papnak összeesketni egy olyan párt, melynek az egyik fele a keresztségű, másik fele a csillagvégű torony templomában imádja az Istent, és vallja a Szentháromságot.

A bécsi pap azt állítja, hogy az nem lehet.

A polgári törvénykönyv azt állítja, hogy lehet.

A bécsi pap nem akarja őket másként megesketni, mint ha a vőlegény *reverzálist* ad magáról, hogy minden törvényadta jogairól lemond, mely szerint leendő családjának fele ide, fele oda járjon imádkozni, s valamennyit egy vallásra adja, ha lesz.

Erre aztán dühbe jön a vőlegény, s felfogadja, hogy rögtön megy a rabbinushoz, s zsidóvá lesz menyasszonyostul.

Akkor aztán azt mondják neki: hogy no, hát vigyen el az ördög, gyertek ide, megesketek, *de meg nem áldalak*, s valahol egy magánszobában, pipával a szájában, elmondja a pap előttük az esketési formulát. „Nomármost férj és feleség vagytok, elmehettek!”

Hát hiszen mindjárt azon kezdhetne volna!

Richárd még szabadulása estéjén megírta anyjának a vele történeteket.

Sok szép feljegyeznivalója volt arról a napról. Reggel halál, este menyasszony, közben megkegyelmeztetés és megátkoztatás.

Belekerült egy hét, míg választ kapott rá. (Bizonyos levelek akkor nagy ellenőrségen mentek keresztül.)

A levél ígén rövid volt. Az öröm Richárd életben maradásán, házasságának helyeslése s az ígéret, hogy e napokban fog a tisztartó felmenni Bécsbe, az majd elmondja a többi.

Azt a napot türelmetlenül várta Richárd.

Annál nagyobb volt öröme, midőn a tisztartó feleséggestül toppant be hozzá. Mindjárt azon kezdte, hogy a feleségét itt fogja hagyni addig Edit kisasszonynál, míg átesnek az esküvőn; hiszen szegény kisasszonyt az sincs, aki menyasszonyi köntösébe felöltöztesse.

A menyasszonyi köntöst természetesen ő szerezte be Pesten. Azt ugyan jól tette, mert Edit egy váltani való ruhát sem hozott el Plankenhorstéktól.

A jó öreg aztán elmondta Richárdnak az eddig történeteket. A nagy veszélyt, mely Ödönt és Jenőt kicserélte. (Most már értette Richárd, mi az a szőke hajfűrt. Szegény fiú! Míg élt, az egész embernek nem volt Richárd előtt az a súlya, mint annak a néhány szál hajának most.)

„Megtette magát *bátyánknak!*”

Azután elmondá a tisztartó az otthoni állapotokat. Az özvegy asszonyság maga akart feljönni Bécsbe Richárd menyegzőjére; de mikor útlevelet kért (mert most a szomszéd faluba is útlevél kell), tudatták vele, hogy internálva van Nemesdombra, s onnan kimozdulnia nem szabad. Akkor a fiatal úrhölgy akart eljönni, de annak meg úgy megbetegedett a kisleánya, hogy azt nem hagyhatja otthon. Testvérének pedig nagyon jó okai vannak Bécsbe nem jönni. Így csak a tisztartó jöhetett el násznagynak és neje örömanőjének.

Richárd annak is örült nagyon.

Még azt is tudatta aztán vele a tisztartó, hogy egész vagyonuk le van foglalva hatóságilag. Az ugyan nem marad úgy véglegesen, mert csak a két fiú részére tehetik rá a kezüket; a harmadikét ki kell bocsátani; hanem hogy az sokáig elhúzódik, s addig minden jövedelmet, mely bárhonnan bejön, a pénzügyi igazgatásnak kell beszolgáltatni, az ad ki azután havonként nyugtatót a család számára szűkre szabott tartásdíjat. Azért Richárd úrfi is eleinte szabja a költségeit a körülményekhez.

Richárd ezt mind igen természetesnek találja.

A hatalom megajándékozta az étellel. Ugyan örülhet, hogy csak a vagyonát vette el. Az isten rendelte azt így. Legalább az iskolában azt tanítják.

Csak hogy végre-valahára hozzájuthat az élete párjához.

Mert az tudnivaló, hogy két házasulandó ember: két gonosztevő. Azokat először rendőri felügyelet alatt kell tartani szülőknek, gyámoknak - azután üldözni, fegyelem alá venni a köztársaságnak - végre elfogni, meggyötörni, megkötözni, kivallatni, megesketni, halálra ítélni az egyháznak, hogy annál jobban megérdemeljék a mennyországot.

Richárd legalább elnyerte vele a mennyországot.

A SZENVEDÉSEK KULCSA

Mikor aztán Richárd elnyerte a mennyországot, úgy találta, hogy egyszer le is kell szállni a földre.

Elővette kis feleségét, és elkezdett neki földi dolgokról beszélni:

- Kedves kicsi feleségem. Tudod-e azt, hogy mi szegény emberek vagyunk?

Edit kinevette vele.

- Hogy volnánk mi szegény emberek, mikor nekem itt vagy te; teneked meg itt vagyok én?!

- Az kétféle! Hanem kamat nélkül. Nekünk össze kell húznunk kiadásainkat. Tudod-e, hogy mennyi az összes havi jövedelmünk? Összesen száz forint. Ennyit kaphatok az anyámtól. Most maga is szükségét lát.

- Én nem tudom, mire lehet azt elkölteni. Hisz az tömérdek pénz!

- Most még egy dolgot kell neked őszintén elmondanom. Még ez a pénz sem mind a mienk. Nekem vannak itt e városban korábbi időkből becsületbeli adósságaim. Apró tartozások, mikkel becsületes mesterembereknek, szállítóknak vagyok lekötve. Boldog időkben cselétségek, számításba sem jövő könnyű tartozások; most azonban súlyos terheim. Azokat a szegény embereket én meg nem károsíthatom. Ki akarom őket elégíteni, s havi díjam felét átengedni nekik.

- Igen, jó lesz; ötven forintból fejedelmileg lehet élni. Csak két tál ételt főzök, magam leszek a szakácsné; majd meglátod milyen jól főzök én! Csak egy bejáró cselédet tartok, aki elmosogat, s kijövünk a jövedelmeddel.

- Ez nem soká fog tartani. Én nem vesztegetem az időt hiába, valami vasútnál, közintézetnél alkalmazást keresek, s a hiányzó összeget kiteremtem.

- Tudod mit? Eszünk egy tál ételt. Nem tartok semmi cselédet, elmosogatok magam. Aztán maradj te nekem itthon, s ne keress magadnak semmi szolgálatot.

Richárd összecsókolta a kedves feleségét, s aztán átadott neki ötven forintot, hogy próbálja meg hát azzal a gazdálkodást.

A kis menyecske elővette a papírt meg a plajbászt, elkezdett számítani, mennyibe kerülnek a piaci élelmicikkek; s rájött, hogy még tizenöt forint megmarad szállásra és ruházatra havonkint.

- Ez pompás költségvetés! Hanem azért mégis kell valami dolog után látnom. Gondold meg, hogy most még csak ketten vagyunk; de egyszer majd okvetlenül hárman fogunk lenni.

- Eredj, te bohó!

- No, azért nem szükség elpirulnod. Hiszen máris hárman vagyunk. Palvicz Ottó fiát ide kell már hozatnunk magunkhoz.

- Igazad van. Hát csak láss valami munka után. Majd én meg varrni fogok pénzért.

- Ó, azt nem engedem. Azt az én kicsikém nem fogja tenni! Inkább kétszer annyi munkát vállalok magamra.

- No, az kellene nekem! Hogy az egész nap ne légy az enyim. Majd megosztozunk.

Abban aztán megegyeztek, hogy majd megosztoznak a keserűjén úgy, mint ahogy az édesén megosztottak.

Richárd engedelmet kért egypár órára elmehetni hazulról, míg dolog után lát. Edit szabadságot adott neki, megparancsolva, hogy egy óraker itthon legyen, mert várni fogja az ebéddel.

Egyetlenegy főzőedénye volt s egy svéd kályhája a szobájában tűzhely gyanánt. Azon elébb megfőzte a levest abban az egy edényben; azt félretette a kályha egyik osztályába a melegre egy csuporba; azután megfőzte ugyanazon edényben a húshoz való mártást; azt is félretette egy csészében; végre ugyanazon edényben elkészítette a tésztaneműt. Oly ízletes volt minden, oly finom és kínálkozó.

Mikor pontban egy óraker hazaérkezett Richárd, a kész ebéd várta.

De jól is ízlett! Richárd evett, mint egy farkas!

„A császár nem ebédelt jobban!”

S ezt nem a dinasztia iránti tiszteletlenségből szokta mondani a népajk, hanem hogy annál jobban megdicsérje vele a „szép asszony főztét”.

S mennyire tetszik ez az asszonyoknak!

A simára kitörült tányér: az a művésznő koszorúja.

Hiszen ez pompás ebéd volt! Harmincöt krajcárbul! Ilyet nem mindennap ettünk „nagyságos úr korunkban”! (Kivált mikor Pál úr volt a szakács! Isten nyugosztalja!)

De meg is érdemlette Richárd a jó ebédet. Jó eredménnyel járt. Kapott alkalmazást egy gépgyárnál, nappali szolgálatra, havi ötven forinttal. Az már aztán a dicsőség.

Lám, első Péter cár is, mikor egy napon beállt napszámosnak, s a kapott bérből egy sajtot vitt haza a feleségének, milyen büszkén mondá Katalin cárnénak: „Látod, hogy el tudnálak tartani, ha cár nem volnék is!”

Még más dolgokban is eljár Richárd.

Volt a Porcelán utcai zsidóháznál. Felkérte a jó Salamont, hogy rendezze pénzügyeit. Vegye kezébe a hitelezőivel való egyezkedést. Egypár ezer forintra megy biz a tartozás; de talán ráállnak a részletfizetésre. Megkapják az utolsó fillérig követeléseiket.

Az öreg Salamon azt ígérte, hogy eljön egy és két óra között, mikor be szokott zárva lenni a boltja.

Pontos volt az öreg. Fél kettőkor hangzott a csoszogása az ajtó előtt.

Edit még akkor törülgette el az ebédhez használt étszereket. Az ablakok ki voltak nyitva, hogy friss lég jöjjön be az egyetlen szobába, mely egyúttal konyha is.

- Ah, szép asszonyság - szólt az öreg zsidóházi nagyokat bókolva -, engedje meg, hogy megcsókoljam a szép kezeit. Örömet csókolom meg azon kezet, amelyik dolgozik. Sokkal örömebb, mint amelyik a legyezőt forgatja. Ah, önök itt igen szépen laknak! Szűkecskén, de annál közelebb egymáshoz. Azt hiszem, nemigen ijednek meg ilyen magányosan. Itt legalább nemigen lehet titkolózni egymás előtt. Az ilyen szűk szállásnak is megvan a maga előnye. Az embereknek nemigen kell benne egymást keresni. Aztán sok jó ember elfér egy kis helyen. Az Isten áldása legyen rajta. Tehát ha megengedi, alezredes úr! Kérem, nekem mindig alezredes úr lesz. Itt nem hallja senki. Lássunk hozzá, amiért ideparancsolni méltóztatott, lássunk az ügyletünkhöz. Kérem, ha nincs több egy széknél, én állhatok.

De előkerült a másik is. Biz azt pohárszéknek használták. Nekik kettőjüknek egy szék is elég volt. Ha Richárd ült rajta, akkor Edit az ölében ült. (Erre a találmányra lehetne pátenst kérni.)

- Tehát kezdjük az elején, alezredes úr. Az asszonyságot nem fogja sérteni a dolgunk. Én is hiszem. Egy szív, egy lélek.

A szatócs elővette zsebéből a papírba csavart krétát.

- Tehát legyen ön olyan kegyes, szíveskedjék nekem feldiktálni, kiknek tartozik.

Richárdnak e dologban jó emlékezete volt. Eszébe jutott minden hitelezője, a legcsekélyebb tartozás is. Salamon írta azokat egymás alá az asztalra.

- Nagy összeg, tetemes summa pénz - szólt, szemöldeivel mozgatva kerek sipkáját Salamon. - Erőszakos nagy tömeg pénz! Hm, hm!

És egyet szippantott fekete burnótus szelencéjéből. Megkínálta Editet is. Az megköszönte. Nem szereti a tubákat.

- Majd megszokja, ha a férje sokszor nem lesz itthon. A jó asszonyok mind rászoknak a tubákra. Az bizonyítja, hogy hívek a férjeikhez. No, majd később. Hát, alezredes úr, én úgy gondolom, hogy ön még nem volt teljes korú, mikor ezeket az adósságokat csinálta.

- De teljes becsületű mindig voltam!

- Á! Ez már nagy mondás. Ezt már fel lehet jegyezni. „A becsületem sohase volt kiskorú!” Lássá, nagyságos asszony, ilyen ember ez az ön férje. Tékozló fiú! A becsületét többre becsüli kétezer forintnál. Ne szeresse őt!

Edit válaszul nevetett, és megcsókolta Richárdot.

- Jól van, alezredes úr, hanem hát van egy bevett szokás. Mindennapos. Úgy hívják, hogy Vergleichsverfahren. Az ember kiegyezik a hitelezőivel bizonyos százalékban. Azok is engednek, örülnek, ha az elveszettnek hitt pénz egy részét megkapják. Ez igen tisztességes alku.

- De én nem állok bele. Forintot forintért, ahogy én kaptam, ahogy nekem adták. Én azon szegény emberektől, kik az én becsületemben bíztak, kik hittek szavamban, egy fillért sem vonhatok el, s a becsületemből centeket nem engedek le. Inkább magam szűkölködöm.

- Javíthatatlan ember! Pedig már látja; családja van. Jobb gondolatokra kellene jönnie. Jól van, no, nem szóltam semmit. Ha most kard volna az oldalán, hogy csörömpölne vele! Hát most adja elő, miből fogjuk mindezt fedezni. Miből fogjuk törleszteni?

Azzal két rubrikát húzott az asztalon a krétával; a tele lajstrom fölé írta, hogy „Soll”, az üres fölé, hogy „Haben”.

- Tehát legelőször is anyámtól kapok havonként száz forintot, annak felét a törlesztésre fordítom.

- Felét? És beleegyeznek a nagyságos asszony?

- Ó, igen! - sietett válaszolni Edit.

Salamon felírta az összeget a „Haben” alá.

- Azután ötven forint havi díjt kapok a gépgyári munkám után, ennek a felét szintén a törlesztésre adom, másik fele marad nőmnek ruházatra.

- Ah, minek az nekem? - szólt bele Edit. - Hiszen jó anyánk annyi ruhát küldött ajándékba nekem, hogy soha el nem szaggatom. Írjad be az összeget egészen!

És addig erőszakoskodott, míg azt a teljes összeget be nem írta Salamon a „Haben” rovatba.

Akkor aztán az öreg szatócs feltolta könyökéig a kabátja ujját, mintha valami nagyot akarna kanyarítani, amihez hozzákészülés kell, és monda:

- Ehhez járul mármost még Liedenwall Edit kisasszony menyasszonyi hozománya: háromszázezer ezüstforint.

És aláírta számokkal vastagon: 300 000 forint. Mind a ketten ránéztek, hogy minő tréfa ez.

Akkor a vén szatócs felállt, s megfogta mind a kettőnek a kezét.

- Asszonyom! Uram! Én önöknek szerencsét kívánok egymáshoz. Önök megérdemelték egymást. Amit mondtam, amit ideírtam, az komoly dolog. És mármost tudják meg tőlem eddigi viszontagságaiknak egész titkát. Üljenek le ide mellém, kérem. Van még egy szék. Ahogy szokták: ketten egy székre. Én azt szeretem látni.

- Amit önök kiálltak - kezdé a szatócs -, az nem volt ingyen. Annak nagy volt a díja. Egy kapitális! Mert ne higgyék azt, hogy valaki csak azért tesz rosszat, mert az őtet mulattatja. Azért szokás rosszat tenni, mert az nagy percentet hajt. Ezt tartják. Én nem tartom. Én azt mondom, hogy becsületesnek lenni a legjobb üzlet. Itt a példa. De hát hadd kezdjem az elején. Önöknek egy nagybátyjuk volt. Plankenhorst Alfréd, gazdag ember, agglegény. Sajátságos, büszke ember. Én ismertem jól, mert bankárja voltam, pénzt kezeltem; minden családi ügyébe be voltam avatva.

Az öreg báró egy végrendeletet tett, melyben minden vagyonát: bécsi palotáját és tőkepénzét unokahúgainak, Plankenhorstné asszonynak és leányának hagyományozta.

Az öregúr sokáig élt. Az öregemberek rendszeren sokáig élnek, kivált ha gazdagok, s a hosszú idő alatt az ifjú leány valami törvényes félreértésbe keveredett szerelem dolgában, amit az ügyvédek úgy neveznek, hogy „az exekuciónál kezdte a processzust”.

No megtörtént. Nem ritka eset az.

Hanem az öreg bárók az ilyesmiben nagyon skrupulózusok. Először, mert öregek, másodsor, mert bárók.

Plankenhorst Alfréd más végrendeletet készített. Fölkereste egy távolabbi rokonának árván maradt kislányát, Liedenwall Edit kisasszonyt, s azt Plankenhorsték nevelésére bízta.

És aztán a másik végrendelete így hangzott:

„Ha Plankenhorst Alfonsine becsülettel férjhez megy, és rangjához illő állással elfeledteti tévedését, akkor a tőkepénznek kapja meg felét.

Ha aztán Liedenwall Edit is férjhez megy tisztességes emberhez, kapja az összeg másik felét.

Ha Liedenwall Edit elébb férjhez megy, legyen az összeg egészen az övé.

Ha Liedenwall Edit férj nélkül marad, ha kolostorba megy, vagy ha oly bukást követ el, melyet a jó világ meg nem bocsát; az egész összeg a Brigitta-szüzek kolostoráé legyen, s annak csak kamatjait élvezzék, amíg élnek, a Plankenhorst úrnők.”

Nem lett volna szabad e végrendeletről senkinek tudni, egyedül nekem, ki annak végrehajtásával voltam megbízva; de a titkár, ki azt leírta, elárulta azt a Plankenhorst nőknek. Azok tudták.

És mármost gondoljanak önök azon eseményeken végig, amik önök közt történtek, és meg fogják találni mindennek a magyarázatát, legelső találkozásuktól legutolsó kiűzetésükig.

Mikor bezárták önöket egy magára hagyott lakásba egyedül. Mikor Baradlay Richárdot el akarták ölni mint Liedenwall Edit völegényét. Mikor Liedenwall Editet a kétségbeeséssel akarták odaűzni, hogy felvegye a zárdaszüzek fátyolát; mikor a bőszült, lázongó csöcseléket ráuszították a Brigitták kolostorára, melyben Liedenwall Edit volt. Midőn kifenték a hóhér

pallosát Liedenwall Edit vőlegénye számára. Miért volt? Pénzért volt! Az ördög nem dolgozik száz percenten alul!

És mindezt láttam, tudtam, figyelemmel kísértem. Ó, nekünk, porban csúszó embereknek nagyon jó políciánk van. Belátunk a házakba, a szívekbe. Még a zsebekbe is!

Ez az utolsó a legérzőbb orgánus. Minden ér, minden ideg beleszolgál.

Önöket ez a felfedezés meg fogja nyugtatni az emberiség iránti hitükben.

Az emberek nem rosszak ingyen, csak úgy a rosszság szeretetéből.

Hazugság az, hogy a sátán rossz lélek, csak éhes lélek.

Ha hasznot nem várna belőle, nem tenne semmi rosszat, otthon heverne, és pihentetné a testét.

A legelső rossz tette is spekuláció volt.

Mikor az almát megetette az első asszonnyal, így spekulált: „Ha örökké csak ez a két ember lesz a világon, ezek után én igen szegényül fogok megélni. Legyen belőlük ezermillió. Akkor aztán nekem is jut egy kis komfort.”

Azért én az ördögöt nem úgy ítélem meg, mint más. Neki is joga van élni. „Leben und leben lassen.” Hanem aztán érje be a maga apanázsával. Hiszen van tágas kvártély és fűtőszere! Ez elég szép!

Plankenhorstéknak megmarad a belvárosi házuk. Az is szép birtok. Annak ugyan ők tízesztendő alatt végére fognak járni. De hát, Uramisten! Olyan idő van-e most, amikor még valaki tízesztendő utáni dolgokra is gondol?

Aki a mezők liliomait és aki a balett hölgyeit ruházza, majd gondoskodni fog Alfonsine-ról is.

Mi nem fogjuk irigyelni a szerencséjét.

Hiszen minékünk magunknak is annyi van, hogy még ebben az óriási nagy teremben sem férne el, ha magunkban nem tartanók.

Nos hát, alezredes úr, alezredesné asszonyság! Tetszik-e önöknek így az ügyek elintézése?

HÚSZ ÉV MÚLVA

Történetünk be van fejezve, csak a számadás van hátra. A számadás: elveszett és visszanyert lelkekről.

Palvicz Ottó fiát mint saját gyermekét nevelte Baradlay Richárd.

A kis Károlyka eszes fiú volt, tanulékony. Kissé önfejű és makacs, de azt a nevelés szelídít-heti, s helyes irány jellemzővé idomíthatja át.

„Magam is ilyen önfejű fickó voltam kicsiny koromban” - szokta őt menteni Richárd.

Jöttek kis testvérek is idő jártával Károlyka mellé, és sohasem vehette észre senki Richárd családjában, melyik az édesgyermek, melyik a fogadott.

Sokat betegeskedett a fiú. Az első három év nyomorát sokáig bírta kiheverni. Edit éjeket töltött betegágya mellett. A fiú nagyon szerette fogadott szülőit.

Mikor tizenkét éves lett a fiú, egyszerre átcsapott kedélye a legrosszabba.

Nem akart többé tanulni, bosszantotta nevelőjét; a kisgyermekéhez kegyetlen volt; kereste, hogy hol tehessen valami kárt a háznál, s szembeszállt fogadott szülőivel.

Richárd azt mondta, hogy ez csak a kamaszévek hozománya. Minden suhanc ilyen infámis rossz, mikor a feje lágya kezd benőni. Ez olyan krízis a gyermekeknél, mint a fogzás. No bizony, ha akkor majd mindjárt kidobnák a gyereket az ablakon, mikor a foga nő, és egész nap rossz!

Károlykát nem kellett az ablakon keresztül kidobni, megszökött ő magától is.

Szöktében holmi keze ügyébe esett ezüstnemüket is magával vitt útiköltségül.

Richárd utánament és felnyomozta.

Ráakadt egy korhelybarlangban. Már akkor nem volt semmi az ezüstnemükből, sem a magával vitt ruhákból. Azok helyett minden rongyos, piszkos öltözet volt a nyakába hányva. Azt mondta, hogy a másikat ellopták tőle.

Richárd hazavitte a fiút ismét a házához. Kegyesen, szelíden beszélt hozzá. Egy kézzel meg nem ütötte, egy rossz szóval meg nem riasztotta.

Csupán azokat a rongyos ruhákat, amikben rátalált, zárta el egy szekrénybe, s ha a fiú vissza-esési rohamokat tanúsított, olyankor Richárd e rongyokat a szekrényből eléje tartotta:

- Ez az, amit az önfejűségeddel szereztél magadnak!

Valami egy évig aztán töredelmesnek látszott. De meghunyászkodásán észrevehető volt az alattomoság. Tettető volt és fondor.

Egy napon, mikor Richárdnak hosszabb útra kellett menni, ismét eltűnt. Ezúttal nem vitt el magával semmit. Hanem annak a szekrénynek a zárába, melyben ama rongyos ruhái álltak, bele volt törve egy kulcs.

Mintha azt a szekrényt akarta volna felnyitni, s aztán a nem hozzá való kulcs tollát beletörte.

De hát mit akart azokkal a rongyos ruháival? Miért akart azokhoz ily alattomosan hozzájutni? Mi lehet azokban?

Richárd csak akkor kezdett e rongyokra figyelmes lenni, s átkutatta azokat.

A felöltöny bélésébe bevarrva talált egy levelet.

Abban a levélben ez volt:

A te gyámapád megölte a te apádat, és kirabolta. Most azért tart magánál, mert furdalja érte a lelkiismeret. Apád nagy úr volt: ezredes, Palvicz Ottó. Anyád pedig előkelő úrhölgy Bécsben. Neked most úrnak kellene lenned, nem pedig apád gyilkosának a kezét csókolnod.

Richárd könnyen kitalálhatta, hogy ki írta ezt a levelet. Ki az az egyedüli lény a világon, aki ily ördögi bosszúállásra kész legyen őellene és Palvicz Ottó gyermeke ellen?

Ez a levél változtatta meg Palvicz Károly kedélyét.

Richárd még egyszer utánaindult, hogy fölkeresi és visszahozza. Talán fel is lehet majd afelől világosítani, mi e rejtélyből a való.

Nyomozta ismét az eltűntet, míg egyszer megtudta, hogy az az anyja házához menekült.

Hogyan talált oda?

A közmondás azt tartja, hogy titkok, amiket három ember tud, nem titkok többé.

Palvicz Károly tehát hazatalált az anyja házához.

Ott szívesen látták megjelenését, de nem hosszú időre.

Anyja iparkodott sorsáról gondoskodni, beadta a haditengerészethez.

Egy év múlva aztán kapott tőle Richárd levelet, tele szánó-bánó töredelemmel. Elmondta, minő rossz dolga van. Richárd házánál a legutolsó szolga úr hozzá képest. Itt mindenki üti-veri. És koplal. Szidta az anyját, aki ide beszerezte. A tizenötéves gyermek már ítelt az anyja fölött. Az egy világhölgy, kinek víg termeiben nincs helye egy nagy kamasz fiúnak. Szívtelen hölgy. A nagyanyját is elpusztította a háztul, rábizonyítva, hogy megtévelyodott. Azt most az örültekházában tartja. Hát a fiával hogy bánt volna jobban? Őt is azzal a biztatással bolondította, hogy majd hadapródnak adja be havi fizetéssel a tengerészethez, s közönséges matrózinasnak adta be. - Könyörög végre Richárdnak, hogy szabadítsa őt meg e helyzetéből. Váltsa ki onnan. Örökre hű, engedelmes fia, szolgája fog lenni!

„A tengeren megtanul az ember imádkozni.”

Richárd utánament, kiváltotta.

De a házához nem vitte többé. Beadta a legjobb hitelű nevelőintézetbe. Fizetett érte, amit kértek.

Persze hogy a fiú végiglakta Pest valamennyi nevelőintézetét. Sehol sem túrték meg fél esztendőnél tovább.

Végre Richárd nagyot gondolt: hazavitte magához. Azt tette fel, hogy ebből a fiúból okvetlen derék embert fog faragni! Maga fogja őt nevelni. Azontúl saját szobájában tartotta, mindenüvé magával vitte; oktatta, tanította; közölte vele saját eszméit. Igyekezett őt szabadelvű, magasröptű gondolatok által fölemelkedésre bírni.

A kísérletnek az lett a vége, hogy a fiú beárulta gyámapját mint veszélyes felforgatópárti főnököt. Akkor azokra éppen rossz idők jártak.

Richárdot befogták többekkel együtt, hurcolták, vallatták másfél esztendeig; akkor aztán kibocsátották azzal az utasítással, hogy máskor megválogassa az embereket, akik előtt politikáról beszél, mikor a levegő tele van provizóriummal.

Richárd még akkor sem tudta elítélni gyámfiát, csak az „anyja vérét” átkozta benne. És törte a fejét rajta, hogy mit gondoljon ki jövődjére nézve.

E gondtul megszabadult, mert a fiú azalatt beállt önkéntesnek. Úgy híttak egy hirtelenében toborzott ezredet. Bevettek oda minden gyereket.

Onnan írt még azután csak keserves bűnbánó levelet Richárdhoz. Ott nem tetszett neki még az élet!

Már akkor nem ment érte Richárd, csak a váltságdíjat küldte meg, amennyit kér az állam azért, hogy elengedi valakinek hazája védelmezését. A fiúra pedig rábízta, hogy válasszon magának valami tisztességes életpályát. Akármilyen legyen az, számíthat az ő segélyére.

A fiú aztán választott is. A legtisztességesebbet. Beállt fináncnak.

Ott azután egészen jól érezte magát.

Richárd utánajárt, hogy sorsát ott is előremozdítsa. Fölhasználta befolyását az alkotmányos korszak férfainál, hogy gyámfiának előléptetését eszközölje. Azt el is érte. Palvicz Károly a hivatalnoki osztályba emelkedett, s ott úgy látszott, hogy meg is ragadt.

Voltak ugyan apró, finánciális természetű kellemtelenségei, hanem azokat a gyámtya rendesen elintézte, mielőtt kritikussá fajulhatott volna a baj.

Így teltek el a napok, míg nagykorúságát elérte.

Egy délelőtt, mikor a hosszú teremben, amit bürónak neveznek, több kollégájával együtt szaporítja a számokat, jön be a büró séfje, s mondja neki, hogy:

- Hallod-e, te! Idekinn van egy asszony, aki téged keres.

- Fiatal?

- Nem tudom; a te brancsod a spiritusz. Vedd az alkoholométert, és méresd meg!

- Elegáns?

- Tertia qualitát.

Palvicz kiment az őt kereső nőhöz, ki az előszobában várt reá.

Kopott eleganciába öltözött, viselt fiatalságú nő volt az.

Mikor kilépett Palvicz Károly, a hölgy egyszerre nyakába borult, és elkezdett sírni.

- Nonono, asszonyom. Csak csendesen. Hátha nem én vagyok az, akit keres.

- Palvicz Károly!

- Igen.

- Az én fiam!

- Teringettét, madám, mikor először volt szerencsém, akkor nem volt ilyen kopott. De hát miben lehetek szolgálatjára?

- Ó! Én nagyon szerencsétlen vagyok.

- Azt mindjárt gondoltam. De hát hova tette ön a szerencsését?

- Koldussá lettem.

- Az szép mesterség. Csak értsen az ember hozzá. Még jövedelmi adó alá sem esik. De hát hova tette ön a palotáját?

- Ó! A gonosz emberek, a hitelezők, elfoglalták tőlem.

- Átkozott hitelezők! Nem kellett volna velük ismeretséget kötni. De hát én grófokat és bárókat is láttam a házadnál, persze csak egy pillanatra, amíg a tengerre nem küldtél. Azokat is a hitelezők vették el?

- Ó! Mikor az ember szerencsétlenségre jut, akkor senki sem akarja megismerni.

- Látod, milyen bölcs lesz az ember, vége felé.

- És most nincs hová hajtanom a fejemet, egyedül a te kebledre.

- No, azzal volna még rajtam csak segítve. Semmi sem hiányoznék a boldogságomból, mint az, hogy most a nyakamra jöjj.

- Fiam! Édes fiam!

- Bezzeg, amíg jó dolgod volt, amíg gazdag voltál, nem mondtad, hogy „Fiam! Édes fiam!” Én magam is alig élhetek. Én nem tudok neked adni egy piculát sem. Az ellen, hogy koldulj, in thesi, semmi kifogásom; hanem hogy éntőlem koldulj, az ellen idején reklamálok.

- Ne szólj hozzám ily kegyetlenül, anyád vagyok.

- Én pedig annyi jót sem tehetek veled, amennyit te tettél az anyáddal, hogy vénségére az örültekházába beszerezted; nekem nincs annyi befolyásom.

- Károly! Fiam! Én cseléded leszek. Mosok rád, főzök, takarítok, csak engedd, hogy meghúzhassam magamat veled egy földél alatt.

- No hiszen, csak ez a szerencse kellene nekem. Hogy megtudják itt ezek a kurucok, hogy te vagy az anyám. Anélkül is nagyon szeretnek. Tudod, milyen elátkozott neved van ebben az országban! Minden gyerek tudja, hogy miket tettél. Utoljára odaát is meggyűlöltek, mert mikor már nem kaptál tárgyat az árulkodásra, koholt összeesküvéseket jelentettél fel, míg végre kikérgettek mindenünnen, s most, mikor szerencsésen egyesítetted magadban a nevetségest a gyűlöletessel, idejössz az én hátamra, hogy vigyelek tovább. Nem viszlek én! Ha valaki megtudja, hogy kivel ölelkezem itt, végem van. Ha neked egy hatost adok, nem kapom meg a drágasági pótlékot, mint könnyelmű pazarló. Azt mondom, keress magadnak valami gazdagabb fiút.

Egy öreg irodaszolga ott az előszobában nem állhatta meg szó nélkül ezt a szívtelen beszédet.

- Ej, ej, uram; már csak mégis az anyjával nem kellene önnek így beszélni.

Palvicz Károly rátekintett. Félénk volt. Akárki szembeszállt vele, nem merte letorkolni, ha férfi volt.

- No, jól van, no! Itt most nem beszélhetek veled mindenféle ember előtt; hanem majd gyere el hozzám délután két órakor a szállásomra, ott aztán majd kedélyesen diskurálhatunk. Nesze, itt a lakásom címe.

Azzal odaadta a néembernek látogatójegyt, s visszatért a büróba.

- Nos, ki volt az? - kérdezik a kíváncsi kollégák.

- Hát képzeljétek: megszapordtam egy anyával!

- S mit csinálsz vele?

- Kiadom dajkaságba.

Nemsokára ismét bejött az iroda főnöke.

- Te Palvicz! Ma nagy szerencséd van. Gyámapád keresett.

- Hát miért nem jött be?

- Nem akart a dolgokban háborítani.
- Mit hozott?
- Pénzt.
- Sokat?
- Nagyon sokat.
- Kitelik tőle, amilyen bolond. Mennyi az a sok?
- Valami ötezer forint. Nesze, itt van.

Palvicz Károly bámulva vette át a levelet, melyben a pénz volt s ez a néhány sor.

Palvicz Károly! Ön nagykorú lett, s ezzel én megszűntem önnek gyámtyja lenni. Önnek atyja halála óráján nekem átadta vele volt pénzét. Hogy mennyi volt az, meglátja ön az átvevő hadparancsnok elismervényéből. Önnek atyja azt kívánta, hogy ez összeget mikor ön nagykorúvá lesz, kézbesítem önnek. Azon idő óta takarékpénztárban feküdt az, s a kamatok mindig hozzácsatoltattak. Most az egészet kézbesítem önnek. Fordítsa hasznos célra!

Baradlay Richárd

- Hahó! - kiálta fel Palvicz Károly. - Quinterno! Egy brazíliai nagybátya, aki meghalt! Bajtársak, ma mind Frohnernál ebédelünk. Lesz pezsgő, osztriga. Oda jöjjetek három óraker, mindenkit megvendégelek ma.
- Még talán az édesanyját is! - súgá neki a vén irodaszolga.
- No természetesen!

Azzal becsapta a sokszámú könyveit. Szedte a kalapját, s futott a büróból. Nem is igyekeztek visszatartani.

Hanem biz az nem vendégelte meg sem az anyját, sem a kollégáit, sem pezsgővel, sem osztrigával; hanem futott egyenesen haza, bőröndjét összecsomagolta, s onnan a budai vasútra; ott kapott egy vegyes vonatot, mely éppen indulóban volt Trieszt felé, arra felült, és hátra sem nézett többet.

A kopott ruhás úrhölgy pedig pontban két óraker megjelent a fia szállásán. Azt azonban zárva találta. A bérlő, kitől fia egy szobát birt, egy hátrahagyott névjegyet adott át neki, melyre ez volt írva:

Madame!

Én megyek Amerikába! Oda, remélem, nem tetszik utánam jönni!

Adieu!

Még csak borítékba sem volt zárva.

A szerencsétlen asszony aztán ott leroskadt a küszöbön. Testi és lelki nyomor összetörték.

Végső menedékét a szerencsétlen nő azon ápodában találta, melyet a „magyar gazdaasszonyok” alapítottak. Nehány lelkes nő, ki, mert maga is sokat szenvedett, ezért így áll bosszút a sorson, hogy a mások szenvedéseit siet enyhíteni.

Palvicz Károly anyja ez ápodába jutott. Eszméletlenül hozták ide, s lázban jött magához.

Mikor eszmélni kezdett, éppen akkor járta végig az ápodla lakosztályait a hölgyek napi bizottmánya az orvos kíséretében.

Az orvos jelenté a két bizottmányi tagnak, hogy egy új beteget hoztak be, ki súlyosan szenved; de baja nem olyan, mely rögtön lefolyna, évekig el fog tartani. És nincs már számára az alapítványból több üres hely. Nem tudják, mit csináljanak vele. Kénytelenek lesznek más kórháznak átadni.

Az egyik úrhölgy magas, fennkölt alak volt; halavány, szép matrónaarc, mely ifjúdadnak volna még mondható, ha minden ezüst nem volna már rajta; haj és szemöldök és szempillák. Pedig a szemek még most is oly ragyogók, tele fényvel, tele lélekkel.

A szépség ideálja az - hatvan évvel.

A beteg nő arcán két tűzfolt gyullad ki ez alak láttára. Megismerte a közeledő nőt. Baradlay Kazimirné az.

- Hogy hívják e beteget? - kérde Baradlayné az orvostul.

Az orvos sűgva leheli oda neki a nevet.

Baradlayné bámulva tekint a kór-hölgy arcára, aztán kételkedve ingatja fejét. Franciául mond az orvosnak:

- Az nem lehet! Én ismerem azt a hölgyet nagyon közelről. Az egy ideál szépség volt.

A beteg pedig ért franciául, s e szóknál elsápad az arca.

Tehát annyira el kellett vesztenie szépségét, hogy még csak el sem hiszik neki, hogy ki volt.

Ez legjobban fáj mindazon kínok között, amik gyötrik.

A magas, fehér hajú hölgy odalép hozzá, megfogja a kezét, s angyali szelídséggel kérdezi tőle:

- Régóta szenved ön?

A kérdezett nem felel, csak lehunyja szemeit, hogy elzárja lelkét, nehogy ez a másik lélek behatolhasson oda.

- Legyen nyugton, és ne aggódjék sorsa miatt!

Azzal az orvoshoz fordul.

- Orvos úr! Én a mai nagy nap emlékére egy új ágyat alapítok ez intézetben, s kívánom, hogy e szegény szenvedőt minden ápolással ellássák az én költségemre.

Az orvos kíváncsi tudni, miért nevezte az úrnő e napot nagy napnak.

Baradlayné felel rá szelíd, nyugodt, enyhült hangon:

- Mai nap vettem fel Jenő fiam hamvait a kerepesi temetőből, s vittem át a családi sírboltba.

- Jenő? - szól bámulva az orvos. - Tehát nem Ödön volt az aki mártírhálált halt?

- Végzetes névcseré történt. Jenő sietett Ödön helyett megjelenni, s bátyja családjáért ő áldozta fel magát, legkedvesebb fiam!

És szemei nem könnyeztek már e szónál. Most már boldogsággá szentesült ez érzés.

- Csak egy maroknyi hamv volt már belőle; csak egy pár ismertető platina inggomb, mely bizonyítja, hogy az a hamv az övé volt, és a hamv között három ólomgolyó.

Az úrnő megmutatta az egyiket. Fekete láncon hordta azt keblében.

És dicsőülten derengett arca hozzá. Nem sírt.

Hanem az a másik asszony ott a kórágyon a pokol minden vízióit elszenvedte e néhány szó alatt.

Tehát még a halált sem remélheti többé mint nyugodalmat; még a túlvilágot sem mint menedéket; még az Isten végtelen irgalmára sem számíthat; mert ha Isten megbocsát is neki, ő maga nem bocsáthatja meg magának soha azt, amit tett!

Az ősz úrnő tovahalad a termeken; ő pedig ott marad egyedül, lelkének soha el nem alvó kísérteteivel.

VÉGSZÓ

Nagy idő múlt a nagy harc óta! - Húsz év. - Egy század ötöde: egy ifjúkor.

Új sarjadék képezi az emberiség tavaszkorát, mely minden találkozásnál tudatja velünk, amit oly nehezen akarunk elhinni, hogy már megvénültünk.

A budai Várkertben buja zöldben nő a fű - s a zöld fűvön, az arany verőfényen fehér báránnyal játszik mosolygó arcú kisgyermek - s kék és fehér mezővirágokból koszorút fon a fehér báránnyal nyakába...

...Jó az Isten! - Zöld fűvet ad a harcáztatta földnek, fehér báránnyt a zöld fűnek, ártatlan, szelíd angyalkát játszótársul a báránnyal - feledés írját a mély sebnek - jobb idők reményét a szegény magyar nemzetnek.